

Maanmittaustieteiden laitos

Kemijoen vesistön rakentaminen ja Vuotos - oikeuden ajattelu

Marja-Liisa Löyttyjärvi

Marja-Liisa Löyttyjärvi Kemijoen vesistön rakentaminen ja Vuotos - oikeuden ajattelu

Aalto-yliopisto

Kemijoen vesistön rakentaminen ja Vuotos - oikeuden ajattelu

Marja-Liisa Löyttyjärvi

Tekniikan tohtorin tutkinnon suorittamiseksi laadittu väitöskirja, joka esitetään Aalto-yliopiston Insinööritieteiden korkeakoulun luvalla julkisesti tarkastettavaksi korkeakoulun luentosalissa B, Otakaari 1 (2. krs), Espoo, joulukuun 2. päivänä 2011 klo 10.00.

Aalto-yliopisto
Insinööritieteiden korkeakoulu
Maanmittaustieteiden laitos

Valvoja

Professori Ari Ekroos

Ohjaaja

Professori (pro tem) Erja Werdi

Esitarkastajat

Professori Anne Kumpula, Turun yliopisto
Lainsäädäntöneuvos Jari Salila

Vastaväittäjä

Professori Vesa Majamaa, Helsingin yliopisto

Aalto-yliopiston julkaisusarja

VÄITÖSKIRJAT 7/2011

© Marja-Liisa Löyttyjärvi

ISBN 978-952-60-4384-5 (pdf)

ISBN 978-952-60-4383-8 (printed)

ISSN-L 1799-4918

ISSN 1799-4926 (pdf)

ISSN 1799-4918 (printed)

Unigrafia Oy

Helsinki 2011

Julkaisu on saatavilla sähköisessä muodossa osoitteessa

<http://lib.tkk.fi/Diss/>

Author

Marja-Liisa Löyttyjärvi

Name of the doctoral dissertation

Building of Kemijoki Water System and the Question of Vuotos Reservoir - Thinking of the Law

Publisher The School of Engineering**Unit** Department of Surveying**Series** Aalto-yliopiston julkaisusarja VÄITÖSKIRJAT 7/2011**Field of research** Environmental Law**Manuscript submitted** 24 March 2011**Manuscript revised** 26 October 2011**Date of the defence** 2 December 2011**Language** Finnish **Monograph** **Article dissertation (summary + original articles)****Abstract**

The application for Vuotos reservoir and regulating project was denied by the Supreme Administrative Court (KHO 2002:86) by virtue of the Finnish Water Act (264/1961) because of the damages it would have caused to the environment (WA 2:5). The decision opens up two angles from which to examine the law. The first angle is directed towards the history of legal rules on building water power utilities and the weight of natural values in those rules and in legal decisions. The evolution of rules is in this study combined with permits on building Kemijoki water system. The Vuotos decision and the new Water Act (587/2011) becoming into force at the beginning of 2012 are studied in connection with different historical roots that are identified in them. The hegemony of water power in the use of water-courses lasted from the beginning of 1940s until the turn of the decade 1980, when the act protecting Ounasjoki (703/1983) was passed and the government decided (at that time) not to build Vuotos reservoir. In water law the legal weight of natural values has been gradually growing. As a result of recent reforms (implementing EU-directives 2000/60/EY and 2004/35/EY) the law has also meaningfully opened up in the direction of the rights of nature.

The second angle that the Vuotos decision opens up is directed towards deeper layers of law. Biocentric and ecocentric materials have been identified to be imported into Finnish law by the constitutional environmental right (the Constitution of Finland section 20, 731/1999). In this research the deeper layers are studied by asking about the possibility of biocentric law and possibility to locate a category of biological community rights into law. The grounds for biocentric thinking are studied in the fields of ethics and both philosophy and theory of law. This study concludes that life is sufficient to justify the inherent worth and even moral and legal rights of a living being. The system of law can be assessed to include features and deposited materials, with which biocentric thinking does not conflict, but in fact forms a reasonable opportunity to be considered.

Keywords Kemijoki, Vuotos, building of water power, water act, values of nature, biocentric law**ISBN (printed)** 978-952-60-4383-8**ISBN (pdf)** 978-952-60-4384-5**ISSN-L** 1799-4918**ISSN (printed)** 1799-4918**ISSN (pdf)** 1799-4926**Location of publisher** Espoo**Location of printing** Helsinki**Year** 2011**Pages** 277**The dissertation can be read at** <http://lib.tkk.fi/Diss/>

Tekijä

Marja-Liisa Löyttyjärvi

Väitöskirjan nimi

Kemijoen vesistön rakentaminen ja Vuotos - oikeuden ajattelu

Julkaisija Insinööritieteiden korkeakoulu**Yksikkö** Maanmittaustieteiden laitos**Sarja** Aalto-yliopiston julkaisusarja VÄITÖSKIRJAT 7/2011**Tutkimusala** Ympäristöoikeus**Käsikirjoituksen pvm** 24.03.2011**Korjatun käsikirjoituksen pvm** 26.10.2011**Väitöspäivä** 02.12.2011**Kieli** Suomi **Monografia** **Yhdistelmäväitöskirja (yhteenvedo-osa + erillisartikkelit)****Tiivistelmä**

Vuotoksen tekoallas- ja säännöstelyhankkeen lupahakemus evättiin (KHO 2002:86) vesilain (264/1961) nojalla niiden vahinkojen vuoksi, jotka hankkeesta olisi aiheutunut allasalueen luonnolle (VL 2:5). Päätöksestä avautuu kaksi tarkastelukulmaa oikeuteen. Toinen suuntautuu vesivoimarakentamisen oikeudellisen sääntelyn historiaan, luonnon arvojen oikeudelliseen painoon säädöksissä ja lainsoveltamisessa. Tutkimuksessa säädösten kehitys yhdistetään Kemijoen vesistön rakentamislupapäätöksiin. KHO:n Vuotos-päätöksen ja vuoden 2012 alusta voimaantulevan uuden vesilain (587/2011) tarkastelu liitetään niissä tunnistettaviin historiallisiin kerrostumiin. Vesivoimarakentamisen 1940-luvun alusta alkanut valtakausi jatkui 1970-luvun ja 1980-luvun taitteeseen, jolloin mm. Ounasjoki suojeltiin voimalaitosrakentamiselta (703/1983) ja hallitus päätti, ettei Vuotoksen tekoallasta rakenneta. Luonnon arvojen oikeudellinen merkitys vesioikeudessa on vähitellen vahvistunut. Viimeaikaisissa lainsäädännön uudistuksista (EU-direktiivien 2000/60/EY ja 2004/35/EY implementointi) on oikeutta merkitsevästi avattu myös luonnon oikeuksien suuntaan.

Toinen Vuotos-päätöksestä avautuva tarkastelukulma suuntautuu oikeuden syvempiin kerroksiin. Ympäristöperusoikeuden (Suomen perustuslaki 20 §, 731/1999) on tunnistettu tuoneen oikeuteen biosentrisiä ja ekosentrisiä aineksia. Tutkimuksessa syvärakennetta lähestytään kysyen biosentrisen oikeuden ja eliöyhteisöllisten oikeuksien kategorian mahdollisuutta ja tutkimalla biosentrisen oikeusajattelun eettisiä, oikeusfilosofisia ja -teoreettisia perusteita. Tutkimuksessa päädytään siihen, että elämä on riittävä peruste paitsi eliöyksilön luontaiselle arvokkuudelle myös moraalisisille ja juridisisille oikeuksille. Oikeusjärjestyksen kehitykseen voidaan arvioida sisältyvän piirteitä, oikeusjärjestelmään sedimentoituneen aineksia, joiden kanssa biosentriin ajattelu ei ole ristiriidassa vaan siitä on muodostunut varteenotettava mahdollisuus.

Avainsanat Kemijoki, Vuotos, vesivoimarakentaminen, vesilaki, luonnon arvot, biosentriin oikeus**ISBN (painettu)** 978-952-60-4383-8**ISBN (pdf)** 978-952-60-4384-5**ISSN-L** 1799-4918**ISSN (painettu)** 1799-4918**ISSN (pdf)** 1799-4926**Julkaisupaikka** Espoo**Painopaikka** Helsinki**Vuosi** 2011**Sivumäärä** 277**Luettavissa verkossa osoitteessa** <http://lib.tkk.fi/Diss/>

ALKUSANAT

Väitöskirjatyötä käynnistäessäni määrittelin aiheeksi ympäristötiedon merkityksen Kemijoen vesistön rakentamislupaharkinnassa. KHO:n Vuotos-päätös vuodelta 2002 ja ympäristöoikeuden tutkijoiden piirissä käyty keskustelu käänisivät huomion entistä voimakkaammin arvomuutoksiin ”selittäjänä” lainsäädännön kehityksessä ja luparatkaisuihin. Tutkimuskysymykset alkoivat saada muotonsa. Tutkimuksen kohteena pysyi pohjoista luontoa ja elämänpiiriä muuttaneiden luparatkaisujen ketju ja tarkastelukulmaksi määrittyi luonnon arvojen ilmeneminen oikeusjärjestyksessä, niin pintatasolla kuin syvemmissä kerroksissakin.

On aika esittää kiitokset kaikille, jotka ovat vuosien varrella vaikuttaneet tutkimukseni muotoutumiseen ja ”uskoneet” hankkeeseeni ja kaikille niille, jotka viime vuosina ovat auttaneet sen valmistumisessa väitöskirjana puolustettavaksi. Kiitokset professori Anne Kumpulalle ja lainsäädäntöneuvos Jari Salilalle, jotka suorittivat kaksivaiheisen urakan esitarkastajina, työni kehittämiseksi esitetyistä korjauksista ja huomioista. Esitarkastajat pistivät minut ponnistelemaan ajattelutapani ilmaisemisessa. Kiitokset professori Vesa Majamaalle lupautumisesta vastaväittäjäksi. Kiitokset työni valvojalle, professori Ari Ekroosille ymmärryksestä ja avarakatseisuudesta. Kiitokset ohjaajalleni, professori Erja Werdille tekstieni väsymättömästä, kannustavasta lukemisesta ja tutkimuksellisten tienviittojen asettamisesta.

Kiitokset hallintoneuvos Pekka Vihervuorelle, joka oli vuonna 1997 valmistuneen Vuotos-hanketta käsitelleen diplomityöni valvoja, kannustuksesta, joka sai minut pitämään väitöskirjaa mahdollisena. Kiitokset professori Erkki J. Hollolle vesioikeuden luennoista, jotka saivat minut ”rakastumaan” vesilakiin ja kiitokset myös hänen myöhemmistä tutkimustyön tekemistä koskeneista neuvoistaan. Kiitokset Suomen Luonnonsuojeluliiton lakimiehenä toimineelle varatuomari Pirjo-Riitta Oinaalalle, jonka työoverina minulla oli mahdollisuus toimia Vuotos-hankkeen vesioikeudellisen käsittelyn vaiheissa. Kiitokset Vapaa Vuotos -liikkeen vetäjälle, lääketieteen lisensiaatti Helena Tiihoselle, joka on pitänyt minut ajan tasalla Vuotos-hankkeesta käydyistä lappilaisesta keskustelusta. Kiitokset entisille työtovereilleni eduskunnassa, erityisesti viestintäsihteeri Asta Ahlrothille ja toimistos sihteeri Soile Hyväriselle, jotka tutkimustyöni alkuvaiheissa auttoivat minua tiedonhankinnassa. Kiitos talouspäällikkö Kari Löyttyjärvelle hänen laajan kirjastonsa käyttömahdollisuudesta. Kiitos filosofian tohtori Petri Tervolle monista tutkimustyöhön liittyvistä keskusteluista, jotka auttoivat eteenpäin.

Kiitos tyttärilleni Sara Löyttyjärvelle ja Kaisla Löyttyjärvelle ja pojalleni Eero Löyttyjärvelle avusta työni viimeistelyssä. Kiitos tutkija Gary Watkinsille avusta tiivistelmän käänöksessä ja Unigrafia Oy:n henkilökunnalle avusta työn julkaisukuntoon saattamisessa.

Kiitokset kaikille perheeni jäsenille lukuisista ideoista antaneista keskusteluista, aina saatavilla olleesta tuesta ja kärsivällisyydestä.

Omistan tutkimukseni tyttökvartetille: Ainalle, Marjalle, Avalle ja kaikkein pienimmälle.

Espoon Laaksolahdessa 26.10.2011

Marja-Liisa Löyttyjärvi

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

ALKUSANAT vii

SISÄLTÖ viii

LÄHTEET xiii

SÄÄDÖKSET JA LYHENTEET xxxvi

I JOHDANTO

1 TUTKIMUKSEN TAUSTASTA 2

- 1.1 Teknologiaan sitoutuneesta kehityksestä 2
- 1.2 Havahtumisesta ekosfääriin yhteisyyteen 3
- 1.3 Vesivoiman voittokulusta ja vapaista vesistä 4

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA RAJAUKSET 6

3 TUTKIMUSMETODIT 8

4 TUTKIMUKSEN RAKENNE 9

II OIKEUDEN AJATTELU - BIOSENTRISEN OIKEUDEN MAHDOLLISUUS

5 ARVOISTA, MORAALISTA JA LUONNONTIETEESTÄ 12

- 5.1 Ympäristöetiikan tarve 12
 - 5.1.1 Ihmisen ympäristö ja ympäristöhuoli 12
 - 5.1.2 Ympäristön ja luonnon välinearvot 13
 - 5.1.3 Humanismi ja ekologia 15
 - 5.1.4 Ihmisarvo, persoona ja persoonuus 16
 - 5.1.5 Ihmisarvo, ihmisoikeudet ja egalitarismi 19
- 5.2 Luontokeskeisen etiikan tarve 20
 - 5.2.1 Ihminen - eliö muiden joukossa 20
 - 5.2.2 Sisäinen arvokkuus 21
 - 5.2.3 Luonnon objektiiviset arvot 23
 - 5.2.4 Ei-välineelliset arvot 25
 - 5.2.4.1 Tuntoisuus arvon perustana 25
 - 5.2.4.2 Elämä riittävä perusta 28
 - 5.2.4.3 Eliöyksilö, laji, biodiversiteetti vai ekosysteemi 31
 - 5.2.4.4 Tieto ja arvot 33
- 5.3 Moraali ja oikeudet - voiko oikeudenmukaisuus ulottua loheen ja näkinruohon? 35
 - 5.3.1 Universsaalisuus vai sopimuksenvaraisuus 35
 - 5.3.2 Oikeudenmukaisuusteorioista 36
 - 5.3.3 Ihmisen velvollisuudet 37
 - 5.3.4 Intressit oikeuksien perustana 38
 - 5.3.5 Yksilönarvo oikeuksien perustana 39
 - 5.3.6 Ihmisen ja luonnon arvokkuus 39
- 5.4 Voidaanko koski valjastaa - onko luontoeettisesti mahdollista elää? 40
- 5.5 Ihmettelyn etiikka 41

6 OIKEUS, MORAALI JA BIOSENTRISYYDEN MAHDOLLISUUS	43
6.1 Oikeuden historiallisuus	43
6.1.1 Yhteiskunnallisen käytännön historiallisuudesta	43
6.1.2 Oikeuden sisäisestä historiallisuudesta	44
6.1.3 Oikeustyyppin kehityksestä	45
6.2 Oikeus ja moraal	46
6.2.1 Oikeasta oikeudesta	46
6.2.2 Luonnonoikeuden haasteeseen vastaamisesta	48
6.2.2.1 Justifikaatioita luonnonoikeudesta	48
6.2.2.2 Menettelyn eettisyydestä	49
6.2.3 Epäoikeudenmukaisen normin/oikeuden noudattamisesta	51
6.2.3.1 Voimassaolosta ja noudattamiskysymyksestä	51
6.2.3.2 Kansalaistottelemattomuudesta ja moraalista virtuositeetistä	53
6.3 Oikeuden kerroksellisuus	54
6.3.1 Kerroksellisuuden eduista	54
6.3.2 Tuorin tasomallista	55
6.3.3 Oikeuden kritiikistä	55
6.3.3.1 Sisäisestä ja ulkoisesta kritiikistä	55
6.3.3.2 Oikeuden syvärakenteen kritiikistä	56
6.3.3.3 Sisäisen ja ulkoisen kritiikin kohtaamisesta	57
6.3.3.4 Koherenssin tarpeesta ja huojunnasta	58
6.4 Maltillisia mahdollisuuksia	59
6.4.1 Perusoikeudet ja ekologiset rajoitukset	59
6.4.2 Oikeusperiaatteet tulkintanormeina	62
6.4.2.1 Biodiversiteetin turvaamisen periaatteesta	62
6.4.2.2 Varovaisuusperiaatteesta ja luonnon ”turvarajoista”	63
6.4.2.3 Suotuisan suojelutason käsitteestä	65
6.4.3 Oikeussubjektit ja oikeussuhteet	66
6.4.3.1 Oikeussubjektuudesta ja puhevallasta	66
6.4.3.2 Omistusoikeudesta omistajan ja omistetun suhteena	68
6.4.4 Biodiversiteettioikeus	70
6.5 Biosentriestä oikeudesta	71
6.5.1 Biosentrisen oikeuden ja eliöyhteisöllisten oikeuksien idea	71
6.5.2 Oikeuden konstruktioista ja käsitteiden muodostamisesta	72
6.5.2.1 Oikeudellisesti mahdollisesta	72
6.5.2.2 Oikeuden käsitteistä ja luonnontieteestä	73
6.5.2.3 Ympäristövastuudirektiivin ja ympäristövastuulain käsitteistä	74
6.5.2.4 Käsitteiden kentästä	76
6.5.3 Oikeuden käsitteestä oikeuden järjestelmässä	77
6.5.3.1 Heijasteita velvollisuuksista	77
6.5.3.2 Oikeudet ja velvollisuudet toistensa funktiona	78
6.5.3.3 Oikeuksien punninnasta	79
6.5.4 Eliöyhteisöllisiä oikeuksia	81

III OIKEUDEN TEOT – KEMIJOEN VESISTÖN RAKENTAMINEN

7 VESIVOIMARAKENTAMISEN PIDÄTTYVYYDEN AIKA	86
7.1 Vesimyllyjä haittaa tuottamatta tai sopien	86
7.2 Varovainen vesioikeuslaki	88
7.2.1 Defensiivistä ja lukratiivista vesioikeutta	88

- 7.2.2 Haitattomuus patoamisluvan edellytyksenä 89
 - 7.2.2.1 Omistusoikeudesta, vesivoimahyödyistä ja yleiskäyttöintresseistä 89
 - 7.2.2.2 Arvokkaanpuoleinen koski 91
- 7.2.3 Lupaeste vesistön laskulle 93
- 7.2.4 Voimantuotannon pidäkkeiden purkua 93
 - 7.2.4.1 Säännöstelyt haitattomuusedellytyksin 93
 - 7.2.4.2 Lohijokien erityisasemasta luopuminen 94
- 7.3 Valtio vesivoimarakentajana 95
- 7.4 Vesistöiden jouduttamisesta 97
 - 7.4.1 Kiireelliset säännöstelyt ja perkaukset vesistötoimikuntaan 97
 - 7.4.2 Voimalaitoshankkeet vesistötoimikuntaan 98

8 VESIVOIMARAKENTAMISEN VALTAKAUSI 99

- 8.1 Voimantuotantoa väliaikaisin luvuin 99
 - 8.1.1 Lisää tehoa säännöstelyillä 99
 - 8.1.2 Uusia voimaloita väliaikaisin luvuin 100
- 8.2 Kemijoen pääuoman porrastaminen 101
 - 8.2.1 Vesivoiman nopean lisäämisen haaste 101
 - 8.2.2. Lupia työvaiheiden etenemisen myötä 103
 - 8.2.3 Työt käyntiin jo ennen lupaa 104
 - 8.2.4 Vaelluskalasta istutuskalaan 105
 - 8.2.4.1 Piittaamattomuus lohesta 105
 - 8.2.4.2 Lohi komiteoiden murheena 107
 - 8.2.4.3 Isohaaran jälkeen maksuja ja istutuksia 107
 - 8.2.4.4 Lopulliset luvat ilman kalateitä 109
 - 8.2.4.5 Pääuoman kalakannan säilyttämisvelvoitteista 110
 - 8.2.5 Haitattomuus vai intressivertailu 111
 - 8.2.5.1 Jumiskon ja Isohaaran väliaikaisista luvista 111
 - 8.2.5.2 Valajaskosken väliaikaisesta luvasta 112
 - 8.2.5.3 Pirttikosken lopullisesta luvasta 113
- 8.3 Kemijoen erityislait ja säännöstelylait 113
 - 8.3.1 Rakentamisen keskittämisestä ja Kemijoki-laista 113
 - 8.3.2 Kemijoen säännöstelylaista 115
 - 8.3.2.1 Vesistökohtainen poikkeuslaki 115
 - 8.3.2.2 Intressivertailu, lupaesteet ja työluvut 116
 - 8.3.2.3 Säännöstelylain ja vesilain lupaesteiden vertailua 117
 - 8.3.3 Kemijärven säännöstely 120
 - 8.3.3.1 Väliaikaisista luvista ja työluvista 120
 - 8.3.3.2 Säännöstelylupa kahdessa vaiheessa 121
 - 8.3.4 Lokan ja Porttipahdan tekoaltaat 123
 - 8.3.4.1 Sodankylän kaksoisallas 123
 - 8.3.4.2 Patotyöt käyntiin työluvin 125
 - 8.3.4.3 Lokan rakentamis- ja säännöstelyluvasta 126
 - 8.3.4.4 Porttipahdan altaan ja voimalaitoksen luvista 127
 - 8.3.5 Kemijoen kalastuskorvauksista 128
- 8.4 Uudistuspyrkimyksiä ennen vesilakia 130
 - 8.4.1 Hällforsin vesioikeuslakikomitean mietintö 130
 - 8.4.1.1 Mietinnön lupaedellytysehdotuksista 130
 - 8.4.1.2 Hällforsin komitea vesilain tulkinta-apuna? 131
 - 8.4.1.3 Lupaedellytysten kokonaisharkinnasta vesilain mukaan 133

8.4.1.4	Komitean ehdotusten ja vesilain säännösten vertailua	135
8.4.1.5	Uuden vesilain lupaedellytys­säännöstöstä	136
8.4.2	Usean kosken rakentaminen yhtenä portana	137
8.5	Vesilailla rakentaminen pitävämmälle pohjalle	138
8.5.1	Vesiensuojelun merkittävä uudistus	138
8.5.2	Eri käyttömuotojen ja asianosaisten aseman turvaamisesta	139
8.5.3	Yleiskielloista ja luvantarpeesta	141
8.5.4	Lupaedellytyksistä ja lupaharkinnasta	142
8.5.5	Kaikkaa rakentamista koskevista velvoitteista	145
8.5.6	Rakentamistöiden aloittamisesta	145
8.6	Suunnittelusta ja moninaiskäytöstä	146
8.6.1	Vesienkäytön edistämisestä ja muista tavoitteista	146
8.6.1.1	Vesihallinnon tehtävistä	146
8.6.1.2	Vesilain tavoitteista	148
8.6.1.3	Uuden vesilain tavoitesäännöstöstä	149
8.6.2	Vesilain tarkistusehdotuksista	151
8.6.3	Ei Kemihaaran allasta, Vuotos kuitenkin	152
8.6.4	Maisemasta ja moninaiskäytöstä luparatkaisui­ssa	154
9	VESISTÖJEN SUOJELUARVOJEN VAHVISTUMISEN AIKA	157
9.1	Vapaat kosket ja luonnonkauneus	157
9.1.1	Ounasjoki lainsuojaan	157
9.1.1.1	Muutoksen merkkejä	157
9.1.1.2	Ounasjoen suojelun kiireellisyydestä	159
9.1.2	Vuotoksen vaiheista	161
9.1.2.1	Iltakoulupäätös altaasta luopumisesta	161
9.1.2.2	Vuotos-suunnitelma jäi elämään	162
9.1.3	Voimalaitosrakentamisen kieltö koskiensuojelulailla	163
9.1.4	Koskiensuojelulainsäädännöstä ja Vuotoksesta	164
9.1.5	Kitisen rakentamisesta ja jokimaisemasta	167
9.2	Vesiluonto ja sen toiminta	167
9.2.1	Uusia käsitteitä vesilakiin	167
9.2.2	Ekologiset vaikutukset ja lupaeste	168
9.2.2.1	Lupaestesäännöksen muutoksista	168
9.2.2.2	Luonnontalouden asiantuntemuksesta	170
9.2.2.3	Lupaeste ja yleinen tarve/tarkoituksenmukaisuusharkinta?	171
9.2.2.4	Lupaestesäännös ja Sierilän lupakäsittely	172
9.2.3	Vesiekologia ja kalasto	173
9.2.3.1	Kalatie velvoitteena	173
9.2.3.2	Isohaaran kalaportaasta ja lohen palauttamishankkeesta	175
9.2.3.3	Tekoaltaiden vedenlaadusta ja kalastosta	176
9.2.3.4	Kemijärven säännöstelyn lopputarkastuksesta	178
9.2.3.5	Taivalkosken nahkiaisista	180
9.2.3.6	Kelukosken kalatalousvahingoista	180
9.2.4	Lupien tarkistamisesta	182
9.2.4.1	Rakentamisluvan vahvasta pysyvyyssuojasta	182
9.2.4.2	Säännöstelylupien tarkistamisesta	184
9.2.4.3	Säännöstelyluvista uuden vesilain mukaan	185
9.3	Biodiversiteetti ja luonnon itseisarvot	187
9.3.1	Ympäristöperusoikeus ja luonnon itseisarvot	187

- 9.3.2 Ympäristöperusoikeus ja vesilain tulkinta 190
- 9.4 Luontotyypit ja suotuisa suojelutaso 191
 - 9.4.1 Lajien, luontotyyppien ja elinympäristöjen suojelusta 191
 - 9.4.2 Natura 2000 -verkosto ja Vuotos 193
 - 9.4.3 Pienvesien suojelu 194
 - 9.4.3.1 Vesiluonnon luontoluontotyyppien suojelusta 194
 - 9.4.3.2 Pienvesien muuttamiskiellot vesilain järjestelmässä 197
 - 9.4.3.3 Pienvesien suojasta uudessa vesilaissa 199
- 9.5 Luonnon oikeuksien näkökulma 201
 - 9.5.1 Aineellinen velvoittavuus ja luonnonvarapalvelun käsite 201
 - 9.5.2 Lintu- ja luontodirektiivit ja luonnontieteellinen tieto 201
 - 9.5.2.1 Luonnonsuojelulain Natura-säännösten soveltamistilanteista 201
 - 9.5.2.2 Direktiivien vaikutustavat lupaviranomaisessa ja tuomioistuimessa 202
 - 9.5.2.3 Lintu- ja luontodirektiivien välittömästä ja tulkintavaikutuksesta 203
 - 9.5.2.4 Vesilain lupaedellytyssäännöksistä ja lintudirektiivistä 206
 - 9.5.3 Vesien hyvä ekologinen tila tai hyvä ekologinen potentiaali 207
 - 9.5.3.1 Vesienhoitosuunnitelman oikeusvaikutuksista 207
 - 9.5.3.2 Ympäristön tila direktiivin täytäntöönpanon mittarina 210
 - 9.5.3.3 Tavoitteiden toteuttamisesta poikkeamisesta 211
 - 9.5.3.4 Tulvariskien hallinnasta 212
 - 9.5.4 Ympäristövastuu ja vahinkojen korjaus 213
 - 9.5.4.1 Ympäristölle aiheutetusta vahingosta ja luontovahingosta 213
 - 9.5.4.2 Julkisoikeudellisesta korjausvastuusta 214
 - 9.5.4.3 Korjaamistoimista ja niiden kustannuksista 215
 - 9.5.4.4 Direktiivin implementoinnin ongelmista 216
 - 9.5.4.5 Ympäristövastuudirektiivin ja -lain merkityksellisyydestä 217
- 9.6 Vuotos-päätös ja tulkintaohjeet 218
 - 9.6.1 Ratkaisunormista ja perusteluista 218
 - 9.6.2 Kompensaation mahdollisuudesta 221
 - 9.6.3 ”Vuotos” uudelleen? 221
 - 9.6.4 Vuotoksen alueen luonnon suojasta 222

IV VAPAA VESI – TUTKIMUKSEN YHTEENVETO JA KESKEISET TULOKSET

- 10 VESIVOIMARAKENTAMINEN JA LUONNON ARVOT 226
 - 10.1 Oikeusjärjestys ja jokivesistö 226
 - 10.2 Vesivoimarakentamisen pidättyvyyden aika 226
 - 10.3 Vesivoimarakentamisen valtakausi 227
 - 10.4 Suojeluarvojen vahvistumisen aika 229
 - 10.5 Korkeimman hallinto-oikeuden Vuotos-ennakkopäätös 231
 - 10.6 Uusi vesilaki 232
- 11 BIOSENTRISEN OIKEUDEN MAHDOLLISUUS 233
 - 11.1 Etiikka, moraalit ja oikeus 233
 - 11.2 Oikeuden syvärakenne ja eliöyhteisölliset oikeudet 234

LÄHTEET

1 KIRJALLISUUS

1.1 Tekijän mukaan

- Aaltola Elisa:** Eläinten moraalinen arvo, Tampere 2004.
- Aaltola Elisa:** Eläinetiikka teoriasta käytäntöön. Niin & Näin 3/2006, s. 83-91.
- Aarnio Aulis:** Laintulkinnan teoria, Helsinki 1989.
- Aarnio Aulis:** Mitä seuraavaksi? LM 1998 s. 983-991.
- Aarnio Aulis:** Oikeusvaltio – tuomarivaltio? Teoksessa Oikeusvaltio, Aarnio Aulis ja Uusitupa Timo (toim.), Helsinki 2002.
- Aarnio Aulis:** Laki ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa Oikeuden tavoitteet ja menettelytavat. Muistokirja Hannu Tapani Klamille, Helsinki 2003, s. 15-22.
- Adjukiewicz Kasimir:** The Scientific World-Perspective. Readings in Philosophical Analysis, Fleigl Herbert, Sellars Wilfrid (ed), New York 1949, s. 181-188.
- Adorno T.W.:** Negative Dialekt, Frankfurt am Main 1966.
- Alanen Jouni ja Marttinen Kari:** Lintu- ja luontodirektiivien välitön vaikutus ja suomalainen oikeuskäytäntö. Ympäristöjuridiikka 1-3/1997 s. 43-83.
- Alaranta Joonas:** Täytäntöönpanohankkeet REACH-asetuksen konkretisointimekanismina. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja 2009, Määttä Tapio (toim.), Joensuu 2009, s. 199-226.
- Alexy Robert:** Theori der juristischen Argumentation. Die Theori des rationalen diskurses als Theori der juristischen Begründung, Frankfurt am Main 1983.
- Alexy Robert:** Begriff und Geltung des Rechts, München 1992.
- Alexy Robert:** Theory of Constitutional Rights, Oxford 2004.
- Almusa Pietari:** Arvofilosofia ja ympäristön moraalinen merkitys. Niin & Näin 3/2006 s. 93-99.
- Anderson Elizabeth:** Animal Rights and the Values of Nonhuman Life. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C. (ed), Oxford 2004, s. 277-298.
- Andersson Heidi:** Veden saatavuus – oikeustieteellinen tutkimus, 2010.
www.doria.fi/bitstream/handle/10024/63200/vedensaa.pdf?sequence=1
- Arendt Hanna:** Crisis of the Republic, New York 1972.
- Aristoteles:** Poliitiikka, Teokset VIII, Helsinki 1991.
- Asp Erkki, Järvikoski Timo:** Man-made lakes and their social consequences in Finnish Lapland. Institute of Sociology. University of Turku, Research Reports 71/1974.
- Asp Erkki, Luostarinen Matti, Mäkinen Hannu:** Tutkimus Ounasjoen rakentamisen yksityistaloudellisista vaikutuksista. Turun yliopisto, Sosiologisia tutkimuksia 90/1977.
- Attfield Robin:** Länsimaiset perinteet ja ympäristöetiikka. Teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 47-72.
- Auer Jaakko, Teerimäki Niilo:** Puoli vuosisataa Imatran Voimaa. Imatran Voima Oy:n synty ja kehitys 1980-luvulle, Helsinki 1982.
- Austin John:** The Province of Jurisprudence Determined ETC, London 1954.
- Belinskij Antti:** Oikeus veteen. Talousveden saatavuus Suomen ja Etelä-Afrikan oikeudessa, Helsinki 2010.
- Belinskij Antti, Mehling Michael:** Natura 2000 –verkoston suojelu Suomessa ja Saksassa EY-oikeuden näkökulmasta. YJ 2-3/2008, s. 8-52.
- Bentham Jeremy:** The Limits of Jurisprudence Defined, Everett Charles Warren (ed.), New York 1945.

- Bentham Jeremy:** An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. The Collective Works of Jeremy Bentham, Burns J. H. and Hart H. L. A (ed.), with Introduction by F. Rosen, Oxford, New York 1996.
- Bosselman Klaus:** Einführung: Grundrechtstheori, Ökologische Grundrechte nach dem Grundgesetz. Ökologische Grundgerechte, Bosselman Klaus & al, Baden-Baden 1998.
- Bourdieu Pierre:** Järjen käytännöllisyys, Tampere 1998.
- Bourdieu Pierre, Wacquant Loïc J. D.:** Refleksiiviseen sosiologiaan. Joensuu 1995.
- Böckenförde Ernst-Wolfgang:** Staat, Verfassung, Demokratie. Studien zur Verfassungstheorie und zum Verfassungsrecht, Frankfurt am Main 1991.
- Coetzee J. M.:** Elisabeth Costello, Helsinki 2005.
- Dahlman Christian:** Does Making the Law More Coherent also Make It More Acceptable? Justice, Morality and Society. A Tribute to Aleksander Peczenic on the Occasion of his 60th Birthday 16 November 1997, Aarnio Aulis, Alexy Robert, Bergholtz Gunnar (ed.), Lund 1997, s 119-122.
- Derrida Jacques:** The Animal That Therefore I Am, Mallet Marie-Louise (ed.), New York 2008.
- Descartes René:** Metodin esitys. Teokset I, Helsinki 2001.
- Descartes René:** Filosofian periaatteet. Teokset III, H:ki 2003, s. 19-291.
- Descartes René:** Kirje Newcastlen markiisille. Teokset IV, Helsinki 2005, s. 294-297.
- Dworkin Ronald:** Taking Rights Seriously, Cambridge Massachusetts 1980.
- Dworkin Ronald:** A matter of Principle, London 1985.
- Dyke Chuck:** Hämmästyttävä ekspressio: biodiversiteetin edellytykset pitkällä aikavälillä. Niin & Näin 3/2006, s. 55-63.
- Ekroos Ari:** Kauneus ja rumuus ympäristöoikeudessa. Ympäristöoikeudellinen tutkimus maisemaa ja kaupunkikuvaa koskevasta lainsäädännöstä. SLY A 206. Helsinki 1995.
- Ekroos Ari:** Poikkeusluvista poikkeamiseen ja erityisiin edellytyksiin suunnittelutarvealueella. Teoksessa Juhlajulkaisu Veikko O. Hyvönen 1929 –18/9- 1999, Helsinki 1999, s. 17-36.
- Emerson Ralph Waldo:** Luonto, Tampere 2002.
- Epstein Richard A:** Animals as Objects or Subjects of Rights. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C (ed.), Oxford 2004, s. 143-161.
- Eriksson Lars D.:** Mina metoder. Teoksessa Minun metodini, Häyhä Juha (toim.), Helsinki 1997, s. 57-73.
- Eriksson Lars D.:** Ympäristöetiikan haasteet: Huomioita biosentrismin synnyttämistä kysymyksistä. Teoksessa Oikeus ja oikeudenmukaisuus, Thure Veli Matti (toim.), Joensuu 1999, s. 102-105. (1999a).
- Eriksson Lars D.:** Oikeuden polyfonia. Teoksessa Oikeuden kielet. Oikeuden ajattelu monikielisessä maailmassa, Jyränki Antero (toim.), Turku 1999, s. 35-41. (1999b).
- Eronen Veli-Heikki** haastattelu teoksessa Voimaa koskesta, Suurpadot – Suomen osasto ry. Imatra 1991.
- Eskelinen Teppo:** Kestävän kehityksen paradoksit. Niin & Näin 3/2006, s. 73-81.
- Europaeus Marke:** Rakkaus ja panttivankeus. Emmanuel Levinas oikeuden perustasta. Teoksessa Filosofien Oikeus 2, Tontti Jarkko ja Mäkelä Kaisa (toim.), SLY E-sarja n:o 3. Helsinki 2001, s. 161-181.
- Ewald Francois:** Normi yleisen mittapuun käytäntönä, Helsinki 2003.
- Favre David:** A New Property Status for Animals. Equitable self-ownership. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C (ed.), Oxford 2004, s. 232-250.
- Feinberg Joel:** Eläinten ja syntymättömien sukupolvien oikeudet. Teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 156-178.

- Foucault Michel:** Seksuaalisuuden historia, Helsinki 1998.
- Foucault Michel:** Tarkkailla ja rangaista, Helsinki 2000.
- Ferry Luc:** Uusi ekologinen järjestys, Jyväskylä 1993.
- Francione Gary L :** Animals, Property and Law, Philadelphia 1995.
- Francione Gary L.:** Animals - Property or Persons? Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C. (ed.), Oxford 2004, s. 108-142.
- Franssila Matti:** On the Temperature Conditions in A Large Aapa Bog Area in Finnish Lapland. Ilmatieteellisen keskuslaitoksen toimituksia n:o 53, Helsinki 1962.
- Fukuyama Francis:** The End of History, London 1989.
- Giddens Anthony:** Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissa, Helsinki 1979.
- Goodpaster Kenneth E.:** Moraalisesti merkityksellisestä olemisesta. Teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 179-196.
- Haataja Kyösti:** Vesioikeus I, Helsinki 1951.
- Haataja Kyösti:** Vesioikeus II, Helsinki 1955.
- Haataja Kyösti:** Vesioikeus III, Helsinki 1959.
- Habermas Jürgen:** Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats, Frankfurt am Main 1992.
- Habermas Jürgen:** Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981-1989, Tampere 1994.
- Habermas Jürgen:** Between facts and norms: contributions to a discourse theory of law and democracy, Cambridge 1996.
- Habermas Jürgen:** Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta, Tampere 2004.
- Haila Yrjö:** Muutos luonnossa. Teoksessa Hyödyn ja vahingon arviointi vesitaloudessa, Äijö Helena, Siivola Lea, Vakkilainen Pentti (toim.), Tampere 1992, s. 167-180.
- Haila Yrjö:** Kestävän kehityksen luontoperusta. Mitä päättäjien tulee tietää ekologiasta, Helsinki 1995.
- Haila Yrjö:** Retkeilyn rikkaus, Helsinki 2004.
- Haila Yrjö, Kouki Jari:** The phenomenon of biodiversity in conservation biology. Annales Zoologici Fennici 31:5-18, Helsinki 1994.
- Hakanen Maija:** Yhdyskuntien ekologisesti kestävä kehityksen arviointi, kriteerit ja mittaaminen. Acta 107/1999, Helsinki.
- Hakkarainen Erja:** Muiden kuin asianosaisten vaikuttamismahdollisuudet ympäristöasioissa. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, Turku 2000.
- Hallberg Pekka:** Oikeus puntarissa, Helsinki 1997.
- Hare R. A.:** The Language of Morals, Oxford 1972.
- Hart H.L.A.:** The Concept of Law, Oxford 1994.
- Hart H.L.A. :** Esipuhe Jeremy Benthamin teokseen: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. The Collective Works of Jeremy Bentham, Burns J. H. and Hart H. L. A (ed), with Introduction by F. Rosen, Oxford, New York 1996, s. lxxix-cxii.
- Hegel G. W. F.:** Wissenschaft der Logik II, Werke 6, Moldenhauer Eva und Michel Karl Markus (ed.), Frankfurt am Main 1972.
- Heidegger Martin:** Taideteoksen alkuperä, Helsinki 1995.
- Heidegger Martin:** Oleminen ja aika, Tampere 2000.
- Heidegger Martin:** Kirje Humanismista, Tampere 2000.
- Heikkilä Raimo ja Lindholm Tapio:** Rauno Ruuhijärvi, puoli vuosisataa tieteen ja suojelun asiassa. Teoksessa Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival. Telkänranta Helena (toim.), Helsinki 2008, s. 77.

- Heikkinen Ilkka, Rassi Pertti, Ruuhijärvi Rauno ja Salminen Pekka:** Suojeluvedet, rantojen ja saaristojen suojelu. Teoksessa Ympäristönsuojelu 2, Luonnonsuojelu ja luonnonvarat, Ruuhijärvi Rauno ja Häyrinen Urpo (toim.), Helsinki 1984, s. 63-87.
- Helin Markku:** Lainoppi ja metafysiikka. Tutkimus skandinaavisen oikeusrealismin tieteenkuvasta ja sen vaikutuksesta Suomen siviilioikeuteen 1920-1960, Helsinki 1988.
- Hellsten Sirkku:** John Rawls ja yhteiskunnan oikeudenmukaisuus reiluna pelinä. Teoksessa Filosofien oikeus 2, Tontti Jarkko, Mäkelä Kaisa, Gylling Heta (toim.). SLY julkaisuja E-sarja N:o 2, Helsinki 2001.
- Hepola Matti:** Säännöstelyluvasta pienimuotoisiin hankkeisiin. YJ 1/2006 s. 64-74.
- Hepola Matti:** Oikeusvoimaopin transformaatio, Helsinki 2005.
- Hepola Matti:** Kalatalousvelvoite muutoksen tuulissa. Teoksessa Vesi, ympäristö ja oikeus. Juhlakirja Pekka Kainlaurille 1.6.2007, Jan Eklund (toim.), Vaasa 2007, s. 209-255.
- Hepola Matti, Leppänen Toni:** Kalateiden rakentaminen ja kalatalousvelvoitteen muuttaminen. Osa II selvityksessä Loikkaako lohi Ounasjokeen? Vaelluskalojen palauttaminen Kemi- /Ounasjokeen, esiselvitys. Alueelliset julkaisut 271, Lapin ympäristökeskus 2002, s. 53-125.
- Hirvonen Ari:** Oikeudenkäynti. Antigonon laki ja oikea oikeus, Helsinki 2000.
- Hirvonen Ari:** Paha laki. Teoksessa Immanuel Kant, Radikaali paha, paha eurooppalaisessa perinteessä, Hirvonen Ari, Kotkas Toomas (toim.), Helsinki 2004, s.125-155.
- Hoffman Kai:** Pohjolan Voima 1943-1993, Oulu 1993.
- Hohfeldt Wesley Newcomb:** Fundamental Legal Conceptions as applied in Judicial Reasoning, Westport 1978.
- Hollo Erkki J.:** Pilaamiskielto vesilain mukaan, Vammala 1976.
- Hollo Erkki J.:** Vesistötöiden aloituslupasäännösten uudistus. SYS nro 1, 1983.
- Hollo Erkki J.:** Tärkeä linjanmuutos vesioikeudellisen rakentamisluvan pysyvyyssuojaan. Kehittyvä vesioikeus. SYS julkaisuja 9, Helsinki 1990 s. 45-55.
- Hollo Erkki J.:** Ympäristöoikeus, Helsinki 1991.
- Hollo Erkki J.:** Ajatuksia vesilupajärjestelmän uudistamisesta. YJ 3-4/1993, s. 31-40.
- Hollo Erkki J.:** Biodiversiteettisopimus ja Suomen ympäristölainsäädäntö. Teoksessa: Biodiversiteetti ja tuotantoelämä, Hiedanpää Juha (toim.), Turku 1994, s. 41-50.
- Hollo Erkki J.:** Johdatus ympäristöoikeuteen, Helsinki 1998. (1998a)
- Hollo Erkki J.:** Natura 2000-verkostosta luonnonsuojelun ohjauskeinona. Ympäristöjuridiikka 3-4/1998, s. 6-9. (1998b).
- Hollo Erkki J.:** Biologisen monimuotoisuuden säilyttäminen ja oikeudenmukaisuus; ympäristöoikeudellinen näkökulma. Teoksessa Oikeus ja oikeudenmukaisuus, Thure Veli Matti (toim.), Joensuu 1999, s. 109-120.
- Hollo Erkki J.:** Ympäristönsuojeluoikeus. Helsinki 2001.
- Hollo Erkki J.:** Oikeustapauskommentari. LM 2/2003, s. 303-326.
- Hollo Erkki J.:** Ympäristönsuojelu- ja luonnonsuojeluoikeus, Helsinki 2004.
- Hollo Erkki J.:** Voidaanko oikeudellisesti tavoitteet vesiluonnon ympäristötavoitteet?. YJ 3-4/2005, s. 3-7.
- Hollo Erkki J.:** Maankäyttö- ja vesioikeus, Helsinki 2006. (2006a).
- Hollo Erkki J.:** Luonnon suojelutason asettamisesta ja turvaamisesta. YJ 4/2006, s. 3-9. (2006b).
- Holtinen Hannele:** The Impact of Large Scale Wind Power Production on the Nordic Electricity System, <http://lib.tkk.fi/Diss/2004/isbn9513864278/article3.pdf>
- Horelli Liisa:** Ympäristöpsykologia, Espoo 1982.
- Hughes Donald J.:** Maailman ympäristöhistoria, Tallinna 2008.
- Hume David:** Tutkimus inhimillisestä ymmärryksestä, Porvoo 1938.

- Hume David:** An enquiry concerning the principles of morals. Teoksessa Enquiries concerning the human understanding and concerning the principles of morals, Oxford 1951.
- Hume David:** Om det mänsliga förståendet, Malmö 1986.
- Hume David:** Treatise of Human Nature, Vermont 2003.
- Hämeenniemi Reino:** Taistelu järvestä. Jumiskon voimalaitoksen aiheuttama vesisota Posiolla ja Sallassa, Kuusamo 1996.
- Häyhä Juha:** Johdanto teokseen Minun metodini, Häyhä Juha (toim.), Helsinki 1997, s. 15-34.
- Itkonen Martti:** Kemijoen uitto. Teoksessa Entinen Kemijoki, Linkola Martti (toim.), Helsinki 1967, s. 151-162.
- Jaatinen Simo,** haastattelu teoksessa Voimaa koskesta. Suurpadot – Suomen osasto ry, Imatra 1991.
- Jellinek Georg:** System der subjektiven öffentlichen rechte. Tübingen 1905.
- Jokela Antti:** Vesioikeuden ja yleisen alioikeuden toimivallasta. Oikeudellinen tutkimus toimivallan jakautumisesta vesioikeuden ja yleisen alioikeuden välillä. SLY julkaisuja A-sarja Nro 162, Helsinki 1983.
- Jokinen Pekka, Järvikoski Timo:** Ympäristökysymys sosiologisena kysymyksenä Teoksessa Ympäristönsuojelu ja yhteiskunta, Jokinen Pekka, Järvikoski Timo, Pietarinen Juhani, Saarto Pekka (toim.), Turku 1992.
- Jonas Hans:** Tekniikka ja vastuu: uhanalaisen tulevaisuuden etiikka. Teoksessa Ympäristöfilosofian polkuja, Uurtimo Yrjö ja Jaaksi Vesa (toim.), Tampere 1997, s. 103-126.
- Joutsamo Esko:** Kansallis- ja luonnonpuistojen synty. Teoksessa Laulujoutsenen perintö, Telkänranta Helena (toim.), Porvoo 2008, s. 80-89.
- Joutsamo Kari.:** Eurooppa-oikeuden rakenne, Funktionaalinen rakenne, luku 2.2 teoksessa Joutsamo Kari, Aalto Pekka, Kaila Heidi, Maunu Antti: Eurooppa-oikeus, Helsinki 2000, s. 18-54.
- Jutikkala Eino, Pirinen Kauko:** Suomen historia. Asutuksen alusta Ahtisaareen, Porvoo 1999.
- Jyränki Antero:** Valta ja vapaus, Helsinki 2003.
- Järvikoski Timo:** Kemihaaran allasalueen väestötutkimus. VH tiedotuksia 83, Helsinki 1975.
- Järvikoski Timo:** Vesien säännöstely ja paikallisyhteisö. Turun yliopisto, sosiologian tutkimuksia, sarja B 19, Turku 1979.
- Järvikoski Timo:** Ympäristöliike suomalaisessa politiikassa. Teoksessa Ympäristökysymys, Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle, Massa Ilmo ja Sairinen Rauno (toim.), Helsinki 1991.
- Järvikoski Timo:** Ympäristösosiologian teoriakamppailuja. Teoksessa Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa, Massa Ilmo (toim.), Helsinki 2009, s. 78-101.
- Järvikoski Timo ja Kylämäki Juha:** Isohaaran padosta Kemijoen karvalakkilähetystöön. Turun yliopisto, sosiologisia tutkimuksia 103, Turku 1981.
- Kainlauri Pekka:** Vesituomioistuinmista. Kehittyvä vesioikeus. SYS julkaisuja 9, Helsinki 1990, s. 56-61.
- Kallio Pasi:** Suotuisan suojelutason käsite biodiversiteettioikeudessa, Turku 2000.
- Kallio Pasi:** Terve, ja kiitos simpukoista – luontodirektiivin 6 artiklan tulkintaa EY-tuomioistuimen ratkaisun C-127/02 valossa. YJ 1/2006, s. 7-33.
- Kannisto Heikki:** Ymmärtäminen ja kritiikki, Helsinki 1984.
- Kant Immanuel:** Synpunkter till allmän historia i världsborgerligt syfte. Teoksessa Immanuel Kant, Avhandlingar om fred och rätt, Stocholm 1915.
- Kant Immanuel:** Metaphysik der Sitten, Leipzig 1919.
- Kant Immanuel:** Anthropologie. Immanuel Kants Werke. Berlin 1923, s. 1-232.
- Kant Immanuel:** Tiedekuntien riitely, Helsinki 1988.
- Kant Immanuel:** Critique of Pure Reason, Buffalo 1990.

- Kant Immanuel:** Tapojen metafysiikan perustus. Teoksessa Kant: Siveysopilliset pääteokset, Porvoo 1990, s. 67-161.
- Kant Immanuel:** Käytöllisen järjen kritiikki. Teoksessa Kant: Siveysopilliset pääteokset, Porvoo 1990, s.163-362.
- Kant Immanuel:** The Metaphysics of Morals, Cambridge 1996.
- Kant Immanuel:** Uskonto pelkän järjen rajoissa. Teoksessa Immanuel Kant, Radikaali paha, paha eurooppalaisessa perinteessä, Hirvonen Ari, Kotkas Toomas (toim.), Helsinki 2004, s.25-70.
- Kant Immanuel:** Tutkielma pään sairauksista. Teoksessa kirjoituksia biologiasta ja lääketieteestä, Turku 2006, s. 110-125.
- Karhu Juha ja Määttä Tapio:** Ympäristö- ja luonnonvaraoikeudelliset sääntelytekniikat ja legitimiteetti. Teoksessa Luonnonvarojen hallinnan legitimiteetti, Rannikko Pertti ja Määttä Tapio (toim.), Tampere 2010, s. 59-83.
- Karjalainen Pauli Tapani:** Paikka, aika ja elämän kuva. Teoksessa Ympäristö täynnä tarinoita. Kirjoituksia ympäristön kuvien ja kertomusten kysymyksistä, Haapala Arto ja Kauko Virpi (toim.), Helsinki 2008, s. 13-32.
- Kauppinen Jari:** Kuka ratkaisee ymmärtämisen – Schmitt ja Heidegger ymmärtämisen tällä puolen. Teoksessa Ymmärtäminen ja oikeudellinen vastuu, Takala Jukka-Pekka ja Nuotio Kimmo (toim.), Helsinki 1997, s. 162-174.
- Kavonius Petter:** Tarpeidenmukainen oikeusperiaateajattelu. Tutkimus oikeusperiaateajattelun viehätysvoiman perusteista, Helsinki 2003.
- Kekkonen Urho:** Onko maallamme malttia vaurastua, Helsinki 1952.
- Kelsen Hans:** Puhdas oikeusoppi, Porvoo 1968.
- Kerkkonen Elna:** Koskitoimikunta vuosina 1917-1947, Helsinki 1950.
- Kerätär Kaisa, Kiviniemi Marko, Liekonen Eero,** www.ymparisto.fi > [Lappi](#) > [Vesivarojen käyttö](#) > [Vesistöjen säännöstely](#) > [Kemijärven säännöste...](#) > [Säännöstelyn kehittä...](#) > [Kemijärven säännöste...](#) > [Kalastus ja kalakantojen](#)
- Kohák Erazim:** Puille puhuminen. Teoksessa Ympäristöfilosofian polkuja, Uurtimo Yrjö ja Jaaksi Vesa (toim.), Helsinki 1997, s. 79-101.
- Kokko Kai:** Biodiversiteettiä turvaavat oikeudelliset periaatteet ja mekanismit, Helsinki 2003 (2003a).
- Kokko Kai T. ja Suvantola Leila:** Luonnon monimuotoisuus, tuomioistuimet ja legitimoiva kommunikaatio. Teoksessa Luonnonvarojen hallinnan legitimiteetti. Rannikko Pertti ja Määttä Tapio (toim.), Tampere 2010.
- Kokko Tapani:** Uusiutuvaa ja saasteetonta energiaa. Kemi- ja Iijokien vesivoima, Oulu 1994.
- Koskenniemi Martti:** Tyyli metodina. Teoksessa Minun metodini, Häyhä Juha (toim.), Helsinki 1997, s. 173-188.
- Koskenniemi Martti:** From Apology to Utopia. The Structure of International Legal Argument, Cambridge 2005.
- Kotkasaari Timo:** Vesilainsäädännön perusteet. Helsinki 1998.
- Kotkavirta Jussi:** Immanuel Kant ja oikeuden moraaliset perusteet. Teoksessa Filosofien oikeus 1, Tontti Jarkko, Mäkelä Kaisa, Gylling Heta (toim.). SLY julkaisuja E-sarja N:o 2, Helsinki 2001. s. 169-186.
- Kotkavirta Jussi:** Persoonan käsite Hegelillä. Teoksessa Persoona, Kotkavirta Jussi ja Niemi Petteri (toim.), Jyväskylä 2004, s. 110- 117. (2004a).
- Kotkavirta Jussi:** Hyvän ja pahan lähteellä. Teoksessa Immanuel Kant, Radikaali paha, paha eurooppalaisessa perinteessä, Hirvonen Ari, Kotkas Toomas (toim.), Helsinki 2004, s. 73-92. (2004b).
- Krämer Ludwig:** EC Environmental Law, Bodmin 2000.

- Krämer Ludwig:** The Genesis of EC Environmental Principles. Principles of European Environmental Law, Macrory Richard (ed), Groningen 2004, s. 29-47.
- Kumpula Anne:** EY:n ympäristödirektiivien voimaansaattamisesta ja niiden välittömästä oikeusvaikutuksesta. Teoksessa Yhdentymisen ja Suomi, Vilkkonen Laura (toim.). Turun yliopisto, Turku 1993.
- Kumpula Anne:** Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta. Teoksessa juhlaulkaisu Leena Kartio 1938- 30./8 1998, Turku 1998, s. 157-169.
- Kumpula Anne:** Ympäristö oikeutena. SLY julkaisu A-sarja N:o 252, Helsinki 2004.
- Kumpula Anne:** Eurooppalaistuva ympäristöoikeus. Teoksessa EU-oikeuden perusteita II. Aineellisen EU-oikeuden aloja ja ulottuvuuksia, Ojanen Tuomas ja Haapea Arto (toim.), Helsinki 2007, s. 245-271.
- Kumpula Anne:** EU:n ympäristöoikeuden perusteet, Turku 2010
- Kuusi Osmo:** Ekologinen ajattelu tulevaisuusajattelun muotona. Teoksessa Ekologinen humanismi, Heinonen Jarmo, Kuusi Osmo (toim.), Helsinki 1997, 9-27.
- Kuusi Pekka:** Ihmisen eloonjäämisoppi. Pieni alkeiskirja, Aarnio Aulis & al. (toim.), Juva 1991.
- Kuusiniemi Kari:** Vesilainsäädäntö ja ympäristölupauudistus. Kehittyvä vesioikeus. SYS julkaisu 9, Helsinki 1990, s. 62-71.
- Kuusiniemi Kari:** Vesilain ehdoton luvanmyöntämiseste – tarua vai totta? YJ 2/1995, s. 11-23.
- Kuusiniemi Kari:** Perusoikeudet ja biodiversiteetin suojeleminen. Ympäristöoikeudellisia tutkielmia 1998. Helsinki 1998, s 7-124. (1998a).
- Kuusiniemi Kari:** Ympäristöperusoikeuden tulkintavaikutuksista. Teoksessa Perusoikeuspuheenvuoroja, Lämsineva Pekka ja Viljanen Veli-Pekka (toim.), Turun yliopisto, Turku 1998 s. 65-84. (1998b).
- Kuusiniemi Kari:** Fundamental rights and the protection of nature. Turku Law Journal 1/1999, s. 33-47. (1999b).
- Kuusiniemi Kari:** Luonnon oikeudet vai tulevien sukupolvien suojeleminen. Teoksessa Juhlaulkaisu Erkki Johannes Hollo 1940 - 28/11 – 2000, Vihervuori Pekka, Kuusiniemi Kari, Salila Jari (toim.), Helsinki 2000, s. 149-169.
- Kuusiniemi Kari:** Biodiversiteetin suojeleminen ja oikeusjärjestyksen ristiriidat. Oikeustiede – Jurisprudentia (XXXIV), Helsinki 2001, s. 158-306. (2001a).
- Kuusiniemi Kari:** Ympäristöoikeus oikeudenalana. Teoksessa Kuusiniemi Kari, Ekroos Ari, Kumpula Anne, Vihervuori Pekka: Ympäristöoikeus, Helsinki 2001, s. 45-96. (2001b).
- Kuusiniemi Kari:** Natura 2000 –verkosto ja EY-tuomioistuimen oikeuskäytäntö. Teoksessa Yritys eurooppalaisessa oikeusyhteisössä. Helander Petri, Lavapuro Juha, Mylly Tuomas (toim.). Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Turku 2002, s. 203-230.
- Kuusiniemi Kari:** Arvojen muutos ja ympäristölakien tulkinta. Teoksessa Muistokirja Hannu Tapani Klamille. Turku 2003 s. 63-79.
- Kuusiniemi Kari ja Kumpula Anne:** Ympäristöoikeuden perusteet, Turku 1997.
- Kyllönen Simo:** Ympäristön ja luonnonvarojen käytön legitimitteetti. Teoksessa Luonnonvarojen hallinnan legitimitteetti, Rannikko Pertti ja Määttä Tapio (toim.), Tampere 2010, s. 19-58.
- Laine Anne:** Kalatiet rakennettujen vesistöjen elvyttäjinä. Vesitalous 2/2008, s. 14-16.
- Laitinen Arto:** Charles Taylor ja persoonat päämäärinä sinänsä. Teoksessa Persoona, Kotkavirta Jussi ja Niemi Petteri (toim.), Jyväskylä 2004, s. 201-211.
- Laukkanen Markku, Saarela Ahti, Aitamurto Veikko:** Kenen Ounasjoki, Porvoo 1981.
- Leobold Aldo:** Maaetiikka. Teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 120-137.

- Leikola Anto:** Luonnonsuojelun tulo Suomeen. Teoksessa Laulujoutsenen perintö, Telkänranta Helena (toim.), Porvoo 2008, s. 34-41.
- Leino-Kaukiainen Pirkko:** Vesistöistä viemäreiksi. Vesien suojeleminen Suomessa 1945-1970. Teoksessa Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen, Laakkonen Simo, Laurila Sari, Rahikainen Marjatta (toim.), Helsinki 1999, s. 33-68.
- Leinonen Kirsti ja Mutenia Ahti:** Lokan ja Porttipahdan tekojärvien kalakantojen tila. RKTL, metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja Sarja A 184, Helsinki 2009.
- Levinas Emmanuel:** Totality and Infinity, 2003. (2003a)
- Levinas Emmanuel:** Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Toisen jälki, Tampere 1996.
- Levinas Emmanuel:** Time and The Other, Pittsburgh 2003. (2003b)
- Lindholm Tapio:** Suomen soiden- ja turvamaiden strategia katsoo taaksepäin, www.mmm.fi/attachments/ymparisto/suojaturvemaat/5wVmQONUV/Tapio-Lindholm_02.02.2011.pdf.
- Lindholm Tapio ja Heikkilä Raimo:** Ymmärrystä soiden suojelulle. Rauno Ruuhijärvi, puoli vuosisataa tieteen ja suojelun asialla. Teoksessa Laulujoutsenen perintö, Telkänranta Helena (toim.), Porvoo 2008, s. 76-79.
- Locke John:** An Essay Concerning Human Understanding, Oxford 1975.
- Loyotard Jean Francois:** The Postmodern Condition, Minneapolis 1985.
- Luhmann Niklas:** A sociological theory of law, London 1985.
- Luhmann Niklas:** Ekologinen kommunikaatio, Helsinki 2004.
- Luostarinen Matti:** Pohjois-Suomen koskisotien alueellinen ja yhteiskunnallinen problematiikka. Suunnittelumaantieteen julkaisuja 25, Helsinki 1986.
- Luostarinen Matti, Mäkinen Hannu:** Lokan ja Porttipahdan tekojärvien rakentamisen vaikutukset muuttajiin ja kuntaan. VH monistesarja 14, Helsinki 1980.
- Lähde Ville:** Ympäristöfilosofian haasteet. Niin & Näin 3/2006, s. 33-37.
- Länsineva Pekka:** Kommentti perustuslakivaliokunnan lausunnosta 21/1993 vp. Lakimies 1994, s. 83-88.
- Länsineva Pekka:** Perusoikeudet nyt. Teoksessa Perusoikeuspuheenvuoroja, Länsineva Pekka, Veli-Pekka Viljanen (toim.), Turku 1998, s. 103-119.
- Länsineva Pekka:** Omaisuudensuoja. Teoksessa Perusoikeudet, Hallberg Pekka, Karapuu Heikki, Scheinin Martin, Tuori Kaarlo, Viljanen Veli-Pekka (toim.), Helsinki 1999, s. 473-509.
- Löyttyjärvi Marja-Liisa:** Vuotos syksyllä 1996. Julkaisematon diplomityö 1997.
- Löyttyjärvi Marja-Liisa:** Vuotoksen ympäristöoikeudellisista vaikutuksista. YJ 2/2004, s. 28-60.
- Löyttyjärvi Marja-Liisa:** Lupaestesäännös vesilain saranatappina. YJ 4/2006, s. 29-32.
- MacCormick Neil:** Legal Reasoning and Legal Theory, Oxford 1978.
- MacCormick Neil:** Rights in Legislation. Law, Morality and Society. Essays in honour of H.L.A. Hart, Hacke P.M.S. and Raz J. (ed.), Oxford 1979.
- MacCormick Neil:** H.L.A. Hart, London 1981.
- MacCormick Neil:** Law as Institutional Fact; On Analytical Jurisprudence; Law, Morality and Positivism; The Limits of Rationality in Legal Reasoning. MacCormick Neil and Weinberg Ota: An Institutional Theory of Law New Approaches to Legal Positivism, Dordrecht 1986, s. 49-76, 93-109, 124-144, 189-206.
- MacCormick Neil, Weinberg Ota:** Introduction. An Institutional Theory of Law, New Approaches to Legal Positivism, Dordrecht 1986, s. 3-30.
- Manner E. J.:** Yleiskäyttö vesioikeudellisena käsitteenä, Helsinki 1953.
- Manner E. J.:** Vesiasiat hallinnon ja lainkäytön kannalta. Lakimiesliiton koulutuskeskuksen julkaisusarja 11, Eripainos 1974, s. 7-11.

- Manner E. J.:** Vuoden 1961 vesilainsäädännön valmistelun vaiheista. Kehittyvä vesioikeus. SYS julkaisuja 15, Helsinki 1990, s. 1-18.
- Marttinen Kari, Saastamoinen Salla, Similä Jukka:** EU:n ympäristöoikeus ja Suomi, Helsinki 1994.
- Massa Ilmo:** Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa, Tampere 1994.
- Maunu Antti:** EY-direktiivit kansallisessa tuomioistuimessa, Tampere 1993.
- Maunu Antti:** Direktiivin oikeusvaikutukset kansallisessa viranomaisessa ja tuomioistuimessa – toteutuuko yhteisön oikeuden tehokkuus? Defensor Legis n:o 1/1999, s. 169-182.
- Meeker Joseph W. :** Ekologinen estetiikka. Teoksessa Alligaattorin hymy, Sepänmaa Yrjö (toim), Jyväskylä 1994, s. 93-104.
- Melkas Eriika:** Kyoto protocol flexibility mechanism and the changing role of sovereign states, Turku 2008.
- Michelsen Karl-Erik:** Teknologia – modernin maailman marginaali-ilmio?. Tiedepolitiikka 4/2007, s. 25- 32.
- Mieletyinen Sampo:** Vahingonkorvausoikeuden periaatteet, Helsinki 2006.
- Mill John Stuart:** Utilitarismi, Huomautuksia Benthamin filosofiasta, Helsinki 2000.
- Moore E. G.:** Principia Ethica, New York 1988.
- Mylyntaus Timo:** Ympäristöhistorian näkökulma. Teoksessa Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle, Massa Ilmo ja Sairinen Rauno (toim.), Helsinki 1991, s. 93-114.
- Mäenpää Olli:** Hallintolupa, Helsinki 1992.
- Mäenpää Olli:** Eurooppalainen hallinto-oikeus, Helsinki 2001.
- Mäkinen Heikki:** Vesienhoidon hallinta Suomessa. Vesipolitiikan puitedirektiivin toimeenpano vuorovaikutteisen suunnittelun näkökulmasta, Helsinki 2006.
- Mäkipuro Viljo:** Kemijoen alkuhaarat liikenneväylinä. Teoksessa Entinen Kemijoki, Linkola Martti (toim.), Helsinki 1967, s. 264-273.
- Mäntylä Niina:** Luonnon edustajien puhevalta. Acta Wasaensia No 225, Vaasa 2010.
- Mättö Minna:** Kalastuslainsäädännön uudistamisen peruskartoitus, Helsinki 2009.
- Määttä Tapio:** Maanomistusoikeus. Tutkimus omistusoikeusparadigmoista maaomaisuuden käytön ympäristöoikeudellisen sääntelyn näkökulmasta. SLY A-sarja N:o 220, Helsinki 1999.
- Määttä Tapio:** Ympäristö eurooppalaisena ihmis- ja perusoikeutena: kohti ekososiaalista oikeusvaltiota. Teoksessa Perusoikeudet EU:ssa, Nieminen Liisa (toim.), Helsinki 2001, s. 265-326 (2001a) .
- Määttä Tapio:** Biodiversiteetti oikeudellisena kategoriana: Näkökulmia ja tulkintoja. Oikeustiede - Jurisprudentia XXXIV, 311-371, Helsinki 2001 (2001b).
- Määttä Tapio:** Oikeudellisen ympäristöstrategian mahdollisuudet ja rajat. Teoksessa Oikeudenmukaisuus ja ympäristö, Lehtinen Ari ja Rannikko Pertti (toim.), Helsinki 2003, s. 107-129.
- Naess Arne:** Ekologi, samhälle och livsstil, Stocholm 1981.
- Naess Arne:** Syväekologien liike – joitakin sen filosofisia puolia. Teoksessa Ympäristöfilosofian polkuja, Uurtimo Yrjö ja Jaaksi Vesa (toim.), Helsinki 1997 s. 49-77.
- Naskali Arto:** Biodiversiteetin taloudellinen arvo. Teoksessa Biodiversiteetti päätöksenteon ongelmana, Hiedanpää Juha, Haila Yrjö (toim). SYKE-sarja C2, Turku 1995, s. 17-32.
- Naskali Arto:** Ekosysteemilähestymistapa ja legitimitetti. Teoksessa Luonnonvarojen hallinnan legitimitetti, Rannikko Pertti ja Määttä Tapio (toim.), Tampere 2010, s. 87-121 (2010a).

- Naskali Arto:** Ekosysteemipalvelun termodynaamiset juuret. Teoksessa Hyödyllinen luonto. Ekosysteemipalvelut hyvinvointimme perusta, Hiedanpää Juha. Suvantola Leila, Naskali Arto (toim.), Tampere 2010, s. 33-51 (2010b).
- Naskali Arto, Hiedanpää Juhana, Suvantola Leila:** Biodiversiteetti talouskysymyksenä. Ympäristöministeriö, Helsinki 2006.
- Niemelä Jari:** Luonnon ekologiset arvot. Teoksessa Arvot ja luonnon arvottaminen, Haapala Arto, Oksala Markku (toim.), Helsinki 2000, s. 217-230.
- Niemi Matti Ilmari:** Ajattelun kouluista ja ajatuksia kouluista: tutkielma oikeustieteen perinteisten suuntausten käsitteellisistä sitoumuksista ja niiden heijastumisesta laintulkinnassa. Oikeustiede 33/2000, s. 135-231.
- Niemi Petteri:** Persoonan käsite Kantilla. Teoksessa Persoona, Kotkavirta Jussi ja Niemi Petteri (toim.), Jyväskylä 2004, s. 97-109.
- Nienstedt Sirje:** Ympäristöpolitiikan alku. Ympäristönsuojelun tulo Suomen valtakunnalliseen politiikkaan 1960- ja 1970-luvun vaihteessa. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 9, Turku 1997.
- Niiniluoto Ilkka:** Järki ja moraalit globalisaation pyörteissä. Teoksessa Maailman henkinen tila ja tulevaisuus, Ilkka Niiniluoto (toim.), Helsinki 2000, s. 108-150.
- Norton Bryan G:** Environmental Ethics and Nonhuman Rights. The Animal Rights. Environmental Ethics Debate: The Environmental Perspective, Hargrove Eugene G. (ed.), New York 1992, s. 37-70.
- Norton Bryan G:** Sustainability: A Philosophy of Adaptive Ecosystem Management, Chicago 2005.
- Nousiainen Kevät:** Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön ”modernille” ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua, Helsinki 1993.
- Nousiainen Kevät:** Metodini? Esitys? Teoksessa Minun metodini, Häyhä Juha (toim.), Helsinki 1997, s. 219-244.
- Nussbaum Martha C.:** Aristotelian Social Democracy. Liberalism and the Good, Mara Gerald M., Richardson Henry S. (ed.), Routeledge 1990.
- Nussbaum Martha C.:** Beyond „Compassion and Humanity”: Justice for Nonhuman Animals. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C. (ed.), Oxford 2004, s. 299-320.
- Nyman Jaana:** Luontotyyppien suojelu ja edunvalvonnallinen osallistuminen. YJ 2/2005 s. 76-112.
- Oinaala Pirjo-Riitta:** The Vuotos Reservoir. Teoksessa The Legal Status of the Individual in Nordic Environmental Law. The Northern Institute for Environmental and Minority Law. University of Lapland. Rovaniemi 1994, s. 187-197.
- Ojanen Tuomas:** EY-oikeus jäsenvaltioissa, Tampere 1993.
- Ojanen Tuomas:** The European Way. The Structure of National Court Obligation under EC Law, Saarijärvi 1998.
- Ojanen Tuomas:** EU-oikeuden valtiosisäisiä vaikutuksia määrittävät periaatteet. Teoksessa EU-oikeuden perusteita II. Aineellisen EU-oikeuden aloja ja ulottuvuuksia, Ojanen Tuomas, Haapea Arto (toim.), Helsinki 2007, 21-46.
- Oksanen Markku:** Luonto ja moraaliset arvot. Teoksessa Ympäristöongelmat ja tiede, Vilkkä L. (toim.), Helsinki 1994 s. 45-70.
- Oksanen Markku:** Biodiversiteetin suojelun filosofiasta. Teoksessa Biodiversiteetti päätöksenteon ongelmana, Hiedanpää Juha ja Haila Yrjö (toim.), Turku 1995, s. 33-45.
- Oksanen Markku:** Nature as Property. Environmental Ethics and Institution of Ownership, Turku 1998.

- Oksanen Markku:** Yhteiskunnallinen moniarvoisuus ja luonnon arvottaminen. Teoksessa *Arvot ja luonnon arvottaminen*, Haapala Arto ja Oksanen Markku (toim.), Helsinki 2000, s. 82-101.
- Oksanen Markku:** Bryan Norton ja ympäristöpragmatismi. Teoksessa *Vihreä teoria: ympäristö yhteiskuntateorioissa*, Massa Ilmo (toim.), Helsinki 2009.
- O'Neill John:** Itseisarvon lajit, teoksessa *Ympäristöfilosofia*, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 266-281.
- Palmgren Rolf:** Luonnonsuojelu I-II, Helsinki 1922.
- Pasanen Jarmo:** Pekka Nuorteva, ympäristönsuojelun unilukkari. Teoksessa *Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival*, Telkänranta Helena (toim.), Helsinki 2008, s. 182
- Passmore John:** Asenteet luontoa kohtaan. Teoksessa *Ympäristöfilosofia*, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 34-46.
- Paulaharju Kimmo:** Taivalkosken siianlippous. Teoksessa *Entinen Kemijoki*, Linkola Martti (toim.), Helsinki, s. 140-149.
- Peczenik Aleksander:** A Coherence Theory of Juristic Knowledge; Second Thoughts of Coherence and Juristic Knowledge. *Morality and Society. A Tribute to Aleksander Peczenic on the Occasion of his 60th Birthday 16 November 1997*, Aarnio Aulis, Alexy Robert, Bergholtz Gunnar (ed.), Lund 1997, s. 9-15, 51-66.
- Perelman Chaim:** Retoriikan valtakunta, Tampere 1996.
- Pietarinen Juhani:** Ihmiskeskeinen ja luontokeskeinen etiikka. Teoksessa *Ympäristönsuojelu ja yhteiskunta*, Jokinen Pekka, Järvikoski Timo, Pietarinen Juhani ja Saarto Pekka (toim.), Turku 1992, s. 7-41.
- Pietarinen Juhani:** Ihmislähtöiset luontoarvot ja luonnon omat arvot. Teoksessa *Arvot ja luonnon arvottaminen*, Haapala Arto, Oksanen Markku (toim.), Helsinki 2000, s. 38-54.
- Pietilä Jorma:** Vesioikeus, Helsinki 1979.
- Pihlström Sami:** Luonnon arvo, inhimillinen toiminta ja ihmettely. Teoksessa *Arvot ja luonnon arvottaminen*. Haapala Arto ja Oksanen Markku (toim.), Helsinki 2000, s. 25-37.
- Pirjatanniemi Elina:** Vihertyvä rikosoikeus, Helsinki 2005
- Platon:** Valtiomies. Teokset 5, Helsinki 1982.
- Pokka Hannele:** Rakennettujen vesistöjen jälkivalvontajärjestelmät. SLY A-sarja N:o 188. Vammala 1991.
- Pokka Hannele:** Kemijoen rakentamisen vaiheet. Selviytyjät. Lapin maakuntamuseon julkaisu 7, Rovaniemi 1993.
- Pokka Hannele:** Kemijoki. Minun jokeni, Helsinki 1994.
- Pokka Hannele:** Omien oikeuksien puolesta taistelemisen perinne lohitalonpoikakulttuurissa. Teoksessa *Juhlajulkaisu Veikko O. Hyvönen 1929-18/9-1999*, Laaksonen Kalevi (toim.), Helsinki 1999, s. 231-240.
- Poutanen Terho:** Sota-ajasta jälleenrakennukseen ja 1960-luvun ympäristöherääminen. Teoksessa *Laulujoutsenen perintö*, Telkänranta Helena (toim.), Porvoo 2008, s. 42-45 ja 46-49.
- Pursiainen Terho:** Vihreä oikeudenmukaisuus. Helsinki 1999.
- Pölönen Ismo:** Euroopan yhteisöjen tuomioistuimien YVA-linjaukset direktiivin laillisuusvalvontavaikutuksen ilmentymänä. *Oikeus* 1/2006, s. 35-53.
- Pölönen Ismo:** Ympäristövaikutusten arviointimenettely. Tutkimus YVA-menettelyn oikeudellisesta asemasta ja kehittämistarpeesta ympäristöllisen vaikuttavuuden näkökulmasta, Helsinki 2007.
- Pöyhönen Juha:** Uusi varallisuus oikeus, Helsinki 2000.
- Pöyhönen Juha:** Oikeussubjekti, teoksessa *Encyclopedia iuridica fennica VII, oikeuden yleistieteet*, 836a-837b.

Rachels James: Drawing Lines. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C. (ed.). Oxford 2004, s. 162-174.

Rannikko Pertti: Ympäristökamppailujen aallot. Teoksessa Pasilasta Vuotokselle. Ympäristöliikkeen uusi aalto, Lehtinen Ari ja Rannikko Pertti (toim.), Tampere 1994, s. 11-27.

Rannikko Pertti: Ympäristötietoisuus ja ympäristörivistiriidat. Teoksessa Näkökulmia ympäristösosiologiaan, Jokinen Pekka, Järvikoski Timo, Rannikko Pertti (toim.), Turku 1995.

Ranta Jouni: Varautumisperiaate ympäristöoikeudessa, Helsinki 2001.

Rawls John: Oikeudenmukaisuusteoria, Helsinki 1988.

Raz Joseph: The Concept of a Legal System, New York 1980.

Raz Joseph: The Relevance of Coherence, Boston Law Review 72/ 1992.

Raz Joseph: The Authority of Law. Essays on Law and Morality, Oxford 2002.

Regan Tom: Animal Rights, London 1984.

Regan Tom: Eläinten oikeuksien puolesta. Teoksessa Ympäristöfilosofian polkuja, Uurtimo Yrjö ja Jaaksi Vesa (toim.), Helsinki 1997, s. 5-20.

Rentto Juha-Pekka: Olemisesta pitäminen. Luonnosta oikea ratkaisu? Luonnonoikeudellisen ajattelun ei-deduktiivisesta luonteesta ja mitä siitä teoriassa ja käytännössä seuraa.

Oikeustiede, Jurisprudentia XXXIII 2000, s. 233-328.

Reunanen Pasi: Liito-orava lainsäädännössä: ekologis-juridinen näkökulma lajisuojeluun. YJ 1/2006 s. 34-63.

Ricoeur Paul: Tulkinnan teoria, Helsinki 2000.

Roger Lesley J and Kaplan Gisela: All Animals are not equal. The Interface between Scientific Knowledge and Legislation of Animal Rights. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C. (ed.), Oxford 2004, 175-202.

Rolston Holmes III: Arvot luonnossa, teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 205-224.

Ross Alf: Towards a Realistic Jurisprudence. A Criticism of the Dualism in Law, Copenhagen 1946.

Ross Alf: On Law and Justice, London 1958.

Routley Richard: Tarvitsemme uutta etiikkaa, teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 145-155.

Ruostesaari Ilkka: Energiapolitiikan määräytyminen, Tampere 1989.

Ruuhijärvi Rauno: Soita eri puolelta Suomea, Luiron suot - Peräpohjan hienointa suoluontoa. Teoksessa Suomen luonto 3, suot, Havas Paavo, päätoimittaja, osan päätoimittajat Ruuhijärvi Rauno, Häyrinen Urpo, Helsinki 1980. s. 167-172.

Ruuhijärvi Rauno: Reino Kalliola, luonnonsuojelijoiden kansalliskirjailija. Oulangan pitkä tie kansallispuistoksi. Teoksessa Laulujoutsenen perintö, Telkänranta Helena (toim.), Porvoo 2008 s. 45 ja s. 82.

Ruuhijärvi Rauno, Kukko-oja Kari: Kemihaaran allasalueen luonto. VH:n tiedotuksia 87, Helsinki 1975.

Ryder Richard: Victims of Science: The Use of Animals in Research, London 1983.

Saarenpää Ahti: Kieli ja mieli – näkökulmia oikeusvaltion kieleen. Teoksessa Kielen ja oikeuden kohtaamisia, Heikki E. S. Mattilan juhla-kirja, Helsinki 2008, s. 313-330.

Scheinin Martin: Ihmisoikeudet Suomen oikeudessa: valtiosääntöoikeudellinen tutkimus kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valtiosisäisestä voimassaolosta sekä ihmisoikeus- ja perusoikeusnormien sovellettavuudesta Suomen oikeusjärjestyksessä, Helsinki 1991.

Schopenhauer Arthur: Pessimistin elämänviisaus, Porvoo 1951.

Serlachius Julian: Kommentar till lagen om vattenrätten I, Helsingfors 1913.

Seppälä Mika: Vesienhoitosuunnitelmien huomioon ottaminen ympäristönsuojelulain ja vesilain mukaisessa lupaharkinnassa. YJ 3-4/2004 s. 91-103.

- Seppälä Mika:** Ympäristöluvan suhde muihin lupajärjestelmiin – kolme perussääntöä. Teoksessa Vesi, ympäristö ja oikeus. Juhlakirja Pekka Kainlaurille 1.6.2007, Jan Eklund (toim.), Vaasa 2007, s. 101-117.
- Seppälä Raimo:** Nykyinen Kemijoki, Helsinki 1976.
- Sepänmaa Yrjö:** Tarkoituksenmukaisuus ympäristön kauneuden kriteerinä. Teoksessa Ympäristöestetiikka, Kinnunen Aarne, Sepänmaa Yrjö (toim.), Mänttä 1981, s.199-232.
- Serres Michel:** Luontosopimus, Tampere 1994.
- Siltala Raimo:** Oikeustieteen tieteenteoria, Helsinki 2003.
- Similä Jukka:** Luonnonsuojelulaki, Helsinki 1997.
- Similä Jukka:** Luvut 1-4, teoksessa Suvantola Leila, Similä Jukka: Luonnonsuojeluoikeus, Helsinki 2011.
- Similä Jukka ja Kokko Kai:** Oikeudellinen sääntely ja metsäluonnon monimuotoisuus. Ympäristöpolitiikan ja oikeuden vuosikirja 2009, Joensuu, s. 69-129.
- Singer Peter:** Animal Liberation, Chatham 1995.
- Singer Peter:** Ethics beyond Species and beyond Instincts: A Response to Richard Posner. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C. (ed.), Oxford 2004, s. 78-92.
- Skolimovski Henryk:** Ekosofia, Vaasa 1984.
- Spinoza Benedic de:** Ethics, Chatham 2001.
- Stone Christopher:** Should Trees Have Standing. Toward Legal Rights of Natural Objects, Los Altos 1974.
- Stranius Leo:** Ympäristöliikhehdinnän aallot. Suomalaisen ympäristöprotestin tilanneanalyysi uudella vuosituhanella, 2006, <http://uta.fi/pdf/gradu01265.pdf>
- Stranius Leo:** Ympäristöliikkeen uudet haasteet. Teoksessa Verkostojen liikettä, Konttinen Esa & Plokoski Jukka, s. 80-101. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali, <http://kans.jyu.fi>
- Sunstein Cass R:** Can Animals Sue? Teoksessa Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C (ed.), Oxford 2004, s. 251-262.
- Suomi Juhani:** Kuningastie. Urho Kekkonen 1950-1956, Helsinki 1990.
- Suominen Teuvo:** Lappajärven kansanpato. Ville Komsin kiireinen ilta (2 artikkelia). Teoksessa Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival, Telkänranta Helena (toim.), Helsinki 2008, s. 52 ja 53.
- Suopajärvi Leena:** Vuotoksen tekoallas ja hankkeen vastustajat. Teoksessa Pasilasta Vuotokselle. Ympäristöliikkeen uusi aalto, Lehtinen Ari ja Rannikko Pertti (toim.), Tampere 1994, s. 257-270.
- Suopajärvi Leena:** Vuotos- ja Ounasjoki-kamppailujen kentät ja merkitykset, Rovaniemi 2001.
- Suvantola Leila:** Huominen ei koskaan kuole. Luonnonsuojelun ja ympäristönkäytön kilpailutilanteiden ratkaisemisesta, Helsinki 2006.
- Suvantola Leila:** Luontovahinkojen korjausvastuun uudistus. YJ 2/2007, s. 13-41.
- Suvantola Leila:** Biobanking-järjestelmä (NSW, Australia) esimerkkinä markkinoihin perustuvasta maankäytön ohjauksesta. Teoksessa Ympäristöpolitiikan ja –oikeuden vuosikirja 2008. Määttä Tapio (toim.), Joensuu 2008, s. 149-203.
- Suvantola Leila:** Markkinoihin perustuvien ohjauskeinojen hyväksyttävyyshaasteet. Teoksessa Luonnonvarojen hallinnan legitimizeetti, Rannikko Pertti ja Määttä Tapio (toim.), Tampere 2010.
- Suvantola Leila:** Luvut 5-9, teoksessa Suvantola Leila ja Similä Jukka: Luonnonsuojeluoikeus, Helsinki 2011.
- Suviranta Antti:** Itseoikaisusta asianosaisen eduksi kunnallishallinnossa. Kunnallishallinnon pääkysymyksiä, Porvoo 1969, s. 235-245.
- Söyrinki Niilo:** Luonnonsuojelun käsikirja. Luonnonystävälle, kouluille, opintokerhoille, metsä- ja maatalousmiehille, Helsinki 1954.

- Taylor Charles:** Human Agency and Language. Philosophical Papers vol 1, Cambridge 1985.
- Taylor Paul W.:** Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics, Princeton 1989.
- Taylor Paul W.:** Luonnon kunnioittamisen etiikka. Teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 225-250.
- Tervo Petri:** Kirurgisen operaation teatteri, Helsinki 2006.
- Thompson Janna:** Ympäristöetiikan kumoaminen. Teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.). Tampere 1999, s. 251-265.
- Tikkanen Anja ja Tikkanen Pantti H:** Suuntana Sompio, Hämeenlinna 1983.
- Tolonen Hannu:** Luonto ja legitimaatio. Normatiivisten asiointilojen johtaminen aristoteelisen luonnonoikeustradition mukaan, Helsinki 1984.
- Tolonen Hannu:** Oikeuslähdeoppi, Helsinki 2003.
- Tolonen Juha:** Oikeus tieteenä. Teoksessa Minun metodini, Häyhä Juha (toim.), Helsinki 1997, s. 298-310.
- Tolonen Tauno ja Hurme Pekka:** Tutkimus Taivalkosken kalastusvahingoista. Kemijoen Taivalkosken Tutkimusrahasto, Julkaisu N:o 1, Kemi 1966.
- Tolvanen Jukka Pekka:** Maankäytön luonnonsuojelullinen sääntely, Helsinki 1998.
- Tontti Jarkko:** Right and Prejudice. Prolegomena to a Hermeneutical Philosophy of Law, Surrey 2004.
- Tuori Kaarlo:** Oikeuden rationaalisuus. Max Weber ja Jürgen Habermas oikeuskehityksen tulkitsijoina. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D 4, Helsinki 1988.
- Tuori Kaarlo:** Oikeus, valta ja demokratia, Helsinki 1990.
- Tuori Kaarlo:** Ideologiakriittistä kriittiseen positivismiin. Teoksessa Minun metodini, Häyhä Juha (toim.), Helsinki 1997, s. 311-329.
- Tuori Kaarlo:** Kriittinen oikeuspositivismi, Helsinki 2000.
- Tuori Kaarlo:** Foucault'n oikeus, Helsinki 2002.
- Tuori Kaarlo:** Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt, Helsinki 2003.
- Tuori Kaarlo:** Oikeuden ratio ja voluntas, Helsinki 2007.
- Tuori Kaarlo:** Rättens nivåer och dimensioner, Helsinki 2008.
- VanDeVeer Donald:** Lajien välinen oikeudenmukaisuus. Teoksessa Ympäristöfilosofia, Oksanen Markku ja Rauhala-Hayes Marjo (toim.), Tampere 1999, s. 299-320.
- Vattimo Gianni:** Oskillaation taide. Teoksessa Läpinäkyvä yhteiskunta, Helsinki 1989.
- Vihervuori Pekka:** Viranomaisen asianosaispuhevallasta vesiasioissa. Tutkimus edunvalvonnan edellytyksistä vesien käyttöä koskevassa päätöksenteossa, Vammala 1981.
- Vihervuori Pekka:** Maa-ainesten ottaminen ja suojelu, Helsinki 1989 (1989a).
- Vihervuori Pekka:** Energia, ympäristö ja oikeusjärjestys. Teoksessa Riittääkö energia – riittääkö järki? Malaska Pentti, Kantola Ismo, Kasanen Pirkko (toim.), Helsinki 1989. (1989 b).
- Vihervuori Pekka:** Vesioikeudelliset riidat – vainko siviiliprosessia? Kehittyvä vesioikeus, SYS julkaisuja 9, Helsinki 1990, s. 98-111.
- Vihervuori Pekka:** Hallitusmuodon 14 a § ja horisontaalisuhteet. Teoksessa Perusoikeuspuheenvuoroja, Länsineva Pekka, Viljanen Veli-Pekka (toim.), Turun yliopisto, Turku 1998, s. 237-254.
- Vihervuori Pekka:** Voimalaitosyhtiön rakennekysymyksiä, Teoksessa Juhlajulkaisu Veikko O. Hyvönen 1929 –18/9- 1999, Laaksonen Kalevi (toim.), Helsinki 1999, s. 283-302.
- Vihervuori Pekka:** Vesitaloushankkeet. Teoksessa Kuusiniemi Kari, Ekroos Ari, Kumpula Anne, Vihervuori Pekka: Ympäristöoikeus, Helsinki 2001, s. 785-916.
- Vihervuori Pekka:** Vesitaloushankkeet. Teoksessa Ekroos Ari, Kumpula Anne, Kuusiniemi Kari, Vihervuori Pekka: Ympäristöoikeuden pääpiirteet, Helsinki 2002, s. 349-393.

- Vihervuori Pekka:** Vesilain luontotyyppisäätelystä oikeuskäytännössä. Teoksessa Vesi, ympäristö ja oikeus. Juhlakirja Pekka Kainlaurille 1.6.2007, Jan Eklund (toim.), Vaasa 2007, s. 119-148.
- Vihervuori Pekka:** Ympäristö-, vesitalous- ja luonnonsuojeluasiat. Teoksessa Korkein hallinto-oikeus 90 vuotta, Aalto Esa, Vihervuori Pekka, Jääskinen Niilo ja Arolainen Teuvo (toim.), Helsinki 2008, s. 493-522.
- Viljanen Veli-Pekka:** Perusoikeusjärjestelmä ja ympäristö. Teoksessa Oikeus ja oikeudenmukaisuus, Veli Matti Thure (toim.), Joensuu 1999, s. 91-101.
- Vilkka Leena:** Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta ja tulevista sukupolvista, Helsinki 1993.
- Vilkka Leena:** The varieties of intrinsic value of nature: a naturalistic approach to environmental philosophy, Helsinki 1995.
- Vilkka Leena:** Ympäristöetiikka, luonnonarvot ja ihmisen asenteet. Teoksessa Ekologiseen elämäntapaan, Vilkka Leena (toim.), Helsinki 1996.
- Vilkka Leena:** Eläinjärki – ovatko eläimet järkeviä olentoja? Teoksessa Järki, Niiniluoto Ilkka ja Halonen Ilpo (toim.), Helsinki 1997.
- Vilkka Leena:** Oikeutta luonnolle. Ympäristöfilosofia, eläin ja yhteiskunta, Helsinki 1998.
- Vilkuna Kustaa:** Lohi, Keuruu 1974.
- Virolainen Jyrki ja Martikainen Petri:** Pro & Contra. Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä, Helsinki 2000.
- Väyrynen Kari:** Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tieteenteoreettisia ongelmia ja rajanylityksiä. Teoksessa Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa, Massa Ilmo (toim.), Helsinki 2009, s. 47-77.
- Waris Emil:** Ennallistaminen korjaamalla – ympäristövastuudirektiivin mukainen uuden sukupolven ennallistamisvastuu. Teoksessa Ympäristöpolitiikan ja oikeuden vuosikirja 2008, Määttä Tapio (toim.), Joensuu 2008, s. 7-76.
- Waris Emil:** National differences in setting the severity threshold for application of the environmental liability directive. YJ 1/2010 s. 4-20.
- Weber Max:** Ekonomi och samhälle 2, Lund 1985.
- Weinberger Ota:** The Norm as a Thought and as Reality; Beyond Positivism and Natural Law; The Analytic-Dialectic Theory of Law. MacCormick Neil and Weinberger Ota: An Institutional Theory of Law, New Approaches to Legal Positivism, Dordrecht 1986, s. 31-48, 111-126, 145-170.
- Westerlund Staffan:** Miljörättsliga grundfrågor 2.0, Upsala 2003.
- Wiggins D.:** Locke, Butler, and the Stream of Consciousness. The identities of Persons, Rorty A. (ed), Berkeley, 1976, s. 301-323.
- Wilhelmsson Thomas:** Sosiaalisen siviilioikeuden metodiset lähtökohdat. Teoksessa Minun metodini, Häyhä Juha (toim.), Helsinki 1997, s. 339-358.
- Wilhelmsson Thomas:** Senmodern ansvarsrätt: privaträtt som redskap för mikropolitik, Helsingfors 2001.
- Williams Raymond:** Luontokäsitteen historian rikkaus. Teoksessa Luonnon politiikka, Haila Yrjö ja Lähde Ville (toim), Tampere 2000, s. 37-66.
- Wils Wouter P. J.:** The Birds Directive 15 Years later: A Survey of the Case Law and A Comparison with Habitats Directive. Ympäristöjuridiikka 4/1997 s. 4-33.
- Wise Steven M.:** Animal Rights, One Step at a Time. Animal Rights, Sunstein Cass R., Nussbaum Martha C. (ed.), Oxford 2004, s. 19-50.
- Wittgenstein Ludwig:** Muistikirjoja 1914-1916, Porvoo 1977.
- Wittgenstein Ludwig:** Filosofisia tutkimuksia, Helsinki 1981.
- Wittgenstein Ludwig:** Huomautuksia väreistä, Juva 1982.
- Wittgenstein Ludwig:** Filosofisia huomautuksia, Porvoo 1983.
- Wittgenstein Ludwig:** Kirjoituksia 1929-1938, Juva 1986.

Wittgenstein Ludwig: Tractatus Logico-Philosophicus, Porvoo 1997.
Wright Georg Henrik von: Humanismi elämänasenteena, Keuruu 1988.
Wright Georg Henrik von: Hyvän muunnelmat, Helsinki 2001.
Wuori Matti: Kansalaistottelemattomuuden mahdollisuudet ympäristön- ja luonnonsuojelussa. Teoksessa Ympäristö ja laki. Ympäristölainsäädännön opas, Ekroos Ari, Toivio-Kaasinen Marja (toim.), Helsinki 1992, s.204-215.

1.2 Aiheen tai julkaisijan mukaan

BirdLife Suomi ry:n toimintakertomus 2009.

Folkeaksjonens mot utbygging av Alta-Kautokeino vassdraget,
<http://en.wikipedia.org/wiki/>

Kemijoen vesienhoitoalueen vesienhoitosuunnitelma vuoteen 2015. Lapin ympäristökeskus, Rovaniemi 2008.

Kemijoen yleistutkimus vv 1964-66. Insinööritoimisto Oy Vesitekniikka Ab, Rauma 1967.

Kemijoki Oy: Kemijoen monitoimiallas, allasvaihtoehdot tulvantorjuntaan. Rovaniemi 2011. **Tietode** selvityksestä **18.1.2011.**

Kemijoki Oy:n hakemus Sierilän voimalaitoksen rakentamisluvasta 28.12.2005.

Kemijoki Oy:n kalastustiedustelu 16.9.2008.

Kemijoki Oy:n lupahakemus Vuotoksen tekojärven ja voimalaitoksen rakentamiseen sekä vesistön säännöstelemiseen 25.9.1992 liiteasiakirjoineen.

Kemijoki Oy:n muistutus Sierilän katselmuskirjasta 16.5.2008.

Kemijoki Oy:n tiedote 28.3.2008 Sierilän katselmuskirjasta.

Kemijoki Oy:n tiedote 16.5.2008 Sierilän katselmuskirjasta tehdystä muistutuksesta.

Kemijoki-suun kalastus 2015 visio raportti, 16.10.2009, Lapin liitto, FCG Planeko Oy.

Kemijärven säännöstelyn kehittäminen – yhteenveto ja suositukset, Marttunen Mika & al. Suomen ympäristö 718, Rovaniemi 2004.

Korkein hallinto-oikeus: Päätösten perustelemisen kehittäminen, Helsinki 1996.

Koski-inventointi, VH:n tiedotus 188/1980, Helsinki 1980.

Lapin Energiastrategia Raportti 31.8.2009, Pöyry Energy Oy

Living Beyond Our Means, Natural Assets and Human Well-being. Statement from the board, www.maweb.org/documents/document.429.aspx.pdf

Loikkaako lohi Ounasjokeen? Vaelluskalojen palauttaminen Kemi- /Ounasjokeen, esiselvitys. Lapin ympäristökeskus, alueelliset ympäristöjulkaisut 271, 2002.

Lokan ja Porttipahdan tekojärvien sekä niiden alapuolisten jokien vedenlaadun tarkkailu vuonna 2008. Kemijoki Oy/ Lapin vesitutkimus Oy 27.4.2009.

Luontotyyppien uhanalaisuuden arviointi – menetelmät ja luontotyyppien luokittelu. Suomen ympäristö 765, Helsinki 2005.

MMM 2011:1, Ehdotus soiden ja turvemaiden kestävä ja vastuullisen käytön ja suojelun kansalliseksi strategiaksi, www.mmm.fi/fi/index/etusivu/ymparisto/suojaturvemaat.html.

Pienvesien suojelu metsätaloudessa, Lahtinen Jaana, Ohtonen Arvo, Lyytikäinen Veli, Vuori Kari-Matti, Wahlgren Aarne, Suomen ympäristö 727, Helsinki 2005.

PVO-Vesivoima Oy, www.pohjolanvoima.fi/fi/ymparisto/vesivoima/?d=7982

Sierilän voimalaitoksen katselmuskirja 11.3.2008.

Sierilän voimalaitoksen YVA-selostus 30.8.1999 ja yhteysviranomaisen lausunto 3.2.2000.

Tilastokeskuksen energiatilasto 2009, www.stat.fi/til/ekul/2009/ekul_2009_2010-12-10_tie_001_fi.html

Tulvariskityöryhmän raportti 26.3.2009, MMM 2009:5.

Uudet säännöstelyn kehittämiskohteet. Lokka ja Porttipahta, www.ymparisto.fi > [Lappi](#) > [Palvelut ja tuotteet](#) > [Julkaisuarkisto](#) > [Asiakaslehti Lapidaari](#) > [Lapidaari, toukokuu 2007](#) >

- Vapaavuotos 20.5.2010**, <http://personal.fimnet/luonto/vapaavuotos/vapaavuotos.htm>.
- Vesijalanjälki**, www.waterfootprint.org.
- Vesistövaikutusten arviointiprojekti**, VYH julkaisut nro 4, Helsinki 1986.
- Vesistöiden tarkistamistyöryhmän muistio**. Työryhmämuistio MMM 1991:8, Helsinki 1991.
- Voimaa koskesta**. Suomen vesivoiman rakentamisen vaiheita. Suurpadot – Suomen osasto ry, Helsinki 1991.
- Voimaa vedestä 2007**. Oy Vesirakentaja, Helsinki 2008.
- Voimaa vedestä 2007**. Erillisraportti MMM:lle 2007. **Tulvariskien hallinta Suomessa**, Oy Vesirakentaja, Helsinki 2008.
- Voimaviesti** 1972.
- Vuotoksen altaan yleissuunnitelma 1974**, VH:n julkaisuja nro 13, Helsinki 1974.
- Vuotoksen alueen elvytystyöryhmän mietintö** 24.3.1983.
- VTT 7.3.2008** Tuulivoiman säätö- ja varavoimatarpeesta Suomessa, www.vtt.fi/liitetiedostot/cluster7_energia/Tuulivoiman%20saatotarve%20Suomessa%20VTT%20maaliskuun2008.pdf
- Yleisradion uutiset/kotimaa 9.6.2009 ja 28.1.2010**. <http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2009/06/9.6.2009> ja <http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2010/01/28.1.2010>.
- YM:n tiedote 11.12. 2010**.
www.ymparisto.fi > [Ympäristöministeriö](#) > [Ajankohtaista](#) > [Tiedotteet](#) > [Tiedotteet 2010](#) > Cancúnista voimaa ilmastotalkoisiin

2 KOMITEAMIETINNÖT

- KM 1893:5** Vesioikeuskomitea (defensiivinen vesioikeus).
- KM 1895:7** Vesioikeuskomitea (lukratiivinen vesioikeus).
- KM 1898:4** Kalastuskomitea.
- KM 1908:9 a-b** Erinäisiä rautatiesuuntauksia tutkinut komitea.
- KM 1910:7** Maamme pohjoisimpiin osiin järjestettävien suojelusalueiden erottaminen – Suojametsäkomitea.
- KM 1931:7** Luonnonsuojelukomitea.
- KM 1939:3** Vesioikeuslakikomitea.
- KM 1939:14** Tulvakomitea.
- KM 1947:3** Voimatalouskomitea.
- KM 1947:15** Sosialisointikomitean yleisohjelma.
- KM 1950:10** Pohjois-Suomen lohikomitea.
- KM 1950:41** Sosialisointikomitean, mietintö nro 1.
- KM 1951:12** Teollistamiskomitea.
- KM 1954:64 ja KM 1954:65** Kemijoki-lakikomitea.
- KM 1955:43** Vesihallintojaosto.
- KM 1956:37** Kemijoen kalanviljelykomitea.
- KM 1958:13** Vesistönsuojelukomitea.
- KM 1958:67** Kemijärven järjestelykysymyksiä selvittelevä komitea.
- KM 1958:69** Kemijoen vesistön säännöstelytoimikunta.
- KM 1958:97** Vesilakikomitea.
- KM 1961:30** Kemijoen rakennusvahinkokomitea.
- KM 1970:B 25** Vuoden 1970 ympäristönsuojelutoimikunta.
- KM 1970:B 36** Ympäristönsuojelun organisaatioimikunta.
- KM 1972:B 80** Kalakannan hoitovelvoiteimikunta.
- KM 1972:B 134** Vesilain tarkistamiskomitea.
- KM 1975:103** Meriympäristötoimikunta.

KM 1976:88 Kansallispuistokomitea.
KM 1977:15 Soidensuojelukomitea.
KM 1977:49 Suojeluvesityöryhmä.
KM 1979:16 Suomen energiapoliittinen ohjelma ja siihen liittyvä taustamuistio. Energiapoliitiikan neuvosto.
KM 1980:15 Soiden suojelun perusohjelma.
KM 1982:15 Vesirakentamistöiden tarvetoimikunta, välimietintö.
KM 1982:46 Ympäristövaikutusten arvioinnin kehittämistä selvittänyt työryhmä
KM 1982:56 Vesirakentamistöiden tarvetoimikunta.
KM 1982:72 Koskiensuojelutoimikunta.
KM 1982:76 Energiapoliittinen ohjelma. Energiapoliitiikan neuvosto.
KM 1984:50 Kemijoki-komitea.
KM 1989:11 Energiakomitea.
KM 1992:3 Perusoikeuskomitea.
KM 1993:13 Vesilupatoimikunta.
KM 2004:2 Vesilakitoimikunnan mietintö.
KM 2006:13 Vesilakityöryhmän mietintö.

3 MUU LAINVALMISTELUAINEISTO

Lausunnot vesilain tarkistamiskomitean mietinnöstä, OM 1973:19.

Luonnos HE:ksi vesilain muuttamisesta 1978.

Laintarkastuskunnan lausunto 1980:2.

Luonnonsuojelulakityöryhmän raportti, YM 3/1994.

OM:n lausuntopyyntö ehdotuksesta VL:n muuttamiseksi 3.10.1995. 2742/42/95.

Lausunnot vesilakitoimikunnan mietinnöstä. Tiivistelmä. Oikeusministeriö, Lausuntoja ja selvityksiä 2005:20.

KHO:n lausunto vesilakityöryhmän mietinnöstä 26.9.2006 H167/06.

Lausunnot vesilakityöryhmän mietinnöstä. Tiivistelmä. Oikeusministeriö, Lausuntoja ja selvityksiä 2006:26.

Ympäristövastuutoimikunnan mietintö, YM 14.5.2007.

Tulvariskityöryhmän raportti, MMM 2009:5.

4 EU-ASIAKIRJAT

Komission virallinen ilmoitus 12.9.2000, asia 2000/2155.

5 VALTIOPÄIVÄASIAKIRJAT

5.1 Hallituksen esitykset

Keisarillisen majesteetin armollinen esitys 1/1900 vp.

HE 49/1933 vp. laiksi VOL 1 luvun 5 §:n muuttamisesta ja **LtVM 10/1933 vp.** sen johdosta.

HE 50/1933 vp. laiksi eräiden kiireellisten vesioikeusasiain käsittelyjärjestyksestä ja **LtVM 11/1933 vp.** sen johdosta.

HE 10/1937 vp. laiksi eräiden kiireellisten vesioikeusasian käsittelyjärjestyksestä annetun lain muuttamisesta ja **LtVM 1/1937 vp.** sen johdosta.

HE 99/1938 vp. laiksi VOL 1 luvun 5 ja 6 §:n muuttamisesta.

HE 73/1940 vp. laiksi eräiden vesioikeusasioiden poikkeuksellisesta käsittelystä.

HE 18/1941 vp. laiksi toimenpiteistä vesivoiman käytäntöön ottamisen helpottamiseksi.

HE 79/1946 vp. laiksi VOL 1 luvun 5 §:n muuttamisesta **LtVM 25/1947 vp, PeVL 5/1947 vp.** ja **PeVL 8/1947 vp.** (mietinnön liitteenä Kyösti Haatajan lausunto) sen johdosta.

HE 22/1952 vp laiksi valtioneuvoston oikeudesta luovuttaa perustettavalle Kemijoki Oy -nimiselle osakeyhtiölle valtion Kemijoessa ja sen lisäjoissa omistamat vesivoimaoikeudet ja **VaVM 40/1952** sen johdosta.

HE 42/1954 vp laiksi valtioneuvoston oikeudesta luovuttaa perustettavalle Kemijoki Oy nimiselle osakeyhtiölle valtion Kemijoessa ja sen lisäjoissa omistamia vesivoimaoikeuksia annetun lain nimikkeen sekä lain 1, 2, ja 5 §:n muuttamisesta ja **VaVM 13/1954 vp** sen johdosta.

HE 38/1959 vp laiksi valtion oikeudesta säännöstellä Kemijoen vesistön vedenjuoksua ja **LtVM 25/1959** ja **SVM 101/1959 vp** sen johdosta.

HE 64/1959 vp vesilainiksi ja **VVM 1/1960 vp /1963** sen johdosta.

HE 26/1961 vp laiksi VN:n oikeudesta luovuttaa valtion Kitkajoessa, Kuusinkijoessa ja Iijoen vesistössä omistamia vesivoimaoikeuksia.

HE 63/1961 vp laiksi VL:n muuttamisesta.

HE 112/1962 vp laiksi VL:n muuttamisesta ja **LtVM 6/1963 vp** ja **SVM 46/1963 vp** sen johdosta.

HE 65/1963 vp laiksi VL:n muuttamisesta.

HE 115/1963 vp Kemijoki-alueen maanjärjestelylaiksi.

HE 2/1967 vp rannansuojelulaiksi.

HE 45/1968 vp laiksi Kemijoen säännöstelylain kumoamisesta.

HE 185/1969 vp vesihallintolaiksi ja **LtVM 45/1969 vp** ja **PeVL 23/1969 vp** sen johdosta.

HE 2/1970 vp vesilain muuttamisesta ja **LtVM 3/1970 vp** sen johdosta.

HE 2/1982 vp laiksi VL:n muuttamisesta.

HE 279/1982 vp laiksi Ounasjoen erityissuojelusta ja **PeVL 18/1982 vp** sen johdosta.

HE 266/1984 vp vesilain muuttamisesta ja **LtVM 11/1986 vp** sen johdosta.

HE 25/1986 vp koskiensuojelulaiksi ja **LtVM 21/1986 vp** sekä **PeVL 8/1986 vp** sen johdosta.

HE 22/1990 vp Euroopan ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn sopimuksen ja siihen liittyvien lisäpöytäkirjojen eräiden määräysten hyväksymisestä ja **PeVL 2/1990 vp** sen johdosta.

HE 217/1990 vp laiksi vesilain muuttamisesta.

HE 256/1992 vp laiksi Kemijoen vesistössä olevan koskiomaisuuden luovuttamisesta ja vaihdosta annetun lain kumoamisesta.

HE 305/1993 vp laiksi Kemijoen vesistössä olevan koskiomaisuuden luovuttamisesta ja vaihdosta annetun lain kumoamisesta.

HE 309/1993 vp laiksi hallitusmuodon perusoikeussäännösten uudistamisesta ja **PeVM 25/1994 vp** ja **YmVL 2/1994 vp** sen johdosta.

HE 17/1994 vp laiksi vesilain muuttamisesta ja **YmVM 5/1994 vp** sen johdosta.

HE 54/1996 vp laiksi vesilain muuttamisesta.

HE 63/1996 vp metsälaiksi sekä laeiksi kestävän metsätalouden rahoituksesta ja rikoslain 48 luvun 1 §:n 3 momentin muuttamisesta.

HE 79/1996 vp luonnonsuojelulainsäädännön uudistamiseksi ja **PeVL 21/1996 vp** sen johdosta.

HE 101/1998 vp maankäyttö- ja rakennuslaiksi.

HE 84/1999 vp ympäristönsuojelu- ja vesilainsäädännön uudistamiseksi.

HE 120/2004 vp laiksi vesienhoidon järjestämisestä, laiksi ympäristönsuojelulain muuttamisesta sekä laiksi vesilain muuttamisesta sekä maasta toiseen ulottuvien vesistöjen ja kansainvälisten järvien suojelusta ja käytöstä tehdyn vuoden 1992 yleissopimuksen vesivaroja ja terveyttä koskevan pöytäkirjan hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja **YmVM 21/2004** sen johdosta.

HE 201/2006 vp laiksi korkeimmasta hallinto-oikeudesta ja korkeimman hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenistä.

HE 214/2008 vp patoturvallisuuslaiksi.

HE 228/2008 vp ympäristölle aiheutuvien vahinkojen korjaamista koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 59/2009 vp aluehallinnon uudistamista koskevaksi lainsäädännöksi ja **YmVL 25/2009 vp** sen johdosta.

HE 277/2009 vp vesilainsäädännön uudistamiseksi ja **YmVM 22/2010 vp**, **TaVL 13/2010 vp**, **MmVL 16/2010 vp** ja **PeVL 61/2010 vp** sen johdosta.

HE 30/2010 vp laiksi tulvariskien hallinnasta.

5.2 Muut valtiopäiväasiakirjat

Valtiontilintarkastajien kertomus vuodelta 1968 ja **VaVM 22/1970 vp** sen johdosta.

Hallituksen kertomus vuodelta 1969.

Valtion talouden tarkastusviraston kertomus vuodelta 1980.

Eduskunnan PTK 2.4.1986 ja **PTK 19.12.1986.**

LA 25/1992 vp Kemijoen yläosan erityissuojelusta ja **PeVL 25/1993 vp** sen johdosta.

YmVL 5/2000 vp VN:n kirjelmästä koskien ehdotusta EU:n neuvoston direktiiviksi (yhteisön toimien vesipolitiikan kehykset), U 25/1997 vp.

VNS 8/2009 vp. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea ja **YmVL 5/2010 vp** sen johdosta.

6 OIKEUSKANSLERIN JA EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIEHEN PÄÄTÖKSET

OKA 16.9.1950 Kemin maalaiskunnan jakokunnan kantelu.

EOA 11.2.1953 nro 257, Dnrot 65/53 ja 311/51, Isohaara. EOA:n kirje VN:lle 11.2.1953.

EOA 15.2.1973 nro 294, Dnrot 664 ja 790/71 sekä 232 ja 473/72, Jumiskon ja Suolijärvien hanke.

OKA 28.7.2009, Dnro OKV/562/1/2007, Kemijoen vesistön edustan merialueen siianistutuksista.

OKA 1.9.2009, Dnro OKV/356/2006, Oulujoen kalanhoitovelvoitteista.

7 VALTIONHALLINNON PÄÄTÖKSET JA ASIAKIRJAT

MMM kalatalousosasto kirje maataloushallitukselle 13.7.1960, Isohaaran täydentävä katselmus, Dnro I 340/408–60. Liite KM 1960:31:ssa.

VN:n periaatepäätös 3.5.1990 valtion osallistumisesta vesistöjen kunnostukseen. YM:n ympäristönsuojeluosaston muistio 3/1990, Helsinki 1990.

YM:n muistutus Vuotos-hankkeen katselmuskirjasta 28.6.1996, Dnro 6/722/95.

VN:n päätös 20.8.1998 Natura 2000 -verkostosta.

UM 12.10.2000, Suomen hallituksen vastine Euroopan tuomioistuimelle asiassa C-240/00.

UM 7.11.2000, Suomen hallituksen vastaus komission viralliseen huomautukseen asiassa 2000/2155.

VN:n päätös 8.5.2002 Natura 2000 -verkoston täydentämisestä.

VN:n päätös 21.1.2004. Natura 2000 -verkoston täydentämisestä.

Luonnonvarain neuvoston kannanotto Kemijoen kalatiestä 30.3.2006.

VN:n päätös 21.12.2006. Luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön strategia 2006-2016.

VN:n päätös 10.12. 2009. Kemijoen vesienhoitoalueen vesienhoitosuunnitelma vuoteen 2015.

Lounais-Suomen ympäristökeskuksen määräys 28.12.2009, vedenoton keskeytys Salon vedenottamo

8 ALUEELLISET JA KUNNALLISET PÄÄTÖKSET JA ASIAKIRJAT

Vuotos-paketti 7.6.1993, Kemijoki Oy:n ja Koillis-Lapin kuntien sopimus Vuotoksen tekojärven rakentamisen yhteydessä toteutettavista ehdoista ja toimenpiteistä.

Kemijärven säännöstelyn kehittämisen seurantatyöryhmä, kokousmuistiot 12.10.2005 ja 31.1.2006.

Lapin maakuntasuunnitelma 2007-2010, Lapin maakuntaneuvosto, Rovaniemi 2006.

Espoon kaupunkisuunnittelulautakunta ptk 2.2.2011.

9 OIKEUSTAPAUKSET

9.1 Euroopan unionin tuomioistuin

EYTI asia C-26/62, van Gend ja Loos.

EYTI asia C-6/64, Costa v. E.N.E.L.

EYTI asia C-41/74, van Duyn.

EYTI asia C-196/77, Simmenthal II.

EYTI asia C-14/83, Colson ja Kamann.

EYTI asia C-80/86, Kolpinghuis.

EYTI asia C-103/88, Fratelli ja Costanzo.

EYTI asia C-106/89, Marleasing.

EYTI asia C-355/90, Marismas de Santona.

EYTI asia C-22/91, Francovich.

EYTI asia C- 44//95, Lappel Bank.

EYTI asia C-72/95, Kraaijeveld

EYTI asia C-3/96, Alankomaat.

EYTI asia C-297/98, Linster.

EYTI asia C-434/98, Basses Corbières.

EYTI asia C-117/00, Irlanti.

EYTI asia C-240/00, Suomi, lintudirektiivi.

EYTI asia C-127/02, Waddenzee.

EYTI asia C-201/02, Wells.

EYTI asia C-328/08, Suomi, ympäristövastuudirektiivi.

9.2 Korkein oikeus

KKO 28.12.1979 t. 3607, Jumiskojoen vesivoiman omistus.

KKO 5.4.1961 t. 1206, Vesien pilaaminen, korvaukset.

KKO 1983 II 159, Kojjärven kansalaistottelemattomuus.

9.3 Korkein hallinto-oikeus

KHO 16.5.1949 t. 264, Isohaaran väliaikaisen lupapäätöksen purkuhakemus.

KHO 23.3.1953 t. 255, Isohaaran padon alapuolisen vesialueen lunastus.

KHO 21.10.1966 t. 4505, Isohaaran lupa.

KHO 12.11.1967 t. 5839, Kemijärven säännöstely I vaihe.

KHO 24.10.1968 t. 5144, Lokan lupa.

KHO 18.6.1969 t. 3641, Porttipahdan lupa.

KHO 14.11.1972 t. 4386, Jumiskon ja Suolijärvien lupa.

KHO 18.12.1975 t. 4989, Porttipahdan lupapäätöksen osittainen poisto.

KHO 20.12.1975 t. 808-811, Kemijärven säännöstely II vaihe.

KHO 1976 II 95, Oulujärven säännöstely.

KHO 17.7.1977 t. 4723, Kemijoen pääuoman kalakannan säilyttämisvelvoitteet.

KHO 1978 II 123, Huopanankoski.

KHO 8.11.1979 t. 4679, Kemijärven säännöstely II vaihe.
 KHO 30.5.1980 t. 286, Pääuoman kalakantojen säilyttämisvelvoitteet.
 KHO 31.5.1983 t. 2231, Kemijoen kalakorvaukset.
 KHO 20.11.1984 t. 5234, Pirttikosken lopputarkastus.
 KHO 18.2.1987 t. 541, Kymijoen kalatiet.
 KHO 8.12.1988 t. 4454, Ähtävänjoen perkaus.
 KHO 1992 A 99, kalanhoitovelvoitteiden tarkistaminen.
 KHO 5.9.1994 t. 3892, Kemijärven säännöstelyn lopputarkastus.
 KHO 1997:143, Hirvijoen perkaus.
 KHO 14.6.2000 t. 1675, Natura 2000 –verkosto.
 KHO 2002:48, Vuosaaren satama, vaiheseutukaava.
 KHO 2002:64, Vuosaaren satama, vesioikeudellinen lupa.
 KHO 2002:86, Vuotoksen tekoallas- ja säännöstelyhanke.
 KHO 2003:22, Kelukosken lupa.
 KHO 19.3.2003 t. 587, maa-ainesten otto, noro.
 KHO 2004:45, veneväylän kaivaminen, merenrantaniitty.
 KHO 2004:98, Kokemäenjoen kalatievelvoitteet.
 KHO 1.9.2004 t. 2158, Natura 2000 -verkosto, toteuttamistapa.
 KHO 2005:57, Salon vedenottamohanke, Hyppärän Natura-alue.
 KHO 10.6.2005 t. 1417, uoman ruoppaus.
 KHO 16.8.2005 t. 2024, noron ylitys ja rumpuputki.
 KHO 15.9.2005 t. 2383, Natura 2000 -verkoston täydennys, Kemihaara.
 KHO 2006:7, Viirusuon turvetuotanto.
 KHO 2008:72, Kaitasuon turvetuotanto.
 KHO 2009:77, Suomenojan kaava.
 KHO 2010:63, luonnonsuojelun alueen perustaminen.

9.4 Vaasan hallinto-oikeus

Vaasan HAO 14.11.2000, 00/0108/3, Kelukosken lupa
 Vaasan HAO 14.6.2001, 01/0038/3, Vuotoksen tekoallas- ja säännöstelyhanke.

9.5 Vesiylioikeus

VYO 8.10.1980, 12/1980, Kemijärven säännöstely II vaihe.
 VYO 9.6.1982, 33/1982, Kemijoen pääuoman kalastuskorvaukset.

9.6 Aluehallintovirasto

Pohjois-Suomen AVI 31.5.2011, 32/11/2, Sierilän lupa.

9.7 Ympäristölupavirasto

LSY 27.10.2000, 60/2000/4, Salon vedenottamo, Hyppärän Natura-alue.
 PSY 1.6.2005, 57/05/I, Isohaaran kalatie.
 PSY 16.8.2005, 79/05/I, Petäjaskosken rakennusvirtaaman nosto.
 PSY 2.5.2007, 45/07/1, Ossauskosken rakennusvirtaaman nosto.
 PSY 29.12.2008, 72/08/1, Pirttikosken rakennusvirtaaman nosto.

9.8 Vesioikeus

PSVO 6.4.1963, 85/B/1962, Ossauskosken käyttöoikeudet.
 PSVO 15.11.1963, 80/63/I, Valajaskosken lupa.
 PSVO 14.4.1964, 29/64/I, Kemijärven työlupa.
 PSVO 18.9.1964, 56/64/I, Isohaaran lupa.

PSVO 10.10.1964, 65/64/I, Lokan työlupa.
 PSVO 6.8.1965, 38/65/I, Kemijärven säännöstely I vaihe.
 PSVO 7.12.1966, 144/66/I, Lokan lupa.
 PSVO 23.2.1967, 7/67/I, Juotaskosken lupa.
 PSVO 5.6.1967, 46/67/I, Porttipahdan työlupa.
 PSVO 25.1.1968, 6/68/I, Kaihuan lupa.
 PSVO 24.2.1968, 16/68/I, Olkkajärven säännöstely.
 PSVO 26.8.1968, 39/68/I, Porttipahdan lupa.
 PSVO 30.10.1968, 56/68/I, Porttipahdan voimalaitos.
 PSVO 22.1.1969, 4/69/II, Petäjäskoski.
 PSVO 19.11.1969, 61/69/I, Permantokosken lupa.
 PSVO 22.12.1970, 82/70/I, Jumiskon ja Suolijärvien lupa.
 PSVO 18.5.1971, 18/71/II, Kemijärven säännöstely II vaihe.
 PSVO 20.6.1972, 51/72/I, Taivalkosken lupa.
 PSVO 17.11.1975, 68/75/I, Seitakorva.
 PSVO 31.12.1975, 89/75/I, Isohaara, rikosasia.
 PSVO 1.7.1976, 54/76/I, Pirttikoski, Seinäkallion maapato.
 PSVO 19.10.1976, 100/76/I, Ossauskosken lupa.
 PSVO 17.11.1976, 32/76/II, Kemijoen pääuoman kalakannan säilyttämisvelvoitteet.
 PSVO 18.3.1977, 37/77/I, Kaarnin lupa.
 PSVO 19.12.1977, 59/77/II, Kemijoen kalastuskorvaukset.
 PSVO 19.5.1978, 38/78/I, Kemijärven säännöstely II vaihe palautetuilta osin.
 PSVO 30.6.1978, 49/78/I, Jumisko palautetuilta osin.
 PSVO 28.12.1979, 78/79/II, Kemijoen pääuoman kalakannan säilyttämisvelvoitteet, palautus.
 PSVO 12.2.1980, 11/80/I, Porttipahdan alapuolisen Kitisen korvaukset.
 PSVO 17.6.1980, 36/80/I, Porttipahdan lupa palautetuilta osin.
 PSVO 18.12.1980, 78/89/I, Olkkajärven säännöstelyn lopputarkastus.
 PSVO 18.12.1980, 79/80/I, Permantokosken lopputarkastus.
 PSVO 12.11.1981, 93/81/I, Vajukosken lupa.
 PSVO 15.6.1982, 45/82/I, Kurittukosken lupa.
 PSVO 11.3.1983, 66/83/I, Pirttikosken lopputarkastus.
 PSVO 10.12.1986, 79/86/I, Matarakosken lupa.
 PSVO 16.12.1986, 81/86/I, Ossauskosken lopputarkastus.
 PSVO 12.6.1987, 39/87/I, Kokkosnivan lupa.
 PSVO 1.7.1988, 28/88/I, Taivalkosken lopputarkastus.
 PSVO 29.12.1989, 107/89/I, Kurkiaskan lupa.
 PSVO 28.6.1990, 68/90/II, Isohaaran lopputarkastus.
 PSVO 20.5.1991, 35/91/I, Isohaaran kalatie.
 PSVO 9.7.1991, 47/91/I, Kemijärven säännöstelyn lopputarkastus.
 PSVO 16.9.1992, 76/92/I, Isohaaran kalatie.
 PSVO 28.5.1999, 20/99/2, Kelukosken lupa.
 PSVO 29.2.2000, 12/00/I, Vuotoksen tekoallas- ja säännöstelyhanke.

9.9 Vesistötoimikunta

Vt 23.7.1947, 21/1947, Isohaaran ensimmäinen väliaikainen lupa.
 Vt 2.4.1949, 13/1949, Isohaaran toinen väliaikainen lupa.
 Vt 6.10.1953, 27/1953, Jumiskon ja Suolijärvien hankkeen ensimmäinen väliaikainen lupa.
 Vt 21.12.1954, 47/1954, Köykenöjoen säännöstely, Jumiskon ja Suolijärvien hanke.
 Vt 21.5.1955, 23/1955, Petäjäskosken ensimmäinen väliaikainen lupa.
 Vt 11.11.1957, 1/1957, Juotaskosken ensimmäinen väliaikainen lupa.

Vt 28.12.1957, 45/1957, Jumiskon ja Suolijärvien hanke.
 Vt 22.3.1958, 12/1958, Pirttikosken ensimmäinen väliaikainen lupa.
 II Vt 5.7.1958, 23/1958, Valajaskosken ensimmäinen väliaikainen lupa.
 II Vt 13.9.1958, 31/1958, Kemijärven säännöstelyn ensimmäinen väliaikainen lupa.
 II Vt 19.2.1959, 7/1959, Kaihuan ensimmäinen väliaikainen lupa.
 Vt 9.11.1960, 37/1960, Jumiskon ja Suolijärvien viimeinen väliaikainen lupa.
 Vt 15.10.1960, 44/1960, Valajaskosken väliaikainen lupa, padotuskorkeuden nosto.
 Vt 23.12.1960, 45/1960, Permantokosken ensimmäinen väliaikainen lupa.
 II Vt 30.12.1960, 54/1960, Seitakorvan ensimmäinen väliaikainen lupa.
 Vt 28.6.1961, 28/1961, Pirttikosken lopullinen lupa.
 Vt 24.10.1961, 67/1961, Ossauskosken ensimmäinen väliaikainen lupa.
 Vt 31.2.1962, Ossauskosken viimeinen väliaikainen lupa.
 Vt 30.3.1962, 32/1962, Seitakorvan viimeinen väliaikainen lupa.
 Vt 31.3.1962, 13/1962, Juotaskosken viimeinen väliaikainen lupa
 II Vt 31.3.1962, 39/1962, Kemijärven työlupa.

SÄÄDÖKSET ja niistä käytetyt nimitykset ja lyhenteet

SUOMI

A aluehallintovirastoista 20.11.2009/906

A Langinkosken puistoalueen muodostamisesta erityiseksi luonnonsuojelualueeksi
29.4.1960/210

A muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta 1883.

A Pohjolan Voima Oy:lle annettavista valtion takauksista Kemijoen rakentamisesta aiheutuneiden kalastusvahinkojen korvausten takaisinmaksamisesta 21.12.1979/964

A siitä, mitä vesioikeuslakia käytettäessä on noudatettava 21.7.1902/31 (kumottu).

A vesienhoidon järjestämisestä 30.11.2006/1040

A vesiensojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä 6.4.1962/283

A vesiympäristölle vaarallisista ja haitallisista aineista 23.11.2006/1022

A VN:n oikeudesta luovuttaa valtion maaomaisuutta ja tuloatuottavia oikeuksia
31.8.1978/693

Eläinsuojelulaki 4.4.1996/247

Erämaalaki 17.1.1991/62

HM = Suomen Hallitusmuoto 17.7.1919/94 (kumottu)

Hallintolaki 6.6.2003/434

Hallintomenettelylaki 6.8.1982/598 (kumottu)

Hallintovalituslaki = Laki muutoksenhausta hallintoasioissa 24.3.1950/154 (kumottu)

Jakolaki 14.12.1951/604 (kumottu)

Jätehuoltolaki 31.8.1978/673 (kumottu)

Kalastussääntö 23.7.1902 /31 (kumottu)

Kalastuslaki 1951 28.9.1951/503 (kumottu)

Kalastuslaki 16.4.1982/286

Kansanterveyslaki 1972/66

Kemijoen asutuslaki = L eräiden Kemijoen vesistön säännöstelyn johdosta maansa luovuttaneiden asuttamisesta 1963/556 (kumottu).

Kemijoen kalastuskorvauslaki = L eräiden Kemijoen rakentamisesta aiheutuneiden kalastusvahinkojen korvauskysymysten hoitamisesta 21.12.1979/926

Kemijoen säännöstelylaki = L valtion oikeudesta säännöstellä Kemijoen vesistön vedenjuoksua 22.1.1960/62 (kumottu)

Kemijoen säännöstelyn käsittelyjärjestyslaki = Laki eräiden Kemijoen vesistön vedenjuoksun säännöstelyä koskevien asioiden käsittelyjärjestyksestä 6.7.1962/380 (kumottu)

Kemijoki-laki = L VN:n oikeudesta luovuttaa perustettavalle Kemijoki Oy –nimiselle osakeyhtiölle valtion Kemijoessa ja sen lisäjoissa omistamia vesivoimaoikeuksia 29.12.1952/458 (kumottu)
KHOL 1918 = L korkeimmasta hallinto-oikeudesta 22.7.1918/74 (kumottu)
KHOL = L korkeimmasta hallinto-oikeudesta 22.12.2006/1265
Koskiensuojelulaki 23.1.1987/35
Kunnallislaki 10.12.1976/953 (kumottu)
Kyrönjoki-laki = L Kyrönjoen erityissuojelusta 16.8.1991/1139
Käsittelylaki = L eräiden kiireellisten vesioikeusasiain käsittelemisestä 2.2.1934/62 (kumottu)
L aluehallintovirastoista 20.11.2009/896
L elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista 20.11.2009/897
L eräiden luonnonsuojelualueiden perustamisesta valtion maille 18.2.1938/83
L eräiden uusien kansallispuistojen perustamisesta valtion maille 21.12.1956/634
L eräistä vesien käyttämistä varten myönnettävistä oikeuksista 19.5.1961/266
L lasten päivähoidosta 19.1.1973/36
L meren pilaantumisen ehkäisemisestä 16.3.1979/298 (kumottu)
L Suomen talousvyöhykkeestä 26.11.2004/1058
L Suomen ympäristökeskuksesta 11.12.2009/1069
L sähkövoiman siirtämisestä maan rajojen ulkopuolelle 2.8.1919/109 (kumottu)
L Saaristomeren kansallispuistosta 20.8.1982/645
L Urho Kekkosen kansallispuistosta 4.3.1983/228
L VN:n oikeudesta luovuttaa eräät valtion teollisuuslaitokset perustettaville osakeyhtiöille 31.12. 1931/387 (kumottu)
L VN:n oikeudesta luovuttaa valtion Oulujoessa omistamat koskiosuudet Imatran Voima Oy:lle 1941/7 (kumottu)
L oikeudesta luovuttaa valtion maaomaisuutta ja tuloatuottavia oikeuksia 31.8.1978/687 (kumottu)
L ylimääräisestä muutoksenhausta hallintoasioissa 1.4.1966/200. (kumottu)
L ympäristönsuojelu- ja vesiasioiden käsittelystä aluehallintovirastossa 20.11.2009/898
LSL = Luonnonsuojelulaki 23.2.1923/71 (kumottu)
LSL = Luonnonsuojelulaki 20.12.1996/1096
Lunastuslaki = L kiinteän omaisuuden ja erityisten oikeuksien lunastuksesta 29.7.1977/603
Maanhankintalaki 5.5.1945/936 (kumottu)
MAL = maa-aineslaki 30.7.1981/555
Metsälaki 12.12.1996/1093
MRL = Maankäyttö- ja rakennuslaki 5.2.1999/132
Muinaismuistolaki 17.6.1963/295
Ounasjoki-laki = laki Ounasjoen erityissuojelusta 19.8.1983/703
Pakkolunastuslaki = L kiinteän omaisuuden pakkolunastuksesta yleiseen tarpeeseen 14.7.1898/27 (kumottu)
Patoturvallisuuslaki 26.6.2009/49
PL = Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
Porotilalaki 19.9.1969/590 (kumottu)
Päästökauppalaki 30.7.2004/683
RK = Rakennuskaari 1.1.1734/2
Rakennuslaki 16.8.1958/370 (kumottu)
Sotatilalaki = L sotatilasta 26.9.1930/303 (kumottu)
Terveystoimintalaki 27.8.1965/469 (kumottu)
VA = Vesiasetus 6.4.1962/282

Valtalaki = L talouselämän säännöstelemisestä poikkeuksellisissa oloissa 6.5.1941/303 (kumottu)

Vesihallintolaki = L vesihallinnosta 9.1.1970/18 (kumottu)

VHJL = L vesienhoidon järjestämisestä 30.12.2004/1299

VL = Vesilaki 19.5.1961/264 (kumotaan 1.1.2012 voimaantulevalla uudella vesilailalla 27.5.2011/587)

VOL = Vesioikeuslaki 23.7.1902/31 (kumottu)

Vuoden 1940 poikkeuslaki = L eräiden vesioikeusasiain poikkeuksellisesta käsittelystä 19.7.1940/383 (kumottu)

Vuoden 1941 poikkeuslaki = L toimenpiteistä vesivoiman käyttöön ottamisen helpottamiseksi 21.3.1941/196 (kumottu)

Ympäristövastuulaki = L eräiden ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta 29.5.2009/383

YSL = Ympäristönsuojelulaki 4.2. 2000/86

YVAA = A ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 25.8.1994/792

YVAL = L ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 10.6.1994/468

YVL = Ympäristövahinkolaki = L ympäristövahinkojen korvaamisesta 19.8.1994/737

EUROOPAN UNIONI

EU:n perusoikeuskirja 2000/C 364/01. Annettu 7.12.2000.

EU:n toiminnasta tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinto. Annettu 9.5.2008.

IPPC-direktiivi = Neuvoston **direktiivi 96/61/EY** ympäristön pilaantumisen ehkäisemisen ja vähentämisen yhtenäistämiseksi. Annettu 24.9.1996.

IPPC-direktiivi = Euroopan parlamentin ja neuvoston **direktiivi 2008/1/EY** ympäristön pilaantumisen ehkäisemisen ja vähentämisen yhtenäistämiseksi. Annettu 15.1.2008. (kodifioitu toisinto).

Juomavesidirektiivit = Euroopan neuvoston **direktiivi 75/440/ETY** jäsenvaltioissa juomaveden valmistamiseen tarkoitetun pintaveden laatuvaatimuksista, annettu 16.5.1976 ja neuvoston **direktiivi 80/778/ETY** juomaveden laadusta. Annettu 15.7.1980.

Kalavesidirektiivi = Euroopan neuvoston **direktiivi 78/659/ETY** suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien laadusta kalojen elämän turvaamiseksi. Annettu 18.7.1978.

Kalavesidirektiivi = Euroopan parlamentin ja neuvoston **direktiivi 2006/44/EY** suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien laadusta kalojen elämän turvaamiseksi (kodifioitu toisinto). Annettu 6.9.2006.

Lintudirektiivi = Neuvoston **direktiivi 79/409/ETY** luonnonvaraisten lintujen suojelusta. Annettu 2.4.1979.

Lintudirektiivi = Euroopan neuvoston ja parlamentin **direktiivi 2009/147/EY** luonnonvaraisten lintujen suojelusta. Annettu 30.11. 2009. (kodifioitu toisinto).

Luontodirektiivi = Neuvoston **direktiivi 92/43/ETY** luontotyyppien ja luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta. Annettu 21.5.1992.

REACH- asetukset = Euroopan parlamentin ja neuvoston **asetus (EY) nro 1907/2006** kemikaalien rekisteröinnistä, arvioinnista, lupamenettelystä ja rajoituksista, Euroopan kemikaaliviraston perustamisesta, direktiivin 1999/45/EY muuttamisesta, sekä neuvoston asetuksen (ETY) nro 793/93, komission asetuksen (EY) N:o 1488/94, neuvoston direktiivin 76/769/ETY ja komission direktiivien 91/155/ETY, 93/67/ETY, 93/105/EY ja 2000/21/EY kumoamisesta. Annettu 18.12.2006.

Tulvasuojeludirektiivi = Euroopan parlamentin ja neuvoston **direktiivi 2007/60/EY** tulvariskien arvioinnista ja hallinnasta. Annettu 23.10.2007.

Vesiensuojelun puitedirektiivi = Neuvoston **direktiivi 76/464/ETY** tiettyjen yhteisön vesiympäristöön päästettyjen vaarallisten aineiden aiheuttamasta pilaantumisesta. Annettu 4.5.1976.

Vesipolitiikan puitedirektiivi = Euroopan parlamentin ja neuvoston **direktiivi 2000/60/EY** yhteisön vesipolitiikan puitteista. Annettu 23.10.2000.

Euroopan parlamentin ja neuvoston **direktiivi 2008/105/EY ympäristölaatumormeista vesipolitiikan alalla** ja neuvoston direktiivien 82/176/ETY, 83/513/ETY, 84/156/ETY, 84/491/ETY, 86/280/ETY muuttamisesta sekä Euroopan neuvoston ja parlamentin direktiivin 200/60/EY muuttamisesta. Annettu 16.12.2008.

YVD = Ympäristövastuudirektiivi = Euroopan parlamentin ja neuvoston **direktiivi 2004/35/EY** ympäristövastuusta ympäristövahinkojen ehkäisemisen ja korjaamisen osalta. Annettu 21.4.2004.

YVA-direktiivi = Neuvoston **direktiivi 85/337/ETY** tiettyjen julkisten ja yksityisten hankkeiden ympäristöhankkeiden arvioinnista. Annettu 27.6.1985.

KANSAINVÄLISET SOPIMUKSET

Biodiversiteettisopimus = YK:n biologista monimuotoisuutta koskeva yleissopimus SopS 78/1994

Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 18 ja 19/ 1990

Itämeren suojelusopimus SopS 12/1980

Kioton pöytäkirja = Ilmastonmuutosta koskevan YK:n puitesopimuksen Kioton pöytäkirja, SopS 13/2005

UNFCCC = YK:n ilmastopopimus = Ilmastonmuutosta koskeva YK:n puitesopimus, SopS 61/1994

YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus SopS 6/1976

YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus SopS 7/1976

RUOTSI

Miljöbalk 1998:808

ÄLV= 1918 års vattenlag 1918:523

MUUT LYHENTEET

A	asetus
AVI	aluehallintovirasto
AYK	alueellinen ympäristökeskus
COP	Conference of Parties
ELY	elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
EU	Euroopan unioni
EY	Euroopan yhteisöt
EUTI	Euroopan unionin tuomioistuin
EYTI	Euroopan yhteisöjen tuomioistuin (entinen nimi)
HAO	hallinto-oikeus
HE	hallituksen esitys
IBA	Important Bird Area
IPCC	Intergovernmental Panel of Climate Change
ISVO	Itä-Suomen vesioikeus
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus

KM	komiteamietintö
knh	kunnanhallitus
knv	kunnanvaltuusto
kph	kaupunginhallitus
kpV	kaupunginvaltuusto
KTM	kauppa- ja teollisuusministeriö
L	laki
LA	laki-aloite
LaV	eduskunnan lakivaliokunta
LaVM	eduskunnan lakivaliokunnan mietintö
LH	läninhallitus
LM	Lakimies
ltk	lautakunta
LtV	eduskunnan laki- ja talousvaliokunta
LtVL	laki- ja talousvaliokunnan lausunto
LtVM	laki- ja talousvaliokunnan mietintö
MMM	maa- ja metsätalousministeriö
MmV	eduskunnan maa- ja metsätalousvaliokunta
MmVL	maa- ja metsätalousvaliokunnan lausunto
Mth	maataloushallitus
OKA	valtioneuvoston oikeuskansleri
OM	oikeusministeriö
PeV	eduskunnan perustuslakivaliokunta
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PSVO	Pohjois-Suomen vesioikeus
PSY	Pohjois-Suomen ympäristölupavirasto
PTK	eduskunnan istuntopöytäkirja
ptk	pöytäkirja
RKTL	riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
SAC	Special Area of Conservation
SCI	Site of Community Importance
SLY	Suomalainen lakimiesyhdistys
SM	sisäministeriö
SopS	Suomen asetuskokoelman sopimussarja
SPA	Special Protection Area
SV	eduskunnan suuri valiokunta
SVM	suuren valiokunnan mietintö
SYKE	Suomen ympäristökeskus
SYS	Suomen ympäristöoikeustieteen seura ry
t.	taltio
TVH	tie- ja vesirakennushallitus
VaV	eduskunnan valtiovarainvaliokunta
VH	vesihallitus
VN	valtioneuvosto
VNS	valtioneuvoston selonteko
VM	valtiovarainministeriö
VO	vesioikeus
vp	valtiopäivät
vrt.	vertaa

VYH	vesi- ja ympäristöhallitus
VYO	vesiylioikeus
VYP	vesi- ja ympäristöpiiri
Vt	vesistötoimikunta
VV	eduskunnan vesilakivaliokunta
VVM	eduskunnan vesilakivaliokunnan mietintö
YJ	Ympäristöjuridiikka
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YM	ympäristöministeriö
YmV	eduskunnan ympäristövaliokunta
YmVL	ympäristövaliokunnan lausunto
YmVM	ympäristövaliokunnan mietintö
YVA	ympäristövaikutusten arviointi

I JOHDANTO

1 TUTKIMUKSEN TAUSTASTA

1.1 Teknologiaan sitoutuneesta kehityksestä

”Aura on kunniakkaampi kuin välittömästi ne nautinnot, jotka syntyvät sen kautta ja ovat päämääriä. Työväline säilyy, vaikka välittömät nautinnot katoavat ja joutuvat unohduksiin. Työvälineissään ihmisellä on valta yli ulkoisen luonnon, vaikka hän päämääriensä suhteen on luonnolle pikemminkin alistettu,”¹ kirjoitti G. W. F. Hegel 1800-luvun alkupuolella, teollistamisen aikakaudella. Kirjoittamallaan hän kuvasi jo modernin ihmisen ja yhteiskunnan suhdetta teknologiaan ja luontoon. Martin Heidegger tarkasteli kehitystä yli sata vuotta myöhemmin ja totesi nykyaikaisen tekniikan olemuksen määräävän luonnontieteen olemuksen eikä päinvastoin. Se asettaa kaiken käsilläolevaksi, käytettäväksi, varastoksi.²

”Nurinkääntyneen” teknologia- ja luontosuhteen seurauksena näyttää länsimaisen ihmisen ajattelussa vallitsevaksi tulleen käsitys, että jos jotain kyetään tekemään, se myös tulee tehdä. Vallitseva on myös käsitys, että aina voidaan saavuttaa jotain enemmän, millä tarkoitetaan talouden kasvua, luonnonvarojen käytön ja tavaratuotannon lisäämistä, aina määrää. Teknologian uskotaan takaavan vääjäämättömästi siihen sitoutuvan kehityksen. Tässä ajattelussa onni, tyydytys on ihmisen, jokaisen itsensä, luomaa, aineellista ja aistimellista, mutta ei koskaan vielä täydellistä vaan aina lykättyä. Gianni Vattimo suomii länsimaisia ihmisiä ja instituutioita, tie ja teknologia mukaan lukien, kvantitatiivisesta fanatismista ja esineellistävistä mielenlaadusta.³ Hänen mukaansa toisaalta tieteellisteknisesti mitattavien ja manipuloitavien esineiden maailma on muuttunut kauppatavaroiden, kuvien ja joukkotiedotuksen mielikuvitukselliseksi maailmaksi.⁴ Tekniset välineet tuottavat ostettavien onnen odotuksia ja harhoja.

Teknologian aikakäsitys kattaa Karl-Erik Michelsenin mukaan vain nykyisyyden ja tulevaisuuden. Hän kysyy onko teknologia yhteiskunnallinen ilmiö, joka on tuomittu ikuisen tulevaisuuteen.⁵ Tulevaisuuden teknologia merkitsee alati uusia mahdollisuuksia, mutta myös ongelmat ratkeavat tulevaisuudessa. Michelsen haluaa teknologian pois yhteiskunnallisen keskustelun marginaalista, hän puhuu kolmannen kulttuurin tarpeen puolesta.⁶ Teknologialle on välttämätöntä antaa historia, sillä ainoa ”tulevaisuus mitä voimme tutkia, on menneisyydessä”. Donald J. Hughesin mukaan, jotta voitaisiin löytää edes osittainen vastaus kysymykseen kestävyuden mahdollisuudesta ihmisen teknologian ja ympäristön suhteessa, on tutkittava aiempia kokemuksia teknologisesta edistymisestä ja ympäristön muuttumisesta.⁷

Jälkmodernia kuvataan usein tilan avartumisen ja ajan kiihtyvän nopeuden kuvin. Tälle löytyy perusteluita fyysisestä todellisuudesta, paikkaan sitomisen ylittävistä logistiikasta, virtuaalitalan avautumisesta tietoteknologian kehityksen myötä, ihmisyhteisöjen toiminnan vaikutusten globaalisuudesta, järjestelmien de-nationalisaatiosta, muutosten nopeudesta ja epätahtisuudesta.⁸ Tämä kuvaus peittää kuitenkin tosiasian, että ihmiset ovat edelleen lujasti

¹ Hegel: *Wissenschaft der Logik II* s. 453.

² Heidegger: *Taideteoksen alkuperä* s. 99. Jatkossa Heideggerin teoksiin viitataan, ellei sekaantumisen vaaraa ole vain niiden nimillä.

³ Ks. Vattimo s. 42-44.

⁴ Vattimo s. 19.

⁵ Ks. Michelsen s. 26-27.

⁶ Michelsen s. 32.

⁷ Ks. Hughes s. 357.

⁸ Ks. mm. Tuori 2007 s. 283.

sidottuja tälle maapallolle ja elämään Maan eliöyhteisöstä täysin riippuvaisina; tässä suhteessa mikään ei ole muuttunut. Teknologiaan, taloudelliseen kasvuun ja tavaratuotantoon sitoutuneen kehityksen seuraukset yhdessä valtaisan väestönkasvun kanssa ovat muodostaneet vakavan uhkan biosfäärin hyvinvoinnille. Päämäärät nousevat vaativina haastamaan keinot ja välineet. Maija Hakanen esittää kysymyksen: ”Riittävätkö jäljellä olevat eliöpopulaatiot, ekosysteemit, biologis-fysikaaliset prosessit (eli kriittiset tuottavan luonnon pääoman varastot) ja ekosysteemien assimilaatiokyky kestämaan arvioitavissa olevaa ihmisen talouden kuormitusta ja samalla ylläpitämään ekosfäärin yleisiä, elämää ylläpitäviä toimintoja?”⁹

1.2 Havahtumisesta ekosfäärin yhteisyyteen

Ilmastonmuutos, jonka tärkein indikaattori on maapallon lämpötilan kohoaminen, osoittaa ihmisen toiminnan vaikutuksen koko planeetan mittakaavassa. Ilmastonmuutoksen erityislaatua on ilmiön ulottuminen kaikkialle riippumatta siitä missä muutoksen taustalla olevien kasvihuonepäästöjen lähteet sijaitsevat. Kyseessä ei ole vain ympäristöongelma, vaan myös sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ja rakenteellinen ongelma.¹⁰ Huolimatta siitä, että YK:n Kööpenhaminan ja Cancúnin ilmastokokouksissa 2009 ja 2010 otettiin vain vähäisiä askelia Kioton sopimuksen jatkon turvaamisessa,¹¹ voitaneen arvioida ilmastomuutoksen torjunnasta tulleen kansainvälisen yhteisön agendalle kysymys, joka tärkeydessään jo ohittaa kansainvälisen kaupan ja talouden kysymykset.

Ilmastonmuutos on ympäristöongelma, jonka lähestyminen johdattaa holistiseen ympäristön ja luonnon tarkasteluun, makrotason ekologisten prosessien mallintamiseen, kuten hiilensidontaa vakaan ilmaston ylläpitäjänä ja systeemitarkastelun ulottamiseen myös käytännön suojelutehtäviin. Poliitikassa ja myös arkipuheessa ovat käyttöön tulleet sellaiset käsitteet kuin hiilijalanjälki, ekologinen jalanjärki tai ekologinen selkäreppu, joilla on myös ohjelmallinen, arvolutautunut sisältö.¹² Uuden vuosituhannen ympäristöliikkeet ovat osa ulottuvuudeltaan globaalia, suurelta osin vakiintuneiden järjestöjen ulkopuolella kampanjoissa ja verkostoissa organisoituvaa aktivismia. Sen sisältöä luonnehtivat kriittisyys kansainvälisen talouden ja kaupan rakenteita sekä jatkuvan taloudellisen kasvun ja kulutuksen ”ideologiaa” kohtaan.¹³ Ekologisessa, biodiversiteetin köyhtymisestä huolestuneessa liikkeessä voidaan pohjimmiltaan nähdä myös piirteitä vastarintaliikkeestä ihmisen monokulttuurista ”imperialismia” vastaan.¹⁴

⁹ Hakanen s. 123.

¹⁰ Ks. ilmastonmuutosilmiön luonteesta ja ulottuvuudesta Melkas s. 5-8, myös VNS 8/2009 vp s. 15.

¹¹ Ilmastonmuutosta koskevan YK:n puitesopimuksen, SopS 61/1994, osapuolten 15. kokous, COP 15, päätyi neuvottelutulokseen, jonka pohjalta jatketaan neuvotteluja Kioton pöytäkirjan jälkeistä aikaa koskien. Meksikon Cancúnin COP 16:ssa mm. virallistettiin Kööpenhaminan sitoumus ja päätettiin rahoituksesta, YM:n tiedote 11.12.2010. Ilmastonmuutosta koskevan YK:n puitesopimuksen Kioton pöytäkirja, SopS 13/2005.

¹² Hiilijalanjälki kuvaa tuotteen tai palvelun ilmastolle aiheuttamaa kuormitusta, ekologinen jalanjälki henkilön tai yhteisön kulutuksen vaatimaa maa-alaa (maa-alan ekologista kapasiteettia) ja ekologinen selkäreppu sisältää luonnonvarat, jotka jonkin tuotteen tai palvelun tuottamiseen tarvitaan ja kuuluu sen elinkaaren aikana. YmVM 22/2010 vp:ssä kirjoitetaan tarpeesta tarkastella eri toimintojen vesijalanjälkeä. Vesijalanjäljellä tarkoitetaan henkilön tai vaikkapa valtion vuodessa kaikkien kuluttamiensa hyödykkeiden myötä kuluttamia maailman vesivarjoja tai tiettyyn toimintaa vuodessa kuluvia vesivarjoja, ks. Vesijalanjälki.

¹³ Ks. Stranius 2006 s. 39-43. Ympäristöliikehdintä on Straniuksen mukaan sisäisesti eriytynyttä, projektiluonteista, yksilöllisyyttä, myös asiantuntijuutta, ammattimaisuutta korostavaa ja usein kansalaisten etäiseksi kokemaa, ks. Stranius 2010 s. 84-89.

¹⁴ Ks. Hughes s. 319. Mitään yhtenäistä vaihtoehtoa ei tämän liikehdinnän puitteissa kuitenkaan näytä muodostuneen.

Toisaalta päästökaupassa, josta on tullut keskeinen väline pyrittäessä ilmastomuutoksen hallintaan, sovelletaan taloudellista ohjausta ympäristön tilaan vaikuttamisessa ja taloustieteen integroiminen ympäristöongelmien ratkomiseen ja luonnonsuojeluun näyttää saavan muutoinkin paljon kannatusta ja myös sovelluksia.¹⁵ Tällöin ”palataan” ympäristön ja luonnon jakamiseen omistettaviin ja vaihdannan kohteina oleviin yksiköihin tai toimintoihin, joiden arvoa voidaan mitata taloudesta lainatuin mittarein. Ekosysteemilähestymistavassa, joka on tuottanut mm. ekosysteemipalvelujen käsitteen,¹⁶ yhdistyvät nämä molemmat puolet. Arto Naskali näkee tässä ekosysteemipalveluja tarjoavan luonnon muuntuvan jälleen antroposentristen välinearvojen kohteeksi. Hän toteaa, että vaikka ekosysteemipalvelujen käsitteeseen perustuva suojeluparadigma selvästi miellyttääkin nyt tiedeyhteisöä, luonnonsuojelijat voivat olla kuitenkin huolissaan, että puhtaasti antroposentriseen lähestymistapaan nojaututtaessa biodiversiteettiä turvataan riittämättömästi. Harjoitetun ympäristöpolitiikan lopullinen oikeutus voi kuitenkin Naskalin mukaan olla siinä, että otetaan huomioon antroposentristen ja ei-antroposentristen, ei-välineellisten ja välineellisten näkemysten pluraliteetti avoimessa eri politiikka- ja hoitovaihtoehtoja koskevassa neuvottelussa.¹⁷

Käynnissä oleva, vaikkakin eritahtinen, havahtuminen ekosfääriin ja biosfääriin yhteyteen ja ihmisen toiminnan muuttamisen välttämättömyyteen antaa osaltaan perusteen tämän luvun alkupuolella kuvattuja optimistisempiin odotuksiin myös ihmisen luontosuhteen muuttumisesta. Ympäristöongelmien ymmärtämiseksi ja ratkaisujen löytämiseksi niiden lieventämiseen näyttää kuitenkin tarpeelliselta, että ihminen kiinnittyy uudestaan elämään, omaansa ja muiden kanssa jakamaansa, aistimellisuuteensa ja rationaalisuuteensa eliöyhteisön jäsenenä. Tulevaisuudesta ihminen ei enää voi irtautua, mutta ei myöskään vastuusta, joka ei ole lykättyä ja ulottuu myös henkilökohtaiseen elämänpiiriin.¹⁸ Luonnon kunnioittamisen etiikka on kasvamassa vaikutusvaltaiseksi, normatiivisessa ajattelussa vaikuttavaksi vaihtoehdoksi.

1.3 Vesivoiman voittokulusta ja vapaista vesistä

Länsimaisen teknologian voittokulku alkoi, kun vesivoima otettiin viljan jauhamisen lisäksi muuhun käyttöön. Koskivoima oli vielä jauhomyllyjen ja varhaisten sahamyllyjen aikaan maa- ja vesialueiden omistukseen liittyvä ”lisäarvo”, jonka käyttöä säänneltiin naapurien ja kalastuksen näkökulmasta. Energiantarpeen kasvu ja vesivoiman irrottamisen teknologinen kehitys irrotti myös vesivoiman erilliseksi, omalaatuiseksi omistuksen kohteeksi, jonka käyttöönotto-oikeudelle alettiin oikeusajattelussa antaa myös suojaa.

¹⁵ Päästökauppa perustuu kansainvälisoikeudellisesti Kioton sopimuksen 17 artiklaan, ks. Melkas s. 15-17. Ks. taloudellisesta ohjauksesta esim. Suvantola 2010 s. 138-145, erityisesti luotopankkitoiminnasta Suvantola 2008 ja Waris 2008 s. 46-48. Naskali kirjoittaa siirtymisestä ympäristö- ja luonnonvarataloustieteestä, joka näkee luonnon osana taloutta, ekologiseen taloustieteeseen, jossa ihmistalous on osa luontoa, ks. Naskali 2010b s. 41.

¹⁶ Ks. Naskali 2010a s. 93-97. YmVM 22/2010 vp:ssä kirjoitetaan kaikkien ekosysteemipalvelujen säilyttämisen tärkeydestä vesien käytössä ja niiden asettamista reunaehdoista vesivoiman lisäysmahdollisuuksien lähtökohtana, s. 2. Myös Andersson käyttää ekosysteemipalvelun käsitettä tutkimuksessaan veden saatavuudesta, ks. Andersson s. 108-110. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivissä 2004/35/EY ympäristövastuusta ympäristövahinkojen ehkäisemisen ja korjaamisen osalta, jatkossa ympäristövastuudirektiivi tai YVD, ja laissa ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta 383/2009, jatkossa ympäristövastuulaki, käytetään luonnonvarapalvelun käsitettä, joka ei ole puhtaasti antroposenttrinen, YVD 2(12-13) artikla ja ympäristövastuulaki 4 §.

¹⁷ Naskali 2010a s. 91 ja 99.

¹⁸ Kantilainen autonomia merkitsee, että ”fyysisestä” valinnan mahdollisuudesta seuraa valitsijan vastuu, ks. Kantin ajattelusta luvussa 5.1.4.

Kemijoen vesistön rakentaminen voimatalouskäyttöön on Suomen mittavimpia ympäristöä ja luontoa muuttaneita, selkeästi rajattavissa olevia hankekokonaisuuksia. Vesistön rakentaminen kattaa koko vuonna 1961 säädetyn vesilain (VL) voimassaoloajan sekä jo pitkäksi sitä edeltävää vesioikeuslain (VOL) aikaa.¹⁹ Tänä aikana on kehittynyt myös uusi, ympäristöoikeuden oikeudena.

Kemijoen rakentamisesta muodostui yksi sotien jälkeisen Suomen kehittymisen ja vaurastumisen symboleista. Isohaaran padon rakennustyöt käynnistyivät vuonna 1945 ja joen rakentaminen jatkuu yhä, Sierilän voimalaitoksen lupahakemuksen käsittely on valitusten johdosta kesken Vaasan HAO:ssa. Lokan ja Porttipahdan tekoaltaat saivat rakennusluvut 1960-luvulla.²⁰ Ounasjoki suojeltiin voimalaitosrakentamiselta 1980-luvulla.²¹ Kemihaaraan suunniteltiin allasta jo rinnan Lokan ja Porttipahdan rakentamisen kanssa ja Vuotoksen altaaksi supistuneena hanke on ollut esillä 1970-luvun alkupuolelta asti.

Korkein hallinto-oikeus epäsi vuonna 2002 luvan Vuotoksen allashankkeelta ja alueelle sijoittuu Natura 2000 -suojelualue.²² Keskustelu altaasta ei kuitenkaan ole laantunut. Uusissa suunnitelmissa vesivoiman lisääminen on liitetty tulvasuojeluun ja perustelut kytketty ilmastomuutoksen torjuntaan.²³ Voimataloudellisella vesistöarakentamisella on ollut aina keskeinen ja kiistelty paikka ympäristöajattelussa ja ympäristöpolitiikassa ja sellainen sillä on myös tänään. Siihen kiinnittyi suuri huomio eduskunnan 11.3.2011 hyväksymän uuden vesilain valmistelussa.²⁴

HE:n perustelujen mukaan Suomessa on vesivoimaa vastaten 5100 MW tehoa, josta on otettu käyttöön 3000 MW. Rakentamatonta, taloudellisesti rakennuskelpoista vesivoimaa on 900 MW. Tästä 600 MW on voimalaitosrakentamiselta suojelluissa vesistöissä tai vesistönsissa.²⁵ Vesivoiman lisärakentamista on perusteltu energiamuodon kotimaisuudella, päästöttömyydellä sekä soveltumisella säätövoimaksi. Erityisenä perusteena on esitetty, että tuulivoiman tuotannon lisääminen kasvattaa säätövoiman tarvetta.²⁶ Vuonna 2009 tuulivoiman osuus sähköntuotannosta oli 0,4 %.²⁷ VTT:n mukaan pohjoismaisilta markkinoilta on saatavissa säätövoima, jota tarvittaisiin tuulisähkön osuuden nostamisessa 10 %:iin pohjoismaisessa järjestelmässä. Mikäli 10 %:n tuulivoimaosuutta vastaava säätö pitäisi saada kokonaan Suomesta, edellyttäisi tämä 160 MW säätövoimaa.²⁸

KHO:n päätös Vuotoksen tekoaltaan luvan epäamisestä perustui VL:n ehdottomaan luvanmyöntämisesäännöksen (VL 2:5) soveltamiseen hankkeesta allasalueen luonnolle aiheutuvien vahinkojen vuoksi. Hannu Tolonen toteaa oikeudellisen ratkaisun suuntautuvan

¹⁹ VL 264/1961, VOL 31/1902.

²⁰ Isohaaran ensimmäinen väliaikainen lupa Vt 13.7.1947, 21/1947; Lokan tekoaltaan lupa PSVO 7.12.1966, 144/66/I; Porttipahdan tekoaltaan lupa PSVO 26.6.1968, 39/68/I.

²¹ L Ounasjoen erityissuojelusta 703/1983, jatkossa Ounasjoki-laki.

²² KHO 2002:86. Kemihaaran suot F11300907, KHO 15.9.2005 t. 2383.

²³ Ks. mm. Lapin liiton Lapin Energiastategia Raportti 31.8.2009 ja Kemijoki Oy: Kemijoen monitoimiallas, allasvaihtoehdot tulvantorjuntaan ja tiedote 18.1.2011.

²⁴ 1.1.2012 voimaantulevaa vesilakia 587/2011 kutsutaan tutkimuksessa uudeksi vesilaksi.

²⁵ HE 277/2009 vp s. 24.

²⁶ Ks esim. Voimaa vedestä 2007, esipuhe 6.2.2008 s. 1, Lapin Energiastategia Raportti s. 28. Nämä seikat mainitaan myös TaVL 13/2010 vp:ssa s. 2.

²⁷ Tilastokeskuksen energiatilasto 2009. Vesivoiman osuus sähköntuotannosta oli 2009 n. 14 % ja energian kokonaistuotannosta n. 3 %.

²⁸ VTT 7.3.2008 s. 1. Ks. tarkemmin Holttinen, article 3, s. 20. Vaadittava säätöteho vastaisi 4 % rakennetusta tuulivoimasta.

toisaalta reaalisena konkreettisen tapaukseen, toisaalta oikeusnormeihin ja niiden systeemiin.²⁹ Vuotoksen tapauksessaakaan altaan jääminen rakentamatta ei ollut päätöksen ainoa seuraus, vaan merkityksellisyydessään sen rinnalle nousi VL:n tulkinta.

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA RAJAUKSET

KHO:n Vuotos-päätös sijoittuu tämän tutkimuksen solmukohtaan. Siitä avautuvat tutkittaviksi luonnon arvojen näkökulmasta ensinnäkin voimataloudellisen vesistö rakentamisen sääntelyn historia ja toiseksi oikeusjärjestelmän syvempien kerrosten kehitys. Tutkimuksessa oikeutta tarkastellaan kerroksellisen Kaarlo Tuorin tasomallin perustalta.³⁰ Myös oikeuden syvemmät rakenteet ovat luonnollisesti tutkittavissa vain pinnan ilmiöissä lainsäädännössä, oikeuskäytännössä ja oikeudellisissa tutkimuksissa.

Oikeusjärjestyksen yhtenä perustana on aina väistämättä ihmisen luontosuhde, riippumatta siitä onko sitä säädösten, normien tai käsitteiden tasolla artikuloitu. Oikeusjärjestystä siis luonnehtii myös se mikä jää sääntelyn ulkopuolelle ja mitä ei oikeudellisin käsittein tunnisteta.³¹ Vesivoimarakentamisen sääntelyn kehitys ilmentää luonnon ja sen osien asemaa oikeusjärjestyksessä samoin kuin esimerkiksi luonnonsuojelusääntelyn kehitys.³² Tutkimuksessa tarkastellaan luonnon välineellisten ja ei-välineellisten arvojen vahvistumisen vaikutusta luontosuhteen muuttumiseen näkyvämmäksi myös vesirakentamisen sääntelyssä ja vesistöjen käytön ja suojelun sääntelyn välisen rajan liudentumista. Tarkastelun kohteena on myös biodiversiteettioikeudellisen näkökulman (biodiversiteettioikeuden oikeudenalan) vaikutus VL:n muuttamislupasäännösten soveltamisalalla. Kyse on paitsi vesivoiman ja kalastuksen myös kosken, lohen, notkeanäkinruohon ja ahvenvitan³³ arvon ilmenemisestä vesioikeudessa.³⁴

Luonnon arvojen ilmeneminen ja huomioiminen/artikuloiminen oikeudessa muuntuu historiallisesti. Yrjö Haila erottaa luonnon arvottamisessa ekologisen, taloudellisen, kulttuurisen, eettisen ja esteettisen näkökulman.³⁵ Tässä tutkimuksessa keskitytään erityisesti luonnon eettisen ja ekologisen arvottamisen oikeudelliseen merkitykseen vesirakentamisen sääntelyssä. Samalla tutkimuksessa kuitenkin myös hahmotetaan yleisempää kuvaa vesivoimarakentamisen sääntelyn ja sen arvoperustan historiasta, koska myös tämä yleisempi kuvaa oikeusjärjestyksessä ilmenevää luontosuhdetta.

²⁹ Tolonen 2003 s. 59.

³⁰ Ks. esim. Tuori 2008 s. 30-71, sisältää esityksen tasoista ja tasojen välisistä suhteista.

³¹ Tämä vertautuu oikeuden deskriptiivisessä tutkimuksessa siihen, mitä Wittgenstein kirjoitti tosista lauseista, jotka esittävät yksityisten asiointilojen vallitsemista tai vallitsematta olemista ja joiden kokonaisuus on koko luonnontiede, Tractatus 4.1 ja 4.11. Toisin sanoen nämä lauseet kuuluvat samaan todellisuuteen (kuten myös eitodet lauseet, joiden merkityssisältö kielessä ymmärretään). Tässä on kyse siitä, että eliöiden, elinympäristöjen ja ekosysteemien sijaan sääntely saattaa kohdistua esim. alueiden, raaka-aineiden, veden liike-energian ja (oikeudellisessa mielessä) esineiden käyttöön. (Jatkossa Wittgensteinin teoksiin viitataan niiden nimillä, ellei sekaantumisen vaaraa ole.)

³² Luonnonsuojelusääntelyssä kohde määritellään tai on määriteltävissä luonnontieteellisesti ja kyse on siitä mitä ja miten suojellaan, mutta myös siitä mikä jää sääntelyn ulottumattomiin.

³³ Notkeanäkinruoho on Kemijoen vesistöalueella esiintyvä luontodirektiivin II liitteeseen sisältyvä uhanalainen vesikasvi, ahvenvita on koko maassa yleinen vesikasvi.

³⁴ Ks. biodiversiteettioikeudesta Kokko Kai 2003 s. 5-7, myös Kuusiniemi 2002 s. 56-57.

Biodiversiteettioikeutta käsitellään jäljempänä. luvussa 6.4.4.

³⁵ Haila 1995 s. 73.

Tässä tutkimuksessa vesilainsäädännön rakentamissäännösten tarkastelu liitetään Kemijoen vesistön rakentamisen lupahistoriaan. Pienvesien osalta esille otettavat oikeustapaukset ovat kuitenkin muilta vesistöalueilta.³⁶ KHO:n Vuotos-päätöksen analysointi mahdollistaa vesioikeuden historiallisen kerrostuneisuuden tutkimisen myös yhden ratkaisun näkökulmasta.³⁷ Tällä ei viitata ainoastaan oikeuden tasomalliin, vaan ylipäätään voimassa olevassa oikeudessa tunnistettavissa oleviin historiallisiin juuriin. Uusi vesilaki antaa lisäksi mahdollisuuden, tutkimuksessa rajatuissa puitteissa, jossain määrin arvioida oikeudenalan tulevaa kehitystä. Tutkimuksessa oikeuslähteitä on seurattu 11.3.2011 asti, uuden vesilain vahvistaminen 27.5.2011 on kuitenkin huomioitu.³⁸ Tutkimuksen kohteena on Suomessa sovellettava kansallinen ja ylikansallinen oikeus.³⁹

Tutkimuksen päähuomio kohdistuu vesirakentamisen lupaedellytysäännösten ja sen soveltamiseen. Vesivoiman omistukseen ja käyttöoikeuksiin liittyvät kysymykset jäävät kuitenkin enimmäkseen osin tarkastelun ulkopuolelle. Lupaviranomaista, lupamenettelyä ja puhevaltaa koskevan sääntelyn erottaminen sääntelyn aineellisesta sisällöstä on historiallisessa tarkastelussa miltei mahdotonta. Menettelyt ”valittiin” tuottamaan toivottuja aineellisia sisältöjä. Puhevalta- ja osallistumiskysymykset ilmentävät välillisesti erilaisten etujen painoa lupaharkinnassa ja ratkaisevat osaltaan millaista tietoa päätöksiä tehtäessä on käytettävissä. Menettelyllinen ja aineellinen kietoutuvat yhteen mm. legitimitetin näkökulmasta.⁴⁰ Menettelylliset kysymykset jäävät tutkimuksessa kuitenkin VL:n kauden osalta pääosin yksityiskohtaisen tarkastelun ulkopuolelle.

KHO:n Vuotos-päätös asetti pohdittavaksi kysymyksen, miten syvältä oikeudesta ratkaisun justifikaatio nousi tai/ja miten syvälle ratkaisu vaikuttaa. VL 2:5:n nojalla ei ollut aiemmin lainvoimaisesti hylätty ainuttakaan hanketta. Vuoden 1995 perusoikeusuudistukseen sisältyneen ympäristöperusoikeuden (hallitusmuodon 14 a §, nykyisen perustuslain 20 §) on tunnistettu tuoneen oikeusjärjestykseen biosentrisiä ja ekosentrisiä aineksia,⁴¹ joilla on tai voi olla vaikutuksia myös oikeuden syvempiin kerroksiin.⁴² Näillä aineksilla tarkoitetaan elollisen luonnon tai ekosysteemien itseisarvojen huomioimista ja oikeudellista merkityksellisyttä. Tutkimuksessa syvärakennetta tarkastellaan pohtien mahdollisuutta konstruoida oikeusjärjestykseen ihmisen lisäksi myös muiden eliöiden (luonnon entiteettien) oikeuksia. Kyse ei ole vain oikeuksista teknisenä mahdollisuutena, vaan kyse on sisällöllisistä perusteluista, oikeusajattelun muutoksesta.⁴³ Tutkimuksessa otetaan lähtökohdaksi arvojen

³⁶ Vuotos-hankkeen vesioikeuskäsittelyssä oli esillä myös VL 1:17 a:n soveltaminen.

³⁷ Vuotos-hankkeen vesioikeudellisen käsittelyn vaiheista, sen ulkopuolella hankkeeseen liittyneistä viranomaispäätöksistä ja oikeusprosesseista ks. Oinaala passim, myös Löyttyjärvi 1997 ja 2004 s. 29-35.

³⁸ Ks. edellä viite 24. Pohjois-Suomen aluehallintovirasto (AVI) myönsi 31.5.2011 tekemällään päätöksellä luvan Sierilän voimalaitoksen rakentamiseen ja käyttöön sekä vesistön säännöstelyyn, 32/11/2. Lupa-asian käsittely jatkuu Vaasan HAO:ssa. AVI:n päätöstä ei tässä tutkimuksessa tarkastella.

³⁹ Tämä kattaa Suomen ja EU:n oikeusjärjestykset.

⁴⁰ 2000-luvun tutkimuksissa, kuten Hakkarainen 2000, Kumpula 2004, Pölönen 2007, Mäntylä 2010 puhevaltaa ja osallistumista onkin tarkasteltu suurelta osin aineellisen oikeuden näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa luonnon edustaminen ja edustajien puhevalta liitetään II osan 6 luvussa luonnon entiteettien oikeussubjektuuden tarkasteluun, ks. luku 6.4.3.1.

⁴¹ HM 94/1919, PL 731/1999, HE 309/1993 vp, PeVM 25/1994 vp, PeVL 21/1996 vp. Ks. biosentrisistä ja ekosentrisistä aineksista esim. Eriksson 1999a s. 105, Hollo 1999 s. 110, Viljanen s. 93.

⁴² Ks. esim. Kuusiniemi 1998a s. 94-96, Määttä 2001 s. 302-305, Kokko Kai 2003 s. 277, Kumpula 2004 s. 6-11. Kuusiniemi tutkii em. artikkelissa kestävä kehityksen oikeusvaltion mahdollisuutta ja Määttä ekososiaalisen oikeusvaltion mahdollisuutta. Kumpula katsoo näissä ideoissa olevan kyse ekologisen perusoikeusteorian mahdollisuudesta, Kumpula 2004 s. 7.

⁴³ Muutoksen mahdollisuus liittyy ihmisen ja muiden eläinten (muun luonnon) metafysisen erottamisen kyseenalaistamiseen.

suhde luonnontieteelliseen tietoon, päämäärien suhde keinoihin ja moraalien suhde oikeuteen. Toisaalta tutkimuksessa etsitään vastausta positiivisen oikeuden kontekstissa väistämättömään kysymykseen avaavako oikeuden itsensä tapahtumat tilaa biosentriselle oikeusajattelulle rakentuvalla kehitykselle.

Kattavan biosentrisen ajattelun tarvetta tai edes tarvetta luopua puhtaasti antroposentrisestä oikeuskäsityksestä ei ole oikeusyhteisöissä läpäisevästi omaksuttu eikä ehkä vielä kovin laajasti kannatettukaan. Luonnon suojaamiseen sen itsensä vuoksi ja samalla luonnon itseisarvojen kunnioittamiseen on kuitenkin oikeudellisesti sitouduttu PL 20 §:n ympäristöperusoikeuden, EU-lainsäädännön ja monien kansainvälisten sopimusten kautta.⁴⁴ Ympäristöoikeudellisessa tutkimuksessa on keskeiseksi noussut pohdinta sääntelyn instrumentaalisuuden ja antroposentrisuuden lieventämisen mahdollisuuksista.⁴⁵ Tämän tutkimuksen lähtöoletuksena on, että on hedelmällistä tutkia oikeusajattelua, oikeustyyppiä ja oikeusjärjestelmää biosentrisen oikeuden mahdollisuuden näkökulmasta. Lähtökohtana on eettinen valinta, jolle on myös rationaaliset perustelut.

3 TUTKIMUSMETODIT

Tutkimus suoritetaan kirjallisuustutkimuksena etiikan, oikeusfilosofian ja -teorian osalta sekä oikeuslähteisiin, kuten säädöksiin, lainvalmistelusiakirjoihin ja oikeuskäytäntöön perustuvana ja oikeudellisiin tutkimuksiin tukeutuvana oikeushistoriallisena ja lainopillisena tutkimuksena. Oikeushistoriallisesti pyritään saamaan esille oikeuden säädös- ja normitasolla ilmenevien muutosten merkitys luonnon arvottamisen näkökulmasta sekä yhteys yhteiskunnan arvoissa ja arvostuksissa, vesirakentamisen arvooperustassa, tapahtuneisiin muutoksiin. Tässä tarkoituksessa tutkimuksessa tukeudutaan yhteiskuntatieteelliseen kirjallisuuteen sekä energiasektorin ja ympäristöliikkeen toimijoiden puheenvuoroihin.

Tutkimuskohde ja kysymyksenasettelu määräävät Thomas Wilhelmssonin mukaan millaisin metodein tutkija voi tehtävänsä lähestyä.⁴⁶ Tässä oikeutta lähestytään etiikasta ja moraalista käsin. Tutkimuksessa tehdään myös yritys soveltaa lähestymistapaa, jossa tarkasteltavana olevaa ”arvohypoteesia” tai oikeudellista propositiota arvioidaan luonnontieteellisen tiedon näkökulmasta sen sijaan, että luontoa tarkasteltaisiin etiikan tai oikeuden näkökulmasta. Tällöin esimerkiksi tosiasia, että ihminen on luonnoneliö muiden joukossa saattaa muodostaa ”hypoteesin” tai proposition arviointiperustan.⁴⁷

⁴⁴ Mm YK:n biologisen monimuotoisuuden suojelua koskeva yleissopimus SopS 78/1994, jatkossa biodiversiteettisopimus, jonka osapuoli myös EU on. Ks. tästä sitoutumisesta myös Kumpula 2004 s. 359 viite 83 ja Krämer 2000 s. 132.

⁴⁵ Ks. esim. Kumpula 2004 erityisesti s. 47-49, Kokko Kai 2003, Mäntylä erityisesti s. 62 ja 70. Ks. antroposentrisyyden lieventämisen mahdollisuuksista jäljempänä luku 6.4. Ympäristöllisiä oikeuksia koskeva keskustelu on Kumpulan mukaan johdattanut arvioimaan miten syvälekäyviä oikeudellisia muutoksia ympäristölliset oikeudet ilmentävät ja millaisia oikeudellisia muutoksia ne toteutuakseen edellyttävät, Kumpula 2004 s. 7. Pirjatanniemi toteaa kysymysten oikeudesta ympäristöön ja ympäristön oikeuksista haastaneen jopa kaikkein syvimmälle piirtyneet käsityksemme siitä, mikä on oikeudessa mahdollista, Pirjatanniemi 2005 s. 371.

⁴⁶ Wilhelmsson 1997 s. 339.

⁴⁷ Kyse on siis eräänlaisesta inversiosta. Ajattelutapaa tämän taustalla voisi ehkä verrata Derridan lähtökohtaan, hänen todetessaan filosofien Descartesista Levinasiin rakentaneen teoriaansa eläimestä kuin eläin (the wholly other they *call* 'animal', for example, 'cat') ei olisi koskaan katsonut heitä, siis katseen kohteesta ei siitä, joka kohdistaa katseensa, ks. Derrida 2008 s. 14.

4 TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tutkimus sisältää johdannon ja kolme muuta osaa. Osassa II tutkitaan oikeudellisen ajattelun perustaa, etiikkaa, moraalien ja oikeuden suhdetta (pääluvut 5-6). Osassa III tutkitaan oikeudellisten tekojen maailmaa, vesirakentamisen sääntelyn historiaa ja Kemijoen rakentamista (pääluvut 7-9). Osien II ja III voidaan yksinkertaistaen nähdä heijastavan Ota Weinbergerin esittämää normin olemassaolon kahta tapaa, ajateltuna rakennelmana ja sosiaalisena ilmiönä.⁴⁸ Osa IV sisältää tutkimuksen yhteenvedon ja keskeiset tulokset.

Osan II pääluvussa 5 on kyse arvoteorioista, antroposentrisen (luku 5.1) ja luontokeskeisen ympäristöetiikan (luku 5.2) järjestelmistä ja arvojen ja luonnontieteellisen tiedon suhteesta. Pääluvussa tarkastellaan oikeudenmukaisuusperiaatteita ja pohditaan moraalisten oikeuksien ulottuvuutta (luku 5.3) ja huomiota kiinnitetään myös eettisten ja moraalisten järjestelmien yhteiskunnallisiin ja yksilön elämään vaikuttaviin seurauksiin (luku 5.4).

Pääluvussa 6 tutkitaan oikeuden historiallisuutta (luku 6.1) ja suhdetta moraalien (luku 6.2) sekä oikeuden kerroksellisuutta ja sisäisen ja ulkoisen kritiikin vaikutusta (luku 6.3). Luvussa käsitellään erilaisia malleja, maltillisia mahdollisuuksia, luonnon itseisarvojen huomioimiseen oikeusjärjestyksessä ja oikeusjärjestelmässä (luku 6.4). Luvun loppupuolella tutkitaan oikeudellisten käsitteiden muodostamista, biosentrisen oikeuden ideaa ja luonnostellaan lopuksi neljä eliöyhteisöllistä oikeutta (luku 6.5).

Tutkimuksen osan III vesilainsäädännön ja siihen läheisesti liittyvän lainsäädännön kehityksen ja oikeuskäytännön tarkastelu jaetaan kolmeen vaiheeseen ja niiden mukaisesti päälukuihin 7-9. Pääluku 7 käsittelee pidättyvyyden aikaa vesivoimarakentamisessa ja kattaa ajanjakson varhaisesta Ruotsi-Suomen oikeudesta 1930- ja 1940-lukujen vaihteeseen. Ajanjaksoa leimaavat haitattomuusvaatimus (luku 7.1), 1902 säädetyn VOL:n varovaisuus (luku 7.2) ja valtion merkittävä rooli omistajana ja rakentajana (luku 7.3). Kausi päättyi kun luovuttiin lohijokien erityisasemasta VOL:ssa ja säädettiin sodan poikkeusoloihin tarkoitettut, mutta pitkäikäisiksi muodostuneet lait vesistöhankeiden väliaikaisista luvista.⁴⁹ Alkoi vesivoimarakentamisen valtakausi, joka jatkui aina 1970-luvun ja 1980-luvun vaihteeseen.

Valtakaudelle oli ominaista rakentaminen väliaikaisin luvuin (luku 8.1), mittavat rakennusprojektit (luku 8.2), alueellinen ”poikkeuslainsäädäntö” (8.3) ja pyrkimykset uudistaa VOL:a rakentamissäännöstöä (luku 8.4). VL:n säätäminen merkitsi asianosaisten aseman parantamista ja samalla rakentamistoiminnan edellytysten varmistamista (luku 8.5). Vuonna 1978 KHO epäsi luvan Huopankosken voimalaitokselta ja 1980-luvun alussa Ounasjoen suojelusta säädettiin lailla.⁵⁰ Tuolloin hallitus myös päätti luopua Vuotoksen allashankkeen toteuttamisesta.

Tästä alkanutta jaksoa luonnehtii vesistöjen suojeluarvojen vahvistuminen. Pääluku 9 on jaettu alalukuihin arvojen muutoksen ajallista etenemistä luonnehtivien otsikoin. Lukuihin ”vapaat kosket ja luonnonkauneus”, ”vesiluonto ja sen toiminta”, ”biodiversiteetti ja luonnon itseisarvot”, ”luontotyypit ja suotuisa suojelutaso” ja ”luonnon oikeuksien näkökulma” on koottu ajanjakson keskeiset vesirakentamista koskevat ja siihen kytkeytyvät

⁴⁸ Ks. Weinberger s. 33.

⁴⁹ VOL:n muutos 134/1939, L eräiden vesioikeusasioiden poikkeuksellisesta käsittelystä 383/1940, jatkossa vuoden 1940 poikkeuslaki ja L toimenpiteistä vesivoiman käyttöön ottamisen helpottamiseksi 196/1941, jatkossa vuoden 1941 poikkeuslaki.

⁵⁰ KHO 1978 II 123. Koskiensuojelulain 35/1987 valmistelu käynnistyi 1981.

biodiversiteettioikeudelliset, tutkimuksen näkökulmasta merkittäviksi arvioidut, lainsäädäntöuudistukset sekä näihin liittyviä soveltamisratkaisuja.

Todellisuudessa nämä aikakaudet eivät erotu ajallisesti jyrkästi vaan liukuvasti. Vesistöhankeiden toteuttamista alettiin jouduttaa mm. työllisyyden parantamiseksi jo varhain 1930-luvulla (luku 7.4) ja vesistöjen moninaiskäyttö ja maisema-arvot puolestaan nousivat esille jo 1970-luvun alkupuolella (luku 8.6). Jaksojen sisällä on lisäksi nähtävissä myös perusluonnehdinnasta poikkeavia piirteitä.

Pääluvuissa käsittely on vain löyhästi kronologista, sillä asioita kootaan yhteen, kuten edellä pääluvun 9 osalta jo todettiin, myös sisällöllisin perustein. Voimakkaimmin kronologia rikkoutuu tutkittaessa KHO:n Vuotos-päätöstä ja uutta vesilakia, joiden sisältöä otetaan tarkasteluun historiallisin tai asiayhteysperustein useissa luvuissa.⁵¹ Pääluvun 9 lopussa (luku 9.6) arvioidaan kuitenkin vielä kokoavasti Vuotos-päätöksen sisältämiä tulkintaohjeita. Taustaksi vesirakentamista koskevan lainsäädännön ja oikeuskäytännön muutoksille tutkimuksessa sivutaan muun ympäristölainsäädännön kehitystä sekä luonnonsuojelu- ja ympäristöliikkeen vaiheita. Ympäristöliike ilmentää osaltaan oikeuteen kohdistuvaa ulkoista poliittista ja moraalista (normatiivista) kritiikkiä. Toisaalta taustaa rakennetaan myös ottamalla esille vesivoimarakentamisen yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen merkitykseen liittyviä muutostekijöitä.

⁵¹ KHO:n Vuotos-päätöstä, KHO 2002:8, käsitellään mm. luvuissa 8.3.2.3, 8.4.1.2, 9.1.4, 9.2.2.2, 9.3.2, 9.4.2, 9.5.2.4, 9.6 ja 10.5 ja uutta vesilakia mm. luvuissa 8.4.1.2 – 8.4.1.5, 8.5.3, 8.6.1.3, 9.2.2.2, 9.2.2.3, 9.2.4.3, 9.4.3.3 ja 10.6.

II OIKEUDEN AJATTELU – BIOSENTRISEN OIKEUDEN MAHDOLLISUUS

5 ARVOISTA, MORAALISTA JA LUONNONTIETEESTÄ

Tässä luvussa tutkitaan tiedon ja arvojen suhdetta, ympäristöeettisiä konsepteja ja erityisesti luonnon itseisarvojen ulottuvuutta, eliöyksilön, lajin, biodiversiteetin ja ekosysteemin arvottamista. Luvussa selvitetään luontokeskeisen etiikan perusteluita ja sitä voivatko ihmisyksilöiden lisäksi muut eliöyksilöt olla moraalisten oikeuksien subjekteja. Luvussa on siis kyse vesivoiman, kosken, ihmisen, lohen, notkeanäkinruohon ja ahvenvitan arvosta ja tämän arvon moraalista merkityksellisyydestä.

5.1 Ympäristöetiikan tarve

5.1.1 Ihmisen ympäristö ja ympäristöhuoli

Puhuttaessa ympäristöstä ei puhuja lue siihen itseään ja tähän puheeseen sopii myös, että luonto voidaan käsittää ihmiseen nähden toiseksi. Luonto voidaan ajatella myös toiseksi artefaktuaaliseen ympäristöön nähden. Tällöin luonnon ”voi sijoittaa” jonnekin muualle kuin muokattu ympäristö ja ympäristöä muokkaava ihminen. Raymond Williams toteaa ihmisten elävän luonnon hyödyntämisen prosessien tuloksilla, mutta pakenevan niiden vaikutuksia.¹ Tämä mahdollistaa luonnonsuojelun ja ympäristönsuojelun ajattelun erillisiksi ja molempien, siis luonnon ja ympäristön (kaikkine olioineen) ajattelun objekteiksi, joihin nähden vain ihminen on subjekti. Ympäristöhuolen olemus (antroposentrisesti ajatellen) on pelko tämän suhteen horjumisesta ekologisen kriisin seurauksena. Yksi tapa vastata huoleen on ihmisen eristyksen purkaminen yhteiskuntatieteellisen ja humanistisen ympäristötutkimuksen keinoin. Suhde luontoon ymmärretään vuorovaikutukselliseksi, kuten ympäristösosiologiassa ja ympäristöpsykologiassa² tai koko ympäristö ymmärretään elämisympäristönä inhimilliseksi luomukseksi, jolloin kiinnostuksen kohteeksi tulevat ennen muuta tietää ympäristöstä, jäsentää ja antaa ympäristölle merkityksiä.³ Viimeksi mainitulle vastakkaiseksi ratkaisutavaksi on tarjottu myös yhteiskunnan ja kulttuurin ahmaisemista luonto-käsitteen sisään. Sosiobiologia selittää yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ilmiöt, moraalinormit mukaan lukien, biologialla, ”itsekkäiden geenien” toiminnalla.⁴ Tässä yhteydessä on tärkeää huomioida Juhani Pietarisen varoitus, ettei moraaliperiaatteiden synnyn selittämistä pidä sekoittaa moraalien perustelemiseen.⁵ Kaikista näistä lähtökohdista voidaan rakentaa luontoa arvostavaa etiikkaa ja kunnioittavaa moraalaa.

Ympäristöfilosofian ja ympäristöetiikan tarve on kasvanut kärjistyvien ympäristöongelmien tiedostamisesta. Tarve on sekä teoreettinen, ihmisen luontosuhteen (maailmasuhteen) perustaa koskeva, että käytännöllinen, normijärjestelmän rakentamisesta arkisiin valintoihin ulottuva. Ville Lähteen sanoin, ympäristöetiikka murtaa kasvualustaa itselleen arvojärjestelmiimme, jotta ympäristöongelmiin tarttuminen mahdollistuisi. Lähteen mukaan ympäristöfilosofia on poliittista ja moraalista kamppailua tulkintojen läpiviemisestä.⁶ Sami Pihlström puolestaan

¹ Williams s. 62.

² Ks. esim. Horelli s. 35-36.

³ Ks. esim. Karjalainen s. 15-21. Tämä lähtökohta on sukua idealistisen luontoajattelun pioneerin Emerssonin käsitykselle luonnosta ihmismielen metaforana. Hänelle ”luonnon avoin kirja” oli nimenomaan etiikan oppikirja, ks. Emersson s. 49-50.

⁴ Sosiobiologian käsite on peräisin Edward O. Wilsonilta, Sociobiology 1975 ja itsekkäiden geenien käsite Richard Dawkingsilta, The Selfish Gene 1976.

⁵ Pietarinen 1992 s. 27.

⁶ Lähde 2006 s. 33-34.

ilmaisee arvojen ja käytännön yhteyden todeten, että arvoja voidaan pitää hypoteeseina, joita jatkuvasti testataan ja tarvittaessa korjataan ”elämän laboratoriossa”.⁷ Etiikan ja moraalinen käytännöllisestä tehtävästä ei kuitenkaan pitäisi seurata, kuten Arne Naess huomauttaa, pelkästään taktista etiikkaa vaan käyttökelpoisuutensa lisäksi myös pätevää, jolla hän tarkoittaa itseisarvoista johdettuun normijärjestelmään sekä syviin ja perustaviin naturalistisiin, filosofisiin tai uskonnollisiin näkökulmiin perustuvaa etiikkaa.⁸ Hans Jonas edellyttää, samaa tarkoittaen, että vastuullisuuden etiikan pitää ulottua yhtä pitkälle kuin kykymme vaikuttaa ympäristöömme ja luontoon.⁹

5.1.2 Ympäristön ja luonnon välinearvot

Antroposentrisessä etiikassa ympäristön ja luonnon arvot ymmärretään välillisiksi, luonnon elementit tai toiminnot arvokkaiksi siinä mielessä ja siinä mitassa kuin ne edistävät ihmisen hyvää. Ihmiskeskeinen etiikka ei välttämättä kiellä muiden eliöiden hyvän reaalisuutta, mutta tästä ei välittömästi seuraa velvoitetta niiden kohteluun tämän hyvän toteuttamisen tai huomioimisen edellyttämällä tavalla.¹⁰ Luontoa tarvitaan ja käytetään perustarpeitten tyydyttämiseen, mutta myös koko halujen/toiveiden kirjo¹¹ eli kulloinkin käsitys hyvästä elämästä on täysin riippuvainen luonnon oloista. Intressi- ja arvoriistiriitojen ratkaisemiseksi välillisten arvojen järjestelmässä on keskeistä vertaamisen mahdollistava yhteismitallisuus. Rahassa tapahtuva arvottaminen muodostaa tällöin keskeisen lähtökohdan. Ympäristötaloustieteen keinoin on löydetty menetelmiä muuntaa raha-arvoiksi myös sellaisia ympäristön ja luonnon arvoja, joille ei ole markkinoita. Moraali ilmaantuu mukaan vasta itseisarvojen myötä eli kun arvo voidaan palauttaa ihmisen moraalisiin oikeuksiin tai velvoitteisiin toista ihmistä tai yhteiskuntaa kohtaan. Itseisarvojen tunnistaminen on toisaalta välttämätöntä, jotta välillisten arvojen ilmeneminen ja punninta ylipäänsä olisi mahdollista.

Tavanomainen perustelu ”alkuperäisluonnon” suojeluun ovatkin luonnon erilaiset välinearvot. Leena Vilkan mukaan suojellemme luontoa suojelusta aiheutuvien hyvien seurausten vuoksi. Luonnon välinearvoja ovat hänen mukaansa esimerkiksi elämää ylläpitävä arvo (fotosynteesi, aineiden kiertokulut), taloudelliset arvot, tieteelliset arvot, virkistysarvot, kulttuuriset ja historialliset arvot, psykologiset arvot ja uskonnolliset arvot. Välinearvoa hän toteaa luonnolla olevan silloinkin kun haluamme säilyttää luonnonalueita tai luonnonvaroja muiden ihmisten, esimerkiksi tulevien sukupolvien, käytettäväksi.¹²

Jari Niemelä tarkastelee ekosysteemien ihmiselle tuottamia hyötyjä jakaen ne ”aineellisiin hyödykkeisiin” ja ”palveluihin”. Aineellisia hyödykkeitä ovat mm. ravinto, rakennusmateriaalit ja lääkkeet. Palveluihin hän taas lukee mm. veden puhdistamisen, hyötykasvien pölyttämisen, maaperän ylläpidon ja ravinteiden kierron. Eliölaajien osalta jaottelua voidaan suorittaa ihmiselle hyödyllisiin, haittaa tai vahinkoa aiheuttaviin ja niihin joista ei ole hyötyä muttei haittaakaan.¹³ Myös biodiversiteetistä on tullut talouskysymys, jota lähestytään sen tarjoamien taloudellisten hyötyjen, turvaamisen vaatimien kustannusten sekä edellyttämien taloudellisten kannustimien kautta.¹⁴ Naskalin mukaan ihmisen näkökulmasta katsottuna luonnonympäristön päämerkitys on kyvyssä tarjota monipuolisesti erilaisia

⁷ Pihlström s. 25. Ks. arvojen käytännöllisestä tehtävästä myös Pietarinen 2000 s. 53.

⁸ Ks. Naess s. 1997 s. 53.

⁹ Ks. Jonas s. 123.

¹⁰ Ks. esim. Taylor Paul W. 1989 s. 19-20.

¹¹ Von Wright erottaa tarpeet ja toiveet. Toiveiden toteutuminen luo uusia tarpeita, ks. von Wright 1988 s. 122.

¹² Vilka 1996 s. 21, ks. myös 1993 s. 134-135.

¹³ Niemelä s. 220.

¹⁴ Ks. esim. Naskali, Hiedanpää, Suvantola mm. s. 11.

ekosysteemitavaroita ja -palveluja, jotka ovat ihmisen olemassaolon perusta. Näitä tuottavat olennaiset ekologiset prosessit ja toiminnot, joita lajien ja yhteisöjen diversiteetti ylläpitää.¹⁵

Johdannossa viitattiin Heideggerin näkemykseen teknologian ja luonnontieteen suhteesta. Heideggerille täälläolo, dasein (ihminen minänä) oli ainoa eksistoiava, siis ontologinen oleva, maailmassa oleminen ja jossakin oleminen kuuluvat ainoastaan sille. Tietäminen on kuitenkin täälläolon olemismuoto ja se voi ymmärtää maailmassa kohtaamaansa olevaa. Tämä oleva on kuitenkin vain esillä, jolloin sen olemistapa on kategorinen, tai se on välineenä, intentionaalisesti ymmärrettynä, käsilläolevana. Heideggerin ajattelussa esilläolevalla, luonnon eliöillä ja osilla, ei ole maailmaa eikä siis suhdetta omaan olemiseensa, toiseen esilläolevaan tai täälläoloon.¹⁶

Luontoa ei Heideggerin mukaan kuitenkaan pidä ymmärtää vain esilläolevana – eikä myöskään luonnonvoimana.¹⁷ Metsä on viljelymetsää, vuori kivilouhos, virta vesivoimaa, tuuli ”tuulta purjeisiin”. ”Ympäristön” paljastumisen myötä kohdataan näin paljastunut ”luonto”. Jos tällaista olemistapaa ei oteta huomioon käsilläolevana, luonto voidaan paljastaa ja määrittää yksinomaan esilläolevuudessaan. Tällöin luontoa jää kätkeytyksi.¹⁸

Luonnon ymmärtämistä käsilläolevaksi ja käsilläolevuudessaan paljastuvaksi konkretisoivat Kemijoki Oy:n tiedotteet Sierilän voimalaitoksen lupa-asiaassa, joka on valitusten johdosta Vaasan HAO:n käsiteltävänä.¹⁹ Voimalaitos sijoittuisi Sieriniemeen n. 20 km Rovaniemeltä ylävirtaan. Voimalaitoksessa otettaisiin käyttöön Kemijoen pääuoman viimeinen seitsemän luonnonkosken virtajakso. Kemijoki Oy:n tiedotteiden mukaan Sierilän rakentaminen täydentäisi Lokan ja Porttipahdan tekojärveltä lähtevän voimalaitosketjun yhtenäiseksi tuotantokoneistoksi.²⁰

Yhtenä ympäristöhuolen ilmauksena YK:n ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti nosti 1987 kestäväen kehityksen ja tulevien sukupolvien oikeudet antroposentrisen ympäristöetiikan keskeisimmäksi käsittepariksi. Vaikka kestäväen kehityksen määritelmään sisältyy myös biodiversiteetin turvaaminen, painottuu raportissa taloudellinen kasvu kestävyuden saavuttamisen keinona ja kasvun edellytysten turvaaminen tulevien sukupolvien oikeutena. Tämä on mahdollista lähettäessä ihmisten perustarpeitten tyydyttämisen tavoitteesta näitä tarpeita kuitenkaan määrittelemättä.²¹ Raportille rakentuneiden toimintapolitiikkojen ongelmana on kehityksen kulttuurinen määrittely hyvin lähelle tavaratuotannon kasvua toisin sanoen luontoa muokkaavan ja valmistavan toiminnan jatkuvaa eskalaatiota.²² Tulevien sukupolvien oikeuksien käsite on huolimatta tästä kytköksestään

¹⁵ Naskali 2010 s. 97.

¹⁶ Ks. Oleminen ja aika s. 61, 66-67, 81-82 ja 96-97. Ks. aiheesta myös Taideteoksen alkuperä s. 44.

¹⁷ Mitä Heidegger luonnonvoimalla tässä tarkoittaa jää häneltä kokonaan selittämättä.

¹⁸ Oleminen ja aika s. 99-100.

¹⁹ Pohjois-Suomen AVI 31.5.2011, 32/11/2.

²⁰ Kemijoki Oy:n tiedote, 28.3.2008 Sierilän katselmuskirjasta ja tiedote 16.5.2008 katselmuskirjasta tehdystä muistutuksesta. Ks. Sierilästä luku 9.2.2.4. Täysin rakennettu joki muodosti 1950- ja 1960-luvuilla ideaalin, johon rakennustyön (sarjatyömäistä) etenemistä verrattiin ja vielä tästä poikkeava joki oli keskeneräinen, ks. Auer ja Teerimäki s. 105, 113 ja 116 sekä Hoffman s. 112 ja 120. Myös Jaatinen puhui joen keskeneräisyydestä, Voimaa koskesta s. 338.

²¹ Ks. Yhteinen tulevaisuutemme s. 11 ja 26 ja Hughes s. 315-316 sekä Eskelinen s. 76-79.

²² Biologisen monimuotoisuuden suojaaminen on YK:n puitteissa osa kestäväen kehityksen prosessia. Johannesburgin kestäväen kehityksen huippukokouksessa (World Summit on Sustainable Development 26.8-4.9.2002) osapuolet sitoutuivat merkittävästi vähentämään biodiversiteetin köyhtymistä. Straniuksen

ympäristöhuolen ilmauksena merkittävä laajentaessaan eettisen merkityksellisyyden piiriä nyt eläviä ihmisiä laajemmalle.

5.1.3 Humanismi ja ekologia

Utilitaristinen etiikka ja käsitys tieteellisteknisen kehityksen tarjoamista ympäristön ja luonnon käytön ja hallinnan rajattomista mahdollisuuksista avasi tietä aineellisen hyvinvoinnin tavoitteen valta-asemalle.²³ Humanistinen etiikka asetti kuitenkin ihmisen sisäisen ja kulttuurisen kehityksen moraalin mittapuuksi. Humanistinen asenne suhteessa luontoon merkitsi Pietarisen mukaan uskoa siihen, että ihminen rationaalisten kykyjensä avulla pystyy ja hänen tuleekin auttaa luontoa toteuttamaan sellaisia siinä piileviä mahdollisuuksia, jotka edistävät ihmisen täydellistymistä.²⁴ Humanismi eroaa Pietarisen mukaan utilitarismista nimenomaan sivistyksellisesti tärkeiden arvojen etsimisessä luonnosta. Hänen mukaansa utilismin tehokkuusvaatimukset eivät pane painoa esteettistä ja eettistä kehitystä tai mielenterveyttä edistäville luonnon mahdollisuuksille. Pietarinen lainaa kuitenkin John Stuart Milliiä, joka oli myös utilitarismin perustajia, esimerkkinä humanistisesta asenteesta luontoon.²⁵ Mill korosti myös vapautta ja ihmisen täydellistymistä.²⁶ Utilismi ja humanismi ovat tämän jälkeenkin luontokysymyksessä tulleet hyvin toimeen keskenään kun tuottava luonto ja toinen, toisaalla oleva ihmisen jalouteen liittyvä, suojelun kohteena oleva, luonto on erotettu toisistaan.

Vaikka Charles Darwinin Lajien synty muuttikin käsityksiä ihmisen asemasta luonnossa ja loi edellytyksiä eettisen ajattelun muuttumiselle ihmiskeskeisestä luontokeskeiseksi, selvisi humanismi tästä mullistuksesta liittämällä arvottamisen luonnonvalinnan kautta tapahtuneeseen kehitykseen. Ihminen nähtiin luonnon arvokkaimpana osana ja evoluutio kehitysoptimismien perustana.²⁷ Humanismin nimissä vedetään mielellään vielä suurempiakin linjoja, jotka yhdistävät biologiseen kehitykseen henkisen, kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kehityksen. Keskeinen on ihmisen vapaus, vapaus tehdä valintoja ja humanismissa uskotaan ihmisen osaavan valita ratkaisuja, jotka eivät liiaksi horjuta luonnon ”tasapainoa”. Pekka Kuusi puhui nousevasta evoluutiosta, kulttuurievoluutiosta ja ihmisestä evoluution kärkenä.²⁸ Evoluution nähdään tämän mukaan tuottaneen ihmiselle eettisyyden, ainutlaatuisen tietoisuuden velvollisuuksistaan toisia eläviä olentoja kohtaan ja myös ihmisen erottavana tuntomerkkinä esteettisyyden tajun.²⁹

Evoluution ja arvoteorian yhdistäjille E.G. Moore vastasi Principia Ethica -teoksessaan. Darwinin luonnonvalintaan perustuvassa evoluutiossa on kyse parhaiten sopeutuvien säilymisestä ja huonosti sopeutuvien syrjäytymisestä. Mikään ei Mooren mukaan puhu sen puolesta, että nyt elävät olisivat myös korkeampia tai parempia kuin syrjäytyneet. Mitään

haastattelututkimuksessa tulee kuitenkin esille ympäristöliikkeessä tunnettu pettymys Johannesburgin tuloksiin kokonaisuutena ja Suomen ympäristöpolitiikan kehitykseen tämän jälkeen. Poliitikassa nähdään vahvistuneen kansainvälisen kilpailukyvyyn ja globaalissa taloudessa pärjäämisen painotuksen, ks. Stranius 2006 s. 47-53.

²³ Benthamin ja Millin kehittämän utilitaristisen etiikan mukaan moraalien perusta on onnellisuuden tai toisin ilmaistuna hyödyn tavoite. Arvokasta on se mitä ihmiset tosiasiaassa tavoittelevat, ks. Mill: Utilitarismi s. 34-35, 51, 60. Myös yhteiskunnallisen moraalien perusta on yksilöiden onni ja heidän intressinsä siten, että yhteisölliseksi tavoitteeksi asettuu suurin mahdollinen onni eli yhteiskunnallinen kokonaisuhyöty, ks. Mill s. 32-35.

²⁴ Pietarinen 1992 s. 9.

²⁵ Ks. Pietarinen 1992 s. 18-19.

²⁶ Ks. Millin humanismista von Wright 1988 s. 16.

²⁷ Ks. Pietarinen 1992 s. 26-27.

²⁸ Ks. Kuusi Pekka s. 61-63.

²⁹ Ks. ihmisen eettisestä vastuusta Skolimowski, mm. s. 94 ja esteettisyyden tajusta mm. Sepänmaa 1981 s. 204.

nousevaa kehitystä ei teoria sisällä. Moore katsoi myös, että olosuhteiden muuttuminen olisi saattanut johtaa ihmisen tai ihmisen edeltäjien syrjäytymiseen tai näin voi käydä tulevaisuudessa. Evoluutioteoriassa ei hänen mukaansa ole eettistä merkitystä.³⁰

Humanismin toisena strategiana on ollut siirtyminen luontokeskeisen ajattelun suuntaan ja ekologisen humanismin nimikkeen käyttöönotto. Ekologisen humanistin luontosuhdetta ei Osmo Kuusen mukaan riitäkään kuvaamaan, että vain ihmisajilla on itseisarvoa vaan ekologinen humanismi katsoo ihmisellä olevan erityisasema luonnon itseisarvon vaalijana.³¹ Tämän mukaan ekologinen humanisti siis antaa luonnolle itseisarvoa sen itsensä vuoksi. Kaikki ekologisen humanismin edustajat, vaikka lähtevätkin eettisestä vastuusta luontoa kohtaan, eivät kuitenkaan katso luontoon sisältyvän itseisarvoja samassa merkityksessä kuin ihminen on itseisarvo.³²

5.1.4 Ihmisarvo, persoona ja persoonuus

Immanuel Kantin kategorisen imperatiivin ihmisarvo-muotoilu kuuluu: ”Toimi niin, että käytät ihmisyyttä sekä omassa persoonassasi että jokaisen muun persoonassa, aina samalla tarkoituksena, eikä koskaan pelkästään välineenä.”³³ Keskeinen kysymys itseisarvon ja itseisarvoisen kohtelun velvoitteen olottuvuuden kannalta on se, mitä Kant persoonalla ja toisaalta ihmisyydellä tässä tarkoittaa. John Locke oli irrotanut persoonan käsitteen metafysiisistä substansseista ja määritellyt sen tietoisuuden, erityisesti muistina ilmenevänä, suhteena itseensä. Hän irrotti siten myös persoonan identiteetin ihmisen identiteetistä lajiolentona samoin kuin minän identiteetistä sielullisena olentona.³⁴ Jussi Kotkavirta toteaa Kantin edelleen syventäneen persoonan ja ihmisen käsitteiden eroa ottaessaan persoonan käsitteen pääasiassa normatiiviseen käyttöön.³⁵ Kantin persoonan käsitettä, imperatiivin muotoilua ja tulkintaa on lähestyttävä pitäen perustana Kantin maailman jakautumista olioihin sinänsä ja ilmiöihin. Kant totesi ihmisen kuuluvan aistimaailmaan, mutta olevan oman persoonuutensa alainen sikäli kuin hän samalla kuuluu intelligiibeliin maailmaan³⁶ (eli on järjellinen olento, ymmärtää oman arvokkuutensa ja sen myötä moraalilain). Persoonan käsitteeseen, moraalien kontekstissa, Kant liittää aistimaailmasta vain järjen, johon sisältyy kyky valita.

³⁰ Ks. Moore s. 46-57. Moore käsitteli evolutiivisen etiikan konseptia sosiaalidarwinismin kehittäjiin kuuluneen Herbert Spencerin esityksen pohjalta, *Principles of Biology* 1864. Ks. evoluutiosta ja arvottamisesta myös Pietarinen 1992 s. 27.

³¹ Kuusi Osmo s. 15. Ihmisen herruusoleutusta kristinuskon piirissä muuntaneille tilanhoitajuskäsityksille on Attfeldin mukaan puolestaan yhteistä usko ihmisen vastuuseen Jumalalle maan kauneudesta ja hedelmällisyydestä tai niiden lisäämisestä, Attfeld s. 60. Vaikka Heidegger katsoikin täälläolon ainoaksi ”sukuaan”, ei Heidegger pitänyt häntä olemisen herrana vaan olemisen paimenena, ks. Kirje humanismista s. 83. Tähän, täälläolon ontologisuudesta nousevaan, paimenen tehtävään sisältyvät perusteet johtaa ympäristö- ja luontoetiikkaa Heideggerin ajattelusta. Hän itse kuitenkin sanoi ajattelevansa arvoja vastaan ja vastusti humanismia, koska se ei tuonut esille ihmisen todellista arvokkuutta, ks. em. teos s. 65.

³² Ks. esim. Pietarinen 1992 s. 32.

³³ Kant: *Tapojen metafysiikan perustus* s. 120. Tässä käytetään Petteri Niemen suomennosta, joka on tarkempi kuin Salomaan suomennos, joka kuuluu: Toimi niin, että käytät ihmistä, sekä omaa että jokaisen muun persoonaa aina samalla päämääränä, eikä koskaan pelkästään välineenä. Ks. Niemi Petteri s. 97. Kantin teoksiin viitataan jatkossa niiden nimillä, ellei sekaantumisen vaaraa ole.

³⁴ Locke totesi, persoonan olevan älyllinen olio, jolla on järki ja reflektio ja joka kykenee tarkastelemaan itseään samana ajattelevana olentona eri aikoina eri paikoissa, *Essay II xxvii 9*.

³⁵ Kotkavirta 2004a s. 111. Kantin luomalla perustalla persoona on määritelty autonomiseksi valinnan ja arvottamisen keskuksiksi, olenoksi, joka antaa suunnan omalle elämälleen, esim. Taylor Paul W. 1989 s. 33.

³⁶ Ks. Käytöllisen järjen kritiikki s. 269. Salomaan suomennoksessa persoonuuden sijaan käytetään termiä persoonallisuus, mikä saattaa (nykysuomea ajatellen) johtaa harhaan, sillä luonteenpiirteistä ei ole kyse.

Petteri Niemi toteaa, useita Kantin tulkitsijoita seuraten, persoonan olevan Kantilla ihmisyksilö, johon voimme liittää fyysisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia, kuten järjellisyden ja myös siihen perustuvan vapauden. Persoonuus puolestaan on aspekti, joka viittaa noumenaaliseen oloon, jolla on sisäinen vapaus, mutta joka valitsee maksiiminsa moraalilain mukaan. Näin ymmärrettyä persoonuutta Kant kutsuu ”ihmisyydeksi omassa persoonassa”.³⁷

Tom Regan pitää mahdollisena tulkita Kantia siten, että hän ulottaisi itseisarvon moraalisia agenteja laajemmalle, moraaliseksi patienteiksi katsottuihin ihmisyksilöihin.³⁸ Myös Niemi tutkii tätä mahdollisuutta ottaen esille mm. sen, mitä Kant Tapojen metafysiikassa (*Metaphysik der Sitten*) kirjoittaa lapsista suhteessa vanhempiinsa. Tämä antaa myös tukea tälle persoonan laajemmalle tulkinnalle. Kant toteaa lapset olioiksi, joita voidaan hallita esineiden tavoin, mutta joita on kohdeltava persoonina eli päämäärinä sinänsä, ei pelkästään esineinä.³⁹ Kant käsitteli myös mielen sairauksia ja kehitysvammaisuutta⁴⁰, mutta Niemi toteaa näiden suhteen persoonuuteen jäävän epäselväksi. Hän katsoo kuitenkin, että vaikka nämä ryhmät putoaisivatkin persoonan käsitteen ulkopuolelle, olisivat ne Kantin mielestä joka tapauksessa moraalisesti relevantteja.⁴¹ Niemen mukaan Kantilla kuitenkin tiukasti ottaen moraaliset velvollisuudet sitovat vain persoonia ja oikeuksia voi olla vain persoonilla. Heillä voi kuitenkin olla velvollisuuksia koskien myös muiden kuin persoonien kohtelua, mutta velvollisuuden peruste on tällöin heidän oma arvonsa.⁴²

Kantin moraaliopin tulkinna on tärkeää ottaa huomioon, että hän liikkuu kahdella tasolla moraalilain ja moraalisten doktriinien tasolla. Kolmas taso on vielä moraalinen antropologia, joka tässä voidaan kuitenkin jättää sivuun.⁴³ Moraalilain tasolla on kyse moraalilain perustasta, sen mahdollisuudesta. Doktriinien tasolla hän rakentaa tämän teorian perustalle moraalioppia moraalille agenteille siis järkeville olennoille, joilla on kyky valita. Persoonasta tulee moraalinen persoona eli oman persoonuutensa alainen (intelligiibelin maailman jäsen) kun hän säättää itselleen moraalilain. Näin ymmärretyllä moraalilla persoonalla vapaus luonnon välttämättömyydestä muuttuu autonomiaksi moraalilain alaisuudessa. Tässä on kyse moraalilain perustasta, moraalilaista käytännöllisen järjen postulaattina.⁴⁴

Imperatiivissa Kantille arvo päämääränä sinänsä on persoonuudessa eli noumenaalissa ihmisytydessä, joka on noumenaalissa ihmisyksilössä ja tekee eettisestä singulaarista päämäärien valtakunnan jäsenen. Tämä ei välttämättä ole aktualisoitunut persoonassa, ihmisyksilössä, mutta siitä huolimatta hän on moraalille persoonalle (moraalilain itselleen säättäneelle) kunnioituksen kohde. Kant välttää tässä kategoriavirheen, johon ajaututaan kun moraalinen agentti ja moraalinen arvokkuus samaistetaan. Kantin ajattelussa moraalilain tunteminen mahdollistaa toimimisen oikein tai väärin (velvoittaa oikeaan), mutta ei merkitse intelligiibelin maailman jäsenen moraalista ylemmyyttä eikä rajaa velvoitetta lain noudattamiseen vain suhteessa toiseen jäseneen. Tapojen metafysiikassa Kant kirjoittaa kunnioittamista koskevan velvollisuuden riippumattomuudesta vastavuoroisuudesta.⁴⁵

³⁷ Ks. Niemi Petteri s. 102.

³⁸ Ks. Regan 1984 s. 174-185.

³⁹ Ks. *The Metaphysics of Morals, The Doctrine of Right* § 28-29, s. 64-65.

⁴⁰ Ks. Tutkielma pään sairauksista. Kirjoituksessa ei itse asiassa lainkaan viitata persoonuuden tai persoonan käsitteeseen.

⁴¹ Ks. Niemi Petteri s. 106.

⁴² Ks. Niemi Petteri s. 104-105.

⁴³ Myös persoonan käsitteellä on tällä tasolla laajempi sisältö.

⁴⁴ Ks. esim. Käytännöllisen järjen kritiikki s. 166.

⁴⁵ Ks. *The Metaphysics of Morals, Doctrine of the Elements of Ethics* § 24-25. Kant myös erottaa lähimmäisen rakkauden velvoitteen ja kunnioittamisen velvoitteen. Aaltola rinnastaa arvon ja arvottamisen samaistamisen

Moraalilaki siis velvoittaa suhteessa kaikkiin toisiin ihmisyksilöinä sinänsä (luotuina, noumenaalisina ihmisyksilöinä), käytännössä kuitenkin persoonina, empiirisinä ihmisyksilöinä, koska kaikki moraalisuuskin ilmenee aistimaailmassa.

Aistimaailmassa kunnioittamista näyttää Kantin kahden maailman teorian ja moraalin perustan lähtökohdasta mahdottomalta rajata kohdistumaan vain moraaliin agentteihin/persooniin eli niihin, joilla on järki ja siihen liittyvä kyky valita ja siten valmius persoonuuteen. Tämä johtuu moraalilain apriorisesta luonteesta, siinä on kysymys persoonuudesta itsestään, Kantin sanoin ihmisyyden ideasta äylyllisesti tarkasteltuna. Myös Kantin sanoin persoonuus on ihmisluonnon alkuperäinen, ei satunnainen mahdollisuus eikä ihmisolento itsessään ei ole mahdollinen ilman valmiutta persoonuuteen.⁴⁶ Tapojen metafysiikassa, jossa Kant siirtyy järjen arkkitehtuurista moraalisten doktriinien ja maksimien maailmaan, hän johtaa kategorisesta imperatiivistaan muotoiluun, joka tukee tätä käsitystä. Tämän mukaan ihmisyyys itsessään merkitsee arvokkuutta, sillä ihminen ei saa käyttää toista ihmisolentoa tai itseään pelkästään välineenä vaan aina samalla päämääränä.⁴⁷ Kantille järki itsessään on käytännöllinen, moraalilaki kuuluu järjen määritelmään olematta sidottu mihinkään ”järjen tai valitsemiskyvyn asteeseen” vaikka järkeä edellyttääkin. Ei myöskään ole perusteltua, kuten edeltä jo on käynyt ilmi, pitää täysin erillään Kantin persoonan ja ihmisen käsitettä (tässä ei tarkoiteta noumenaalista ihmisyyttä), sillä Kant ei tähännyt pelkästään teoreettiseen moraalin edellytysten pohdintaan vaan myös toimivaan moraaliooppiin.⁴⁸

Kantin lähtökohta suhteessa muihin eläimiin ja luontoon ylipäätään ei aiheuta juurikaan tulkintaongelmia. Moraalilain itseisarvoa koskeva muotoilu ei niitä esineinä tavoita, mutta tämä ei kuitenkaan sulje niitä pois moraalin piiristä (lain muiden muotoilujen vaatimukset täyttävistä maksimeista). Kant näki eläimet moraalisisessa mielessä välineinä ja niiden hyvän kohtelun tarpeelliseksi ihmisiä koskevien velvollisuuksiemme vuoksi.⁴⁹

Elävinä olentoina ihmiset eivät Kantin ajattelussa suinkaan olleet muiden elollisten yläpuolella.⁵⁰ Hänen tiedostamista koskevassa teoriassaan aistimellisuus, joka muodostaa ajattelun uloimman rajan ja mahdollistaa havaintoarvostelmat sekä kokemusarvostelmia muodostavan ajattelun eli ymmärryksen kerros rinnasti ihmisen muihin aistiviin olioihin. Lohi nousee keväällä ja alkukesästä kutemaan syntymäjokeensa ja lohenkalastuksen huippu ajoitetaan tähän ajanjaksoon. Kummankin voidaan katsoa perustuvan kokemusarvostelmaan,

geneettiseen virhepäätelmään eli uskomukseen alkuperän ja sen totuusarvon samaistumisesta, ks. Aaltola 2004 s. 102.

⁴⁶ Ks. Uskonto pelkän järjen rajoissa s. 45-46 ja 47.

⁴⁷ Metaphysik der Sitten, Ethische Elementarlehre § 38: “Die Menschheit selbst ist eine Würde; denn der Mensch kann von keinem Menschen (weder von anderen noch sogar von sich selbst) bloss als Mittel, sondern muss jederzeit zugleich als Zweck gebraucht werden...”

⁴⁸ Ks. esim. Der Anthropologie -teos, erityisesti toinen osa ja The Metaphysics of Morals -teos, erityisesti The Doctrine of Virtue -osa.

⁴⁹ Ks. Käytöllisen järjen kritiikki s. 629 ja viitteessä 47 mainittu § 38 kokonaisuudessaan. Kantin ajattelussa ihmisjärki eroaa muiden eläinten järjestä, jota Kant kutsui vaistoksi, siinä, että se mahdollistaa vapaan valinnan ja moraalilain tunnistamisen kaikkea kokemuksessa annettua vapaudenkäyttöä edeltävänä. Ihmisen ero muihin eläimiin on siis moraalin alueella. Ks. esim. Uskonto pelkän järjen rajoissa s. 41, Synpunkter till en allmän historia lauseet II-III, s. 9-11. Siinä missä Kant puhui eläinten vaistosta, moitti Hume niitä, jotka yrittävät löytää eläinten vaistolle jonkin toisen perustan kuin järjen toiminnan. Hänen mukaansa järki ole muuta kuin ihmeellinen ja ”käsittämätön” vaisto, ks Hume: Om det mänsliga förståndet s. 216. Humen teoksiin viitataan jatkossa vain niiden nimillä, ellei sekaantumisen vaaraa ole.

⁵⁰ Ks. esim. Critique of Pure Nature s. 35-36. Ks. myös Kannisto 1984 s.40-41 ja Kotkavirta 2004b s. 79-80.

jonka muodostaminen voidaan kantilaisittain liittää syysuhteen ymmärryskäsitteeseen.⁵¹ Kantin ajattelussa myös mielihyvän ja onnellisuuden tavoittelu, johon hänen mukaansa pelkkä vaisto riittää, oli yhteistä ihmisille ja muille eläimille.⁵²

Kantin vaikutus, vähintäänkin terminologinen, näkyy myös muussa kuin deontologisessa etiikassa. Kun Kantille ihminen, persoona persoonuutensa vuoksi, päämääränä sinänsä tarkoitti ihmisen itseisarvoa, ei-välineellistä arvoa, lähtee aristoteelisen etiikan perustalle rakentava Charles Taylor siitä, että ihmisen luonnon mukainen päämäärä, tavoiteltavuutta tarkoittaen, on persoonuus. Hänen mukaansa persoonina tulee kohdella myös kaikkia, jotka periaatteessa voivat kasvaa persoonuuteen vaikkei tämän edellytykset käytännössä olisivatkin vaurioituneet.⁵³ Taylor rakentaa etiikkaa, jonka intuitiivisena lähtökohtana on kaikkien ihmisten yhtäläinen, potentiaaliseen persoonuuteen perustava arvo heidän toteutuneista kyvyistään riippumatta. Toinen, ei-empiirinen, lähestymistapa on D. Wigginsillä, jonka mukaan persoona on eläin, jonka tyypilliset lajitoverit ovat persoonia.⁵⁴

5.1.5 Ihmisarvo, ihmisoikeudet ja egalitarismi

Ihmisarvon ja ihmisoikeuksien käsitteiden mukaan, sellaisena kuin niitä ilmentävät ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ja ihmisoikeussopimukset,⁵⁵ ihminen on (aina) ainutkertainen ihmisyksilö (tämän voisi ajatella myös persoonan synonyymiksi) eikä ihminen ole koskaan pelkästään ruumiskappale.⁵⁶ Nämä käsitteet siis etäännyttävät ihmisyksilön Michel Foucaultin vallan analyysin näyttämästä vallalle merkityn ihmisruumiin roolista.⁵⁷ Ihmisarvo ja ihmisoikeudet ovat sisällöltään yhteisöllisesti määrättyneitä. Käsitteiden merkityssisältöön kuuluu, että ihmisyyhteisön jäsenet huolehtivat toistensa arvokkaasta kohtelusta ja oikeuksien toteutumisesta kun asianomainen ei tähän itse kykene.⁵⁸ Itseisarvon siis ymmärretään, käyttäessä sitä ihmisarvon synonyyminä ja ihmisoikeuksien kontekstissa, kuuluvan jokaiselle ihmislajin yksilölle, riippumatta siitä onko hän moraalinen agentti vai kuuluuko hän moraalin piiriin patienttina, riippumatta siis hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan ja riippumatta siitä minkälaisen moraaliryhteisön tai oikeusjärjestyksen piirissä hän reaalisesti on.

Toisesta näkökulmasta arvioiden tämä asenne on epäilemättä spesistinen, koska se jättää ulkopuolelle eläimet, jotka omaavat vastaavan kyvykkyyden kuin ne ihmiset, jotka eivät ole moraalisia agenteja tai ehkä, kuten mm. Vilka ajattelee, omaavat agenteihin verrattavan kyvykkyyden. Omaksuttaessa ihmisiä koskeva egalitarismi avataan kuitenkin jo väistämättä

⁵¹ Humeen mukaan kyse on tottumuksen luomaan kausaaliuskoon perustuvasta toiminnasta, ks. Tutkimus inhimillisestä ymmärryksestä s. 83-84. Wittgenstein puolestaan vertasi kausaaliuskoo taikauskoon. Hänen mukaansa tahdonvapaus on sitä, ettei tulevia tekojaan voi tällä hetkellä tietää. Ne voitaisiin tietää vain jos kausaaliusko olisi sisäinen välttämättömyys, ks. Tractatus 5.1361-5.1362. Wittgenstein teki tässä eron loogisen ja kausaalisen välttämättömyyden välille ja katsoi siis Kantin ajautuneen kritiikkeissään ristiriitaan.

⁵² Ks. Tapojen metafysiikan perustus s. 78-79.

⁵³ Ks. Taylor Charles 1985 s. 97. Taylorin (yhden määritelmän) mukaan persoona on olento, jolla on tietoisuus itsestään, tulevaisuuden ja menneisyyden käsitteet, jolla voi olla arvoja ja joka voi tehdä valintoja, lyhyesti sanottuna voi omaksua elämänsuunnitelmia.

⁵⁴ Ks. Wiggins s. 161. Ks. sekä Taylorin että Wigginsin ajattelusta myös Laitinen, erityisesti s. 205 ja 208.

⁵⁵ Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 10.12.1948, YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 6/1976 sekä kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 7 /1976 ja Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 18 ja 19/1990.

⁵⁶ Lainaan ruumiskappale käsitteen Tervon estetiikan alaan kuuluvasta väitöskirjasta.

⁵⁷ Ks. esim. Foucault 2000 s. 36-39.

⁵⁸ Osapuilleen samaa tarkoittaa Anderson kirjoittaessaan ihmisruumiin arvokkuudesta ja säädyllyisyydestä kulttuurisena tilana, ks. Anderson s. 282.

ovi laajemmalle lajien ja eliöyksilöiden väliselle egalitarismille.⁵⁹ Kant pohjustikin kategorisen imperatiivinsa ihmisarvo-muotoilulla hedelmällisen maaperän uuden luontokeskeisen etiikan kasvulle.⁶⁰

5.2 Luontokeskeisen etiikan tarve

5.2.1 Ihminen – eliö muiden joukossa

Lajien tasa-arvon periaatteen hyväksyminen riittää Pietarisen mukaan siihen, että päädytään, luontokeskeiseen etiikkaan.⁶¹ Tämä tarkoittaa, ettei ole perusteita pitää ainoastaan ihmistä itsessään arvokkaana eikä myöskään luonnon välillinen arvottaminen voi perustua pelkästään ihmisen tarpeisiin. Luontokeskeinen etiikka sopii yhteen ainakin sen kanssa mitä ihmisestä biologisena olentona ja muusta luonnosta tiedetään. Sen kautta on mahdollista myös purkaa luonnontieteiden teknologisten sovellusten tuottamia ristiriitoja, jollainen sisältyy esimerkiksi koskeen elinympäristönä ja kulkureittinä ja koskeen vesivoiman lähteenä.⁶²

Ihmisen ymmärtäminen lajina osaksi luontoa ei kuitenkaan voi johtaa siihen, että myös kulttuuri kokonaisuudessaan samaistettaisiin luontoon. Toisaalta ei ole, kuten Haila toteaa, myöskään mitään ehdotonta kriteeriä inhimillisen toiminnan tuottamien muutosten tunnistamiseksi ja erottamiseksi luontaisista muutoksista.⁶³ Holmes Rolstonin kuvaus kulttuurin ja luonnon suhteesta vaikuttaa käyttökelpoiselta. Hänen mukaansa kulttuuri on luontoa vasten tilassa, joka on muotoiltu luonnosta itsestään.⁶⁴

Käytännössä luonnon itseisarvot kuitenkin nähdään perusteiltaan tai ulottuvuudeltaan eri tavoin. Luonnon olioiden itseisarvo voidaan perustaa esimerkiksi tuntoisuuteen tai toisaalta yksinkertaisesti elämään. Jälkimmäisen arvoperusteen pohjalta voidaan päätyä eliöyksilön arvokkuuteen perustavaan tai holistiseen, ekosysteemien itseisarvoisuutta painottavaan arvojärjestelmään. Itseisarvo voidaan liittää myös erilaisiin luonnon osiin tai ominaisuuksiin.

⁵⁹ Benthamia seuraten, ks. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* s. 282-283, ovat eetikot ja eläinten oikeuksista kirjoittaneet usein verranneet spesismiä (Bentham ei tietenkään käytä tätä Ryderin käyttöön ottamaa termiä) rasismiin (myös sexismiin), ks. Ryder s. 5, Singer 2004 s. 79, Wise s. 26, Vilkkä 1995 s. 171, 1996 s. 125-126 ja 1998 s. 69. Kyse on kuitenkin olemukseltaan poikkeavista ajattelutavoista. Rasismi on itse asiassa antispesististä. Rasismissa on kyse luonnonoikeuskontekstissa persoonuuden hylkäämisestä moraalisten oikeuksien perustana ja sopimusoikeudellisessa kontekstissa myös moraalilyhteisön rajaamisesta jonkun persoonuuteen nähden merkityksettömän ominaisuuden perusteella. Spesistiseksi, tiukasti ottaen, oikeusajattelun tekee moraalisten oikeuksien rajaaminen homo sapiens lajin yksilöitä koskeviksi, riippumatta siitä ovatko nämä persoonia ja samalla muiden lajien sulkeminen oikeuksien omaamisen mahdollisuudestaan. Tällöin siis persoonuus korvataan lajijäsenyydellä. Spesismi saattaa olla käyttökelpoinen käsite kuvattaessa yleisellä tasolla antroposentristi ajattelua, mutta pelkän spesismien hylkäämisen tunnusmerkin voi täyttää myös ajattelu, johon sisältyy suppea oikeuksien kantajien piiri ja joka ei anna pohjaa oikeuksien ulottamiselle muihin kuin ihmisyksilöihin. Epstein torjuu myös eläinten aseman rinnastamisen orjien asemaan tai naisten asemaan, mm. Wise s. 26. Hän toteaa, ettei naisten ja orjien oikeuksien tunnustamisesta ole myöskään mitään loogista seuraavaa askelta koskien jotain eläinryhmää, kuten Wise ajattelee, Epstein s. 151. Tähän liittyy toisaalta myös Nussbaumin huomautus, että ihminen hallitsee eläimiä tavalla, jolla mikään ihmisryhmä ei ole hallinnut toista, Nussbaum 2004 s. 307. Vaikkei moraalisten oikeuksien piirin laajentamista eläimiin voikaan loogisesti perustella orjuuden kieltämisen jälkeen seuraavana askeleena, niin biosentrisesti ajatellen kaikkien ihmisyksilöiden yhtäläisestä arvosta on loogista siirtyä kaikkien eliöyksilöiden yhtäläiseen arvoon.

⁶⁰ Ks. Kantin imperatiivista vielä Regan 1984 s. 174-185.

⁶¹ Ks. Pietarinen 1992 s. 27.

⁶² Tässä tarkoitetaan esimerkiksi kalateitä osana vesivoiman käyttöönottoa.

⁶³ Ks. Haila 1992 s. 168.

⁶⁴ Rolston s. 222.

5.2.2 Sisäinen arvokkuus

Itseisarvolla käsitteenä viitataan erilaisiin asioihin. John O'Neill erottaa kolme Itseisarvon lajia, kantilaisen, ei-välineellisen arvon, Moorelta peräisin olevan sisäisen arvokkuuden ja itseisarvon objektiivisen arvon synonyymina, siis arvottajasta riippumattomana arvona.⁶⁵ Viimeksi mainittu itseisarvon laji siis palautuu metaeettiseen kysymykseen arvojen lähteestä.⁶⁶

Moore määritteli itseisarvon kohteen sisäisten (intrinsic) ominaisuuksien avulla. Hän tarkoitti näillä ominaisuuksia, joita on mahdollista luonnehtia viittaamatta muiden kohteiden ominaisuuksiin. Sisäiset ominaisuudet löydetään Mooren mukaan ajattelemalla kohdetta erillään kaikista muista kohteista.⁶⁷ Ajattelumallissa on siis olennaista määrittää ominaisuus, johon itseisarvo perustuu eli ominaisuus, jonka kanssa arvo on superveniensissä.⁶⁸ Itseisarvo voi tästä lähtökohdasta olla asteista, sitä voi olla enemmän tai vähemmän. Vastaavasti relationaalisiiin, joihinkin muihin olioihin viittaaviin, ominaisuuksiin perustuvat arvot ovat välineellisiä.

Vaikka itseisarvoa katsottaisiin olevan myös muilla eliöillä kuin ihmisellä, saattaa itseisarvon asteisuus, itsetietoisuuteen, rationaalisuuteen, tuntoisuuteen jne. perustuessaan, johtaa, kuten Robin Attfield huomauttaa peitetysti ihmiskeskiseen arvottamiseen. Attfield ehdottaa intressiritiriitojen ratkaisemisessa otettavaksi huomioon mahdollinen ”alempiarvoisten eliöiden” suurempi määrä. Tällaisen lajin viimeisten jäsenten kuoleman estämistä perustelee niiden lukemattomien jälkeläisten elämän menetys.⁶⁹

Antroposentrisen spesismien murtamiseksi Donald VanDeVeer tarjoaa kaksitekijäisen lajiegalarismin mallia, joka hänen mukaansa mahdollistaa ihmisen ja eläinten intressien keskinäisen punnitsemisen. Hänen mallissaan eliön arvon perusta on sen psykologinen kyvykkyys. Intressit hän jaottelee perusintresseihin, merkittäviin intresseihin ja toisarvoisiin intresseihin. VanDeVeer toteaa kaksitekijäisen egalitarismin tärkeän yleisen ominaisuuden olevan se, ettei kenen tahansa ihmisen mikä tahansa intressi ole moraalisesti painavampi kuin minkä tahansa eläimen mikä tahansa intressi.⁷⁰ VanDeVeer pitää myös moraalisesti merkittävinä kuoleman vaihtoehtokustannuksia niin lajin sisällä kuin niin välilläkin ja liittää tähän paitsi psykologisen kyvyn myös elämänkaaren huomioivan menetetyn tyytyväisyyden. Ylipäätään hän liittää olion psykologisen kyvykkyuden tämän kykyyn elää tyydyttävää elämää ja pitää perusteltuna jättää laskuista pois eliön intressejä sikäli kuin siltä puuttuu välttämättömiä kykyjä elää tyydyttävää elämää.⁷¹

⁶⁵ O'Neill s. 266-267. Ks. itseisarvokäsitteistä myös Taylor Paul W. 1989 s. 73-75, myös Vilka, 1998 s. 17 ja 20-21. Vilka samaistaa kaksi viimeämainittua itseisarvon lajia, mutta käyttää muutoin myös hienojakoisempaa erottelua päämääräarvoon, kokemusarvoon, itsen arvoon, sisäiseen arvoon, olemassaoloarvoon, kunnioitusarvoon ja tasa-arvoon.

⁶⁶ Tässä viitataan subjektiiviseen, intersubjektiiviseen/konstruktiiiviseen ja objektiiviseen arvoteoriaan.

⁶⁷ Moore 1988 s. 187, ks. myös Pietarinen 2000 s. 42-43. Vilka tulkitsee siis myös Mooren tarkoittavan sisäisellä arvolla olion ominaisuuden objektiivista, arvottajasta riippumatonta arvoa, ks. Vilka 1998 s. 134.

⁶⁸ Superveniensin käsite, jonka on suomennettu päällämiseksi, on peräisin R. A. Harelta, ks. s. 155. Pietarinen kuvaa arvon ikään kuin lepäävän arvon perustan muodostavien ominaisuuksien päällä, ks. Pietarinen 2000 s. 40-41.

⁶⁹ Ks. Attfield s. 67-68.

⁷⁰ VanDeVeer s. 308, ks. myös s. 307 intressipunninnan tyyppitapauksista.

⁷¹ VanDeVeer s. 316 ja 317.

Onnellisuuden tavoitetta pohtiessaan myös Mill katsoi korkeammilla kyvyillä varustetun olion tarvitsevan enemmän tullakseen onnelliseksi ja kykenevän luultavasti tuntemaan suurempaa kärsimystä ja olevan varmasti alttiimpi kärsimykselle useammassa asiassa kuin vähemmän kyvykäs olento.

Mill jatkaa pohdintaansa huvittavalla, mutta myös harhaanjohtavuudessaan traagisella, usein siteeratulla, esimerkillä todeten, että on parempi olla tyytymätön ihminen kuin tyytyväinen sika ja parempi olla tyytymätön Sokrates kuin tyytyväinen typerys. Jos typerys ja sika ovat tästä asiasta eri mieltä, se johtuu Millin mukaan siitä, että he tuntevat asiasta vain oman puolensa, kun taas vertailun toinen osapuoli tuntee molemmat puolet.⁷²

Jeremy Benthamin tasa-arvoperiaatteen mukaan ”jokainen on otettava huomioon yhtenä eikä enempänä kuin yhtenä” mikä ei koskenut vain ihmisiä. Hedonistina Benthamille oli luontevaa moraalisen merkityksellisuuden rajaa etsittäessä todeta, ettei oleellinen kysymys eläimiä koskien ole ”osaavatko ne ajatella tai puhua, vaan tuntevatko ne kipua”.⁷³

Martha C. Nussbaum toteaa tässä ilmenevän moraalisen kyvykkyyden ja moraalisen huolenpidon piirin erottamisen Benthamin suureksi saavutukseksi.⁷⁴

Peter Singer yhdistää, Benthamin tavoin, preferenssi-utilitarismiksi muuntamansa nautinnon/onnellisuuden tavoitteen ja tasa-arvo periaatteen. Hänen mukaansa kaikkien tuntevien olentojen samanlaiset preferenssit tulee ottaa yhtäläisesti huomioon. Hän ei kuitenkaan pidä näitä olentoja itsessään moraaliselta merkitykseltään itseisarvoisina. Esimerkiksi oman elämänsä säilyttämisen suhteen toisilla on enemmän preferenssejä kuin toisilla.⁷⁵

Sekä Millin että VanDeVeerin, osin myös Singerin ajatteluun osuu Mooren kritiikki evoluutioon perustuvan arvottamisen ja hedonismin yhdistämisestä. Tässä ajattelutavassa ei ole enää yhtä hyvän määrittelevää luonnollista objektia – nautintoa, kuten ”aidossa” hedonismissa. Lisäksi Moore osoittaa, että itse asiassa ei ole argumentteja sen puolesta, että elämä kokonaisuudessaan evoluution ”korkeammalla tasolla” olisi nautinnollisempaa kuin ”alemmalla” (tällaisen puheen korkeammasta ja alemmasta Moore sinänsä kiistää). Hänen mukaansa esimerkiksi elämän pituus ei ole sen nautinnollisuuden mittari.⁷⁶

O'Neill torjui käsityksen, ettei relationaalisilla arvoilla, kuten jonkun lajin harvinaisuudella tai alueen luonnontilaisuudella voisi olla sijaa ympäristöetiikassa. Hän sanoo tällaisissa väitteissä sekoitettavan moorelainen itseisarvo ja ei-välineellinen arvo. Hän mainitsee esimerkkinä erämaan, jota voimme arvostaa mm. siksi, ettei siellä näy ihmisen jälkiä (siis kyseessä on arvo joka perustuu alueen suhteeseen ihmiseen). Hänen mukaansa arvostuksessa ei kuitenkaan

⁷² Ks. Mill s. 20-21. Mill viittaa tässä Sokrateksesta puhuessaan Platonin onnellisuus-käsitykseen ja perustelee omaa, pelkkään hedonismiin nähden erottelevampaa käsitystään. Kokonaisuus ei kuitenkaan tee oikeutta Platonille.

⁷³ Bentham: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation s. 282 ja 283. Benthamin teoksiin viitataan jatkossa vain niiden nimillä, ellei sekaantumisen vaaraa ole.

⁷⁴ Ks. Nussbaum 2004 s. 302.

⁷⁵ Ks. Singer 1995 s. 20-21. Reganin kritiikistä koskien Benthamin ajattelun ristiriitaisuutta ja Singerin utilitarismia ks. Regan 1984 s. 202-212. Bentham- kritiikkiä esittää vastaavasti myös Francione 2004 s. 126. Myös Taylor käsittelee Singerin esimerkkiä todeten, ettei siitä, että eliöiden hyvä poikkeaa toisistaan voi vetää mitään johtopäätöksiä niiden arvokkuuden suhteen, Taylor Paul W. 1989 s. 149-150.

⁷⁶ Ks. Moore s. 50-57.

tällöin ole kyse vain välineellisen arvon antamisesta.⁷⁷ Esimerkki kuitenkin osoittaa myös että yksinomaan moorelaisin itseisarvoin luontoa arvotettaessa ajaudutaan käytännön ongelmiin.

Kuten O'Neill myös Pietarinen hahmottelee jonkinlaista synteisiä moorelaisen ominaisuuksiin perustuvan arvon ja kantilaisen ei-välineellisen arvon kesken. Hänen mukaansa meidän on hyväksyttävä kanta, että luonnon kohteen välitöntä arvoa voivat lisätä myös sellaiset ominaisuudet, jotka riippuvat osittain muiden kohteiden ominaisuuksista. Koska lajien runsaus, luonnonvaraisuus ovat ekojärjestelmän omia ominaisuuksia, ne lisäävät tämän välitöntä arvoa silloin kun niillä itsellään on vastaavaa arvoa.⁷⁸ Voisi kuitenkin ajatella, että ekosysteemien tai luontotyyppien tai muiden luonnon kokonaisuuksien arvottamisessa riittävä välineistö muodostuisi ei-välineellisistä itseisarvoista ja välineellisistä arvoista.

5.2.3 Luonnon objektiiviset arvot

Realistisen, ei-antroposentrisen arvokäsityksen mukaan tietyillä luonnon olioilla, osilla tai tietyillä luonnossa vallitsevilla tiloilla on ihmisen uskomuksista tai asenteista riippumaton itseisarvo. Tässä ei siis tarkoiteta sitä, että tänään elävät ihmiset katsovat Maan luonnolla olleen arvoa jo ennen ihmisen ilmaantumista tai että luonnolla katsotaan olevan arvoa myös ihmisen jälkeen. Richard Routley erehtyykin kuuluisassa viimeisten ihmisten esimerkissään katsoessaan, että luonnon objektiivisten arvojen puolesta todistaa se, ettemme voi kuvitella Maan viimeisten ihmisten haluavan tuhota kaikkea luontoa ennen poistumistaan.⁷⁹ Objektivistisessä teoriassa kyse on siitä, että luonnolla katsotaan olevan arvoa tai arvoja, vaikkei ainuttakaan arvottamiseen kykenevää olentoa, arvoagenttia olisi koskaan ollut tai arvottaja on jokin muu kuin ihminen. Molemmissa tapauksissa arvon käsite irrotetaan kielestä ja kulttuurista tai sen sisältö muutetaan.⁸⁰

Rolston näyttää ajattelevan, että jos ne ominaisuudet, joiden perusteella jotain oliota arvostetaan, on osoitettavissa todelliseksi, on myös arvo tosi. Tällöin tiede paljastaessaan fysikaalisia ja biologisia tosiasioita osoittaisi myös arvot.⁸¹ Rolston moittii subjektiivisen teorian kannattajia siitä, että nämä katsovat Maan sijaitsevan arvotyhjiössä samalla tavalla kuin se sijaitsee tilallisessa tyhjiössä.⁸² Tämän voinee tulkita vain viittauksena johonkin korkeampaan, avaruuteen ja maailmaan nähden ulkopuoliseen ensimmäiseen syyhyn, teologiseen tai filosofiseen jumalaan, josta voitaisiin johtaa peruste esimerkiksi Maan erityisasemalle. Näin Rolston ilmeisesti ajatteleekin koska hän kirjoittaa maan luonnossa objektiivisesti huonoista yhtäläillä kuin objektiivisesti hyvistä asioista.⁸³

Arvo-objektivismissa O'Neill erottaa heikon ja vahvan tulkinnan. Heikon tulkinnan mukaan olioiden arvo-ominaisuudet ovat olemassa, vaikkei arvostavia toimijoita olisikaan ja vahvan mukaan arvo-ominaisuuksia voidaan luonnehtia viittaamatta lainkaan arvostaviin toimijoihin.⁸⁴ Arvo-objektivismia on pyritty todistamaan arvojen analogialla sekundaarisiin

⁷⁷ O'Neill s. 272.

⁷⁸ Pietarinen 2000 s. 43.

⁷⁹ Ks. Routley s. 150-151. Ks. tästä myös Pietarinen 2000 s. 52-53 ja Vilka 1998 s. 111-112.

⁸⁰ Kyseeseen voisi tulla joko arvon ymmärtäminen platonilaisen ideamaailman tai siihen verrattavan "käsittemaailman" olioksi tai arvon käsitteen korvaaminen tarpeella, intressillä tai muulla naturalistisen maailman ilmiöllä.

⁸¹ Ks. Rolston s. 206.

⁸² Rolston s. 210.

⁸³ Ks. Rolston s. 220.

⁸⁴ O'Neill s. 273.

ominaisuuksiin⁸⁵, jotka ovat olioiden ominaisuuksia heikossa mielessä, eivät kuitenkaan vahvassa mielessä. Kun tämän jälkeen otetaan käyttöön David Humen tekemä arvojen rinnastus sekundaarisiiin ominaisuuksiin,⁸⁶ päädytään siihen, että ne ovat samassa mielessä tosia ja edelleen siihen, että ne ovat ominaisuuksia, joilla on taipumus tuottaa tiettyjä asenteita ja reaktioita ideaalisissa havaintasijoissa ideaalisissa tilanteissa. O'Neill ei kuitenkaan pidä tätä todistuslinjaa erityisen lupaavana vaan näkee siinä olevan enemmänkin kyse siitä miten ”todellinen ominaisuus” pitää tulkita.⁸⁷

Vahvassa muodossa sen sijaan biologiset arvot, elämän merkityksessä, puhuvat O'Neillin mukaan objektivismiin puolesta. Hän lainaa Georg Henrik von Wrightia: ”Onnellisuuden” ja ”hyvinvoinnin” ei voi sanoa kuuluvan biologin ammattisanastoon. Kutsuessani niitä ”biologisiksi”, tarkoitan sitä, että niitä käytetään sellaisten olioiden attribuutteina, joilla on mielekästä sanoa olevan *elämä*. Kysymys ”Minkä laatuilla tai lajisilla olennoilla on hyvä?” on siksi yleisesti ottaen sama kuin kysymys ”Minkä laatuilla tai lajisilla olennoilla on elämä”.⁸⁸ O'Neill kuitenkin katsoo, ettei elämä ole välttämätön kriteeri vaan on mielekästä puhua myös kollektiivisten biologisten yhdyskuntien ja ekosysteemien hyvästä tavalla, joka ei palaudu puheeksi niiden jäsenten hyvästä.⁸⁹

Moraalinen asema ja merkityksellisyys eivät O'Neillin mukaan kuitenkaan kuulu kaikille, joilla on oma hyvä.⁹⁰ Vaikka arvojen ja tosiasioiden välillä ei hänen mukaansa olekaan loogista kuilua, siksi että jotkut arvoväitteet ovat tosiasioita, tosiasioiden ja normien välillä sellainen on.⁹¹ Sitä miten asioiden pitää olla, ei siis voi selvittää vain luontoa tarkkailemalla, vaan moraalinormit ovat konventionaalisia. Sillaksi kuilun yli O'Neill tarjoaa utilitarismin objektiivisen version kehittämistä tai aristoteelista hyve-etiikkaa, johon kuuluisi luonnon olioiden arvostaminen niiden itsensä vuoksi ja huolenpito luonnosta kuuluisi puolestaan onnistuneeseen ihmiselämään.⁹²

Aidosti luontoperäiset arvot Vilka jaottelee ”eläinperäisiin” (tietoisten eläinten arvottamat asiat), ”elämäperäisiin” (ei-tietoisten eläinten ja kasvien ominaishyvä ja hyvinvointi) ja ”ekosysteemiperäisiin” (luonnon kokonaisuuksien elämää ylläpitävä ja tuottava voima) arvoihin.⁹³ Naturogeenisia arvoja on Vilkan mukaan siis kahdenlaisia eli antropogeenisiin arvoihin rinnastuvia, agenttilähtöisiä ja objektiivisia arvoja. Eliöiden ominaishyvään ja hyvinvointiin liittyvien objektiivisten arvojen täytynee kuitenkin ajatella olevan myös tietoisten eläinten arvottamisen perustana. Tätä tietenkin arvo-objektivismi edellyttää. Joka tapauksessa Vilka ajattelee, että arvon käsitteellä ja arvottamisella on merkitystä kielen ja kulttuurin ulkopuolella, tietoisten eläinten elämässä. Toisaalta Vilkan konsepti edellyttäne, voidakseen muodostaa perustan moraalille, myös milliläistä käsitystä siitä, että arvokasta on se mitä todellisuudessa tavoitellaan. Vilka näyttääkin päätyvän lähelle Attfieldin ajattelua; itseisarvoista on eliöiden hyvä (niiden kukoistus, intressit, hyvinvointi) eivät eliöyksilöt

⁸⁵ Ks. primaarisista ja sekundaarisista ominaisuuksista Locke: An Essay Concerning Human Understanding IV xi 2-3.

⁸⁶ Hume totesi, että pahetta ja hyvettä... voidaan verrata ääniin, kuumaan ja kylmään, jotka modernin filosofian mukaan eivät ole olioiden ominaisuuksia vaan havaintoja mielessä, Treatise of Human Nature, kirja III § 1, 203.

⁸⁷ Ks. O'Neill s. 274-275.

⁸⁸ Von Wright 2001 s. 94-95.

⁸⁹ Ks. O'Neill s. 277-278.

⁹⁰ O'Neill viittaa tässä hi-virukseen. Samaa esimerkkiä käyttää myös Ferry kiistäessään luonnon eliöiden itseisarvon ylipäättään, ks. Ferry s. 121.

⁹¹ O'Neill s. 279.

⁹² Ks. O'Neill s. 280-281.

⁹³ Vilka 1998 s. 146.

sinänsä. Hän puhuu luonnon arvo-ominaisuuksista, joista voimme tietää. Hänen mukaansa ihmisen kunnioittaminen perustuu tietoomme ihmisen hyvästä ja saman koskee myös muita eliöitä.⁹⁴ Elisa Aaltolan näkökulma eläimiin arvottajina ja moraaliin eläinten maailmassa on käytännöllisempi. Hänen mukaansa kun moraali ymmärretään sosiaalisten normien seuraamiseksi, voidaan sen katsoa eriaisteisena ilmenevän myös muilla yhteisöllisillä eläimillä kuin ihmisellä.⁹⁵

Eliöiden hyvästä ei Ilkka Niiniluodon mukaan voi vetää johtopäätöstä, että se on eliölle arvo tai, että eliöllä on arvojärjestelmä. Hän kuitenkin päättelee, että jos voitaisiin osoittaa joidenkin eläinten kykenevän samanlaiseen ajattelutoimintaan kuin ihmiset, ne voisivat myös olla moraalisia agenteja, jotka asettavat itseisarvoja. Tällöin arvokonstruktionismia tulisi laajentaa sisällyttämällä siihen myös eläinten rakentamat luontoperäiset arvot.⁹⁶

Arvojen ajattelemisen olemassa oleviksi luonnon olioiden ominaisuuksiksi tai puhuminen muista eliöistä arvottajina saa luonnon inhimillistämisen piirteitä. Luonto eliöineen halutaan ikään kuin saada puhumaan samaa kieltä ihmisten kanssa. Tietoisen arvostamisen liittäminen eläimiin on tarpeetonta luontokeskeisen etiikan ja moraalin näkökulmasta. Eläimistä ja kasveista ei tee arvokkaita niiden ”ihmisenkaltaisuus” vaan elämä on riittävä peruste. Eliöiden kunnioittaminen ei siis, toisin ilmaisten, tarvitse perustakseen tietoa siitä, mikä niiden hyvä on (täydellisesti tämä tieto on myös saavuttamattomissamme) vaan se, että niillä on oma hyvänsä, riittää. Toimiminen kunnioituksen edellyttämällä tavalla edellyttää kuitenkin luonnontieteellistä tietoa.

5.2.4 Ei-välineelliset arvot

5.2.4.1 Tuntoisuus arvon perustana

Kun oliolla on ei-välineellinen arvo, sillä on arvo päämääränä sinänsä eli sen arvo ei perustu toimimiseen välineenä minkään muun päämäärän saavuttamisessa. Siirtyminen antroposentrisestä ympäristöetiikasta luontokeskeiseen etiikkaan merkitsee ei-välineellisen arvon ulottamista ihmisen lisäksi muihin eliöihin, luonnon osiin ja toiminnallisiin kokonaisuuksiin. Siitä miten laajalle itseisarvoisuus ja moraalinen merkityksellisyys tulee ulottaa ja minkälaisia ratkaistavia ongelmia ja mahdollisia ratkaisuja nämä nostavat esille vallitsee erilaisia näkemyksiä.

Aiemmin oli jo esillä Singerin tapa laajentaa utilitaristinen etiikka koskemaan tuntoisia eläimiä. Regan kritisoi Singerin preferenssi-utilitarismia, samoin kuin myös sen perustana olevaa Benthamin hedonistista utilitarismia, kyvyttömyydestä yhdistää nautinnon/onnellisuuden tavoite ja tasa-arvoperiaate. Kun arvoa on vain kokemuksella sinänsä, tulee hänen mukaansa esimerkiksi tappaminen helpoksi kun uhrilla ei arvioinnissa ole enempää ääniä kuin muillakaan, joita asia koskee ja kokonaisarviointi ratkaisee. Reganin

⁹⁴ Ks. Vilka 1998 mm. s. 113, 120-121, 139, 147. Vilka viittaa Attfieldin lisäksi erityisesti Paul W. Taylorin varhaistuotantoon. Tämän myöhempään eliöyksilöiden kunnioittamisen etiikkaan hän suhtautuu kriittisesti. Taylorin mukaan on mahdollista, että tietyt eliöyksilöt voitaisiin luokitella moraaliseksi agenteiksi, mutta hänen em. teoriansa kannalta se ei ole ratkaisevaa, Taylor 1989 s. 15. Taylorilla eliöyksilön kunnioittaminen perustuu siihen, että sillä on oma hyvänsä riippumatta siitä, mikä tämä hyvä on tai mikä sen oma suhde tähän hyvään on. Ei ole mieltä puhua lohijäätiköstä ja kivikkopohjista arvoina lohelle, mutta sen sijaan mieltä on puhua lohien oikeudesta luontaisiin elinympäristöihinsä ja lisääntymiseen kun kyse on (ihmisten) eettisestä, moraalista tai oikeudellisesta järjestelmästä.

⁹⁵ Ks. Aaltola 2004 s. 97-98.

⁹⁶ Ks. Niiniluoto 2000 s. 63-65.

kritiikki kohdistuu myös tapaan, jolla Singer jaottelee tuntoiset eläimet, itsetietoisiin ja vain tuntoisiin ja väitteeseen, johon aiemminkin viitattiin, että itsetietoiset nauttivat ja kärsivät enemmän. Reganin mukaan preferenssi-utilitarismi ei estä spesismää.⁹⁷

Regan puolestaan laajentaa ei-välineellisen, kategoraaliseksi ymmärretyn itseisarvon koskemaan kaikkia eläimiä, jotka ovat oman elämänsä subjekteja (subject-of-a-life). Regan laatii varsin epäkantilaisesti ontologisten olioiden ominaisuuksia ja moraalisen statuksen merkkejä yhdistävän listan.

Hänen mukaansa oman elämänsä subjekteja ovat yksilöt, joilla uskomuksia ja haluja, aistit, muisti ja tulevaisuuden taju, mukaan lukien oma tulevaisuutensa, tunne-elämä nautinnon ja kivun tunteineen, preferenssi- ja hyvinvointi-intressi, kyky toimia halujensa ja tavoitteittensa saavuttamiseksi, pysyvä psykofyysinen indenteetti ja joita koskee yksilöllinen kokemuksellinen hyvin- tai huonostivointi loogisesti erillään niiden hyödyllisyydestä muille ja loogisesti erillään siitä, että ne olisivat muiden intressien kohteita.

Regan toteaa näiden kriteerien yhdistävän moraaliset agentit ja moraalisen asenteen kohteiksi katsotut yksilöt (siis myös ihmiset, jotka itse eivät ole moraalisia agenteja) ja perustavan niiden yhtäläisen arvokkuuden. Tällaisia olentoja ei tule kohdella vain kohteina vaan moraalisisilla agenteilla on niitä kohtaan suoria velvollisuuksia.⁹⁸ Regan seuraa tässä itse asiassa Benthamia, joka luonnehti moraalisia agenteja velvoitetuiksi subjekteiksi (agible subjects) ja moraalisia patientteja tuntemiskykyisiksi subjekteiksi (passible subjects), joiden ulkopuolelle (esineisiin) hän ei siis rajannut automaattisesti muita eläimiä.⁹⁹ Steven M. Wise katsoo persoonuuden suojavarustuksen, kuten hän ilmaisee, seuraavan olennon käytännöllisestä autonomiasta, jonka merkeiksi hän toteaa halut, näiden tarkoituksellisen toteuttamisen ja tietoisuuden, vaikkakin ehkä hataran, itsestä jotain tahtovana ja tämän saavuttamiseen pyrkivänä olentona.¹⁰⁰

Kunnioittamisen periaate on Reganin eläinetiikan ydin. Hän toteaa, Kantia mukaillen ja utilitaristiseen etiikkaan eroa tehden, ettei itseisarvoisia yksilöitä koskaan saa kohdella vain välineenä parhaiden seurausten saavuttamiseksi.¹⁰¹ Kunnioituksen periaatteesta, joka on hänellä siis oikeudenmukaisuusperiaate, Regan johtaa prima facie suoran velvoitteen olla vahingoittamatta itseisarvoista yksilöä ja myös velvoitteen auttaa tällaista yksilöä, jos sitä kohdellaan epäoikeudenmukaisesti.¹⁰²

Vaikka Regan väittääkin edellä selostetun itseisarvon ulottuvuuden rajaamisen olevan vailla mielivaltaisuutta, hän kuitenkin myös tunnustaa vaikeudet ja kehottaa välttämään dogmaattisuutta.¹⁰³ Rajaamisessa onkin Reganin ehdotuksen heikkous. Kaikissa rajauksissa joistakin ominaisuuksista, oli sitten kyse itsetietoisuudesta tai autonomiasta muodostuu James Rachelsin kritisoimalla tavalla eettisiä superominaisuuksia.¹⁰⁴ Eläimiä koskevan tietomme

⁹⁷ Ks. Regan 1984 s. 206-229.

⁹⁸ Ks. Regan 1984 s. 243-245.

⁹⁹ Ks. Bentham: *The Limits of Jurisprudence Defined* s. 120, myös *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* s. 283.

¹⁰⁰ Wise s. 32.

¹⁰¹ Regan 1984 s. 248 ja 249.

¹⁰² Ks. Regan 1984 s. 262-263.

¹⁰³ Ks. Regan 1984 s. 246.

¹⁰⁴ Ks. Rachels s. 167. Wise käsittelee rajanvetoa käytännöllisesti autonomisten ja muiden eläinten välillä todistustaakkanaäkökulmasta. Hänen mukaansa jos joku väittää, etteivät nisäkkäät ja linnut ole käytännöllisesti

perusteella lienee lisäksi ylipäättään mahdotonta täsmällisesti jaotella erilaisia, erilaisiin ympäristöihin sopeutuneita eläimiä niiden kyvykkyyden perusteella. Rajan vetämisessä ei kuitenkaan ole kyse tieteellisestä näytöstä tai Reganin itse eläinten tietoisuudesta esittämän kumulatiivisen todistuksen pätevyydestä.¹⁰⁵ Oleellista on, ettei Reganin ehdottamalle rajanvedolle ole, hänen omista, eläinten tasa-arvon ja antispesismin lähtökohdista rationaalisia perusteita. Sellainen ei voi olla ainakaan rajan määrittäminen johonkin ihmisen kaltaisuuden asteeseen.

Kun osa muita eläimiä tulee perustavan moraaliperiaatteen piiriin yhdessä moraalisten agenttien ja niiden ihmisten kanssa, jotka eivät ole agenteja, tulee periaatteesta kyllä lajirajat ylittävä. Kriteerit saattaisivat myös sulkea osan ihmisyksilöistä pois moraaliperiaatteen piiristä, mitä rajausta Regan ei kuitenkaan tee. Oleellisempaa on, että kriteerien määrittely ihmisen lajioinaisuuksista lähtien, ikään kuin arvokkuuden vähimmäiskriteereinä, ei onnistu välttämään spesististä viritystä. Ongelmalliseksi rajanvedon tekee myös se, että itseisarvo, jolla ei ole asteita ja joka ei ulottuvuutensa piirissä perustu mihinkään ominaisuuksiin tulee rajatuksi väistämättä epämääräiseksi jäävällä ominaisuuksien joukolla. Toisaalta on muistettava, ettei selkeäkään määrittely etiikan sisällä, kuten moraalisen agentin määrittely, välttämättä tarkoita, että todellisuudessa olisi helppo osoittaa moraaliset agentit ja ei-agentit.

Aaltola toteaa Singerin, Reganin ja monien muiden eläinietikoiden motiivina olleen tuoda esille, että yksilöarvon antaminen eläimille on looginen, rationaalinen asia, kun taas yksilöarvon kieltäminen on epäjohtonmukaista ja usein fundamentaalista sekä tunteellista ja perustuu virheelliseen käsitykseen eläinten kyvyistä. Teoriapluralismi on Aaltolan mukaan kerrankin avannut tien yksimielisyyteen johtopäätöksestä eläinoikeusliikkeessä. Tämä johtopäätös on, että eläimet ovat kokemuskykynsä vuoksi yksilöitä, joiden yksilöarvo luo selkeitä rajoitteita niiden kohtelulle. Perfektionistiset kyvyt, kuten rationaalisuus tai moraalinen toimijuus eivät ole relevantteja moraalisia kriteereitä ja samoin laji biologisena tekijänä on vailla moraalista merkitystä puhuttaessa yksilöarvosta.¹⁰⁶

Huolimatta kulttuurisesta ja käytännöllisestä ”vastarinnasta” tuntoisten eläinten yksilöllistä kohtelua vastaan, on tuskin enää ympäristöetikoi- ta, jotka jollakin teoreettisella perusteella kiistäisivät mahdollisuuden ulottaa itseisarvoisuus niihin. Suuri ongelma paitsi käytännön myös teorian kannalta on kuitenkin onko rajanveto tuntoisten ja ei-tuntoisten eläinten välillä perusteltu ja kysymys mihin tämä raja voidaan vetää.¹⁰⁷

autonomia on hänellä todistustaakka. Jos taas joku väittää joihinkin muihin luokkiin kuuluvista eläimistä samaa on hänen todistettava väitteensä, ks. Wise s. 38.

¹⁰⁵ Ks. Regan 1984, myös Vilkkä 1996 s. 80.

¹⁰⁶ Aaltola 2006 s. 83 ja 84.

¹⁰⁷ Esimerkiksi Aaltola ei itse asiassa lainkaan pohdi tätä rajanvetoa. Hän pitääkin muiden kokemuksellisten eläinten samankaltaisuutta ihmisen kanssa eettisesti merkittävänä toisin kuin muiden eläinten erilaisuutta, jonka korostamisen kunnioituksen perustana hän katsoo johtavan postmodernia eläinettä harhaan, ks. Aaltola 2004 s. 207.

5.2.4.2 Elämä riittävä perusta

Luonnon kunnioittamisen perustana oleva biosentrisen luontokatsomuksen Paul W. Taylor määrittelee neljällä kohdalla: (1) Ihmiset käsitetään Maan elonyhteisön jäseniksi ja heidän jäsenyyttään voidaan kuvata samalla tavalla kuin kaikkien ei-inhimillisten jäsenten. (2) Maan luonnontilaiset ekosysteemit kokonaisuudessaan nähdään keskinäisessä yhteydessä olevien osien monimutkaisena verkostona, jossa kukin terve biologinen toiminta riippuu muiden terveestä biologisesta toiminnasta (tätä Taylor kutsuu ekologian suureksi opetuksiksi) (3) Kukin yksittäinen eliö käsitetään päämäärähakuisesti elämänkeskukseksi, joka tavoittelee omaa hyväänsä omalla tavallaan. (4) Väite ihmisen ylemmyydestä muihin lajeihin nähden on perusteeton, ihmistä itseään suosiva irrationaalinen ennakkoluulo.¹⁰⁸

Länsimaisen ajattelun historiasta löytyy myös ihmisen ja muiden eliöiden metafysisistä eroa, kulttuurin ja luonnon dualismia lieventäviä aineksia. Edellä jo viitattiin Kantin loogis-transsendentaalisen ajattelun mahdollistamiin tulkintoihin.¹⁰⁹ René Descarteskin osoitti epävarmuutta kahden erillisen substanssin, aineen ja ajattelun, teoriassaan. Hän ei pystynyt selittämään ihmistä, jossa nämä molemmat substanssit yhdistyivät eikä pelkästään ulottuvasta substanssista muodostuneita eliöitä. Hän kirjoitti, että jos eläimet ajattelisivat, niillä olisi kuolematon sielu kuten ihmisillä, eikä se ole todennäköistä. Ei olisi mitään syytä uskoa tätä joistain eläimistä uskomatta sitä kaikista, eikä tämä ole mahdollista useiden ollessa niin epätäydellisiä.¹¹⁰ Ajattelun juurilta löytyy myös Platonin Valtiomies-dialogi, jossa Theaitetosta opettava filosofi moittii tätä yksioikoisesta elollisten jaosta ihmisiin ja eläimiin. Platon kirjoitti dialogissa kurjesta ajattelevana olentona, joka jos se antaisi nimiä, korottaisi itsensä asettamalla kurjet omana lajinaan kaikkien muiden elollisten vastakohtaksi ja niputtaisi kaikki muut, ihmiset mukaan lukien, yhdeksi ja samaksi lajiksi, josta se varmaan käyttäisi juuri nimitystä eläimet.¹¹¹

Taylorin edellä oleva luettelon ilmentämä holistinen näkemys ekologisesta järjestelmästä ei hänen mukaansa ole moraalinormi vaan empiirinen joukko kausaalisia yhteyksiä.¹¹² Ensimmäinen kysymys luonnon kunnioittamisen etiikan oikeuttamisessa onkin hänen mukaansa osoittaa, että tieteellisesti valistuneet ja kehittyneen todellisuuden ymmärryskyvyn omaavat rationaaliset ajattelijat voivat hyväksyä tämän tavan käsittää luonnontilainen luonto ja oma asemamme siinä.¹¹³ Eettisen järjestelmän täytyy siis kestää tieteellisen tiedon ja ihmisten oman kokemuksen asettamat testit. Eettiseltä järjestelmälle asettuu siten myös, kuten Kenneth E. Goodpaster toteaa, selkeyden vaatimus ja vaatimus mielivallasta vapaista kriteereistä.¹¹⁴

Tätä seuraa sellaisten eettisten periaatteiden kuin moraalisen huomioonottamisen periaatteen ja itseisarvon periaatteen ulottaminen koskemaan kaikkia elollisia olentoja. Ensimmäiseen

¹⁰⁸ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 99-100, 1999 s. 236 (muotoilu tässä jälkimmäisestä).

¹⁰⁹ Ks. luku 5.1.4.

¹¹⁰ Ks. esim. Descartes: Filosofian periaatteet s. 279 ja Metodin esitys s. 148. Lainaus on kirjeestä New Castlen markiisille s. 297.

¹¹¹ Platon: Valtiomies 263b-e.

¹¹² Taylor Paul W. 1999 s. 239.

¹¹³ Taylor Paul W. 1989 s. 167 ja 1999 s. 234. Taylor rajaa luonnon kunnioittamisen etiikan ulkopuolelle

”tuotantoeläimet” ja ”tuotantokasvit”, jalostetut eläimet ja kasvit, mikä on olennainen puute monien polttavien eettisten kysymysten jäädessä näin hänen teoriansa ulottumattomiin tai ainakin vaille hänen omaa pohdintaansa.

¹¹⁴ Ks. Goodpaster s. 181 ja 183.

periaatteeseen liittyy eliöiden oman hyvän käsite. Tässä on syytä palata von Wrightin näkemykseen, jonka mukaan jokaisella elävällä olennolla on oma hyvänsä. Tämä tarkoittaa sitä, että niitä voidaan vahingoittaa tai niiden hyvinvointia voidaan edistää eli niitä voidaan kohdella hyvin tai huonosti. Tällä ei ole mitään tekemistä sen kanssa ovatko ne tuntoisia, onko niillä intressejä tai ovatko ne ylipäätään ”kiinnostuneita” elämäänsä vaikuttavista tapahtumista. Tästä seuraa puolestaan, että moraalisten toimijoiden tulee ottaa niiden hyvä huomioon, kaikki elävät olennot ovat moraalisesti merkityksellisiä. Taylor katsoo ihmisen erityispiirteiksi vapauden lajeista tahdon vapauden, itsemääräämisoikeuden ja sosiaalisen vapauden. Neljäs vapauden laji, oman hyvän toteuttamisen vapaus yhdistää kaikkia elollisia olioita.¹¹⁵ Esimerkiksi Kemijoien sulkeminen Isohaaran padolla ja vaelluskalojen jokeen nousun estäminen osoitti eliöiden hyvän ja vapauden käsitteiden keskinäisen sidoksen.¹¹⁶

Kemijoessa syntyneet lohet pyrkivät joen sulkemisen jälkeen merestä takaisin jokeen ja muutamien vuosien ajan padon alapuolelta saatiin suuria saaliita. Vuonna 1950 lohia pyydettiin 50,3 tonnia, minkä jälkeen määrä aleni tasaisesti, kunnes 1956 putosi jyrkästi poikastuotannon joessa loputtua. Viimeisten poikasten on laskettu kuoriutuneen luonnonvaraisesta kudusta keväällä 1949 ja vaeltaneen mereen vuonna 1952. Kalojen väheneminen padolla jatkui siten, että vuonna 1964 ei saatu enää yhtään kalaa mädinhankintaa varten. Siian osalta saaliit pysyivät 28-38 tonnin suuruisina vuosina 1950-1953, mutta vähenivät sitten, 1960-luvulle tultaessa siten, että mätiä ei niistäkään enää saatu.¹¹⁷

Moraalisen huomioonottamisen periaatteesta seuraa itseisarvon periaate. Maan elonyhteisön jäsenenä kaikkien elävien olentojen hyvä on päämäärä sinänsä, täysin riippumatta siitä millaisia ne ovat muilta ominaisuuksiltaan ja niiden asemasta suhteessa toisiinsa (ihminen mukaan lukien), niillä on itseisarvo. Toisin sanoin, kaikki elävät olennot ovat luontaisesti arvokkaita (inherent worth) elämänkeskuksia.¹¹⁸ Ludwig Wittgensteinin ilmaisua käyttäen ne ovat oma maailmansa.¹¹⁹ Tätä voisi tulkita Emmanuel Levinasin tavoin siten, että maailman jatkuminen tietokykyimme tuolle puolen saa ilmaisunsa kokemuksessa annettuna erillisyytenä.¹²⁰ Taylorin mukaan kun käsitämme toisen elävän olennon elämänkeskukseksi pystymme ottamaan sen näkökulman, asettumaan sen asemaan.¹²¹ Erazim Kohák ilmaisee saman hieman toisin, tunteikkaasti. Hänen mukaansa kaikki elävät olennot ovat subjekteja ja elämällä on niille sisäinen arvo. Elämä on eläville hyvä ja kamppailemisen arvoinen asia, joka siten, hänen mukaansa pyhittää itse itsensä.¹²²

Luontainen arvokkuus ole mikään salaperäinen, objektiivinen eläville olioille kuuluva ominaisuus, joka voidaan löytää empiirisellä havainnoinnilla tai tieteellisellä tutkimuksella. Taylorin mukaan, myöskään hyvän käsitteen tai ja luontaisen arvokkuuden välillä ei ole

¹¹⁵ Ks. Taylor Paul W. 1999 s. 227-228 ja 1989 s. 62-63, 106-111.

¹¹⁶ Ks. luku 8.2.4.1.

¹¹⁷ Ks. Kemijoien yleistutkimus 1964-66 s. 254-255.

¹¹⁸ Ks. Taylor Paul W. 1999 s. 229 ja 230.

¹¹⁹ Ks. Muistikirjoja 8.10.16. Wittgensteinin mukaan oliona olioiden joukossa jokainen olio on yhtä merkityksetön, mutta maailmana jokainen on yhtä merkityksellinen. Elävään suhteutumisessa kaikki on kuitenkin toisin kuin elottomaan. Elämä ja maailma ovat yhtä ja etiikka on maailman (koettavan maailman) edellytys, ks. Zettel 128 ja Tractatus 5.621 ja 6.421. Ks. tästä myös Filosofisia tutkimuksia 284. Heideggerilla ainoastaan ihmisellä/täällöololla on maailma ja muut ovat vain esillä hänen maailmassaan, ks. luku 5.1.2.

¹²⁰ Ks. Levinas 2003a s. 345-347. Levinas puhuu tässä toisen kasvojen kohtaamisesta. Ks. tästä myös Levinas 1996 s. 78-80 ja Levinas 2003b s. 105-108.

¹²¹ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 17, 66-67, 128, 1999 s. 240.

¹²² Kohák s. 86-87. Lainauksella ei tässä oteta kantaa muihin eliöihin arvottajina.

mitään välttämättömiä loogisia yhteyksiä, mutta ”meillä täytyy kuitenkin olla hyvät perusteet antaa tällainen arvo”.¹²³ Luontaisen arvokkuuden käsite on rinnakkainen hyvän käsitteelle siinä moorelaisessa mielessä, ettei sitä voi korvata tai määritellä luettelemalla muita ominaisuuksia.¹²⁴ Poikkeava se on siinä mielessä, että se kuuluu vain eliöyksilölle. Se on siis itseisarvon käsitteen erikoistapaus, ihmislajin yksilöiden osalta puhutaan ihmisarvosta. Luontaisen arvokkuuden lisäksi Taylor erottaa itseisarvon lajeina sisäisen arvon (intrinsic value) ja luontaisen arvon (inherent value) käsitteet.¹²⁵ ”Toisessa ihmisessä ja toisessa eliössä on meille siis aina toinen maailma, joka osoittaa oman maailmamme rajallisuuden” ja tämä johtaa väistämättä, kuten Taylor ajattelee, jokaisen rationaalisen ajattelijan ymmärtämään tämä toinen luontaisesti arvokkaaksi. Yksilönarvoon perustuvassa ajattelussa lajilla on lähinnä deskriptiivistä, ei perustavaa normatiivista merkitystä eikä tähän ajatteluun siis sovi, joidenkin eliölajien yksilöiden arvon kiistäminen niiden lajiominaisuuksien perusteella kuten ei myöskään niiden yksilöllisten ominaisuuksien perusteella.

Taylorin eettinen katsomus moraalinormipropositioineen rakentuu kun hän yhdistää luontoa ja luonnon eliöiden itseisarvoa koskevaan perustaan kantilaisen moraalikäsitteen. Moraalinormien tulee olla universaaleja, kaikkien rationaalisten, moraalisten toimijoiden tulee voida ne sitovina hyväksyä. Biosentrisestä luontokatsomuksesta seuraa, ettei eliön kuulumisella moraalisiin agentteihin, sen tuntoisuudella sen paremmin kuin muillakaan ominaisuuksilla ole vaikutusta siihen, että se on luontaisesti arvokas ja moraalisesti merkityksellinen. Eliöyksilö on moraalinen subjekti ja ihmisellä on Taylorin mukaan prima facie moraalisia velvoitteita kaikkia luonnonvaraisia kasveja ja eläimiä kohtaan.¹²⁶ Ihmiset ovat veloitettuja suojelemaan tai edistämään niiden hyvää niiden itsensä takia.¹²⁷ Moraalinormit ovat osa uskomusjärjestelmän, moraalisen asenteen ja luonteenpiirteiden niiden kanssa muodostamaa kokonaisuutta.¹²⁸

Luonnon kunnioittamisen asenne ei Taylorilla perustu mihinkään muuhun ylempään tai perustavampaan asenteeseen. Hän luonnehtii sen symmetriseksi persoonia (autonomisina valinnan keskuksina) kunnioittavan etiikan kanssa, muttei siitä johdetuksi. Symmetria näkyy siinä, että Taylorille eliöyksilöiden kunnioittaminen muodostaa perustan myös suhteellemme Maan eliöyhteisöihin.¹²⁹

Elämäkeskeisen katsomuksen mukaan elämä on riittävä, mutta sen ei tarvitse olla välttämätön peruste itseisarvolle. Itseisarvoisiksi on eliöyksilöiden ohella (tai niiden sijastakin) eettisissä järjestelmissä katsottu lajit, ekosysteemit, luonnon kokonaisuuksien elämää ylläpitävä ja tuottava voima ja itseisarvoisuuden tässä viimeksi mainitussa mielessä katsottu joissakin näkemyksissä koskevan myös biodiversiteettiä. Nämä katsomukset tuovat pohdittaviksi myös relationaalisten itseisarvojen mahdollisuuden, itseisarvojen suhteen välillisiin arvoihin (josta

¹²³ Taylor Paul W. 1989 s. 60, 71-72 ja 1999 s. 233. Eliöiden hyvä kuuluu Taylorin mukaan olemisen ja luontainen arvokkuus pitämisen maailmaan.

¹²⁴ Moore moitti mm. utilitaristeja naturalistisesta virhepäätelmästä, jolla hän tarkoitti ”hyvän” käsittämistä synonyymiksi jollekin ajalliselle oliolle tai olioiden kompleksille tai sen käsittämistä olion ajalliseksi ominaisuudeksi, ks. Moore s. 10, 15 ja 40-41.

¹²⁵ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 73-75. Sisäinen arvo liittyy positiivisiin sisäisiin tiloihimme, luontainen arvo paikkoihin ja esineisiin, jotka haluamme säilyttää sellaisinaan niiden itsensä vuoksi.

¹²⁶ Taylor Paul W. 1989 s. 27.

¹²⁷ Taylor Paul W. 1999 s. 26.

¹²⁸ Taylor Paul W. 1989 s. 80 ja 1999 s. 235. Taylorin ja Reganin moraalikäsitteet ovat siis moraalisesti merkityksellisten yksilöiden piiriä lukuun ottamatta hyvin samankaltaisia.

¹²⁹ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 77-80 ja 96 ja 1999 s. 226, 230 ja 235.

tietenkin aina arvojärjestelmän muodostamisessa on kyse) ja moraalisten oikeuksien subjektikysymyksen suhteen oikeuksien sisältöjen määrittelyyn

5.2.4.3 Eliöyksilö, laji, biodiversiteetti vai ekosysteemi

Eliöyksilön itseisarvo on Paul W. Taylorin ajattelussa perusta, josta seuraa myös lajiegalarismi ja ekosysteemien arvo.¹³⁰ Luonnonsuojelun näkökulmasta Vilkkä kysyy, miten perustellaan uhanalaisten lajien suojelu jos kaikilla lajeilla on yhtäläillä itseisarvo.¹³¹ Luontotyyppien ja ekosysteemien kannalta kysymyksenä esille nousee myös, miten voidaan huomioida keskeisten avainlajien asema. Relevantti kysymys on niin ikään, onko luonnon elinvoimaisuuden ja mukautumiskyvyn perustana olevan biodiversiteetin suojelu sovittavissa yhteen sekä lajiegalarismin että eliöyksilöiden itseisarvon kanssa. Useat tutkijat ja kirjoittajat lähtevätkin holistisesta näkemyksestä ja painottavat ekosysteemien tai/ja biodiversiteetin itseisarvoisuutta, asettaen ne yksilöitä ja lajeja keskeisempään asemaan.¹³²

Biodiversiteetti voidaan jaotella kolmeen ekologiseen tasoon eli populaation sisäiseen vaihteluun, lajien väliseen vaihteluun ja elinympäristöjen kirjoon. Kaikki nämä tasot ja niiden toiminta on merkityksellistä, ilman niitä eivät ekojärjestelmät toimi.¹³³ Biodiversiteetti on luonnon ominaisuus ja sen suojelulle on perinteisen luonnonsuojelun ulkoisten perusteiden sijaan luonnon sisäinen peruste, olemassaolon peruste.¹³⁴ Biodiversiteetti käsitteen muodostaminen luonnonsuojelun ja luonnonkäytön tavoitteeksi turvaamisen mielessä ja mittariksi arvioimisen mielessä on merkinnyt sitä, että uhanalaisten lajien suojelun ja suojelualueiden perustamisen rinnalle on luonnonsuojeluun tullut paine holistisempaan, ekosysteemien toimintaa, elinympäristöjä ja kaikkien eliölajien suojelutasoa turvaavaan suuntaan ja luonnonsuojelun palaamiseen erämaista sinne missä tuotetaan.¹³⁵

Biodiversiteetin turvaamisen ja kaikkien eliöyksilöiden ja kaikkien (alueelle luonteenomaisten) lajien yhtäläisen arvon yhteensopivuudelle ei ainakaan ensi arviolta voi ajatella olevan esteitä. Perinteisesti on ajateltu, että ekosysteemit ideaalitullassa ovat tasapainossa ja kaikki lajit ovat tältä kannalta yhtä arvokkaita. Nykyään ekosysteemit Niemelän mukaan nähdään avoimempina ja tasapainottomampina vaikkakin niillä on tietyt vaihtelun reunaehdot ja tietty ”dynaaminen” tasapainotila. Kaikilla lajeilla on tehtävänsä, mutta jotkin lajit ovat merkityksettä toisille lajeille ja joillakin lajeilla, ns. avainlajeilla, on suurempi merkitys muille lajeille tai ekosysteemin toiminnalle kuin toisilla. Avainlajit ovat erityisen arvokkaita suojelun kohteita.¹³⁶

Luonnonsuojelubiologisesti tärkeät monimuotoisuuden lajit liittyvät Hailan mukaan palautuvuuteen (monipuolisuus puskurina), ympäristön toistuvien häiriöiden vaihtelevuuteen (monipuolisuus yksilötasoisena sopeutuvuutena), sekä valinnan välityksellä tapahtuvaan

¹³⁰ Reganin ajatukset pelkästään elämään ja elion hyvään perustuva arvokkuus johtaa pohtimaan tämän suhdetta syöpäkasviin, Thompsonin sisäelimiin, ks. Regan 1984 s. 243-244, Thompson s. 256. Kuten edellä jo todettiin Ferry ja O'Neill ottavat esille hi-viruksen.

¹³¹ Ks. Vilkkä 1998 s. 117-127. Vilkkä kritikoi Taylorin ajattelua myös yksilökeskeisyydestä.

¹³² Ks. Vilkkä 1996. Vilkkalla myös luonnon kauneus ja harmonia saavat itseisarvon. Tähän vertautuu myös Pentti Linkolan vitalismi (mm. Toisinajattelijan päiväkirjasta, 1979) ja Eero Paloheimon sentientismi (mm. Maan tie, 1989). Kai Kokko kirjoittaa yksittäisten organismien välinearvosta, joka heijastuu sekä lajitasolle että ekosysteemitasolle, ks. Kokko Kai 2003 s. 31.

¹³³ Kaikkien näiden suojaamisesta on kyse YK:n biodiversiteetisopimuksessa, ks. Niemelä s. 217-218.

¹³⁴ Biodiversiteetistä luonnon ominaisuutena ja biodiversiteetin vaalimisen periaatteista, ks. Haila 1995 s. 67-69.

¹³⁵ Ks. Niemelä s. 224.

¹³⁶ Niemelä s. 221-222.

sopeuttavaan muutokseen (monipuolisuus valinnan raaka-aineena). Nämä tekijät kietoutuvat yhteen eri tavoin eri eliömaantieteellisillä vyöhykkeillä ja eri ympäristötyypeissä.¹³⁷ Luonnonsuojelubiologiasta on kyse myös silloin kun Haila ja Jari Kouki toteavat, että lintuyksilöillä on suojellusta merkitystä vain niissä poikkeuksellisissa tapauksissa, joissa populaation elinvoimaisuus riippuu yksittäisen linnun selviämisestä hengissä. Tästä on kyse myös heidän todetessaan olevan selvää, että joissakin tilanteissa ihmiset voivat joutua uhraamaan tiettyyn lajiin kuuluvia yksilöitä, jotta ne ylivertaisina ja toisten eliölajien elintiloja valtaavina eliöinä eivät vaaranna ekojärjestelmän perinteistä toimivuutta.¹³⁸

Markku Oksanen katsoo biodiversiteetin suojelun arvoperustaa pohtiessaan, että sitä voidaan puolustaa sekä individualistisesta että holistisesta lähtökohdasta käsin. Individualistisessa näkemyksessä korostuu luonnon monimuotoisuus lajin sisäisenä ominaisuutena. Yksilöt käsitetään ainutlaatuisiksi siinä laajuudessa, että muut monimuotoisuuden tekijät kuten lajijäsenyys muodostuvat merkityksettömiksi seikoiksi. Oksanen toteaa, että yksilöiden ainutlaatuisuuden korostamisella on perusteensa myös Darwinin evoluutioteoriassa, sillä Darwin käsittää biologiset lajit pikemminkin erilaisista yksilöistä koostuvina populaatioina kuin näiden lajien ideatyyppien kopioina. Oksanen mukaan tältä pohjalta on kuitenkin vaikea muodostaa mitään kunnollista luonnon monimuotoisuuden suojelun käytäntöä. Sen rakentaminen vaatii hänen mukaansa, että eliöt ennemminkin käsitetään ja niitä kohdellaan alalajeina, lajeina tai yleisimpien biologisten taksonomien osina ja populaatioiden ja ekosysteemien osina kuin yksilöinä sinänsä. Kokonaisuutta silmällä pitäen hän pohtii myös mahdollisuutta joutua tekemään lajitasolla kompromisseja. Oksanen toteaa tilanteen näyttävän paradoksaaliselta, koska toisaalta biodiversiteetin suojelun mieli on kaikkien lajien suojelussa, toisaalta suojelutoiminnassa on hyvä syy keskittyä biodiversiteetin kannalta tärkeimpiin lajeihin.¹³⁹

Toinen keskeinen kysymys on uhanalaisten lajien suojelun arvoperusta. Näillä lajeilla voidaan ajatella olevan erityinen arvo juuri niitä uhkaavan (alueellisen tai totaalisen) sukupuuton ja harvinaisilla lajeilla niiden harvinaisuuden vuoksi. Ne eivät kuitenkaan ole välttämättä ekologian toimivuuden kannalta tärkeitä. Toisaalta useat harvinaiset lajit ovat ravintoketjujen yläpäässä ja niillä saattaa olla suuri vaikutus saalislajeihin¹⁴⁰ Suuret lajit saattavat myös olla merkittäviä muiden lajien elinympäristöinä. Ihmisen toimenpiteiden aiheuttamat sukupuuton uhkat ja suojelun onnistumisen mahdollisuudet (tieto ja toimien perusteltavuus) ovat johtaneet lajisuojelun toimenpiteiden kiireellisyysluokitteluihin ja myös sellaisiin listoihin lajien tärkeysjärjestyksestä, joissa suojelutarve saa rinnalleen sisällöllisiä kriteereitä, mitkä nostavat esimerkiksi ns. karismaattisen megafaunan suojelutoimien kärkeen. Esimerkiksi Brian G. Norton päätyy kuitenkin siihen, ettei lajeja voi asettaa tärkeysjärjestykseen kaikkien kriteereiden ollessa mielivaltaisia. Hän katsoo lajisuojelun toteutuvan parhaiten laaja-alaisen elinympäristöjen suojelun kautta, painon tulee olla suojelussa ennen sukupuuton uhkaa. Hänen mukaansa kaikkien lajien suojelulle (biodiversiteetin suojeluna) on vahva velvoite myös antroposentrisestä näkökulmasta.¹⁴¹

Uusi biologinen tutkimus on muuttamassa käsityksiä yksilön ja lajin suhteesta ja niiden biodiversiteettiä ylläpitävästä merkityksestä. Luonnon mukautumiskyky ja evolutiivinen voima näyttää olennaisemmin kuin on aiemmin otaksuttu

¹³⁷ Haila 1995 s. 69.

¹³⁸ Haila ja Kouki 1994 s. 9.

¹³⁹ Ks. Oksanen 1995 s. 39-40.

¹⁴⁰ Ks. Niemelä s. 225.

¹⁴¹ Ks. Norton 1992.

perustuvan eliöyksilöiden muuntelukykyn, geenien ilmenemiseen. Chuck Dyken mukaan, jotta muuntelulla olisi merkitystä diversiteetin kannalta – muuttuvissa ympäristöissä – sen on alati työnnettävä lajeja pois pysyvyydestä kohti uudelleen lajittumisen labiilia maastoa. Lajit ovat vaihtelun lähteitä vain siinä mielessä kuin ne eivät ole lajeja. Kyse ei siis ole niinkään vaihtelusta siinä mitä geenejä organismissa on kuin siitä, mitkä geenit organismissa ilmenevät. Dyken mukaan geenien ilmeneminen siirtää näkökulmaa prosesseihin sen sijaan, että ikonisoisimme ”geenejä” ja ”ominaisuuksia”. Muuntelu on ymmärrettävä ensisijaisesti organismien ja ympäristön monimutkaisten vaikutussuhteitten potentiaalisten seurausten joukkona. Lajittuminen, joka on määritelty lisääntymisisolaatiolla, vähentää biosysteemin mahdollisuuksia etsiä uudenlaisia tiloja. Suuri merkitys on puolestaan lajeilla, joille ”muuntelun avaruus” on avoinna.¹⁴²

5.2.4.4 Tieto ja arvot

Vaikka edellä onkin korostettu tiedon merkitystä ja vaikka eettisellä punninnalla on aina yhteytensä käytäntöön, on suojelutoimenpiteissä ja etiikassa kuitenkin kyse kahdesta eri tasosta. Paul W. Taylor korostaa, että se, miten käyttäydytään, on lopulta aina eettinen, ei tietoon nojaava kysymys. Mikään ekologinen tieto ei estä ajattelemasta muita eliöitä vain toiminnan objekteina.¹⁴³ Luontoa ei voi lukea avoimena etiikan oppikirjana, kuten idealistinen luonnonsuojelujattelun pioneeri Ralph Waldo Emerson ajatteli¹⁴⁴ eikä arvosta myöskään suoraan seuraa normia, joka ohjaisi käytäntöä.¹⁴⁵

Toisaalta ihmiset luonnoneliöinä muiden joukossa, osana luontoa, joutuvat ”hyväksymään” luonnontieteen rajoittuneisuuden. Ei ole mahdollista saada täydellistä vastausta kysymykseen mitä luonto on, mitä elämä on tai siihenkään mitä jokin muu eliölaji tai ihminen itse on.

Wittgensteinille oliot muodostivat todellisuuden uloimman rajan.¹⁴⁶ Hänen mukaansa jos tuntee olion, tuntee myös kaikki sen esiintymismahdollisuudet yksityisissä asiantiloissa. Sulkeissa hän täsmensi, että jokaisen tällaisen mahdollisuuden täytyy piillä olion luonteessa.¹⁴⁷ Avaruus ja aika olioiden muotona merkitsee sitä, että olioiden esiintymismahdollisuuksia yksityisissä asiantiloissa, niiden mahdollisia relaatioita/sisäisiä ominaisuuksia, on äärettömästi (vaikkakin tosiseikat ovat äärellisiä).¹⁴⁸ Wittgenstein sanoo tämän siten, että jokainen olio on ikään kuin mahdollisten yksityisten asiantilojen avaruudessa.¹⁴⁹ Tästä on luonnollisena seurauksena juuri olioiden ilmaisemattomuus; mahdottomuus luonnehtia niiden muodon ja sisällön yhteyttä. Lause voi sanoa

¹⁴² Ks. Dyke 2006 s. 55-56 ja 61.

¹⁴³ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 50-51.

¹⁴⁴ Ks. Emerson s. 49-50. Emerson oli antroposentrikko, jolle luonto oli ihmistä varten, mutta kuitenkin ihmisen opettaja.

¹⁴⁵ Tämä liittyy olemisen ja pitämisen eroon, humelaiseen käsitykseen, ettei etiikka ole järjen vaan tunteen asia. Humeen giljotiiniksi nimitetty erottelu sisältyy Treatesen III kirjaan, ks. Treatese of Human Nature erityisesti s. 258.

¹⁴⁶ Tractatus 5.5561.

¹⁴⁷ Tractatus 2.0123.

¹⁴⁸ Äärettömän sijaan pitäisi oikeastaan sanoa, että relaatiot ovat vailia lukua.

¹⁴⁹ Tractatus 2.013.

vain *miten* olio on, ei *mitä* se on.¹⁵⁰ Wittgenstein esitti tämän myös siten, että onko mieltä kysyä, mitä täytyy olla, jotta jokin voisi olla niin kuin se on?¹⁵¹

Ihmisiä pidetään yksilöinä, kantilaisittain tahdon omaavina valinnan keskuksina. Mitään rationaalista perustetta uskomukselle, että yksilöllisyys olisi vain homo sapiens -lajiin kuuluvan erityinen erillisyyden muoto, tuskin on osoitettavissa. Ei myöskään liene mahdollista eriyttää ”henkistä” yksilöllisyyttä ruumiillisesta, tietoista tuntoisesta ja ei-tuntoisesta.¹⁵² Ei ole olemassa ruumiitonta persoonaa eikä pelkkiä ruumiskappaleita (kun puhumme elävistä eliöistä). Tietoisuus ja tuntoisuus eliöyksilön maailmassa olemista määräävinä ominaisuuksina ovat havaittavissa lukemattomien lajien yksilöissä, mutta tuskin on löydettävissä luotettavia kriteereitä vetää raja tietoisuudelle tai tuntoisuuden ja ei-tuntoisuuden välille. Toisaalta myös yksilöllisen erillisyyden kieltäminen kasveilta on vailla perusteita. Etiikan alueella riittävä eliöyksilön määritelmä, joka palautuu jo Aristoteleeseen, on että eliöyksilö on elävä itsessään.¹⁵³ Tämä sulkee pois Janna Thompsonin epäilyt eliöiden osienkin itseisarvosta. Reganin tavoin tässä on kuitenkin syytä huomauttaa dogmaattisuuden välttämisestä. Yksilön itseisarvoa vastaan on joskus esitetty, ettei kaikkien lajien osalta niiden yhteisöllisyyden muodosta tai lisääntymistavasta johtuen ole mahdollista erottaa yksilöitä. Eliön arvostaminen yksilönä ei tietenkään voi tarkoittaa sitä, että se tulisi voida irrottaa yhteisöstään saatikka elinympäristöstään. Jokaista eliötä määrittää sen oma elämisen ja olemisen tapa. Mutta vaikka on myös eläviä organismeja, joissa yksilöiminen ei ole mielekäästä, on vaikeaa nähdä miten tämä voisi muodostaa esteen yksilöiden arvolle ylipäättään kun yksilöiden arvo, niiden luontainen arvokkuus, toisaalta muodostaa perustan arvostaa itseisarvoisina myös lajeja ja ekosysteemejä.

Jos kaikkia lajeja pidetään yhtä arvokkaina, ei myöskään ole mahdollista, taylorilaisittain ajatellen, rakentaa johdonmukaista etiikkaa, jossa muiden lajien kuin ihmislajin yksilöillä ei olisi itseisarvoa. Muiden lajien yksilöiden näkeminen luontaisesti arvokkaina elämänkeskuksina on myös perusta sille, että ihmisyksilö omassa elämässään ja omassa elinympäristössään kokee kohtaamansa eliöt moraalisesti merkityksellisinä. Muut eliöt voidaan ”nähdä”, niiden luontainen arvokkuus ”näkyä” erilaisiin käyttötarkoituksiin ja välillisiin arvoihin perustuvien luokittelujen takaa. Muiden eliöiden näkeminen on myös niiden ”katseen havaitsemista”. Luontokeskeisen etiikan omaksumisesta seuraava luonnonsuojelun muuttuminen jossain muualla tapahtuvasta luonnonsuojelualan perustamisesta ja uhanalaisten lajien suojelusta ja poliittista vaikuttamisesta myös omassa ”vapaassa” ratkaisuvallassa olevien asioiden eettiseksi arvioimiseksi ja omiksi teoiksi. Eettinen järjestelmä ei tuota toimivaa yhteiskunnallista moraalialueita ellei siihen liity myös arvostettavan käyttäytymisen ja luonteenpiirteitten taso¹⁵⁴.

Johdonmukainen päätelmä edellä todetusta olisi, että muiden luonnon eliöiden tulisi antaa elää elämäänsä, siihen puuttuen ainoastaan ihmisen omien perustarpeitten tyydyttämiseksi. Tämä merkitsisi joka tapauksessa massiivista vaikutusta koko ekosfäärin mitassa. Tosiasia kuitenkin lienee, että ihmisen kaikkialle ulottuneen voimaperäisen luontoa muuttavan ja muita

¹⁵⁰ Tractatus 3.221. Olioiden kokonaisuus on luonnontieteen tutkimuskohde, joten tästä seuraa myös luonnontieteen rajoittuneisuus. Ajallisen ja paikallisen elämän arvoituksen ”ratkaisu” on ajan ja paikan ulkopuolella, Tractatus 6.4312.

¹⁵¹ Tractatus 5.5542.

¹⁵² Kasvi kääntää kukintonsa aurinkoon, matelija nostaa ruumiinlämpöään ja nisäkäks nauttii auringon paisteesta.

¹⁵³ Ks. esim. Metafysiikka 1022a 25-35. Apuun voi kutsua myös Locken, joka määrittää eliöyksilön ajan ylittävän identtisyden saman elämäntapahtuman jatkumisena, An Essay Concerning Human Understanding II xxvii 5.

¹⁵⁴ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 212-213.

eliöitä käyttävän toiminnan seurauksena tämä mahdollisuus on jo ohitettu. Ajankohtaista on suunniteltu, ihmisten vaikutusta vaimentava ja aktiivisiin toimin vahinkoja korjaava toiminta. Tämä tarkoittaa, että eliöyksilöiden luontaisen arvokkuuden, lajien ja ekosysteemien itseisarvon lisäksi moraalinnormien ja käytännön suojelutoimien perustaksi tarvitaan käyttöön välillisten arvojen ”työkalupakki”, joka sisältää niin ekologiset arvot kuin suojeluarvotkin.¹⁵⁵

5.3 Moraali ja oikeudet – voiko oikeudenmukaisuus ulottua loheen ja näkinruohon?

5.3.1 Universaalisuus vai sopimuksenvaraisuus

Vaikka arvot katsottaisiinkin luontoperäisiksi, siis objektiivisiksi voi niillä olla moraalinnormistoa rakentava merkitys vain kun moraaliset agentit tai moraaliryhteisö ne sellaisina omaksuvat.¹⁵⁶ Paul Ricoeur toteaa, etteivät normit ole koskaan itsetarkoitusta, mutta eettinen pyrkimys ei yleensä koskaan voi toteutua ilman normeja.¹⁵⁷ Oikeudenmukaisuus puolestaan, esimerkiksi Millin mukaan, on se moraalinen alue, jolla moraalista velvoitetta vastaa jonkun toisen oikeus.¹⁵⁸ Terho Pursiainen mukaan oikeudenmukaisuuden alueessa on kyse moraalista sisäpiiristä¹⁵⁹, luontokeskeistä etiikkaa olisi siis vaikea ajatella ilman oikeudenmukaisuuden, oikeuksien aluetta.

Moraaliset oikeudet on katsottu joko universaaleiksi, luonnollisiksi oikeuksiksi jotka kuuluvat kaikille persoonille tai diskursiivisiksi, ”sopimuksenvaraisiksi”, moraaliryhteisön vastavuoroisuuden periaatteella jäsenilleen takaamiksi oikeuksiksi, joita vastaavat siis velvollisuudet toisia jäseniä kohtaan. Molemmissa ajattelutavoissa on merkittävänä vaikuttajana nähtävissä tulkinta Kantin moraalifilosofian moraalisen persoonan käsitteestä.¹⁶⁰ Oikeudenmukaisuusteorioissa moraalisten oikeuksien järjestelmä voi rakentua, kuten John Rawlsilla, myös eri lähteisten oikeuksien kokonaisuutena.

Edellä esillä olleista moraalifilosoifeista Bentham ei uskollisena hedonistiselle ajattelulle katso moraalisia oikeuksia lainkaan mahdollisiksi, kaikki tavoittelevat omaa nautintoaan ja oikeudet kuuluvat vain oikeusjärjestelmään.¹⁶¹ Toinen utilitarismin kehittäjä, Mill ei ajatellut näin, vaan hänen mukaan myös laki saattoi olla epäoikeudenmukainen ja tällöin siis loukata jonkun moraalista oikeutta.

Vaatimus vastavuoroisuudesta asettaa moraalisten oikeuksien omaamisen edellytykseksi moraaliryhteisön jäsenyyden, toimimisen moraalisen agenttina, sopijapuolena moraalisia oikeuksia koskevassa konventiossa. Oikeuksien ja vastavuoroisten velvollisuuksien kantaja on tästä lähtökohdasta valintoihin kykenevä, omaa elämänsä ohjaava persoona.¹⁶² Samasta

¹⁵⁵ Itseisarvot ei-väliseellisinä arvoina ja välilliset arvot riittänevät. Almusa s. 94, pitää perusteltuna rakentaa myös absoluuttisten ja suhteellisten itseisarvojen käsitteille, jotka jälkimmäiset soveltuisivat esim. uhanalaisten lajien ja elinympäristöjen yhteyteen.

¹⁵⁶ Arvoista ja moraaliperiaatteesta ks. Pietarinen 2000 s. 45.

¹⁵⁷ Ricoeur 2000, ks. myös Kotkavirta 2001 s. 243.

¹⁵⁸ Mill s. 77.

¹⁵⁹ Pursiainen s. 16.

¹⁶⁰ Ks. edellä luku 5.1.4.

¹⁶¹ Ks. An Introduction to Principles of Morals and Legislation s. 285-287. Bentham on teoksessaan kiinnostunut yksityisen etiikan tarkastelusta positiivisen oikeuden näkökulmasta, mikä selittyy myös teoksen alkuperäisellä tarkoituksella toimia perusteluosana kattavaan rikoslainsäädäntöön. Ks. myös Hart esipuhe em. teokseen, mm. xciv-vcv ja myös Regan 1984 s. 268-269.

¹⁶² Ks. esim. Pietarinen 1992 s. 30.

lähtökohdasta on katsottu, että oikeuksien kantajalta edellytetään myös kyky vaatia oikeuksiensa toteutumista. On kuitenkin harhaanjohtavaa ajatella vaatimuksen esittämisedellytyksen tarkoittavan (toistaiseksi kyse yksinomaan moraalisisista agenteista), että vaatimus käytännön toimenä vasta perustaisi oikeuden tai sellaisen esittämismahdollisuus käytännössä olisi oikeuden edellytys. Kyse on vaatimuksen pätevyydestä ja oikeuden luonteesta, oikeudesta johonkin kohdistuen jollekin, jolla on velvollisuus huolehtia tämän oikeuden toteuttamisesta. Oikeuden toteuttamista voi vaatia se, jolla on tämä oikeus tai sitä voidaan vaatia hänen puolestaan.¹⁶³

Oikeutta sanotaan vahvaksi kun on olemassa vastapuoli, jolla on velvollisuus toteuttaa toisen oikeus. Moraaliyhteisön jäsenillä on myös velvollisuus avustaa jäsentään tällaisiin oikeuksiin pääsemisessä. Oikeudella voidaan toisaalta tarkoittaa myös jotain sellaista, mitä moraaliyhteisön jäsenet eivät saa estää toisia jäseniä toteuttamasta. Tällöin voidaan puhua heikosta oikeudesta. Riippumatta moraaliperiaatteesta/oikeudenmukaisuusperiaatteesta, jolle konventio rakentuu, ei sitä kriittisessä tarkastelussa voi erottaa siitä miten itse sopijayhteisö muodostuu tai rajataan. Regan huomauttaakin, että ainakin karkeasti ottaen sopimus voisi sallia vaikka minkälaisen epäoikeudenmukaisuuden niitä kohtaan, jotka eivät ole ”sopimuksen allekirjoittajia”.¹⁶⁴

5.3.2 Oikeudenmukaisuusteorioista

Oikeudenmukaisuusteoriat Regan jakaa kolmeen ryhmään. Hyve-etiikkaan perustuva oikeudenmukaisuus, perfektionismi, tarkoittaa sitä, että jokainen saa sen mikä hänelle ansioidensa, hyveidensä, mukaan kuuluu. Utilitaristinen oikeudenmukaisuus tarkoittaa jokaisen nautinnon, onnen tai intressien yhtäläistä huomioon ottamista. Yksilöiden tasa-arvoisuuteen perustuva oikeudenmukaisuus edellyttää yksilöiden yhtäläistä kunnioittamista heidän yhtäläisen arvonsa mukaisesti.¹⁶⁵ John Rawls erottaa näiden lisäksi intuitionistisen oikeudenmukaisuuskäsityksen, jota edellä esiintyneistä ajattelijoista edustaa Moore.¹⁶⁶ Rawls rakentaa oman reilun pelin yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden teoriansa ennen muuta vastapainoksi utilitaristiselle oikeudenmukaisuudelle, jossa yksilön edut on mahdollista yhteiskunnallisella tasolla syrjäyttää. Hänen teoriaansa onkin luonnehdittu yksilökeskeisen ja liberalistisen yhteiskuntamallin oikeuttamiseksi.¹⁶⁷

Reganin oikeudenmukaisuuskäsitys rakentuu yksilöiden yhtäläisen arvon perustalle. Hän toteaa moraalisten oikeuksien poikkeavan juridisista oikeuksista ensinnäkin siinä, että ne ovat (jos niitä on, kuten hän huomauttaa) universaaleja eli koskevat kaikkia yksilöitä edellyttämättä mitään muuta. Toiseksi moraalisisissa oikeuksissa ei ole asteita vaan ne koskevat jokaista yhtäläisesti. Kolmanneksi hänen mukaansa ne eivät ole tulosta kenenkään tai minkään ryhmän toimenpiteistä eivätkä ne astu voimaan kuten lailliset oikeudet.¹⁶⁸ Regan siis katsoo moraaliset oikeudet, kuten myös Paul W. Taylor, luonnollisiksi oikeuksiksi. Tästä

¹⁶³ Ks. esim. Regan 1984 s. 271-279.

¹⁶⁴ Ks. Regan 1997 s. 10.

¹⁶⁵ Ks. Regan 1984 s. 267.

¹⁶⁶ Rawls katsoo siinä olevan kyse oikeastaan vain käsityksen puolikkaasta, koska siitä puuttuu jonkin oikeudenmukaisuusperiaatteen ensisijaisuus ja periaatteiden painotus ja siten konstruktiivainen kyky, ks. Rawls s. 35.

¹⁶⁷ Ks. Hellsten s. 184-185. Sisällöllisesti Rawls jossain määrin kerää aineksia kaikista edellä mainituista teorioista. Jopa intuitionismiin hänen teoriansa ”samastuu” kaikkein yleisimmällä tasolla, koska hänen mukaansa ”oikeudenmukaisuusteoria on teoria moraalisisesta tunnejärjestelmästä ja oikeudenmukaisuuden tajuamme hallitsevista piirteistä”, ks. Rawls s. 40.

¹⁶⁸ Ks. Regan 1984 s. 267-268.

näkökulmastaan Regan kritisoi Rawlsin sopimuksellista oikeudenmukaisuuskäsitystä sekavuudesta. Rawls kun toisaalta katsoo oikeudenmukaisuuden luonnolliseksi velvollisuudeksi, mutta hänelle oikeudenmukaisuusperiaatteiden perusta on kuitenkin alkutilan vapaaehtoisissa teoissa, joskin hypoteettisissa.¹⁶⁹

5.3.3 Ihmisen velvollisuudet

Useat ympäristöetikot ovat olleet varsin varovaisia käsitellessään oikeuksia. Aldo Leopold esimerkiksi lähtee pohtiessaan oikeuksien omaamista velvollisuuksien kantajan käsitteestä ja nostaa esille kysymyksen millainen moraalinen asema on olennoilla, jotka eivät ole moraalisia persoonia. Hän toteaa moraalisen merkityksellisyyden käsitteen eroavan oikeuksien käsitteestä.¹⁷⁰ John Passmore puolestaan sanoo olevan eri asian väittää, että on väärin kohdella kasveja ja eläimiä tietyllä tavalla, kuin väittää, että niillä on oikeus tulla kohdelluksi eri lailla. Tässä Passmore myös viittaa jo Humen tekemään erotteluun eläinten säädylisen kohtelun ja oikeudenmukaisen kohtelun välillä.¹⁷¹ Attfield, samoin kuin Routley, liittää oikeuksiin vastuuvollisuuden muille oikeuksien kantajalle ja toteaa, ettemme voi olla vastuussa olennoille, joilta puuttuu tietoisuus. Sen sijaan meillä on velvoitteita niitäkin kohtaan, joilla ei ole oikeuksia. Attfieldin mukaan ympäristöetiikan ei tarvitse varustaa oikeuksilla kaikkia olentoja, joista olemme velvollisia pitämään huolta.¹⁷² Myöskään Paul W. Taylor ei halua puhua muiden eläinten ja kasvien oikeuksista samassa mielessä kuin ihmisten oikeuksista vaan niiden yhtäläisestä arvokkuudesta ja meidän prima facie yhtäläisistä velvollisuuksista niitä kuin muita ihmisiäkin kohtaan. Taylor nostaa luonnon kunnioittamisen etiikan perustan kannalta keskeiseksi moraalisen subjektin käsitteen, joka hänellä kattaa niin moraaliset agentit ja patientit kuin kaikki muutkin eliöyksilöt, joita kohtaan agenteilla on moraalisia velvoitteita.¹⁷³

Passmore kuitenkin kirjoittaa myös ihmisen, eläinten, kasvien, biosfäärin muodostamasta yhteisöstä ja sen jäsenyyteen perustuvista oikeuksista, kuten oikeus elämään ja oikeus tulla kohdelluksi kunnioituksella.¹⁷⁴ Passmoren ajattelun mukaan luonnon eliöiden oikeudet ovat heijasteita ihmisten velvoitteista. Esimerkiksi Millin käyttämällä moraalisten velvoitteiden jaottelulla täydellisiin (joita vastaa jonkun toisen oikeus) ja epätäydellisiin velvoitteisiin, tässä olisi kyse jälkimmäisistä, joihin ei liity vastaavaa oikeutta. Millin mukaan tässä on myös oikeudenmukaisuuden ja muun moraalisuuden vaatimuksen ero.¹⁷⁵

Rawls katsoo ihmisillä olevan suoria velvoitteita vain niitä kohtaan, joilla on oikeudentaju, tämä siis tarkoittaa moraalisia agenteja kohtaan. Rawls kuitenkin laajentaa tämä koskemaan myös potentiaalisia moraalisia agenteja toisin sanoen siis kaikkia ihmisiä. Toisaalta Rawls katsoo oikeudenmukaisuuden velvoitteen ja julmuudesta pidättäytymisen velvoitteen luonnollisiksi velvollisuuksiksi, jotka eivät siis perustu mihinkään sitoumuksiin tai järjestelyihin.¹⁷⁶ Regan kiinnittää huomiota siihen, ettei näiltä osin suoraa velvoitetta eläimiä kohtaan voitaisi siis ilman ristiriitaa kiistää vedoten siihen, ettei eläinten kanssa voi tehdä

¹⁶⁹ Regan 1984 s. 274-275.

¹⁷⁰ Leopold 1999 s. 121.

¹⁷¹ Passmore 1999 s. 44, ks. An enquiry concerning the principals of morals sect III pt I § 152.

¹⁷² Ks. Attfield s. 69 ja Routley s. 153. Routley ottaa esille myös intressit oikeuksien perustana.

¹⁷³ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 89, 151-152, 227 ja 254. Yksityiskohtaisesti Taylor perustelee kantansa s. 246-254.

¹⁷⁴ Passmore 1999 s. 44.

¹⁷⁵ Mill s. 77.

¹⁷⁶ Ks. Rawls s. 75 ja 283.

sopimuksia tai niiltä puuttuvaan oikeuden tajuun.¹⁷⁷ Rawls itse joka tapauksessa katsoo, ettei meillä ole eläimiä kohtaan tiukasti ottaen oikeudenmukaisuuteen liittyviä velvoitteita.¹⁷⁸

5.3.4 Intressit oikeuksien perustana

Joel Feinberg on valmis avartamaan oikeuksien kantajien piiriä kaikkiin niihin, joilla on intressejä pitäen tätä paitsi välttämättömänä myös riittävänä kriteerinä.¹⁷⁹ Feinberg ei kirjoituksessaan määrittele intressin käsitettä vaan olettaa sen tunnetuksi. Benthamilla intressin käsite liittyy utilistiseen nautinnon tavoitteluun ja tuskan välttämiseen. Yksilön intressissä on kaikki se mikä edistää hänen nautintoaan ja auttaa välttämään tuskaa. Benthamilla intressin käsitteeseen liittyy kiinteästi myös motiivin käsite. Yksilö pyrkii tietoisesti toimimaan (hänellä on motiivi toimia) intressiensä mukaisesti.¹⁸⁰ Anthony Giddens tulkitsee intressin käsitettä rinnastaen sen haluihin ja todeten toisaalta toimijalla tai ryhmällä voivan myös olla intressejä, joista he eivät ole tietoisia.¹⁸¹ Feinberg katsoo Benthamia seuraten, että intresseihin perustuen oikeuksien omaajien piiri ulottuu tuntoisiin eläimiin, joilla on ainakin alkeelliset kognitiiviset kyvyt.¹⁸²

Tältä pohjalta on myös johdonmukaista, että Feinberg katsoo lainsäädännön kasveja suojellessaan suojelevan ihmisen intressejä niihin nähden.¹⁸³ Vaikeasti sairaiden ihmisten osalta Feinberg katsoo, että niin kauan kun pidämme näitä potilaita potentiaalisesti parannettavina, voimme ajatella heitä ihmisinä, joilla on intressi oman paranemisensa suhteen ja kohdella heitä oikeuksiensa mukaisesti.

Feinberg kuitenkin hyväksyy näkemyksen, että esimerkiksi parantumattomasta katatonista skitsofreniaa potevaa tai pysyvästä aivovammasta kärsivää potilasta ei voida pitää intressien eikä siis myöskään oikeuksien haltijana. Hänen mukaansa, jos punapuilla ei voi olla oikeuksia niitä ei voi olla pysyvästi kasveiksi muuttuneilla ihmisilläkään.¹⁸⁴ Tämä johtopäätös osoittaa, että häneltä on jäänyt jotain hyvin merkityksellistä oikeudenmukaisuuden ja moraalisten oikeuksien perustasta kokonaan huomiotta. Tällä viitataan sellaisiin esimerkiksi Millin käsitevarastoon kuuluviin asioihin kuin oikeudentunto ja sympatia. Paul W. Taylor ja Wittgenstein puhuvat toisen asemaan asettumisesta, tai toisen näkökulman ottamisesta.¹⁸⁵ Esimerkiksi parantumattomasti sairaiden kohdalla (ainakaan ihmisoikeuskontekstissa) ei oikeus elämään voi koskaan tulla kyseenalaiseksi, mutta joissakin tapauksissa oikeus kuolemaan voi nousta eettisesti polttavaksi.

¹⁷⁷ Ks. Regan 1984 s. 167-168.

¹⁷⁸ Rawls s. 512.

¹⁷⁹ Paul W. Taylor huomauttaa intressien ja oikeuksien käsitteiden kuulumisesta eri kategorioihin. Intresseissä on kyse empiirisistä tosiasioista, oikeuksissa normatiivisuudesta, ks. 1989 s. 228.

¹⁸⁰ Ks. Bentham 1996 s. 12, myös 103 ss.

¹⁸¹ Ks. Giddens s. 154, ks. myös s. 284-286.

¹⁸² Feinberg s.164.

¹⁸³ Ks. Feinberg 164-166, ks. myös Mill s. 284.

¹⁸⁴ Feinberg s. 172-173. Feinberg ei hyväksy Charles Taylorin käsitystä potentiaalisesta persoonuudesta. Hänen mukaansa oikeuksien subjektiuus, joka rakentuu tosiasiallisten intressien perustalle, on myös menetettävissä.

Foucault kirjoitti suvereenin vallan oikeuksiin kuuluneesta vallasta ottaa elämä tai antaa elää ja sen korvautumisesta biovallan oloissa oikeudella vaalia elämää tai hylätä kuoleman omaksi, ks. Foucault 1998 s. 98.

¹⁸⁵ Ks. Taylor Paul W. 1989 s. 17 ja 66-67 ja Wittgenstein esim. Zettel 543 ja 548. Pietarinen viitanee samaan kun hän toteaa, ettei mitään eettistä maailmankatsomusta voida perustella pelkästään tosiasioihin tai tieteeseen vetoamalla, Pietarinen 1992 s. 35. Ks. myös edellä luku 5.2.4.4.

5.3.5 Yksilön arvo oikeuksien perustana

Regan katsoo, että eläimillä, jotka ovat oman elämänsä subjekteja ja joilla on yhtäläinen itseisarvo kuin ihmisillä on oikeus tulla kohdelluksi tämän arvonsa mukaisesti. Moraalisilla agenteilla on siis suoria velvollisuuksia, Mill käyttäisi ilmaisua täydellisiä velvoitteita, niitä kohtaan ja niillä tästä syystä myös oikeus tulla kohdelluksi näiden velvoitteiden mukaisesti.¹⁸⁶ Tämän mukaan eläinten kohtelu siis kuuluu oikeudenmukaisuuden alaan. Jos ajattelemme asiaa taylorilaisen luonnon kunnioittamisen etiikan perustalta, nousee oikeudenmukaisuuden soveltamisen alue ja siten myös kysymys oikeuksista niin ikään väistämättä esille. Millillä tasa-arvo liittyy oikeudenmukaisuuden kriteereistä puolueettomuuteen. Tasa-arvon Mill myös toteaa monien mielestä muodostavan oikeudenmukaisuuden olemuksen.¹⁸⁷ Aiemmin esillä ollut Benthamin tasa-arvoperiaate ulotettuna tuntoisiin eläimiin liittyy ne utilitaristisen oikeudenmukaisuusteorian piiriin. Tämän käytännön merkitys jää kuitenkin, esimerkiksi Singerin mallissa, riippumaan siitä millaisia preferenssejä eläimillä katsotaan olevan.

Aristoteelisen etiikan kontekstissa on eläinten huono kohtelu väärin tavalla, joka Nussbaumin mukaan nostaa esille kysymyksen eläinten oikeuksista. Koska eläimillä on oma hyvänsä, jota ne ovat oikeutettuja tavoittelemaan, tämä johtaa siihen, että niitä kohtaan tehty vahinko on epäoikeudenmukaista. Nussbaumin mukaan eläimet ovat subjekteja, joilla on kukoistamisen päämäärä ja jotka siten ovat myös oikeuksien subjekteja, eivät pelkästään myötätunnon kohteita.¹⁸⁸ Vaikka Nussbaum edellä puhuukin eläimistä, laajenee oman hyvän käsite, siten myös oikeuksien alue, vaivatta ja myös väistämättä, kaikkiin eliöyksilöihin.

5.3.6 Ihmisen ja luonnon arvokkuus

Ihmisen asema arvojen lähteenä, ei tee mahdottomaksi perustaa moraalia myös muiden eliöiden, niin eläinten kuin kasvienkin merkityksellisyyteen ja myös niiden oikeuksien tunnustamiseen. Ihmisoikeuksien kuuluminen kaikille ihmisille, ilman mitään lisäedellytyksiä, on tästä erottamaton osa. Tämän lähtökohdan omaksuminen merkitsisi kuitenkin tarvetta ihmisen hyvän arvioimiseen kokonaisuutena uudelleen. Ihmisen hyvää toteuttavat mm. ekosysteemien hyvinvointi ja biodiversiteetti, jotka toteuttavat muidenkin luonnon eliöiden hyvää. Tekijöitä, joista ihmisen hyvä koostuu, voidaan tarkastella Nussbaumin ihmiselämän peruskokemuksien pohjalta laatiman listan mukaisesti ja verrata sitä hänen samoin otsikoin etenevään listaansa muiden eläinten hyvästä.¹⁸⁹ Tarkastelussa päädytään ilmeiseen tosiseikkaan, että ihmisen erityislaadusta huolimatta, suurin osan asioista, jotka luontevasti liitetään ihmisen hyvään, hän jakaa pienin muunnoksien muiden eläinten kanssa ja perustavimmat myös kasvien kanssa. Tätä hyvää voidaan tarkastella myös kaikille eliöille yhteisen vapauden näkökulmasta Taylorin tapaan, johon edellä jo viitattiin.¹⁹⁰ Yhteisen perustavuudesta nousee kysymys kaikkien eliöiden yhteisten oikeuksien mahdollisuudesta.

Oikean käsitteellä ei kuitenkaan voida korvata hyvän käsitettä. Tasa-arvoon perustuva oikeudenmukaisuus ei voi hyvin ilman jokaisen tasa-arvoisen yksilön oman hyvän käsitettä,

¹⁸⁶ Ks. myös Pietarinen 1992 s. 31, Pietarinen tulkitsee Regania tässä tehtyä ahtaammin.

¹⁸⁷ Ks. Mill s. 70-71. Millin mukaan oikeudenmukaisuutta mitataan puolueettomuuden lisäksi laillisten ja moraalisien oikeuksien loukkaamattomuudella, ansaitusti hyvän tai pahan saamisella ja luottamuksen pitämisellä, ks. Mill s. 67-70.

¹⁸⁸ Ks. Nussbaum 2004 s. 302, ja 307.

¹⁸⁹ Ks. Nussbaum 2004 s. 313-317, ks. myös Nussbaum 1990.

¹⁹⁰ Ks. edellä luku 5.2.4.2.

muttei myöskään ilman yhteisöllisen hyvän käsitettä. Oikeudenmukaisuus ei kata koko moraalien aluetta eikä oikeudenmukaisuusteoria korvaa etiikkaa, ymmärrettynä käsitykseksi hyvästä elämästä. Ympäristöetiikan soveltamisalueen tarkastelu korostaa tarvetta etsiä teleologisen ja deontologisen yhdistämistä. Yksi lähestymistapa voisi olla Pursiaisen tapa tunnistaa yhteisön moraalinen perusta sopimuksellisen oikeudenmukaisuuden alta.¹⁹¹

5.4 Voidaanko koski valjastaa – onko luontoeettisesti mahdollista elää?

Luontokeskeinen etiikka ja luonnon muiden eliöiden moraalisten oikeuksien kunnioittaminen nostaa vastattavaksi kysymyksiä eliöyksilöiden ja lajien ravinnoksi käyttämisestä, kotieläintuotannosta, viljelystä, metsänhakuusta, vesivoimarakentamisesta ja kaikesta muustakin luonnoneliöiden käytöstä ja luontoon kohdistuvasta toiminnasta. Ihminen tappaa väistämättä muiden lajien eliöyksilöitä ja tuhoaa niiden elinympäristöjä eli toimii jatkuvasti niiden perustavia tarpeita loukaten. Eliöyksilöiden luontaisen arvokkuuden ja kaikkien lajien tasavertaisen aseman tunnustaminen ei voi johtaa siihen, että ihmiselämä käy mahdottomaksi tai, että on yhdentekevää miten ihmiset toimivat, kaiken toiminnan ollessa joka tapauksessa vahingollista.

Goodpaster puolustaa oikeuksia luonnon eliöiden moraalisen aseman perustana. Paul W. Taylorin ajattelussa luonnon kunnioittaminen johtaa moraaliseen velvoitteeseen suojella eläinten ja kasvien hyvää. He molemmat päätyvät pohtimaan moraalille agenteille asettuvia prima facie velvoitteita hyvin samansuuntaisesti. Goodpasteria vapaasti siteeraten lähtökohtana on vastuu ilman ”itsemurhaa”, toisin sanoen tilan jättäminen ihmisten tarpeiden rationaaliselle punnitsemiselle ja toteuttamiselle ja samalla velvoite muuttaa aidosti muita luonnoneliöitä, lajeja ja ekosysteemejä koskevien käytäntöjä.¹⁹² Taylor muotoilee keskeisimmät velvollisuudet ja niiden käytännön toteuttamisen edellyttämät periaatteet.¹⁹³ Regan puhuu eliöyksilöiden prima facie oikeuksista ja niistä suoraan seuraavista prima facie velvoitteista. Oikeus on aina moraalisen harkinnan piirissä ja jokaisen joka aikoo vahingoittaa toista tai sallia sellaista täytyy kyetä oikeuttamaan tämä vetoamalla toisiin päteviin moraalisiin periaatteisiin ja osoittamalla niiden olevan painavampia kyseessä olevassa tapauksessa. Regan kiistää absoluuttisen oikeuden pätevyuden ja hän määrittää avustavat periaatteet tilanteisiin, joissa vahingon tuottamista ei voida välttää.¹⁹⁴

Tässä tutkimuksessa päädytään perustein, joita on esitelty juridisia oikeuksia käsittelevässä luvussa 6.5.3.3 ehkä jossain määrin Reganin johtopäätöksistä poikkeavaan näkemykseen oikeuksien luonteesta. Oikeus joko on olemassa tai sitten ei ole (eli oikeus on tässä mielessä absoluuttinen), mutta se voi kuitenkin joutua väistymään merkityksellisemmän tieltä tai toteutua vain osittain. Tämä ratkeaa oikeuksien törmätessä aina vasta punnintatilanteessa, jossa myös Reganin ehdottamat periaatteet voivat olla tarpeen.¹⁹⁵

¹⁹¹ Ks. Pursiainen s. 90.

¹⁹² Ks. Goodpaster s. 182-185 ja 195.

¹⁹³ Taylorin muotoilemat velvoitteet ovat vahingoittamisen kielto, puuttumattomuuden velvoite, luotettavuuden velvoite ja korvaavan oikeudenmukaisuuden velvoite ja hänen ehdottamansa prioriteettiperiaatteet ovat itsepuolustuksen periaate, suhteellisuuden periaate, vähimmän vääryyden periaate sekä jakavan ja korvaavan oikeudenmukaisuuden periaatteet, ks. Taylor Paul W. 1999 s. 226-227, kokoavasti 1989 s. 263. Ks. myös Pietarinen 1992 s. 33.

¹⁹⁴ Ks. Regan 1984 s. 287-295. Reganin ehdottamat periaatteet ovat vahingon tuottaminen mahdollisimman harvoille (the minimize overriding principle) ja vakavamman vahingon tuottamisen välttäminen (the worse-off principle). Ks. myös Regan 1984 s. 305-315.

¹⁹⁵ Ks. jäljempänä luku 6. 5.4 eliöyhteisöllisistä oikeuksista.

Reganin mukaan moraaliarvostelmalta edellytetään selkeyttä, perustumista tietoon, rationaalisuutta, puolueettomuutta, perustumista viileään harkintaan ja päteviin moraalisiin periaatteisiin.¹⁹⁶ Eettiseltä järjestelmältä ja pätevältä moraaliperiaatteiden joukosta edellytetään johdonmukaisuutta ja perusteltavuutta, niiden on oltava sisällöllisiä eli kaikella ei voi olla yhtäläistä arvoa ja moraaliperiaateilta edellytetään määriteltyä ulottuvuutta. Niiden on tietenkin toimittava käytännössä eli annettava perustaa ratkaisuille. Regan asettaa moraaliperiaatteiden pätevyydelle vielä edellytyksen, että ne vastaavat moraalisia intuitioita. Regan viittaa tällä yhtäpitävyyteen harkittujen uskomusten kanssa reflektioivassa mielessä.¹⁹⁷

Sellaista pätevyyden edellytykset täyttävää eettistä järjestelmää, joka olisi sisällöltään täysin määrätty ja antaisi ratkaisun kaikissa arvoristiriidoissa lienee mahdotonta rakentaa. ”Vaikka elämmekin arvoyhteisössä, moraalit on aina ja sen pitääkin olla myös yksilön harkinnan asia yksittäistapauksissa.” Voidaan kai sanoa niinkin, että ilman vapautta ja valinnanmahdollisuuksia moraalilta puuttuisi perusta (sanktiot eivät sellaiseksi riitä). Kaikkein vaikeimmat moraaliristiriidat ovatkin niitä, joihin ei ole, eikä voikaan olla, valmista ratkaisua ja yhteisö (tai tuomioistuin) arvioi vasta jälkepäin yksilön ratkaisun oikeutuksen.¹⁹⁸

Tässä on syytä palata Heideggerilta jo aikaisemmin lainattuun ajatukseen, jonka mukaan tietäminen on täälläolon olemismuoto ja täälläolo voi ymmärtää maailmassa kohtaamaansa olevaa.¹⁹⁹ Kuten Jari Kauppinen toteaa, Heideggerin ajattelusta seuraa, että ymmärtämistä edeltää aina jo ratkaisu olemisesta siis siitä kuka on toinen ja millaista oleminen on laadultaan ja olemukseltaan. Heideggerista erkaantuen Kauppinen kuitenkin päätyy siihen, että ratkaisu pitää tehdä koko ajan eikä ratkaisu itsessään päästä meitä koskaan.²⁰⁰ Vaikkei Heidegger siitä pitäisikään, voidaankin hänen liikkeelle sysäämään ajatella, että maailmassa, jossa ”kahlaamme muissa eliöissä ja koko elämämme perustuu niiden käyttöön tietämisellä ja ratkaisemisella viitataan laantumattomaan eettiseen ”ratkaisemispakkoon”, jossa aina asetamme itsemme suhteeseen muihin. Luontokeskeisessä etiikassa asetamme itsemme suhteeseen kaikkiin muihin, itsemme tavoin luontaisesti arvokkaihin eliöyksilöihin. Tämä tietenkin samalla etäännyttää meidät, voisi kai sanoa lopullisesti, Heideggerista, jolle täälläolon suhde esillä ja käsilläolevaan oli kuitenkin perustaltaan aina jo ratkaistu ja lähentää Wittgensteinin käsitykseen etiikasta maailman (koetun maailman) rajana.”²⁰¹

5.5 Ihmettelyn etiikka

Tieteen perusta on kysyminen, mutta ”kysyä voimme vain oman maailmamme, ajattelutapamme, siis elämänmuotomme ja kieleemme kontekstissa toisin sanoen kysyä voimme sitä mistä jo oman esitietomme puitteissa tiedämme. Siinä missä ymmärrämme mahdollisuutemme vastata ja siis myös kysyä loppuvan astumme ihmettelyn alueelle”. Ympäristöetiikoista erityisesti Passmore on liittänyt ihmettelyn, luonnon outouden tunnustamisen luontokeskeisen etiikan perustaan.

¹⁹⁶ Ks. Regan 1984 s. 126-130.

¹⁹⁷ Ks. Regan 1984 s. 133-135. Niin Reganille kuin Paul W. Taylorillekin oli tärkeää osoittaa puolustamansa etiikan rationaalisuus.

¹⁹⁸ Ks. luku 6.2.3 juridisen normin noudattamiskysymyksestä.

¹⁹⁹ Oleminen ja aika s. 60.

²⁰⁰ Ks. Kauppinen s. 172.

²⁰¹ Ks. mm. Tractatus 6.421 ja jäljempänä viite 205.

Tiedon ja ihmettelyn rajankäynti on filosofian ominta aluetta. Filosofeista, joiden ajatteluun tässä luvussa on viitattu ainakin Hume, Heidegger ja Wittgenstein katsoivat, ettei etiikkaa koskaan löydy tiedon puolella rajaa. Schoppenhauerille ihmettely oli filosofian alkuperä ja maailman olemassaolon ”kohtalokkuus” johti surullisuuteen ja pessimismiin.²⁰²

Wittgensteinilla ihmettelyyn liittyi tyyneys ja turvallisuuden kokemus.²⁰³ Wittgensteinilaisen ihmettelyn voinee tulkita siten, ettei se perustu ”ihmeen” näkemiseen, odottamiseen tai olettamiseen, ei siis mihinkään kausaalisuuden kontekstissa, vaan siihen mikä yksinkertaisesti on ja prosessien, jatkuvan muuttumisen, estetiikkaan ja vaikuttavuuteen.²⁰⁴ Vaikka

Wittgenstein sanookin etiikan olevan maailma ikuisuudesta nähtynä²⁰⁵, ei wittgensteinilainen ihminen, toisin kuin Heideggerin täälläolo, asetu maailman laidalle vaan ymmärtää itsensä moninaisuuden keskelle, siitä täysin riippuvaiseksi ja siihen vaikuttavaksi ja vaikutuksestaan valintojensa osalta vastuulliseksi. Pihlström kirjoittaa Wittgensteinin ajattelusta, luonnon hiljaisesta ihmettelystä arvopohdintojen ja vastuullisen ympäristöfilosofian mahdollisena perustana ja siitä, ettei tämäntapainen ajattelu lopultakaan ole kaukana Naessin syväekologisesta opista.²⁰⁶

²⁰² Ks. Schoppenhauer esim. s. 39-41.

²⁰³ Ks. Kirjoituksia 1929-1938, esitelmä etiikasta s. 29-31.

²⁰⁴ Muutoksesta ainoana pysyvänä luonnossa ks. mm. Haila 2004 135 ss.

²⁰⁵ Wittgenstein liittyy Tractatuksen esitöissä, Muistikirjoja 7.10.16, etiikkaan Benedict de Spinozalta lainatun ilmaisun *sub specie aeternitatis*, Ethics Proposition 44.

²⁰⁶ Ks. Pihlström s. 26 ja 34. Syväekologisesta ohjelmasta Naess 1981 passim. Pihlström näkee Wittgensteinin ajattelun perustuvan minän laajentamiseen, edellä lukiin 5.2.4.2 ja 5.2.4.4 häntä on lainattu päinvastaisen tulkinnan lähtökohdista. Kuitenkin se mikä on, on pelkästään tästä syystä erityisellä tavalla merkityksellistä (ihmettelyn kohde) ja tämä on liitettävissä kumpaankin tulkintaan.

6 OIKEUS, MORAALI JA BIOSENTRISYYDEN MAHDOLLISUUS

Tässä luvussa tutkitaan oikeuden järjestelmän ja oikeusnormin olemusta ja suhdetta moraliin. Luvussa tutkitaan oikeuden kykyä mukautua ympäristöä ja luontoa koskeviin arvomuutoksiin ja keinoja vähentää instrumentaalisuutta. Luvussa kysytään biosentrisen oikeuden ja oikeuden syvärakenteeseen konstituoitavien eliöyhteisöllisen oikeuksien kategorian mahdollisuutta.

6.1 Oikeuden historiallisuus

6.1.1 Yhteiskunnallisen käytännön historiallisuudesta

Luonnonoikeusajattelu johtaa oikeuden ylipositiivisista, yliajallisina pitämistään, lähteistä, mutta se millaisia lähteitä oikeudella on katsottu olevan, on ollut sidoksissa yhteiskunnalliseen kehitykseen ja siihen liittyviin poliittisiin tarpeisiin. Aristoteleen oikeuskäsitys sopi kaupunkivaltioon, sen ja poliittisen ihmisluonnon ajateltuun ajattomuuteen, Tuomas Akvinolaisen yhdistelmä aristoteelista ajattelua ja kirkon oppia lujitti katolisen kirkon asemaa uusien maallisten ajattelutapojen jo orastaessa. Englannin suurten empiristien, (Locke, Thomas Hobbes, Hume) ajattelutavoissa näkyivät paitsi persoonalliset erot myös maassa puhaltavien poliittisten tuulien suunta ja voima. Ulkoapäin tarkasteltuna Kantin avaus positivismiin suuntaan¹ tai Hans Kelsenin vaikutusvaltaiseksi muodostunut oikeusteoria ovat täysin historiallisia, positiiviselle oikeudelle, nopeutuneen yhteiskunnallisen kehityksen oloissa, sen tarvitseman tilan avajina.²

Kyse on yhteiskunnallisen käytännön historiallisuudesta. Asetettuna oikeutena positiivinen oikeus on jo määritelmällisestikin tietyn yhteiskunnan ja tietyn yhteiskunnallisen kehitysvaiheen oikeutta. Oikeus sekä ilmentää ja ylläpitää yhteiskuntaansa että toimii sen kehittämisen ja muuttamisen välineenä. Tuori katsoo suhdetta oikeuden suunnasta ja tiivistää, että oikeusteorioihin/käsityksiin oikeudesta on aina kätketty yhteiskuntatoria/ käsitys yhteiskunnasta.³ Giddensin ajattelussa yhteiskunnalliset järjestelmät ovat olemassa vain kun ne toimivat eli niitä uusinnetaan ajassa. Hänelle aika ja paikka eivät ole tapahtumisen ympäristöä vaan toimivat sen ”osina”.⁴

¹ Kantilla vapauden subjekti ja moraalilain velvoittama oli ihminen sinänsä. Kant teki tässä jyrkän eron ihmiseen luonnonoliona, ihmisyksilönä. Edellä luvussa 5.1.4 on pyritty osoittamaan, että kunnioittamisen velvoite kuitenkin kohdistui jokaiseen ihmisyksilöön. Kant ei voinutkaan perustaa oikeusajatteluun luonnon tosiasioista johdettavaan normatiivisuuteen, muttei myöskään suoraan moraalilakiin. Hän jakoi normit sisäistä ja ulkoista käyttäytymistä säänteleviin. Molemmat perustuivat käytännölliseen järkeen, mutta vain ensin mainitut suoraan yleiseen moraalilakiin. Jälkimmäisissä oli kyseessä velvollisuus toisia kohtaan, toisten onnellisuus ja päämäärät, joita velvoitettu yksin ei ollut asettanut eikä tällöin toiminnan vaikuttimen myöskään tarvinnut olla velvoittavuus sinänsä vaan esimerkiksi lakiin perustuva pakko. Tällöin velvoite ollakseen laki tarvitsi perustelun, ks. *Metaphysics of Morals* s. 91-92, 146-148, 156-157, ks. myös Kotkavirta 2001 s. 181-182. Kelsen torjui Kantin ja monien hänen seuraajiensa omaksuman normien jaon, Kelsen s. 66.

² Ks. esim. Helin s. 52.

³ Tuori 2007 s. 159-160.

⁴ Ks. Giddens s. 106, 302-303. Tässä viitataan erityisesti hänen rakenteistumisen teoriaansa, ks. myös s. 297. Toiminta on yhteiskuntatieteiden tutkimaa tapahtumista. Tähän voisi liittää ajan määrittämisen jonkin tapahtumiseksi paikassa.

Kelsenin oikeusteoria ei ole historian myöskään siinä mielessä, että hänelle oikeus oli osa muuttuvaa sosiaalista normijärjestelmää, jota hän kutsui myös positiiviseksi moraalinormistoksi.⁵ Hänen ajattelussaan oikeus konstituoiti aina jonkin oikeudenmukaisuusperiaatteen tai ainakin joukon moraaliarvoja, jotka tavallisesti vastaavat jonkin vallassa olevan ryhmän tai yhteiskuntakerroksen moraalisia katsomuksia.

6.1.2 Oikeuden sisäisestä historiallisuudesta

Samanaikaisesti oikeus sisäisesti tarkasteltuna saattaa johtaa päätelmään historiattomuudesta. Jarkko Tontti toteaa, ettei nykypäivän valtavirran oikeusdoktriini ja teoria ota oikeuden ajallisuutta vakavasti huomioon, jos ollenkaan. Valtavirran oikeusteoria keskittyy sääntöjen ja periaatteiden maailmaan nykyisellään. Hän näkee tämän peruna Kantin yksinomaisesti kvantitatiivisesta aikakäsityksestä, joka johti hänet, samoin kuin uskantilaisen oikeusteorian ja oikeustieteen historiattomuuteen. Tämän ajattelun puhdasta toteutusta edustaa Tontin mukaan Kelsenin oikeusoppi.⁶

Kelsen pakottikin oikeustieteilijä poloisen historiattomuuteen, irrotti moraalijärjestelmistä ja asetti hänelle arvovapauden ihanteen kieltäen tarkastelemasta oikeutta sen paremmin itse kannattamansa kuin minkään muunkaan, kuten, paradoksaalista kyllä, vallitsevaksi katsotun oikeudenmukaisuusperiaatteenkaan kannalta.⁷ Lieneekin selvää, että Kelsenin tapa erottaa oikeustiede oikeusteoriasta johtaa ylittämättömiin vaikeuksiin, oikeustieteen käytännölliseen umpikujaan. Kelsenin vaikutus onkin mm. johtanut Tuorin toteamalla tavalla oikeusteoreettisen positivismin piirissä oikeustieteen oikeutta tuottavan ja uusintavan roolin kiistämiseen.⁸

Oikeuden sisäinen historiallisuus voi perustua vain ajattelulle, joka tunnistaa ja tunnustaa oikeuden järjestelmän yhteiskunnalliset riippuvuudet ja sitoumukset sekä politiikan että moraalien suuntaan. Tuorille oikeus on, kuten hän toteaa, läpeensä historiallista, minkä mahdollistaa oikeuden ymmärtäminen useampi tasoiseksi. Lainsäätäjän, lainsoveltajan ja oikeustieteen oikeuden pintatasolla tuottama aines sedimentoituu oikeuskulttuuriin ja oikeuden syvärakenteeseen, jotka puolestaan konstituivat näiden pinnan jatkuvan muutoksen tuottavien oikeudellisten käytäntöjen mahdollisuuden.⁹ Tuorin tasomallin lähtökohtana on siis, että se positivoi myös oikeuskulttuurin ja oikeuden syvärakenteen.¹⁰ Malli tekee näistäkin kerroksista jatkuvan, joskin hitaamman muutoksen kohteita. Aidosti historiallisen tästä mallista tekee kuitenkin vasta se, että tunnistetaan myös näiden syvempien kerrosten horisontaalinen huokoisuus.¹¹

⁵ Termiä positiivinen moraalikäyttö Austin kaikista ihmisen asettamista normeista, joiden hän ei katsonut juurikaan eroavan positiivisesta oikeudesta, ks. Austin s. 123-127. Kelsenille kaikki normit olivat positiivisia.

⁶ Ks. Tontti s. 1-2, 101. Tässä yhteydessä on muistettava myös, että Kelsenille normi oli kuitenkin nimenomaan sovellettava/sovellettu normi. Hän totesi normilla olevan myös henkilöllinen ja asiallinen voimassaolopiirinsä. Normin kohteena ei siis ole ihminen sellaisenaan vaan aina ainoastaan jonkin ihmisen tietty käyttäytyminen. Kelsen 1968 s. 14-15.

⁷ Ks. Kelsen 1968 esim. s. 76-77.

⁸ Tuori 2007 s. 98.

⁹ Ks. mm. Tuori 2000 s. 229-230, 2007 s. 54.

¹⁰ Tuori 2007 s. 72.

¹¹ Ks. Tuori 2007 s. 156.

6.1.3 Oikeustyyppien kehityksestä

Oikeustyyppikuvausten tarkoituksena on saada esille piirteet, jotka liittävät tavan ajatella oikeutta aikaan ja paikkaan.¹² Max Weber korosti, että moderni formaalis-rationaalinen oikeus kontrolloi tavoitteiden toteuttamisen keinoja, mutta ei sen sijaan määrittele itse tavoitteita vaan modernin oikeuden oloissa tavoitteet asetetaan oikeuden ulkopuolella. Näin määriteltynä positivistisen oikeuden ideaali sopii, kuten Kevät Nousinainen toteaa, yhteen liberalistisen talousopin ja utilitaristisen etiikan kanssa. Weberin mukaan oikeuden eriytyminen sisällöllisesti etiikasta ja politiikasta merkitsi materiaalisen rationaalisuuden korvautumista loogisella systematiikalla ja legitimiisyyden perustamista säättämismenettelyn formaaliseen moitteettomuuteen.¹³

Weberin määrittelemän modernin oikeuden ideaalityypin kehittyminen voidaan liittää kansallisvaltioiden kehittymiseen ja vastaavasti kansallisvaltioiden murenemiseen liittyä myöhäismoderni oikeustyyppi, jonka piirteiksi voitaneen määritellä Tuorin termiparia *ratio* ja *voluntas* käyttäen, yhtäaikaiset, *ratio*ta ilmentävät valtiosääntöistyminen, ylikansallisuus ja kansainvälisyys sekä *voluntas*ta ilmentävät fragmentaatio ja lokaalisuus.¹⁴

Wilhelmsson painottaa jälkimmäistä tendenssiä. Hänen mukaansa politiikasta on myöhäismodernissa tullut mikropolitiikkaa, pienten oikean suuntaisten askelten taidetta kaoottisessa ympäristössä. Oikeudessa tämä merkitsee, että uskottavuus lopullisen suuren systeemin etsinnältä on kadonnut. Wilhelmsson tarjoaa ”Suuren Kertomuksen” tilalle¹⁵ avainkäsitteeksi ”Pieniä Hyviä Kertomuksia”. Eettisen pirstaloitumisen ja henkilökohtaisen moraalin vaatimuksen samanaikaisuuteen Wilhelmsson etsii vastausta vastuuoikeuden kontekstista.¹⁶ Tuori puolestaan painottaa *ratio*ta nähden myös ”suuremman kertomuksen” mahdollisuuden. Hän toteaa perus- ja ihmisoikeusperiaatteiden harmonisoivan merkityksen kasvaneen ja katsoo oikeuden globalisaation ehkä toteutuvankin oikeuden syvärakenteen globalisaationa, eri oikeusjärjestelmiä ja kulttuureita yhdistävän oikeuskoodin muodostumisena.¹⁷ Etiikan ja moraalin erottamisen perustalta Tuori myös ilmaisee asian siten, ettei pienten kertomusten pluralismi eettisessä ulottuvuudessa ole mahdollinen ilman jonkinlaista suurta keromusta moraalisisessa ulottuvuudessa.¹⁸

¹² Hirvosen projekti väitöskirjassaan on päinvastainen. Hän asettaa tavoitteeksi dekonstruktion, tradition peräkkäisten kerrosten purkamisen alkuperäisen tradition paljastamiseksi, palaamisen oikeuden alkuun, jonka hän kytkee kreikan sanaan *diké*. Hirvonen siis etsii oikeaa oikeutta, oikeutta, joka on saattanut kylläkin olla jossakin historian vaiheessa hetkellisesti tosi (runoilijan *kenties* tavoittama), mutta vain ajateltuna oikeutena, oikeuden ideana (kuten esim. artikuloituna oikeudenmukaisuusperiaatteena), jota peittämään oikeus instituutiona ja oikeudellisina käytäntöinä on kasautunut, ks. Hirvonen 2000 s. 15.

¹³ Tiivistys Weberin modernin oikeuden konseptista tässä pääosin Nousiaisen 1993 s. 15-16, 28-29 ja 37, ks. Weber 192 ss.

¹⁴ Ks. Tuori 2007 s. 308.

¹⁵ Loyotard kirjoitti 1985, ettei enää ole ”suuria kertomuksia”, kattavia historian konsepteja. Ei ole yhtä puolustettavissa olevaa käsitystä kehityksestä, eikä ylipäätään historiaa. Fukuyama puhui 1989 historian lopusta, tarkoittaen vaihtoehtojen ja ideologisten kamppailujen ehtymistä. Myös Giddens kirjoittaa tradition lopusta, mutta kriittisesti ideologian lopun julistamisesta, Giddens s 278-279, 296 ja 299-300.

¹⁶ Ks. Wilhelmsson 2001 esim. s. 233 ja 125. Wilhelmssonin tarkastelussa on erityisesti vahingonkorvausoikeus ja yksityisoikeudellinen vastuu, mutta samalla hän näyttää tarjoavan vastuun käsitettä oikeusjärjestyksen läpäiseväksi solidaarisuuden perustaksi.

¹⁷ Ks. Tuori 2007 s. 308-309.

¹⁸ Ks. Tuori 2003 s. 156-157. Etiikka on hänen mukaansa kulttuuristen arvojen ja hyvä-käsitysten aluetta, kun taas moraalissa on kyse yksilöiden ja ryhmien välisten ristiriitojen ratkaisemisen ja kanssakäymisen normeista.

Jürgen Habermas kutsuu demokraattisen oikeusvaltion oikeustyyppiä seuraavaa vaihetta demokraattisen ja sosiaalisen oikeusvaltion oikeustyyppiä.¹⁹ Habermasin demokraattisessa oikeusvaltiossa lainsäädäntömalli sisältää erilaisia kommunikaatiomuotoja, diskursseja ja neuvotteluja, politiikan, moraalien ja juridiikan alueella²⁰ ja samoin ratkaisudiskurssit vaativat laaja-alaisuutta. Habermas toteaa kuitenkin myös, että määriteltäessä demokratiakäsitteen normatiiviseksi sisällöksi diskursiivisen arvon- ja norminmuodostuksen julkisessa keskustelussa viittaa tämä myös muodollisesti toteutettujen keskustelu- ja ratkaisuprosessien tuolle puolen. Prosessien tulee olla avoimia niitä ympäröivässä poliittisessa keskustelussa vapaasti kelloville arvoille, teemoille, panoksille ja argumenteille. Hän edellyttää järjestetyltä, perustuslaillisestikin turvatulta, tahdonmuodostukselta yhteispeliä järjestäytymättömän, ei päätöksiin vaan keksimiseen ongelmanratkaisuun tähtäävän julkisuuden kanssa.²¹ Habermas näyttää siis taipuvan aineellisen ulkoisen kritiikin puoleen edetessään sosiaalisen ja demokraattisen oikeusvaltion mallin suuntaan.

Sosiaalinen onkin tässä ymmärrettävä materiaalsen oikeudenmukaisuuden kontekstissa. Myös Aulis Aarnio puhuu muodollisen oikeusvaltion materiaalistumisesta ja toteaa, ettei oikeusjärjestys ilman sitoutumista kansainvälisesti hyväksytyihin ihmis- ja perusoikeuksiin saa oikeusvaltion statusta.²² On vaikea nähdä muuta mahdollisuutta sosiaalisen (ja demokraattisen) oikeusvaltion oikeusjärjestelmälle kuin, että se ottaa jatkuvasti vastaan, antaa oikeudellista merkitystä ulkoiselle aineelliselle (moraaliselle) kritiikille. Sosiaalinen oikeus positiivisena oikeutena pitää sisällään myös ”normaalistavan” totalitarismin vaaran, jonka torjumiseen eivät ehkä Francois Ewaldin esittämällä tavalla oikeuteen itseensä kerrostuneet yleiset oikeusperiaatteet, ihmisoikeusperiaatteet mukaan lukien, riitä ilman ulkoisen moraalisen kritiikin jatkuvaa vaikutusta.²³

Luonnon ja ympäristön arvojen kansainvälisoikeudellisen ja perustuslaillisen merkityksellisuuden vahvistuminen ja läpäisevän ympäristönäkökulman liittäminen oikeusjärjestyksiin ja suojelusäätelyn jatkuva lisääntyminen ovat saaneet Kari Kuusiniemen pohtimaan kestävä kehityksen oikeusvaltion oikeustyyppin ja Tapio Määtän ekologisen oikeusvaltion oikeustyyppin mahdollisuutta.²⁴ Tässä tutkimuksessa on tarkasteltavaksi otettu biosentrisen oikeusajattelun ja eliöyhteisöllisten oikeuksien mahdollisuus. Oikeustyyppin kumuloituvana näyttäytyvän kehittymismahdollisuuden pohjalta voitaisiin ehkä (kokonaisuutta tarkemmin hahmottelemattakin) rohkeasti puhua demokraattisen, sosiaalisen ja eliöyhteisöllisen oikeusvaltion oikeustyyppin mahdollisuudesta.

6.2 Oikeus ja moraalit

6.2.1 Oikeasta oikeudesta

Kun luonnonoikeus irrotettiin teologiasta ja suvereenin vallasta ja oikeuden lähteeksi tuli ihmisjärki muodostui suhde moraalisiin ratkaisevaksi. Matti Ilmari Niemi toteaa luonnonoikeusajattelussa oikeuden ja moraalien välisen yhteyden olevan käsitteellinen.

¹⁹ Habermasin mukaan modernin yhteiskunnan oikeudellistumisen vaiheet ovat porvarillinen valtio, porvarillinen oikeusvaltio, demokraattinen oikeusvaltio ja demokraattinen ja sosiaalinen oikeusvaltio, ks. Habermas esim. 2004 s. 324-326, 382, 390. Ks. oikeustyyppin kehityksestä Habermasin teoriassa myös Tuori 1988 s. 122-124.

²⁰ Ks. Habermas 1992 187 ss, ks. myös Tuori 2007 s. 50.

²¹ Habermas 2004 s. 390-391.

²² Aarnio 2002 s. 5.

²³ Ks. Ewald 1988 39 ss. Ewaldilla kyse on itse asiassa normista mittapuuna, oikeudenmukaisuussäännöstä, johon oikeusyhteisö on sitoutunut.

²⁴ Ks. johdanto, luku 2 viite 42.

Ihmisen ollessa tietynlainen, hänen yhteisönsä ovat välttämättä tietynlaisia ja oikeudenmukaisen ihmisyyteen oikeusjärjestyksen lähtökohdina ovat tietyt oikeudenmukaisuuden periaatteet.²⁵ Juha-Pekka Rentto rakentaa ajattelunsa luonnon normatiivisuudelle ja toteaa luonnollisen lain ja positiivisen lain suhteen olevan ontologinen. Positiivisen lain tehtävä on palvella luonnollisen lain toteuttamista.²⁶ Hannu Tolonen selostaa luonnollisen määräytymisen ja rationaalisen ajattelun yhteyttä luonnonoikeudellisessa päättelyssä. Hänen mukaansa ratio subsumoi erityisen teon yleisen päämäärän alaiseksi. Se osoittaa miten erityinen hyvä kuuluu yleisen hyvän alueeseen: miten tämä hyvä ja tämä hyödyllinen on yleisesti hyvää ja hyödyllistä.²⁷

Luonnonoikeusajattelussa oikeudenmukaisuus kuuluu oikeuden käsitteeseen ja voimassaolevaksi oikeudeksi voidaan tunnustaa vain lait jotka kestävät vertaamisen oikeaan oikeuteen, luonnosta johdettavaan oikeudenmukaisuusperiaatteeseen, objektiiviseen moraalisiin. Normin, lain tai koko oikeusjärjestyksen oikeudenmukaisuus voidaan kyseenalaistaa ulkoapäin, kuten sisäisestikin. Sisäinen näkökulma tarkoittaa tässä kuitenkin vain tarkastelijan asemaa suhteessa oikeudellisiin käytäntöihin. Luonnonoikeus jakaa velvoittavuuden ja pakottavuuden positiivisen oikeuskäsityksen kanssa, kun kyseessä ovat luonnonoikeuden kanssa sopusoinnussa olevat normit. Luonnonoikeudellinen oikeuslähdeoppi asettaa lainkäyttäjän aina ”oikeutta luovaan asemaan” oikeudenmukaisuuspunninnan osalta. Luonnonoikeusajattelu johtaakin tuomarin ja aseman keskeytyksen muutoin melko etäällä toisistaan olevissa oikeusnäkemyksissä, kuten esimerkiksi Rentton tutkimuksissa, Petter Kavoniuksen darwinilaisesta luonnonoikeuskonseptistä tai Hirvosen Heidegger-vaikutteisesta ajattelusta.²⁸ Monet luonnonoikeusteorian kannattajat kuitenkin katsovat, että luonnonoikeuteen kuuluu myös sitoutuminen asetettuun oikeuteen.²⁹

Luopuminen arvo-objektivismista ja moraalien ajattelu konventionaaliseksi saattaa johtaa päätelmään, että tämän voisi liittää luonnonoikeuden konseptiin. Tällöin oikeuden ja moraalien suhde pysyisi muuttumattomana, mutta moraalikonvention mukana myös oikeus muuttuisi. Tässä ajattelussa on vain se ongelma, että yksi universaali tai edes yhden laajan oikeusyhteisön kattava moraalikonventio (ajallisesti lyhytaikainenkin), johon oikeutta verrattaisiin on jo käsitteellinen mahdottomuus (ellei tätä rinnasteta yhteiskuntasopimukseen, ajateltuna, transsendenttina moraaliperustana, mutta tämä ei vie lainkaan eteenpäin).³⁰ Oikeusteorian luonnonoikeuden lähtökohdasta ei sovi konventionaalinen käsitys moraalista eikä myöskään pitämisen ja olemisen maailman erottaminen. Luonnonoikeudelliseksi ajateltu oikeus ei myöskään olisi lainkaan mahdollista arvopluralismin oloissa.

²⁵ Niemi Matti Ilmari 2000 s. 161.

²⁶ Rentto s. 239. Ontologisen suhteen lähtökohdasta Rentto päätyy väistämättä toteamaan lain nykyisellään vastaavan osapuulleen sitä, mitä nykyaikana kutsutaan luonnonlaeiksi eli kuvausta kunkin asian luonnosta ja sijainnista maailmanjärjestyksessä, ks. Rentto s. 242.

²⁷ Ks. Tolonen Hannu 1984 s. 150-151.

²⁸ Esim. em. Rentton tutkimus, Kavoniuksen väitöskirja vuodelta 2003 ja Hirvonen 2000.

²⁹ Jo Kant otti voimakkaasti kantaa siihen, että olisi tolkutonta vaatia tuomaria osoittamaan lakien totuus ja oikeellisuus, Tiedekuntien riitely s. 24.

³⁰ Ks. myös esim. Ewald s. 59 normin luonteesta ja absoluuttisen sekä universaalien normien mahdottomuudesta.

6.2.2 Luonnonoikeuden haasteeseen vastaamisesta

6.2.2.1 Justifikaatioita luonnonoikeudesta

Viime vuosisadan jälkipuoliskolta luonnonoikeus eri muodoissaan on noussut haastamaan oikeuspositivismia. Luonnonoikeudella tarkoitetaan tällöin laajempaa joukkoa eriaisteisesti moraalien ja oikeuden yhteyttä painottavia konsepteja. Ari Hirvonen katsoo yhden perustan tälle olevan positiivisen oikeuden ajautuminen umpikujaan oikeusteorian Hitlerin Saksan rikosten seurauksena. Hirvonen näkee Auschwitzin jälkeen oikeudessa kaksi liikesuuntaa – kohti luonnonoikeutta ja kohti oikeuspositivismiin uudistamista.³¹ Hannu Tolonen puolestaan tunnistaa taustalla pyrkimyksen nähdä ihmisen toiminta muutoin kuin matemaattisen luonnontieteen ja kausaalisuhteen tuottaman tieteenihanteen pohjalta.³² Tolonen katsoo myös ihmisoikeuksien ja yleisten oikeusperiaatteiden tuovan oikeuteen arvosidonnaisia elementtejä, jotka hän liittää myös luonnonoikeuteen.³³ Tuori näkee yhteyden oikeuden piirissä Ronald Dworkinin ja Robert Alexyn alustaman oikeusperiaatteista käytävän keskustelun ja Rawlsin poliittisen filosofian piirissä herättämän uuden luonnonoikeuskiinnostuksen välillä.³⁴

Ihmisoikeuksien rinnalla myös käsitykset luonnon ihmisestä riippumattomista arvoista ovat nostaneet ympäristöoikeuden oikeudenalalla esille luonnonoikeudellista ajattelua ainakin heikossa muodossaan. Luonnonoikeudellista ajattelua sisältää esimerkiksi Määttä maanomistusta koskeva tutkimus, jossa hän tutkii uudenlaisen, vallitsevaa käsitystä paremmin ihmisen luontosuhteen ja ympäristönäkökohdat huomioon ottavan omistusoikeusparadigman muodostamista. Hän hakee tutkimuksessaan omistusoikeuden juuria, etologis-antropologisia elementtejä, jotka edeltävät positiivista oikeutta ja ovat siis juridiseen omistusoikeusinstituutioon nähden apriorisia.³⁵

Weinberger arvioi yli kaksikymmentä vuotta sitten oikeustutkimuksen tendenssiksi heikkojen luonnonoikeuden teorioiden esilläpidon ja tämän tendenssin on edelleenkin arvioitava jatkuvan. Näillä teorioilla Weinberger tarkoitti teorioita, jotka pitävät päätehtävänä tutkia voimassaolevaa oikeussysteemiä, mutta antavat luonnonoikeudelle tehtäviä kuten tuottaa justifikaatiota positiiviselle oikeudelle, antaa moraalinen pohja keskeisille oikeudellisille sitoumuksille, auttaa materiaalisen oikeuden pääpiirteiden tunnistamisessa ja auttaa oikeustapausten ratkaisemisessa.³⁶ Joseph Raz tarkastelee positiivisia oikeusteorioita oikeusläheajattelun näkökulmasta jakaen ne moraaliperiaatteet mukaan lukevaan ja poissulkevaan positivismiin.³⁷ Pelkästään moraaliyhteyden perusteella voidaankin hyvällä syyllä Weinbergerin tavoin puhua perheyhtäläisyyksistä positivististen oikeusteorioiden välillä pikemminkin kuin niiden luonteenomaisista piirteistä.³⁸

H.L.A. Hart kirjoitti minimimäärästä oikeudenmukaisuutta, kutsuen tätä ”luonnolliseksi”, joka tarvitaan kaikissa sosiaalisissa systeemeissä.³⁹ Weinberger katsoo, ettei Hartin

³¹ Ks. Hirvonen 2004 s. 151.

³² Tolonen Hannu 1984 s. 16-17. Tolonen liittää luonnonoikeudelliseen ajatteluun tai ainakin sen kanssa yhteensopiviksi von Wrightin teon ja praktisen syllogismin teorian sekä Aarnion näitä hyödyntävän oikeusteorian.

³³ Tolonen Hannu 2003 s. 11-12.

³⁴ Ks. Tuori 1990 s. 71-72.

³⁵ Ks. Määttä 1999 s. 15, 35, 159.

³⁶ Weinberger s. 112.

³⁷ Ks. Raz 1980 212-215, 2002 s. 45-52.

³⁸ Ks. Weinberger s. 115-116.

³⁹ Hart 1994 s. 206-207.

luonnonoikeudellisessa minimissä kuitenkin ole kyse luonnonoikeuden konseptista vaan materiaalisista ehdoista sen sosiaalisen funktion toteuttamisessa, joka oikeudella on. Hart painottaakin rationaalista yhteyttä luonnon tosiasioiden ja oikeudellisten ja moraalisten sääntöjen välillä. Rationaalisuus on niin oikeuden kuin moraalinkin edellytys.⁴⁰ Toisaalta rationaalisuus ja oikeudenmukaisuus liittyvät yhteen. Weinberger ilmaisee asian todeten oikeussysteemillä olevan normatiivis-loogisen rakenteen, joka on teleologisella arvo-orientoituneella perustalla.⁴¹ Neil MacCormick selventää vielä arkikielellä, että ”kaikki tiedämme, että oikeudellisesti järkevä käytös on tiedon asia ja yhtä lailla moraalifilosofiasta tiedämme, että se miten on järkevää käyttäytyä, on miten meidän pitäisi käyttäytyä”.⁴² Voitanee sanoa, että Hartilla, MacCormickilla ja Weinbergerillä oikeuden ja moraalin suhde on jokseenkin vaivaton ja rationaalisuuden välittämä. Lailla ja moraalilla on sama velvoittavuus. Oikeuden normien tärkeysjärjestys perustuu niiden taustalla oleviin arvoihin. Säännöllä, olipa kyse moraalista tai oikeudesta, tulee olla tärkeysjärjestys jotta ne voisivat palvella yhteiskuntaa. Lait tukevat arvoja, mutta osin myös konstituivat niitä.⁴³

Oikeuden ja moraalin suhde, samoin kuin oikeuden ja politiikankin on yhteiskunnallinen tosiasia, joka eri yhteiskunnissa ja eri aikoina muodostuu erilaiseksi. Se, että lainsäädäntöaktin metamorfoosissa yhteiskunnassa vallitsevista moraalikäsitteistä tulee ”virallista moraalista”, oikeuden sisäistä, ristiriidatonta normiainesta ja samalla ulkopuolinen moraalit muuttuu oikeusteorian kannalta merkityksettömäksi, on yhtä vähän uskottavaa kuin oikea oikeus kaiken oikeuden voimassaolon mittapuuna. Aarnio esimerkiksi toteaa lainopin käyttävän arvokäsitteitä tulkintojensa perustana ja vetoavan arvoarvostelmiin ja olevan näin muihin yhteiskuntatieteisiin nähden radikaalimmin arvostavaa vaikei tämä välttämättä ole tavoitettavissa julkilausutuista teorioista.⁴⁴

Sen pohtiminen minkä asteinen moraalin suodattuminen oikeuden järjestelmään tekee tämän sallivasta oikeusteoriasta luonnonoikeudellisen (tässä käsite sisällöltään väljänä, kuten nykykeskustelussa on tapana) on sinänsä turhaa, kunhan oikeuden ja moraalin, samoin kuin oikeuden ja politiikan suhde teoriassa esitetään riittävän perustellusti ja myös ilman ilmeistä ristiriitaa oikeuden empiirisen tarkastelun kanssa. Oikeushan on sellaista miksi se kamppailussa tai pelissä oikeuden kentällä muodostuu⁴⁵, muttei koskaan pelkästään sitä vaan aina myös jotain muuta, joka ei vielä ole saanut riittävää kannatusta.⁴⁶

6.2.2.2 Menettelyn eettisyydestä

Kun Habermas painottaa normin voimassaolossa sen pätevyyttä menettelyllisessä mielessä, hän ei kuitenkaan tähtää muodollis-menettelyllisiin perusteisiin vaan hänen lähtökohtansa on rationaalisuudessa, jonka asettamis-, soveltamis- ja tulkitsemismenettelyt tuottavat. Kyse on siis kommunikatiivisesta rationaalisuudesta ja hän määrittelee oikeudelliset menettelyt institutionaalisiksi praktisiksi diskursseiksi. Alexyn ja Aleksander Peczenikin mukaan kyse on

⁴⁰ Ks. Hart 1994 s. 183 ja 193.

⁴¹ Weinberger s. 113.

⁴² MacCormick 1986 s. 103, ks. myös s. 189 ja 198.

⁴³ Ks. mm. Hart 1994 s. 180-181, MacCormick 1986 s. 132-133 ja Weinberger s. 118.

⁴⁴ Aarnio 1989 s. 60-61.

⁴⁵ Tässä viitataan Bourdieun kenttä-teoriaan. Hän korvaa yhteiskunnan käsitteen kentän ja sosiaalisen tilan käsitteillä ja puhuu suhteellisen autonomisista eri kentillä käynnissä olevista peleistä, joissa kamppailaan kentälle ominaisista pääomista, ks. Wacquant s. 33-40, Bourdieu – Wacquant –teoksessa ja myös Bourdieu 1998 s. 17-18 ja 43-46.

⁴⁶ Ks. hallitsevista koulukunnista ja kilpailevista suuntauksista Niemi Matti Ilmari 2000 s. 140.

moraalis-praktisista diskursseista.⁴⁷ Habermasin diskurssietiikan peruslauseen mukaan ainoastaan niitä normeja voidaan pitää pätevinä, jotka saavuttavat (tai voisivat saavuttaa) kaikilta praktisen diskurssin vaikutuspiirissä olevilta osallistujilta hyväksynnän.⁴⁸ Habermas liittyy diskursiivisen oikeudenmukaisuusperiaatteen Kantin kategorisen imperatiivin ideaan eli pätevän moraalin persoonattomaan ja yleiseen luonteeseen, sellaisena kuin sitä Kantin imperatiivin ”yleisen lain” -muotoilu ilmentää. Habermas kuitenkin siirtää painon yksilöstä kollektiiviseen, monologisesta yleisen hyväksyttävyyden ratkaisemisesta argumentatiiviseen ratkaisutapaan.⁴⁹

Hyväksymisenarvoista oikeutta tuotetaan siis ideaalisissa puhetilanteissa⁵⁰, joilla Habermas tarkoittaa niiden ehtojen kuvausta, joiden vallitessa totuutta ja oikeellisuutta koskevia vaatimuksia on mahdollista ratkaista diskursiivisesti.⁵¹ Diskurssisäännöt edellyttävät Alexyn täsmentäminä ensinnäkin jokaisen puhe- ja toimintakykyisen subjektin oikeutta osallistua diskurssiin ja toiseksi väitteiden esittämisen vapautta eli oikeutta problematisoida mikä tahansa diskurssissa esitetty väite, esittää mikä tahansa väite ja ilmaista asenteensa, toiveensa ja tarpeensa. Ketään ei saa estää sisäisellä eikä ulkoisella pakolla toteuttamasta oikeuksiaan.⁵²

Yhteiskunnalliset valtasuhteet kuitenkin läpäisevät oikeuden asettamisprosessin. Foucaultin mukaan valta kätkeytyy normeihin ja laki (ja oikeudellinen diskurssi) peittää vallan suhteita ja mekanismeja.⁵³ Juha Tolonen painottaa tiedon kontrollia ja toteaa keskeisen vallan olevan sillä, joka kykenee vaikuttamaan siihen mitä yhteiskunnassa pidetään totena ja pätevänä tietona. Kun tämä on lyöty lukkoon, lainsäädännön sisältö ja soveltamiskäytäntö on jo määritelty.⁵⁴ Lars D. Eriksson toteaa oikeusnormien olevan useimmissa tapauksissa poliittisen valtapelin tuotteita ja intressipunninnoissa tiettyjen intressien tulevan automaattisesti suljetuiksi pois irrelevantteina niiden puolustajien heikon aseman tai ”yleisen uskottavuuden” puutteen vuoksi.⁵⁵

⁴⁷ Ks. Alexy 1983 s. 261-272 ja Peczenik 1997 s. 14.

⁴⁸ Habermas 1994 s. 144.

⁴⁹ Ks. Habermas 1994 s. 117 ja 121. Habermas ei ole kiinnostunut, kuten hän toteaa, Kantin kategorisen imperatiivin eri muotoiluista eikä ehkä tästä syystä näe ”ihmisarvo –muotoilun” merkitystä Kantin moraalin universaalisuudessa, ks. edellä luku 5.1.4. Habermas erottaa universaalisuuden, yleistettävyyden, joka on luonteeltaan argumentaatioääntö, kaikista sisällöllisistä moraaliperiaateista, mutta myös diskurssietiikan peruslauseesta.

⁵⁰ Perelman korvaa Habermasin ideaalisen puhetilanteen käsitteen universaalilla ideaalisella auditoriolla, jonka muodostavat valistuneet, rationaalisten perustelujen käyttöön valmiit ihmiset. Auditoriossa myös arvoarvostelmat saavat objektiivisen luonteen siinä mielessä että rationaalinen perustelu johtaa jokaisen järkevän ihmisen hyväksymään tällaisen arvostelman. Tämä tietenkin edellyttää, että auditorio on sitoutunut paitsi tiettyihin rationaalisuuskriteereihin myös tiettyyn arvojärjestelmään, jotka muodostavat kehykset argumentoinnille. Tämä osoittaa, ettei kyseessä voi olla universaalinen auditorio. Aarnio täsmentää käsitettä erottamalla toisistaan ensinnäkin konkreettisen ja ideaalisen auditorion sekä toisaalta osittaisen ja universaalisen auditorion. Tämän jaottelun mukainen osittainen ideaalinen auditorio sitoutuu rationaalisen harkinnan sääntöihin ja sen jäsenet ovat osallisia yhteisiin arvoihin, ilman oletusta objektiivisista, universaaleista arvoista. Tällainen auditorio on yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaisesti määrätynyt. Ks. auditorioista Perelman s. 24-25, Aarnio 1989 s. 278-283 ja myös Tuori 1988 s. 172.

⁵¹ Habermas 1996 s. 33.

⁵² Ks. laajemmin Alexy 1983 s. 233-257, Habermas 1996 s. 140-141, myös Habermas 2004 s. 389 ja Tuori 1988 s. 77.

⁵³ Ks. esim. Foucault 1998 s. 17, 102-103 ja 2005 s. 37 ja 255. Foucaultin mukaan vallan kohteiden on sen sijaan oltava näkyvissä ja niiden näkyväksi tekeminen ilmentää niihin kohdistuvaa vallan otetta.

⁵⁴ Tolonen Juha s. 309.

⁵⁵ Ks. Eriksson 1999b s. 39.

Lähemmäksi käytäntöä Habermas tulee suunnatessaan katseensa normin sosiaaliseen ympäristöön ja legitimiisyyteen sosiaalisena voimassaolona ja tätä kautta takaisin oikeusjärjestykseen. Tuori antaa legitimiisyyksikäsittelle kaksi perustavaa merkitystä, empiirisen ja normatiivisen legitimiisyyden. Empiirinen viittaa normin tosiasialliseen hyväksyntään ja normatiivinen hyväksyttävyyteen tai, Habermasin ilmaisulla, hyväksymisenarvoisuuteen. Diskursiivisesti tuotetun oikeuden siis tulisi toteuttaa sekä normatiivinen että empiirinen legitimitteettivaatimus. Normit ja ratkaisut edellyttävät rationaalisia perusteluita, oikeuden järjestelmässä justifikaatiota, joka vastaa laajan oikeusyhteisön oikeudenmukaisuuskäsitystä.⁵⁶ Tämä tietenkin palauttaa pohdittavaksi kysymyksen diskursseista pluralistisessa moraalikentässä.

6.2.3 Epäoikeudenmukaisen normin/oikeuden noudattamisesta

6.2.3.1 Voimassaolosta ja noudattamiskysymyksestä

Normin noudattamista koskevassa punninnassa ollaan tekemisessä kahden Alf Rossin erotteleman ja pyyteettömiksi kutsuman käyttäytymisasenteen eli lain kunnioituksen ja moraalisen käyttäytymisasenteen kanssa. Moraaliasenteet ovat sisällöllisiä ja yksilöllisiä, kun lainkunnioitus puolestaan on formaalinen ja institutionaalinen asenne. Asenteen formaalisuudella Ross tarkoittaa, ettei se riipu käyttäytymismallin sisällöstä vaan siitä, onko käyttäytymismalli kompetentin norminantajan oikealla tavalla vahvistama. Asenteen institutionaalisuudella Ross tarkoittaa, että se on oikeusjärjestyksen tuote eikä siis perustu yksilön omakohtaiseen pohdintaan.⁵⁷ Seuraako tästä, että myös epäoikeudenmukaista lakia, mitä mahdollisuutta oikeuspositivistit ei sulje pois, olisi aina noudatettava. Aarnio katsoo tämän vallitsevaksi lakipositivistiseksi käsitykseksi.⁵⁸ Ainakin oikeuspositivismista piirretyissä karrikatyyreissä tämä katsotaan myös suuntauksen luonteenomaiseksi piirteeksi.⁵⁹

Lain voimassaolo ei Hartin mukaan ole ratkaisu sen noudattamiskysymykseen, olipa hallitsija kuinka mahtava tahansa, vaan lain vaatimukset pitää alistaa moraaliseen kontrolliin.⁶⁰ MacCormickin mukaan oikeus toteutuu aina jonkun oikeus- ja kohtuus/sopivuuskäsityksen alla eikä vaatimus lain noudattamisesta koskaan ole eikä voi olla moraalisesti neutraali. Erityisesti oikeustieteestä hän toteaa, ettei se ole sidottu tutkimansa oikeusjärjestyksen ideologiaan eikä analyttinen tutkimuskaan vapauta koskaan suorittajaansa vastuusta aktuaalisen vallankäytön suhteen.⁶¹ Hart ja MacCormick siis katsovat, toisin kuin Kelsen, oikeustieteen tarvitsevan aina paitsi sisäisen myös, ainakin potentiaalisena, ulkoisen näkökulman tutkimuksensa kohteeseen. Laajemmasta näkökulmasta oikeus ”ei voi tulla toimeen” ilman jatkuvaa sisäistä, systeemirationaalista, ja ulkoista, poliittista ja moraalista, kritiikkiä. Nämä kritiikit eivät luonnollisestikaan ole kaavamaisesti erotettavissa.

⁵⁶ Ks. Habermas esim. 1996 edellä viiteissä 51 ja 52 mainitut kohdat, ks. myös Tuori 1988 s. 136-138, ja 2000 s. 261-263.

⁵⁷ Ks. Ross 1946 s. 86-88 ja 1958 s. 55. Rossin käyttäytymisasenteita koskevaa ajattelua selostaa Helin s. 146-147.

⁵⁸ Aarnio 2003 s. 22.

⁵⁹ Ks. esim. Tolonen Hannu 2003 s. 30, Tontin väitöskirjassa valtavirran oikeusteoriat/oikeusteoreetikot esiintyvät nimeämättöminä ikään kuin ”vastapuolena”, Tontti 2004. Ks. karrikatyyrien piirtämisestä myös MacCormick 1986 s. 141.

⁶⁰ Hart 1994 s. 210.

⁶¹ MacCormick 1986 s. 104.

Moraali ja arvot asettuvat oikeusjärjestykseen toisaalta lainsäätäjän kautta jo kamppailussa voittaneina ja/tai siinä hioutuneina, mikä Benthamille ⁶² ja Kelsenille oli ainoa ja riittävä tapa. Kuten edeltä jo on luettavissa, oikeuspositivistinen ajattelu ei yleisesti suinkaan sulje pois sitä, että moraali ja arvot vaikuttavat myös tulkinta- ja soveltamistilanteissa oikeustositseikkoihin kytkeytyneinä⁶³, oikeudellisten käsitteiden ja periaatteiden kautta. Tästä huolimatta moraalisen punninnan piiriin jää aina kysymys voiko normin mukaisesta, pakkokeinoin ylläpidetystä, käyttäytymismallista poiketa. Myöskään kelseniläinen oikeuden sisäisesti moraalien vaikutuksen poissulkeva oikeusteoria ei kiellä, eikä voikaan kieltää normin noudattamisen moraalista punnintaa, sen voi kieltää vain formalistinen, oikeusnormien sisällölle merkitystä antamaton, moraaliperiaate. Raz tarkastelee kysymystä toisesta kulmasta todeten, että vahvassa merkityksessä velvollisuus noudattaa lakia yleisesti ymmärrettynä tarkoittaa, että lain velvoite on justifioitu, toisin sanoen lailla todella on sellainen legitimi auktoriteetti, jollainen sillä väitetään olevan.⁶⁴

Hirvonen kirjoittaa, kuten edellä jo todettiin, oikeuden ja moraalien suhteesta Natsi-Saksassa ja näkee kaksi ilmiötä, toisaalta oikeuden ja moraalien erottamisen ja toisaalta moraalien liudentamisen positiiviseen oikeuteen, joilla molemmilla hän toteaa olevan kantilaista taustaa.⁶⁵ Yleistäen Hirvonen toteaa modernien totalitaaristen valtioiden osoittaneen vaaran mihin yksinomainen oikeuden positiivisuus, joka ei salli voimassaolevan oikeuden kritiikkiä saattaa johtaa⁶⁶

Kun jätetään syrjään tilanne, jossa väkivaltakoneisto pitää yllä oikeusjärjestyksestä, jolla ei ole legitimiä kansalaisyhteiskunnassa, ei epäoikeudenmukaisen oikeusjärjestyksen ongelma ole oikeuden positiivisuus vaan moraalien formaalisuus ja institutionaalisuus, mikä tosiasiasa merkitsee moraalien kadottamista henkilökohtaisena asenteena. Hart käsitteli Natsi-Saksan oikeutta ja lain noudattamisen ongelmaa todeten näkemyksen, joka mahdollistaa lain pitämisen epäoikeudenmukaisena, myös tunnistavan kysymykset, jotka tällaisen lain seurauksena nousevat esille. Kyseessä ovat lain noudattaminen tai noudattamatta jättäminen, alistuminen tottelemattomuudesta seuraavaan rangaistukseen tai pakeneminen ja jälkikäteen lain noudattamisen rankaiseminen tai rankaisematta jättäminen.

Hart päätyy tärkeään sisällölliseen, ei-formaaliseen, johtopäätökseen, jonka mukaan nämä kysymykset on ratkaistava erikseen eikä niitä koskaan voida ratkaista jatkoa silmällä pitäen, kerta kaikkiaan.⁶⁷ Oikeus ei siis sulkeudu moraalilta ja moraalien kuuluvat myös kategoriset imperatiivit. T. W. Adornon näkemyksen mukaan yhteiskuntamoraali voi toteutua kantilaisten maksimien sijasta vain ”minimeinä”. Hän muotoili uuden kategorisen imperatiivin, jonka mukaan ajattelu ja toiminta on järjestettävä siten, ettei Auschwitz toistuisi, ettei mitään vastaavaa tapahtuisi. Hän toteaa tämän imperatiivin olevan yhtä vastahakoinen perustelujen suhteen kuin Kantin imperatiivi ja olisi irvokasta käsitellä sitä diskursiivisesti.⁶⁸ Kun Martti Koskenniemeltä puolestaan kysyttiin oikeudellisen tutkimuksen metodista, hänkin puhui oikeuden sisällöstä todeten ”metodin” voivan olla oikea vain jos sillä päästään

⁶² Kuten aiemmin todettiin, Bentham ei pitänyt moraalisia, oikeuden ulkopuolisia, oikeuksia lainkaan mahdollisina.

⁶³ Esim. normin tosiasiakuvauksen edellyttäessä arvostusta, ks. Aarnio 1989 s. 175-177.

⁶⁴ Ks. Raz 2002 s. 237.

⁶⁵ Hirvonen 2004 s. 137. Kantin oikeusajattelua käsitellään edellä luvun 6.1.1 viitteessä 1.

⁶⁶ Ks. Hirvonen 2004 s. 135.

⁶⁷ Ks. Hart 1994 s. 208-211.

⁶⁸ Adorno s. 358.

lopputulokseen, että joukkotuhonta on kielletty.⁶⁹ Weinberger toteaaakin, ettei oikeuspositivismi sulje pois sitä, etteivät jotkut normisällöt koskaan voi olla hyväksyttäviä.⁷⁰

6.2.3.2 Kansalaistottelemattomuudesta ja moraalisesta virtuositeetistä

Kaikissa yhteiskunnallisissa murroksissa on kyse lakien kyseenalaistamisesta, mutta myös rauhallisemman kehityksen oloissa niiden jatkuvasta kritiikistä ja muuttamisesta. Koskenniemi tarjoaa yhdeksi politiikan määrittelyksi, että se on jatkuvaa kritiikin harjoittamista ja keskustelua vallitsevista yhteiskunnallisista oloista ja niiden muuttamisesta hyväksyttävimmiksi.⁷¹ Lakien voidaan katsoa ikään kuin tiivistävän kritiikin kohdetta sekä tavoiteltavaa. Hanna Arendtin mukaan demokratiassa kansalaistottelemattomuus, jolle lain rikkominen on jo nimityksensäkin mukaan ominaista, on lain voiman tae. Kun ymmärretään, että tottelemattomuus on mahdollista, ymmärretään samalla että toimimalla lain mukaisesti annetaan laille hyväksyntä.⁷²

Kansalaistottelemattomuuden moraalisen oikeutuksen kukin arvioi oman arvojärjestelmänsä mukaisesti. Usein kansalaistottelemattomuudella rikotaan kuitenkin sääntöjä, joiden muuttaminen itsessään ei ole toiminnan tarkoituksena ja joita toimijat itsekin saattavat pitää hyväksyttävänä, mutta joiden rikkomisella huomio saadaan kiinnittymään korjaamista kaipaavaan epäoikeudenmukaisuuteen. Tässä kansalaistottelemattomuus eroaa yksilön eettisestä kannanotosta, jonka perusteella hän kieltäytyy noudattamasta jotain sääntöä.

Kansalaistottelemattomuus tähtää yhteiskunnalliseen keskusteluun ja perustuu useimmiten jonkun ryhmän kollektiiviseen arvioon toimintatavoista. Kyseessä saattaa siis olla hyvinkin moniaineksinen moraalipunninta. Kari Väyrynen liittyy ympäristöaktivismin hyve-etiikkaan Hegelin käyttämän moraalisen virtuositeetin termin.⁷³ Oikeudellinen ongelma kansalaistottelemattomuudesta tulee vasta tuomioistuimelle tai muulle lainsoveltajalle, jolla on ratkaisupakko. Tällöin kysymykseksi nousee missä määrin lain tulkinnassa ja soveltamisessa voidaan tottelemattomuustapauksessa ottaa huomioon arvoissa, arvostuksissa ja oikeuskäsityksissä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia. Matti Wuori kirjoitti 1990-luvun alussa Euroopan ihmisoikeussopimukseen liittymisen edellyttämän ihmisoikeusmyönteisen laintulkinnan merkityksestä kansalaistottelemattomuustapauksissa mm. mielipiteenilmaisun ja kokoontumisvapauden kannalta.⁷⁴ Perusoikeusuudistus vuonna 1995 on tuonut tulkintatilanteisiin myös ympäristöperusoikeuden aineellisen sisällön, muiden perusoikeuksien, kuten omaisuudensuojan, rinnalle.

Vapaa Vuotos -liike järjesti joukkomittaisia soujuja Vuotoksen allashanketta vastaan joka vuosi hankkeen vesioikeudellisen käsittelyn aikana. Lappajärvellä ja Kojjärvellä 1970-luvun lopulla järvien jo käynnistyneen laskun estämiseksi ryhdyttiin kansalaistottelemattomuudeksi luokiteltaviin toimenpiteisiin.⁷⁵ Kaikissa tapauksissa oli liikkeen kannalta kyse poliittisesta

⁶⁹ Ks. Koskenniemi 1997 s. 179.

⁷⁰ Weinberger s. 118.

⁷¹ Koskenniemi 2005 s. 537.

⁷² Arendt s. 81.

⁷³ Väyrynen 2009 s. 75. Kansalaistottelemattomuudesta ja omaantuntoon perustuvasta kieltäytymisestä ks. myös Tuori 2000 s. 281.

⁷⁴ Ks. Wuori 209-212. Wuori kirjoitti myös 1980-luvun ja 1990-luvun alun kansalaistottelemattomuutta koskeneista oikeudenkäynneistä pitäen oudoksuttavana, että KKO mm. Kojjärvi-päätöksessään, KKO 1983 II 159, puhui oikeusjärjestyksen syrjäyttämisestä, kun kaikki oikeusjärjestykset hänen mukaansa kuitenkin sallivat lainrikkomisen ja vähäisemmän edun uhraamisen, jotta tärkeämpi arvo pelastuisi, ks. s. 206-207.

⁷⁵ Lappajärvellä kyse oli järven laskemisesta säännöstelyn alarajalle, Kojjärvellä lintuveden kuivattamisesta.

vaikuttamisesta, mutta myös oikeuteen kohdistuvasta ulkoisesta normatiivisesta kritiikistä ja keinojen tilannesidonnaisesta moraaliseen punninnasta.⁷⁶

6.3 Oikeuden kerroksellisuus

6.3.1 Kerroksellisuuden eduista

Oikeus on tehtäviensä vuoksi, vakauden ylläpidon ja yhteiskunnan kehittämisen välineenä, jatkuvassa jännitteisessä suhteessa siihen todellisuuteen, jossa oikeusnormit tulevat sovellettaviksi.⁷⁷ Oikeuden ajattelu kerroksellisenä antaa yksitasoista mallia paremmat edellytykset paikallistaa näitä jännitteitä, tarkastella oikeutta suhteessa politiikkaan ja moraalisiin sekä erilaisten oikeudellisten käytäntöjen (lainsäätämisen, lainsoveltamisen, oikeustiede) roolia ja vuorovaikutusta. Se antaa myös paremmat edellytykset ymmärtää oikeutta jatkuvassa liikkeessä olevana ja muotoiltavana normatiivisena järjestelmänä. Kysymys on kuitenkin vain yhdestä tavasta ajatella ja kuvata oikeutta.⁷⁸ Kyseessä ei siis ole oikeusjärjestelmän kuvaaminen sellaisena kuin sen pitäisi olla tai jonkun mallin oikeuttaminen

Traditionaalinen oikeuspositivismi suuntasi huomion oikeuden pintatasoon. Tuori toteaa Kelsenillä vain perusnormin avautuvan syvyysuuntaan ja Hartilla tunnistamissäännön puhkaisevan oikeuden pinnan ja oikeuskulttuurin rajan.⁷⁹ Mainitut positivistit olivat formaalisen oikeuslähdeajattelun muotoilijoita, mutta he eivät suinkaan suitsineet oikeutta materiaalisesti vaan ajatus jatkuvasti muutettavasta oikeudesta sopii hyvin yksitasoisuuteen. Sen sijaan oikeuden pinnan sisällöltään vapaata voluntaksen loiskintaa vastaan oikeuden kuvaaminen kerrokselliseksi voisi merkitä pidäkkeiden ja konservatismiin tunnistamista järjestelmässä. Se voisi myös kertoa lainsäätäjän merkityksen kaventumisesta suppean oikeusyhteisön muiden toimijoiden aseman korostumisesta.⁸⁰ Kerrokselliseksi ajateltu oikeus tarvitseeikin kehittyäkseen sisäisen kritiikin lisäksi jatkuvan ulkoisen kritiikin vaikutuksen.

VL on keskeisin vesirakentamista ja muita vesitaloudellisia toimenpiteitä ohjaava säädös. Se kumotaan vuoden 2012 alusta voimaantulevalla uudella vesilaille. Suuri osa VL:n normisisällöstä jää kuitenkin voimaan uuden lain säännösten välityksellä. Säännösten tulkintaa ohjaavat paitsi lainvalmisteluasiakirjoihin sisältyvät tulkintaohjeet myös vesioikeudessa muodostuneet, siihen kerrostuneet ja mm. lupatraditiossa ilmenevät normatiiviset periaatteet ja vesioikeudelliset käsitteet. Osin tämä normiaine on alkanut muotoutua jo VL:a edeltävällä kaudella.⁸¹ Koska vesioikeus on osa oikeuden järjestelmää (kerroksellisuus ajateltuna oikeudenalakohtaiseksi johtaisi umpikujaan) mukaan tulevat myös

⁷⁶ Ks. näistä liikkeistä myös luvussa 9.1.1.1.

⁷⁷ Häyhä s. 16. Ks. tästä jännitteestä myös Eriksson 1997 s. 71.

⁷⁸ Ks. mm. Tuori 2000 s. 218, mallinnuksesta verbaalisena visualisointina ja konventiona kirjoittaa myös Suvantola 2006 s. 12.

⁷⁹ Tuori 2000 s. 177. Hartin tunnistamissäännössä on kyse on normin/oikeusjärjestyksen viimekätisestä pätevyyden mittarista, sekundaariseen hyväksymiseen perustuvasta normista, ks. Hart 1994 s. 116-117.

⁸⁰ Unohtaa ei pidä kuitenkaan esimerkiksi traditionaalisesta positivismista nousseen käsiteläinopin ”ideologisoitumisen” ongelmaa tai tuomari-ideologisia konsepteja. Ideologisoitumisella viitataan tässä Giddensin jaottelussa erityisesti tämän hetkisen luonnolliseksi tekemiseen, pysyvyyden ja muuttumattomuuden puolustamiseen, ks. Giddens erityisesti s. 293.

⁸¹ Ks. HE 277/2009 vp s. 25. Kun ympäristölainsäädännön uudistuksessa vuonna 2000 pilaamissääntely siirrettiin YSL:iin ei se merkinnyt pilaamisasioissa vesioikeudellisen tulkintatradition katkeamista, ks. esim. VL 2:5:n tulkinnan vaikutuksesta YSL:n lupaedellytyssäännösten tulkintaan Hollo 2001 s. 274 ja 281.

ympäristöoikeudelliset⁸² ja oikeusjärjestelmän perustavimmat periaatteet, käsitteet ja yleiset opit. Kerrokselliseksi ajateltu vesioikeus/oikeus antaa työvälaineitä vesioikeudelliseen säännökseen tai päätökseen sisältyvän normin tutkimiseen historiallisine oikeusjärjestelmässä elävine juurineen.

6.3.2 Tuorin tasomallista

Tuorin esittämässä oikeuden tasomallissa kerrokset ovat oikeusjärjestyksen pintataso, oikeuskulttuurin taso ja oikeuden syvärakenne. Oikeuden pinta on säädösten, lainkäytön ja käytännöllisen lainopin lauseiden taso. Se on suoran politiikkayhteyden taso. Oikeuskulttuurin tasoon kuuluvat oikeudenalojen oikeusperiaatteet, tulkintastandardit, argumentaatio- ja päätöksentekomallit. Oikeuskulttuurin taso on erityisesti oikeustieteen, teoreettisen lainopin ja oikeusteorian taso. Se on oikeusjärjestyksen oikeussysteemiksi muokkaamisen kerros, jolle syvärakenne avaa tilan. Oikeuden syvärakenteeseen sijoittuvat oikeustyypin perustavat oikeuskategoriat, jollaisina Tuori mainitsee modernissa oikeudessa esimerkiksi oikeussubjektin ja subjektiivisen oikeuden käsitteet, perustavat normatiiviset periaatteet kuten ihmisoikeudet ja oikeusvaltio ja sekä modernille oikeudelle ominaisen rationaalisuustyypin. Oikeustieteen alueista tälle tasolle sijoittuu oikeusfilosofia.

Tuorin mallissa tasot ovat keskenään vuorovaikutuksessa oikeudellisten käytäntöjen välityksellä. Tuorin myrskyisäksi kuvaaman oikeusjärjestyksen tason vaikutuksia sedimentoituu oikeuskulttuurin tasoon ja edelleen syvärakenteeseen. Tämä sedimentaatio suhde merkitsee Tuorin mukaan, että pinnanalaiset tasot pääsevät osallisiksi oikeuden positiivisuudesta. Syvempien kerrosten vaikutus pintakerrokseen ilmenee kriittikisuhteena ja rajoitussuhteena, joiden avulla järjestelmän konsistenssia ja koherenssia voidaan pitää yllä ja toteuttaa oikeuden itserajoitusta eli pysyttää oikeus tilassa, jonka syvärakenne tietyn oikeustyypin perustana käsitteellisesti avaa. Syvemmästä/syvemmistä kerroksista haetaan myös justifikaatio niin pinnan kuin myös oikeuskulttuurin tason teoille/lauseille.⁸³

6.3.3 Oikeuden kritiikistä

6.3.3.1 Sisäisestä ja ulkoisesta kritiikistä

Tuori toteaa keskeisesti oikeuden tasotteluun perustuvan lähestymistapansa kriittiseksi. Positiivinen oikeus on muutettavaa oikeutta ja muuttamisen perusta on voimassa olevaan oikeuteen kohdistuva kritiikki. Tuorin suojaa mallissaan kaikessa oikeuden positiivisuutta ja siksi hänelle keskeisimmäksi muodostuu oikeuden immanentti kritiikki. Se on normatiivista, oikeuskulttuurista ja oikeuden syvärakenteesta nousevaa moraal- ja arvoperusteista kritiikkiä. Immanenttina sen kriteerit ovat oikeusjärjestelmään itseensä, sen oikeudentukaisuusperiaatteeseen perustuvan koherenssin tuottamiseen tähtääviä. Tuori toteaaakin sisäisen kritiikin oikeusjärjestystä uusintavaksi kritiikiksi. Se perustuu aineksiin, jotka ovat sedimentoituneet oikeuden pintakerroksesta ja muuntuneet periaatteiksi, käsitteiksi ja yleisiksi opeiksi. Sisäinen kritiikki toteuttaa oikeuden itserajoitusfunktiota.

⁸² Ympäristöoikeudellisten käsitteiden ja periaatteiden muotoutumisessa on vesioikeudella ollut tärkeä rooli.

⁸³ Ks. Tuori 1997 s. 319-321, 2000 s. 170 ja 296. Tuorin mallissa vaikuttavien kerrosten välisten suhteiden luettelo muodostuu kokonaisuudessaan sedimentaatio suhteesta, konstitutiivisesta, konkretisoivasta, rajoittavasta, justifioivasta suhteesta ja kriittikisuhteesta, Tuori 2008 s 30-71.

Keskeistä on kuitenkin, saako kerroksellinen oikeus ”happea” muualta kuin pinnalta ja miten se ottaa vastaan vaikutteita ulkoisesta moraalista. Tuori toteaa oikeustieteen ja lainsoveltamisen tehtävänä olevan huolehtia oikeuden ulkoisista yhteyksistä moraalien ja eettisten arvojen suuntaan. Tällä hän viittaa väistämättömiin arvopunnintoihin oikeuden pintatasolla, mutta toisaalta hän sanoo myös oikeuden pinnanalaisten kerrostumien avaavan oikeusjärjestyksen moraalien ja etiikan suuntaan ja mahdollistavan moraalien välittymisen oikeuteen.⁸⁴ Hän puhuu oikeuden horisontaalisesta huokoisuudesta.⁸⁵ Miten tämä on ymmärrettävä kun hän toisaalta toteaa, ettei positiivinen oikeus tunnusta ulkopuolisen kritiikin oikeudellista merkitystä⁸⁶ tai miltei samoin sanoin, ettei ulkoisella kritiikillä ole välitöntä vaikutusta oikeuden kehitykseen.⁸⁷

Tuorilla sisäinen ja ulkoinen tarkoittavatkin kriitikon asemaa suhteessa oikeudellisiin käytäntöihin.⁸⁸ Sisäistä kritiikkiä harjoittavat suppean oikeusyhteisön jäsenet oikeudellisten käytäntöjen kautta. Jotta ulkoinen moraalinen kritiikki, laajan oikeusyhteisön kritiikkinä, on se sitten immanenttia tai autonomista, oikeusjärjestelmän oikeudenmukaisuusperiaatteeseen sitoutumatonta, voisi vaikuttaa oikeuteen, tulee sen Tuorin ajattelun mukaan muuntua sisäiseksi, oikeuden eliitin kritiikiksi.⁸⁹

6.3.3.2 Oikeuden syvärakenteen kritiikistä

Oikeuden pinnanalaisiin kerroksiin edetessään Tuori siirtyy oikeuden tarkastelusta järjestelmänä juristisubjektien ja muiden oikeuden toimijoiden tajunnan tarkasteluun. Oikeuskulttuurin tasoa hän kuvaa myös oikeuden ammattilaisten hiljaisen tekijän tiedon, praktisen tiedon tasona.⁹⁰ Oikeuden syvärakenteen tasolla, joka on elimellisessä yhteydessä modernin kulttuurin yleisiin epistemologisiin ja kielellisiin perusrakenteisiin (foucaultilaiseen epistemeen, kuten Tuori toteaa) häviää hänen mukaansa raja suppean ja laajan oikeusyhteisön väliltä.

Tätä tasoa vastaavan tietoisuuden erittelyssä oikeudelliset toimijat riisutaan paitsi yksilöllisistä ominaisuuksista, myös heitä lakimiehinä yhdistävistä piirteistä.⁹¹ Tässä tarkastelussa Tuori siis avaa oikeuden syvärakenteen ja antaa samalla sille piirteitä, joiden voitaisiin kuitenkin ajatella kuuluvan ”oikeutta edeltävään” tieteelliselle ja arki ajattelulle yhteiseen ajattelun kerrokseen. Tässä maailmankatsomuksen (teoreettisen ja käytännöllisen) rakentamisen, vakauden ylläpidon ja muutoksen mahdollistamisen, kerroksessa voitaisiin ajatella ratkaistavan mm. moraalien ja oikeuden järjestelmien, oikea/väärä -koodien käytön, ulottuvuus.⁹² Oikeuden syvärakenne voitaisiinkin hahmottaa vielä osana oikeuden järjestelmää, kuten myös Tuori toisaalta tekee. Tämän mahdollistaa sen horisontaalinen

⁸⁴ Ks. Tuori 2000 s. 296, 328-329, 336, 2007 s. 71.

⁸⁵ Tuori 2007 s. 156.

⁸⁶ Tuori 1997 s. 324.

⁸⁷ Tuori 2000 s. 329.

⁸⁸ Hart erotti oikeuden sisäisen osallistujan näkökulman ulkoisesta, tarkkailijan näkökulmasta. Hartilla sisäinen näkökulma ulottui, toisin kuin Tuorilla, oikeusjärjestelmään sitoutuneen näkökulmana koko laajaan oikeusyhteisöön, ks. Hart 1994 s. 56-57 ja 202-210.

⁸⁹ Autonominenkin kritiikki voi Tuorin mukaan antaa lisäperusteluja immanentin kritiikin mittapuulle ja immanenttina alkava kritiikki voi muuttua autonomiseksi, Tuori 2000 s. 331.

⁹⁰ Ks. Tuori 2003 s. 37-38.

⁹¹ Ks. Tuori 2000 s. 204-205.

⁹² Tällä ajattelun kerroksella viitataan likipitään samaan kielen merkityssääntöjen alueeseen, jota Adjukiewicz kutsui maailmaperspektiiviksi (world-perspective) artikkelissaan vuodelta 1935. Tätä ajattelun vyöhykettä voitaisiin kutsua myös filosofisen maailmankuvan kerrokseksi. Oikeuden fundamentaalikritiikki avaa väistämättä molemmat yhteiskunnassa vaikuttavat keskeiset normijärjestelmät, moraalien ja oikeuden.

huokoisuus ja ulkoisen moraalisen, siis laajan oikeusyhteisön järjestelmään kohdistavan (immanentin sekä autonomisen) kritiikin tunnistaminen kaikilla oikeuden tasoilla.

Moraalissa kuten oikeudessakin on kyse oikeudenmukaisuudesta, jota koskeva käsitys antaa kriteerit arvioida omaa ja muiden käyttäytymistä. Sekä oikeuden että moraalijärjestelmän normien voimassaoloa, niiden hyväksyttävyyttä tai hyväksymisenarvoisuutta, arvioidaan kyseessä olevan järjestelmän oikeudenmukaisuusperiaatteen nojalla. Keskeistä on kuitenkin vastauksen etsiminen Niklas Luhmanin alustamaan kysymykseen, mitä oikeuden on mahdollista nähdä järjestelmänä ja mihin sen oppimiskyky voi perustua.⁹³ Oikeuden autopoieettisuuden osalta Luhman ”erehtyyne” siinä mielessä, ettei oikeus voi sulkeutua sen tavoin oikea/väärä -koodia käyttävältä moraalilta. Tähän liittyy myös edellä käsitelty kysymys epäoikeudenmukaiseksi koetun normin/oikeuden noudattamisesta.

Tuorin järjestelmätason ratkaisu oikeuden ja moraalin suhteeseen on oikeuden diskursiivisuus ja legitimiisyyskriteerin immanentti luonne.⁹⁴ Moraali vaikuttaa oikeuden järjestelmään diskursiivisissa menettelyissä, joiden kautta demokraattinen oikeusvaltio rakentuu, oikeusvaltion ylipäättään ollessa Habermasin mukaan mahdollinen vain demokraattisena, ja diskursiivisesta oikeudenmukaisuudesta tulee oikeuden sisäisen kritiikin peruste. Menettely on siis tämän mukaan tae siitä, että pluralistisessa yhteiskunnassa, joka Habermasin mukaan on saavuttanut postkonventionaalisen moraalitajunnan tason, vallitsevat erilaiset moraalikäsitteet pääsevät vaikuttamaan oikeuteen.⁹⁵ Oikeus muotoutuu oikeudellisissa käytännöissä, viime kädessä siis suppean oikeusyhteisön toiminnassa. Aiheelliseksi nousee kysymys riittääkö edellä menettelystä sanottu oikeusteorian tasolla selittämään ulkoisen moraalin vaikutuksen?

6.3.3.3 Sisäisen ja ulkoisen kritiikin kohtaamisesta

Moraalijärjestelmien normatiivisen kritiikin vaikutus oikeuden kaikilla tasoilla näyttää tässä luvussa aiemmin moraalien ja oikeuden suhteesta kirjoitetun perusteella kerrokselliseen oikeuteen kuuluvalla piirteellä. Kritiikki on normien aineelliseen sisältöön kohdistuvaa eikä tyhjene menettelyn diskursiiviseen eettisyyteen.⁹⁶ Tästä ei kuitenkaan seuraa institutionaalisen tuen merkityksettömyyttä oikeusperiaatteiden ja muiden oikeuden syvempien kerrosten ainesosien kannalta. Tällaista tukea edellyttää oikeusvaltiollisuus ja demokraattisuus.

Oikeuden syvemmissä kerroksissa ulkoisen moraalisen kritiikin vaikutus näyttää ilmenevän siinä miten oikeuden rajoitusfunktio sisällöllisesti toimii, miten nopeita muutoksia oikeusjärjestelmä sietää ja/tai tarvitsee ja millaisia justifikaatioita oikeuden legitimiisyys edellyttää. Ihmisoikeusperiaatteiden sedimentoituminen modernin oikeuden syvärakenteeseen lienee esimerkiksi vaatinut (ja vaatii) paitsi positiivisia lainsäädäntötoimia ulkoisen

⁹³ Oikeuden järjestelmä saavuttaa Luhmannin mukaan operatiivisen sulkeutuneisuutensa työskentelemällä ainoana järjestelmänä koodilla oikea/väärä. Oikean ja väärän määrittelyyn oikeuden sisällä perustuu sen yhteiskunnallisen vaikutusvalta. Oikeuden legitimitettiin perustuu yleiseen systeemiluottamukseen, jonka poliittinen järjestelmä tuottaa vaaleissa sekä lainsäädäntö- ja lainkäyttömenettelyissä. Sulkeutuneiden yhteiskunnallisten, vain sisäisesti kommunikoivien järjestelmien keskinäisen vaikuttamisen Luhmann selittää yhdistävillä rakenteilla, kuten esimerkiksi sopimukset, jotka ovat sekä oikeusjärjestelmän että talousjärjestelmän operaatioita, ks. esim. Luhmann 1985 s. 200-204, 283-288, 2004 s. 109-110. Ks. Luhmannin ajattelusta myös esim. Tuori 1988 s. 139-140 ja 2007 s. 19.

⁹⁴ Ks. Tuori 2002 s. 132-143, myös Alexy 1992 39 ss.

⁹⁵ Ks. edellä luku 6.2.2.2.

⁹⁶ Oikeusperiaatteiden ja syvärakenteen oikeudellisten käsitteiden muodostamisen kriteereitä on haettava myös oikeuden ulkopuolelta, ks. esim. Wilhelmsson 1997 s. 345.

moraalisen, pintaa syvemmälle ulottuvan kritiikin vaikutuksen, kaikille kuuluviksi ymmärrettyjen ihmisoikeuksien paineen.⁹⁷ Oikeuden syvempiin kerroksiin kohdistuva (oikeastaan siis syvempien kerroksien liikkeessä ilmaisunsa saava) kritiikki on oikeuden muutosvoima, joka suuntaa oikeuden kehitystä ja toisinaan edellyttää oikeusjärjestelmän muotoutumisprosessin nopeuttamista. KHO:n Vuotos-päätös tekee perustelluksi kysyä onko oikeuden syvemmissä kerroksissa jo mm. ympäristöperusoikeuden, biodiversiteettisopimuksen ja luontoa sen itsensä vuoksi arvostavan eettisen katsomuksen vahvistumisen (ulkoisesta) vaikutuksesta tapahtunut muutoksia, jotka jo avaavat tilaa luonnon oikeuksille.

Edellä etiikkaa käsittelevässä luvussa suoritettuja pohdintoja seuraten voidaan päätyä siihen, että luonnon oikeuksiin liittyen vaikein ja ensisijainen on kysymys voiko muiden lajien eliöyksilöillä olla moraalisia oikeuksia. Kysymys oikeuksista oikeuden järjestelmässä saattaa ratketa tämän seurauksena. Näissä pohdinnoissa ei oikeuden sisäisellä ja ulkoisella näkökulmalla ole merkitystä ja kyseessä on diskurssi, jonka osanottajia ei voi rajata.

6.3.3.4 Koherenssin tarpeesta ja huojunnasta

Asetetun ja muutettavan oikeuden väistämätön ristiriitaisuus merkitsee perustelua immanentille kritiikille, pyrkimykselle ristiriitojen poistamiseen ja systemaattisuuden tuottamiseen ja toisaalta ulkoisen kritiikin vastaanottamiselle. Ristiriitojen poistaminen ja koherenssin tuottaminen oikeusjärjestykseen sekä lainsoveltamisen että oikeustieteen toimesta liittyy kuitenkin ennen kaikkea oikeuden yhteiskunnalliseen, käytännölliseen tehtävään.⁹⁸

Oikeuden rooli vallankäytön välineenä edellyttää Määtän mukaan, ”ettei oikeus näyntydy kansalaisille ristiriitaisena” Oikeuden systemaattisuus ja yhtenäisyys ovat oikeusvarmuuden, ennakoitavuuden, muodollisen yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden takeita.⁹⁹ Oikeusjärjestyksen systemaattisuus ei synny itsestään, vaan se on, Tuoria tässä lainaten, haavoittuvaista ja tuotettava aina uudestaan.¹⁰⁰

Leila Suvantola kuvaa oikeustieteilijän tehtävää palikkatalon pystyssä pitämisenä. Täysin sopimaton palikka palaa jossain vaiheessa lainsäätäjän käteen uudelleen arvioitavaksi, sillä mikäli säännös on kokonaisuuden kannalta yhteensopimaton, sillä ei ole legitimeettiiä, eikä sitä kautta yhteiskunnallista pysyvyyttä.¹⁰¹ Ympäristöoikeudessa legitimiisyys liittyy usein tavoitteiden tosiasialliseen saavuttamiseen tai tavoiterationalismin (keinojen ja tulosten vastaavuuteen). Merkitystä on myös ekologisella legitimeetillä eli sääntelyn yhteensopivuudella jonkin uskottavan ekologisen kokonaisnäkömyksen kanssa.¹⁰²

⁹⁷ Tuurin kuvaus ihmisoikeusperiaatteiden sedimentaatiosta 2000 s. 221. Ks. tästä myös edellä luku 5.1.5. Esimerkkinä ulkoisesta vaikutuksesta voitaneen pitää oikeutta ympäristöön koskevan normin muotoutumista Euroopan ihmisoikeussopimukseen, SopS 18 ja 19/1990, tulkinnan kautta, ks. luku 6.4.1. Määttä näkee ulkoisen vaikutuksen ja oikeustieteen mahdollisuudet huomattavan laajoina. Hänen mukaansa ilmastopolitiikka muodostaa esimerkin siitä, että oikeudellisesti merkityksellinen normatiivisuus voi alkaa jo ennen kuin yhtään sääntöä on voimassa, ks. Määttä 2001a s. 273-274.

⁹⁸ Ks. Wilhelmsson 1997 s. 346.

⁹⁹ Määttä 1999 s. 66.

¹⁰⁰ Tuori 2000 s. 337.

¹⁰¹ Suvantola 2006 s. 14.

¹⁰² Ks. Karhu ja Määttä s. 59-61. Kirjoittajat erittelevät luonnonvarasääntelyn kokonaislegitimeettiiä ja katsovat sen koostuvan poliittis-oikeudellisesta, taloudellisesta, yhteiskunnallis-kulttuurisesta ja ekologisesta legitimeetistä.

Christian Dahlman kyseenalaistaa koherenssin tavoittelun tärkeästä näkökulmasta. Hänen mukaansa pitkälle koherentti oikeusjärjestelmä ei voi sisällyttää itseensä yhteiskunnassa vallitsevaa preferenssien ja arvojen pluralismia. Oikeuden koherenssin lisääminen sulkee aina ulkopuolelle joidenkin ihmisten preferenssit. Tästä päädytään siihen, että sen koherentimpi järjestelmä mitä vähemmän siihen sisältyy erilaisia perspektiivejä, mitä vähemmän se huomioi erilaisia preferenssejä ja arvoja.¹⁰³

Hän suuntasi kritiikkinsä erityisesti Peczenicin koherentismia vastaan, jonka keskeisenä lähtökohtana oli tiedon koherenssia koskevan teorian soveltaminen myös moraalien ja oikeuden alueella. Peczenic ei kuitenkaan aivan yksioikoisesti liene tarkoittanut, että oikeudessa tai moraalissa propositio on sitä varmemmin oikea mitä suurempaan koherenttien propositioiden joukkoon se voidaan liittää.¹⁰⁴ Hän puhui pikemminkin justifioitavuudesta. Hänen mukaansa oikeudellinen justifioitavuus on juuri koherenssia.¹⁰⁵ Tässä saattaa olla kyseessä kuitenkin vain sävyero ja huomio siirtyykin siihen millaisia justifikaatioketjuja tai verkkoja propositioiden tueksi katsotaan tarvittavan ja mikä rooli on oikeuden ulkoisella.

Raz pitää lähtökohtana lain toimimista ennen kaikkea politiikan välineenä. Hänen mukaansa politiikan luonteesta jatkuvan erilaisten intressien, ideologioiden ja käytännöllisten tarpeiden taisteluna seuraa, ettei lainsäädännönkään voida olettaa olevan koherenttia. Razin mukaan arvopluralismi sulkee pois globaalin koherenssin mahdollisuuden ja tekee tavoiteltavaksi vain paikallisen.¹⁰⁶ Razille koherenssi on ylipäätään vain yksi ”oikean” kriteeri tärkeemmän ollessa moraalisen kestävyuden.¹⁰⁷ Raz siis suuntaa paitsi lainsäätämistilanteessa myös soveltamistilanteessa katseensa välittömästi myös oikeuden ulkopuoliseen moraaliiin. Ei hän kuitenkaan koherenssin tavoittelua hylkää. Lienee kuitenkin niin, että arvoiltaan pluralistisen yhteiskunnan oikeudelle on ominaista jatkuva huojuja pois koherenssista.

Kyse ei ole yksin siitä, millaisia koherenssia rakentavia kategorioita ja periaatteita oikeuskulttuuriin ja oikeuden syvärakenteeseen on muodostunut ja millä tavoin niiden perustalla on oikeutta ja maailmaa luokiteltava vaan siitä miten ne ovat muodostuneet. Nousiasta vapaasti lainaten kielessä ja havainnossa ”annettu” alkujärjestys ei ole vakaa vaan siihen kohdistuva kritiikki saattaa tehdä sen osittain epäselväksi ja se konstituoituu uudelleen. Siksi tämä järjestyksen konstituution alue on kaikkein perustavanlaatuisin – pysyvää järjestystä perustavampi. Se ilmenee kokemuksena siitä, miten järjestys on olemassa.¹⁰⁸

6.4 Maltillisia mahdollisuuksia

6.4.1 Perusoikeudet ja ekologiset rajoitukset

Tässä luvussa otetaan esille joitakin oikeuskulttuurin ja syvärakenteen tasoilla oikeuden muotoutumiseen jo vaikuttavia tai ehdotettuja lähestymistapoja, joista aukeaa tai saattaisi aueta lupaavia vaihtoehtoisia tai yhdistettävissä olevia teitä edetä luonnon suojaamisessa sen

¹⁰³ Ks. Dahlman s. 122.

¹⁰⁴ Kuten Dahlman s. 121 huomauttaa myöskään luonnontieteissä tämä ei aina pidä paikkaansa.

¹⁰⁵ Ks. Peczenik s. 51.

¹⁰⁶ Esim. Wilhelmsson menee vielä pitemmälle epäillessään nykyoikeudessa lokaalisenkin koherenssin tavoittelun mielekkyyttä, ks. edellä luku 6.1.3.

¹⁰⁷ Ks. Raz 1992 s. 297.

¹⁰⁸ Ks. Nousiainen 1997 s. 222-223. Nousiainen käsittelee Foucaultiin viitaten tieteellisen tiedon perustana olevan esisijaisen, ”annetun” erottelujärjestyksen konstituutumista.

itsensä vuoksi.¹⁰⁹ Nämä lähestymistavat eivät vaadi mullistuksia oikeusajattelussa ja oikeudelliset instrumentit niiden toteuttamiseen ovat pitkälti jo olemassa. Kyseen voi kuitenkin luonnehtia olevan strategiatasoisista ehdotuksista.¹¹⁰

Perusoikeussäännöstö katsottiin 1990-luvulle tultaessa vanhentuneeksi suhteessa ihmisoikeussopimuksiin, joihin Suomi oli liittynyt.¹¹¹ Ratifioitujen ja laintasoisesti voimaan saatettujen ihmisoikeussopimusten määräykset olivat jo osa oikeusjärjestystä ja siten myös tuomioistuimissa sovellettavaa oikeutta.¹¹² Perusoikeusuudistuksella haluttiin antaa keskeisille ihmisoikeuksille suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja arvoihin sitoutuva sisältö ja tälle myös perustuslain pysyvyyden suoja. Toisaalta haluttiin myös määrittää perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien suhde, siten ettei poikkeaminen perusoikeuksista normaalioloissa ole perustuslain säätämisyjärjestyksessä annettulla lailla mahdollista silloin kun tämä merkitsisi ihmisoikeuden loukkausta.¹¹³

Oikeudesta terveelliseen ja monimuotoiseen ympäristöön on muotoutunut yksi kansainvälisesti tunnustetuista ihmisoikeuksista. Vaikkei Euroopan ihmisoikeussopimuksen tekstiin sisällykään nimenomaisesti ”oikeutta ympäristöön” on Euroopan ihmisoikeustuomioistuin antanut sopimuksen 8 artiklalle tulkinnan, jonka mukaan oikeus terveelliseen ympäristöön sisältyy artiklan yksityis- ja perhe-elämälle antamaan suojaan.¹¹⁴

Tukholman ympäristökokous antoi julistuksen oikeudesta ympäristöön jo 1972. Kestävän kehityksen periaate muotoiltiin YK:n ympäristön ja kehityksen maailman komission raportissa 15 vuotta myöhemmin ja vahvistettiin myös 1992 YK:n Rio de Janeiron ympäristö- ja kehityskonferenssin julistuksessa. Konferenssissa hyväksyttiin sopimus luonnon biologisesta monimuotoisuudesta, joka muodosti osaltaan taustan ympäristöperusoikeuden muotoilulle. Veli-Pekka Viljanen katsookin säännöksen tuovan perusoikeussääntelyyn

¹⁰⁹ Vaikka myös taloudellisten ohjauskeinojen ja kannustimien kautta on mahdollista edistää luonnon ja sen monimuotoisuuden suojaamista, markkina-, hyödyke- ja palveluajattelu ajautuu helposti ristiriitaan luonnon kunnioittamisen etiikan kanssa. Tämä linja jää tässä esityksen ulkopuolelle, ks. aiheesta esim. Naskali, Hiedanpää, Suvantola.

¹¹⁰ Pirjatanniemen mukaan, kun halutaan korostaa ihmisen vastuuta ympäristöstä, vähäisetkin korjausliikkeet ovat merkityksellisiä. Kaiken tämän edellytyksenä on usko siihen, että oikeuden avulla voidaan ajaa yhteiskunnallisia muutoksia. Hänen mukaansa oikeus on ymmärrettävä mahdollisuutena ja strategia, Pirjatanniemi s. 31.

¹¹¹ YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 6/1976 sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, SopS 7/1976 ja Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 18 ja 19/1990. HE 309/1993 vp.

¹¹² Ks. PeVL 2/1990 vp.

¹¹³ HM 16 a §, nykyinen PL 23 §. Perusoikeuksiin on kerrostunut oikeusvaltiollisia vapausoikeuksia, demokraattisia vaikuttamis- ja osallistumisoikeuksia ja hyvinvointivaltiollisia taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. Kuusiniemen ja Kumpulän mukaan nykyaikainen käsitys julkisen vallan velvollisuuksista kansalaisten perusoikeuksien kyseessä ollen pohjautuu kolmitasotelluun, yksilön perusoikeuksien kunnioittamiseen pidättymällä niiden loukkaamisesta, perusoikeuksien suojelemiseen yksityisten välisissä suhteissa ja perusoikeuksien mahdollisimman täysimääräisen toteutumisen turvaamiseen, Kuusiniemi ja Kumpula s. 35. Perusoikeudet ilmentävät myös yhteiskunnan perustavaa laatua olevia arvoja, jotka luovat perustan oikeusjärjestyksen ja myös koko yhteiskuntajärjestyksen legitimiisyydelle. Länsineva katsoo perusoikeuksien olevan yksilöiden vastavuoroisesti toisilleen tunnustamia oikeuksia ja vapauksia, ks. Länsineva 1999 s. 115. Eräissä ihmisoikeussopimuksissa on mahdollisuus poiketa sopimusvelvoitteista hätätilan aikana, sen sijaan normaalioloissa sopimukset eivät anna tähän mahdollisuutta, HE 309/1993 vp.

¹¹⁴ Ks. Kumpula 2007 s. 261.

hyvinvointiyhteiskunnallisten ja oikeusvaltiollisten aineiden rinnalle ekologiset ainekset.¹¹⁵ Määttä katsoo, että ympäristö sisältyy myös EU-oikeuteen ihmis- ja perusoikeutena.¹¹⁶

Vuonna 1995 voimaan tullessa perusoikeusuudistuksessa HM:oon lisättiin ympäristöperusoikeus, 14 a §, joka siirrettiin uuteen PL:iin samansisältöisenä. PL 20.1 §:n mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille ja PL 20.2 §:n mukaan julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.¹¹⁷

Perusoikeuksien sukupolvijaottelussa ympäristöperusoikeus on luonnehdittavissa kolmanteen polveen lukeutuvaksi eli kuuluvaksi kollektiivisiin oikeuksiin.¹¹⁸ Vaikkei oikeudesta, joka on kirjattu kaikkiin ulottuvan vastuun muotoon ehkä voikaan, kuten Pekka Vihervuori toteaa, johtaa yksittäisten kansalaisiin kohdistuvia velvoitteita tai vastuita¹¹⁹ ei sen valtiosääntöinen merkitys tyhjene ensisijaisesti lainsäätäjään kohdistuvaan toimeksiantovaikutukseen. Osana perusoikeusjärjestelmää ympäristöperusoikeudelle kuuluu täysimääräinen tulkintavaikutus oikeudelliseen ratkaisutoimintaan eri tasoilla, niin lainsäädännön oikeudellisissa arvioinneissa, esim. eduskunnan perustuslakivaliokunnassa, kuin myös tuomioistuimissa ja muussa viranomaistoiminnassa.¹²⁰ Keskeistä on, että ympäristöperusoikeus kirjattessaan luonnon monimuotoisuuden kaikkien vastuulle avaa perustuslakiin niin tulevien sukupolvien oikeuksien kuin luonnon itseisarvonkin ulottuvuuden.¹²¹ Ympäristöperusoikeuden kautta nämä tekijät vaikuttavat myös, kuten Viljanen toteaa, perusoikeusjärjestelmään kokonaisuutena ja muiden perusoikeussäännösten tulkintaan. Ympäristöperusoikeus muodostaa prima facie hyväksyttävän perusteen muiden perusoikeuksien rajoittamiselle.¹²² Se muodostaa perusteen uusille luontoa ja ympäristöä suojaaville sääntelyille sekä justifioi luontoa suojaavaa lainsoveltamista.

Ympäristöperusoikeus (yhdessä muiden perusoikeuksien kanssa) toimii ympäristöoikeuden perusoikeusmyönteisen systematisoinnin perustana.¹²³ Ympäristöperusoikeuden voidaan katsoa justifioivan mm todistustaakan kääntämisen siten, että jonkin toiminnan estyminen ei aina edellyttäisi sen vahingollisuuden osoittamista vaan esteeksi voisi muodostua, ettei vaarattomuutta riittävällä varmuudella pystytä osoittamaan. Kyseessä voisi siis olla ekologisen vaarattomuuden tai ekologisen kestävyuden läpäisevä osoittamisvelvollisuus.¹²⁴ Käytännössä ympäristöoikeuteen jo vakiintunut varovaisuusperiaate ohjaa päätöksentekoa tähän suuntaan. EU-oikeudessa kemikaalilainsäädäntö toteuttaa todistustaakan kääntöä

¹¹⁵ Viljanen s. 92.

¹¹⁶ Määttä 2001a s. 315. Perusoikeusääntelystä eri maissa ks. Määttä 2001a s. 282-283. Määttä toteaa myötäsukaisesti: ”Ympäristönäkökulmasta EU:n perusoikeuskirjan voidaan tulkita edustavan ekososiaalisen oikeusvaltion ideologiaa: ympäristölliset vaatimukset on integroitu osaksi sosiaalisesti tulkittujen liberaalien vapausoikeuksien ja muiden yhteisvastuuoikeuksien järjestelmää”, em. artikkeli s. 301. Ks. Euroopan perusoikeuskirja 37 artikla ja ks. EU:n perussopimuksista myös Kumpula 2007 s. 246-247 ja 253.

¹¹⁷ Tässä tutkimuksessa huomio keskittyy PL 20.1 §:iin, vaikkakaan PL 20.2 §:nkaan näkökulma ei antroposentrisesti ole yksinomaan menettelyllinen..

¹¹⁸ Ensimmäiseen polveen kuuluvat vapausoikeudet, ts. kansalais- ja poliittiset oikeudet, toiseen taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet ja kolmanteen ihmisryhmien kollektiiviset oikeudet, Kuusiniemi 1998 s.14.

¹¹⁹ Vihervuori 1999 s. 636.

¹²⁰ Viljanen s. 95.

¹²¹ HE 309/1993 vp, PeVM 25/1994 vp, PeVL 21/1996 vp.

¹²² Viljanen s. 95. Perusoikeuksien luonteesta periaatteina ja/tai sääntöinä jäljempänä luvussa 6.5.3.3.

¹²³ Tässä viitataan esimerkiksi Pöyhösen Uuteen varallisuusoikeuteen, jossa hän toteuttaa varallisuusoikeudellisen normiston perusoikeusmyönteistä systematisointia, ks. erityisesti s. 84.

¹²⁴ Ks. todistustaakan kääntämisestä mm. Haila 2001 s. 238-239, Naskali 1995 s. 23-24.

laajennetun selvilläolo- ja huolellisuusvelvoitteen muodossa. Valmistajat ja kemikaaleja maahantuovat yritykset ovat velvollisia arvioimaan aineiden käytöstä aiheutuvat riskit ja antamaan ohjeet niiden turvallisesta käytöstä. Vastuu kemikaalien turvallisuudesta siis siirtyy viranomaisilta yrityksille.¹²⁵

Antroposentrinen oikeusajattelu johdattaa luonnon ja ympäristön välillisten arvojen suojaamiseen oikeutena, mutta myös itseisarvot voivat saada suojaa, kuten jo ympäristöperusoikeuden osalta onkin asianlaita. Kun muita luonnon eliöitä ja osia, biodiversiteettiä tai ekosysteemejä arvostetaan niiden itsensä vuoksi, oletetaan myös jälkeläisten tekevän näin. Arvostetun luonnon halutaan säilyvän ja voivan hyvin paitsi käyttöä varten myös vain olemassa olevana. Arvostus ilmenee velvoitteissa ja rajoituksissa, joita toiminnalle asetetaan. Norton ei pidä tarpeellisena edes vedota luontokeskeisiin arvoihin, vaan katsoo sukupolvien välisen solidaarisuuden riittävän. Hän määrittää ajattelussaan tärkeän kestävyuden periaatteen sellaiseksi sukupolvien väliseksi suhteeksi, jossa aiemmat sukupolvet tyydyttävät yksilöllisen halunsa ja tarpeensa siten, etteivät tuhoa tärkeitä ja arvostettuja mahdollisuuksia tulevilta sukupolvilta. Kuten Oksanen toteaa Norton jättää määrittelyvallan siitä, mitä tärkeät ja arvostettavat mahdollisuudet ovat paikallisille yhteisöille ja yhteiskunnille.¹²⁶

Anne Kumpula kirjoittaa väitöskirjassaan ihmiskeskeisyyden ongelman ratkaisemisesta mm. ihmisten oikeuksien formuloinnin ja niiden ekologisten rajoituksien ja muiden ihmiskeskeisyyttä lieventävien normien avulla. Kumpulan mukaan on kyse ihmis- ja perusoikeuksiin, ei vain ympäristöllisiin oikeuksiin, kohdistuvien ekologisten rajoitusten määrittelystä.¹²⁷ Oksanen mukaan olisi järkevintä joissakin tapauksissa kirjoittaa luonnon kohtelua koskevat rajoitteet perustuslakimuotoon, mikä vaikeuttaisi niiden muuttamista lyhytaikaisten tarpeiden tyydyttämisestä ja samalla estäisi luonnon tuhoamista.¹²⁸

6.4.2 Oikeusperiaatteet tulkintanormeina

6.4.2.1 Biodiversiteetin turvaamisen periaatteesta

Ympäristöoikeudessa periaatteet jaetaan, kuten Suvantola toteaa, tavoitteita asettaviin eli ohjelmallisiin ja normatiivisiin eli laintulkinnallisiin periaatteisiin. Ohjelmalliset periaatteet kohdistuvat erityisesti lainsäätäjään ns. ohjausperiaatteina. Normatiivisilla periaatteilla on laintulkinnallinen ratkaisutehtävä lainsäädännön aukkojen täyttämässä ja avointen normien tulkinnassa. Ohjausperiaatteista voi ajan myötä kehittyä myös normatiivisia periaatteita.¹²⁹ Suvantola toteaa oikeusperiaatteen kypsymisen ohjelmallisesta normatiiviseksi heijastavan sen vahvistumista yhteiskunnassa ja sitä myöten myös oikeusyhteisössä.¹³⁰

¹²⁵ REACH-asetus (Registration, Evaluation and Authorization of Chemicals), Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) No 1907/2006 kemikaalien rekisteröinnistä, arvioinnista, lupamenettelystä ja rajoituksista, Euroopan kemikaaliviraston perustamisesta, direktiivin 1999/45/EY muuttamisesta, sekä neuvoston asetuksen (ETY) N:o 793/93, komission asetuksen (EY) N:o 1488/94, neuvoston direktiivin 76/769/ETY ja komission direktiivien 91/155/ETY, 93/67/ETY, 93/105/EY ja 2000/21/EY kumoamisesta. Meillä kemikaalivalvontaa suorittavat viranomaiset ovat Suomen ympäristökeskus (SYKE) ja sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira). Ks. REACH-säädöksistä Alaranta s. 217-220.

¹²⁶ Ks. Norton 2005 s. 363 ja Oksanen 2009 s. 230.

¹²⁷ Kumpula 2004 s. 51

¹²⁸ Oksanen 2000 s. 99.

¹²⁹ Suvantola 2006 s. 29-30, ks. myös Kuusiniemi 2001b s. 71-72.

¹³⁰ Suvantola 2006 s. 31. Ks. periaatteista myös esim. Dworkin 1980 s. 40, Siltala s. 54, Tuori 2007 s. 150-156. Yleiset oikeusperiaatteet, joita Tuori kutsuu oikeusjärjestyksen normatiivisen sisällön tiivistymiksi, ovat alaltaan

Biologisen monimuotoisuuden turvaamisen periaatteella on YK:n biodiversiteettisopimuksen ja ympäristöperusoikeuden muodossa mahdollisimman vaikuttava institutionaalinen tuki. Kuusiniemen mukaan luonnon monimuotoisuuden turvaamisperiaatteella (perusoikeuden muotoilu on biodiversiteetin turvaamista laajempi) on vahva sekä ohjelmallinen että normatiivinen tehtävä.¹³¹ Periaatteessa yhdistyvät sekä tavoite- että arvoperusteet.¹³²

Jukka Pekka Tolvanen kirjoitti väitöskirjassaan, ettei Rion sopimuksen mukaan biodiversiteetin suojelu ole vain erityisten suojelutoimien toteuttamista perusteleva tavoitekonstruktio, vaan sen kautta mm. lajisuojelu koskee kaikkia lajeja. Toisaalta sopimus sisältää yleisen velvollisuuden estää biologisen monimuotoisuuden kannalta tärkeiden monimuotoisuuden osien häviäminen riippumatta siitä mikä häviämisen aiheuttaa.¹³³ Biodiversiteetin turvaamisen periaate on yleisperiaate eikä vielä sellaisenaan riittävä ohjaamaan lainsoveltamista. Varovaisuusperiaate¹³⁴ on suotuisan suojelun tason ohella merkittävimpiä biodiversiteetin turvaamisen konkretisointeja.

6.4.2.2 Varovaisuusperiaatteesta ja luonnon ”turvarajoista”

Varovaisuusperiaatteelle on laaja institutionaalinen tuki kansainvälisissä sopimuksissa ja EU-oikeudessa. EU:n toiminnasta tehdyn sopimuksen 191(2) artiklan mukaan unionin ympäristöpolitiikka perustuu mm. ennalta varautumisen periaatteelle.¹³⁵ Periaate on myös kirjattu mm. YSL:n periaateluetteloon yhdistetyn varovaisuus- ja huolellisuusperiaatteen muodossa.¹³⁶ Varovaisuusperiaatteen yleisenä lähtökohtana on, ettemme toimillamme tuota peruuttamattomia ekologisia muutoksia.¹³⁷ Niemelän muotoilemana tästä seuraa, että jos emme tiedä, aiheuttavatko toimmme luonnon vaihtelun ”turvarajat” ylittäviä peruuttamattomia muutoksia, on viisasta pidättäytyä tällaisista toimenpiteistä.¹³⁸ Oksanen puolestaan muotoilee normatiiviseksi lähtökohdaksi ”pidättyvyyden ajatuksen” ottaen huomioon luonnon oman dynaamisuuden siten, että meillä on velvollisuus olla suorittamatta hyvinvoivien olentojen ja järjestelmien hyvinvointia heikentäviä tekoja sikäli kuin se on meille mahdollista, mutta meidän ei tarvitse estää niitä tapahtumasta, jos ne ovat luonnollisia ja ihmisen toiminnasta riippumattomia.¹³⁹ Kumpula toteaa periaatteeseen säännönmukaisesti liitettävän vaatimuksen käännettystä todistustaakasta merkitsevän tässä yhteydessä in dubio in securitate -lähtökohtaa, jonka mukaan tilanteessa, jossa toiminnanharjoittaja ei kykene

koko oikeusjärjestyksen kattavia. Oikeudenalakohtaiset periaatteet rajoittuvat tähän oikeudenalaaan. Muuntuakseen oikeusperiaatteen eettinen periaate tarvitsee oikeusyhteisön tämänsisältöisen kannan vakiintumista eli periaatteelle lainsäädännössä tai muissa oikeuslähteissä osoitettua institutionaalista tukea.

¹³¹ Kuusiniemi 2001b s. 82.

¹³² Tavoite- ja arvoperiaatteiden muodostumisesta ks. Kokko Kai 2003 s. 96. Dworkinin erottelu poliitikoihin ja periaatteisiin ei vaikuta perustellulta, jos sillä pyritään sulkemaan pois tavoitetaso oikeudellisesti ohjaavien periaatteiden muodostumisesta.

¹³³ Ks. Tolvanen s. 66 ja 70-71.

¹³⁴ Jouni Ranta käyttää varautumisperiaate termiä ja Kumpula nimitystä ennalta varautumisen periaate. Ks. terminologiasta mm. Ranta s. 24-26.

¹³⁵ EU:n toiminnasta tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinto, jossa Lissabonin 1.12.2009 voimaan tullut sopimus on huomioitu. Artiklan numero EY-sopimuksessa oli 174. Ks. periaatteen genealogiasta EU-oikeudessa Krämer 2004 s. 38-40.

¹³⁶ YSL 86/2000 4 §.

¹³⁷ Periaatteen muotoilu Rion sopimuksessa, Sops 78/1994, edellyttää, että vakavan tai peruuttamattoman vahingon uhatessa ympäristön tilan heikkenemistä estävien kustannustehokkaiden toimenpiteiden lykkäämistä ei saa perustella täydellisen tieteellisen varmuuden puuttumisella. Ks. periaatteen määrittelyistä mm. Kumpula 2004 s. 241-242.

¹³⁸ Niemelä 2000 s. 221.

¹³⁹ Oksanen 1994 viite 45.

sulkemaan pois riskin mahdollisuutta, toiminta on kiellettävä tai sitä on rajoitettava siten, että riskin mahdollisuus sulkeutuu pois.¹⁴⁰

Varovaisuusperiaatteen moninkertaisesta institutionaalisesta tuesta huolimatta Suvantola pitää sitä epäselvänä ja vaikeaselkoisena sovellettavana.¹⁴¹ Hän toteaa väitöskirjassaan, että periaatteen soveltaminen luonnon monimuotoisuuden suojelussa edellyttää sen konkretisoitumista selkeiksi normien soveltamista ohjaaviksi ratkaisukäytännöiksi. Ilman operationalisointia konkreettisiksi normeiksi periaate ei saa sisältöä ja jää todennäköisesti soveltamatta.¹⁴²

Suvantola tarkastelee varovaisuusperiaatteen konkretisointia erityisesti tilanteissa, joissa ratkaistavana on poikkeaminen luonnonsuojelusta (suojeltujen luonnonarvojen suojasta).¹⁴³ Varovaisuusperiaatetta toteutettaessa asettuu toiminnanharjoittajalle/luvanhakijalle selvittämis- ja arviointivelvollisuus sekä hankkeen vaikutusalueen luontoarvoja että hankkeen vaikutuksia koskien. Hankkeesta päättävällä viranomaisella on oltava riittävät tiedot ja niiden myötä varmuus siitä, ettei hanke ole luonnonsuojelulain vastainen. Kyse on hankkeen toteuttajan todistustaakasta. Tämän on osoitettava, ettei kiellettyjä seurauksia aiheudu. Suvantola katsoo, että poikkeamisluvan myöntäminen vaihtoehtoisen, yleisen edun perusteella edellyttää, ettei hankkeelle ole vaihtoehtoja.

Varovaisuusperiaatteesta seuraa Suvantolan mukaan myös haittoja minimoivien rajoitusten asettaminen toiminnalle, jota lupa koskee. Edelleen hän liittää varovaisuusperiaatteen soveltamiseen ekologisen kompensaation tapauksissa, joissa haittojen minimoinnin jälkeenkin aiheutuu suojeltujen luontoarvojen menetyksiä vastoin monimuotoisuuden turvaamisvelvoitetta. Korvaaminen suoritetaan vastaavien luontoarvojen parantamisella toisaalla tai aikaansaamisella, kuten esimerkiksi kosteikon tekemisellä.

Toisaalta Suvantola toteaa kompensaation toteuttavan LSL:ssa edellytettyä suotuisan suojelutasoa koskevaa heikentämättömyysperiaatetta. Varovaisuusperiaatteen ulottaminen kompensaation määräämiseen edellyttää riittävän tieteellisen varmuuden siitä, että lopputuloksena on suojelutason pysyminen vähintään ennallaan tai parantuminen. Vaikka Suvantola päätyy sekä vaihtoehdottomuus- että kompensaatiosuositukseen suoraan varovaisuusperiaatteen ja nykyisten säännösten tulkinnan kautta tekee hän molempia koskien myös *de lege ferenda* suositukset.¹⁴⁴ Suvantola viittaa kompensaation yhteydessä niin VL:n kuin metsälainkin sääntelyihin luonnonvarojen kompensoinnista lupaehtojen asettamisen välityksellä.¹⁴⁵

Suvantolan mukaan myös EU:n ympäristövastuudirektiivi ja sen toimeenpanemiseksi vuonna 2009 säädetty ympäristövastuulaki¹⁴⁶ toteuttavat laajasti ymmärrettynä varovaisuusperiaatetta

¹⁴⁰ Kumpula 2004 s. 242.

¹⁴¹ Suvantola 2006 s. 33, samoin Pirjatanniemi s. 89.

¹⁴² Suvantola 2006 s. 44.

¹⁴³ Esim. Luonnonsuojelulain, 1096/1996, 31 § (poikkeaminen luontotyyppisuojelesta) ja 66 § (poikkeaminen Natura-suojelusta).

¹⁴⁴ Ks. Suvantola 2006 s. 47-52 ja 58-64.

¹⁴⁵ Esim. VL 2:22:n kalatalousvelvoite ja metsälain, 1093/1966, 8 §:n säännökset uuden puuston aikaansaamisesta.

¹⁴⁶ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2004/35/EY, ympäristövastuulaki 383/2009, LSL:n muutos 384/2009, YSL:n muutos 385/2009 ja VL:n muutos 386/2009. Natura-alueita koskeva kompensaatiosäännös sisältyy LSL 69 §:ään. Direktiivin ja ympäristövastuulain käsitteistö on esillä luvussa 6.5.2.3 ja sisältö vielä luvussa 9.5.4.

pyrkiessään turvaamaan luonnon monimuotoisuuden heikentämättömyyden edellyttämällä sille aiheutettujen vahinkojen tosiasiallista korjaamista ja ennen kaikkea sellaisen vahingon kompensoimista, mitä ei voida ennallistamalla korjata. Suvantolan mukaan direktiivin säännökset luonnonvarojen ja luonnonvarapalveluiden palauttamisesta vahinkotapahtumaa edeltävään tilaan tai niiden kompensoimisesta samanlaisilla ja -tasoisilla palveluilla pyrkivät vastaamaan siihen perustavaan ongelmaan, että taloudellinen vahingonkorvausvastuu ei takaa ympäristön tilan palauttamista.¹⁴⁷

Varovaisuusperiaate on kuitenkin nimenomaan vahinkojen ennalta estämiseen ohjaava periaate. Varovaisuusperiaatteen ominta aluetta on luontoa ja ympäristöä muuttavien tai niihin vaikuttavien toimintojen ennakkovalvonta. Tästä näkökulmasta ympäristölupahallinnon keventäminen laajentamalla eräiden toimintojen suoraa asetuksella tapahtuvaa normiohjausta ja nostamalla luvantarvekyynnystä näiden toimintojen osalta vaikuttaa ongelmalliselta.¹⁴⁸ Vaikka tietyn toiminnan yleiset ympäristövaatimukset nostettaisiinkin korkeiksi, myös ”turvarajat” huomioiden, toteutetaan sitä aina tietyssä ympäristössä ja tietyissä luonnonoloissa, jotka saattavat asettaa erityisvaatimuksia. PL 20.1 §:n kannalta näyttää tärkeältä selkiinnyttää tiettyä toimintaa koskevien yleisnormien (kuten päästönormien), ympäristölaatu- ja pitoisuusnormien (kuten pitoisuusnormien) ja yksilöllisesti ”räätäloidyn” luvan tehtäviä ympäristönsuojelun korkean tason ja luonnon monimuotoisuuden turvaamisessa.

Suvantolan tutkimus osoittaa millä tavalla oikeusperiaate toisaalta toimii työkaluna ja toisaalta lähteenä pyrittäessä jonkin yleisemmän tavoitteen/periaatteen (tässä tapauksessa luonnon monimuotoisuuden turvaamisen) mukaiseen laintulkintaan ja täsmentäviin tulkintaperiaateisiin. Suvantolan esittämän ohella varovaisuusperiaatetta voidaan ehkä, toisin operationalisoituna, soveltaa myös esimerkiksi eläinten kohteluun, kuten Wise on esittänyt.¹⁴⁹

6.4.2.3 Suotuisan suojelutason käsitteestä

Luonnonsuojelullisesta näkökulmasta kaikkein keskeisimmäksi biodiversiteetin turvaamisen konkretisoinniksi muodostuneen kuitenkin (periaateluontoinen) suotuisan suojelutason käsite, jonka merkityssisällön turvaaminen tavoitesäännösten osana LSL:ssa (LSL 5 §) koskee kaikkia lajeja ja luontotyyppiejä.¹⁵⁰ EU:n luontodirektiivi määrittelee sekä suojelutason että sen suotuisuuden edellytykset. Suojelutasolla tarkoitetaan luontotyyppieihin ja lajeihin kohdistuvien tekijöiden yhteisvaikutusta, joka voi vaikuttaa mm. niiden ekologiseen rakenteeseen, luontaiseen levinneisyyteen. Tämän tason suotuisuus on puolestaan määritelty erinäisten ekologisten ominaisuuksien perusteella.¹⁵¹

EU-lainsäädännön suojaamien lajien ja luontotyyppien suotuisan suojelutason saavuttamiselle tai säilyttämiseksi aiheutetusta vahingosta on kyse LSL:ssa (5 a §) määritellyissä luontovahingoissa, joiden korjaamisesta säädetään ympäristövastuulaisissa. Pasi Kallio toteaa suotuisan suojelutason käsitteen olevan nähtävissä myös ympäristöperusoikeussäännöksen oikeudellisena täsmennyksenä, jonkinlaisena ”perusoikeustyökaluna”.¹⁵² Vastaavasti suotuisa suojelutaso toimii biologisen monimuotoisuuden turvaamisperiaatteen täsmennyksenä. Näiden kautta suotuisan suojelutason säilyttäminen sekä vaatimuksena että biologisen

¹⁴⁷ Ks. Suvantola 2007 s. 32.

¹⁴⁸ Tässä viitataan YSL:n muutokseen 253/2010.

¹⁴⁹ Ks. Wise s. 37.

¹⁵⁰ Similän mukaan pykälä on ymmärrettävä koko lakia koskevana yleistavoitteena, Similä s. 38-39.

¹⁵¹ D 92/43/ETY, ks. Kallio 2000 s. 23. Ks. käsitteen merkityksestä myös Mäntylä s. 63-64.

¹⁵² Kallio 2000 s. 6.

monimuotoisuuden ”mittarina” kanavoituu luontoa muuttavaa toimintaa sääntelevän lainsäädännön omien lupaedellytyssäännösten mukaiseen harkintaan.¹⁵³

Suotuisan suojelutason käsite sisältää Kallion mukaan luonnonsuojelun ekologisen arviointielementin, oikeudellisen soveltamiselementin ja poliittisen tavoite-elementin.¹⁵⁴ Käsitteen periaateluontoisuus ja kiinteä yhteys biologisen monimuotoisuuden turvaamisperiaatteeseen tekee siitä relevantin myös mm. vesiluonnon luontotyyppien vesilain mukaisesta muuttamiskiellosta poikkeamisessa, vaikka vesiluonnon luontotyyppien suojassa ei ole kyse varsinaisesta kohdesuojelusta luonnonsuojelulain luontotyyppisuojelelun tapaan.¹⁵⁵ Suvantola esittää suotuisan suojelutason käsitteen osalta tärkeän varovaisuusperiaatteen soveltamiseen liittyvän seikan. Normitulkinnassa ei voida pidättäytyä vain käsitteen luonnontieteellisessä tulkinnassa, vaan on otettava huomioon tieteellinen epävarmuus ja lajien taantuman havaitsemisen viive.¹⁵⁶

6.4.3 Oikeussubjektit ja oikeussuhteet

6.4.3.1 Oikeussubjektuudesta ja puhevallasta

Luonnon ja sen osien konstruointi oikeussubjekteiksi ei välttämättä vaadi perustakseen itseisarvoa eikä siis myöskään moraalisia oikeuksia koskevan kysymyksen ratkaisua. Oikeussubjektuus voi tulla yhtä hyvin kyseeseen niin elollisen kuin elottomankin luonnon osalta.¹⁵⁷ Vihervuori katsoi väitöskirjassaan jo vuonna 1981 luonnonosien oikeussubjektuuden mahdolliseksi ratkaisuksi puhevaltakysymyksiin.¹⁵⁸ Erkki J. Hollo totesi puolestaan vuonna 1991 mahdolliseksi luonnonosien asettamisen oikeussuhteen osapuoleksi ihmisen rinnalle ja ympäristön puhevallan myös ilman varsinaista oikeussubjektin asemaa.¹⁵⁹

Keskustelun käynnistäjänä voidaan pitää Christopher Stonen artikkelia ”Should Trees Have Standing” vuodelta 1974, jossa hän katsoi mahdolliseksi oikeuksien tunnustamisen sekä eläimille ja kasveille että ekosysteemeille. Erityisesti Stonen artikkeli kehitti ajatusta erilaisten luonnonosien kanne- ja puheoikeudesta luonnolle asetettavan edustajan välityksellä.¹⁶⁰ Merkittävä suomalainen puheenvuoro luonnon edustamisesta on vuonna 2010 julkaistu Niina Mäntylän väitöskirja ”Luonnon edustajien puhevalta”.

Luonnon eliöiden tai osien ”edut” voidaan määritellä luonnontieteellisen tiedon perusteella (kyseessä ovat tällöin tosiasiat tieteen kriteerein) ja etuja valvomaan voidaan konstruoida edustus, joka myös käyttää juridista puhevaltaa niiden puolesta eikä esimerkiksi yleisen ympäristöedun valvojana. Teknisessä mielessä ei siis ole kyse sen oudommasta asiasta kuin

¹⁵³ Tolvanen näkee asian ilmeisesti toisin, vaikkei tässä väitetäkään LSL 5.1 §:n olevan suoraan sovellettavissa. Hänen mukaansa säännöksen oikeusvaikutukset eivät voi ulottua LSL:n nojalla tapahtuvaa suojelua ulommaksi, Tolvanen s. 135.

¹⁵⁴ Kallio 2000 s. 6.

¹⁵⁵ Ks. Hollo 2004 s. 240. Ks. pienvesien luontotyyppien suojasta luku 9.4.3.

¹⁵⁶ Suvantola 2006 s. 49.

¹⁵⁷ Oikeussubjekti on tietyllä oikeudenalueella kyseessä olevien oikeuksien ja velvollisuuksien kantaja.

Vallitsevan käsityksen/oikeussubjekti -käsitteen merkitysisällön mukaan oikeussubjekteja voivat olla luonnolliset henkilöt ja säännöksiin konstituoituidut juridiset henkilöt. Näillä on puhevalta etupiiriinsä kuuluvissa asioissa ja osoitetut oikeudelliset keinot valvoa etuaan. Oikeussubjektien väliset suhteet ovat oikeussuhteita, jotka myös on oikeudellisesti määriteltä. Ks. oikeussubjektin käsitteestä esim. Pöyhönen 1999.

¹⁵⁸ Vihervuori 1981 s. 45-46.

¹⁵⁹ Hollo 1991 s. 24-25.

¹⁶⁰ Ks. Stone 1996 s. 17-18. Ks. samasta teemasta myös Favre s. 239 ja Sunstein s. 256.

juridisten henkilöiden asema oikeusjärjestyksessä. Stonen ehdotus perustui juuri mm. analogiaan juridisten fiktioiden oikeudellisen aseman järjestämisen kanssa.¹⁶¹

Kumpula toteaa suomalaisessa oikeudellisessa doktriinissa oikeussubjektuuden edellytykset siinä määrin väljästi määrittelyiksi, etteivät ne lähtökohtaisesti sulje pois ympäristön tai sen entiteettien sisällyttämistä käsitteen piiriin.¹⁶² Muutos olisi kuitenkin sisällöllisesti merkittävä ja kohdistuisi oikeuden syvärakenteeseen. Kysymys subjektiivisista oikeuksista, joille perustuslaki antaa suojan ja jotka koskevat oikeudessamme vain luonnollisia henkilöitä¹⁶³ on perustavampi. Vastaavien oikeuksien osoittamiseksi/säätämiseksi luonnon eliöille tarvitaan radikaalimpi muutos, jonka avain on luonnon eliöiden moraalisisissa oikeuksissa. Tässä ei suinkaan tarkoiteta moraalisten oikeuksien suoraa implementointia oikeusjärjestyksessä vaan sitä, että tilaa luonnon eliöiden oikeuksille oikeuden järjestelmässä raivataan niiden moraalisen merkityksellisyyden kautta. Klaus Bosselmann näkee asian kuitenkin toisin. Hän katsoo ratkaisevaksi nimenomaan luonnon tai sen entiteettien aseman oikeussubjekteina eikä tämän hyväksymisen kannalta ole niinkään merkitystä sillä onko luonnolla oikeuksia juridisessa vaiko moraalisisessa merkityksessä.¹⁶⁴ Käytännössä lienee kuitenkin niin, että kysymys luonnon oikeuksista ja oikeussubjektin asemasta kietoutuvat toisiinsa.

Luonnon olioiden oikeussubjektuus voitaisiin liittää edellä esillä olleeseen perustuslain kehittämisen näkökulmaan eli luonnon kohtelua koskevien toimintamme rajoitteiden ottamiseen perustuslakiin.¹⁶⁵ Kyseessä voisi ajatella tällöin olevan, kuten Lesley J. Roger ja Gisela Kaplan ehdottavat, eräänlainen negatiivisten oikeuksien tunnustaminen luonnon eliöille ja osille suojaamalla niitä perustuslain tasolla niiden itsensä vuoksi ihmisen toiminnalta.¹⁶⁶ Toisaalta on todettava, ettei velvollisuuksista sinänsä voi välttämättä johtaa oikeuksia. Oikeuksien ja velvollisuuksien suhteeseen palataan myöhemmin tässä luvussa.

Sekä Määttä että Kuusiniemi päätyvät vuosituhannen vaihteessa siihen, että luonnon ja ympäristön näkyväksi tekeminen perustavaa laatua olevissa oikeuskategorioissa käy toistaiseksi parhaiten oikeussuhdekäsitteistöä hyödyntäen.¹⁶⁷ Kuusiniemen mukaan oikeudellinen sääntely ei riittävästi varmista luonnon säilymistä, jos rajoitutaan normittamaan vain ihmisryhmien välisiä suhteita. Hän lisäksi oikeusjärjestykseen ensinnäkin vertikaalisen, tulevat sukupolvet mukaan ottavan elementin. Toiseksi hän kysyy pitäisikö paradigmaa tarkistaa luonnon itseisarvon lähtökohdasta siten, että oikeusjärjestys ymmärrettäisiin myös muita kuin ihmisten välisiä suhteita säänteleväksi kokonaisuudeksi.¹⁶⁸ Hän tunnistaakin oikeuden syvärakenteessa mm. oikeussubjektin ja oikeussuhteen käsitteiden jo muuttuneen tämän suuntaisesti.¹⁶⁹

¹⁶¹ Norton katsoo Stonen ehdotuksen ongelmalliseksi, koska luonnossa ei ole mahdollista yksiselitteisesti erottaa oikeushenkilöiden kaltaisia kollektiiveja, Norton 1992 s. 80.

¹⁶² Kumpula 2004 s. 352-353. Vaikuttaa siltä, että Kumpula, kuten myös Mäntylä, s. 99, erottaa käsitteen sisällön ja sen funktion.

¹⁶³ Tosin yhteisöt tulevat mahdollisesti oikeuksien piiriin välillisesti niiden jäsenenä tai osakkaina olevien luonnollisten henkilöiden kautta.

¹⁶⁴ Ks. Bosselmann 1998 s. 54-55.

¹⁶⁵ Ks. luku 6.4.1.

¹⁶⁶ Roger and Kaplan s. 196. Heidän ehdotuksessaan on kyseessä lienee hieman eri asia kuin ns. heijasteoikeudet, joihin palataan myöhemmin.

¹⁶⁷ Määttä 1999 s. 154-181, Kuusiniemi 2000 s. 154-156, myös 2001b s. 52, Määttä 2001b s. 311-312, 2003 s. 120.

¹⁶⁸ Kuusiniemi 2000 s. 155.

¹⁶⁹ Ks. Kuusiniemi 2001a s. 289-290.

6.4.3.2 Omistusoikeudesta omistajan ja omistetun suhteena

Määttä käsittelee väitöskirjassaan vuodelta 1999 omistusoikeutta¹⁷⁰ katsoen, että ympäristöoikeuden näkökulmasta omistusoikeus olisi nähtävä henkilösuhteita laajempänä ja monipuolisempänä suhdekompleksina, myös muun muassa omistajan suhteena julkiseen valtaan ja omistettavaan, luontoon.¹⁷¹ Määttä tässä tarkoittamasta omistusoikeuden luonteesta ei kuitenkaan välttämättä seuraa mitään erityistä ihmisen luontosuhteen tilaa eikä yhtymisestä kritiikkiin omistusoikeuden henkilösuhdeluonnetta vastaan välttämättä seuraa, että omistusoikeuden käsitteen piiriin tulisi kuulua myös ihmisen ja luonnon suhde, tässä siis omistuksen kohteena. Tarkasteltaessa ihmisen ja luonnon suhdetta oikeudessa määritteleviä yleisiä rajoituksia, jotka ulottuvat myös omaisuuden käyttöön, siirrytään toiselle tasolle. Määttä tavoitteena on kuitenkin omistusoikeusparadigmaa muutettaessa poistaa kategoriarajan näiltä tarkasteluilta.

Omistusoikeus on yhteiskunnallinen järjestely, joka kohdistuu välineisiin, joita omistaja tarvitsee tai haluaa joidenkin toisten päämäärien saavuttamiseen. Omistusoikeus ei ole moraalinen oikeus, mutta omistusoikeuden sisältö/omistusoikeusparadigma on moraalisen/oikeudenmukaisuusarvioinnin kohde samoin kuin sen loukkaaminen.¹⁷² Omistusoikeuden osalta on tuttua, että oikeusjärjestys on saattanut yhteiskunnan muuttuessa antaa suojaa epäoikeudenmukaiseksi koetulle omistussuhteelle ja on tarvittu korjaavaa sääntelyä.

Ensi ajattelemalta saattaa näyttää ympäristönsuojelun ja luonnonsuojelun kannalta perustellulta, että luonnon itseisarvoista nousevat ympäristön käytön rajoitukset liitettäisiin osaksi omistusoikeuskäsitettä laajentamalla se myös ihmisen ja luonnon väliseksi oikeussuhteeksi. Ajatus vaikuttaa kuitenkin perustaltaan olevan, omistusoikeuden välineluonteen vuoksi, ristiriidassa luonnon kunnioittamisen etiikan siis luonnon itseisarvojen kanssa. Ajatusrakennelma, jossa omistusoikeus kohdistuu johonkin toiseen tämän toisen hyvän saavuttamiseksi, on kyllä tuttua paternalismia,¹⁷³ mutta justifikaatioketjua on vaikea ulottaa omistuksen kohteen itseisarvoon. Näin ei Määttä toki liene ajatellutkaan ja selvyiden vuoksi on sanottava, ettei hän suinkaan tarkoita ihmisen ja luonnon suhteen määrittävän ainoastaan omistusoikeuden kontekstissa. Jos taas ajatellaan, että omistajan ja toisena oikeussuhteen osapuolena olevan luonnoneliön tai osan suhteen sisältö määrittänyt siitä, mikä omistajan valtaa rajoittaa, niin eikö tällöin voisi olla kyse oikeussuhteesta, joka on olemassa omistusoikeudesta riippumatta. Lähimmäksi omistussuhteen ajattelemista omistajan ja omistetun välisenä suhteena päästään omistajan velvollisuuksien kyseessä ollessa,¹⁷⁴ mutta tällöinkin saattaisi olla luontevampaa ajatella, että omistusoikeus kohdistaa omistajaan velvoitteen, joka periaatteessa on yleinen/kaikkia koskeva.

Ihmisen itseisarvosta seuraa, ettei toista ihmistä voi omistaa. Tässä mielessä myöskään itseisarvoisten luonnoneliöiden ja luonnonosien omistamiselle ei ole eettistä perustaa. Ihminen kuitenkin käyttää luontoa/sen eliöitä hyväkseen kuten muutkin luonnon eliöt. Omistusoikeus, ihmisten välisenä suhteena, luonnon ja sen osien kyseessä ollessa, voinee eettisestä lähtökohdasta kohdistua vain niihin käyttöarvoihin, jotka luonnon olioihin ja

¹⁷⁰ Luvussa 6.2.2.1 viitattiin Määttä näkemykseen omistusoikeuden luonnonoikeudellisesta perustasta.

¹⁷¹ Määttä 1999 em. lisäksi mm. s. 510.

¹⁷² Ks. omistusoikeuden välineluonteeseen liittyen mm. Ross 1958 s 179.

¹⁷³ Ajatusmallia on käytetty mm. orjuuden oikeuttamisessa, ks. esim. Aristoteles: Politiikka 1254b 10-1255a 3. Epstein katsoo eläinten omistuksen laajasti ottaen toimineen niiden hyväksi, ks. Epstein s. 148-149 ja 156.

¹⁷⁴ Hollo pohti vuonna 1998 ympäristöperusoikeuden mahdollista vaikutusta siihen, mitä omistajalta omaisuuden sosiaalisen sidonnaisuuden periaatteen nojalla voidaan edellyttää ns. aktiivisina suojelutoimina, Hollo 1998b s. 37.

eliöihin sisältyvät ja jotka ovat ihmiselle tarpeellisia. Muutoin suhde on jotain muuta kuin omistamista. Se voi perustua kaikkien eliöyksilöiden luontaiseen arvokkuuteen ja eliöyhteisön jäsenille osoitettavaan kunnioitukseen, jonka oikeudellisen ilmaisun mahdollisuudesta tässä tutkimuksessa on kyse.

Määttän ehdotusta kohtaan esitetyt huomautukset eivät tarkoita, etteikö oikeussuhdeajattelun kehittäminen olisi keskeisen tärkeää ja etteikö omistusoikeusparadigma kaipaisi uudistamista. Kysymys omistusoikeudesta luonnon eliöihin lienee yksi kaikkein vaikeimmista eettisistä ja oikeudellisista kysymyksistä kun lähtökohdaksi otetaan, etteivät ne ole esineitä vaan arvokkaita itsessään ja vertautuvat tässä ihmiseen. Ratkaisun tulisi olla filosofisesti perusteltu, oikeuden järjestelmään soveltuva ja reaali maailmassa toimiva.¹⁷⁵

Luontoon kohdistuvaa omistusoikeutta ja etiikkaa koskevassa väitöskirjassaan vuodelta 1998 Oksanen pohtii omistusoikeuden luonnetta sosiaalisena ilmiönä. Hän toteaa luonnon olioiden ja ihmisten välillä moraalisesti merkitykselliseksi sen, etteivät luonnon oliot ole ihmisyhteisön jäseniä. Hän myös toteaa, että yhteisö, joka ei määrittäisi jäsentensä keskinäisiä suhteita ulkoisen maailman olioihin ja niiden käyttöön ei olisi loogisesti ajateltavissa.¹⁷⁶ Kuusiniemi kirjoittaa omistamisen sisällön, siis omistajan konkreettisen käyttövapauden, alati vaihtelevan muuttuvan lainsäädännön myötä. Omistamisen yhteiskunnallinen funktio ja sosiaalinen sidonnaisuus kiinnittyy aikakauden arvoihin ja tarpeisiin.¹⁷⁷

Gary L. Francione näkee eläinten oikeuksien perustaksi, ettei niitä kohdella resurssina ja omaisuutena. Hänen mukaansa ihmisten ajatteluun vaikuttaa yhä Benthamin tekemä virhe, jonka mukaan eläimiä voidaan kohdella inhimillisesti, vaikka niitä pidettäisiinkin omaisuutena. Benthamin perusti käsityksensä siihen, että eläimet ovat tuntevia, mutta eivät itsetietoisia eikä niille siis ollut niiden omalla kuolemalla väliä. Kun emme pidä eläimiä omaisuutena, niitä tulee kohdella persoonina, millä Francione ei tarkoita samaa kuin ihmispersoonaa.¹⁷⁸

Myös David Favre tutkii mahdollisuuksia eläinten oikeuksien ja omistusoikeuden yhteensovittamiseen. Hän toteaa, että ensinnäkin olisi hyödyllistä myöntää, että riippumatta omistusoikeus -käsitteen sisällöstä eläimillä jo on oikeuksia, joita ei voida liittää esineisiin ja käyttää esimerkkinä eläinsuojelua.¹⁷⁹ Suomen eläinsuojelulain mukaan ”eläintä on kohdeltava niin, ettei sille tarpeettomasti tuoteta kärsimystä”. Niiniluoto katsoo, ettei tämä immuniteettiperiaate kuitenkaan voi tarkoittaa, että eläimillä olisi oikeus kärsimyksestä vapaaseen elämään.¹⁸⁰

Favren etsii moraalista omistusoikeuskäsitettä, joka perustuisi ihmisen eläimen juridisesta omistuksesta riippumattomaan, omistusoikeuskäsitteessä tunnustettuun, asemaan itse itsensä omistajana.¹⁸¹ Oikeudellisessa ajattelussa omistava suhde omaan ruumiiseen on ollut

¹⁷⁵ Tässä ei esimerkiksi riitä kantilainen ilmiöiden maailman ja noumenonien maailman erottaminen.

¹⁷⁶ Oksanen 1998 s. 38.

¹⁷⁷ Kuusiniemi 1998b s. 22.

¹⁷⁸ Ks. Francione 2004 s. 108, 122, 126 ja 132.

¹⁷⁹ Favre s. 239.

¹⁸⁰ Eläinsuojelulaki 247/1996, Niiniluoto 2000 s. 60. Niiniluoto pitää kuitenkin mahdollisena, että lailla säädetään eläimille subjektiivisia oikeuksia.

¹⁸¹ Ks. Favre s. 239-241. “Could we not create a pattern where humans hold legal title to an animal, while the animal holds his or her own equitable title, equitable self-ownership?” Favre kirjoittaa Common Law -näkökulmasta, muttei myöskään mannereurooppalainen oikeusjärjestelmä sisällöllisesti hylkine ehdotusta.

yhtäläillä keskeinen kuin subjektin kykenevyys valintoihin.¹⁸² Favren ehdotus avaa yhden lupaavan, eläinten oikeuksia laajemmankin, näkökulman myöhemmin hahmoteltavan biosentrisen oikeusajattelun ja antroposentrisen oikeuden/oikeusajattelun yhteensovittamiseen.

Nousiainen siirtää kysymyksen omistusoikeudesta filosofisen maailmankuvan tasolle. Hän toteaa erityisesti utilistisen ja liberalistisen opin oletettavan, että poliittis-oikeudellinen subjekti omistaa ympäristöönsä ja että maailma viime kädessä jakaantuu omistajiin ja omistettaviin, henkilöihin ja esineisiin. Oikeuden distributiivinen tehtävä on sen erottamista mikä on oikeuden mukaisesti Sinun ja Minun. Maailma on tämän ajattelutavan mukaan oikeussubjektien attribuutti ja oikeus koskee sitä tapaa, jolla maailma jaetaan näiden kesken.¹⁸³ Tämän ajattelun murtamismahdollisuus on kuitenkin rationaalisuudessaan reaalin.

6.4.4 Biodiversiteettioikeus

Biodiversiteetin turvaamisesta on varsinaisen luonnonsuojelun lisäksi tullut kaikkeen luonnon- ja ympäristön käyttöön ulottuva tavoite ja ympäristöoikeudessa vaikuttava periaate. Tätä tavoitetta toteuttavan oikeuden kokoaminen biodiversiteettioikeuden nimikkeeseen alle kuten Kai Kokko ehdottaa on perusteltua. Nimike on vähintäänkin hyödyllinen tutkimustyössä ja sen raportoinnissa tarkastelun rajaamiseksi, kuten esimerkiksi Kallio sitä käyttää.

Kokko systematisoi biodiversiteetin turvaamista koskevia oikeusjärjestyksen normeja erityisenä biodiversiteettioikeuden oikeudenalana¹⁸⁴ ja kehittää biodiversiteetin turvaamissuhteiden järjestelmän, jossa lähtökohtina ovat oikeusjärjestyksen sisäisen logiikan reunaehdot.¹⁸⁵ Kokon systematisointi nostaa biodiversiteetin turvaamisen ympäristöoikeuden keskiöön ja konkretisoi ympäristöperusoikeuden sisältöä ilman, että oikeuden syvärakenteessa edellytettäisiin tapahtuvan/tapahtuneen merkittäviä muutoksia. Hänen työnsä operoi oikeuskulttuurin, ympäristöoikeuden yleisten oppien ja käsitteiden tasolla. Kokon konstruktio sisältää vertikaalisen, julkisen vallan ja biodiversiteetin välisen sekä horisontaaliset, yksilöiden ja biodiversiteetin väliset turvaamissuhteet.

Oikeussuhteet Kokko jättää yksilöiden välisiksi sekä yksilöiden ja julkisen vallan välisiksi suhteiksi.¹⁸⁶ Kokon esitys ei edellytä biodiversiteetille oikeussubjektin asemaa, mikä olisikin outoa kun huomioidaan käsitteen luonnontieteellinen ja oikeudellinen sisältö ja käyttö, mihin Kokko ei edellytä merkittäviä muutoksia. Kyseessä on siis uusi biodiversiteettioikeudellinen suhde. Missä määrin biodiversiteetin turvaamisen ajattelu turvaamissuhteen käsitettä käyttäen saisi merkitystä biodiversiteetin aineellisen suojan kannalta jää arvailtavaksi ja lopulta riippumaan siitä, millä tavoin turvaamistavoite konkretisoidaan, millaisin tarkentavin periaattein ja millaisin luonnontieteellisin sisällöin lakeja sovellettaisiin. Myös Kokko näkee

¹⁸² Ks. Nousiainen 1997 s. 230-231.

¹⁸³ Nousiainen 1997 s. 232.

¹⁸⁴ Oikeudenala sisältyy osa-alueena ja näkökulmana myös Kuusiniemen ympäristöoikeuden määrittelyyn Kuusiniemen määrittelyllä ympäristöoikeuden alaan on luettavissa sääntelyt, jotka koskevat ympäristönkäytön suunnittelua, kiinteistöoikeutta, luonnon- ja kulttuurinsuojelua, luonnonvarojen hyödyntämistä, ympäristönkäytön sääntelyä, ympäristönsuojelua ja biodiversiteetin suojelua, ks. Kuusiniemi 2002 s. 56-57. Nämä sääntelyalueet ovat osin päällekkäisiä ja biodiversiteettioikeudellinen näkökulma läpäisee ne kaikki ja ulottuu myös ulommaksi.

¹⁸⁵ Ks. Kokko Kai 2003 s. 5-7.

¹⁸⁶ Kokko Kai 2003 s. 77.

turvaamissuhdekonstruktion vain välivaiheena todetessaan, että ennemmin tai myöhemmin oikeuden syvärakenteessa joudutaan joko tarkistamaan oikeussubjektin käsitettä niin, että se laajennetaan koskemaan luonnonosia tai kyseeseen saattaa tulla jokin muu luontoa suojaava oikeuden syvärakenne.¹⁸⁷

Hollo hahmotteli vuosituhannen vaihteessa biodiversiteetin suojaksi, kansainvälisen biodiversiteettisopimuksen ja myös kansallisen ympäristöperusoikeutemme pohjalta, uudentyyppistä konsessiosääntelyä. Luonnon hyödykkeet, joiden käyttöä kontrolloitaisiin konsessiojärjestelmällä, eivät tämän ajattelun mukaan enää olisi subjektiivisten oikeuksien ilmaista käyttöalustaa. Valtio ja oikeusjärjestys olisivat konsessiovallan vastuullisia käyttäjiä globaalin biodiversiteetin turvaamisvelvoitteen piirissä.¹⁸⁸

6.5 Biosentrisestä oikeudesta

6.5.1 Biosentrisen oikeuden ja eliöyhteisöllisten oikeuksien idea

Biosentrisen oikeusajattelun perustana on, että ihminen on luonnoneliö muiden joukossa, ilman erityisasemaa¹⁸⁹ ja jokainen eliöyksilö on yhtäläisin perustein moraalisten oikeuksien subjekti. Toteamuksen ensimmäinen osa on luonnontieteellinen tosiasia ja jälkimmäinen osa rationaalinen, moraalinen seuraus jokaisen elävän olennon itseisarvosta, luontaisesta arvokkuudesta. Luontaisen arvokkuuden käsite on omaksuttu Paul W. Taylorilta.¹⁹⁰

Antroposentrisessä oikeusajattelussa on itsessään arvokas ihmisyksilö oikeuden keskiössä, siirryttäessä biosentriseen ajatteluun tämän paikan ottaa luontaisesti arvokas eliöyksilö, eläinyksilö (ihminen mukaan lukien) tai kasviyksilö lajista ja yksilön ominaisuuksista riippumatta. Levinas toteaa perustellessaan etiikan ensisijaisuutta moraaliin nähden, ettei ilman eettistä singulaaria eli ainutlaatuista ja erityistä kohtaamista voi olla universaaliala tavoittelevaa teoriaa, oikeutta ja lakia. Oikeudenmukaisuus on jo aina mukana suhteessa toiseen.¹⁹¹

Kunta, luokka ja laji eivät tässä ajattelussa ole relevantteja kategorioita, ne eivät ole arvon tai oikeuksien perustana vaan kuuluvat luonnontieteen ja luonnonsuojelun käsitteistöön ja niitä voidaan tarvita oikeuksien määrittelyssä. Oikeusjärjestykseen voidaan konstruoida luontaisesti arvokkaiden eliöyksilöiden biosentristen oikeuksien suoja. Jatkossa näitä oikeuksia kutsutaan eliöyhteisöllisiksi oikeuksiksi. Ihmisyksilöiden ja muiden eliöyksilöiden eliöyhteisölliset oikeudet ovat yhteisiä. Eliöyhteisölliset oikeudet eivät ole ihmisyyhteisön sisäisiä oikeuksia, vaikka ovatkin ihmisyyhteisön asettamia, konventionaalisia oikeuksia. Ne eivät syrjäytä ihmisoikeuksia ihmisyyhteisöllisinä oikeuksia, vaikka saattavatkin vaikuttaa niiden sisältöön. Nämä oikeudet eivät tee muista eliöyksilöistä ihmisyyhteisön jäseniä eivätkä johda monilajisiin yhteisöihin.

Ekosysteemi, luontotyyppi, habitaatti ja vastaavat käsitteet ovat luonnontieteellisiä ja deskriptiivisiä ja niillä on merkitystä luonnon- ja ympäristönsuojelussa ja niillä voi olla

¹⁸⁷ Kokko Kai 2003 s. 55.

¹⁸⁸ Ks. Hollo 1999 s. 116.

¹⁸⁹ Kyse on tieteitä läpäisevän ihmisen poikkeuksellisuuden paradigman (tässä käytetään sosiologiassa käytettyä nimitystä) hylkäämisestä, ks. esim. Järvikoski 2009 s. 81.

¹⁹⁰ Ks. luontaisen arvokkuuden käsitteestä ja sen suhteesta itseisarvon ja ihmisarvon käsitteisiin luku 5.2.4.2.

Yksilönarvosta moraalisten oikeuksien perustana luku 5.3.5.

¹⁹¹ Ks. Levinas 2003b, tässä tiivistys pääosin Europaeuksen mukaan, ks. Europaeus s. 164. Levinasille moraalinen on institutionaalinen syntetisoiva normisto. Moraali ei hänen mukaansa synny kausaalisesti etiikasta.

paikkansa myös oikeuksien predikoimisessa, mutta ne eivät voi olla oikeuksien subjekteja eivätkä oikeudet perustu eliöyksilön suhteeseen niihin. Muilla eliöyksilöillä on omat ihmisyhteisöistä riippumattomat, joskin usein niiden ulkoisiin rakenteisiin sopeutuvat yhteisölliset muotonsa, jotka saattavat tässä muodossaan olla myös ihmisyhteisön suojelutoimien (ekosysteemien, lajin jne. suojelun kautta toteutuvien) tarpeessa.

Biosentrisesti ajattelun oikeuden perustavimmat oikeudet ovat siis kaikkia eliöyksilöitä koskevia eliöyhteisöllisiä oikeuksia. Eliöyhteisöllä tarkoitetaan tässä planeetta Maan kaikkia eliöitä. Ihmisyhteisö, yhtenä eliöyhteisön osana asettaa nämä oikeudet ja sitoutuu suojaamaan niitä ja tälle perustalle asettuvat ihmisyhteisölliset oikeudet (ihmisoikeudet) ja edelleen tietyn oikeusjärjestyksen piirissä olevien ihmisyksilöiden perusoikeudet.

Biosentrisestä oikeuden syvärakenteesta voidaan luontevasti ajatella nousevan biodiversiteettioikeuden, ekosysteemioikeuden ja ihmisyhteisöllisen oikeuden. Oikeussuhteet kuuluvat viimeksi mainittuun. Oikeussuhteissa ainakin toinen/yksi osapuoli on ihmisyksilö tai ihmisyhteisö. Oikeussuhteita, joiden osapuolina ei olisi ihmistä tai ihmisyhteisöä ei ole tarvetta konstruoida eikä niille olisi tässä ajattelussa paikkaakaan. Kyseessä eivät ole oikeudenalat missään traditionaalisessa merkityksessä vaan näkökulmat oikeuteen. Ihmisyhteisöllinen oikeus sisältäisi myös molemmat muut näkökulmat, mutta se menettäisi läpäisevän antroposentrisuutensa. Kyse on koko ajan asetetusta oikeudesta.

Vastuuseen eliöyhteisöllisten oikeuksien suojaamisessa voidaan soveltaa, hieman muokaten, Hollon kuvausta ympäristöperusoikeuden perustalle rakentuvasta laajasta vastuusta. Tämän mukaan vastuu kanavoidaan valtion ja julkisen vallan tasolta ”alas asti” niin, että se ulotetaan koskemaan myös yhteisöjä, toiminnan harjoittajia, oikeudenhaltijoita ja joka miestä.¹⁹² Tällöin kyse on myös eliöyhteisöllisistä oikeuksista velvollisuuksien lähteinä.

6.5.2 Oikeuden konstruktioista ja käsitteiden muodostamisesta

6.5.2.1 Oikeudellisesti mahdollisesta

Oikeusjärjestelmät eivät ole omavaraisia sosiaalisia järjestelmiä, vaan, kuten Raz toteaa, jonkin poliittisen järjestelmän dimensioita tai aspekteja, mikä merkitsee järjestelmän ajallista rajoittuneisuutta. Raz arvostelee niin John Austinin, Kelsenin kuin Hartinkin käsityksiä autonomisista oikeudellisista kriteereistä, joiden varaan oikeuden jatkuvuus rakentuu.¹⁹³ Positiivinen oikeus ei siis ole aineellisesti muuttuvia sääntöjä ajattomassa oikeuden formaatissa, vaan läpeensä historiallista ja syvärakenteitaan myöten liikkeessä, joka myötäilee yhteiskunnallista kehitystä. Eriksson kutsuu oikeutta tekniseksi instrumentiksi, jota voimme kehittää suhteellisen vapaasti.¹⁹⁴

Ympäristöperusoikeus merkitsi luonnon itseisarvojen ja tulevien sukupolvien oikeuksien ulottuvuuden ”tunkeutumista” oikeusjärjestykseen. Tätä interventiota ovat vahvistaneet useat säädökset ja tuomioistuinratkaisut, kuten KHO:n Vuotos-päätös.¹⁹⁵ Antero Jyränkiä mukailen voitaisiin todeta oikeusjärjestyksen syötetyn aineksia, jotka vaativat koko järjestyksen ottamista tarkastelun kohteeksi. Tehtävää voidaan lähestyä käytännöllisesti ja taloudellisesti

¹⁹² Ks. Hollo 1999 s. 116.

¹⁹³ Raz 1980 s. 210.

¹⁹⁴ Eriksson 1999b s. 102.

¹⁹⁵ Tutkimuksen III osassa seurataan lainsäädännön kehitystä ja vesistö rakentamisen lupapäätöksiä.

tai emansipatorisesti.¹⁹⁶ Emansipatorinen tiedonintressi koskien luontosuhdetta näyttää jo pitkään olleen oikeusyhteisössä olemassa.

Oikeudellisesti mahdollinen on Wilhelmssonin mukaan se, mikä voi toteutua. Oikeudellisesti mahdolliset yleiset opit ovat oppeja, jotka ovat ajateltavissa tarjolla olevan oikeudellisen aineiston ja olemassa olevan yhteiskunnan puitteissa. Ne toteutuvat tai eivät toteudu. Niitä formuloimalla vaikutetaan siihen, että niiden toetutumismahdollisuudet kasvavat.¹⁹⁷ Tuori tosin toteaa hävikin olevan suuren ja oikeuden historian olevan voittajien historiaa.¹⁹⁸ Oikeudelliseen diskurssiin osallistumaan pääseminen edellyttää Tuorin mukaan sekä oikeuden sanaston että kieliopin hallintaa. Tuorin toteaa, etteivät käsitteet vain avaa vaan myös sulkevat mahdollisuuksia, Kysyä voidaan vain sellaisia kysymyksiä, joita oikeuden käsitteistö sallii kysyä.¹⁹⁹ Koskeniemi kirjoittaa oikeudesta kielenä, jonka kielioppi ohjaa oikeudellisessa diskurssissa päteviksi tunnustettujen argumenttien muodostamista. Oikeuden ammattilaiset ”puhuvat oikeutta äidinkielenään”.²⁰⁰ Radikaaleimmiltakin reformipyrkimyksiltä edellytetään siis välitöntä yhteyttä positiiviseen oikeuteen, jotta niiden merkitys tulisi arvioiduksi oikeuden kentällä.

Oikeuden kerroksellisuus ja sen vertikaalinen liike sekä niin sisäinen kuin ulkoinenkin kritiikki pakottaa systematisoijan pysymään työnsä ääressä ja vastaamaan kehitystarpeisiin myös käsitereformein. Ajoittain ristiriitojen ratkaiseminen, ulkoiseen kritiikkiin vastaaminen kuitenkin edellyttää pyrkimystä koherenssin palauttamiseen tietoisesti oikeuden maailman/sen käsitteistön muuttamista tavoitellen. Mikään ei sinänsä estäne ehdottamasta, ”keksimästä” uusia käsitteitä, siis uusia termejä ja niille merkityssisältöjä tai päinvastoin. Toisaalta tutun termin merkityssisältöä voidaan muuttaa, mikä tämän tutkimuksen näkökulmasta useassa tapauksessa vaikuttaa parhaalta tavalta lähestyä ongelmaa²⁰¹, joka on tai joka ”halutaan pitää” käsitelukkujen takana. Tässä on kyse sellaisista vahvoista oikeuden syvärakenteen käsitteistä kuin oikeussubjektin, oikeussuhteen tai subjektiivisen oikeuden käsitteet.

6.5.2.2 Oikeuden käsitteistä ja luonnontieteestä

Oikeusjärjestyksen yhteiskunnallisesta tehtävästä seuraa, etteivät oikeuskäsitteet palvele ensisijaisesti systeemisissä, vaan niiden tehtävä on antaa yhteiskunnallisille ilmiöille muoto oikeuden kielellä, jotta näitä ilmiöitä voitaisiin käsitellä oikeuden oikein/väärin koodin perusteella. Oikeudellisilta käsitteiltä siis edellytetään hyödyllisyyttä reaali maailman tulkittamisessa vaikkakaan niiden muodostamista tämä ei välttämättä kahlitse. Käsitteitä (tieteellisiä käsitteitä ylipäätään) ei sopimuksenvaraisina itsessään ole mielekästä tarkastella tosi/ei-tosi relaatioissa – sen sijaan näin on mahdollista tarkastella väitelauseita, joita

¹⁹⁶ Jyränki 2003 s. 22, 38-39.

¹⁹⁷ Wilhelmsson 1997 s. 349. Ks. myös Pirjatanniemi s. 31. Belinskij puolestaan näyttää suhtautuvan varsin kriittisesti arvoperusteiseen systematisointiin ja siihen, että oikeudellisesti mahdollinen otetaan tutkimuskohteeksi. Hän toteaa talousveden saatavuuden (tutkimuskohteensa) edistämisen hahmottamalla oikeus mahdollisuutena ja muutoksen välineenä tarkoittavan usein häilyvää suhtautumista oikeuteen, ks. Belinskij s. 26-28. Tieteellisyyden kriteerien täyttymisen kannalta lienee kuitenkin, kaikissa tapauksissa, keskeisintä valittujen premissien ja johtopäätösten perusteleminen. Vaikuttaa myös siltä, että oikeustieteen olemukseen kuuluu mahdollisen tutkiminen.

¹⁹⁸ Tuori 2007 s. 135.

¹⁹⁹ Tuori 2007 s. 135 ja 145.

²⁰⁰ Ks. Koskeniemi 2005 s. 566- 573. Tämän tutkimuksen kieli on väistämättä murteellista.

²⁰¹ Jyränki pitää tarkoituksenmukaisena termin ja käsitteen eroa, Jyränki 2003 s. 31, kun taas Tuori toteaa, ettei tee näiden välillä jyrkkää eroa, Tuori 2007 s. 135.

käsitteeseen on sisällytetty/joita sillä ilmaistaan. Pitämisen alueelle siirryttäessä koodi kuitenkin vaihtuu.

Oikeudellisten käsitteiden ja niiden käytön tulee olla ymmärrettävää, eivätkä ne saisi, kaikesta edellä ”julistetusta” vapaudesta huolimatta, etäännyä liian kauas kielestä, jolla kyseessä olevaa substanssia oikeuden ulkopuolella käsitellään. Biosentrisessä oikeudessa tämä korostuu, koska luonnontieteellinen tieto määrittää sekä subjektin, tavoitteen/tavoiteltavan oikeudellisen tilan että mittarin. Kuten jo aiemmin on esitetty, ei esimerkiksi biodiversiteettiä, joka on luonnon ominaisuus ole perusteltua konstruoida oikeussubjektiksi. Suotuisan suojelutason, mikä pakostakin on joustava käsite, tulisi sisällöllisesti oikeudessa olla ainakin likimain saman kuin tieteen päivitetty käsitys, kuitenkin Suvantolan toteamalla tavalla myös varovaisuusperiaatteen vaatimukset huomioiva.²⁰² Pasi Reunanen on kiinnittänyt huomiota siihen, että oikeudessa käytetyn terminologian ja käsitteistön tulisi kun kyse on ekologisesti perustelluista sääntelyistä myös vastata paremmin ekologista käsitteistöä.²⁰³ Samasta asiasta kirjoittaa myös Staffan Westerlund Ruotsin miljöbalkin säätämisen ja soveltamisen kokemukseen viitaten. Hän toteaa saadun paljon tutkimusaineistoa siitä miten vaikeaa voi olla kun lainvalmistelijat ovat kyvyttömiä tai haluttomia ottamaan vastaan tietoa siitä, mille ovat laatimassa sääntöjä.²⁰⁴

6.5.2.3 Ympäristövastuudirektiivin ja ympäristövastuulain käsitteistä

EU:n ympäristövastuudirektiivin ja sen täytäntöön panemiseksi säädetyin ympäristövastuulain²⁰⁵ termistö ja käsitteistö muodostaa esimerkin siitä millaisia ongelmia luontoa ja ympäristöä koskevassa sääntelyssä termien ja käsitteiden osalta saatetaan kohdata. Osittain kyse lienee minimitasoisen implementoinnin aiheuttamista ongelmista.²⁰⁶ Emil Waris on tutkinut direktiivin ja sen täytäntöönpanoon liittyviä korjaamisen ja ennallistamisen käsitteitä, jotka ovat keskeisiä sen kannalta, mihin direktiivi velvoittaa.²⁰⁷ Tässä huomio kiinnitetään direktiivin ja lain arvoperustaan, kyse on siis yleisimmällä tasolla siitä mitä suojataan ja minkä vuoksi.²⁰⁸ Laissa luonnonvara määritellään (ympäristövastuulaki 4 § 1 kohta) viittaamalla lajien, luontotyyppien ja elinympäristöjen osalta LSL:iin ja vesien osalta VL:iin, aluevesilakiin ja lakiin Suomen talousvyöhykkeestä.²⁰⁹ Luonnonvaran määritelmä sisältää siis varsin erilaisia elementtejä, luonnontieteellisin perustein ja aivan muin perustein määriteltäviä. Luonnonvara on puolestaan ratkaiseva käsite määriteltäessä luonnonvarapalvelun käsite. Nämä kaksi käsitettä muodostavat toisiinsa kytkeytyvän käsiteparin. Tämän tutkimuksen näkökulmasta suurempi hämmennys liittyykin luonnonvarapalvelun määrittelyyn (4 § 2 kohta) ja näin muodostuvaan kokonaisuuteen. Määritelmän mukaan luonnonvarapalvelulla tarkoitetaan luonnonvaran hyödyllistä vaikutusta toiselle luonnonvaralle tai ihmisille. Direktiivin suomennoksessa käytetään ”ihmisten” sijaan ilmaisua ”kansalaiset”, englanninkielisessä versiossa ”the public”. Valitsemalla lakiin

²⁰² Ks. luku 6.4.2.2 ja 6.4.2.3.

²⁰³ Ks. Reunanen s. 39, ks. myös Kallio 2000 s. 195.

²⁰⁴ Ks. Westerlund s. 30, Miljöbalk 1998:808.

²⁰⁵ Ympäristövastuudirektiivi 2004/35/EY ja ympäristövastuulaki 383/2009.

²⁰⁶ Ks. Waris 2008. Implementointi pyrittiin suorittamaan mahdollisimman vähin lainsäädäntömuutoksiksi.

²⁰⁷ Ks. Waris 2008 s. 18-27.

²⁰⁸ Luvussa 9.5.4 käsitellään ympäristövastuulakia sisällöllisesti.

²⁰⁹ LSL:iin sisällytetyssä, L 384/2009, uudessa 5a §:ässä määritellään luontovahinko ja sen kohteena olevat luontotyypit, elinympäristöt ja lajit, niiden esiintymis-, lisääntymis- ja levähdyspaikat (lintu- ja luontodirektiivien suojaamat lajit, luontotyypit ja alueet). Aluevesilaki 467/1956 ja L Suomen talousvyöhykkeestä 1058/2004. Direktiivin soveltamisalaan ja luonnonvarakäsitteen piiriin kuuluu myös maaperä, jonka osalta YSL:n sisältämä sääntely katsottiin riittäväksi.

monikkomuoto ”ihmisille” on ehkä haluttu päästä lähemmäksi direktiivin määritelmää kuin käyttämällä yksikkömuotoa, joka viittaisi suuremmin ihmiseen lajina.²¹⁰

Luonnonvara saa tässä laissa yleiskielen merkityssisällöstä poikkeavan määrittelyn, joka poikkeaa myös oikeudessa (luonnonvaraoikeus) ja lainsäädännössä aiemmin käytetystä ja myös ympäristötaloustieteen luonnonvaran käsitteestä.²¹¹ Luonnonvaralla on näissä yhteyksissä pienin variaatioin ymmärretty luonnon eliöitä tai osia ihmisen käytön kohteina. Ympäristövastuudirektiivi ei käsittele luonnon toimintamekanismeja, sääntely- ja tuotantopalveluja²¹², siis luonnon välillisiä arvoja pelkästään ihmisen näkökulmasta, vaikka direktiivin tarkoittaman vahingon merkittävyyden yksi kriteeri onkin korostetusti ihmisen terveys. Direktiivi ja myös ympäristövastuulaki määrittelevät luonnonvarapalvelut myös ”luonnon sisäisiksi”. Direktiivissä ja laissa tarkoitetaan vahinkoja, jotka muuttavat haitallisesti luonnonvaroja tai huonontavat luonnonvarapalveluita. Nyt valitusta ilmaisusta ”ihmiset” saattaa syntyä käsitys, ettei ihmistä lajina voisi muiden lajien tavoin käsitellä ”luonnonvarana” (jos nyt jätetään syrjään lain määritelmät) eikä ihminen tuottaisi ”luonnonvarapalveluita” muille ”luonnonvaroilta”. Koska tällainen käsitys olisi luonnontieteellisesti kestävä, olisi sen sijaan, että laissa käytetään ilmaisua ”ihmisille” ollut perusteltua käyttää termiä, joka selvemmin irtautuu luonnontieteestä”. Toinen mahdollisuus olisi rakentaa säännöstö luonnontieteelliseltä perustalta.

Kun esimerkiksi tietyt vesikasvit ja pieneliöt puhdistavat vettä muille eliöille haitallisista aineista eli käyttävät niitä ravinnokseen (hyötyvät ihmisen tuottamasta palvelusta), niin sen sijaan, että puhdistuspalvelusta hyötyjäksi ajateltaisiin vesi (vesialue) on luontevaa ajatella hyötyjinä muita vedestä riippuvaisia eliöitä, myös ihmistä. Käytettäessä käsitettä hyöty/hyödyllisyys tullaan joka tapauksessa alueelle, jossa ennen pitkää joudutaan tekemään valintoja, joiden perusteet eivät ole yksinomaan luonnontieteellisiä.

Luonnontieteellinen lähestymistapa edellyttäisi mitä ilmeisimmin sekä luonnonvaran että luonnonvarapalvelun käsitteen uudelleen pohdintaa. YVD:n ja ympäristövastuulain sisältö perustuu luonnon käyttöarvojen suojaamisen ohella ajattelulle luonnon eliöiden ja osien arvosta itsessään.²¹³ Välineellinen hyödyn käsite voi johtaa etiikan alueella oman hyvän

²¹⁰ Sinänsähän direktiivin ja lain luonnonvaran määritelmä on selvä suhteessa ihmiseen lajina.

²¹¹ Tässä viitataan nyt käsitepariin, jossa luonnonvarapalvelun käsite tuo lisäelementin luonnonvaran käsitteeseen. Käsitettä ”luonnonvarat” käytetään kielitoimiston sanakirjan mukaan luonnon raaka-aineista, energiasta yms. Käsite liittyy käyttöön tai käytettävyyteen. Luonnonvaroihin voitaneen yleiskielessä liittää kolme ominaisuutta: esiintyminen luonnossa, hyödyllisyys ihmiselle ja materiaalisuus. Luonnonvaraoikeus suppeassa merkityksessä on kehittynyt talousoikeuden/ maa- ja vesioikeuden piiristä. Laaja näkökulma luonnonvaraoikeuteen kattaa myös luonnonsuojelun, käytön ollessa yhdistävä näkökulma, Hollo 2004. Käsite ”biologiset luonnonvarat” määriteltiin YK:n biodiversiteetisopimuksessa, SopS 78/1994. Luonnonvara-käsite tai siihen sisällytetyt yksilöivät käsitteet eivät juurikaan tässä käsiteltyä lakia lukuun ottamatta esiinny ympäristölainsäädännössä (hallintoa, koulutusta ja taloudellista ohjausta sääntelevissä laeissa käsite on yleisesti käytössä), esim. VL ei tunne ”vesivarat” käsitettä. Uuteen vesilakiin käsite sisältyy (uusi VL 1:1), lakiin ei kuitenkaan sisälly ”vesivarojen” määritelmää.

²¹² HE 228/2008 vp ja YmVM 3/2009 vp liittävät lain tarkoittamiin luonnonvarapalveluihin myös vaikutuksen ihmisen henkiseen tai fyysiseen hyvinvointiin kuten virkistyskäyttömahdollisuudet. Ks. tästä myös Suvantola 2007 s. 36.

²¹³ Tällä viitataan biodiversiteetin turvaamisen periaatteeseen, suotuisan suojelutason käsitteeseen ja luonnonvarapalvelujen määrittelyyn myös ”luonnon sisäisiksi”.

käsitteeseen ja elämään arvona sinänsä.²¹⁴ Direktiivin virittämä ajattelu taipuu helposti myös luonnon oikeuksien suuntaan.

Luonnonvarapalvelun käsitettä käytetään direktiivissä Suvantolan mukaan suurin piirtein samassa merkityksessä kuin ekosysteemipalvelun käsitettä.²¹⁵ Jukka Similä toteaa Suvantolaan viitaten, että eksosysteemipalvelu on tässä yhteydessä suomennettu luonnonvarapalveluksi.²¹⁶ YK:n aloitteesta suoritettua, 2005 valmistuneessa vuosituhannen ekosysteemi-arvioinnissa ekosysteemipalvelut määritellään luonnon ihmisille tuottamiksi palveluiksi.²¹⁷ Myös Naskalin määrittelyn näkökulma on puhtaasti antroposentrinen. Hänen mukaansa ekosysteemipalvelut ovat joidenkin ekosysteemitointojen seurauksia. Ekosysteemitoinnot takaavat ekosysteemin kapasiteetin saada aikaan palveluja, jotka tyydyttävät ihmisen tarpeita joko suoraan tai epäsuorasti.²¹⁸ Luonnonvarapalvelun käsite direktiivissä ja laissa poikkeaa olennaisesti tästä määrittelystä.²¹⁹

6.5.2.4 Käsitteiden kentästä

Oikeudellisten käsitteiden hyödyllisyys systeemin kannalta ei ole irrotettavissa aiemmin mainitusta tulkintemistehtävästä, mutta normien sääntelykohteisiin suuntautumisen ja niiden jäsentelyn lisäksi käsitteitä tarvitaan tiivistämään oikeusjärjestyksen normatiivista sisältöä, tuottamaan tietoa oikeusjärjestyksestä itsestään.²²⁰ Vakiintuneen käsitteen käytöstä juridiikassa voidaan väittää onko käyttö oikeaa tai väärää siis kielipelin sääntöjen/sopimuksen mukaista tai ei. ”Peliä pelataan” kuitenkin myös säännöistä. Käsitteet ovat välineitä oikeudellista teoriaa rakennettaessa, ne toimivat myös oikeuskulttuurissa ja oikeuden syvärakenteessa oikeuslähteinä. Kuten Tuori toteaa, käsitteet saavat merkityksensä käsitteiden kentässä, eivät irrallisina, vaan ryppäitä muodostaen.²²¹

Wittgenstein osoitti mm. värikäsitteiden sitkeällä käsittelyllä havaintojemme kohteena olevan todellisuuden ja käsitemaailman sukulaisuuden.²²² Vaikkei olemisesta voikaan johtaa normeja eikä käsitteiden ”totuutta” voi testata havainnoilla, käsite (käsitteen merkityssisältö) tai käsitteiden rypäs, josta puuttuu johdonmukaisuus, tulee intuitiivisesti torjutuksi. Tämä ei siis kuitenkaan tarkoita kannanottoa formaalin rationaalisuuden puolesta tai sen puolesta, että käsitteiden muodostaminen olisi loogista päättelyä.²²³ Kuten aiemmin todettiin, yhteiskunnan arvopluralismin näyttäisi liittyvän oikeuden jatkuva huojunta pois koherenssista, oikeustieteen tehtävä on kuitenkin koherenssin tuottaminen, horjuvuutta on vaikea hyväksyä siellä missä sen torjuntaan on mahdollisuus. Ainekset ovat oikeuden sisäisiä, mutta myös ulkoisia, luonnon ja ympäristön kyseessä ollessa, paitsi moraalisia, myös luonnontieteellisiä.

²¹⁴ Ks. edellä luku 5.2.3, erityisesti viite 88 ja luku 5.2.4. Johtopäätökset ”hyötyjen verkostosta” saattavat etiikan alueella olla myös utilitaristisia.

²¹⁵ Suvantola 2007 s. 36.

²¹⁶ Ks. Similä 2011 s.16. Direktiivin englanninkielisessä versiossa käytetään termiä ”natural resource services”.

²¹⁷ Millennium Ecosystem Assessment, ks. Living Beyond Our Means s. 8.

²¹⁸ Naskali 2010 a. s. 98. Ks. myös Naskali, Hiedanpää, Suvantola s. 88-89, Suvantola 2006 s. 51 ja Similä 2011 s. 16..

²¹⁹ Waris kirjoittaa vivahde-erosta, ks. Waris 2008 s. 33.

²²⁰ Ks. Tuori 2007 s. 138-139 ja Jyränki 2003 s. 31.

²²¹ Tuori 2007 s. 142 ja myös s. 163.

²²² Ks. Huomautuksia väreistä, esim II 16. Wittgenstein totesi, että yksi vastaus kysymykseen miten tunnistaa osoitetun värin punaiseksi on, että on oppinut ”suomea”, Filosofisia huomautuksia 281.

²²³ Ks. esim. Nousiainen 1993 s. 28-29.

Suomen perustuslaissa (PL 1 §, valtiosääntö) säädetään ihmisarvon loukkaamattomuudesta. Voitaisiin ajatella, että luonnon itseisarvojen suoja kirjoitettaisiin vastaavalla tavalla perustuslakiin ja/tai muihin lakeihin. Perustuslaissa kannanotto ihmisarvon loukkaamattomuudesta konkretisoidaan viittaamalla ihmisoikeussopimuksiin ja säätämällä perusoikeuksista. Ihmisarvon käsite, sen paremmin kuin itseisarvon käsitteeseen, ei oikeuden järjestelmässä ole riittävä suojaamaan oliota johon se on liitetty. Oikeudessa säännellään tekoja, ei arvoja, vaikka se arvoille perustuukin, vaikka perusoikeusluettelo voidaan nähdä myös yhteiskunnan perustavien arvojen luettelona ja vaikka oikeus tarvitsee arvopunnintoja kaikissa käytännöissään. Arvokäsitteet eivät ole fyysisten tosiasioiden maailman olioiden tai asiantilojen kuvauksia vaan kielessä ja kulttuurissa niihin liitettyjä konventionaalisia/intersubjektiiivisesti määriteltyjä ”ominaisuuksia”. Oikeuden kieleen arvot tulevat konkretisoituna, liittyneinä sallittuihin, käskettyihin tai kiellettyihin tekoihin tai asiantiloihin. Ne saavat ilmaisunsa myös oikeuksina.

6.5.3 Oikeuden käsitteestä oikeuden järjestelmässä

6.5.3.1 Heijasteita velvollisuuksista

Jos ihmisen lisäksi muut luonnoneliöt katsotaan moraalisesti merkityksellisiksi, itsessään arvokkaiksi ja moraalisien oikeuksien piiriin kuuluviksi, ei juridisten oikeuksien konstruointi niille tuottaisi oikeuden järjestelmään sinänsä liittyviä tai teknisiä ongelmia. Oikeuksiin liittyvän käsiteryppään merkityssisältöön tämä kuitenkin edellyttäisi muutoksia. Edellä etiikkaa käsittelevässä luvussa on tuotu esille perusteita kaikkien eliöyksilöiden moraalisen aseman tunnustamiselle.

Varsinaisesta oikeuksien konstruoinnista kuitenkin vältytään jos luonnon oikeuksia lähestytään heijastuksina velvollisuuksista.²²⁴ Tällöin nykyisenkin, luonnon itsensä vuoksi ilman suoraa kytkentää välillisiin arvoihin, tapahtuvan luonnon- ja ympäristönsuojelun sääntelyn voidaan katsoa heijastavan luonnon oikeuksia. Esimerkiksi Määttä katsoo tämän seurauksena mahdolliseksi ajatella luonnon ja luonnon osien olevan jo oikeusjärjestelmässä refleksioikeuksien kantajia. Hän lainaa Francionea todeten oikeuksiin viittaavaa käsitteistöä tällöin käytettävän väljästi tarkoittamaan oikeuden subjektin arvoa, merkitystä ja ominaisuuksia, joita muiden on kunnioitettava. Oikeudet ovat tällöin, hänen mukaansa eräänlainen muuri oikeuden subjektin ja kaikkien muiden välillä.²²⁵

Tästä voidaan päätyä käsitykseen, että suojelulainsäädännön kehittäminen uusinta luonnontieteellistä tietoa käyttäen muodostaa riittävän strategian. Heijasteoikeus ei traditionaalisesti sisällä subjektin oikeutta vaatia oikeuden toteuttamista. Liitettyinä tässä luvussa aiemmin esillä olleeseen tapaan uudistettuihin oikeussuhde- ja oikeussubjektikäsitteisiin heijasteoikeus saattaisi olla peruste tämän oikeuden subjektin nimissä nostettavaan kanteeseen velvollisuuden laiminlyöjää/oikeuden loukkaajaa vastaan.

²²⁴ Esim. Kelsen jaottelee oikeudet, osin päällekkäisiin kategorioihin eli heijasteoikeuksiin (jotka voivat olla absoluuttisia tai suhteellisia), varsinaisiin subjektiivisiin oikeuksiin (heijasteoikeuksia, joihin liittyy kannevalta), lupiin (jotka kuuluvat myös subjektiivisiin oikeuksiin) ja poliittisiin oikeuksiin, joihin kuuluvat myös perus- ja vapausoikeudet, ks. Kelsen s. 141-158.

²²⁵ Määttä 1999 s. 163-164, ks. myös Francione 1995 s. 8. Kelsen katsoo velvollisuudet olla vahingoittamatta eläimiä tai kasveja velvollisuuksiksi oikeusyhteisöä kohtaan. Kelsen katsoo yleisesti, ettei velvollisuus tiettyä henkilöäkään kohtaan tee tästä oikeudellisesti ”subjektia” vaan velvoitettu on ”velvollisuuden subjekti”. Subjektiiiviseen oikeuteen heijasteoikeudesta päädytään vasta kun velvoitteen täyttämättä jättämisestä voidaan nostaa kanne, ks. Kelsen s. 141-142.

6.5.3.2 Oikeudet ja velvollisuudet toistensa funktiona

Positivistit Benthamista, Austiniin ja Kelseniin ovat pitäneet velvollisuutta oikeuden peruskategoriana ja siihen nähden oikeuksia sekundäärisinä.²²⁶ Ross katsoi, että oikeudet ja velvollisuudet voidaan esittää toistensa funktiona ja muuttujan valinta riippuu sitä kumman kannalta, oikeutetun vaiko velvoitetun asiaa halutaan tarkastella. Myös Ross piti kuitenkin velvollisuutta primaarisempana. Velvollisuuksien kautta vaikutetaan ihmisten käyttäytymiseen ja syntyy käyttäytymisuoikeuksia, joita voidaan nimittää subjektiivisiksi oikeuksiksi²²⁷

Nämä ajattelutavat ovat estäneet tai vaikeuttaneet oikeuksien/subjektiivisten oikeuksien tarkastelua erillisinä (kytköksen purkamisesta kokonaan ei kuitenkaan voi olla kyse), mutta kumpikaan ajattelutapa ei aseta sinänsä esteitä oikeuksien subjektin referenssin laajentamiselle. Mainittakoon, että Ross ei tällaisia esteitä asettanutkaan vaan totesi dogmaattiseksi väittää, että vain ihmiset (ja oikeushenkilöt) voivat olla oikeuksien subjekteja.²²⁸

Esteiden katsotaan tulevan moraalien puolelta. Kun moraalien kontekstista agentin roolia painottava velvoite-etiikka ja doktriini, että vain moraalilla agentilla voi olla myös oikeuksia, siirretään oikeuden subjektiivisia oikeuksia koskevaan paradigmaan, saa se sisällön, joka rajaa oikeuksien mahdollisten subjektien joukon ja samalla kaventaa velvoitteista johdettavien oikeuksien konseptia. Kuusiniemi toteaa olevan teknisesti mahdollista antaa juridisiakin oikeuksia eläimille, mutta eläin ei voi olla moraalinen toimija. Tämän vuoksi lienee mieluummin puhuttava velvollisuksistamme eläimiä kohtaan.²²⁹ Tässä on myös syytä palauttaa mieleen aiemmin lainattu Niiniluodon toteamus eläinsuojelulain immuniteettisäännöksestä. Se voidaanko velvollisuudesta johtaa velvollisuuden kohteelle oikeus, riippuu tämän ajattelun mukaan siitä kuka tai mikä tämä kohde on.

Wesley Newcomb Hohfeldin yleisten oikeussuhdekäsitteiden järjestelmässä oikeus ja velvollisuus (molemmat tässä laajasti ymmärrettyinä) korreloivat aina keskenään.²³⁰ Perusoikeusjärjestelmässä tätä lähtökohtaa on tulkittu julkisen vallan turvaamisvelvoitetta täydentävänä horisontaalisen vastavuoroisuuden ideana, joka perustuu moraalisten agenttien velvollisuuteen taata toisilleen oikeuksien toteutuminen.²³¹ Kollektiivisten perusoikeuksien säätäminen on nostanut vastuun kolmanneksi elementiksi, joka Määttä mukaan niin ikään ilmentää vastavuoroisuuden merkitystä perusoikeusjärjestelmän sidospäätteenä.²³² Aiemmin etiikkaa käsittelevässä jaksossa pyrittiin osoittamaan, ettei käsityksellä, että vain moraalilla agentilla voi olla oikeuksia ole sen vahvempia perusteluja kuin toisenlaisellakaan moraalikonventiolla. Itse asiassa käsitys perustuu arvon ja arvottajan samaistamiseen (eikä

²²⁶ Ks. esim. Bentham: *The Limits of Jurisprudence Defined* s. 55. Dworkin puolestaan esittää konseptin, jossa perustavia ovat oikeudet, ks. Dworkin 1985 s. 11-12.

²²⁷ Ks. Ross 1958 s. 174-178.

²²⁸ Ross 1958 s.182.

²²⁹ Kuusiniemi 2001b s. 53.

²³⁰ Hohfeldin esim. s. 36-38. Aarnio vetoaa tähän torjuessaan mahdollisuuden, että esimerkiksi eläimellä velvollisuuksiemme objekteina voisi olla juridinen oikeus vaatia hyvää kohtelua, Aarnio 1998 s. 987. Vrt. esim. Raz 1980 s. 179-181. Raz kritisoi Hohfeldin teoriaa mm. oikeuksien käsittämisestä vain henkilörelaatioiksi.

²³¹ Jellinek luonnehtii kansalaisen oikeusasemaa vertikaalisessa suhteessa valtioon neljänlaisiksi: 1) status passivus eli alistuminen lainalaisuuteen, 2) status activus eli osallistumisvaade, 3) status negativus eli vapauspiirin vaade, 4) status positivus eli positiivisten suoritusten vaade, ks. Jellinek 81 ss.

²³² Ks. Määttä 2001a s. 297.

käsitystä ainakaan ongelmitta voida liittää Kantiin, kuten tapana on ollut).²³³ Mitään esteitä konstruoida oikeusjärjestykseen oikeuksia entiteeteille, joiden osalta velvollisuudet tai vastuu eivät ole relevantteja, ei tällä perusteella ole. Eliöyhteisöllisiä oikeuksia koskien niin julkisen vallan turvaamisvelvoite kuin ihmisyksilöiden ja ihmisyhteisöjen velvollisuudet ja vastuu ovat järjestelmän perustaa.²³⁴

6.5.3.3 Oikeuksien punninnasta

Määttän mukaan luonnon ”oikeuksien” (sitaatit Määttän) ajatus on sovitettavissa oikeudelliseen ajatteluun ongelmitta, kun ajatellaan muiden eliöiden ja luonnon ”oikeuksien” olevan tasoltaan ja laadultaan erilaisia kuin ihmisten sosiaalisissa suhteissa ilmenevät oikeudet.²³⁵ Tässä ei ole tarpeen arvioida, mitä Määttä tarkoittaa ajatellessaan luonnon oikeuksia tasoltaan ihmisten välisistä eroavina. Hän joka tapauksessa asettanee pidäkkeitä muiden eliöiden tai luonnon osien oikeuksien konstruoinnille oikeusjärjestykseen. Kysymys oikeuksien tasosta, joka lähtökohtaisesti ratkeaisi subjektin mukaan, on joka tapauksessa ongelmallinen.

Selvennykseksi todettakoon, ettei tässä rinnasteta luonnoneliötä juridiseen henkilöön, jonka oikeuksia esimerkiksi perustuslaki ei suojaa. Oikeudet, joihin viitataan, ovat myös kaikki samalla säädöstasolla ja niiden ajatelleen perustuvan tai voivan perustua moraalisiin oikeuksiin. Oikeutta, erityislaatuista oikeudellisenä käsitteenä, voitaneen luonnehtia kolmella ominaispiirteellä. Ensinnäkin oikeus joko on tai sitä ei ole ja sen toteutumisen tai toteuttamisen subjektin niin halutessa oikeusjärjestys turvaa.²³⁶ Toiseksi oikeuksien kollisiotilanteessa se joutuu punnittavaksi toisia oikeuksia vasten ja joutuu ehkä väistymään jonkun tärkeämmän oikeuden tieltä tai toteutuu punninnan seurauksena vain tietyn tasoisesti. Kolmas oikeuksiin liittyvä ominaisuus on, että kun pysyvistä rajoituksista tai muista muutoksista oikeuteen säädetään lailla, itse oikeuden sisältö muuttuu.²³⁷

Oikeudet voidaan asettaa sisällöllisessä vertailussa tärkeysjärjestykseen, perus- ja ihmisoikeuksista joidenkin ovat perustavampia kuin toiset. Mihinkään oikeuteen ei kuitenkaan oikeusjärjestyksessä automaattisesti kuulu väistämismahdollisuutta tai itsessään painon elementtiä, vaan väistämismahdollisuus tai paino määrittyy aina vasta vertailussa oikeuksien törmäystilanteessa. Tämä poikkeaa jossain määrin Alexyn teoriasta, joka myös suomalaisessa oikeustieteessä laajasti omaksuttu ja jonka keskeisen teesin mukaan perustuslailliset oikeudet ovat periaatteita ja periaatteina optimointikäskyjä. Periaatteet ovat Alexyn mukaan normeja, jotka vaativat toteuttamisen täydellisimmällä mahdollisella tavalla suhteessa siihen mikä on tosiasiallisesti ja oikeudellisesti mahdollista.²³⁸

Kritiikkiä Alexyn teoriaan on kohdistettu kahdelta suunnalta. Hän ottaa itse esille Habermasin kritiikin, joka mukaan teoria johtaa tavoiteorientoituneeseen punnintaan ja yksilön oikeuksien

²³³ Ks. luku 5.1.4.

²³⁴ Vastavuoroisuudenkin voi ajatella toteutuvan metatasolla, sillä ihmisten eliöyhteisölliset oikeudet tulevat turvatuiksi muiden eliöiden käytön kautta.

²³⁵ Hän lisää vielä, ettei tähän toteamukseen vielä sisälly mitään ennakkollista kannanottoa ihmisen ja luonnon oikeuksien suhteelliseen painoarvoon, mikä väistämättä on osa vain luonnon välinearvoon kiinnittyvää ajattelua. Määttä 1999 s. 164. Edellä luvussa 5.3.3. on selostettu useiden ympäristöetikoiden vastaavalla tavalla varovaista ja myös torjuvaa suhtautumista luonnon olioiden oikeuksiin.

²³⁶ Kuusiniemi esittää kolmitasotellun julkisen vallan velvollisuuksista; kunnioittaminen, suojeleminen ja takaaminen. Kuusiniemi 1998a s. 14. Lisäksi horisontaalisesti oikeudesta seuraavat tai sen justifyoimat velvoitteet voivat koskea myös muita oikeussubjekteja.

²³⁷ Tällä viitataan siihen, että kyse on positiivisesta oikeudesta.

²³⁸ Ks. Alexy 2004 s. 388 ja 397.

uhaamiseen kollektiivisille tavoitteille.²³⁹ Toiselta suunnalta häntä kritikoivat Ernst-Wolfgang Böckenförde, jonka lähtökohtana on klassinen käsitys perustuslaillisista oikeuksista valtion ja kansalaisen välisen suhteen määrittäjinä ja kritiikin kärki kohdistuu siihen, että Alexy laajentaa vaikutuksen koko oikeusjärjestykseen.²⁴⁰ Tärkeä myös oikeuksien näkökulmasta on Sampo Mieletyisen perusteellinen kritiikki Alexyn periaatenormin määrittelyä kohtaan. Hän päätyy hylkäämään periaatenormien määrittelyn optimointikäskyiksi ja määrittelee ne puolestaan sisällöltään suhteellisen yleisiksi ja avoimen arvosidonnaisiksi oikeusnormeiksi. Hän toteaa, että oikeusperiaatteen käsitteen tulee olla neutraali suhteessa oikeusperiaatteen yleiseen, oikeudenalakohtaiseen tai tilannekohtaiseen painoarvoon.²⁴¹ Oikeuksien rinnastaminen oikeusperiaatteisiin esimerkiksi perusoikeuksien kontekstissa vaatinee esitetyn kritiikin seurauksena uudelleenarviointia.²⁴²

Tärkeä huomio sisältyy Razin toteamukseen, ettei ole vain retoriikkaa lausua ratkaisun perusteluissa, että A:lla on oikeus tehdä a silloinkin, kun oikeus a:han joutuu väistymään, koska tämä määrittää sen painon, joka oikeuteen a sallitaan liittää törmäystilanteessa. Yhteenvetona edellisestä päädytään Razin tavoin johtopäätökseen, ettei oikeuksia voi ”alentaa” (vain) prima facie -syiksi niiden sisällön toteuttamisessa.²⁴³ Periaatteiksi ymmärrettyinä oikeudet saavat tämän luonteen. Toisin kuin Dworkin, Alexy katsoo, että myös sääntöjen osalta prima facie -luonne on mahdollinen, mutta tällöin kyse on perustaltaan erilaisesta tilanteesta, poikkeuksien sallimisesta oikeusjärjestyksessä.²⁴⁴ Keskeisintä on, että muiden eliöiden oikeudet voitaneen johdonmukaisesti liittää oikeusjärjestykseen vain samalta perustalta kuin ihmisyksilöidenkin. Tähän on vielä syytä lainata Kuusiniemeä, jonka sanoin klassiset vapausoikeudet eivät ole ainoita oikeita perusoikeuksia vaan myös kollektiiviset perusoikeudet on otettava vakavasti eikä niitä pidä vesittää niiden vapausoikeuksista poikkeavan toteuttamismekanismien takia.²⁴⁵

MacCormick on osoittanut, että oikeuksia voi olla ilman niistä seuraavia velvollisuuksia. Hän käyttää esimerkkinä tilannetta, jossa laki voi tehdä velvoitteen konditionaaliseksi eikä kukaan täytä asetettua ehtoa.²⁴⁶ Vaikka asia tämän esimerkin valossa saattaa vaikuttaa marginaaliselta on välttämättömän kytköksen purkaminen oikeuden ja velvollisuuden väliltä merkityksellinen sen kannalta, ettei oikeudesta voi dedusoida suoraan velvoitetta/velvoitteita. Oikeus on oikeusjärjestelmässä myös oikeuslähde, joka justifioi sen suojaksi asetettavia velvoitteita. Raz toteaa tämän olevan ratkaisevan tärkeää. Oikeudet eivät sisällä velvollisuuksia vaan ne valtuuttavat ja ohjaavat oikeusasteet suojaamaan niitä käyttäen parasta, pätevintä moraalista harkintaa. Hän puhuu oikeuksien kahdesta dimensiosta; ne ovat säännöin asetettuja ja toisaalta ne ovat potentiaalisia uusien velvollisuuksien ja avustavien oikeuksien lähteitä.²⁴⁷ Tietyllä tavalla Razin voidaan katsoa, vaikka hän toisaalta korostaa oikeuksia sääntöinä, menevän niiden lähdeulottuvuuden osalta Alexya pitemmällekin. Tässä on kuitenkin syytä

²³⁹ Habermas 1996 s. 254, Alexy 2004 s. 388.

²⁴⁰ Ks. Böckenförde s. 185-188, Alexy 2004 s. 389.

²⁴¹ Ks. Mieletyinen s. 70-79.

²⁴² Vaikuttaa siltä, että oikeuden ja sen funktion (oikeus muuttujana) samaistaminen saattaisi johtaa paitsi teoreettisiin myös käytännön ongelmiin, kuten joidenkin subjektien tai joidenkin oikeuksien ”pysyvään väistämismelvoitteen”. Suhteessa funktioonsa/oikeudellisten käsitteiden kenttään oikeuden käsite näyttäisi eroavan esimerkiksi oikeussubjektin käsitteestä. Tähän voidaan liittää myös aiempi pohdinta moorelaisesta sisäisestä arvokkuudesta, ks. luku 5.2.2.

²⁴³ Ks. Raz 1980 s. 227.

²⁴⁴ Ks. Alexy 2004 s. 57-59, Dworkin 1980 s. 24-26.

²⁴⁵ Kuusiniemi 1998a s.19. Ks. ympäristöperusoikeudesta luvut 6.4.1 ja 9.3.

²⁴⁶ Ks. MacCormick 1979 s. 189.

²⁴⁷ Ks. Raz 1980 s. 226-227.

muistuttaa heidän tarkastelevan kysymystä erilaisten oikeusjärjestelmien kontekstista. Ehkä syytä on myös huomauttaa lainsäätäjän liikkumavaran säilyttämisen merkityksellisyydestä ja tuomarivaltion vaaroista. Raz ei kuitenkaan tarkoita, että oikeuksien käsite voitaisiin selittää ilman velvollisuuksia.²⁴⁸ Razin oikeuksien ulottuvuuksia koskevalla pohdinnalla lienee merkitystä myös oikeuden ulkopuolisen moraalien vaikutusta oikeuskulttuurin ja oikeuden syvärakenteen tasoille tarkasteltaessa.

Lakiin perustuvia oikeuksia on Hohfeldin mukaan neljänlaisia: 1) vaatimusoikeudet, 2) vapausoikeudet 3) kompetenssioikeudet ja 4) immunitettioikeudet²⁴⁹ Wisen mukaan immunitettioikeudet (kuten orjuuttamisen ja kiduttamisen kielto) ovat kaikkien oikeuksien perusta ihmisiä koskien ja hän arvelee niiden olevan ensin saavutettavissa myös ei-inhimillisiä eläimiä koskien.²⁵⁰ Seuraavassa luvussa hahmoteltavien eliöyhteisöllisten oikeuksien ensimmäinen ryhmä onkin lähellä tätä tyyppiä, mutta kokonaisuudessaan näitä oikeuksia on tarpeetonta ajatella mihinkään käytössä olevaan tai olleeseen sabluunaan sovitettuina.

6.5.4 Eliöyhteisöllisiä oikeuksia

Biosentrisen oikeuden eliöyhteisöllisten oikeuksien alustavaksi kokoelmaksi hahmotellaan neljä oikeutta, joista kaksi ensimmäistä on perinteisten vapausoikeuksien muotoon kirjoitettuja eliöyksilöiden subjektiivisia oikeuksia.²⁵¹ Oikeuksien perustana on elämä erityislaatuisena, eliöyksilöiden elämänä ilmenevänä olemisena, joka on arvo itsessään jokaiselle eliöyksilölle ja sen tunnustaminen, että jokaisella eliöyksilöllä on oma hyvänsä ja sen lajille ominainen elämisen tapa, jonka kukoistus on (sille) myös arvo itsessään.²⁵² Kysessä on kaikkia elollisia olioita yhdistävä vapaudenlaji.²⁵³ Nämä oikeudet siis seuraavat rationaalisesti jokaisen eliöyksilön moraalista arvokkuudesta.²⁵⁴

Kaksi muuta oikeutta puolestaan ymmärretään kollektiivisiksi oikeuksiksi ja niiden perustana on kaikkien eliöyksilöiden ja lajipopulaatioiden elämän- ja lajinomaisen kukoistuksen ympäristöllisten edellytysten turvaaminen, viimeisimmän biosfääriä ja ekosfääriä koskevan luonnontieteellisen tiedon osoittamalla tavalla. Oikeudet koskevat biodiversiteettiä ja ekosysteemien suotuisuutta. Biosentrisesti ajatellen ei kyse oikeastaan ole erotettavissa olevista asioista, kompositionalistinen ja funktionalistinen näkökulma joita tässä kuitenkin käytetään²⁵⁵ lähestyvät toisiaan kun ihminen ei enää ole ainoa subjekti. Käsitettä ekosysteemin suotuisuus käytetään, koska oikeuden näkökulmaan halutaan yhdistää ainakin sellaiset elementit kuin ekosysteemien terveys, kestävyys ja eheys (joka siis viittaa biodiversiteettiin). Kollektiivisuus ymmärretään siten, että kaikilla on oikeus vaatia biodiversiteettiä tai ekosysteemien suotuisuutta vaarantavista toimista luopumista tai edistäviin toimiin ryhtymistä, mutta oikeuden luonteesta (biodiversiteetin ja ekosysteemin käsitteistä) johtuen yksilöllä ei ole subjektiivista oikeutta edellyttää omalta ympäristöltään biologista monimuotoisuutta tai ekologista suotuisuutta.

²⁴⁸ Raz 1980 s. 227.

²⁴⁹ Ks. Hohfeldt esim. s. 36, Hohfeldtin termein: right, privilege, power, immunity.

²⁵⁰ Wise 2004 s. 27.

²⁵¹ Aarnio määrittelee subjektiivisen oikeuden oikeudeksi, jonka toteuttamista yksilö voi omissa nimissään vaatia tuomioistuimessa, Aarnio 2002 s. 10. Subjektiivisista oikeuksista kts. myös Alexy 2004 s. 111-120. Viitaten mm. edellä mainittuun Kelsenin jaotteluun ja Jellinekiin, hän katsoo oikeus-termin yleisnimitykseksi joukolle oikeusasemia.

²⁵² Arvottajana viitataan vain ihmiseen.

²⁵³ Ks. edellä luku 5.2.4.2.

²⁵⁴ Loogisesta operaatiosta tässä ei kuitenkaan ole kyse.

²⁵⁵ Ks. Naskali, Hiedanpää, Suvantola s. 14-15.

Kaksi jälkimmäistä oikeutta seuraa rationaalisesti käytettävissä olevasta luonnontieteellisestä tiedosta. Myös kahden ensimmäisen oikeuden turvaaminen rakentuu sisällöllisesti luonnontieteelliselle tiedolle (vaikka perusta onkin moraalinen). Michel Serresin kysymykseen ”mitä annamme takaisin tieteemme objekteille, joita saamme tiedon?”²⁵⁶ voidaan vastata tieto annettavan takaisin suojaamalla niitä oikeuksien subjekteina.²⁵⁷ Koskien ihmistä, jonka yhteisölliset rakenteet ovat eriytyneet biologisesta perustastaan, tarvitaan myös yhteiskuntatieteiden tuottamaa tietoa ihmislajin yksilön ja yhteisön eliöyhteisöllisten oikeuksien sisällölliseen määrittämiseen.

Oikeuksien luettelo muodostuu seuraavaksi:

1. Jokaisella eliöllä on oikeus elämään ja lajinomaiseen kukoistukseen.
2. Jokaisella eliöllä on oikeus elämään ilman vältettävissä olevaa kärsimystä ja vapauden riistoa.
3. Kaikilla eliöillä on oikeus elää biologisesti monimuotoisessa ympäristössä.
4. Kaikilla eliöillä on oikeus elää elämän edellytyksilleen suotuisassa ekosysteemissä.

Eliöyksilöiden oikeudet törmäävät toistensa kanssa, populaatiot ja lajit kamppailevat paikasta eliöyhteisöissä ja ekosysteemeissä, ihmispopulaatiot ja ihmislaji muiden joukossa. Ihminen käyttää muita lajeja ja muuttaa luontoa yhtä väistämättömästi kuin muutkin lajit. Haila toteaa, että ihmisellä on yhtäläinen oikeus kuuluu maapallon lajistoon eikä hän missään vaiheessa biologisesti eronnut muista lajeista.²⁵⁸ Luontoa koskevan eettisen ongelman taustana on inhimillisen olemassaolon riippuvuus luonnon hyväksikäytöstä²⁵⁹

Biosentrisessä oikeudessa ihminen ja ihmisyhteisöt ovat ainoita velvoitettuja, koska vain ihmisellä on mahdollisuus tietoisesti toteuttaa omia eliöyhteisöllisiä oikeuksiaan vain siinä määrin kuin se voidaan tehdä loukkaamatta tarpeettomasti toisten eliöiden eliöyhteisöllisiä oikeuksia. Toisinpäin ilmaisten, vain ihmisellä on mahdollisuus tietoisesti turvata toisten eliöiden eliöyhteisöllisiä oikeuksia siinä määrin kuin se ihmisen omia eliöyhteisöllisiä oikeuksia tarpeettomasti vaarantamatta on mahdollista.²⁶⁰ Velvollisuus siis perustuu biosentrisessä vastuuoikeudessa asemaan, mahdollisuuteen toimia velvollisuuden mukaisesti. Levinas toteaa saman asian ”runollisesti”, että ”minä en ole valinnut vaan minut on valittu vastuuseen”. Hän kuvaa vastuuta (paljon käytetysti) taivaan kannen kannattelemisena.²⁶¹ Myös Wilhelmsson tarkastelee myöhäismodernin, eettisesti pluralistisen mutta henkilökohtaista moraalialueen vaativan, yhteiskunnan oikeutta nimenomaan vastuun näkökulmasta. Hänen mukaansa mitä enemmän subjektilta vaaditaan moraalisesti sitä enemmän voi vaatia myös juridisesti.²⁶² Vain ihmisillä ja ihmisyhteisöillä on myös tietoisesti mahdollisuus korjata aiempien rikkomustensa seurauksia ja suojata positiivisesti muita eliöitä

²⁵⁶ Serres s. 66.

²⁵⁷ Kumpula pohtii diskurssin mahdollisuuksia luonnon kanssa, Kumpula 2004 s. 374-376.

²⁵⁸ Haila 1995 s. 17.

²⁵⁹ Ks. Haila 1995 s. 17 ja 2001 s.199. Edellä luvussa 5.4 on lähestytty kysymystä onko luontoeettisesti mahdollista elää.

²⁶⁰ Näitä lähestymistapoja voisi luonnehtia biosentrisen oikeuden periaatteiksi.

²⁶¹ Ks. Europaeus s. 168-169, viittaus Levinas: De dieu qui vient à l'idée, Paris 1992. Levinasille vastuullisuus on subjektin perustavanlaatuisen rakenteen ja oikeus onkin äärettömän toisiin kohdistuvan vastuun rajoittamista. Ks. Levinas 1996 s. 78-87. Levinas –viittauksella ei tässä kuitenkaan viitata mihinkään aprioriseen vastuuseen.

²⁶² Ks. Wilhelmsson 2001 s. 125 ja 233.

vaikutukseltaan ja näissä tarkoituksissa myös puuttua luonnontieteellistä tietoa käyttäen muiden eliöiden elämän edellytyksiin erityisin suojelutoimenpitein.²⁶³

Oikeusjärjestys siis suojaa kaikkia eliöyksilöitä, biodiversiteettiä ja ekosysteemejä tunnustamalla kaikkien eliöyksilöiden luontaiseen arvokkuuteen ja muihin luonnon itseisarvoihin ja luonnon kunnioittamisen etiikkaan perustuvan biosentrisen oikeuden aseman oikeuden syvärakenteessa ja säätämällä eliöyhteisöllisistä oikeuksista. Eliöyhteisöllisillä oikeuksilla on etusija ihmisyyhteisöllisiin oikeuksiin nähden, olipa eliöyhteisöllisen oikeuden subjektina ihminen tai muu eliö. Eliöyhteisöllisten oikeuksien suhdetta ihmisyyhteisöllisiin oikeuksiin voi verrata perustuslain tasolla säädettyjen ja tavallisen lain tasolla säädettyjen oikeuksien suhteeseen ihmisyyhteisöllisessä oikeudessa. Vaikka kollektiiviset oikeudet ymmärretään kaikille eliöille yhteisiksi, myös niitä suojatessa ristiriidat ovat väistämättömiä ja punnitseminen kuuluu suojan luonteeseen.²⁶⁴

Oikeuksien konstruoiminen itseisarvon omaaville eliöyksilöille ei merkitse kannanottoa muita luonnon itseisarvoja vastaan. Tällainen arvo voidaan ajatella biodiversiteetille tai suotuisille/toimiville ekosysteemeille, mutta niiden voidaan ajatella myös omaavan välinearvon eliöyksilöiden tavoittellessa omaa hyvänsä. Mistään naturogenisestä (ihmisestä erilliseksi ymmärretystä) arvojen tuottamisesta ei tässä ole puhe, vaan koko ajan ihmisten arvojärjestelmästä ja oikeuden järjestelmään otettavan uuden, yhtä hyvin ihmiseen, loheen kuin näkinruohonkin viittaavan, subjektin käsitteen seurauksista. Biodiversiteetin ja ekosysteemin käsitteet ovat joka tapauksessa luonnontieteelliselle tiedolle rakentuvia, luonnontieteelliseen, mutta myös yhteiskunnalliseen ja oikeudelliseen käyttöön rakennettuja konstruktioita. Oikeuksien tai oikeussubjektin aseman liittämistä näihin käsitteisiin ei aiemmin esille otetuista syistä tässä tutkimuksessa pidetä hyvänä ratkaisuna. Norton kritikoi Stonen ehdotuksia luonnonkollektiivien oikeuksista ja oikeussubjektin asemasta, koska hän katsoi tällaisten erottamisen luonnossa ylipäättään mahdottomaksi.²⁶⁵ Eliöiden oikeuksien kautta sekä biodiversiteetin että ekosysteemien suojaamisen sääntely saa käsitteellisti johdonmukaisen perustan. Biodiversiteetti luonnon oikeuksien kohteena ei suinkaan ole uusi ajatus vaan Hollo otti asian esille mahdollisena seurauksena ympäristöperusoikeudesta jo 17 vuotta sitten.²⁶⁶

Etiikkaa käsittelevässä luvussa otettiin esille vastaväitteitä, joita on esitetty luonnonsuojelun näkökulmasta eliöyksilöiden itseisarvoille perustuvaa eettistä ajattelua vastaan.²⁶⁷ Kysymykseen on tässä syytä palata siinä muodossa, että asettaisiko eliöyksilöiden oikeuksista säättäminen esteitä tehokkaalle luonnonsuojelulle, esimerkiksi sukupuuttojen torjumiseen tähtääville toimille. Vastaus sisältyy suurelta osin biodiversiteetin ja suotuisan ekosysteemin säättämiseen kaikkien eliöiden oikeudeksi. Dworkinin johdattelmana voidaan vielä lisätä, että joskus eliöyhteisön edut, biodiversiteetin tai ekosysteemin suotuisuuden turvaaminen kaikkien oikeutena, voivat mennä ohi yksityisen yhteisön jäsenen oikeuskysymyksen ja johtaa positiivisen syrjinnän (kiintiöt ym. ihmisyyhteisöllisessä oikeudessa) oikeuttamiseen kuten nyt kyseessä olevalla oikeuden alueella erityisiin suojelutoimenpiteisiin. Dworkin pohtii teologisen (yhteiskunnallisten tavoitteiden) ja yksilökeskeisen oikeuden käsitteen suhdetta

²⁶³ Westerlund käyttää ihmisiä koskien sanaparia ”aktörer – agera” ja muista eliöistä sanaparia ”reaktörer – reagera”, ks. Westerlund s. 33-34. Näkemys on sinänsä ihmiskeskeinen ja yksinkertaistava, mutta oikeuden ja vastuun kontekstissa osuva.

²⁶⁴ Ristiriitatilanteisiin tarvitaan edellä jo mainittujen periaatteiden lisäksi myös muita periaatteita ja pohdittavia ehdokkaita voisivat olla esimerkiksi Reganin esittämät luvussa 5.4 mainitut periaatteet.

²⁶⁵ Norton 1992 s. 80.

²⁶⁶ Hollo 1994 s. 48.

²⁶⁷ Ks. luku 5.2.4.3.

kiintiökysymysten, positiivisen syrjinnän, kautta – tasa-arvo poliittisena yhteiskunnallisena tavoitteena voi edellyttää joissain suhteissa etuoikeuksien sallimista²⁶⁸ Eliöyksilöiden itseisarvoon perustuva etiikka ja sille rakentuva oikeusajattelu ei sulje pois tarpeellisia toimenpiteitä elollisen luonnon populaatioiden ja yhteisöjen ja elollista luontoa ylläpitävien prosessien luonnontieteellisen merkityksellisyyden huomioimiselta eikä niiden suojeluarvoilta.

Se mitä biosentrisestä oikeudesta ja eliöyhteisöllisten oikeuksien säätämisestä voisi tosiasiallisesti seurata, palautuu etiikkaan ja moraliin, lopulta siihen miten ihmiset oman hyvänsä, lajinomaisen kukoistuksensa, siis omat eliöyhteisölliset oikeutensa eliöinä muiden joukossa määrittelevät.

Tämän II osan päätössanat lainataan Ota Weinbergiltä; ”Oikeudenmukaisuus ei ole fakta vaan tehtävä – päillemme ja sydämилlemme.”²⁶⁹

²⁶⁸ Ks. Dworkin 1985 s. 293-303.

²⁶⁹ Weinberg s. 169.

III OIKEUDEN TEOT – KEMIJOEN VESISTÖN RAKENTAMINEN

7 VESIVOIMARAKENTAMISEN PIDÄTTYVYYDEN AIKA

Tässä luvussa tutkitaan vesivoimarakentamisen sääntelyn varhaisia juuria Ruotsi-Suomen ja Suomen autonomian ajan oikeudessa. Vesioikeuslain aikaa tarkastellaan 1930-luvun ja 1940-luvun vaihteeseen asti, jolloin vesivoimaintressi näyttää painavuudessaan ohittaneen muut vesistöjen käyttöintressit. Ennen tätä muutosta keskeisimpänä pidettiin oikeusjärjestyksen suojaa vesi- ja maa-alueiden omistukseen liittyville varallisuusarvoille ja vesistöjen pitämiseksi auki liikennettä, uittoa ja kalankalkua varten. Valtion rooli rakentajana kasvoi kuitenkin 1920- ja 1930-luvuilla merkittäväksi. Tällä kaudella rakennettiin Kymijoen vesistöön Imatran voimalaitos ja Saimaan säännöstely käynnistyi. Kemijoen vesivoiman käyttöönottoa alettiin suunnitella, mutta rakentamista ei vielä aloitettu.

7.1 Vesimyllyjä haittaa tuottamatta tai sopien

Vesimyllyjen rakentamisen ennakoivalvonta käynnistyi Ruotsi-Suomessa jo 1400-luvulta. Myllyistä oli tullut taloudellisesti merkittäviä ja vahingon aiheuttaminen vanhalle myllylle uutta perustettaessa haluttiin estää.¹ Seuraavan vuosisadan lopulla voidaan myllyjen jo katsoa tuleen yleisesti luvanvaraisiksi, luvan edellytyksen ollessa niiden suostumus, joita asia koski. Säännökset lupaedellytyksistä ja lupamenettelystä kuulutuksineen ja katselmuksineen muodostivat kokonaisuuden vuoden 1638 valtiopäiväpäätöksessä. Katselmuksessa oli tutkittava aiotun rakennuspaikan sopivuus myllylle, vaikutukset valtaväylään² ja toteuttamisesta aiheutuvat mahdolliset vahingot ja haitat ylä- ja alapuolisille alueille sekä haitta jo olemassa oleville myllyille. Jollei lupaa katselmuksen perusteella katsottu voitavan myöntää tai joku asianosaisista sitä vastusti tuli asia siirtää maaherran ja kahden ulkopitäjän lautamiehen yhdessä ratkaistavaksi.³ Tutkimuksen tarkoituksena oli edellä todetun lisäksi selvittää oliko kosken vesivoima riittävä kannattavan myllyn perustamiseen, jotta kruunu saisi myllylle asetettavan veron.⁴

Valtiopäivien ja kuninkaan päätöksissä 1600-luvulta ja 1700-luvun alkupuolelta on Kyösti Haatajan mukaan nähtävissä valtaväyläkysymyksessä sekä yksityisoikeudellisia että julkisoikeudellisia tekijöitä. Valtaväylän alue kuului omistusoikeudella kylille, jotka omistivat viereiset rannat ja niiden taloilla oli siihen tällä perusteella ensisijainen käyttöoikeus. Toisaalta valtaväyläintressit, joihin kuuluivat liikenne, uitto ja kalan vapaa kulku, oikeuttivat jokaisen näihin intresseihin perustuvaan väylän käyttöön. Maaherran velvollisuutena oli turvata valtaväylän pysyminen avoimna näitä tarkoituksia varten.⁵

Vuoden 1734 lain rakennuskaaren (RK) vesioikeudellisiin säännöksiin sisältyivät valtaväylän sulkemiskielto⁶ sekä alkeellisessa muodossaan myös vesistöjen muuttamis- ja pilaamiskielto.

¹ Ks. Haataja 1959 s. 32-33 ja 34, ks. myös Jokela s. 67.

² Valtaväylä (kungsådra) nimitys vesistön avoimna pidettävälle osalle otettiin kuitenkin ensi kertaa käyttöön vuoden 1643 valtiopäiväpäätöksessä, KM 1895:7 s. 19. Väylän aukipitamisestä oli määräyksiä jo maakuntalaeissa ja kruunun taholta siihen nähden oli esitetty vaatimuksia 1400-luvulta lähtien, ks. KM 1939:3 s. 93-94.

³ Ks. Haataja 1959 s. 35-36. Haataja kritisoi käsityksiä, joiden mukaan tässä yhteydessä ei tullut tutkia ala- ja yläpuolella asuville aiheutuvaa haittaa. Hän katsoi sen kuuluneen myllyn paikan sopivuuden arviointiin, ks. myös Haataja 1951 s. 241 ja Jokela s. 67-68.

⁴ Ks. myllyjen verotuksesta esim. KM 1939:3 s. 59, myös Haataja 1951 s. 239 ja 242.

⁵ Ks. Haataja 1955 s. 125 ja 131-133.

⁶ RK 20:3:n mukaan vesistöissä, jossa oli vanhastaan valtaväylä, oli kolmannes sen leveydestä jätettävä auki ja jos sitä käytettiin purjeväylänä tuli valtaväylän leveyden olla vähintään 12 kynerää tai veneväylänä käytetyn 8

Valtaväylä-nimitys otettiin nyt ensimmäistä kertaa varsinaiseen lainsäädäntöön. Kysymys omistusoikeudesta valtaväylään jäi yleisten vesialueiden omistusoikeutta koskevien säännösten varaan. Haataja totesi tämän järjestelyn osoittavan valtaväylän omistusoikeuden yksityisoikeudellista ja sen käytön julkisoikeudellista luonnetta. Hän huomautti vielä, ettei laissa ollut mitään säännöstä siitä, että kruunulle olisi pidätetty valtaväylän alueesta jokin taloudellinen etu.⁷ Rakentamisen tuli lain mukaan tapahtua aiheuttamatta haittaa ylä- tai alapuolella asuvalle.⁸ Tämä haittamuusedellytys ”kesti” sääntelyn monet vaiheet ja siirtyi sittemmin myös vuoden 1902 VOL:iin.

Suomen tultua liitetyksi Venäjään vuonna 1809 jäivät ruotsinvallan aikaiset lait voimaan.⁹ Aikana, jolloin valtiopäiviä ei kutsuttu koolle, vesiasioiden käsittelyä koskevia uusia säännöksiä annettiin hallinnollisin asetuksin ja määräyksin. Vuonna 1860 edettiin jo modernin, kokoavan vesilainsäädännön suuntaan kun vuoden 1734 lain säännökset ulotettiin koskemaan kaikkia sellaisia laitoksia, joiden tarkoituksen oli käyttää järvien, jokien ja koskien vettä. Huomattavaa tässä säädöksessä oli, että luvanvaraisuus tuli, poiketen eräistä aiemmista 1800-luvun määräyksistä, koskemaan myös kokonaan hakijan omistaman alueen sisällä sijaitsevia laitoksia.¹⁰

Vuoden 1868 asetus vedenjohdoista ja vesilaitoksista oli ensimmäinen vesien käytön kokonaisjärjestelyyn pyrkivä laki. Laissa säädettiin mm. vesien sulkemiskiellosta ja valtaväylästä, pilaamiskiellosta, vesistön järjestelystä, käyttövesihuollosta, rakentamisesta ja ojituksesta.¹¹ Laissa asetettiin pienet vesistöt ja niihin perustettavat vesilaitokset jälleen erityisasemaan Pieniksi luettiin vesistöt, jotka eivät soveltuneet kulku- tai uittoväyliksi ja joiden patoaminen ei voinut aiheuttaa tulvaa yläpuolelle eikä veden puutetta alapuolella asuville sekä sellaiset pienemmät vedet, jotka kuuluivat rakentajalle ja joissa ei voinut pitää valtaväylää ja joiden rakentaminen ei voinut loukata toisen oikeutta. Tällaisiin vesiin sai perustaa vesilaitoksen tekemällä siitä ilmoituksen piiri-insinöörille, jonka tuli antaa lausunto laitoksen haittomuudesta.¹² Muiden vesilaitosten perustamiseen oli haettava lupa maaherralta. Kuten Jorma Pietilä toteaa, maaherran, myöhemmin lääninhallituksen, tehtäväksi jäi käytännössä lupa-asiaa harkittaessa valvoa, että kaikki, joille hankkeesta aiheutui vahinkoa, olivat antaneet siihen suostumuksensa ja ettei valtaväylän sulkemiskieltoa loukattu. Valtaväylän sulkemiskiellosta voitiin tietyin edellytyksin kuitenkin poiketa, mutta sivullisten yksityisiä etuja loukkaavaan rakentamiseen ei ilman suostumusta voitu myöntää lupaa.¹³

kynerää. Valtaväylän tarkoituksesta säädettiin RK 17:4:ssa ja 20:2:ssa. Valtaväylän auki pitämisellä turvattiin kuluväylä, kalan nouseminen ja laskeminen sekä suojattiin ylä- ja alapuolella asuvia tulvalta. Ks. valtaväylästä Pietilä s. 4, KM 1895:7 s. 19-20, myös Manner 1953 s. 84 ja Haataja 1955 s. 127.

⁷ Haataja 1955 s.128. Vrt. Haataja 1955 s. 133-136 regaalioikeuksista valtaväylään. Ks. tästä myös Hollo 1991 s. 372.

⁸ Muuttamiskielto sisältyi RK 20:7:n säännökseen, jonka mukaan kukaan ei saanut toiselle vahingoksi ja haitaksi kaivaa uusia ”juovia tai johteita” järvistä tai joista tahi puroista eikä muullakaan tavalla vetää puoleensa vettä tai kalaa entisestä syvyydestään tai paikastaan.

⁹ Tämä mm. tarkoitti, että voimaan jäi vuoden 1772 hallitusmuoto, joka salli valtiopäiville lainsäädäntäoikeuden, ks. Jutikkala ja Pirinen s. 223.

¹⁰ Ks. Haataja 1959 s. 47-48.

¹¹ Pietilä s. 5, ks. myös KM 1939:3 s. 67-68 ja Manner 1990 s. 3. Nimityksestä huolimatta oli kyse valtiopäivien säätämästä laista.

¹² Haataja 1959 s. 49-50, ks. myös Jokela s. 75. Vesilaitoksen erityisasema saattoi siis jälleen perustua vesialueen kuulumiseen kokonaan rakentajalle. Mikäli piiri-insinöörin lausunnon perusteella perustettu laitos tuotti kuitenkin vahinkoa toisille, oli se poistettava ja rakentaja oli korvausvelvollinen aiheutetusta vahingosta, Haataja 1959 s. 50.

¹³ Pietilä s. 6. Luvan saaneen ja sen ehtojen mukaisesti rakennetun vesilaitoksen omistaja ei ollut velvollinen korvaamaan vastedes aiheutuvia vahinkoja laitoksen ylä- tai alapuolelle, Haataja 1959 s. 50.

Vuoden 1879 elinkeinoasetuksella, jossa säädettiin elinkeinovapaudesta, poistettiin katselmuksista myllyjen kilpailutilanteen selvittäminen.¹⁴ Elinkeinoasetus merkitsi uusien mahdollisuuksien avaamista teollisuudelle, minkä vaikutukset tulivat näkymään myös kasvavana ja monipuolistuvana kiinnostuksena vesivoimaa kohtaan.¹⁵ Vesivoiman käyttöönottoa koskevat säännökset osoittautuivat 1800-luvun loppupuolella taloudellista ja teknistä kehitystä vastaamattomiksi.

Sähkövalaistuksen käyttöönotossa edettiin ripeästi ja 1890-luvulla myös teollisuudessa alettiin mekaanista vesi- ja höyryvoimaa korvata sähköllä.¹⁶ Vuoden 1895 lopussa oli vesivoimaa käytössä arviolta 28 MW ja höyryvoimaa 12,6 MW. Pääosan vesivoimasta käyttivät puuhiomot.¹⁷ Pääpaino 1800-luvulla oli kuitenkin vielä maatalouden eduissa, järviä laskettiin viljelymaan saamiseksi, koskia perattiin tulvien estämiseksi ja kanavia rakennettiin liikenteelle.¹⁸ Vuosisadan lopulla käynnistyi vesistöjen hydrologinen tutkimus.

Vuoden 1888 valtiopäiville tuotiin esitys vuoden 1868 asetuksen muuttamisesta. Hallituksen esitykseen liitettyssä lausunnossa todettiin suoraan maanviljelysintressin käyvän rakentamisintressin edellä.¹⁹ Seuraavana vuonna voimaan tulleella asetuksen muutoksella annettiin hallitusviranomaisille kuitenkin mahdollisuus myöntää lupa vesilaitoksen omistajalle erikoistapauksissa ja erityisillä ehdoilla käyttää valtavyhlän vettä ulottamalla tilapäinen pato valtavyhlään. Tällainen poikkeustilanne syntyi, kun luonnonolosuhteiden seurauksena ei vettä riittänyt vesilaitoksen käynnissä pitämiseen. Ehtoina taas olivat, ettei tarpeellista uittoa tai kulkuvyhlän käyttöä estetty ja että asetettiin vakuus kaiken tästä aiheutuvan vahingon korvaamisesta.²⁰ Esityksen käsittelyn yhteydessä valtiopäivät pyysivät hallitukselta vesilainsäädännön täydellistä uudistamista.

7.2 Varovainen vesioikeuslaki

7.2.1 Defensiivistä ja lukratiivista vesioikeutta

Vesilainsäädännön kokonaisuudistusta valmistelemaan asetettiin Torsten Costianderin johtama komitea, joka sai 1893 valmiiksi mietinnön defensiivisestä vesioikeudesta, millä tarkoitettiin säännöksiä lähinnä maataloutta edistävästä toimista, veden poistamisesta, ojittamisesta, veden johtamisesta ja rantojen suojauksesta. Komitea tarttui ensimmäiseksi tähän asiakokonaisuuteen, vaikka valtiopäivien pyynnön perusteena oli ennen muuta valtavyhlää koskevien säännösten tarkistamisen tarve veden hyväksikäytön edistämiseksi. KM:ssä katsottiin, ettei säännösten kokoamisesta yhteen lakiin ollut hyötyä. Tätä perusteltiin, hieman paradoksaalisesti mm. sillä, että sekä maanviljelys että vesivoimalla käyvä teollisuus

¹⁴ Ks. Haataja 1959 s. 51.

¹⁵ Rajoitukset sahojen perustamiselta oli poistettu jo 1861. Nämä olivat perustuneet pelkoon metsien liikahakuista, joita oli tapahtunut monen paikoin Euroopassa, ks. Myllyntaus s.105-106 ja. myös Söyrinki s. 12.

¹⁶ Ks. Auer ja Teerimäki s. 11-12. Ks. 1800-luvun lopun teollisesta kehityksestä myös Jutikkala ja Pirinen s. 314.

¹⁷ Voimaa koskesta s. 21.

¹⁸ Ks. esim. Voimaa koskesta s. 20 ja 201-202. Vuonna 1816 perustettiin Koskenperkaus- ja kanavatoimen johtokunta, joka erään välivaihe in jo pohjusti tie- ja vesihallinnon järjestämistä vuosisadan loppupuolella.

¹⁹ 1888 vp. asiakirjat s. 415. Ks. esityksestä myös Haataja 1959 s. 51.

²⁰ Vuoden 1889 asetus, ks. KM 1895:7 s. 25-26 ja Haataja 1959 s. 52. KM:ssa selostetaan asetuksen antamista edeltänyttä käsittelyä valtiopäivillä ja todetaan kannan valtavyhläedun, ennen muuta kalankulun, suojaamisesta olleen jopa tiukemman kuin 1860-luvun lainsäätäjällä. Lupakäytäntö oli kuitenkin ilmeisesti muodostunut pidättyvämmäksi kuin lakia säädettäessä oli edellytetty, ks. myös KM 1939:3 s. 68.

olivat vilkkaasti kehittyviä elinkeinoja, joiden edut usein olivat vastakkaista laatua. Toisaalta haluttiin myös odottaa kokemuksia vuoden 1889 muutoksen soveltamisesta.²¹

Vuonna 1895 valmistui K.W. Sulinin johdolla mietintö luokratiivisesta vesioikeudesta eli vesistön käyttämisestä kulku- ja uittoväylänä, vesi- ja kalastuslaitoksia varten sekä kasteluun. Mietintö sisälsi myös ehdotukset säännöksiksi vesialueiden omistuksesta.²² Kolme vuotta myöhemmin valmistui vielä Julian Serlachiuksen johtaman kalastuskomitean mietintö.²³ Senaatin asettamassa toimikunnassa defensiivistä ja luokratiivista vesioikeutta sekä kalastusta koskevat säännökset koottiin yhteen lakiehdotukseen, joka annettiin vuoden 1900 valtiopäiville.²⁴ Esitys johti vuoden 1902 lainsäädäntöön, jonka keskeisin laki oli VOL, kalastusta koskevat säännökset sijoitettiin RK:n 17 ja 18 lukuihin.²⁵

7.2.2 Haitattomuus patoamisluvan edellytyksenä

7.2.2.1 Omistusoikeudesta, vesivoimahyödyistä ja yleiskäyttöintresseistä

VOL 1:1:ssä säädettiin valtaväylän sulkemiskiellosta. Valtaväylä määriteltiin pääosin aiempien säännösten mukaisesti.²⁶ VOL 1:2:ssä säädettiin muuttamiskiellosta eli kiellettiin veden syvyyden, aseman tai vedenkorkeuden sellainen muuttaminen, josta aiheutuu haittaa toisen vesialueelle, kalastukselle, maalle tai muulle omaisuudelle taikka jonka seurauksena valtaväylä huononee tai syntyy muuta haittaa kulkemiselle tai lauttaukselle vesistöissä.²⁷ Patoamista koskevissa yleissäännöksissä VOL:n lähtökohtana oli omistajan oikeus patoamiseen vesialueellaan yläpuolisen vesistön käytön rajoituksia noudattaen. Kun patoamisen vaikutukset ulottuivat toisen alueelle tavalla, joka ei mahtunut yleisten vesialueen käyttöä koskevien säännösten piiriin, tuli patoaminen erityissäännösten soveltamisalueelle ja luvanvaraiseksi. Voimalaitokseen liittyvä pato, jolla vesi oli johdettu laitokseen, oli vanhastaan katsottu kuuluvaksi vesilaitoksen rakentamista koskevan säännösten piiriin ja luvanvaraiseksi.²⁸ VOL 1:19:ssä säädettiin voimalaitoksen rakentamisen luvanvaraisuudesta.²⁹

VOL:n valmistelussa oli esillä teollisuuden tarve saada padotusoikeuksia laajennetuksi.³⁰ Vuoden 1895 KM:ssä ehdotettiin, että patoaminen sallittaisiin silloin, kun valtaväylää voitaisiin edelleen käyttää suuremmitta haittoita. Lisäksi edellytettiin, ettei sellainen koski, jota voitiin käyttää hyväksi mennyt hukkaan ja patoamisella aiheutettu vahinko oli vähäinen. Ehdotuksen mukaan virtapaikkoihin, joita yleisemmin ei käytetty kulkuväylinä, sallittaisiin joen poikki rakennettava pato kunhan kalan kulusta, uiton tarpeista ja liikenteestä

²¹ Ks. KM 1893:5 s. 2-4 ja KM 1895:7 s. 27. Jälkimmäisestä ilmenee, että poikkeusta sovellettiin lähinnä silloisen Hämeen läänin vesistöissä.

²² Ks. KM 1895:7 mm. s. 25-26 ja 52.

²³ KM 1898:4, mietinnössä selostetaan myös kalasaaliiden kehitystä Kemijoessa.

²⁴ Keisarillisen majesteetin armollinen esitys 1/1900 vp.

²⁵ Lakipakettiin sisältyi myös laki välirajasta vedessä ja vesialueen jaosta. Samassa yhteydessä annettiin myös asetus siitä mitä VOL:a käytettäessä on noudatettava ja uusi kalastussääntö. Kaikki julkaistiin asetuskoelmassa samalla numerolla 31/1902. Ks. lakipaketista KM 1939:3 s. 69.

²⁶ Koskessa valtaväylän leveys kuitenkin määriteltiin sen mukaan, että siinä juoksee kolmannes kosken vesimäärästä. Kulku- tai lauttaväylän omaavissa vesistöissä väylän minimileveydeksi määriteltiin nyt 7 kyynä, ks. Pietilä s. 7.

²⁷ Ks. Pietilä s. 7-8 ja Haataja 1959 s. 28-34.

²⁸ Haataja 1959 s. 99, ks. myös s. 22.

²⁹ Ks. luvanvaraisuudesta esim. Haataja 1959 s. 168-169.

³⁰ Vaikka lainsäädännön uudistamishanketta perusteltiin juuri teollisuuden tarpeilla ja komitea pyysi lausuntoja useilta teollisuuden harjoittajilta, sai se kuitenkin vain yhden vastauksen, KM 1895:7 s. 27-28.

huolehdittaisiin. Komitean lakiehdotuksessa lueltiin ne lohijoet, mukaan lukien Kemijoki, joissa ei sallittu padon rakentamista valtavyylään. Mietinnössä ehdotettiin kuitenkin tilapäisten patojen sallimista vedenpuutteen poistamiseksi. Tällaiset padot piti ehdotuksen mukaan poistaa kevättulvan alkaessa.³¹ Valtiopäiville vuonna 1900 tuotu esitys perustui rakentamissäännösten osalta eräin poikkeuksin komitean ehdotuksille ja valtiopäivät asettuivat pääsääntöisesti niitä tukemaan. Laki muodostui kuitenkin osin tiukemmaksi kuin esityksessä oli tarkoitettu ja verrattuna jopa aiempiin säännöksiin. Tähän vaikuttivat ilmeisesti mm. vuosien 1898-1899 suuret tulvat, joiden seurauksena vesistöjen sulkemiseen suhtauduttiin epäillen.³² E. J. Manner totesi lain edustavan vielä 1800-luvun taloudelliselle ja oikeudelliselle ajattelulle ominaista varovaisuutta ja pidättyvyyttä.³³

VOL:n rakentamissäännösten käsitteellä ”koski” ymmärsi vuonna 1913 laista kommenttiteoksen kirjoittanut Serlachius omistuksen kohdetta, koskitilaa, määräälaa koskesta tai osuutta yhteiseen koskeen.³⁴ Haataja puolestaan katsoi VOL:n tarkoittavan koskella luonnonkoskea, joen osaa, joka putouskorkeus on virtaa ja nivaa suurempi.³⁵ Yksinomaan kiinteistöoikeudellisesta kosken määrittelystä irroutautuminen oli tarpeen mm. koskiin liittyvien sulkemis- ja muuttamiskieltojen suojaamien yleiskäyttöintressien aseman vuoksi. Vuonna 1962 voimaan tullessa VL:ssa koskella tarkoitetaan luonnonkoskea, mutta lain kolmannessa luvussa puhutaan ainoastaan vesivoimasta. Tässä on kyseessä teknistaloudellisille näkökohdille rakentunut, kiinteistöjaotuksesta täysin riippumaton käsite.³⁶ Valuma-alue, järvisyys, virtaama, pudotuskorkeus olivat jo aiemmin rakentajien suunnitelmissa muuttuneet vesivoiman tehon ja laskennallisen vuotuisen sähköntuotannon kaavojen tekijöiksi ja taustoiksi.³⁷

VOL 1:4:ssä oli kyse jo rakennetusta vesilaitoksesta, jonka käytettävissä olevan veden vähyden poistamiseksi saatiin rakentaa tilapäinen pato ja käyttää myös valtavyylän vettä. Säännös siis vastasi lähtökohdaltaan vuoden 1889 asetusta. Padon yläpuolelle ei kuitenkaan saanut kerätä vettä eikä estää veden vapaata kulkua. Kyseessä oli siten ainoastaan veden johtaminen voimalaitokseen.³⁸

VOL 1:5:ssä säädettiin väylän sulkemisesta kiinteällä padolla. Sulkeminen oli mahdollista kun se tapahtui vesivoimayhdydyn vuoksi. Lupa padon rakentamiseen voitiin antaa, jollei se tuottanut haittaa arvokkaanpuoleiselle putoukselle tai sanottavaa haittaa kenellekään. Rakentamiselta siis edellytettiin tosiasiallista haittattomuutta tai haittoista sopimista. VOL 1:5.3:ssa säädettiin, että lohi- ja siikapitoisissa vesistöissä saatiin kiinteä pato rakentaa

³¹ KM 1895:7, lakiehdotus 14-16 §, s. 7-9, perustelut s. 52-59 ja s. 67-69. Yhden jäsenen vastalauseessa vastustettiin kaikkia patoamistoimia, joiden vaikutus ulottuu toisen alueelle, ks. KM s. 51 ja 81-82.

³² Ks. HE 64/1959 vp, myös Manner 1990 s. 3-4. Vuosisadan lopun tulvista ks. KM 1939:14 s. 21-22.

³³ Manner 1990 s. 3. Ks. VOL:n taustalla vaikuttaneesta ajattelusta myös HE 64/1959 vp.

³⁴ Ks. Serlachius s. 14 ja 29 (myllytila, myllynpaikka jne.). Serlachiuksen lähtökohdiana oli myös lupakynnyksen alentaminen, ks. luku 7.2.2.2. Koskitilan määrittelystä ks. Vihervuori 1999 s. 284.

³⁵ Ks. Haataja 1951 s. 323-324. Omistusoikeudelliset järjestelyt voivat kuitenkin Haatajan mukaan jakaa kosken osiin, joihin kohdistui erilaisia oikeuksia.

³⁶ VL 3:9.3. Ks. Pietilä s. 27 ja myös Vihervuori 1999 s. 292, joka toteaa vesivoimaa tietenkin olevan vain siellä missä on luonnon putouskorkeutta.

³⁷ Uudessa VL:ssa on päädytty vesivoiman, siis veden liike-energian, määrittelyyn laskukaavalla tietyn vesistönosan keskivirtaaman ja sitä vastaavan putouskorkeuden mukaan lasketuksi tehoksi (uusi VL 1:3 7. kohta). Vastaava laskukaava sisältyy nykyiseenkin VL 1:7:ään, mutta nimenomaan laskukaavana.

³⁸ Ks. Haataja 1959 s. 102-105. Lain tulkinnasta vallitsi kuitenkin erilaisia näkemyksiä. Koska 1889 asetus oli sallinut myös veden patoamisen suuremman pudotuskorkeuden saamiseksi, tulkittiin myös uuden säännöksen tämän sallivan, vaikka sen mukaan vedenjuoksua ei missään määrin saanut rajoittaa, ks. Haataja 1959 s. 103, alaviite 1.

ainoastaan niihin osiin, joihin kala ei tavallisesti nouse ja tilapäisen padon paneminen oli mahdollista vasta joulukuun 1 päivän jälkeen.³⁹ Tämä lupaesteesäännös otettiin lakiin valtiopäivien käsittelyssä. Hallituksen esitys sisälsi mahdollisuuden poiketa patoamista koskevista säännöksistä tältä osin tarvittaessa asetuksella.⁴⁰ Säännös kalatien rakentamisvelvollisuudesta sisältyi VOL 1:6:ään. Kalatie oli säännöksen mukaan aina rakennettava niin kiinteään kuin tilapäiseenkin patoon ja pidettävä auki jäiden lähdöstä joulukuun 1 päivään. Tämän päivän jälkeen tehtävää tilapäistä, talviaikaista patoa velvoite ei siis koskenut.

7.2.2.2 Arvokkaanpuoleinen koski

VOL:n voimassaolon vuosikymmeninä patoamissäännöksen (VOL 1:5) tulkinnassa kietoutuivat yhteen kysymykset siitä, mitä tarkoitettiin arvokkaanpuoleisella putouksella ja sanottavalla haitalla ja kysymys siitä, mahdollistiko säännös luvan myöntämisen toisen omistaman kosken käyttöönottoon, jos koskea ei katsottu säännöksen tarkoittamalla tavalla arvokkaanpuoleiseksi. Sota-ajan poikkeuslait⁴¹ lisäsivät tulkintatehtävään vielä kysymyksen tämän haitattomuusedellytyksen soveltamisesta ylipäätään väliaikaisia lupia myönnettäessä.

Serlachius perusti tulkintansa säännöksestä lain valtiopäivillä saaman sanamuodon sijasta pääosin hallituksen esitykseen ja eritoten vuoden 1900 valtiopäivien vesioikeusvaliokunnan lausuntoon. Tässä lausunnossa esityksen katsottiin oikeuttavan vesilaitoksen omistajan käyttämään hyväkseen ylä- tai alapuolinen koski, joka ei yksin ollut käyttökelpoinen teolliseen tarkoitukseen. Serlachius totesi, että valiokunnan mukaan esityksen sanamuoto ”käyttökelpoinen koski” ei ilmaissut lain tarkoitusta, koska millä tahansa koskella voi olla joitain vähäisiä käyttötarkoituksia. Serlachius nimenomaisesti kiisti, että esimerkiksi kosken kalastuskäyttö voisi olla arvokkaanpuoleisuuden kriteeri. Keskeiseksi muodostui arvokkaanpuoleisen kosken määrittely, sillä määrittelyn piiriin kuulumaton koski voitiin tulkinnan mukaan ottaa rakentamisessa käyttöön ja kyseessä oli tällöin vain korvattava vahinko. Serlachius katsoi säännöksen mahdollistavan usean kosken vesivoiman kokoamisen yhteen portaaseen, myös kokonaan uuteen putoukseen tai uuden putouksen muodostamisen esimerkiksi kahden järven välille.⁴²

Haatajan mukaan Serlachiuksen tulkinta lähti teollisuuden intressien ajamisesta.⁴³ Hän itse piti lähtökohtana lain sanamuotoa ja VOL:n säättämisaikojen oloja ja tarpeita, joita hänen mukaansa valtiopäivien muotoilu ilmensi. Hän totesi olojen kyllä muuttuneen ja vesivoiman arvon yhä kohonneen, mutta uudet tarpeet olisivat, hänen mielivaltaiseksi katsomansa tulkinnan sijasta, kuitenkin vaatineet uusia säännöksiä.⁴⁴

Arvokkaanpuoleisella koskella tarkoitettiin Haatajan mukaan esimerkiksi samassa joessa ylä- tai alapuolella olevaa toiselle kuuluvaa koskea, johon valtavyölyän sulkemisella saatiin vaikuttaa. Kahden kylän koskessa, jossa vain toinen puoli otettiin käyttöön, ei haittaa saanut

³⁹ VOL 1:5 sisälsi siis säännökset lupaedellytyksistä sulkemis- ja muuttamiskiellosta poikkeamiseen. Pykälässä säädettiin myös vahingosta ja haitasta maksettavaksi puolitoistakertainen korvaus ja perusteista, joilla pato voiteen määrätä poistettavaksi.

⁴⁰ KM 1895:7 s. 52 ehdotettiin suurimpien lohi- ja siikajokien nimeämistä lain kielto-säännöksessä.

⁴¹ Tässä viitataan lakeihin 383/1940 ja 196/1941. Ks. näistä laeista jäljempänä luvut 8.1.1 ja 8.1.2.

⁴² Ks. Serlachius s. 28-34.

⁴³ Haataja 1959 s. 109. Tässä esille otettu Haatajan kritiikki Serlachiuksen tulkintoja kohtaan sisältyy hänen vuonna 1959 julkaistun Vesioikeus III teokseensa. Kriittisiä näkemyksiä hän oli esittänyt kuitenkin myös teossarjan muissa osissa ja aiemmissa kirjoituksissaan.

⁴⁴ Ks. Haataja 1959 s. 110, 117 ja 173.

tuottaa toiselle puolelle. Arvokkaanpuoleinen koski saattoi olla myös siinä harjoitettavan kalastuksen vuoksi tai matkailupaikkana. Pykälässä ei sen sijaan tarkoitettu koskiosuuksia, joiden arvo olisi tullut erikseen arvioida. Pykälää ei voitu tulkita siten, että tällainen koskiosuus, jota erikseen ei voida käyttää, olisi voitu lain nojalla ottaa toisen käyttöön. Käyttöönottoon oli aina saatava VOL 1:13:n tarkoittama tuomioistuimen lupa. Haataja korosti myös sitä, että olisi luonnotonta, että yhteisomistuksessa olevan kosken käyttöönotto edellyttäisi oikeuden päätöstä, mutta laki sellaisenaan sallisi kosken määräalan ottamisen käyttöön, ellei koski ole arvokkaanpuoleinen. Hän painotti, että ylipäätään yleisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat vesialueiden omistusta koskevat kysymykset jätettiin VOL:n ulkopuolelle sen sääntelyn piiriin kuulumattomina.⁴⁵ Edelleen Haatajan mukaan oli ilmeistä, että laissa mainittu sanottava vahinko oli haluttu rajoittaa ahtaammaksi kuin jos olisi esimerkiksi puhuttu huomattavasta vahingosta. Kun laissa todettiin, ettei sanottavaa vahinkoa saanut tuottaa kenellekään kattoi tämä kaiken vahingon, myös vahingon, joka aiheutettiin muulle kuin arvokkaanpuoleiselle putoukselle.⁴⁶

Serlachius kirjoitti, että VOL:n säännöksiä tulkittaessa tuli ottaa huomioon ne suuret oikeudellista laatua olevat vaikeudet, jotka tuli voittaa, jotta yleensä vesilaitoksia voitaisiin perustaa jonkinlaisella perustajaa koskevalla oikeusvarmuudella.⁴⁷ Hänen tulkinnalleen oli ”tilaus” ja sen vaikutus näkyi myöhemmin myös Kemijoen vesistön rakentamislupapäätöksissä. Voimaa koskesta -teoksessa kirjoitetaan arvokkaanpuoleisella koskella VOL:n säännöksessä tarkoitettua koskea, joka sellaisenaan oli rakennuskelpoinen. Kyse tämän mukaan oli vesivoiman laadusta.⁴⁸

VOL:n patoamissäännösten mukaan ei aiheutetun haitan vertaaminen hankkeesta saatavaan hyötyyn tullut kysymykseen.⁴⁹ VOL:n säännökset asettivat siis varsin tiukat rajat patoamiselle. Ellei sopimuksiin haitankärsijöiden kanssa päästy, olivat lain antamat mahdollisuudet suurempien hankkeiden toteuttamiseen vähäiset. Käytännössä säännöksiä tulkittiin kuitenkin lain sanamuodosta ja myös valmisteluasiakirjoista ilmenevästä lain tarkoituksesta poiketen.

7.2.3 Lupaeste vesistön laskulle

VOL 4: 3.1 sisälsi VL 2:5:ää muistuttavan säännöksen koskien järven laskua ja VOL 5:3:n nojalla myös pengerrystä. Vesistön laskemista ei saanut sallia, mikäli hankkeen saatettiin pelätä vaikuttavan haitallisesti ilmanalaan tahi yleiseen terveyteen tai aikaansaavan haitallista vedentulvaa. Saman pykälän 2 momentissa edellytettiin puolestaan, että mikäli

⁴⁵ VOL:n säännösten nojalla ei ollut mahdollista saada toisten omistamia maa- ja vesialueita rakentajan omistukseen lukuun ottamatta vanhoja voimalaitoksia koskenutta VOL 1:12. VOL:ia valtiopäivillä käsiteltäessä tehtiin esityksiä huomattavasti laajempien lunastusoikeussäännösten ottamisesta lakiin. Ks. lunastuskysymyksistä KM 1895:7 s. 51. VOL:n omistus- ja käyttöoikeuksiin liittyvistä säännöksistä keskeinen oli VOL 1:13, jonka mukaan voitiin oikeuden päätöksellä perustaa enintään 50 vuoden käyttöoikeus toiselle kuuluvaan vesivoimaan vuotuista maksua vastaan. Haataja korostaa, että oikeuden päätös oli ennakkoehdelytys luvan myöntämiselle hankkeelle, jossa käytettäväksi tuli muiden kuin hakijan omistamaa vesivoimaa, Haataja 1959. s. 155 ja 174.

⁴⁶ Ks. Haataja 1959 s. 53, 60-61, 108-113, myös Pietilä s. 9-10. Haataja katsoi Serlachiuksen koski-käsitteen, Kommentar I s. 14 ja 29, virheelliseksi, ks. Haataja 1951 s. 321-323.

⁴⁷ Serlachius s. 73.

⁴⁸ Voimaa koskesta s. 35.

⁴⁹ KM 1895:7 s. 50-51 selostettiin Ruotsin ja Norjan lainsäädäntöä, joihin intressivertailu lupaharkinnassa jo tuolloin sisältyi. Komitean enemmistö kuitenkin katsoi, että intressivertailun sisällyttäminen lakiin johtaisi liian laajaan patoamisoikeuteen.

järvenlaskuhanke oli ristiriidassa muiden yleisten etujen, kuten liikenne-, uitto- ja kalastusasetujen kanssa tuli hankkeesta saatavan hyödyn olla näille eduille aiheuttavia haittoja suuremman.⁵⁰ Jos järvenlaskusta seurasi laillisesti olemassa olevan vesilaitoksen hävittäminen, hyödyttömäksi tekeminen tai huonontaminen tuli laskusta saatavan hyödyn olla VOL 4:4:n mukaan menetettävään arvoon (voimalaitos ja vesivoima) nähden kaksinkertaisen. Tässä käyttöalaltaan suppeassa muodossa intressivertailu oli siis mukana VOL:ssa jo sen alkuperäisessä muodossa.

Järvenlaskuihin ja siten viljelysmaan lisäämiseen oli valtiovallan taholta 1800-luvulla erityisesti kannustettu. Vuosisadan aikana on tämän toiminnan seurauksena arvioitu maapinta-alan kasvaneen 50 000-100 000 ha.⁵¹ Volyymitaan merkittävälle toiminnalle haluttiin ilmeisesti myös asettaa rajat mm. lupaesteistä säätämällä kun taas patoamista ja vesivoiman käyttöön ottoa koskevat säännökset edellyttäessään haitattomuutta jo sellaisinaan rajasivat rakentamista. Järvenlaskujen vaikutuksista oli myös kertynyt tietoa. Niiden ilmastovaikutuksia olivat mm. hallanarkuuden lisääntyminen ja lämmönvaihteluiden jyrkentyminen. Kalastuskomitea kiinnitti huomiota järvenlaskujen kalastolle aiheuttamiin haittoihin kuten kutupaikkojen häviämiseen.⁵²

7.2.4 Voimantuotannon pidäkkeiden purkua

7.2.4.1 Säännöstelyt haitattomuusedellytyksin

VOL ei alkujaan sisältänyt lainkaan säännöksiä vesistön säännöstelystä. Säännöstelyn toteuttaminen saattoi siis tulla kyseeseen ainoastaan säännöstelijän omistamalla tai käyttöoikeudella hallitsemalla vesialueella ja tämän omistamien tai hallitsemien rantojen sisällä. Säännökset tai niiden puute johtivatkin siihen, että rakentajat hankkivat laajoja maa- ja vesialueita säännöstelyhankkeiden toteuttamiseksi. Tästä esimerkkinä olivat valtion maanhankinnat Oulun Pyhäkosken alueella.⁵³

Pulakauden alkaminen ja laajamittainen työttömyys olivat taustalla vesilainsäädännön muutosvaatimusten voimistumiselle. Vuonna 1928 oli asetettu Edvard Hällforsin johtama komitea uusimaan VOL:ia ja komitean vielä keskeneräisen työn pohjalta valmisteltiin vuoden 1933 valtiopäiville esitys VOL 1:5:n muuttamisesta. Komiteassa valmisteltiin myös ehdotus laiksi eräiden kiireellisten vesioikeusasiain käsittelystä.⁵⁴

VOL 1:5:n muuttamisesta annetun esityksen perusteluissa todettiin säännöstelystä koituvan hyötyä niin voimataloudelle, uitolle kuin maanviljelyllekin. Esitys koski kuitenkin ainoastaan säännöstelyä vesivoiman käytön tarpeisiin. HE:n perustelutekstissä puhutaan myös aiheutetun vahingon punnitsemisesta suhteessa saatavaan hyötyyn arvioitaessa VOL 1:5.1:n tarkoittamaa sanottavaa haittaa. Tämä ulotettiin pykäläehdotuksessa kuitenkin koskemaan ainoastaan valtion hankkeita. Vaikuttaa siltä, että annettu lakiehdotus suppeni aiotusta hallituksen valmistelussa.⁵⁵ HE:n perustelujen ja lain sanamuodon ristiriitaisuus oli omiaan aiheuttamaan

⁵⁰ Pietilä kutsui VOL 4:3.1:n säännöstä ympäristönsuojeluedellytykseksi ja 4:3.2:n säännöstä hyötyedellytykseksi, Pietilä s. 12. Hän kutsui ympäristönsuojeluedellytykseksi myös VL 2:5:n säännöstä.

⁵¹ Ks. Myllyntaus s. 103.

⁵² KM 1898:4 s. 30.

⁵³ Haataja 1959 s. 148-149.

⁵⁴ HE 49/1933 vp ja HE 50/1933 vp.

⁵⁵ Ks. Haataja 1959 s. 152, Pietilä s.17.

erimielisyyksiä lain tulkinnasta koko VOL:n voimassaolon ajan. Eduskunnan LtV kytki ehdotuksen edellä mainittuun käsittelyjärjestystä koskevaan lakiehdotukseen ja piti tärkeänä, että se mahdollistaisi säännöstelyhankkeiden nopeamman käsittelyn.⁵⁶

Lainmuutoksella VOL 1:5:ään lisättiin uusi 4 momentti, jonka perusteella kosken omistajalle voitiin samoilla perusteilla kuin patoamiseen, antaa lupa kosken vesimäärän lisäämiseksi tai tasoittamiseksi säännöstellä vesistön tai vesijakson vedenjuoksua ja tehdä sitä varten tarpeelliset laitokset. Patoamiselle asettuja tiukkoja ehtoja ei siis tässä yhteydessä muutettu ja säännöstelyä tulivat koskemaan samat ehdot.⁵⁷ Pietilä totesi lainmuutoksen epäonnistuneeksi, koska merkittävämpää säännöstely-yritystä ei voida toteuttaa aiheuttamatta säännöstelyaltaan rantojen omistajille sellaisia vahinkoja, jollaiset yksityisen tahon ollessa hakijana olivat pykälän mukaan luvan myöntämisen esteenä.⁵⁸

Valtiolle annettiin oikeus säännöstelyn toteuttamiseen silloinkin kun siitä aiheutui VOL 1:5.1:ssä mainittu haitta arvokkaanpuoleiselle koskelle tai vahinko yksityiselle henkilölle. Tällöin edellytettiin, että vesivoiman käyttämisestä saatiin hyöty, jonka arvo oli vähintään kaksinkertainen aiheutuvan vahingon ja haitan määrään verrattuna. Kyseessä oli ensimmäinen vesistöjen voimataloudellisen käyttöönoton lupaharkintaa koskeva intressivertailusäännös. Itse asiassa vasta tämä säännös teki välttämättömäksi laajemman vahinko- ja haittavaikutusten selvittämisen lupaharkinnan yhteydessä. Haataja korosti, että kyseessä oli ahtaasti tulkittava poikkeussäännös eikä hänen mukaansa mm. käsitettä ”valtio” voitu ulottaa lain nimenomaista sanamuotoa laajemmalle.⁵⁹

7.2.4.2 Lohijokien erityisasemasta luopuminen

Säännöstelyn mahdollistavan lainmuutoksen jälkeen VOL 1:5.3 esti edelleen kiinteän padon rakentamisen lohen ja siian nousujokiin. Tämä säännös esti mm. jo mainitun Oulun Pyhäkosken rakentamisen, mitä varten valtio oli hankkinut laajoja alueita ja oikeuksia sekä vapaaehtoisin kaupunin että VOL:n edellyttämällä oikeudenkäynnillä.⁶⁰ Asiantilan korjaamiseksi hallitus antoi vuoden 1938 valtiopäiville esityksen kyseisen säännöksen muuttamisesta ja tätä koskeva laki tuli voimaan seuraavana vuonna.⁶¹

Lainmuutoksella tuli kiinteän padon rakentaminen, VOL 1:5.1 edellytysten täytyessä, mahdolliseksi myös lohi- ja siikajoissa, mikäli kalastukselle siitä aiheutuva vahinko oli voimaetua ilmeisesti vähäisempi. Korvauksia koskevaa säännöstä muutettiin samalla siten, että kalastukselle aiheutuva vahinko oli korvattava täyteen määräänsä, ei siis puolitoistakertaisena kuten muu korvattava vahinko ja haitta. Lohen ja siian kalastus edusti alueellisesti ja paikallisesti varsin suuria taloudellisia arvoja, joten tälläkin madallettiin rakentamiskynnystä. HE:n perusteluissa kalastuksen merkitys tosin arvioitiin vesivoimaetuun verrattuna aivan vähäiseksi. Kalastukselle koituvien menetysten arvioiminen osoittautui

⁵⁶ LtVM 10/1933 vp.

⁵⁷ L 61/1934. Ks. Haataja 1959 s. 152, Pietilä s. 16.

⁵⁸ Pietilä s. 16.

⁵⁹ Ks. Haataja 1959 s. 153. Haataja myös katsoi, että lakitekstissä olevaa käsitettä yksityinen henkilö oli tulkittava suppeasti, eikä säännöstä voitaisi soveltaa mikäli vahinkoa (muutoin kuin arvokkaan puoleisen kosken osalta) aiheutui yhtymälle, kunnalle tms. Haataja 1959 s. 153. Pitäytyminen lain sanamuodossa saattoi siis johtaa myös Haatajan yllättäviin ja ristiriitaisiin tulkintatilanteisiin.

⁶⁰ Ks. Haataja 1959 s. 156. myös Kerkkonen s. 91-94 ja Järvikoski 1979 s.61. Oulujoen rakentaminen ja säännöstely käynnistyi sotavuosina Imatran Voima Oy:n ja yksityisten vesivoimaa omistavien teollisuusyritysten perustettua Oulujoki Oy:n rakentamista suorittamaan. Pyhäkosken voimalaitos valmistui kuitenkin vasta 1949.

⁶¹ HE 99/1938 vp, L 134/1939.

lupapäätöksiä kiireellisesti tehtäessä vaikeaksi. Kun säännökset poikkeuslakien säätämisen jälkeen mahdollistivat korvauskysymysten siirron myöhemmin ratkaistaviksi, käytettiin tätä mahdollisuutta, mikä Kemijoen pääuoman osalta johti ratkaisun viivästymiseen kolmellakymmenellä vuodella.⁶²

Kalatielaitteet olivat HE:n perustelujen mukaan kalliita ja kokemus oli osoittanut, etteivät tulokset useinkaan vastanneet odotuksia. Vuoden 1939 lainmuutokseen sisällytettiin uusi säännös, jonka mukaan padon omistaja voitiin kalatien rakentamisen sijasta velvoittaa suorittamaan määräsuuruinen maksu kalakantojen säilyttämistä varten. Tämä oli mahdollista kun kalatien rakentamisen tai käytön arvioitiin aiheuttavan suhteetonta rasitusta ja kalakantojen suojelu muulla tavoin harkittiin tarkoituksenmukaiseksi.

VOL 1:5:n ja VOL 1:6:n muutoksilla järjestettiin uudelleen kalastuksen ja voimatalouden välinen suhde. Perustaksi tuli intressivertailu ja pienempi etu sai väistyä suuremmaksi arvioidun tieltä.⁶³ VOL:n voidaan alkuperäisessä muodossaan katsoa sallineen vesivoiman käyttöönoton, muiden edellytysten täytyessä, siihen määrään kuin valtaväyläetujen turvaaminen sen mahdollisti. Kalatien rakentaminen oli tarvittaessa osa vesivoiman käyttöönottoa. Lisäksi lohen ja siian kulun osalta tiukempaa sääntelyä oli pidetty tarpeellisenä. Voimantuotannon nopean lisäämisen muodostuessa keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi tuli vuoden 1939 muutoksista erittäin kohtalokkaita vaelluskalajoille. Esimerkiksi Oulun kaupunki sai luvan jokisuun sulkevan Merikosken voimalaitoksen rakentamiseen vielä samana vuonna.⁶⁴ Kalastusta ja kalastoa koskevat säännökset edellyttivät nyt kuitenkin vesistön kalakantojen tuoton, hankkeen kalakannoille ja kalastukselle aiheuttamien menetysten, kalatien tai muiden kalakantojen säilyttämiseen vaadittavien toimien ja niiden kustannusten selvittämistä lupaharkinnan yhteydessä.

7.3 Valtio vesivoimarakentajana

Vesivoiman rakentaminen oli 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä valtaosin valtion toimintaa. Taustalla oli vuosisadan alun lainsäädännön valtiolle antama erityisasema, vaadittavien investointien mittavuus ja yleinen pääomien puute. Suurten koskien valjastamista ei aluksi edes pidetty sähköntarpeen näkökulmasta perusteltuna ilman valtion laitosten ja yritysten tarpeita.

Vuonna 1917 senaatti perusti rautatiehallituksen alaisuuteen valtion koskivoimakomitean, jonka tehtäviin kuuluivat ehdotusten tekeminen vesivoiman käyttöönottoa edistävästä lainsäädännöstä, käyttöönoton suunnittelu, valtion koskiomaisuudesta huolehtiminen ja sen lisääminen.⁶⁵ Saman vuoden valtiopäivät päätti anoa hallitukselta pikaisesti lakiehdotusta, jolla turvattaisiin yhteiskunnan edut vesivoiman käyttöönotossa. Senaatin toimeksiannosta koskivoimakomiteassa vuonna 1919 valmistunut ehdotus sisälsi konsessiojärjestelmän ja valtion laajan, myös jo rakennettuihin laitoksiin kohdistuvan lunastusoikeuden. Komitea oli kuitenkin jo aiemmin ehdottanut erillisen valmistelukomitean asettamista VOL:n uudistamista varten. VOL:n kokonaisuudistuksen tehtäväkseen saanut komitea asetettiin vielä samana

⁶² Ks. luku 8.3.5.

⁶³ Ks. Haataja 1959 s. 157-158.

⁶⁴ Sodan ja laitetoimitusten viivästymisten vuoksi Merikosken ensimmäinen koneisto käynnistettiin vasta 1949, ks. Hoffman s. 19, myös Voimaa koskesta s. 36.

⁶⁵ Koskivoimakomitean hallinnollinen sijainti juontui varhaisista suunnitelmista rautateiden sähköistämiseen ja vesivoimavarojen kartoituksen liittämistä rautatieverkon suunnitteluun, ks. KM 1908:9 a-b ja Kerkkonen s. 19, myös Auer ja Teerimäki s. 13-14.

vuonna ja sille annettiin myös koskivoimakomitean ehdotuksen jatkovalmistelu. Tästä käynnistyi pitkä tuloksettomiksi jääneiden lainsäädännön uudistuspyrkimysten kausi.⁶⁶

Vuodesta 1921 koskivoimatoimikunta toimi lisätynä ja sen tehtäviin kuului myös konkreettisesti Imatrankosken ja Anjalankosken voimalaitoshankkeiden valmistelu.⁶⁷ Vuosisadan kahden ensimmäisen vuosikymmenen hitaan energiantuotannon kasvun kauden⁶⁸ jälkeen eteläisen Suomen koskien rakentaminen käynnistyi melko vilkkaana. Vesivoimatehoa oli 1919 rakennettuna 105 MW ja reilut 10 vuotta myöhemmin 220 MW. Sähkön kulutus kasvoi samana aikana lähes kuusinkertaiseksi.⁶⁹ Siirtyminen tasavirrasta vaihtovirtaan tapahtui laajamittaisesti 1920-luvulla, mikä mahdollisti pitkät siirtomatkat.⁷⁰ Imatran voimalaitoksen ensimmäinen vaihe valmistui vuonna 1929.⁷¹

Saimaan vesistön säännöstelyä suunnittelemaan oli vuonna 1933 alussa perustettu neuvottelukunta. Tämä tehtävä annettiin seuraavana vuonna perustetulle uudelle koskitoimikunnalle ja tehtävä laajeni koskemaan myös muita säännöstelyhankkeita. Saimaan säännöstelyhankkeen ohella toimikunnassa eniten huomiota sai Pohjois-Suomen vesivoiman käyttöönoton selvittäminen. Päähuomio oli tuolloin Oulujoen vesistössä, mutta myös Kemijoen vesistöstä valtiolle hankittiin koskiomaisuutta.⁷² Teollisuus osoitti myös 1930-luvulla kasvavaa mielenkiintoa vesivoimaan ja panosti osakeyhtiömuodossa tapahtuvaan yhteistoimintaan voimantuotannossa.⁷³

Rolf Palmgrenin vuonna 1922 julkaistu kaksiosainen kirja ”Luonnonsuojelu” oli ensimmäisiä laajoja esityksiä luonnonsuojelusta. Teoksessaan Palmgren suhtautui kriittisesti Imatran voimalaitoksen rakentamiseen. Timo Järvikoski toteaa tämän poikenneen ajan hengestä, johon ei kuulunut vastakkainasettelua insinöörien ja luonnonsuojelijoiden välillä.⁷⁴ Palmgren nimitettiin vuotta myöhemmin säädetyn luonnonsuojelulain nojalla perustettuun luonnonsuojeluvalvojan sivutoimiseen virkaan.⁷⁵ Vaikka 1920- ja 1930-luvuilla luonnonsuojeluun sinänsä suhtauduttiin myönteisesti, pidettiin sitä Järvikosken mukaan lähinnä nuorisoseurojen ja kotiseutuyhdistysten toimintaan kuuluvana harrastuksena, jolla ei katsottu olevan suurta yhteiskunnallista merkitystä. Ensimmäiset kansallispuistot perustettiin

⁶⁶ Ks. KM 1939:3 s. 6-7. Itsenäistyneessä Suomessa oli taloudellisen perustan rakentamisella kiire ja sisällissodan lopputuloksesta huolimatta valtion vahvalla roolilla energiantuotannossa oli laaja poliittinen tuki.

⁶⁷ Venäjällä oli 1910-luvulla ilmennyt kiinnostusta Vuoksen koskiin ja sähkön myyminen Pietarin alueelle näytti myös relevantilta visiolta, ks. Auer ja Teerimäki s. 13-14, Kerkkonen s. 18-19 ja Voimaa koskesta s. 26.

⁶⁸ Vuoden 1910 arviolta 72 MW vesivoimalla tuotetusta sähkötehosta oli vuoteen 1917 noustu noin 100 MW. Puu-, paperi- ja tekstiiliteollisuudessa luotettiin yhä enimmäkseen mekaaniseen vesivoimaan ja höyryyn, ks.

Auer ja Teerimäki s. 12 ja 19, myös Voimaa koskesta s. 23.

⁶⁹ Ks. Voimaa koskesta s. 29.

⁷⁰ Ks. Hoffman s. 11.

⁷¹ Vesivoiman rakentamiskauden alkamisen ja valtion rakentajaroolin yhteiskunnallista merkittävyyttä kuvaa keskeisiksi valtiollisiksi vaikuttajiksi nousseiden Risto Rytin ja Väinö Tannerin merkittävä rooli koskivoimakomiteoissa ja -toimikunnissa ja vuodesta 1932 Imatran Voima Oy:n hallintoneuvostossa, ks. Kerkkonen passim ja Auer ja Teerimäki s. 27-28 ja 61.

⁷² Ks. Kerkkonen s. 72-78.

⁷³ Esimerkiksi Rouhiala Oy ja Länsi-Suomen Voima Oy. Ks. 1920- ja 1930-lukujen kehityksestä mm. Järvikoski 1979 s. 59-61, Hoffman s. 6-7 ja Voimaa koskesta s. 29-30.

⁷⁴ Ks. Järvikoski 1991 s. 164-165. Ks. Palmgrenista myös Leikola s. 38.

⁷⁵ LSL 71/1923. Kyseessä oli ensimmäinen luonnonsuojelun hallinnollinen virka. Palmgren toimi Korkeasaaren eläintarhan johtajana, ks. Poutanen s. 40.

1930-luvulla ja vuonna 1938 perustettiin, luonnontieteellisten seurojen toimiessa aloitteentekijöinä, Suomen luonnonsuojeluyhdistys, jonka ensimmäinen puheenjohtaja oli kasvitieteilijä Kaarlo Linkola.⁷⁶

Teknisen ja taloudellisen kehityksen myötä koskivoiman valtion omistukseen keskittämisen tavoite muuntui 1930- ja 1940-luvuilla yleisemmäksi useiden koskien yhdessä tapahtuvan rakentamisen edellytysten turvaamiseksi.⁷⁷ Voitaneen arvioida vesivoimarakentamisen teknisen kehityksen ohjaavan merkityksen kasvaneen niin hankesuunnittelussa kuin toiminnan sääntelyssäkin. Tästäkin lähtökohdasta valtion rooli mm. pääomien tarpeen vuoksi muodostui keskeiseksi, mutta sille katsottiin olevan myös vaihtoehtoja ja siihen alettiin liittää erilaisia poliittisia painotuksia.

7.4 Vesistöiden jouduttamisesta

7.4.1 Kiireelliset säännötelyt ja perkaukset vesistötoimikuntaan

VOL:n lupamenettelyä koskevat säännökset olivat 6 luvussa ja lain kanssa samanaikaisesti voimaan tullessa asetuksessa. Lupaa yritykseen haettiin kuvernööriltä, joka toimitutti asiassa katselmuksen. Katselmuksen suoritti maanmittari kahden uskotun miehen kanssa. Asetuksessa säädettiin katselmuksessa tehtävistä selvityksistä, jotka vesilaitosten osalta olivat lähinnä vesiteknillisiä. Tämä lienee seurausta siitä, että rakentamislupa edellytti laitokselta haitattomuutta eli käytännössä kaikkien asianosaisten suostumusta.⁷⁸

Laki eräiden kiireellisten vesioikeusasiain käsittelystä (käsittelylaki) annettiin yhdessä VOL:n vuoden 1934 muutoksen kanssa.⁷⁹ Laki perustui Hällforsin johtamassa vesioikeuslakikomiteassa laadittuun ehdotukseen ja sen tavoitteena oli jouduttaa vesioikeudellisten hakemusioiden käsittelyä. Lain mukaan voi VN milloin vesistöön säännötelyyn, lauttausväylän tekemiseen, virran laskemiseen, joen perkaamiseen tai pengertämiseen oli ryhdyttävä työttömyyden ehkäisemiseksi tai lieventämiseksi taikka tärkeät syyt muutoin edellyttivät kiireellistä käsittelyä määrätä asian käsittelyn tapahtuvaksi lääninhallituksen sijaan vesistötoimikunnassa, joka oli kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alainen viranomais.⁸⁰

Hallitus totesi käsittelylakiehdotuksen perusteluissa hakemusioiden käsittelyn VOL:n mukaisessa järjestyksessä olevan hidasta ja useissa tapauksissa olisi ryhdyttävä rakennustöihin jo ennen lupapäätöksen saamista. Käsittelyn jouduttamista perusteltiin pula-

⁷⁶ Järvikoski 1991 s. 165. Ensimmäiset ehdotukset luonnonpuistojen perustamisesta oli tehnyt suojametsäkomitea, KM 1910:7. Ensimmäinen luonnonpuisto oli perustettu 1916 Mallatunturille. Vuonna 1938 perustettiin neljä kansallispuistoa ja kuusi luonnonpuistoa, L eräiden luonnonsuojelualueiden perustamisesta valtionmaille 83/1938. Isojaon keskeneräisyys oli muodostanut esteen jo edellisen vuosikymmen lopulla valmistellun laajemman ehdotuksen läpiviemiselle. Ehdotuksen oli valmistellut Kaarlo Linkola, ks. Leikola s. 40-41. Lakiehdotusta valmisteltiin Haatajan johtamassa Luonnonsuojelukomiteassa, KM 1931:7.

⁷⁷ Ks. jäljempänä luku 8.4.2.

⁷⁸ Asetus siitä, mitä VOL:ia käytettäessä on noudatettava, 31/1902. Suunnitelmalta vesistön laskusta ja kuivattamisesta edellytettiin mm. vesistön kuvausta lähteiltä aina isompaan vesistöön laskuun sekä hankkeen vaikutusten selvittämistä. Tämä oli tarpeen siitkin syystä, että vesistön laskun osalta oli säädetty lupaaste (VOL 4:3.1) ja säännökset edellyttivät myös hyödyn ja haitan vertailua (VOL 4:3.2 ja 4:4). Ks. edellä luku 7.2.3.

⁷⁹ L 62/1934, VOL:n muutos 61/1934, ks. edellä luku 7.2.4.

⁸⁰ Vt:n muodostivat tuomarin pätevyuden omaava puheenjohtaja ja kaksi teknillisen korkeakoulun insinööritutkinnon suorittanutta jäsentä, toinen tie- ja vesirakennustekniikan, toinen maanviljelytekniikan alueelta. Vt:ssa oli lisäksi sihteeri, jolta edellytettiin myös tuomarin pätevyyttä. Ks. vesistötoimikunnista myös Haataja 1959 s. 323, Pietilä s. 18-19.

ajalla ja työttömyyden nopean lievittämisen tarpeella. Vesioikeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen valmistelu eteni hitaasti ja hallitus katsoi osauudistukset tarpeellisiksi. Hallitus vetosi myös perustettavan vesistötoimikunnan pätevyyteen kyseessä olevien lupa-asioiden käsittelyssä. LtV yhtyi hallituksen käsityksiin ja korosti lähinnä hakemusta koskevien asiakirjojen toimittamista aina tarpeellisilta osin nähtäville hankkeen vaikutusalueen kuntiin.⁸¹

Käsittelylaki sisälsi säännökset katselmusmenettelystä⁸² ja erityisten syiden vaatiessa Vt saattoi ratkaista hakemusmusasian määrättyiltä osin jo ennen lopullista päätöstä. Valtion ollessa hakijana oli mahdollista antaa lupa määrättyjen töiden aloittamiseen jo ennen kuin päätös asiassa oli annettu. Valtion erityisasema siis korostui tältäkin osin. Lain mukaan voitiin työt muissakin hankkeissa, milloin muutoksenhaku lupapäätökseen koski vain korvauksia tai kustannusten osittelua aloittaa jo ennen valitusten ratkaisemista. Vt voi myös ennen asian lopullista ratkaisua antaa luvan tehdä ne työt, joiden suorittaminen ei ollut riippuvainen valituksen ratkaisemisesta. Huomattavaa kuitenkin on, että kyse oli koko ajan VOL:n lupaedellytysten soveltamisesta ja lupaharkinnassa asia tuli tutkia kaikilta osin eli noudattaa virallisperiaatetta.⁸³

7.4.2 Voimalaitoshankkeet vesistötoimikuntaan

Vt:n perustaminen osoittautui tavoitteita vastaavaksi ja hallitus piti tärkeänä laajentaa sen toimivaltaa koskemaan myös vesivoimalaitosten lupia. Lisäksi se piti liian ahtaina perusteita, joilla VOL:sta poikkeavaan käsittelyjärjestykseen voitiin turvautua. Hallitus toikin vuoden 1937 valtiopäiville muutosesityksen, jonka perusteluissa todettiin työtilanteen parantuneen. Vesioikeuslakikomitean mietinnön todettiin valmistunevan vielä samana vuonna ja Vt:n vastaavan mietinnössä ehdotettavaksi tulevaa vesituomioistuinjärjestelmää. Eduskunnan LtV:n esitys läpäisi suppean asiantuntijoiden kuulemisen jälkeen lähes muuttamattomana.⁸⁴

Käsittelylain muutoksella mahdollistettiin myös vesivoimalaitoksen rakentamista koskevan hakemuksen määrääminen Vt:n käsiteltäväksi. Asian kiireellisyyden lisäksi saattoi VN määrätä asioita Vt:aan myös kun se katsottiin muutoin tarpeelliseksi. Työttömyyden torjuminen jätettiin lain soveltamisen perusteista kokonaan pois.⁸⁵ VN sai siis varsin väljän harkintavallan sen suhteen, mitkä asiat määrättiin käsiteltäväksi VOL:sta poikkeavalla tavalla. Suurten vesirakennushankkeiden lupahakemuksen siirtämisestä Vt:aan tulikin pääsääntö aina VL:n säätämiseen asti. Asetuksella säädettiin, että voitiin asettaa useampi vesistötoimikunta, joita kuitenkin perustettiin vain kaksi.

⁸¹ HE 50/1933 vp, LtVM 11/1933 vp. Haataja katsoo lain säännösten johtaneen vaikutusalueen maa- ja vesialueiden omistajien aikaisempaan huonompaan asemaan tiedon saannissa, ks. Haataja 1959 s. 331-332. Vuoden 1937 lainmuutoksessa ilmoitusvelvollisuutta laajennettiin.

⁸² Lain säännökset Vt:n toimivallasta ja menettelystä muistuttivat VL:n vastaavia säännöksiä. Pietilä katsookin Vt:n olleen tässä mielessä VO:n edeltäjän, Pietilä s. 19.

⁸³ Ks. Haataja 1959 s. 336 ja Pietilä s. 19.

⁸⁴ HE 10/1937 vp, LtVM 1/1937 vp.

⁸⁵ L 157/1937. Ks. myös Haataja 1959 s. 323.

8 VESIVOIMARAKENTAMISEN VALTAKAUSI

Tässä luvussa tutkitaan vesivoimarakentamisen sääntelyä ja säännösten soveltamista 1940-luvun alun poikkeuslakien ajasta aina 1970-luvun lopulle eli mukana on vesilain voimassaolon kaksi ensimmäistä vuosikymmentä. Kemijoen vesistön pääuoman voimalaitokset rakennettiin väliaikaisin luvuin ja säännöstelyhankkeita varten säädettiin alueellinen poikkeuslaki. Lohen nousu jokeen päättyi. Vesivoiman ja työllisyyden välinearvot ylittivät talonpoikaiseen omistukseen, perinteiseen elämänmuotoon ja kotiseutuun sitoutuneet arvot. Vesilain säätäminen nosti vesiensuojelun lainsäädännön keskeisiin tavoitteisiin. Tarkastelujakson lopulla vesistöjen moninaiskäyttötavoitteet ja maiseman arvostuksen nousu alkoivat ennakoida aikakauden muuttumista myös vesivoimarakentamisessa.

8.1 Voimantuotantoa väliaikaisin luvuin

8.1.1 Lisää tehoa säännöstelyillä

Sodan aiheuttamat poikkeukselliset olot ja samaan aikaan vallinnut kuivuus olivat taustana hallituksen vuoden 1940 valtiopäiville antamalle esitykselle eräitä vesistöhankeita koskevasta poikkeuslaista. Perusteluissa hallitus totesi yleisen edun vaativan tuolloin aivan poikkeuksellisia toimenpiteitä vesioikeuskysymysten ratkaisemisessa. HE:n mukaisena nopeasti säädetty laki eräiden vesioikeusasian poikkeuksellisesta käsittelystä koski mahdollisimman suuren tehon käyttöön ottamista jo perustetuista voimalaitoksista ja lisäksi se koski valtion säännöstely- ja patoamishankkeita. Lakia voitiin soveltaa vain yleisen kuivuuden vallitessa, valtakunnan alueen tai sen osan ollessa julistettuna sotatilaan, sodan vaaran uhatessa tai muista vastaavista olosuhteista aiheutuvien erikoisten syiden vallitessa. Luvanhakijan tuli olla kosken omistaja tai käyttöoikeuden haltija.¹

Vuoden 1940 poikkeuslailla annettiin Vt:lle oikeus myöntää väliaikainen lupa suunniteltuun yritykseen ennen lopullista päätöstä ja ilman katselmusmenettelyäkin. Edellytyksenä luvan myöntämiselle oli, että hankkeen katsottiin olevan yleisen edun vaatiman, että hakemukseen oli liitetty tarpeellinen suunnitelma ja hankkeesta saatavan hyödyn harkittiin olevan ainakin yhtä suuren kuin siitä aiheutuvan vahingon, haitan ja muun edun menetyksen. Yrityksestä aiheutuvasta vahingosta ja haitasta oli määrättävä ennakkokorvaukset VOL:n säännösten nojalla. Lopullisesti korvauskysymykset kuitenkin ratkaistiin varsinaisesta luvasta VOL:n nojalla päätettäessä. Väliaikaiseen päätökseen ei miltään osin saanut hakea muutosta. Korvauskysymys voitiin kuitenkin VOL:n säännösten perusteella saattaa erikseen tuomioistuimen käsiteltäväksi. Lakia voitiin soveltaa myös muutoksenhaun vuoksi KHO:ssa olevaan lupa-asiaan.

Lopullisessa päätöksessä saattoi tulla kyseeseen myös luvan epääminen tai sen ehtojen muuttaminen. Jos yrityksen muuttaminen tai toiminnan lakkauttaminen olisi vastoin yleistä etua tai aiheuttaisi hakijalle kohtuuttomia kustannuksia, väliaikaisen luvan saaja voitiin oikeuttaa käyttämään luvan hänelle myöntämiä oikeuksia kunnes 10 vuotta tuli täyteen. Vuoden 1940 poikkeuslain voimassaoloaika ei rajoitettu, vaan tarkoituksena oli, että se olisi käytettävissä aina siinä mainittujen poikkeuksellisten olosuhteiden vallitessa.²

¹ L 383/1940, HE 73/1940 vp.

² Ks. selostus laista Haataja 1959 s. 339-342.

8.1.2 Uusia voimaloita väliaikaisin luvuin

Vuoden 1940 poikkeuslakia sovellettiin voimalaitosten osalta vain jo toiminnassa olevien tehon lisäämiseen. Johdonmukaisena jatkona valitulle linjalle vallitsevista olosuhteista hallitus antoi jo seuraavan vuoden valtiopäiville esityksen, jossa ehdotettiin poikkeusmenettelyä uusien voimalaitosten lupien käsittelyyn. Esityksensä perusteluissa hallitus painotti voimantarpeen kasvua, mm. eräiden voimalaitosten jäätyä luovutetulle alueelle sekä työllisyyden vaatimuksia. Hallitus totesi lain olevan tarpeellinen vain lähivuosina, mistä syystä ehdotettiin lain voimassaolon rajoittamista.³

Laissa toimenpiteistä vesivoiman käyttöönoton helpottamiseksi annettiin Vt:lle oikeus sen käsiteltäväksi määrättyssä uuden voimalaitoksen rakentamista koskevassa asiassa antaa väliaikainen lupa rakentamisen aloittamiseen ennen lopullista päätöstä ja ennen paikalla toimitettavaa katselmusta sekä ennen VOL 1:13:ssa tarkoitettua oikeudenkäyntiäkin.⁴ Edellytyksinä luvan myöntämiselle oli, että hakija omisti tarvittavan rantakiinteistön ja vähintään 2/3 kosken vesivoimasta ja hankkeella harkittiin olevan yleisehkö merkitys. Lupahakemukseen tuli liittää hankkeen täydellinen suunnitelma.

Ennen luvan myöntämistä Vt:n oli arvioitava hankkeesta aiheutuvan vahingon, haitan ja muun edunmenetyksen johdosta maksettavaksi tulevien korvausten määrä ja hakijan oli talletettava ulosostonhaltijalle tämän kattava vakuus ennen hankkeen toteuttamiseen ryhtymistä. Ennakkokorvauksia ei kuitenkaan määrätty maksettaviksi. Lakia voitiin soveltaa myös ennen sen voimaantuloa vireille pantuihin hakemuksiin, myös muutoksenhaun johdosta KHO:ssa ratkaistavana olevaan tai asiaan, josta oli vireillä VOL 1:13:n tarkoittama oikeudenkäynti.⁵ Vahingonkäräjälle maksettavista ennakkokorvauksista säädettiin vasta vuonna 1957.⁶

Väliaikaista lupaa koskevaan päätökseen ei saanut hakea muutosta ja sama koski myös päätöstä ennakkokorvausten maksamisesta. Jos lopullisessa päätöksessä lupa hankkeelta evättiin tai sen ehtoja muutettiin, voitiin hakija kuitenkin, vuoden 1940 lakia vastaavilla perusteilla, oikeuttaa käyttämään laitostaan väliaikaisen luvan mukaisesti, kuitenkin yhteensä enintään 15 vuotta. Vuoden 1941 poikkeuslaki säädettiin alun perin olemaan voimassa vuoden 1945 loppuun. Lain voimassaoloa kuitenkin jatkettiin toistuvasti ja se kumottiin vasta VL:n tullessa voimaan vuonna 1962, kuten myös vuoden 1940 poikkeuslaki ja käsittelylaki.

Sota-aikana kansanhuoltoministeriön teollisuusosastossa toimivalla voimatoimistolla oli keskeinen asema ja laajat sotatilalain nojalla annetut valtuudet voimataloushankkeiden toteuttamisessa. Toimeenpanovalta kuului voimapäällikköjärjestelmälle, jota johti voimatoimiston johtaja, valtakunnan

³ HE 18/1941 vp.

⁴ L 196/1941. Mahdollisuudesta myöntää väliaikainen lupa ennen VOL 1:13 tarkoittamaa oikeudenkäyntiä ja lain 4 §:n toisten koskiosuuksia koskevasta korvaussäännöksestä tulkittiin seuraavan, että Vt:llä oli oikeus antaa lupa toisille kuuluvien koskiosuuksien sekä maa- ja vesialueiden käyttöön. Haataja vastusti ankarasti tällaista tulkintaa. Hän piti selvänä sitä, ettei laki antanut hallintoviranomaiselle oikeutta puuttua perustuslailla suojattuihin oikeuksiin, ks. Haataja 1959 s. 348-350. Tämä lain tulkintaan liittyvä erimielisyys tulee esille tarkasteltaessa jäljempänä Kemijoen vesistön rakentamisen lupahistoriaa.

⁵ Ks. selostus laista Haataja 1959 s. 343-345. Pietilän selostus sekä tästä että vuoden 1940 laista s. 19-21, ks. myös Manner 1990 s. 6.

⁶ L 405/1957. Vahingonkäräjän hakemuksesta Vt voi päättää maksuvelvollista kultuaan ennakkokorvauksen maksamisesta sellaisenkin hankkeen osalta, johon jo aiemmin oli myönnetty väliaikainen lupa.

voimapäällikkö.⁷ Sota-ajan organisaatiolla ja toimintamalleilla oli merkittävä rooli valtion hallinnon, energiantuottajien ja teollisuuden yhteistyösuhteiden muotoutumisessa⁸ Sodan jälkeen vuonna 1944 asetettu voimatalouskomitea ehdotti vuonna 1947 jättämässään mietinnössä voimatalousneuvottelukunnan perustamista eri viranomaisten ja intressipiirien voimien kokoamiseksi sähköpulan torjumiseen.⁹ Komitean ehdotus kuitenkin toteutui varsinaisesti vasta vuonna 1970. Pohjoisten jokien valjastamiseen 1950- ja 1960-luvuilla liittynyt kilpailutilanne valtion yritysten ja yksityisten yritysten välillä viilensi tällä akselilla yhteistyösuhteita.¹⁰

Koko maassa yhteensä 61 voimalaitosta rakennettiin ja käynnistettiin väliaikaisin luvuin.¹¹ VL:a edeltäneet voimataloudellista rakentamista säännelleet lait muodostivat monimutkaisen ja sekavankin kokonaisuuden, joka tarjosi mahdollisuuksia monille tulkinnoille ja johti usein myös säännösten työntämiseen taka-alalle, kun niiden katsottiin vaikeuttavan tai jarruttavan tarkoituksenmukaisten hankkeiden toteuttamista.

8.2 Kemijoen pääuoman porrastaminen

8.2.1 Vesivoiman nopean lisäämisen haaste

Kaikki ennen VL:n voimaantuloa aloitetut Kemijoen voimalaitos- ja säännöstelyhankkeet perustuivat Vt:n päätöksiin ja käynnistyivät väliaikaisin luvuin. Vain Pirttikosken voimalaitos sai lopullisen luvan VOL:n säännösten nojalla.¹² Vesistön rakentaminen alkoi joen sulkeneesta Isohaaran voimalaitoksesta, Pohjolan Voiman suurhankkeesta, jolle Vt myönsi ensimmäisen väliaikaisen luvan vuonna 1947.¹³ Toinen väliaikainen lupa myönnettiin keväällä 1949 voimalaitoksen käyttöönoton tapahduttua vuonna 1948. Vt:n myöntämin väliaikaisin luvuin käynnistyivät lisäksi Jumiskon voimalaitoksen ja siihen liittyvän säännöstelyn, Petäjäskosken voimalaitoksen, Juotaskosken voimalaitoksen ja siihen liittyvän säännöstelyn, Pirttikosken, Kaihuan, Valajaskosken, Permantokosken, Seitakorvan ja Ossauskosken voimalaitosten toteuttaminen.¹⁴

Edellä mainittu voimatalouskomitea asetti vuonna 1945 vireillä olleet vesivoimahankkeet tärkeysjärjestykseen, mikä oli tarpeen sodanjälkeisessä materiaalipulassa ja tuontilupajärjestelmän oloissa. Kemijoen vesistöstä vain

⁷ Sotatilalaki 383/1940.

⁸ Ruostesaari s. 60.

⁹ KM 1947:3.

¹⁰ Ks. Ruostesaari s. 212-213. Kemijoen rakentamista koskeva ”reviirikiista” päättyi vasta vuonna 1969 Pohjolan Voima Oy:n ja Kemijoki Oy:n sopimukseen. Kuusamon koskisota ajautui ”pattitilanteeseen” ja päättyi lopulta pääosin luonnonsuojelun eduksi, säädöstasolla kuitenkin vasta 1980-luvulla.

¹¹ Voimaa koskesta s. 37.

¹² Pirttikoski Vt 28.6.1961,28/1961.

¹³ Ounasjoen sivujokeen, Aakenusjokeen oli rakennettu pienvoimala jo 1914. Sota keskeytti vuonna 1943 käynnistyneen Rovaniemen kaupungin Raudanjoen Vikakönkään voimalahankkeen, ks. Kokko Tapani s. 75-77. Vikakönkään rakentaminen oli sittemmin mukana Raudanjoen rakentamissuunnitelmissa, Koski-inventointi 1980. Ks. Kemijoen rakentamisen käynnistämisen taustoista Massa 1994 s. 238-241.

¹⁴ Väliaikaiset luvat Isohaarelle Vt 23.7.1947, 21/1947, Vt 2.4.1949, 13/1949, Jumiskon ja Suolijärvien säännöstelyn ensimmäinen lupa Vt 6.10. 1953, 27/1953, Petäjäskosken ensimmäinen lupa Vt 21.5.1955, 23/1955, Juotaskosken ja Juotasjoen säännöstelyn ensimmäinen lupa Vt 11.11.1957, 1/1957, Pirttikosken Vt 22.3.1958, 12/1958, Kaihuan II Vt 19.2.1959, 7/1959 Valajaskosken II Vt 5.7.1958, 23/1958, Permantokosken Vt 23.12.1960, 45/1960, Seitakorvan II Vt 30.12.1960, 54/1960 ja Ossauskosken ensimmäinen väliaikainen lupa Vt 24.10.1961, 67/1961.

Isohaara, jonka työt olivat käynnistymässä, ylsi tuolloin kärkihankkeiden listalle. Kahta vuotta myöhemmin loppumietinnössään komitea painotti voimalaitoshankkeiden nopeaa toteuttamista ja asetti tavoitteeksi nostaa vesivoimalla tuotettavan sähkön määrä sodan päättyessä käytettävissä olleelta tasolta 80 %:lla kuudessa vuodessa.¹⁵

Haasteeseen tarttumista voimalaitoshankkeiden suunnittelussa ja rakentamisessa kuvaa 1950-luvun alun kaavailu Kemijärven alapuolisten, joen yläjuoksun koskien yhdistämisestä yhteen portaaseen. Voimalaitoksen putouskorkeudeksi olisi tullut 70 m ja tehoksi 240 MW. Hanke ei kuitenkaan taloudellisesti liian vaativana edennyt alustavia suunnitelmia pitemmälle. Toteutettavaksi valittiin vaihtoehto, jossa koskijakso jaettiin kolmen voimalaitoksen, Juukosken (Seitakorva), Pirttikosken ja Vanttauskosken kesken.¹⁶

Kemijoen vesistön voimalaitoshankkeisiin sovellettiin pääsääntöisesti vuoden 1941 poikkeuslakia. Poikkeukset muodostivat Juotaskosken voimalaa ja siihen liittyvää säännöstelyä koskevat luvat ensimmäisen väliaikaisen luvan jälkeen ja Jumiskon voimalaitoksen ja siihen liittyvän Suolijärvien säännöstelyhankkeen väliaikaiset luvat. Nämä luvat myönnettiin vuoden 1940 poikkeuslain nojalla, mikä tuli kyseeseen olemassa olevan voimalaitoksen vesivoiman lisäämistä koskevassa asiassa.¹⁷

Pirttikoskea lukuun ottamatta Kemijoen vanhimmat voimalaitokset siis toimivat koko VL:a edeltäneen kauden ja vielä pitkään VL:n säätämisen jälkeenkin väliaikaisten lupien nojalla. Useille voimalaitoksille myönnettiin viimeiset väliaikaiset luvat juuri ennen VL:n voimaantuloa. Näin lupia saatiin vielä ”päivitettyä” ja ”hankittiin lisäämää” VL:n nojalla tapahtuvaa lupakäsittelyä varten.¹⁸ Seitakorvan ja Ossauskosken voimalaitosten osalta näissä luvissa oli kyse veden nostamisesta lopulliseen padotuskorkeuteen. Jumiskon hankkeelle myönnettiin viimeinen väliaikainen lupa vuonna 1960 ilman määräaika, kun aiemmat olivat olleet määräaikaisia.¹⁹ VL:n siirtymäsäännösten mukaan lain aineellisoikeudelliset säännökset tulivat, lukuun ottamatta korvauskysymyksiä, myönnettyjä oikeuksia ja laitoksen pysyttämistä, sovellettaviksi myös hakemuksiin lopullisen luvan myöntämisestä väliaikaisen luvan saaneelle hankkeelle (VL 22:7, 3:16).

VL:n voimaantullessa oli hakemusruuha joka tapauksessa jo odottamassa perustettuja vesioikeuksia. Useiden hankkeiden osalta vei vuosia ennen kuin PSVO ratkaisi lupa-asian. Esimerkiksi Jumiskon voima-laitosta ja Suolijärvien säännöstelyä koskeva lupa-asia

¹⁵ Ks. KM 1947:3, myös Hoffman s. 23.

¹⁶ Ks. Seppälä Raimo s. 67.

¹⁷ Jumisko-hankkeen ensimmäistä välikaista lupaa myönnettäessä kyse oli vesivoiman lisäämisestä Isohaaran voimalaitoksella. Jumiskojoki laskee Kemijärveen Isohaaran sijaitessa Kemijokisuulla. Säännöstelyllä oli kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa virtaamiin koko alapuolisessa vesistönosassa ja kytkennälle muodostui näin peruste. Jumiskon voimalaitosta ja säännöstelyä myös kauko-ohjattiin Isohaarasta käsin, ks. esim. Hoffman s. 80.

¹⁸ Edellisissä oli kyse rakentajan näkökulmasta, jälkimmäisessä sekä rakentajan että lupaviranomaisen näkökulmasta.

¹⁹ Mm. Ossauskoski Vt 31.2.1962, Seitakorva Vt 30.3.1962, 32/1962, myös Juotaskoski Vt 31.3.1962, 13/1962, Jumisko ja Suolijärvet Vt 9.11.1960, 37/1960. Ossauskosken ensimmäinenkin väliaikainen lupa oli annettu vasta 1961 lopulla. VO myönsi erikseen Ossauskoskella VL:n nojalla hakijalle käyttöoikeuden alakanavan tarvitsemiin alueisiin, PSVO 6.4.1963, 85/B 1962.

ratkaistiin VO:ssa vuoden 1970 lopulla eli kahdeksan vuotta VL:n voimaantumisen ja 17 vuotta ensimmäisen väliaikaisen luvan myöntämisen jälkeen.²⁰

8.2.2 Lupia työvaiheiden etenemisen myötä

Väliaikaisia lupia haettiin ja myönnettiin hankkeen toteutuksen edetessä. Järjestelmä toimi luvanhakijan kannalta joustavasti ja usein myös erittäin nopeasti.²¹ Käsittelyaikojen vertaaminen keskenään tai myöhemmin VL:n nojalla myönnettyihin lupiin on kuitenkin sikäli vaikeaa, että lupia haettiin ja myönnettiin hyvin erilaisiin töihin, osan koskiessa esimerkiksi kevättulvien tai uiton vaatimia kiireellisiä toimia. Kuitenkin niinkin merkittävä ratkaisu kuin Isohaaran voimalaitoksen padotuskorkeuden nostaminen ensimmäisen väliaikaisen luvan mukaisesta neljällä metrillä ratkaistiin vajaan seitsemässä kuukaudessa tätä koskevan hakemuksen jättämisestä. Pato oli tosin jo rakennettu, voimalaitos toiminnassa ja kytkettynä valtakunnan verkkoon.

Vt:n tehtyä päätöksen Isohaaran voimalaitoksen toisesta väliaikaisesta luvasta vuonna 1949 hakivat Kemin maalaiskunnan kirkonkylän jakokunnan osakkaat päätöksen purkua KHO:lta lupapäätöksen laittomuuden perusteella. Lupa oli purkuhakemuksen mukaan annettu vastoin VOL 1:5:n säännöksiä patoamisesta. KHO ei ottanut hakemusta tutkittavakseen, koska kyseessä oli väliaikainen eikä lopullinen, lainvoimainen päätös.²² Jakokunnan osakkaat kääntyivät asiassa myös oikeuskanslerin (OKA) puoleen. Apulaisoikeuskansleri totesi 1950 antamassaan päätöksessä, ettei hän ollut havainnut viranomaisten menetelleen asiassa lainvastaisesti.²³

Vuoden 1940 poikkeuslain mukaan väliaikaisen luvan myöntämisen edellytyksenä oli, että hakemukseen oli liitetty hanketta koskeva tarpeellinen suunnitelma. Vuoden 1941 poikkeuslaissa edellytettiin täydellistä suunnitelmaa. Molempia lakeja sovellettaessa lupia usein kuitenkin myönnettiin vain hankkeen jollekin osalle ja hakija muutti suunnitelmia töiden edetessä. Jumiskon ja Suolijärvien hankkeesta joulukuussa 1957 antamassaan väliaikaisessa luvassa Vt edellytti hakijan tuovan luvan perumisen uhalla vesistötoimikunnalle hankkeen täydellisen ja lopullisen suunnitelman seuraavan vuoden kesäkuun loppuun mennessä.²⁴ Isohaaran osalta Haataja kiinnitti huomiota mm. siihen, että ensimmäinen väliaikainen lupa myönnettiin kesällä 1947 suunnitelman perusteella, joka tosiasiansa oli päivätty vasta marraskuussa 1947.²⁵ Kuten aiemmin jo todettiin, asetus edellytti vesivoimahankkeen suunnitelmalta lähinnä vesirakennusteknisten ratkaisujen esittämistä.

²⁰ PSVO 12.12.1970, 82/70/I . Jumiskon lopullisista luvasta päättämistä viivytti myös kiista valtion/Kemijoki Oy:n osallistumisesta voimalaan, joka ratkesi vuonna 1969 sopimukseen, jolla sekä Jumiskossa että Isohaarassa käytössä oleva vesivoima siirtyi kokonaan Pohjola Voimalle Kemijoki Oy:n saadessa vaihdossa Pohjolan Voiman omistaman Taivalkosken vesivoiman, ks. esim. Hoffman s. 128. Taivalkosken voimalaitoksen lupa PSVO 20.6.1972, 51/72/I.

²¹ Pirttikosken lopullisen luvan myöntämiseen VOL:n nojalla johtanut käsittely Vt:ssa kesti vajaat neljä vuotta, Vt 28.6.1961, 28/1961. Sitä edelsi neljä väliaikaista lupaa.

²² KHO 16.5.1949 t. 264.

²³ OKa 16.9.1950.

²⁴ Vt 28.12.1957, 45/1957.

²⁵ Ks. Haataja 1959 s. 173-179. Haataja katsoi myös, että täydellisen suunnitelman olisi tullut sisältää myös selvitys omistus- ja käyttöoikeuksista.

Näiltäkin osin (kuten kokonaisuutena) hanke kuitenkin muotoutui lupaprosessin ja töiden edetessä.²⁶

8.2.3 Työt käyntiin jo ennen lupaa

Joustavuus ei koskenut vain lupahakemusten käsittelyä, vaan tuolloin pidettiin asianmukaisena voimalaitostöiden aloittamista jo ennen kuin ensimmäistäkään lupaa oli myönnetty. Hoffman kirjoittaa vuonna 1993 julkaistussa Pohjolan Voiman historiikissa: ”Isohaaran rakentaminen voitiin siis voimassaolevan lainsäädännön mukaan aloittaa ilman lupia ja katselmuksia” ja ”rakentaminen voitiin aloittaa heti sen jälkeen kun väliaikaista lupaa oli haettu. Lupa tarvittiin vasta kun ryhdyttiin patoamaan vettä tai haluttiin käyttää voimalaitoksen koneita.”²⁷ Isohaaran rakennustyöt käynnistyivätkin jo vuonna 1945 eli samana vuonna kuin hakemus oli määrätty Vt:n käsiteltäväksi.²⁸ Pohjolan Voima oli sopimuksessa VN:n kanssa sitoutunut siihen, että rautatiesilta olisi käytössä toukokuun ensimmäisenä päivänä 1946. ”Lupia ei ollut aikaa odotella.”

Jumiskon ja Suolijärvien hankkeen työmaa avattiin juhlallisesti vuoden 1951 joulukuussa, samana päivänä, jolloin Pohjolan Voiman ja alueen jakokuntien välillä allekirjoitettiin sittemmin pitkiin kiistoihin ja tuomioistuinkäsittelyihin johtanut kauppakirja hankkeen tarvitsemista alueista ja vesivoimasta.²⁹ Rakennuslupahakemuksen Pohjolan Voima pani vireille tämän jälkeen ja VN määräsi lupa-asian Vt:n käsiteltäväksi tammikuussa 1952. Petäjaskosken työt käynnistyivät vuoden 1953 alussa Imatran Voiman toimesta, hakemus voimalaitoksen rakentamisesta määrättiin Vt:n käsiteltäväksi syksyllä 1954 ja ensimmäinen väliaikainen lupa myönnettiin Kemijoki Oy:lle keuhällä 1955.

Töiden aloittamista jo ennen väliaikaisen luvan saamista tai jopa ennen sen hakemista saatettiin siis perustella edellä todetuin yleisin tulkinnoin vuoden 1940 ja 1941 poikkeuslaeista. Valtion hankkeille käsittelylaissa annettua erityisasemaa saatettiin myös tulkita väljästi. Perustelua haettiin myös siitä, että rakennustyöt tapahtuivat rakentajan/luvanhakijan omistamalla, hallitsemilla tai sopimilla alueilla. Lupakäsittelyt osoittivat kuitenkin usein, ettei tästä rakentajan ja haitankärsijöiden välillä aina vallinnut yhteistä käsitystä.³⁰ Toisaalta tulkittiin usein, kuten aiemmin on selostettu sekä VOL 1:5:n että poikkeuslakien joka tapauksessa antavan perusteen pakkotoimille.³¹ Lupa-asiakirjoissa ei

²⁶ Lupaharkintaa uusien töiden tai muutosten osalta Vt:ssa suoritettiin useimmiten ilman uutta katselmuskokousta, vuosia aikaisemmin pidetyn katselmuksen alkukokouksen, toimitusinsinöörin lausuntojen ja tarkastusten perusteella.

²⁷ Hoffman s. 42 ja 197.

²⁸ Pokka kirjoittaaakin VN:n antaneen luvan ryhtyä padon rakentamiseen ja vuonna 1947 annetusta väliaikaisesta luvasta muodollisuutena, ks. Pokka 1991 s. 6 alaviite 18.

²⁹ Ks. Hämeenniemi s. 60.

³⁰ Kuten edellä todettiin Jumiskon ja Suolijärvien hankkeen käynnistyminen perustui Pohjolan Voiman ja jakokuntien edustajien allekirjoittamaan kauppakirjaan, joka sisälsi myös hankkeen toteuttamista ja korvauksia koskevia määräyksiä. Toisen sopijapuolen määrittely ja allekirjoittajien kompetenssi jäi kuitenkin alkujaankin epäselväksi. Kauppakirjan sisältö puolestaan osoittautui tulkinnanvaraiseksi ja säännöstelyn todellisia vaikutuksia ohittavaksi. Maa- ja vesialueiden ja vesivoiman omistajilla ei ollut kokemusta eikä käsitystä energian saannin tarpeita palvelevasta säännöstelystä. Ks. hankkeen alkuvaiheista Hämeenniemi 42 ss, kauppakirja s. 54-55. Jumiskojoen vesivoiman omistusta koskeva kiistan yksi osa ratkaistiin vuonna 1979 KKO:ssa asiasta valittaneiden Kuusamon isojakolohkokunnan osakkaiden eduksi, KKO 28.12.1979 t. 3607.

³¹ Ks. edellä luvut 7.2.2.2 ja 8.1.2. Useissa lupa-asiakirjoissa ei ollut selvitystä hakijan omistus- ja käyttöoikeuksista, vaan tällaisen selvityksen antamista jälkikäteen tai ennen lopullisen luvan myöntämistä edellytettiin päätöksessä, esim. Isohaaran väliaikainen lupa vuodelta 1949 ja Joutaskosken väliaikainen lupa vuodelta 1957. Ks. Isohaaran omistus- ja hallinto-oikeuskysymyksistä Haataja 1959 s. 361-362, 367 ja 370-371. Jumisko n ja Suolijärvien hankkeeseen liittyvän Köykenöjoen vesistön osalta Pohjolan Voima teki asianomaisen

ollut tarvetta käsitellä töiden aloittamista ennen väliaikaisen luvan myöntämistä. Rakentajien toiminta täytti poliittisen legitimiisyysvaatimuksen ja tuolloin se riitti.³²

Työllisyysyyt olivat perusteena tarpeelle nopeuttaa vesistöhankeiden käsittelyä säätämällä VOL:n säännöksistä poikkeava käsittelylaki. Työllisyyden vaatimuksia painotettiin myös säädettäessä vuoden 1941 poikkeuslaki. Kemijoki Oy:n ensimmäisen voimalaitoshankkeen, Petäjaskosken rakentaminen käynnistyi vuoden 1953 alussa työllisyysvaroin. Kemijoen ensimmäisiä voimalaitostyömaita käynnistettäessä vallitsi toisaalta pula ammattitaitoisesta työvoimasta ja työvoiman suuri vaihtuvuus vaikeutti hankkeita.³³ Myöhemmin voimalaitostyömaita avaamalla pyrittiin tasaamaan työllisyystilanteen vaihteluita, mikä saattoi töiden ajoituksessa muodostua jopa voimakapasiteetin lisäämistarvetta tärkeämmäksi tekijäksi.³⁴ Ossauskosken voimalaitostyömaan ripeää liikkeellelähtöä väliaikaisin luvun 1960-luvun alussa, VL:n säätämisen jälkeen, perusteltiin synkkenevillä työllisyysnäköymillä. Työllisyyden turvaamisesta lieneekin muodostunut yksi peruste, jolla pyrittiin oikeuttamaan lupien jääminen usein jälkeen rakennustöiden etenemisestä.

8.2.4 Vaelluskalasta istutuskalaan

8.2.4.1 Piittaamattomuus lohesta

Suomen suurimman lohijoen sulkeminen padolla oli mahdollista, koska hanke katsottiin valtakunnallisesti välttämättömäksi, sodan runtelemassa Lapissa se merkitsi käännettä rakentamisen kauteen ja vesivoiman maakunnalliseen hyötyyn uskottiin. Hanke ei kohdannut vielä rakentamisvaiheessa myöskään merkittävää paikallista vastustusta. Lohelle, muille nousukaloille ja kalastukselle hankkeesta aiheutuva vahinko tiedostettiin, mutta vaihtoehtoja ei ilmeisestikään nähty. Mahdollisuudet vahinkojen vähentämiseenkin jäivät täysin voimataloudellisen edun jalkoihin, kuten lupaehojen valvonta ja myöhemmin ehojen muuttaminen osoittivat.³⁵

Tosiasialliseen piittaamattomuuteen lohien menetyksestä lienee vaikuttanut myös se, että lohien kalastusta oli jo vaikeutettu huolehtimalla ensisijaisesti uiton tarpeista.³⁶ Lohien kalastuksella oli 1940-luvun puolessa välissä kuitenkin edelleen merkittävä taloudellinen ja kulttuurinen asema samoin kuin vaellussiian pyynnillä. Lohien vuotuinen saalis oli padon rakentamista edeltävinä vuosina n. 100 tonnia ja

jakokunnan kanssa vuokrasopimuksen vesistä vasta neljä vuotta sen jälkeen kun lupa vesien kääntämiseen oli myönnetty, Vt 21.12.1954, 47/1954.

³²Tässä käytetään poliittisen legitimiisyyden käsitettä viittaamaan toiminnan tulosten vastaavuuteen niin viranomaisten kuin suuren yleisönkin tavoitteiden kanssa. Vesivoiman lisäämisen tarvetta ja nopean rakentamisen tavoitetta ei kyseenalaistettu. Haataja katsoi rakentajien, jotka ryhtyivät rakentamiseen ilman lupaa syyllistyneen rikokseen ja viranomaisten, joiden olisi tullut valvoa rakentamista virkavirheeseen, ks. Haataja 1959 s. 169-170 ja 372-373.

³³ Ks. Hoffman s. 55-56.

³⁴ Ks. Auer ja Teerimäki s. 129, myös Voimaa koskesta s. 32. Voimalatyömaat olivat suuria ja jollei töiden yhdellä työmaalla loputtua avattu toista, oli edessä työttömyyden ja sen kerrannaisvaikutusten ratkominen.

³⁵ Ks. Järvikoski 1979 s. 151-152.

³⁶ Lohenpyynti pääpadoilla oli 1800-luvun lopulla siirtynyt Kemi-yhtiön ja 1900-luvun alkuvuosina 1901 perustetun Kemijoen lauttausyhdistyksen hallintaan. Tämä vuokrasi lohienkalastusoikeuksia vuoden 1902 kalastussäännön nojalla perustetuille kalastuskunnille, 31/1902, RK ja kalastussääntö. Ks lohienkalastuksen ja uiton suhteista mm. Vilkuna 1974 s. 194-105 ja 107-111, myös Itkonen passim. Uitossa siirryttiin 1900-luvun alussa pääsääntöisesti kustannuksiltaan edullisempaan irtouittoon, jolloin viimeistään myös lohipatojen ohitus kävi mahdolliseksi.

taimene 15 tonnia.³⁷ Siian lippokalastuksella oli myös vuosisataiset perinteet erityisesti Taivalkosken alueella ja ennen Isohaaran sulkemista siikasaaliit nousivat tällä alueella vielä keskimäärin 54 tonniin. Taivalkosken alueella myös nahkiaissaaliit olivat tuolloin vielä merkittäviä.³⁸

Isohaaran voimalaitosta koskevassa väliaikaisessa luvassa vuodelta 1947 velvoitettiin hakija toteuttamaan patoon maataloushallituksen hyväksymät laitteet kalankulkua varten. Hankkeen käsittelyn pohjana olleessa suunnitelmassa oli varattu paikka kalaportaalle. Voimalaitos otettiin kuitenkin vuonna 1948 käyttöön ilman kalatien rakentamista. Isohaaran voimalaitoksen väliaikaisessa luvassa vuodelta 1949 täsmennettiin velvoitetta kalatiestä siten, että sen virtaaman tuli olla 5 m³/s ja lisäksi tuli olla mahdollisuus laskea sama määrä houkutusvettä portaan alaosaan. Tämän lisäksi määrättiin, että jos kalatie osoittautuisi riittämättömäksi, oli suoritettava kalansiirtoa ylävirtaan. Kalojen ylisiirto ei siis luvan mukaan ollut vaihtoehto kalatielle, vaan sitä täydentävä velvoite.³⁹

Kalastuksen järjestämiseksi kalojen ylisiirtoa varten Pohjolan Voima Oy anoi helmikuussa 1949 VN:lta lunastuslupaa noin vesialueeseen padon ja meren välillä. Yhtiö perusteli hakemustaan sillä, ettei ainakaan toistaiseksi oltu kalateiden tai muiden vastaavien laitteiden avulla onnistuttu turvaamaan riittävän tehokkaasti kalojen nousua voimalaitospatojen yläpuolelle, mistä syystä pyynnin järjestämisen siirtoa varten oli siksi tärkeää. VN myönsi lunastuslupan ja päätti talouselämän säännöstelystä poikkeuksellisissa oloissa annetun lain nojalla oikeuttaa yhtiön ottamaan vesialue heti hallintaansa. KHO hyväksyi pakkolunastuksen vuonna 1953 antamallaan päätöksellä.⁴⁰

Laitteiden rakentamista koskevien velvoitteiden osalta Isohaarassa toteutettiin ainoastaan kalahissin rakentaminen.⁴¹ Maataloushallituksen hyväksymä hissi oli toiminnassa keuhoin tuloksin, puutteellisista ohjauslaitteista johtuen, ainoastaan lyhyen ajan vuonna 1951. VL:n nojalla 1964 annettuun lopulliseen lupaan ei sisällynyt kalatievelvoitetta.⁴² Alueen jako- ja kalastuskunnat vaativat 1970-luvulla Pohjolan Voima Oy:n vastuuhenkilöitä rikosoikeudelliseen vastuuseen tästä lupavelvoitteiden laiminlyömisestä, mikä ei kuitenkaan johtanut tulokseen.⁴³

³⁷ MMM:n kalatalousosasto 1960.

³⁸ Ks. Tolonen ja Hurme passim, myös Paulaharju s. 148. Vilkuha ihmetteli joen rakentamisen aloittamista jokisuulta, aloittaminen Taivalkoskelta olisi jättänyt lohien kudulle ja pyynnille alapuolisen jokialueen, ks. Vilkuha 1974 s. 391. Pohjolan Voiman rakentamisen aikainen pääjohtaja Erkki Aalto vastasi aloittamisen jokisuulta olleen ainoan järkevän mahdollisuuden ja olisipa joki rakennettu missä järjestyksestä hyvänsä olisi lohi ennen pitkää hävinnyt. Ks. Vilkuhan ja Aallon keskustelusta Seppälä Raimo s. 199-201. Huomioitavaa on, että tämän sanailun aikaan kiistely pääuoman kalataloudellisista velvoitteista ja korvauksista oli käynnissä.

³⁹ Ks. Vilkuha 1974 s. 391-393.

⁴⁰ Pakkolunastuslaki 27/1898, valtalaki 303/1941, KHO 23.3.1953 t. 255. Ks. pakkolunastuksen vaiheista Pokka 1993 passim. Ks. ylisiirrosta Vilkuha 1974 s. 393-394, Hämeenmiemi s. 35-36 ja Pokka 1994 s. 137-138.

⁴¹ Vaatimuksia valvontaviranomaisille toimenpiteisiin ryhtymisestä lupamääräysten toteuttamiseksi esittivät ainakin Lapin LH, Perämeren kalastajien keskusliitto ja Lapin läänin kalastuskuntain liitto, ks. Vilkuha 1974 s. 292-393.

⁴² PSVO 18.9.1964, 56/64/I, KHO 21.10.1966 t. 4505.

⁴³ PSVO 31.12.1975, 89/75/I.

8.2.4.2 Lohi komiteoiden murheena

Kemijoen lohen ja muiden vaelluskalojen ”kohtaloa” pohdittiin 1950- ja 1960-luvuilla useissa komiteoissa ja toimikunnissa. Pohjois-Suomen lohikomitea jätti 1950 mietinnössä, jossa se katsoi, ettei korkeiden voimalaitosten rakentajia voida suurten taloudellisten uhrausten vuoksi velvoittaa rakentamaan lohiportaita. Se ehdotti kalabiologista tutkimusta riittävän ylisiirron määrittämiseksi padotun joen lohikannan turvaamiseksi. Komitea katsoi, että toistaiseksi koko saalis tulisi siirtää padon yläpuolelle.⁴⁴ Yhden jäsenen eriävän mielipiteen mukaan olisi vielä ollut helppoa rakentaa Isohaaraan täysin toimiva kalaporras kalojen luonnollista nousua varten.⁴⁵ Myös kuusi vuotta myöhemmin mietintönsä jättänyt Kemijoen kalanviljelykomitea suhtautui kielteisesti kalaportaiden rakentamiseen niiden kalleuden ja energiahyötyä vähentävän vaikutuksen vuoksi. Se totesi siirtokalastuksen epäonnistuneen ja lohen sekä taimenen jokipyynnin loppuneen. Komitean mukaan tiedossa olevien tosiasioiden perusteella ei sitä enää tulevaisuudessa voitu harjoittaa.⁴⁶

Kemijoen rakennusvahinkotoimikunta antoi 1961 lausunnon kalavahinkojen korvaamisesta Isohaaran katselmuksen toimitusinsinöörille. Lausunnossaan toimikunta totesi, ettei enää ole tarkoituksenmukaista pyrkiä järjestämään kalan nousumahdollisuuksia tässä vaiheessa kalateitä patoihin rakentamalla. Toimikunnan mukaan vaelluskalan pyynti oli katsottava Kemijoessa loppuneeksi. Jäljelle on jäänyt vain vahinkojen korvausvelvollisuus sekä yleiset kalakannan säilyttämiseen ja lisäämiseen kohdistuvat velvoitteet ja toimenpiteet.⁴⁷

Kemijoen vesiensuojeluyhdistyksen tilaamassa, vuonna 1967 valmistuneessa tutkimuksessa todetaan johtopäätöksenä, että huomioon ottaen vaelluskalojen nopean vähenemisen jokisuulla voidaan Kemijoen vaelluskalakantojen suojaamiseksi suoritettuja toimenpiteitä pitää täysin riittämättöminä (ylisiirto ja vastakuoriutuneille poikasilla suoritettut istutukset) ja epäonnistuneina (kalahissi). Nahkiaisten osalta tutkimuksessa katsotaan ylisiirron vaikuttaneen nahkiaiskannan säilymiseen ja katsotaan olevan syytä jatkaa sitä mahdollisimman suuressa mittakaavassa.⁴⁸

8.2.4.3 Isohaaran jälkeen maksuja ja istutuksia

Muiden Kemijoen voimalaitosten osalta ei kalateiden rakentamisvelvoitteita väliaikaisten lupien yhteydessä määrätty. Joki oli jo suljettu ja kalateitä pidettiin toimimattomina. Suurimpana syynä muualla toteutettujen kalaportaiden toimimattomuuteen oli mitä ilmeisimmin liian vähäisen virtaaman ohjaaminen niihin koska voimahyödyn menetykset haluttiin minimoida.⁴⁹ Vt sovelsi muissa lupapäätöksissään VOL:n säännöstä määräsuuruudesta maksusta. Useissa tapauksissa Vt kuitenkin siirsi ratkaisun siitä miten rakentaja velvoitetaan osallistumaan kalakantojen suojeluun lopullisen lupapäätöksen yhteyteen tai myöhemmin erikseen ratkaistavaksi. Vastaava päätös sisältyi kalankulkulaitteiden rakentamisen ja täydentävän ylisiirtovelvoitteen lisäksi myös Isohaaran väliaikaisiin lupiin.

⁴⁴ Ks. KM 1950:10 s. 40-41 ja 50-51, myös Hoffman s. 203-204.

⁴⁵ KM 1950:10 s. 53.

⁴⁶ KM 1956:37.

⁴⁷ Ks. KM 1961:30, s. 23-49 ja 4 liitettä.

⁴⁸ Kemijoen yleistutkimus 1964-66 s. 255.

⁴⁹ Ks. Voimaa koskesta s. 59.

Toinen Vt:n usein käyttämä ratkaisuvaihtoehto oli hakijan velvoittaminen osallistumaan Mth:n määräämällä tavalla ja määrässä kalakantojen lisäämistä ja säilyttämistä tarkoittaviin toimenpiteisiin. Eräissä väliaikaisissa luvissa, kuten Jumiskon luvassa vuodelta 1953, Permantokosken luvassa vuodelta 1960 ja Kaihuan luvassa vuodelta 1961 hakija velvoitettiin suorittamaan tutkimus tai selvitys hankkeen vaikutuksista kalakantoihin. Kaihuan luvassa oli kyse Saukkojärven vesien johtamisesta Kaihuanjoen vesistöön ja Saukkojärven säännöstelystä. Päätöksen mukaan korvauksista ja vahinkojen estämisestä päätettäisiin lopullisessa luvassa tai erikseen. Köykenöjoen perkaamista koskevassa väliaikaisessa luvassa vuodelta 1954, jolla laajennettiin Jumiskon ja Suolijärvien hanketta, ei puolestaan ollut minkäänlaista mainintaa kalastoon kohdistuvien vaikutusten selvittämisestä, ei myöskään velvoitteita tai päätöstä velvoitteiden myöhemmästä asettamisesta.⁵⁰ Juotaskosken väliaikaisessa luvassa vuodelta 1962 velvoitetaan hakija kalanistutuksiin huolehtimaan siitä, ettei hanke vaikuta haitallisesti kalakantoihin Juotasjärven vesistössä. Tämä päätös ennakoii jo myöhemmin VL:n nojalla tehtyjä lupapäätöksiä, joissa suoran istutusvelvoitteen määrääminen hakijalle tuli keskeiseksi. Istutusvelvoitteen mitoittaminen ja istutusten tuloksellisuus oli mahdollista ainoastaan jatkuvan kalastovaikutusten seurannan ja istutustoimenpiteiden tulosten seurannan myötä. Seurantaan koskevat lupamääräykset tulivat myöhemmin VL:n mukaisiin lupiin.

VL:a edeltäneellä kaudella ei hankkeiden toteuttamista kalastovahinkojen estämisen kannalta juurikaan arvioitu. Tätä kuvaa Isohaaran osalta kalateiden rakentamisen laiminlyöminen. Säännöstelyn toteuttamista ja säännöstelyrajoja Suolijärvissä ei missään vaiheessa Vt:ssa arvioitu kalastovaikutusten kannalta, vaikka kuten edellä todettiin, hakija velvoitettiin vuoden 1953 luvassa selvittämään näitä vaikutuksia, vaan esille nousivat lähinnä talousveden saantiin ja talviliikenteeseen liittyvät vaikutukset.

Sotien jälkeisessä Suomessa ei luonnonsuojeluun Järvikosken mukaan ollut varaa, vaan tuotannon ehdot oli turvattava. Myöhemmin talouskasvu tuli selvästi näkyviin yleisenä elintason nousuna, joten sen voitiin katsoa palvelleen eri kansalaisryhmien intressejä.⁵¹ Voimaa koskesta teoksessa todetaan yleisen mielipiteen tuolloin täysin ymmärtäneen vesirakentamisen ja jopa ihannoineen sitä.⁵² Samanaikaisesti kuitenkin 1950- ja 1960-lukujen luonnonsuojeluaatteen ja -toiminnan suurin voitto saavutettiin koskien suojelussa Kuusamon ja myös Tornionjoen koskien säästyessä valjastamiselta.⁵³ Voiton saavuttamisessa tosin myös auttoi rakentajien koskisodan päättyminen Kuusamossa pattiilanteeseen.

Järvikosken mukaan luonnonsuojelun näkökulma henkilöityi 1940- ja 1950-luvuilla luonnonsuojeluyhdistyksen puheenjohtaja Niilo Söyrinkiin ja vuodesta 1939 valtion luonnonsuojelunvalvojana toimineeseen Reino Kalliolaan, jotka molemmat puolustivat luonnossa kansallista kulttuuriperustaa, kauneusarvoja ja tieteellisen tutkimuksen tarpeita.⁵⁴ Luonnonsuojelussa ainoan näihin tehtäviin nimitetyn virkamiehen ja kansalaisjärjestön toiminta kietoutui yhteen.⁵⁵ Söyrinki määritteli vuonna 1954 julkaistussa Luonnonsuojelun käsikirjassa

⁵⁰ Ks. myös KHO 14.11.1972 t. 4386.

⁵¹ Järvikoski 1991 s. 165.

⁵² Voimaa koskesta s. 9.

⁵³ Ks. Ruuhijärvi 2008 s. 82.

⁵⁴ Järvikoski 1991 s. 166.

⁵⁵ Kalliola toimitti myös Suomen Luonto lehteä vuosina 1941-1968. Vuonna 1972 eläkkeelle jäädessään hän antoi tunnustusta Suomen Luonnonsuojeluyhdistykselle uskollisesta toimimisesta virallisen luonnonsuojelun tukena, Ruuhijärvi 2008 s. 45.

luonnonsuojelutyön kolmeksi osa-alueeksi alkuperäisen luonnon pelastamisen kokonaan tuhoutumasta kulttuurin jalkoihin, maiseman hoidon ja myös ihmiselle välttämättömien luonnonvarojen ja raaka-ainealueiden suojelemisen. Hän totesi, ettemme kuitenkaan saa unohtaa luonnonsuojelun suurta, alkuperäistä, aatteellista päämäärää; luonnon kauneuden ja rikkauden vaalimista niiden oman arvon tähden, ilman aineellisten etujen ja tavoitteiden etsimistä.⁵⁶

8.2.4.4 Lopulliset luvat ilman kalateitä

Kalatalousvelvoitteista säädetään VL 2:22:ssä ja alkuperäisen säännöksen mukaan rakentajan oli velvoitettava rakentamaan kalatie tai suorittamaan muut tarvittavat toimenpiteet, mikäli rakentamisen johdosta kalan kulkureitti kalakannan vahingoksi ilmeisesti huonontui tai kalan lisääntymismahdollisuudet vesistössä tai siihen liittyvällä vesialueella sanotusta syystä muutoin huomattavasti vähenivät. Tällöin tuli ottaa huomioon maataloushallituksen hyväksymä kyseistä vesistöä koskeva suojaamissuunnitelma. Kalatien rakentamista tai muita kalankulun turvaavia toimenpiteitä ei kuitenkaan tullut määrätä, jollei kala kyseessä olevassa vesistön osassa ennen rakentamista kulkenut. Mikäli VO katsoi toimenpiteiden aiheuttavan saavutettavaan tulokseen nähden kohtuuttomia kustannuksia rakentajalle tai etteivät ne muutoin olleet tarkoituksenmukaisia, voitiin rakentaja niiden sijaan velvoittaa suorittamaan valtiolle kalakannan säilyttämiseen käytettävä maksu.⁵⁷ VL:a säädettyä asetetun kalatalousvelvoitteen (kalansäilyttämismaksun) peruste oli siis yhä kalan kulun estyminen ja kalatievelvoite oli ensisijainen velvoitemuoto.

Tämän tutkimuksen käsittelemissä hankkeissa kalatien rakentamismaksuja ei säännöksen nojalla asetettu ja muutoinkin ne olivat harvinaisia.⁵⁸ Väliaikaisin luvun rakennetut voimalaitokset olivat jo estäneet kalan kulun vesistössä eikä lain enää tulkittu edellyttävänsäkään kalateiden rakentamista ja kustannukset katsottiin joka tapauksessa kohtuuttomiksi saavutettavaan hyötyyn nähden. Vakavaksi hidasteeksi kalakantojen hoitotoimenpiteiden käynnistämiseksi muodosti, ettei säännöksessä mainittuja suojaamissuunnitelmia lain säätämisen aikaan ollut.⁵⁹ Tämä vaikutti osaltaan siihen, että velvoitteen asettaminen usein lykättiin myöhemmin erikseen tapahtuvaksi. Velvoitteen pääosan muodostivat, kun niitä VL:n nojalla määrättiin, istutukset ja niitä usein täydensi kalansäilyttämismaksu. Kaihuan voimalaitoksen ja siihen liittyvän säännöstelyn luvassa vuodelta 1968 määrättiin istutusvelvoite sekä perustettavaksi luonnonravintolammikoita poikastuotantoa varten. Olkkajärven säännöstelyn luvassa samalta vuodelta määrättiin hakijalle toistaiseksi maksettava kalankannan säilyttämismaksu.⁶⁰

Kemijoen rakennusvahinkotoimikunta oli edellä mainitussa lausunnossaan Isohaaran vahingoista ehdottanut määräsuuruisen maksun määräämistä käytettäväksi vesistön kalakannan säilyttämiseen. Lisäksi toimikunta teki ehdotuksen korvauksista. PSVO:n lupapäätöksessä lopullinen kalakannan säilyttämismaksu siirrettiin myöhemmin erikseen määrättäväksi. KHO palautti lokakuussa 1966 tekemällään päätöksellä Isohaaran lupa-asian VO:lle mm. kalakannoille, kalastukselle ja kalastusvälineille aiheutuneen vahingon ja

⁵⁶ Söyrinki s. 15-17.

⁵⁷ Ks. Pietilä s. 99-100, 152-153.

⁵⁸ Suunnanmuutosta suhteessa kalateihin ilmensi KHO 18.2.1987 t. 541, jolla KHO eväsi Kymijoen alajuoksun voimalaitosten kalatievelvoitteiden muuttamisen istutusvelvoitteiksi. Ks. kalatiestä velvoitteena myös myöhemmin luku 9.2.3.1.

⁵⁹ Ks. Pokka 1991 s. 271.

⁶⁰ Kaihuan lupa PSVO 25.11.1968, 6/68/I. Kaihuassa oli vanhastaan uittoyhdistyksen kalanviljelylaitos. Olkkajärven säännöstely PSVO 24.8.1968, 16/68/I.

korvausten selvittämiseksi. Myöhemmin luvussa 8.3.5 selostetaan Kemijoen kalastuskorvauskysymyksen vaiheita.

Kalatien rakentamisvaatimus oli esillä myös Petäjäsken voimalaitoksen rakentamisen yhteydessä. Antaessaan voimalaitokselle lopullisen luvan tammikuussa 1969 VO kuitenkin hylkäsi vaatimuksen ja päätyi maksuun kalakannan säilyttämiseksi, jonka lopullinen määrääminen siirrettiin erikseen tapahtuvaksi.⁶¹ Kalatietä vaatineet asianosaiset luopuivat vaatimuksistaan myöhemmin myytyään omistamansa alueet rakentajalle.

8.2.4.5 Pääuoman kalakannan säilyttämisvelvoitteista

Kalansäilyttämisvelvoitteen määräämisen siirtämisen myöhemmin erikseen tapahtuvaksi mahdollisti VL:iin pian sen voimaantumisen jälkeen tehty VL 16:24:n muutos, joka mahdollisti lupapäätöksen jakamisen.⁶² Tämän edellytyksenä oli, että saatavilla oleva selvitykset todettiin riittämättömiksi ja riittävien selvitysten hankkimisen suhteettomasti viivästyttävän asian käsittelyä. Mth:n pantua hakemuksella vireille eräiden Kemijoen voimalaitosten kalakannan säilyttämisvelvoitteiden määräämistä koskevan asian, VO irrotti muita pääuoman lupahakemuksia käsitellessään velvoitteiden määräämisen myös niiden osalta samassa katselmustoimituksessa valmisteltavaksi. Lähes poikkeuksetta VO lopullista ratkaisua siirtäessään määräsi toistaiseksi perittävän kalansäilyttämismaksun.

Päätös Kemijoen pääuoman yhdeksän voimalaitoksen kalakannan säilyttämisvelvoitteista tehtiin VO:ssa marraskuussa 1976. Se koski Isohaaraa, Taivalkoskea, Ossauskoskea, Petäjäsken, Valajäskoskea, Permantokoskea, Vanttauskoskea, Pirttikoskea ja Seitakorvaa.⁶³ Merellisen vaelluskalan todettiin hävinneen vesistöä ja sen edustan merialueelta ja padotusaltaista myös paikallisesti arvokkaan virtakalan. Kalakannan hoitovelvoite-toimikunta oli todennut vuonna 1972 jättämässään mietinnössä, ettei peräkkäisiksi patoaltaiksi muuttuneiden jokien kalataloudellista hoito-ongelmaa oltu vielä ratkaistu.⁶⁴ PSVO:n päätös sisälsi vuosittaiset voimalaitosten kesken jakautuvat istutusvelvoitteet lohen, meritaimenen, vaellussiian, järvitaimenen, sisävesisiian, harjuksen, kuhan ja hauen osalta sekä nahkiaisen siirron Taivalkosken yläpuolelle.⁶⁵

Asiakirjoista käy ilmi Pohjolan Voima Oy:n ja Kemijoki Oy:n kiistely vaelluskalakanhoitoon aiheutetusta vahingosta ja maksuasuudesta. Kemijoki Oy katsoi, ettei ollut perusteltua velvoittaa sitä osallistumaan kustannuksiin vaelluskalakanhoitoon osalta, koska jo Isohaaran voimalaitoksen rakentaminen esti kalan nousemisen jokeen. Pohjolan Voima Oy puolestaan katsoi, että jo Isohaaraa rakennettaessa oli selvää, että koko joki rakennetaan ja vaati Kemijoki Oy:ta osallistumaan kustannuksiin voimaosuutensa mukaisesti. Lisäksi Pohjolan Voima vaati VOL:n soveltamista Isohaaran osalta, millä olisi ollut vaikutusta korvaustasoon.

⁶¹ PSVO 22.1.1969, 4/69/II.

⁶² L 453/1963. Myös katselmustoimituksen jakaminen, VL 16:5 ja töidenaloittamislupasäännöksen, VL 2:26 muutos, sisältyivät lainmuutokseen. Ks. Kemijärven säännöstelyn lupakäsittelystä jäljempänä luku 8.3.3.2 ja töidenaloittamista koskevasta säännöksestä luku 8.5.6.

⁶³ PSVO 17.11.1976, 32/76/II.

⁶⁴ KM 1972:B 80 s. 35.

⁶⁵ Ks. nahkiaisia koskevasta velvoitteesta myös luku 9.2.3.5.

KHO palautti hoitovelvoiteasian myöhemmin muutoksenhaun johdosta⁶⁶ VO:een, joka käsitteli MMM:n tarkennetun hakemuksen perusteella joko istutusvelvoitteen tai maksun määräämistä. VO päättyi marraskuussa 1979 tekemässään päätöksessä, samoin kuin KHO seuraavana vuonna,⁶⁷ edelleen istutusvelvoiteisiin. Istutusvelvoitteista olikin tullut 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla pääsääntöinen hoitovelvoitemuoto. Tämän mukaisesti mm. Kaarnin voimalaitoksen lupapäätöksessä vuodelta 1977 määrättiin hakijalle istutusvelvoite⁶⁸ ja samoin VO:n vuotta myöhemmin antamassa päätöksessä palautetusta Jumiskon ja Suolijärvien hankkeesta.⁶⁹ Sekä pääuoman velvoitteita koskevaan että viimeksi mainittuun päätökseen liitettiin myös uudentyypisenä velvoitteena kalakantojen tarkkailuvelvoite.

8.2.5 Haitattomuus vai intressivertailu

8.2.5.1 Jumiskon ja Isohaaran väliaikaisista luvista

Energian tuotannon nopea lisääminen oli keskeisiä yhteiskunnallisia tavoitteita ja Kemijoen vesistön voimataloudellinen rakentaminen oli valtiovallan käynnistämä projekti. Näytti selvältä, että Vt:n käsittelyyn määrätty voimalahankkeet tai säännöstelyt täyttivät tältä osin vuoden 1940 poikkeuslain yleisen edun tai vuoden 1941 poikkeuslain yleisehkön merkityksen vaatimuksen. Vuoden 1940 poikkeuslain soveltaminen edellytti hankkeesta saatavan hyödyn arvioimista vähintään yhtä suureksi kuin siitä aiheutuvan vahingon ja haitan. VOL:n säännökset eivät vesivoimahankkeita koskien tunteneet intressivertailua kahta poikkeusta lukuun ottamatta. Valtion säännöstely voitiin haitattomuutta edellyttämättä toteuttaa siitä saatavan hyödyn ollessa kaksinkertainen menetyksiin verrattuna ja lohi- ja siikajokiin voitiin rakentaa kiinteä pato, jos hankkeesta saatava hyöty oli vähintään kalastukselle koituvien menetysten suuruinen (VOL 1:5). Vuoden 1941 poikkeuslakiin ei intressivertailusäännöstöä sisällynyt. VOL:n säännökset olivat perussäännöksiä eikä lopullista lupaa ilman niiden sisältämien lupaedellytysten täyttymistä voitu myöntää. Toisaalta uutta lainsäädäntöä valmisteltiin ja sen odotettiin olevan sovellettavissa lopullisista luvista päätettäessä.⁷⁰

Jumiskon ja Suolijärvien -hanketta koskevilla väliaikaisilla luvilla alennettiin toistuvasti veden alinta korkeutta. Hakija oli sopinut säännöstelyn ja patoamisen aiheuttamien haittojen korvaamisesta vahingonkäräjien kanssa ylimmän säännöstelykorkeuden määrittelevällä sopimuksella, jossa ei alakorkeutta rajoitettu. Vt ei ottanut huomioon asianosaisten vaatimuksia alarajan nostamisesta ja sen laskemisen aiheuttamien vahinkojen korvaamisesta kahdessa, vuoden 1940 poikkeuslain nojalla, vuonna 1957 tekemässään luparatkaisussa.

Myöntäessään Isohaaran voimalaitokselle padotuskorkeuden nostamisen sisältämän väliaikaisen luvan vuoden 1941 poikkeuslain nojalla vuonna 1949, Vt yhdisti intressivertailun VOL 1:5:n haitattomuusedellytykseen. Vt totesi, ”ettei lisävahinkoja, jotka aiheutuivat padotuskorkeuden nostamisesta neljällä metrillä, voitu saatavaan taloudelliseen hyötyyn nähden ja siihen nähden, että rakennusten siirto alueelta suurin piirtein kokonaisuudessaan oli tapahtunut ja siihen nähden, ettei vahinkoalueen maita, jotka jäivät suureksi osaksi suojavallin taakse, voitu kuitenkaan käyttää hyväksi, pitää sanottavina.” Tässä on syytä huomauttaa, että Isohaaran pato oli jo rakennettu haetun padotuskorkeuden vaatimalle tasolle.

⁶⁶ KHO 17.7.1977 t. 4723.

⁶⁷ PSVO 28.12.1979, 78/79/II, KHO 30.5.1980 t. 2860.

⁶⁸ PSVO 18.3.1977, 37/77/I.

⁶⁹ PSVO 30.6.1978, 49/78/I. Istutusvelvoite sisältyi myös Kaihuan vuonna 1968 annettuun lupaan.

⁷⁰ Tämä käy ilmi VOL:n säännöksistä poikkeamisen mahdollistaneiden lakien perusteluista.

Kysymyksellä siitä kuuluiko haitattomuusedellytys myös poikkeuslakien mukaisten väliaikaisten lupien myöntämisedellytyksiin, oli Pietilän mukaan enää (1970-luvulla) vain oikeushistoriallista mielenkiintoa. Väliaikaiset luvat olivat muutettavissa pysyviksi VL:n säännöksiä noudattaen, jolloin haitattomuusedellytystä ei vaadittu. Pietilä totesi Haatajan lähteneen osaksi virheellisistä premisseistä katsoessaan poikkeuslakien syntyneen perustuslain vastaisessa järjestyksessä ja että Vt:n olisi tullut kieltäytyä niistä noudattamasta. Pietilän mukaan tämä näkemys oli ristiriidassa sen vallitsevan käsityksen kanssa, että lakien perustuslaillinen kontrolli tapahtui lainsäädäntömenettelyn yhteydessä.⁷¹

Haatajan kritiikki sekä Serlachuksen VOL:n lupaedellytysäännökselle antamaa tulkintaa että poikkeuslakien tulkintaa ja soveltamiskäytäntöä vastaan⁷² johti myös Pietilän osoittaman kaltaisiin ylilyönteihin. Haatajan kritiikin kärki oli kuitenkin säännösten tulkinnassa ja perustui hänen toistuvasti painottamaansa rakentamisoikeuden kuulumiseen omistusoikeuteen (joskin lupaa edellyttävänä) ja perustuslain omaisuuden suojan piiriin.⁷³ Hänen kantansa oli, että jos lainsäätäjät olisi halunnut antaa laeille laajat pakkotoimet mahdollistavan sisällön, olisi ne säädetty vaikeutetussa säätämisyjärjestyksessä.⁷⁴

8.2.5.2 Valajaskosken väliaikaisesta luvasta

Kemijoen voimalaitoksille myönnettyt väliaikaiset lupapäätökset osoittavat, että VOL:n patoamislupasäännöstö jätettiin useimmiten huomiotta lupia ratkaistaessa. Päätöksessään Valajaskosken voimalaitoksen luvasta lokakuulta 1960 Vt kuitenkin pitäytyi VOL 1:5:n mukaisessa sallittavan haitan määrittelyssä. Toimitusmiesten ehdotuksesta Vt ei myöntänyt lupaa hakijan ehdottamalle padotuskorkeudelle, koska siitä olisi eräille tiloille aiheutunut VOL 1:5:n tarkoittama sanottavaa suurempi haitta. Toimitusmiesten mukaan nosto hakijan esittämään korkeuteen oli mahdollinen vain sopimalla vahinkoa kärsivien tilojen omistajien kanssa. Valajaskosken vahinkoalue oli useimpiin muihin voimalaitoshankkeisiin verrattuna suuri ja samoin vahingonkärsijöiden määrä.

Päätös edustaa Kemijoen lupa-aineistossa linjan tiukentumista ja taustalla voidaankin nähdä, voimalaitoksen paikasta johtuvien noston tosiasiallisten vaikutusten lisäksi, vesilain loppusuoralla oleva valmistelu.⁷⁵ Vesilain valmistelu on nähtävissä myös hakijan velvoittamisessa kustannuksellaan viipymättä suorituttamaan tutkimus hankkeen vaikutuspiirissä, maataloushallituksen vesiensuojelutoimiston hyväksymällä tavalla, padotuksen vaikutuksista veden luonnolliseen puhdistumiskykyyn. Määräyksen antamiseen on saattanut vaikuttaa myös voimalaitoshankkeen sijoittuminen osin Rovaniemen kaupunkialueelle. Yhtiön ja Rovaniemen kaupungin toimesta oli selvitetty patoamisen haittoja maa-alueille, rakennuksille, vesi- ja viemäriverkolle sekä liikenneväylille.⁷⁶

⁷¹ Pietilä s. 20 ja 21, Pietilä viittaa Haataja 1959 s. 350. Nykyisen PL 106 §:n mukaan tuomioistuimilla on oikeus lakien perustuslainmukaisuuden jälkikontrolliin (jos lain säännöksen soveltaminen on ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa, tuomioistuimen on annettava etusija perustuslain säännökselle).

⁷² Ks. selostukset laeista edellä ja myös luku 7.2.2.2.

⁷³ Ks. esim. Haataja 1959 s. 11-112, 168-169.

⁷⁴ Ks. jäljempänä luku 8.4.2.

⁷⁵ HE 64/1959.

⁷⁶ Vt 15.10.1960, 44/1960. Veden alle Valajaskoskella jäi n. 1200 ha. Padotuksen vaikutukset ulottuivat 27 km ylävirtaan ja 25 km alavirtaan ja 18 km:n matkalla myös Ounasjokeen. Vertailun vuoksi, Isohaaran vahinkoalueella veden alle jäi n. 450 ha.

8.2.5.3 Pirttikosken lopullisesta luvasta

Kesäkuussa 1961 Vt myönsi, neljän väliaikaisen luvan jälkeen, lopullisen luvan Pirttikosken voimalaitoksen rakentamiseen VOL:n säännösten nojalla. Päättyessään luvasta muilta osin Vt kuitenkin palautti katselmustoimituksessa uudelleen käsiteltäväksi Taittumaniemen pohjapatoa koskevan asian ja tältä osin asia ratkaistiin VO:ssa vasta kesällä 1976.⁷⁷ VOL:n lupaedellytysten täyttymiseen Pirttikosken osalta vaikuttivat vesivoiman sekä tarvittavien maa- ja vesialueiden omistussuhteet, voimalaitoksen sijoittuminen alueelle, jossa sijaitisi vain muutama talouskeskus ja osaltaan tähän saattoi vaikuttaa myös voimalaitoksen toteuttamistapa (kyseessä on tunnelivoimalaitos).

Vasta lopullinen lupa kuitenkin salli veden nostamisen täyteen padotuskorkeuteen hakijan sovittua tästä aiheutuvat vahingot. Uiton mahdollistamiseksi rakennettiin voimalaitoksen ohi 6 km pituinen uittoränni. Jokimaiseman ja jokiluonnon menetys ja elinympäristön muutos ei ollut VOL:n lupaedellytyssäännösten tarkoittamaa haittaa. Myöhemmin Autin kylän kohdalle rakennettu maisemapato palautti vesielementin, muttei luonnollisestikaan koskimaisemaa. Jo ensimmäisessä väliaikaisessa luvassa vuodelta 1958 hakija oli kuitenkin velvoitettu suorittamaan kivi- ja maa-ainesten varastointi ottaen huomioon luonnonsuojelu- ja viihtyisyyssnäkökohdat.⁷⁸

8.3 Kemijoen erityislait ja säännöstelyaltaat

8.3.1 Rakentamisen keskittämisestä ja Kemijoki-laista

TVH:n alaisuuteen perustettiin vuonna 1950 valtion vesivoimatoimikunta suurin piirtein samoin tehtävin kuin edeltäjänsä, vuonna 1934 toimintansa aloittanut koskitoimikunta. Vesivoimatoimikunnalle kuului valtion koskiomaisuuden hoito ja käyttö, VN:n toimeksiantojen mukaisten säännöstelyhankkeiden suunnitelmien laatiminen ja eräin osin myös säännöstelyn toteuttamisesta huolehtiminen.⁷⁹

Sodan päättymisen jälkeinen uusi vuosikymmen oli voimakasta vesivoiman rakentamisen aikaa; uutta voimalaitostehoa valmistui 1000 MW, mikä merkitsi kapasiteetin kaksinkertaistumista. 1950-luvun alussa vallitsi kuitenkin yhä kilpailu rakentamiseen soveltuvan vesivoiman omistuksesta ja rakentamisen mahdollistavista omistus- ja toteuttamisjärjestelyistä. Rakentamissuunnitelmat piirustuspöydillä olivat mittavia ja runsaasti pääomia vaativia. Keskitetyn toteuttamisen edut näyttivät ilmeisiltä.⁸⁰ Suunnitelmallisuutta ja keskittämistä

⁷⁷ PSVO 1.7.1976, 54/76/I. Pirttikosken vahinkoalueella oli 42 tilaa.

⁷⁸ Pirttikosken voimalaitoksen lupaprosessin voidaan katsoa päättyneen vasta kun KHO vuonna 1984 teki päätöksen lopputarkastuksesta tehdyistä valituksista, PSVO 11.3.1983, 66/83/I, KHO 20.11.1984 t. 5234. Tämän jälkeen on voimalaitoksen laitteistoja uusittu ja viimeisin lupa rakennusvirtaaman nostoon on myönnetty 2008, PSY 29.12.2008, 72/08/I.

⁷⁹ Vesivoimatoimikunnan johtoon nimettiin valtion sähköryhmään kuuluvan Oulujoki Oy:n tuolloinen toimitusjohtaja Niilo Saarivirta, joka toimi tehtävässä vuoden 1970 hallinnonuudistukseen asti. Valtion sähköryhmän muodostivat Imatran Voima Oy, vuonna 1941 perustettu Oulujoki Oy ja myöhemmin Kemijoki Oy. Vesivoiman rakentamisen ja käytön keskittäminen ilmeni henkilötasolla aiemminkin. Hugo Malmi toimi yli 30 vuoden ajan valtion vesivoimahallinnon ja rakennustoiminnan johtotehtävissä sekä Imatran Voima Oy:n ja Oulujoki Oy:n toimitusjohtajana.

⁸⁰ Vuonna 1946 asetettu sosialisoitinkomitea ehdotti ensinnäkin Valtion Voima Oy:n perustamista vastaamaan voimantuotannosta ja omistamaan kantaverkon sekä toiseksi yksityisen vesivoiman pakkolunastusta valtiolle, KM 1950:41 s. 2-6 ja 8. Komiteassa oli 26 jäsentä, joiden vaihtuvuus oli suuri. KM:öön jätettiin yksi erivä

tavoitteli paitsi valtio myös lisäenergiaa tarvitseva yksityinen suurteollisuus. Pohjolan Voima Oy oli Isohaaran rakentamisen jälkeen ehdottanut valtiolle, että tämä luovuttaisi Kemijoen vesistöissä omistamansa vesivoiman sille huomauttaen samalla, että valtion omistukset mahdollistivat sille yksin ainoastaan Vanttauskosken rakentamisen. Valtio vastasi luovutuksen olevan mahdollista jos se saa 51 % osuuden Pohjolan Voiman osakkeista.⁸¹ Koskikaupoin ja muin järjestelyin valtion osuus vesistön vesivoimasta kuitenkin kasvoi 1950-luvun alkuvuosina yli puoleen.⁸²

VN teki tammikuussa 1952 periaatepäätöksen Kemijoki Oy:n perustamisesta. Teollistamiskomitea oli tehnyt 1951 ehdotuksia puunjalostusteollisuuden ja sitä tukevan kemianteollisuuden sijoittamisesta Kemijoen alueelle ja joen vesivoiman käyttöön otosta.⁸³ Yhtiön osakepääoman muodostamiseksi säädettiin joulukuussa 1952 annetulla lailla valtion osallistumisesta yhtiöön Kemijoen vesistöissä omistamallaan vesivoimalla.⁸⁴ Yhtiön toimesta Kemijoen rakentaminen katsottiin voitavan toteuttaa koko maan tarpeita silmällä pitäen edullisimmassa järjestyksessä eikä koskien rakentaminen jäisi riippuvaksi siitä, milloin niiden omistajilla on mahdollisuus ja tarvetta niitä rakentaa.⁸⁵

Silloisen pääministeri Urho Kekkosen mukaan Kemijoen rakentaminen oli niin paljon pääomia vaativa tehtävä, että tarvittiin valtion apua voimalaitosten ja säännöstelyjen toteuttamiseen kuten myös raskaan teollisuuden perustamiseen alueelle.⁸⁶

Yksityisten mahdollisuuksia osallistua yhtiöön helpotettiin säätämällä teollistamiskomitean kannan mukaisesti, aiemmasta lainsäädännöstä poiketen valtion vähimmäisomistukseksi yhtiössä 51 %.⁸⁷ Eduskuntakäsittelyssä keskeisiksi kysymyksiksi muodostui se, tulisiko rakentaminen keskittää vain yhdelle yhtiölle ja tulisiko vesivoima luovuttaa perustettavalle yhtiölle kerralla vai sitä mukaan kuin rakentaminen edistyi. Valtiovarainvaliokunta päätyi

mielipide. Hoffman kirjoittaa, etteivät ehdotukset herättäneet juuri keskustelua, Hoffman s. 66. Sosialismilla ”pelottelu” otettiin politiikan kentällä käyttöön paria vuotta myöhemmin Kemijoki-lain käsittelyssä, ks. Suomi s. 208. Myös Ruotsissa ja Norjassa oli tutkittu sosialisointikysymystä, ks. KM 1947:15 s. 3.

⁸¹ Pohjolan Voima Oy perustettiin vuonna 1943. Osakkeita merkitsivät Yhtyneet Paperitehtaat, Kemi Oy, Veitsiluoto Oy, Rauma-Raaha Oy, Kymin Oy, Enso-Gutzeit Oy, Kajaanin Puutavara Oy ja Oulu Oy. Näistä Enso-Gutzeit, Veitsiluoto ja Oulu olivat valtion yhtiöitä. Yhtiön johtoon tuli Erkki Aalto, joka oli aiemmin hankkinut koskiosuuksia Yhtyneille Paperitehtaille. Vuoteen 1944 mennessä yhtiö hankki 25 % Kemijärven ja meren välisestä vesivoimasta, osakasyhtiöiden aiemmin hankittu osuus jokiosuuden vesivoimasta oli n. 46 %. Valtion omistuksessa oli n. 24 %, ks. Hoffman s. 26-27 ja 32-33, 56. Ks. yhtiön perustamisesta myös Järvikoski 1979 s. 68.

⁸² Ks. Auer ja Teerimäki s. 120, Hoffman s. 68, Seppälä Raimo s. 11 ja 14. Maa- ja vesialueiden omistajana valtiolla oli myös vanhastaan koskiosuuksia ja osuuksia yhteisiin vesialueisiin (koskiin).

⁸³ Teollistamiskomitea KM 1951:12.

⁸⁴ L 458/1952. Vastaavalla tavalla oli koskiomaisuutta luovutettu mm. perustettavalle Imatran Voima Oy:lle, L 387/1931 ja Imatran Voimalle tytäryhtiöksi perustettavaa Oulujoki Oy:ta varten, L 7/1941. Vielä 1960-luvulla oli käsittelyssä esitys koskien eräitä Kuusamon jokia, HE 26/1961 vp, joka kuitenkin johtanut lain säätämiseen.

⁸⁵ HE 22/1952 vp.

⁸⁶ Ks. Kekkonen mm. s. 103-105 ja s. 118. Kirjassaan Kekkonen perusteli valtion Pohjois-Suomeen suunnattavien suurinvestointien tarpeellisuuden koko maan kehityksen kannalta. Ilmo Massa katsoo tämän olleen merkittävän sysäyksen suuntaukselle, jota hän kutsuu ryöstötaloudeksi (teollisen yhteiskunnan harjoittama luonnon ja luonnonvarojen liiallinen käyttö) sekä vuodesta 1945 alkaneelle kehitykselle kohti ”valtion Lappia”, ks. Massa 1994 s. 17. Ks. Kemijoen rakentamisesta ja Kemijoki Oy:n perustamisesta myös Järvikoski 1979 s. 62-63 ja 68-70.

⁸⁷ Aiemmissa vastaavissa laeissa oli valtion omistusosuus määrätty 75 %:ksi.

jälkimmäiselle kannalle ja ehdotukseen tehtiin eräitä tätä tarkoittavia muutoksia.⁸⁸ Lain sanamuodon epäselvyyden vuoksi sen toimeenpano kuitenkin viivästy i kunnes lakia muutettiin perustetun Kemijoki-lakikomitean ehdottomalla tavalla.⁸⁹

Kemijoki-lakikomitea selvitti myös vesistön vesivoiman omistussuhteita ja rakentamisen mahdollistavien koskivaihtojen edellytyksiä. Komitea päätyi ehdottamaan koskivaihtoja yksityisten omistajien kuten Pohjolan Voiman Oy:n kanssa noudattaen piirijakoa. Kemijoen vesistön rakentaminen toteutettaisiin tämän mukaan pääosin Kemijoki Oy:n toimesta ja yksityisten toimesta Iijoen vesistön ja Kuusamon vesistöjen rakentaminen. Komitea ehdotti myös Kemijoen vesistön rakentamisen yhteistä suunnittelua eri osapuolten kanssa.⁹⁰

Kemijoki-lakia sovellettiin ensimmäisen kerran heinäkuussa 1954 koskiosuuksien luovuttamiseen osakkeita vastaan perustettavalle yhtiölle.⁹¹ Tämän jälkeen lakia sovellettiin useita kertoja lähinnä maa-alueiden luovutukseen voimalaitoksia ja niiden padotusaltaita varten. Ennen maa-alueiden luovuttamista Vuotoksen suunnitellun tekoaltaan alueelta toukokuussa 1993 oli lain nojalla viimeksi luovutettu alueita Kitisen voimalaitoksia varten vuonna 1977. Alueluovutuksia oli tämänkin jälkeen tehty, mutta niissä ei lakia mainittu perusteena. Vuotoksen maa-alueiden luovutuksen (vaihdon) tullessa esille VN:ssa MMM:n esittelystä vuoden 1992 lopulla, oli eduskunnassa parhaillaan käsittelyssä HE tämän lain kumoamisesta. Esitys kuitenkin vedettiin pois ja maa-alueiden vaihdosta tehtiin päätös.⁹² Jollei Vuotoksen alueiden vaihto olisi tapahtunut tämän erityislain nojalla, olisivat valtion omaisuuden luovutusta koskeva yleislaki ja asetus edellyttäneet asiasta päätettävän lailla.⁹³ Luovutuslain kumoamisesta annettiin eduskunnalle uusi esitys vuoden 1993 lopulla ja laki kumottiin seuraavana vuonna.⁹⁴

8.3.2 Kemijoen säännöstelylaista

8.3.2.1 Vesistökohtainen poikkeuslaki

Kemijärven säännöstelyhanke, Lokan ja Porttipahdan tekojärvien rakentaminen samoin kuin säännöstelyaltaiden toteuttaminen Kemihaaraan ja Ounasjokeen olivat 1950-luvulla suunnitteilla. Suurten säännöstelyhankkeiden läpivientiä ilman valtion keskeistä roolia ei pidetty mahdollisena. Tämä johtui valtion erityisasemasta säännöstelijänä paitsi VOL:n myös vuoden 1940 poikkeuslain säännöksissä, suunnitelmien sijoittumisesta pääosin valtion

⁸⁸ Ks. VaVM 40/1952 vp. Mietintöön liitettyssä vastalauseessa katsottiin tämän johtavan ”koski kerrallaan” -näpertelyyn.

⁸⁹ Ks. Kemijoki-lakikomitea KM 1954:64 ja 1954:65, HE 42/1954 vp ja VaVM 13/1954 vp, L 311/1954.

⁹⁰ Ks. KM 1954:64 s. 2-3, KM 1954:65 s. 3-6.

⁹¹ Valtio, Imatran Voima Oy ja Veitsiluoto Oy olivat tammikuussa 1953 tehneet sopimuksen Kemijoki Oy:n perustamisesta. Yhtiö merkittiin kaupparekisteriin lokakuussa 1954. Kemijoki Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtajaksi nimitettiin silloinen pääministeri Kekkonen. Hallituksen puheenjohtajaksi ja toimitusjohtajaksi nimitettiin Imatran Voiman ja Oulujoki Oy:n toimitusjohtaja Heikki Lehtonen. Vuonna 1960 häntä seurasi toimitusjohtajan tehtäviin 15 vuoden ajaksi Veikko Axelson, joka myös oli ollut niin Imatran Voiman kuin Oulujoki Oy:nkin johtotehtävissä.

⁹² HE 256/1992 vp. Lain esitöiden, säätämisaikojen voimalaitosrakentamista ja säännöstelyä koskeneen lainsäädännön sekä lain soveltamiskäytännön perusteella on aiheellista suhtautua kriittisesti lain soveltamiseen suunnitellun tekoaltaan tarvitsemien maa-alueiden luovutukseen. Ks. aiheesta Löyttyjärvi 1997 s. 50-65.

⁹³ L oikeudesta luovuttaa valtion maaoimaisuutta ja tuloatuottavia oikeuksia 687/1978 ja A VN:n oikeudesta luovuttaa valtion omaisuutta ja tuloatuottavia oikeuksia 693/1978. Laintasoista käsittelyä olisi edellyttänyt vaihdon kohteena olevan omaisuuden arvo.

⁹⁴ HE 305/1993, L 810/1994.

omistuksessa oleville alueille sekä hankkeiden tästä huolimatta edellyttämästä merkittävästä puuttumisesta yksityisiin oikeuksiin ja etuihin. Vesilain valmistelun ollessa jo pitkällä säädettiin Kemijoen säännöstelylaki.⁹⁵

Hallitus asetti helmikuussa 1958 toimikunnan laatimaan ehdotukset Kemijoen vesistön säännöstelyn oikeudellisia edellytyksiä ja menettelyä, säännöstelyn johdosta tarpeellista kiinteistöolojen järjestelyä ja asutustoimia koskevaksi lainsäädännöksi ja muiksi toimenpiteiksi. Toimikunnan tehtävä oli määritelty kiireelliseksi ja se jättikin mietintönsä saman vuoden joulukuussa.⁹⁶ Vuonna 1958 valmistui myös Kemijärven säännöstelysuunnitelma ja Kemijärven veden järjestelykysymyksiä selvittelevä komiteamietintö. Tässä mietinnössä katsottiin Kemijärven säännöstelyn olevan hanke, josta maa- ja karjataloudelle sekä vedensaannille aiheutuvien vahinkojen torjuminen ja korvaaminen edellytti erityisiä toimenpiteitä. Komitea oli tutkinut tähän liittyen myös säännöstelymaksun määräämisen mahdollisuuksia Ruotsin lainsäädännön esimerkin mukaisesti.⁹⁷

Hallitus katsoi erityislain tarpeelliseksi, koska VOL oli puutteellinen kyseeseen tulevien säännöstelyhankkeiden, kuten tekojärvien toteuttamisen kannalta ja koska vesioikeuslainsäädännön uudistaminen vaatii vielä aikaa.⁹⁸ Edelleen todettiin, että kun valtiolla oli jo säännöstelyn edellytyksiin ja toimeenpanoon nähden erityinen asema, ei lakiehdotus tässä poikkeaisi voimassa olleesta lainsäädännössä omaksutusta periaatteesta. Hannele Pokka katsookin lain eräänlaiseksi jatkoksi sodanaikaisille poikkeuslaeille⁹⁹. Hallitus viittasi lain perusteluissa myös muualla, mm. Ruotsissa toteutettuihin vesistökohtaisiin poikkeuslainsäädännöksiin ja totesi erityisten tekijöiden, kuten vesistön poikkeuksellisen merkityksen yleisen edun kannalta, voivan antaa aiheen erityisten säännösten antamiseen.

8.3.2.2 Intressivertailu, lupaesteet ja työluvut

Kemijoen säännöstelylaissa säännöstelyluvan edellytyksenä oli 3.1 §:n mukaan, että hanke oli yleisen edun vaatima¹⁰⁰ ja että siitä saatava hyöty oli aiheutuvaa vahinkoa haittaa ja muuta edunmenetystä olennaisesti suurempi. Lupaa ei tullut myöntää, jos säännöstelyn katsottiin vaikuttavan haitallisesti ilmastoon, yleiseen terveydentilaan tai aiheuttavan muuta yleistä vaaraa. Säännöstelyn ehtojen määräämisestä ja valtion velvoittamisesta huolehtimaan maatalouden, liikenteen ja puutavaranuiton sekä muiden vesistön käyttöön liittyvien etujen turvaamisesta säädettiin lain 3.2 §:ssä. LtV:n mietinnön mukaisesti hallituksen ehdotusta korjattiin tältä osin siten, että mainittujen etujen turvaamisesta tuli huolehtia ennen säännöstelyn toimeenpanoa. Intressivertailussa huomioitavat vahingot, haitat ja muut edunmenetykset olivat lain mukaan varallisuusarvoisia menetyksiä ja korvaustaso oli yhtenevä VOL:n kanssa (11 § ja 12 §). Vertailussa huomioitavasta hyödystä laissa ei säädetty.

⁹⁵ L 62/1960. Lakien valmistelu näyttää kuitenkin tapahtuneen täysin toisistaan riippumatta, ks. HE 38/1959 vp ja HE 64/1959 vp.

⁹⁶ KM 1958:69.

⁹⁷ KM 1958:67 s. 39-42.

⁹⁸ HE 38/1959 vp. Vesilakikomitean mietintö 1958:97 oli kuitenkin valmistunut samana vuonna hieman säännöstelytoimikunnan mietinnön jälkeen ja HE 64/1959 vp annettiin vielä samoille valtiopäiville kuin säännöstelylakikin.

⁹⁹ Pokka 1991 s. 41.

¹⁰⁰ Koska säännöstely suoritettiin vesivoimahyödyn saavuttamiseksi, tuli hyödyn saajan antaa VN:n hyväksymä sitoumus kustannusten maksamisesta ennen kuin lupa voitiin myöntää. Laki säädettiin tältä osin SV:n ehdotuksen mukaisesti, SVM 101/1959 vp. Hallitus oli ehdottanut, että sitoumus tuli saada ennen kuin valtio hakee lupaa.

Luvanmyöntämisestä vastasi sanamuodoltaan vähäisin poikkeuksin VOL:ssa vesistön laskulle asetettua lupaestettä (VOL 4:3.1).¹⁰¹ Kyseeseen ei siis voinut tulla säännöstelyhanke, josta seuraavat hydrologiset muutokset vaikuttaisivat haitallisesti ilmastoon.

Järvenlaskujen/vedenkorkeuksien muutosten vaikutuksesta oli runsaasti kokemusta ja tietoa muualla toteutettujen laajojen tekoaltaiden vaikutuksista vaikutusalueensa lämpö- ja sääolosuhteisiin oli ilmeisesti myös käytettävissä. Lokan ja Porttipahdan altain aiheuttamien ilmastomuutosten ennakkointia varten aloitettiin meteorologisten havaintojen teko allasalueella vuonna 1958 ja sinne perustettiin kolme ilmastoasemaa.¹⁰²

Lupaestesäännöksen nojalla ei lupaa ilmeisesti olisi myöskään voinut saada säännöstelyhanke, joka olisi vaikuttanut haitallisesti pohjavesiin ja terveyttä vaarantaen estänyt tai vaikeuttanut puhtaan talousveden saantia. Haitallisten terveysvaikutusten ja yleisen vaaran estäminen tuli ottaa huomioon säännöstelyn ehtoja määrättäessä. Määräyksiin tuli varmistaa mm. patorakenteiden kestävyys, vaarallisten vyörymien estäminen ja juoksuutusten suorittaminen vaaraa aiheuttamatta.

Koska suurten säännöstelyhankkeiden toteuttaminen vaati aikaa ja ne suoritettiin usein vaiheittain, hallitus katsoi tarpeelliseksi, että valtiolla oli jo ennen lupapäätöksen antamista säännöstelylain nojalla oikeus suorittaa sellaisia vesistön vedenjuoksuun vaikuttavia töitä, jotka eivät vaikeuttaneet vesistön ennalleen palauttamista ja ottaa tätä varten käyttöönsä myös tarvittavia alueita. Työlupa voitiin myöntää säännöstelylain 8 §:n nojalla erityisistä syistä sen jälkeen, kun säännöstelykatselmuksen alkukokous oli pidetty. Toimenpiteillä ei kuitenkaan saanut tuntuvasti vaikeuttaa alueen omistajan elinkeinon harjoittamista tai toimeentuloa. Elinkeinojen harjoittamisen suoja otettiin säännökseen LtVM:n mukaisesti. Työluvassa oli määrättävä lupaehtot ja ennakkokorvaukset aiheutuvasta vahingosta. Työluvasta ja siihen liittyvästä alueiden haltuun ottamista tarkoittavasta päätöksestä ei saanut erikseen valittaa. Työlupasäännös oli laajempi kuin vuoden 1940 poikkeuslain säännös väliaikaisesta luvasta sikäli, että siihen voitiin sisällyttää oikeus ottaa käyttöön toiselle kuuluvia alueita.¹⁰³

Kemijoen säännöstelylaissa oli VOL:sta poiketen pakkotoimissäännöstö. Lain nojalla annettuun lupaan voitiin 2 §:n mukaan sisällyttää oikeus saattaa veden alle myös toiselle kuuluvia säännöstelyä varten tarpeellisia alueita.¹⁰⁴ Lain sisältämän hyvitysjärjestelmän (tila, lisämaa tai muu etuus) toteuttamiseksi tarvittavien maa-alueiden lunastamisesta säädettiin lain 20 §:ssä.

8.3.2.3 Säännöstelylain ja vesilain lupasteiden vertailua

VL:lla kumottiin VOL, käsittelylaki ja vuoden 1940 ja 1941 poikkeuslait. Vesilain käsittelyä varten perustettu vesilakivaliokunta ja eduskunta päätyivät kuitenkin Kemijoen säännöstelylain pysyttämiseen voimassa. Perusteluissaan valiokunta totesi lain vastaavan

¹⁰¹ Ks. luku 8.2.3.

¹⁰² Seppälä Raimo s. 187.

¹⁰³ Vuoden 1940 ja vuoden 1941 poikkeuslakien, 383/1940 ja 196/1941, tulkinnaista oli kuitenkin erilaisia käsityksiä.

¹⁰⁴ Vt:lla ja VL:n säätämisen jälkeen Kemijoen vesistön vedenjuoksun säännöstelyä koskevien asioiden käsittelyjärjestyksestä annetun lain 380/1962 mukaan VO:lla oli mahdollisuus määrätä 4 §:n nojalla valtiolle pakkolunastettavaksi hankkeen välttämättä tarvitsemia alueita. Veden alle jäävän alueen tai pysyvistä haitasta kärsivän alueen omistajan vaatimuksesta tuli tällainen alue määrätä lunastettavaksi valtiolle (5§). Säännöksen muotoilusta ks. LtVM 25/1959 vp.

VL:n yleisäännöksiä paremmin alueellisia vaatimuksia säännöstelyhankkeiden toteuttamisessa. Kemijärven säännöstelyn katselmustoimituksen ensimmäistä vaihetta koskeva lupa, Lokan ja Porttipahdan tekoaltaiden luvat ja Olkkajärven säännöstelylupa annettiin tämän lain nojalla, kuitenkin eräin osin VL:a sovelten.¹⁰⁵

Hallitus antoi 1968 eduskunnalle esityksen Kemijoen säännöstelylain ja siihen liittyvän käsittelyjärjestystä koskevan lain kumoamisesta. Hallituksen esityksen perusteluissa verrattiin VL:n tuolloin voimassa olleita säännöksiä erityislain säännöksiin. Säännöstelylain 3 §:n ja VL 2:5 sisältämien lupapestesäännösten todettiin olevan periaatteessa samaa tarkoittavia siitä huolimatta, että niiden sisältö on jossakin määrin toisistaan poikkeava.

HE:ssä todettiin, että ”joskin Kemijoen vesistöissä suoritettavat säännöstelytoimenpiteet ovat vaikutusalueeltaan laajoja, ei VL 2:5: n säännöksen ole katsottava estävän laajamittaista vesistöön rakentamista”.¹⁰⁶ Tämän lausuman perusteella PSVO katsoi Vuotoksen lupahakemusta koskeneessa päätöksessään vuodelta 2000, että ”säännös (VL 2:5) alkuperäisessä muodossaan näyttää ainakin periaatteessa sallivan laajamittaisenkin, Lokan ja Porttipahdan altaisiin rinnastettavan, vesistö rakentamisen.” PSVO:n päätöksessä todettiin lain kumoamisen aikaan suunnitteilla olleen Vuotosta suuremman ja vaikutuksiltaan myös mittavamman Kemihaaran altaan.¹⁰⁷ Vaasan HAO puolestaan totesi ratkaisussaan kesäkuussa 2001, että ”Lokan ja Porttipahdan tekoaltaiden lupapäätöksillä ei voi olla mainittavaa arvoa vesilain 2 luvun 5 §:n tulkinnan kannalta, koska Lokan ja Porttipahdan päätökset perustuiivat jo vuonna 1968 kumottuun Kemijoen säännöstelylakiin erityislakina.” Lisäksi hallinto-oikeus totesi yhteiskunnassa vallitsevien arvojen ja ympäristöä koskevan tiedon muuttuneen tekoaltaiden päätösajankohtien jälkeen.¹⁰⁸

KHO:n Vuotos-päätöksen mukaan Kemijoen säännöstelylain 3 §:n luvanmyöntämisestä oli ”toisensisältöisen kuin vesilain 2 luvun 5 §. Kemijoen säännöstelylain tarkoituksiperät olivat selkeästi voimataloudelliset eikä tuossa erityislaissa kiinnitetty siinä määrin huomiota ympäristön luonnonsuhteisiin tai vesiluontoon ja sen toimintaan kuin vesilain 2 luvun 5 §:ssä jo sen alkuperäisessä muodossa (264/1961) taikka siinä muodossa, jossa sitä on sovellettava Vuotos-hankkeeseen (467/1987).”¹⁰⁹ KHO viittaa edellä lainattuun, Kemijoen säännöstelylain kumoamista koskevan HE:een sisältyneeseen lausumaan todeten, että ”tämän jälkeen vesilain 2 luvun 5 §:ää on vuonna 1987 muutettu laajentamalla, jonkin verran, joskaan ei olennaisesti, sen soveltamisalaa. Kun otetaan huomioon, että edellä mainittu lausuma ei sisälly lain esitöihin, vaan on esitetty muussa yhteydessä samoin kuin sen esittämisen jälkeen sekä itse vesilaissa että yhteiskunnassa muutenkin tapahtuneet muutokset, ei tälle lausumalle voida antaa merkittävää painoarvoa vesilain 2 luvun 5 §:ää sovellettaessa siinä muodossa kuin se oli muutettuna 30.4.1987 (467/1987).”

KHO siis ensinnäkin katsoi vertailtavien säännösten poikenneen toisistaan jo vertailuajankohtana¹¹⁰, toiseksi kiinnitti huomion yhteyteen, johon kyseinen HE:n lausuma

¹⁰⁵ Kemijärven säännöstelyn I vaihe PSVO 6.8.1965, 38/65/I; Lokan allas PSVO 7.12.1966, 144/66/I; Porttipahdan allas PSVO 26.6.1968, 39/68/I, Olkkajärven säännöstely PSVO 24.2.1968, 16/68/I.

¹⁰⁶ HE 45/1968 vp. Tässä käsitellään ainoastaan lupapestesäännöksiä, joiden vertaaminen Vuotos- hankkeen yhteydessä tuli esille. Muilta osin vertailua VL:iin suoritetaan jossain määrin säännöstelyhankkeiden lupia tarkasteltaessa.

¹⁰⁷ Vuotos PSVO 20.2.2000, 12/00/I.

¹⁰⁸ Vaasan HAO 14.6.2001, 01/0038/3.

¹⁰⁹ Mm. Hollo totesi 1976 voitavan katsoa, että ekosysteemi kokonaisuudessaan on otettava huomioon luonnonsuhteissa tapahtuvaa muutosta arvioitaessa, Hollo 1976 s. 311.

¹¹⁰ Ks. edellä selostus Kemijoen säännöstelylain 3 §:n sisällöstä.

liittyi ja kolmanneksi sen jälkeen tapahtuneisiin muutoksiin lupaestesäännöksessä, VL:ssa ja yhteiskunnassa. KHO totesi, ”että vakiintunutta oikeuskäytäntöä, joka selkeästi sallisi vaikutuksiltaan Vuotos-hankeeseen rinnastettavan hankkeen toteuttamisen vesilain 2 luvun 5 §:n (467/1987) estämättä, ei ole eikä vuoden 1961 vesilain tai muidenkaan siihen liittyvien lakien esitöistä ole saatavissa yksiselitteistä ohjetta lain tulkintaan tältä osin.”

Puheena olevan perustelun sisällyttäminen VL:n säätämisen jälkeen annettuun HE:een (säännöstelylain kumoamisesta) voi Hollon mukaan kuitenkin antaa perustelulle suuremman merkityksen. Tuolloin oli VL:n ja erityislain säännösten suhteesta jo muodostunut käsitys, mitä ei vielä ollut VL:n säätämisvaiheessa. Hän toteaa, ettei VO:n kannanotossa ollutkaan kyse tekoaltaiden lupapäätösten käyttämisestä oikeuslähteinä, vaan siitä, että lainsäätäjä lain säätämisen ja kumoamisen yhteydessä ja viranomaiset lain soveltamisen yhteydessä olivat tiedostaneet erityislain lupaesteen ja VL 2:5:n samankaltaisuuden ja että sanotun alueen arvotekijät oli rakentamisen vaikutusten osalta kartoitettu.¹¹¹ Kuusiniemi viittaa VO:n tapaan liittää HE:n perustelut tuolloin suunnitteilla olleen Kemihaaran altaan edellytyksiin. Hän toteaa, että lainsäätäjä on asettanut joustavien normien tulkintavaihtoehtojen etsinnälle tietyt rajat, mutta lakia säädettäessä tai sitä muutettaessa ei yleensä ole otettu eikä ole voitukaan ottaa kantaa jonkin konkreettisen hankkeen edellytyksiin.¹¹²

Kemijoen säännöstelylain tarkoituksena oli ollut vesistöön suunniteltujen suurten säännöstelyhankkeiden toteuttamisen oikeudellinen sääntely. Lain jättämiseen voimaan VL:n rinnalle vaikutti ilmeisesti se, että laki oli ”rääätälöity” suunniteltuja hankkeita varten. Lisäksi Järvikoski tunnisti suurten säännöstelyhankkeiden toteuttamisessa keskus – periferia ajattelun piirteitä.¹¹³ VL säädettiin kaikkea vesistöihin ja veteen kohdistuvaa toimintaa säänteleväksi yleislaki, johon tämä ajattelu ei sellaisenaan sopinut. Säännöstelylaki oli siis, kuten edellä todettiin, poikkeuslain luonteinen, myös suhteessa VL:iin.

VL:ssa luvanvaraisuus perustuu pääsääntöisesti hankkeiden ja toiminnan vaikutuksiin, joidenkin nimeltä mainittujen hankkeiden, kuten vesivoimalaitoksen rakentamisen, edellyttäessä aina luvan. VL:n mukainen lupa myönnetään tai evätään aina hankkeen vaikutusten arvioinnin perusteella. Vuoden 1994 lainmuutokseen asti hankkeen toteuttaminen yleisen tarpeen vaatimaksi tosin syrjäytti intressivertailun, muttei edeltävää VL 2:5 sisältämien ehdottomien lupaesteiden tutkimista.¹¹⁴ Vesilain järjestelmässä on kyse sallittavan vahingollisen vaikutuksen rajoista.

Hankkeen tai toiminnan vaikutuksen tai aiheuttaman muutoksen laaja-alaisuus ei ole VL 2:5:n tarkoittama lupaeste, ei ollut myöskään säännöksen ollessa alkuperäisessä muodossaan. Vuoden 1994 lainmuutokseen asti lupaeste saattoi kuitenkin syntyä vasta hankkeen aiheuttaman huomattavan vahingollisen muutoksen ollessa laajalle ulottuva. VL 2:5 ei lähtökohtaisesti kiellä mitään hanketyyppejä. Kemijoen säännöstelylain kumoamisesityksessä tässä käsiteltyä perustelulausumaa voidaan lukea myös sille tämän pitemmälle menevää

¹¹¹ Ks. Hollo 2003 s. 320.

¹¹² Kuusiniemi 2003 s. 72.

¹¹³ Järvikosken mukaan kun keskuksen energiantarpeiden perusteella toteutetaan säännöstelyhanke, jonka tuloksena sähköenergiaa voidaan siirtää keskukseseen, on sillä vaikutus sijaintialueen elinkeinoihin ja elinympäristöön. Tämä vaikutus ei kuitenkaan ole olennaisilta osin heijastu keskukseseen, vaan on sen kannalta vähintäänkin toissijainen, ks. Järvikoski 1979 s. 24-27. Keskus – periferia -ajattelun teoria on peräisin Johan Galtungilta, jonka käsitteitä Järvikoski käytti analyysissään. Suopajärvi kirjoittaa Vuotos- ja Onasajoki-kamppailuissa vaikuttaneesta pohjoisen – etelä -diskurssista, ks. Suopajärvi 2001 s. 118-123.

¹¹⁴ L 553/1994. Voimalaitoslupia ja voimataloudellisia säännöstelylupia ei Kemijoen vesistöön, kuten ei ilmeisesti muutoinkaan, kuitenkaan myönnetty yleisen tarpeen perusteella.

merkityssisältöä antamatta. KHO katsoi, ettei oikeuskäytännöstä ollut saatavissa ohjetta VL 2:5:n tulkintaan. KHO:n Vuotos-ennakkopäätös on muuttanut tilanteen, tulkintaohje on nyt olemassa.¹¹⁵

8.3.3 Kemijärven säännöstely

8.3.3.1 Väliaikaisista luvista ja työluvista

Kemijärven luusuan perkaushanke oli esillä jo 1800-luvun puolella ja siitä laadittiin ensimmäinen suunnitelma vuonna 1902. Tämän jälkeen maanviljelyn tarpeista lähtevä hanke oli toistuvasti esillä, mutta edistyi käytännössä vasta kun tulvasuojeluun liitettiin eduskunnan toivomuksesta myös säännöstely voimatalouden tarpeisiin.¹¹⁶ Kemijärven säännöstelyhankkeen lupakäsittely käynnistyi vuonna 1946, kun VN määräsi säännöstelyhankkeen Vt:n käsiteltäväksi. Hankkeen eteneminen kuitenkin pysähtyi ja ensimmäinen väliaikainen lupa töiden aloittamiseen annettiin vuonna 1958, samana vuonna valmistuneen säännöstelysuunnitelman perusteella.¹¹⁷

Kemijärven säännöstely on Suomen mittavin luonnonjärven säännöstely. Järven vedenkorkeuden luvan mukainen säännöstelyväli on 7 m ja pinta-ala pienimmillään 66 km² ja suurimmillaan 288 km². Säännöstely kasvatti järven allastilavuuden 1,3 miljardiin m³:iin, joista 1 miljardi m³:ä on hyötytilavuutta. Kemijärven säännöstelyallas ulottuu noin 100 km Seitakorvan säännöstelypadosta pohjoiseen. Jokisuvanto jatkuu vielä Pelkosenniemellä Kitistä n. 10 km, LUIROA ja Kemihaaraa kumpaakin n. 3 km jokihaaroista lukien. Kemijärven padotusaltaan itäinen Raisälän haara on pituudeltaan noin 30 km.¹¹⁸

Kemijärven ranta-alueiden asutus perustui suurelta osin maanviljelyyn, jossa rantaniityillä oli perinteisesti merkittävä asema. Säännöstelyn vaikutukset ulottuivat yli 1000 viljelystilalle, yhteensä yli 1600 kiinteistölle. Padotusalueelle jäi noin 9000 ha maita ja koko vahinkoalueen suuruudeksi laskettiin noin 13000 ha. Vahinkoalueen tilat menettivät niittymaansa lähes täysin, peltomaista menetettiin noin 15 %. Seitsemällä maapenkereellä pumppuasemineen suojattiin alueita 1900 ha ja vastikemain menetyksiä korvattiin 2200 ha.¹¹⁹

Kemijärven säännöstelyhankkeen toteuttaminen käynnistyi vaiheittain väliaikaisin luvuin, joita Vt antoi kaksi VOL:n ja vuoden 1940 poikkeuslain nojalla. Ensimmäisessä väliaikaisessa lupapäätöksessä Vt totesi säännöstelyhankkeesta vesivoiman käyttöön saatavan hyödyn olevan moninkertaisen siitä aiheutuvaan vahingon ja haitan määrään verrattuna. Toimitusinsinööri oli todennut hyödyn varovastikin arvioiden olevan 5.5-kertainen vahingon ja haitan määrään nähden. Vt kuitenkin myönsi ensimmäisen luvan haettua suppeampana koskien vain säännöstelykanavaa. Toisessa vaiheessa lupa koski mm. rannan pengerryksiä, pumppuasemaa sekä tie- ja siltatöitä. Toiseen väliaikaiseen lupaan liittyi myös määräys siitä, että ellei omistaja poista puutavaraa tai pura rakennuksia voi hakija tämän suorittaa. Tämän luvan lupaehdoissa määrättiin mm. pengerrykset toteutettaviksi siten, ettei niistä alueiden

¹¹⁵ Ks. luku 9.6.

¹¹⁶ Ks. KM 1958:67 s. 1-2. Inarinjärven säännöstely voimatalouden tarpeisiin oli aloitettu 1930-luvun lopulla, ks. Massa 1994 s. 235-238.

¹¹⁷ II Vt 13.9.1958, 31/1958. Luvanhakijaksi tuli 1958 TVH:n sijasta valtion vesivoimatoimikunta.

¹¹⁸ Ks. KM 1958:67 s. 12.

¹¹⁹ Ks. Pesonen ja Lemmetty passim, myös KM 1958:67 s. 12-22 ja Seppälä Raimo s. 131-132.

käytölle aiheudu tarpeetonta haittaa ja siten, että viihtyvyyssnäkökohdat huomioidaan riittävästi.

Kahden vuoden aikana Kemijärven säännöstelylain voimaan tulosta tammikuussa 1960 VL:n voimaan tuloon huhtikuussa. 1962, II Vt myönsi neljä säännöstelylain mukaista työlupaa hankkeen etenemisen myötä. Luvat koskivat säännöstelykanavan rakentamista sekä pengerrys- ja perkaustöitä. Viidettä työvaihetta koskeva työlupa, jonka II Vt antoi yhtenä viimeisimmistä päätöksistään, poikkesi työluparatkaisujen yleisestä sisällöstä huomioidessaan kalastovaikutukset. Tässä luvassa hakija velvoitettiin selvittämään Severijoen sulkemisesta Severijärven kalastolle koituvia vaikutuksia.¹²⁰ Joen sulkeminen oli syvällekyvä muutos vesistön virtausolosuhteissa ja kalaston elinolosuhteissa.

VL:n voimaan tultua siirtyi Kemijoen säännöstelylain mukaisten lupa-asioiden käsittely VO:lle. PSVO myönsi vielä kaksi uutta työlupaa ja muutokset kahteen aiemmin myönnettyyn lupaan ennen lopullista lupaa. Työlupa vuodelta 1964 koski pohjapadon rakentamista Termusniemen ja Kalkonniemen välille. Kyseessä oli pato, jolla hidastetaan ylä- ja alisen järven osan välistä virtausta ja pidetään vesi järven pohjoisosassa Kemijärven kaupungin edustalla vähintään luonnonmukaisen keskiveden tasolla. Hakija oli anonut Kemijärven vedenpinnan alentamista patotyön aikana ja padon valmistuttua veden padottamista uiton toimeenpanemiseksi padon ohii. VO katsoi kuitenkin kyseessä olevan sellaisen vesistösäännöstelyn, johon asianomaisen katselmuskäsittelyn silloinen vaihe huomioonottaen ei voitu myöntää oikeutta ja hylkäsi anotut toimenpiteet enneaikaisina.¹²¹ VO ei siis antanut oikeutta ryhtyä työluvalla toimenpiteisiin, jotka olisivat jo tosiasiallisesti merkinneet säännöstelyn aloittamista.

8.3.3.2 Säännöstelylupa kahdessa vaiheessa

Kemijärven säännöstelyhankkeen työt olivat edenneet työlupien perusteella usean vuoden ajan ja vireillä oli uusia hakemuksia kun VO päätti keväällä 1964 VL 16:5:n nojalla jakaa katselmustoimituksen kahteen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa tarkastettiin suunnitelma yrityksen oikeudellisten edellytysten selvittämiseksi ja tutkittiin voidaanko lupa antaa ja millä ehdoilla ja toisessa vaiheessa muut katselmustoimituksessa käsiteltävät asiat.

Mahdollisuudesta katselmustoimituksen jakamiseen säädettiin 1963 annetulla lainmuutoksella. Jakaminen tuli mahdolliseksi paitsi yrityksen vaikutusalueen laajuuden vuoksi, myös jos muutoin yrityksestä aiheutuvien vahinkojen selvittämiseen liittyvistä syistä katselmustoimitus vaatii suhteettoman pitkän ajan. Tällöin edellytettiin lisäksi, että yrityksen toteuttamista oli yleiseltä kannalta pidettävä tärkeänä ja luvan edellytykset todennäköisesti olivat olemassa. Lainmuutoksella tuli mahdolliseksi samoin edellytyksin kuin katselmustoimituksen jakaminen, myös ratkaista asia lopullisesti muilta kuin yrityksestä aiheutuvia vahinkoja ja niiden johdosta maksettavia korvauksia ja toimenpiteitä koskevilta osin (VL 16:24).¹²²

PSVO antoi päätöksen katselmustoimituksen ensimmäisen vaiheen osalta elokuussa 1965.¹²³ Vesivoimatoimikunta oli 1964 anonut lupaa Kostamojärven, Kotajärven ja Prolammen

¹²⁰ Työlupa II Vt 31.3.1962, 39/1962.

¹²¹ Työlupa PSVO 14.4.1964, 29/64/I.

¹²² L 453/1963. Säännökset katselmustoimituksen ja päätöksen jakamisesta ovat edelleen voimassa jossain määrin muutettuina. Ks. käsittelyn ja päätöksen jakamisesta kalastovaikutusten osalta edellä luvussa 8.2.4.5.

¹²³ I vaiheen säännöstelylupa PSVO 6.8.1965, 38/65/I.

pengerryksille ja samana vuonna vielä Kaakkurinaavan, Karsimusjärven ja Pöyliöjärven pengerryksille ja samalla peruuttanut Kotajärven pengerryksen liian kalliina. Katselmuksen I vaiheen jo päätyttyä vesivoimatoimikunta oli vielä vuoden 1964 lopulla anonut lupaa ennen säännöstelyluvan antamista suoritettavaan puuston poistamisen ja rantojen raivauksiin säännöstelyn johdosta veden alle jäävillä alueilla, joita ei Kemijoki Oy:n tai vesivoimatoimikunnan toimesta ollut ostettu tai sovittu. Säännöstelyhanke siis ”eli” ja muuntui koko käsittelyn ajan. Katselmustoimituksen johdosta jätettiin lähes kolmesataa muistutusta ja vaatimusta, joista useissa oli lukuisia allekirjoittajia. VO jätti korvauksia koskevien vaatimusten tutkimisen katselmuksen toiseen vaiheeseen.

VO:n päätökseen sisältyi toimitusmiesten kannasta poiketen kalakannan säilyttämisestä hakijalle asetettava velvoitemaksu sen sijaan, että kalastukselle aiheutuneet vahingot olisi korvattu kertakaikkisina. Tästä syystä VO ei päättänyt ennakkorvauksista kalastusvahingoille, vaan määräsi kalanhoitotoimenpiteiden perustamismaksun ja vuosimaksun. Työ tuli suorittaa loppuun neljässä vuodessa. VO myönsi hakijalle oikeuden ryhtyä luvan tarkoittamiin töihin ennen päätöksen lainvoimaisuutta VL 2:26:n nojalla. KHO teki vuonna 1967 päätöksen vesioikeuden lupapäätöksestä jätetyistä valituksista tehden eräitä vähäisiä muutoksia lupaehtoihin.¹²⁴

Kemijoen säännöstelylaki oli kumottu kun säännöstelyn toisen vaiheen osalta pidettiin katselmuskokoukset keväällä ja kesällä 1969 hankkeen vaikutusalueen kunnissa. Hankkeen suunnitelmaa oli muutettu ensimmäisen vaiheen lupapäätökseen verrattuna veden korkeusrajojen keston osalta. Katselmuksen johdosta jätettiin yli neljäsataa muistutusta ja vaatimusta.¹²⁵

PSVO antoi Kemijärven säännöstelyn II vaiheen lupapäätöksen 1971 VL:n nojalla, osin aiempia lupaehtoja muuttaen.¹²⁶ Luvan saajana oli edellisenä vuonna perustettu VH säännöstelyluvan hakijana olleen vesivoimatoimikunnan sijasta. Korvaukset vahingosta, haitasta ja muusta edunmenetyksestä määrättiin ottaen huomioon ennakkorvausten myöntäminen Kemijoen säännöstelylain perusteella. Samassa yhteydessä käsiteltiin uittosäännön muuttamista koskeva asia. VO myönsi hakijalle VL:n mukaisen luvan töiden aloittamiseen. KHO antoi päätöksen valituksista VO:n katselmustoimituksen toisen vaiheen päätöksestä vuonna 1975 ja palautti asian VO:lle mm. järvestä pengerryksin eristettyjen Kostamonjärven ja Severinjärven tilan parantamisen osalta.¹²⁷

Katselmustoimituksen toisen vaiheen päätöksen jälkeen oli jakokuntien toimesta vireillä säännöstelyn edunsaajan velvoittaminen korvauksiin ylimääräisestä voimataloushyödystä maapadon painumisen johdosta, mikä ei kuitenkaan johtanut tulokseen. Myös useita muita, erillisiä hakemuksia vahinkoasioissa tuli 1980 luvulla vireille. Näissä hakemusasioissa antamissaan päätöksissä VO usein päätti siirtää asian ratkaisemisen vireillä olleen lopputarkastuksen yhteyteen.

¹²⁴ Kemijärven säännöstely I vaihe KHO 12.11.1967 t. 5839.

¹²⁵ Katselmuksen asiakirjoihin sisältyy Kemijoki Oy:n ja valtion vesivoimatoimikunnan vuonna 1970 allekirjoittama sopimus, jolla Kemijärven vesistön säännöstelyhankkeiden, Kemijärvi, Olkkajärvi, Lokka ja Porttipahta, hoito ja käyttö siirrettiin Kemijoki Oy:lle.

¹²⁶ Kemijärven säännöstely II vaihe PSVO 18.5.1971, 18/71/II; Seitakorvan voimalaitoksen lupa PSVO 17.11.1975, 68/75/I.

¹²⁷ Kemijärven säännöstely II vaihe KHO 20.2.1975 t. 808-811; PSVO 19.5.1978, 38/78/I ja KHO 8.11.1979 t. 4679, VYO 8.10.1980, 12/1980.

häviämistä. Tutkimuksen rahoitus tuli valtion tieteellisiltä toimikunnilta ja eräiltä säätiöiltä. Valtion vesivoimatoimikunta oli esittänyt vuoden 1958 lisätalousarvioon määrärahoja alueen luonnontieteellisiin tutkimuksiin, mutta varoja ei myönnetty. Toimikunta kääntyi tällöin Kemijoki Oy:n puoleen rahoituksen saamiseksi ja yhtiö rahoittikin porolaiduntutkimuksen ja Sompion järven limnologiaa koskeneen tutkimuksen sekä avusti Geologisen tutkimuslaitoksen työtä.¹³⁴ Tutkimuksella alueen luonnonarvoja ei kyetty pelastamaan ja Ruuhijärvi kirjoittaa myöhemmin, että Sompion suuraavoista jäi jäljelle vain tieteellistä aineistoa, kasvi- ja eläinnäytteitä, muistiinpanoja, valokuvia ja karttoja.¹³⁵

Altaiden rakentaminen merkitsi sitä, että 631 km² jokien ja jokiniittyjen halkomia aapasoita, korpia ja metsämaata peittyi veden alle ja luonnonsuhteiden muuttuminen vaikutti myös koko alapuolisen vesistöön. Altaiden rakentamisen aiheuttamista muutosten mittasuhteista luonnossa ja ympäristössä saa käsityksen lupa- ja päätösasiakirjoistakin. Sen sijaan alueen omistussuhteita koskevien lukujen alle peittyi alueen asukkaiden kokema suuri murros, joka käynnistyi jo ennen kuin hakemus tuli VO:n käsiteltäväksi.

Allasalueen kylistä jäivät kokonaisuudessaan veden alle Korvanen, Pilliranta, Riesto ja Madetoja Porttipahdan alueelta ja osittain Lokka ja Mutenia. Allaskylien 640 asukkaasta 560:lle altaiden tulo merkitsi muuttoa. Kemijoki Oy oli jo vuonna 1958 aloittanut maanostot alueella. Kun Kemijoen asutuslaki ja siihen liittyvän maanhankintalain muutos tulivat voimaan, asui alueella enää runsas kolmannes muuttamaan joutuvista talouksista. Maanhankintalain mukaisia hallintasopimuksia tehtäessä maanhankintatoimituksen päättyessä vuonna 1966 asui alueella enää hieman yli viidennes näistä talouksista.¹³⁶

Altaiden ympäristövaikutusten ja sosiaalisten vaikutusten selvittämisen ja tutkimuksen niukkuus ja saatavilla olleellekin tiedolle annettu vähäinen merkitys perustui kolmeen yhteen kietoutuvaan tekijään. Ensinnäkään lainsäädäntö, jonka tavoitteena oli säännöstelyhankkeiden nopea ja joustava toteuttaminen, ei edellyttänyt laajoja vaikutusselvityksiä. Vaikka tietoa tekoaltaiden vaikutuksista oli hankittu niin Ruotsista, Kanadasta kuin Neuvostoliitostakin¹³⁷ oli sitä kuitenkin melko vähän eikä sen perusteella mahdollisia haittoja pidetty niin merkittävänä, että niillä olisi voinut olla vaikutusta suunnitelmien toteuttamiseen. Mm. elohopean metyloituminen allaspohjassa ja sen rikastumisesta kaloihin aiheutuva terveysriski tuli tietoon vasta päätösten jälkeen. Toisaalta altaiden kansantaloudellista merkittävyyttä, merkitystä Lapin kehitykselle ja alueen työllisyydelle pidettiin itsestään selvänä lähtökohtina. Kolmanneksi kielteiset kannat altaiden toteuttamiseen eivät kanavoituneet näkyväksi vastustukseksi tai toiminnaksi sen paremmin valtakunnallisesti kuin alueellisesti tai paikallisestikaan. Allasalueen luontotutkimuksista vastannut Suomen

¹³⁴ Suomen luonnonsuojeluyhdistyksen johtamiin tutkimuksiin käytettiin yhteensä 19 milj. markkaa ja Kemijoki Oy käytti tutkimuksiin yhteensä 1,55 milj. markkaa, ks. Järvikoski 1979 s. 78.

¹³⁵ Ruuhijärvi 1980 s. 167.

¹³⁶ Ks. Luostarinen ja Mäkinen s. 17-19, L eräiden Kemijoen vesistön säännöstelyn johdosta maansa luovuttaneiden asuttamisesta 556/1963 ja maankäyttölain 936/1945 muutos 557/1963. Eduskunnalle oli aiemmin annettu HE 115/1963 vp Kemijoki-alueen maanjärjestelylaiksi, joka olisi koskenut myös voimalaitosrakentamista. Eduskunta ei tätä hyväksynyt, koska katsottiin, että voimalaitosrakentaminen alueella olisi tullut muuta maata epäedullisempaan asemaan. Ks. asutustoiminnan vaiheista Järvikoski 1979 s. 88-101.

¹³⁷ Luostarinen ja Mäkinen s. 15-16.

luonnonsuojeluyhdistyskään ei sinänsä vastustanut altaiden rakentamista.¹³⁸ Porotalouden harjoittajat ymmärrettävästi suhtautuivat hankkeeseen alusta alkaen varauksellisesti ja poronhoidon asemasta, ennen muuta korvauksista ja korvaavista laidunmaista, tulikin keskeisin kiistakysymys lupa-asioiden käsittelyssä.¹³⁹

Pakkomuuton kokemus ulotti vaikutuksensa muuttamaan joutuneita (allasevakkoja) laajemmalle yhteisöissä. Tämä pohjusti altaiden rakentamisen ja säännöstelyn käynnistymisen jälkeen ilmenneiden luonnon ja elinympäristön muutosten ohella laajempaa tekoaltaiden vastaisuutta, jotka myöhemmin sai ilmaisunsa ensin Kemihaaran altaan ja myöhemmin Vuotoksen altaan vastustuksessa.¹⁴⁰ Myös yleinen ympäristötiedon lisääntyminen ja ympäristökysymyksiä kohtaan tunnetun mielenkiinnon nousu vaikutti kriittisyyden kasvuun.

8.3.4.2 Patotyöt käyntiin työluvin

Kuten Kemijärven säännöstelyn lupakäsittelyssä, myös Lokan ja Porttipahdan tekoaltaita koskevissa lupakäsittelyissä VO sovelsi menettelytapojen osalta osin VL:n säännöksiä, mm. siirtäessään Porttipahdan luvasta päätettäessä Kitisen varren vahinkojen käsittelyn myöhemmin erikseen suoritettavaksi sekä myöntäessään työ lupia.

Tekoaltaiden rakennustyöt käynnistyivät kuitenkin Kemijoen säännöstelylain 8 §:n mukaisin työluvin. Lokan patoa ja Hanhivaaran maapatoa koskevassa työ lupapäätöksessä vuodelta 1964 todetaan erityisiksi syiksi luvan myöntämiselle Kemijoen vesistön säännöstelyn kiireellisen toteuttamisen tarve voimalaitosten tuottaman sähköenergian arvon kohottamiseksi sekä työllisyysnäkökohdat, jotka puolsivat töiden aloittamista viipymättä. Työ luvan myöntämisen edellytysten todettiin täyttyvän myös siltä osin, ettei töiden suorittaminen vaikeuttaisi vesistön palauttamista ennalleen.

Kuten aiemmin selostettiin, Kemijoen säännöstelylain 8 § kielsi työ luvan myöntämisen, jos sen kautta estettäisiin tai oleellisesti vaikeutettaisiin rakennetun asunto-, maatalous-, liike- tai teollisuustontin käyttämistä taikka maanomistajan tai haltijan toimeentulokseen harjoittamaa elinkeinoa. Tämän esteen osalta on todettava, että allasalueet olivat suurimmalta osin valtion maita ja aiemmin yksityisten maat olivat luvan myöntämiseen mennessä lähes kokonaisuudessaan siirtyneet Kemijoki Oy:n omistukseen.¹⁴¹ Lain työ lupasäännöksessä viitattiin myös lain 3.2 §:iin, jota tuli soveltuvin osin noudattaa työ lupaa myönnettäessä. Momentin mukaan ennen kuin säännöstely toimeenpannaan, valtio oli velvollinen huolehtimaan maatalouden, liikenteen ja puutavarankuljetuksen sekä muiden vesistön käyttöön liittyvien etujen turvaamisesta siten, etteivät ne sanottavissa määrin joudu säännöstelystä kärsimään. Lokan padon ja Hanhivaaran maapadon työ luvan ehdoissa edellytettiin tämän mukaisesti mm. Vuotson-Lokan -maantien säilyttämistä

¹³⁸ Ks. Järvikoski 1979 viite 82. Järvikoski viittaa P. Leskelän alueella 1958 tekemiin haastatteluihin. Leskelän pro gradu –työ valmistui 1962 (ei saatavissa). Suomen luonnonsuojeluyhdistyksen kannanotot kertovat alitumisesta rakentamisen välttämättömyyteen.

¹³⁹ Ks. Luostarinen ja Mäkinen s. 10-13, 50-51, 130-131. Maata omistamattomat poromiehet joutuivat odottamaan asutusjärjestelyjä porotilain 590/1969 säätämiseen asti.

¹⁴⁰ Suhtautumisesta altaiden rakentamiseen ja siinä 1970-luvulle siirryttäessä tapahtuneesta muutoksesta ks. Järvikoski 1979 s. 152-161. Ks. myös lehdistökirjoittelussa ilmenneestä kritiikistä Luostarinen s. 142 ja alueen asukkaiden tunnoista mm. Tikkanen ja Tikkanen s. 127-146.

¹⁴¹ Lokan altaan alle jääneestä 417 km² :stä oli alkuaan yksityisten omistuksessa 45 % ja Porttipahdan 214 km² allasalueesta 13 %, Järvikoski 1979 s. 87.

liikennekelpoisena ja määrättiin rakennustyöt suoritettavaksi siten, että uittoa voidaan keskeyttämättä suorittaa. Työluvan yhteydessä määrättiin myös ennakkokorvauksista (Kemijoen säännöstelylaki 15 §). VO:n lokakuussa 1967 Porttipahdan padon rakennustöiden aloittamiselle myöntämä työluva oli keskeisiltä osiltaan muotoiltu vastaavan sisältöiseksi.¹⁴²

8.3.4.3 Lokan rakentamis- ja säännöstelyluvasta

Valtion vesivoimatoimikunta pyysi vuonna 1965, että Lokan tekojärven rakentamisesta ja säännöstelystä tehtäisiin lopullinen päätös ennen kuin asia muilta osin ratkaistaan ja VO päätti vuotta myöhemmin, että asia voidaan ratkaista hakijan pyytämällä tavalla. Valtion vesivoimatoimikunta jätti 1966 VO:lle Lokan tekojärveä ja säännöstelyä koskevan suunnitelman ja pyysi samalla oikeutta ryhtyä ennen päätöksen lainvoimaisuutta tekojärven rakentamista ja säännöstelyn toteuttamista tarkoitaviin toimenpiteisiin. Valmistava käsittely suoritettiin loppuun ja VO:n suullinen käsittely ja tarkastus järjestettiin vielä samana vuonna.

VO myönsi luvan Lokan tekojärven rakentamiseen ja säännöstelyyn joulukuussa 1966 todeten lupaedellytysten täyttyvän.¹⁴³ Tekojärvi- ja säännöstelyhanke perustui VN:n päätökseen ja valtio oli luvan hakijana, joten yleisen edun vaatimuksen voitiin katsoa jo tälläkin perusteella täyttyvän. Intressivertailussa ei säännöstelylain, kuten ei VL:kaan mukaan alkuperäisessä muodossaan,¹⁴⁴ otettu huomioon hankkeesta luvan nojalla suoritettavien lunastusten ja korvattavan vahingon lisäksi muita hakijalle aiheutuvia kustannuksia. Vahinkojen ja haittojen määrään vaikutti hankkeen sijoittuminen lähes täysin valtion ja Kemijoki Oy:n omistuksessa oleville alueille. Allasalueen ja Luirjoen vesivoima oli myös lähes kokonaisuudessaan Kemijoki Oy:n omistuksessa.¹⁴⁵ Allasalueen pinta-alasta 90 % oli suota ja asutusta oli enää hyvin vähän. Uittoyhdistyksen kanssa oli sovittu uiton järjestämisestä. Porojen laidunmaita allasalue vähensi merkittävästi, mikä johti porojen vähentämisen tarpeeseen alueen paliskunnissa.

Kuten aiemmin todettiin, Kemijoen säännöstelylakiin ei sisällynyt säännöstä siitä, miten hankkeesta saatava hyöty oli laskettava. Kuitenkin VO:n vahingon arvioinnin perusteella vuotuinenkin altaan ja säännöstelyn tuoma lisäenergia riitti intressivertailuedellytyksen täyttymiseen. Tämän erityislain mukaisessa intressivertailussa eivät varallisuusarvoa vailla olevat ympäristölliset ja luonnonarvojen menetykset olleet mukana, eivät suoranaisesti myöskään maisemalliset ja viihtyvyystekijät, joita kuitenkin saatettiin sisällyttää myyntiarvon heikentymiseen. Hakijalle myönnettiin myös VL 2:26:n mukainen lupa töiden aloittamiseen.

Lupapäätöksessä Lokan rakentamisen kustannuksiksi arvioitiin 34 milj. markkaa, päätöksen perusteella korvattavien vahinkojen ollessa noin 2,5 milj. markkaa. Altaan avulla tuotettavan lisäenergian arvoksi arvioitiin 1,5 milj. markkaa vuodessa ja energian laadun paranemisen arvoksi niin ikään 1,5 milj. markkaa vuodessa. Lokan patoon sijoitettiin 0.15 MW pienvoimala, jonka avulla altaan vesiltä säästyneet, maapadon taakse jääneet Lokan kylän talot sähköistettiin.

¹⁴² Lokan työluva PSVO 10.10.1964 , 65/64/I, Porttipahdan työluva PSVO 5.6.1967, 46/67/I.

¹⁴³ Lokan lupa PSVO 7.12.1966, 144/66/I; KHO 24.10.1968 t. 5144.

¹⁴⁴ VL 2:11.2 sisältöä on sovittu vahingon ja vapaaehtoisten kauppojen huomioimista koskien sittemmin muutettu, 750/1996.

¹⁴⁵ Valtio omisti allas-alueesta yli puolet ja Kemijoki Oy 99 % aiemmin yksityisille kuuluneista maista. Allasalueen vesivoimasta valtion omistuksessa oli 42,7 % ja Kemijoki Oy:n 42,6 %. Luirjoen vesivoimasta Kemijoki Oy:n omistuksessa oli 99,3 %.

Allashankkeiden lupa-asiakirjoissa ei ole tarkempaa selostusta näiden hankkeiden arvioituista ilmastovaikutuksista. Näiden vaikutusten arvioimiseksi oli kuitenkin käytettävissä, kuten aiemmin tuli esille, mittatietoja vuodesta 1958 kolmelta ilmastoasemalta allasalueelta ja lisäksi käytettävissä oli vertailutietoja myös Sodankylän ja Ivalon asemilta.

Sompion Lappi kuului maamme kylmimpään ja mantereisimpaan ilmastoalueeseen. Mittaukset kuitenkin osoittivat allasalueella lämpötilan olleen ympäristöä korkeampi ja lämpöolot tasaisemmat, mm. hallaa esiintyi ympäristöä vähemmän. Altaan täyttämisen todettiin huonontavan haihtumisen seurauksena alueen lämpötiloutta, mutta vastaavasti säteilyolojen paranemisen kompensoivan muutosta. Alueen termisen hitauden arvioitiin kasvavan ja lämpöolojen muuttuvat tasaisemmiksi niin vuorokausi- kuin vuositasollakin. Tekojärvi alentaisi alkua- ja keskikesällä lämpötilaa ympäristössään ja vastaavasti loppukesästä ja syksystä nostaisi sitä. Kevään tulo hidastuisi ja syksy pitenis. Selvityksissä todettiin vaikutukset kuitenkin vähäisiksi.¹⁴⁶

Kuten aiemmin todettiin, Lokan alueelta arvopuusto oli hakattu jo ennen lupakäsittelyä ja lupa myönnettiin ilman hakijan velvoittamista jäljellä olevan puuston korjaamiseen allaspohjalta, mikä johti merkittäviin ympäristöhaittoihin ja altaan käytön vaikeutumiseen pitkäksi aikaa.¹⁴⁷ Myös turvelautojen nousu altaan pinnalle vaikutti useiden säännöstelyvuosien ajan mm. vaikeuttaen kalastusta altaalla.

Haittojen syntyminen ei kuitenkaan tullut VO:lle yllätyksenä. Ruotsalainen konsulttiyritys oli Kemijoki Oy:n tilauksesta selvittänyt altaiden vaikutuksia ja ennustanut aallokon ja jään kaatavan pystyyn jätetyt puut 10 padotusvuoden jälkeen ja samassa ajassa oli allastuskokeiden perusteella ennustettu myös turvelautojen häviävän.¹⁴⁸

8.3.4.4 Porttipahdan altaan ja voimalaitoksen luvista

Valtion vesivoimatoimikunta täydensi 1967 Porttipahdan tekojärven rakentamista ja säännöstelyä ja Vuotson kanavan rakentamista koskevaa suunnitelmaa¹⁴⁹ ja pyysi samalla, että se oikeutetaan ryhtymään rakentamistöihin ja toimenpiteisiin jo ennen luvan lainvoimaisuutta. VO siirsi vuonna 1968 antamassaan lupapäätöksessä¹⁵⁰ padon alapuoliselle Kitisen osalle mahdollisesti aiheutuvien vahinkojen ja haittojen arvioimisen ja korvaamisen tai toimenpiteillä estämisen Kemijoen säännöstelylain 10.3 §:n ja VL 16:24.2:n nojalla myöhemmin erikseen ratkaistavaksi. Päätöstä VO perusteli sillä, että vahinkojen ja haittojen syntymisen laajuus oli riippuvainen siitä kuinka pitkän ajan vuosittain jouduttaisiin Porttipahdan padon kautta juoksuttamaan luvan sallimia suurimpia vesimääriä, minkä seikan

¹⁴⁶ Ks. Franssila passim, myös Seppälä Raimo s. 187-188.

¹⁴⁷ Mm. Kemijoen rakennusvahinkokomitea oli korostanut puuston täydellisen raivauksen välttämättömyyttä ja tarkoituksenmukaisten menetelmien kehittämistä tätä varten, ks. KM 1961:30 s. 16.

¹⁴⁸ Ks. mm. Voimaa koske sta s. 118.

¹⁴⁹ Vuotson kanava sijoittui paikalle, jonne jo 1909-1910 oli valtion toimesta kaivettu Tankajoen ja Riestojoen yhdistäväksi veneväyläksi 4 km pitkä kanava. Vuotson kanavalla pituutta on kuitenkin kokonaisuudessaan yli 10 km, ks. Mäkipuro s. 266, myös Auer ja Teerimäki s. 131.

¹⁵⁰ Porttipahdan lupa PSVO 26.6.1968, 56/68/I. Lupapäätös annettiin siis säännöstelylain kumoamisen ollessa jo eduskunnan käsittelyssä. Lain siirtymäsäännöksiin oli kuitenkin turvattu säännöstelylain aineellisoikeudellisten säännösten soveltaminen (vesioikeudessa omaksutun yleisperiaatteen mukaisesti, ks. VL 22 luku) hankkeeseen siinäkin tapauksessa, että käsittely VO:sa olisi viivästynyt. Lupaa koskevien valitusten ratkaisu KHO 18.6.1969 t. 3641.

selvittäminen ennakolta ilman kokemuseräistä tietoa oli vaikeaa ja olisi viivästyttänyt kohtuuttomasti asian muuta käsittelyä. VL:n säännös edellytti ennakkokorvausten maksamista, tältä osin sovellettiin kuitenkin säännöstelylakia. Säännöstelyllä saavutettava hyöty arvioitiin siis vahinkoja huomattavasti suuremmaksi. Porttipahdan toteuttamisen arvioitiin maksavan 47,2 milj. markkaa. Myös Porttipahdan osalta hakijalle annettiin VL 2:26:n nojalla lupa töiden aloittamiseen ennen päätöksen lainvoimaisuutta.¹⁵¹ Porttipahdan voimalaitoksen lupa myönnettiin VL:n nojalla allasta koskeneen lupapäätöksen jälkeen vielä samana vuonna.¹⁵²

Kun Porttipahdan altaan täytön piti syksyllä 1970 alkaa, sai Kemijoki Oy hallitukselta kirjeen, jossa kiellettiin altaan täyttö. Lokan altaan käyttöönoton myötä ilmenneet ympäristöongelmat olivat saaneet laajaa julkisuutta ja altaiden vaikutuksista vaadittiin lisäselvityksiä.¹⁵³ Kemijoki Oy tilasi aiemmin käyttämältään konsultilta uuden selvityksen, jossa vakuutettiin ongelmien ajan oloon poistuvan ja sen perusteella hallitus peruutti kiellonsa ja altaan täyttö alkoi vain muutamalla viikolla viivästyneenä.¹⁵⁴ Lokan ja Porttipahdan altaat yhdistettiin vuonna 1981 Vuotson kanavalla.

8.3.5 Kemijoen kalastuskorvauksista

Vahingonkärsijät joutuivat odottamaan Kemijoen sulkemisesta Isohaaran voimalaitospadolla, voimalaitoksen rakentamisesta ja toiminnasta kalastukselle aiheutuneiden vahinkojen korvauksia yli 30 vuotta. Korvausten maksamista vuonna 1979 edelsivät lainsäädäntötoimet.¹⁵⁵ KHO oli palauttanut Isohaaraan voimalaitokselle 1964 myönnetyn luvan VO:lle kalastuskorvausten osalta puutteellisen menettelyn vuoksi. Täydentävän katselmuksen jälkeen VO antoi uuden päätöksen vuonna 1977.¹⁵⁶ Vuonna 1979 asia oli valitusten johdosta edelleen vireillä VYO:ssa. Vuosikymmenten kiistasta ja korvausten viipymisestä oli muodostunut erittäin kiusallinen laajemminkin vesirakentamiseen suhtautumiseen vaikuttava asia.

Asiaan puuttuminen lainsäädäntöteitse oli seurausta jokivarren asukkaiden kärsivällisyyden loppumisesta korvausten viipyessä. Kun virkatien käyttäminen, kirjelmät ja esitykset eivät johtaneet toivottuun tulokseen, lähti vuoden 1979 marraskuun viidentenä päivänä maakuntaliitosta, kunnista ja jokivarren kalastuskunnista liikkeelle karvalakkilähetystöksi nimetty valtuuskunta, joka kieltäytyi poistumasta oikeusministeriöstä ennen kuin lupaus asian hoitamisesta

¹⁵¹ Molempien altaiden rakentaminen oli, kuten edellä selostettiin, käynnistetty Kemijoen säännöstelylain 8 §:n mukaisin työluvin. Myös VL 2:26 tuolloin voimassa olleessa muodossaan, L 453/1963 ja myös alkuperäisenä olisi mahdollistanut, valtion ollessa säännöstelyluvan hakijana, erityisestä syystä luvan myöntämisen töiden aloittamiseen omalla ja sopimuksen perusteella toisenkin alueella jo ennen lupapäätöstä.

¹⁵² PSVO 30.10.1968, 56/68/I.

¹⁵³ Lokan täyttö alkoi 11.7.1967. Suomen Luonnonsuojeluyhdistys oli kääntynyt sekä syksyllä 1968 että keväällä 1969 VN:n puoleen Lokan puusto-asiassa. Vaatimuksia lisäselvityksistä esittivät nyt mm. Oulun yliopiston ylioppilaskunta, Helsingin yliopiston pohjoispohjalainen osakunta ja Suomen luonnonsuojeluliitto. Myös valtiontilintarkastajat esittivät kertomuksessaan vuodelta 1968 moitteita metsähallitukselle katsoen, ettei syytä Lokan puuston korjaamatta jättämiseen ollut. Ks. asiasta VaVM 22/1970 vp, myös Nienstedt s. 122-123.

¹⁵⁴ Ks. mm. Voimaa koskesta s. 118.

¹⁵⁵ Pokka lukee myös tämän korvauksia koskevan lainsäädännön kuten Kemijoen säännöstelylain ja myöhemmin myös erityiset suojelulait meillä muodostuneeseen vesioikeudellisten poikkeuslakien jatkumoon, ks. Pokka 1991 s. 6.

¹⁵⁶ Isohaara Vt 23.7.1947, 21/1947, PSVO 18.9.1964, 56/64/I, KHO 21.10.1966 t. 4505. Kalastuskorvaukset PSVO 19.12.1977, 59/77/II.

saataisiin. Tarvittiin kuitenkin vielä presidentin puheilla käynti ja toinen matka Helsinkiin ennen kuin hallitus ryhtyi toimenpiteisiin.¹⁵⁷

Karvalakkilähetystön toiminta ei tapahtunut irrallaan virallisista elimistä ja organisaatioista vaan niiden päätöksiä ja tavoitteita mukaillen. Se ei siten ollut spontaani mielenilmaus vaan pitkään jatkuneiden virallisten ja epävirallisten valmistelujen tulos, jolla kuitenkin oli yhteytensä myös saman vuoden ympäristöliikkeitään, Lappajärvellä, Koijärvellä ja Norjan Altassa.¹⁵⁸ Pokka puolestaan näkee toiminnan jatkona Kemijoki-varren lohitalonpoikien perinteelle oikeuksiensa puolustamisessa kruunua vastaan.¹⁵⁹

Hallitus, Pohjolan Voima Oy ja Kemijoki Oy sopivat jokivarren väen painostustoimien seurauksena järjestelystä, joka mahdollisti korvausten maksamisen vahingonkärsijöille jo ennen päätöksen lainvoimaisuutta. Eduskunta säätöi lain eräiden Kemijoen rakentamisesta aiheutuneiden kalastusvahinkojen korvauskysymysten hoitamisesta ja VN myönsi tarvittavat takaukset.¹⁶⁰ Tämän korvausten maksua koskevan järjestelyn yhteydessä sovittiin myös, että Kemijoki Oy ja Pohjolan Voima Oy ryhtyvät mahdollisesta muutoksenhausta huolimatta välittömästi täyttämään niitä Kemijoen kalakannan säilyttämistä tarkoittavia velvoitteita, jotka PSVO tulee päätöksessään määräämään. Tällä tarkoitettiin pääuoman voimalaitosten hoitovelvoitteita, joista VO antoi päätöksen joulukuussa.1979.¹⁶¹

VYO antoi 1982 korvausasiassa päätöksensä, joka poikkesi merkittävästi VO:n päätöksestä.¹⁶² VYO mm. katsoi, ettei lohien kalastusoikeus kuulunut vesialueiden omistukseen vaan se kuului pääosin valtiolle jo 1700-luvulla kiistelyn kohteena olleen valtion kalastusregalin perusteella, mikä alensi korvauksia ja korvauksiin oikeutettujen määrää.¹⁶³ Samoin tapahtui siinä osalta, jonka korvausalueita rajoitettiin VO:n määräämästä. Kun vielä Kemijoki Oy sai valitusluvan sille VYO:n päätöksellä maksettavaksi määrätystä 10 %:n osuudesta korvauksiin ja KHO kumosi päätöksen¹⁶⁴ tältä osin, ajaututtiin tilanteeseen, jossa poikkeuslain perusteella maksettuja korvauksia olisi jouduttu laajasti perimään takaisin. Tarvittiin vielä lainmuutos, jonka perusteella VYO:n päätöksen ylittäviä korvauksia ei peritty takaisin vaan ne jäivät valtion vahingoksi.¹⁶⁵

¹⁵⁷ Ks. selostus toiminnan taustasta, lähetystön valmistelusta ja toiminnan vaiheista Järvikoski ja Kylämäki, myös Järvikoski 1991 s. 17 ja Pokka 1993 passim, 1994 s. 162-174, ja 1999 s. 231-232.

¹⁵⁸ Ks. näiden ympäristöliikkeiden vaikutuksesta jäljempänä luku 9.1.1.1.

¹⁵⁹ Ks. Pokka 1999 s. 239-240 ja passim kuvaus lohitalonpoikien kamppailusta oikeuksistaan ja veroista, kruunuun, valtiopäiviin vetoamisista, virkateiden käyttämisestä ja myös tottelemattomuudesta.

¹⁶⁰ L 926/1979, jatkossa Kemijoen kalastuskorvauslaki, Pohjolan Voimalle myönnetty takaukset A 964/1979. Valtio takasi myös Kemijoki Oy:lle lainan.

¹⁶¹ Kemijoen kalakannan säilyttämismuutokset PSVO 28.12.1979, 78/79/II. Ks. luku 8.2.4.5.

¹⁶² Kemijoen kalastuskorvaukset VYO 9.6.1982, 33/1982. Ks. myös Pokka 1991 s. 151-152.

¹⁶³ Ks. myös Pokka 1999 s. 239. Kuten mm. Pokka em. kirjoituksessaan osoittaa olivat kiistan juuret vielä paljon varhaisemmat. Kemijoen rakennusvahinkotoimikunta oli 1961 katsonut lohien ja taimenien pyynnin muodostuneen omistusoikeuteen verrattavaksi eduksi eli kuuluvaksi paikallisiin kalastusoikeuksiin, KM 1961:30 s. 39-40, 48-49 (päätelmät).

¹⁶⁴ Kemijoen kalastuskorvaukset KHO 31.5.1983 t. 2231.

¹⁶⁵ L 62/1984.

8.4 Uudistuspyrkimyksiä ennen vesilakia

8.4.1 Hällforsin vesioikeuslakikomitean mietintö

8.4.1.1 Mietinnön lupaedellytys ehdotuksista

Vesioikeuslakia uudistamaan vuonna 1928 asetetun Hällforsin komitean mietintö valmistui 1939. Komiteassa suoritettu työ oli pohjana aiemmin selostetuille muutoksille VOL:iin ja vuoden 1934 käsittelylaille.¹⁶⁶ Vaikkei KM johtanutkaan tavoiteltuun vesilainsäädännön kokonaisuudistukseen antavat sen ehdotukset kuvan vesioikeuden kehittämistarpeista vallinneista käsityksistä. Nämä käsitykset vaikuttivat sellaisinaan VOL:n ja sodan aikana säädettyjen poikkeuslakien tulkintaan ja soveltamiskäytäntöön. Komitean ehdotusten vaikutus ulottui myös VL:n valmisteluun ja säätämiseen yli kaksi vuosikymmentä myöhemmin.¹⁶⁷

Haataja pohti 1951 vesioikeudellisen lainsäädäntötehtävän erityistä vaikeutta ja haastavuutta vertaamalla maa-alueilla tapahtuvan ja vesiin kohdistuvan rakennustoiminnan vaikutusten pysyvyyttä, laajuutta ja syvyyttä ja arvioimalla vesialueisiin kohdistuvien yksityisten ja yleisten intressien tärkeyttä, moninaisuutta ja ristiriitaisuutta.¹⁶⁸

Hällforsin komitean mietinnössä ehdotettiin säädettäväksi 407-pykäläinen uusi vesioikeuslaki, joka rakenteeltaan vastasi jo pitkälti tulevaa VL:a. Ehdotuksen 4 lukuun oli koottu säännökset rakentamisesta vesistöön ja vesivoiman käyttämisestä. Näitä säännöksiä ehdotettiin sovellettaviksi soveltuvien osin myös muuhun vesistöä ja vedenjuoksua muuttavaan toimintaan. Ehdotuksen 11 luvussa olivat säännöstelyä koskevat säännökset. Komitea ehdotti erityisen vesioikeuden perustamista perusteluinaan riittävän perehtyneisyyden aikaansaaminen, vesilainsäädännön yhdenmukaisen soveltamisen turvaaminen sekä Ruotsin vastaavasta järjestelmästä saatu myönteinen kokemus.¹⁶⁹

Ehdotuksillaan komitea pyrki parantamaan merkittävästi vesivoiman käyttöön ottoa edellytyksiä. Komitea piti ”tosiolojen mukaan kehitettävään lainsäädäntöön kuuluvana sekä taloudellisten ja teknillisten näkökohtien kannalta tärkeänä, että valmistetaan entistä suurempi mahdollisuus ottaa voiman kehittäjiksi käytäntöön ne suuret vesimäärät, jotka nykyinen lainsäädäntö kirjaimellisesti sovellettuna määrää juoksemaan hukkaan, samalla kun maamme ostetaan ulkomailta polttoainetta höyryvoiman synnyttämiseksi”.¹⁷⁰

Komitea ehdotti vesivoiman rakentajalle tarvittaessa pakko-oikeutta laitoksen tarvitsemaan ranta-alueeseen ja säännöksiä, jotka olisivat laajentaneet mahdollisuuksia useamman kosken voiman ottamiseen yhdistettynä käyttöön ja mahdollistaneet myös vanhan voimalaitoksen poistamisen uuden, tehokkaamman tieltä.¹⁷¹ Tästä esitettiin komiteassa myös eräviä mielipiteitä, joissa oltiin huolestuneita yksityisen omistuksen periaatteen loukkaamisesta

¹⁶⁶ KM 1939:3, VOL:n muutokset 61/1934 ja 134/1939 ja käsittelylaki 62/1934. Ks. näistä muutoksista luvut 7.2.4.1-7.2.4.2, 7.4.1 ja 7.4.2.

¹⁶⁷ Poikkeuslait 383/1940 ja 196/1941, ks. luvut 8.1.1 ja 8.1.2. KM:n vaikutuksesta VL:n valmisteluun ks. esim. Manner 1990 s. 5-7.

¹⁶⁸ Haataja käyttää esimerkkeinä järvenlaskua, koskenperkausta, patoamista sekä aineiden panemista veteen, Haataja 1951 s. 18-21. VL:n sääntelemien vesitaloushankkeiden vaikutuksien ja niitä koskevien lupa-asioiden oikeudellisten ulottuvuuksien moninaisuutta pohtii myös Vihervuori 2008 s. 506-508.

¹⁶⁹ Ks. KM 1939:3 s. 66 ja 393-394.

¹⁷⁰ KM 1939:3 s. 112.

¹⁷¹ KM 1939:3 s. 113, ks. myös s. 106 ja 145-152.

asetettaessa mahdollisimman tehokas vesivoiman hyödyntäminen yksityisen vesivoiman omistajan edun edelle.¹⁷² Komitean ehdotuksen pohjalta valmisteltiin vuoden 1946 valtiopäiville annettu VOL:n muutosesitys, joka kuitenkin kaatui kiistaan säättämisyjärjestyksestä.¹⁷³

Vesivoiman käyttöönoton kansantaloudellisen hyödyn korostaminen näkyi komitean säännösehdoituksissa ja niiden perusteluissa suhteessa yksityisomistukseen ja myös suhteessa muihin vesiin liittyviin etuihin. Mietinnössä painotettiin, ettei yksityisen omistuksen periaate saanut olla esteenä vesistön tarjoamien etujen hyväksikäyttämislle.¹⁷⁴ Komitea kuitenkin hylkäsi koskivoimakomitean vuonna 1919 tekemät ehdotukset, jotka olisivat merkinneet rakentamattoman koskivoiman siirtämistä valtion omistukseen välittömästi ja jo rakennetun määrääjän kuluttua. Se katsoi ehdotukset oikeusjärjestyksemme sopimattomiksi ja arvioi myös, ettei niiden toteuttamisella saavutettaisi tavoiteltua tehokkuutta.¹⁷⁵

Komitean ehdotuksessa lupaharkinta perustui intressien vertailuun. Yrityksestä saatavaa hyötyä tuli verrata rakentamisesta aiheutuvien kustannusten ja korvattavan vahingon ja haitan yhteismäärään. Ehdotuksen mukaan hankkeen kannattavuuden tuli olla ratkaisevaa lupaa harkittaessa. VOL satoi luvan edellytykset toiselle aiheutettuun absoluuttiseen vahinkoon ja haittaan tai yleisen edun menetykseen, ennen kaikkea valtavyöhykän osalta.¹⁷⁶ Komitean lakiehdotuksen 4 luvun 28 §:n mukaan lupa olisi ollut myönnettävä jos yrityksestä saatava hyöty vähennettynä kustannuksilla oli melkoisesti suurempi kuin korvattavan vahingon ja haitan määrä tai yritys oli yleisen edun vaatima. Yritykseen, joka ei loukannut toisen oikeutta tai yleistä etua olisi voitu komitean mukaan myöntää lupa intressivertailun tuloksesta riippumatta. Ehdotuksen 4 luvun 29 §:n mukaan jos rakentamisesta harkittiin aiheutuvan melkoista vahinkoa paikkakunnan asutukselle, viljelykselle tai kalastuselinkeinolle, huonontavan terveydellisiä oloja tai taikka saavutettavaan hyötyyn nähden suhteettomasti vähentävän luonnonkauneutta tahi loukkaavan muuta yleistä etua, voitiin lupa evätä vaikka hankkeesta olisikin laskettu tulevan edellä todettu hyöty.

8.4.1.2 Hällforsin komitea vesilain tulkinta-apuna?

Hällforsin komitean ehdottamaa lupaedellytyssäännöstöä esitettiin Vuotos-hankkeen lupaprosessissa VL 2:5:n ja VL 2:6:n keskinäisen suhteen tulkinnan apuvälineeksi.¹⁷⁷ Näiden säännösten keskinäinen suhde oli esillä myös uuden vesilain valmistelussa. HE:n perusteluissa ja YmVM:ssa ehdottomat lupaesteet sisältävän säännöksen (uusi VL 3:4.2) ja intressivertailuedellytyksen sisältävän säännöksen (uusi VL 3:4.1) suhde on määritelty poiketen VL 2:5:n ja VL 2:6:n tulkinta- ja soveltamiskäytännöstä.¹⁷⁸

¹⁷² Ks. KM 1939:3 s. 441-444, myös 112-113.

¹⁷³ HE 79/1946 vp, ks. luku 8.4.2.

¹⁷⁴ Ks. KM 1939:3 s. 112.

¹⁷⁵ Ks. KM 1939:3 s. 72-77. Vuoden 1919 ehdotuksesta myös luvussa 7.3.

¹⁷⁶ KM seurasi Ruotsin vuoden 1918 vesilakia, ÄLV 1918:523, rakennuskustannusten sisällyttämisessä vertailuun. ÄLV:ssä omaksuttuja hyödyn ja haitan suhdelukuja komitea piti liian kaavamaisina, ks. KM 1939:3 s. 119-120.

¹⁷⁷ Ks. Hollo 2003 s. 307-309, 313-316. Hepola painottaa yleisesti KM:n merkitystä VL:n valmistelussa. Hän katsoo sen toimivan toissijaisena lähteenä VL:a tulkittaessa, ks. Hepola 2007 s. 211-212. Ks. myös Hepola ja Leppänen s. 61.

¹⁷⁸ Ks. KM 2004:2 sisältämä lakiehdotus s. 47, KM 2006:13 s. 35-36, HE 277/2009 vp s. 11 ja s. 62-63, YmVM 22/2010 s. 8.

KHO katsoi Vuotos-päätöksessään, että VL 2:5 on ensisijainen ja itsenäisesti sovellettava säännös. Jos yksikin säännöksessä mainittujen kolmen luvanmyöntämiseen tunnusmerkistöistä toteutuu, lupaa ei saa myöntää. Tällöin ei ole tarpeen suorittaa VL 2:6:n säädettyä etuvertailua. Vaasan HAO oli 2001 kumonnut VL 2:5:n nojalla PSVO:n 2000 tekemän ratkaisun luvan myöntämisestä Vuotos-hankkeelle. PSVO:n mukaan hankkeesta ei aiheutunut VL 2:5:ssa tarkoitettuja lupaesteen muodostavia vaikutuksia ja hanke täytti VL 2:6:ssa määritellyt lupaedellytykset etuvertailuun perustuen. Vaasan HAO ei ratkaisussaan antanut lausuntoa muista kuin VL 2:5:n soveltamista koskevista valitusperusteista.

Valituksessaan KHO:lle Kemijoki Oy katsoi, että HAO oli tulkinnut VL:a virheellisesti kun se ei ollut tutkinut hanketta VL 2:6:n luvanmyöntämisedellytysten kannalta. Yhtiön mukaan lainsäätäjällä näytetään tarkoittaneen, että ehdottoman luvanmyöntämiseen tutkimista edeltää VL 2:6:n mukaisten luvanmyöntämisedellytysten tutkiminen. Tulkinnassaan yhtiö nojautui Hällforsin komitean edellä selostettuihin ehdotuksiin, joiden se katsoi olevan relevantteja myös VL:n lupaedellytyssäännösten tulkinnan kannalta. KHO totesi tältä osin säännösten keskinäisen suhteen olevan VL:ssa eri tavalla järjestetty kuin komitean ehdotuksessa.¹⁷⁹

Sekä PSVO:n että Vaasan HAO:n ratkaisussa säännösten keskinäistä suhdetta oli tulkittu samoin kuin KHO:n ratkaisussa. Vuotos-päätöstä edeltäneestä oikeuskäytännöstä tai oikeuskirjallisuudestaan ei löytyne tulkintaa, jossa VL:n mukaisen etuvertailun suorittaminen edeltäisi lupaesteharkintaa.¹⁸⁰ Vuotos-päätöksen jälkeen poikkeava tulkinta on kuitenkin ”jäänyt elämään”.

Hollo pitää KHO:n ratkaisun kommentaarissaan valittajan tulkintaa VL:n säännösten sanamuodon mukaan yhtä mahdollisena. Hän toteaa, että Vuotoksen ratkaisun valossa VL:a edeltänyt vesioikeuslakikomitean ehdotuksen rakenne on kestävämpi ja päätöksenteon kannalta ymmärrettävämpi.¹⁸¹ Vesilainsäädännön uudistuksen valmistelutyössä sekä 2004 mietintönsä jättänyt toimikunta että sen työtä jatkanut työryhmä ehdottivat säännösten keskinäisen suhteen muuttamista uudessa laissa siten, että intressivertailuedellytyksen tutkiminen edeltäisi lupaesteiden tutkimista. Molemmat toteavat muutoksen selventävän nykyistä sääntelyä ja korostavan lupaestesäännöksen alkuperäistä luonnetta poikkeussäännöksenä.¹⁸² Hollo puolestaan kirjoitti vuonna 2006 julkaistussa Maankäyttö- ja vesioikeus -teoksessaan, että vaikka edellytykset luvan myöntämiseen olisivat olemassa, voi tulla sovellettavaksi luvanmyöntämiseen. Hän viittaa tässä yhteydessä sekä nykyiseen VL 2:5:n sisältöön että toimikunnan ehdotukseen.¹⁸³ HE:ssä todetaan VL:n keskeistä sisältöä selostettaessa, että lupaharkintaan sisältyy ns. ehdottoman luvanmyöntämiseen tutkinta. HE:n mukaan säännöksen turvaamat oikeushyvät nauttivat kvalifioitua oikeussuojaa. Vaikka luvan myöntämisen edellytykset muutoin olisivat olemassa, estää näiden oikeuksien loukkaaminen luvan myöntämisen.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Vuotos-päätökset KHO 2002:86; Vaasan HAO 14.6.2001, 01/0038/3; PSVO 29.2.2000, 12/00/I.

¹⁸⁰ Ks. mm. Hollo 1991 s. 171-172, Kuusiniemi 1995 s. 12.

¹⁸¹ Hollo 2003 s. 309 ja 314.

¹⁸² KM 2004:2 s. 47 ja 2006:13 s. 35-36. Toimikunta ja työryhmä ehdottivat myös säännöstöä, joka mahdollistaisi lupaesteestä poikkeamisen VN:n päätöksellä. Ks. KM 2004:2 s. 3-4 ja 47-48, KM 2006:13 s. 11-13 ja 36-38.

¹⁸³ Hollo 2006 s. 490, (viittaus KM 2004:2), ks. myös s. 491.

¹⁸⁴ HE 277/2009 vp s. 11.

8.4.1.3 Lupaedellytysten kokonaiusharkinnasta vesilain mukaan

VL:n mukaisen lupaedellytysharkinnan on oikeuskirjallisuudessa usein todettu muodostavan käytännössä kokonaisuuden tai kuten Kuusiniemi ilmaisee muodostavan prosessin, jossa luvan esteiden, luvan edellytysten ja lupamääräysten ym. veloitteiden asettamista koskeva harkinta sulautuvat yhdeksi kokonaisuudeksi.¹⁸⁵ Tämä näkemys on perusteltu riippumatta VL 2:5:n aiemmin todetusta sinänsä itsenäisestä asemasta. Hollon mukaan yleiseltä kannalta merkitykselliset haittatekijät, jotka ovat mukana lupaesteharkinnassa, ovat mukana myös intressivertailussa ja toisaalta lupamenettelyssä on mahdollista ohjata hakija muuttamaan suunnitelmaansa vastaamaan paremmin luvanmyöntämisedellytyksiä, jolloin haittojen määräkin vähenee.¹⁸⁶ Tällöin rajanveto positiivisten edellytysten harkintaan ei voi olla jyrkkä. Lupaesteesäännöksessä on kyse absoluuttisista vahingoista. VL 2:6:ssa on kyse VL 2:11:n tarkoittamien raha-arvoisten sekä yleiseltä kannalta arvotettavien yleisten ja yksityisten etujen ja edunmenetysten vertaamisesta. Etuvertailu kattaa kaikki vahinkotyyppit, myös ne yleisille eduille aiheutuvat vahingot, joita vastaan VL 2:5 antaa määrittelemilleen oikeushyville kvalifioidun suojan.

VL:n soveltamiskäytännöstä VL 2:5 ja 2:6:n harkinnassa ei menettelyn osalta näytä juurikaan olevan erimielisyyttä. Erilaiset, uuden vesilain valmisteluasiakirjoista ilmenevät käsitykset näyttävät koskevan lupaesteesäännöksen suojaamien oikeushyvien ja niihin kohdistuvien vahinkojen arvottamista lupaharkinnan kokonaisuudessa. Tällainen arvio ei ole vältettävissä huolimatta siitä, että lainvalmistelutyön kaikissa vaiheissa korostettiin nyt hyväksytyt uusien säännösten sisällöllistä yhdenmukaisuutta nykyisten kanssa.¹⁸⁷ Vain tästä lähtökohdasta on mahdollista ymmärtää näkemystä, jonka mukaan intressivertailussa voitaisiin päätyä hankkeen sallittavuuteen, vaikka hanke aiheuttaisi lupaesteen kynnyksen ylittävän vahingon.

VL:n valmisteluvaiheen asiakirjat tukevat lupaharkinnan kokonaisuutta ja yksilöitävissä olevien vahinkojen arvioimista yhdenmukaisin perustein riippumatta harkintatilanteen erilaisuudesta lupaesteiden tutkimisessa ja etuvertailussa. Tämä tarkoittaa sitä, että samat vahingot, joita absoluuttisina arvioidaan lupaesteiden kannalta, ovat mukana etuvertailussa yhdessä muiden vahinkojen ja hankkeen hyötyjen kanssa. Lupaesteen tunnusmerkit täyttävä vahinko on kuitenkin sen tasoinen, että syrjäyttää intressivertailun. Vesilakikomitean mietinnössä todettiin ehdotetun VL 2:5:n osalta: ”Tällaisissa tapauksissa on loukkauksen kohteeksi joutuva yleinen etu siksi huomattava, ettei tärkeänkään hankkeen toteuttaminen, mikäli siitä aiheutuisi niin pitkälle menevä yleisvahingollinen seuraus, olisi asianmukaista.” VL 2:11.3:iin sisältyvän intressivertailun soveltamisohjeen taas komitea katsoo ”antavan yrityksen hyödyllisyydestä paremman kuvan kuin pelkkiin raha-arvoihin perustuva vertailu”.¹⁸⁸ Tässä oli siis kyseessä yleiseltä kannalta tapahtuva vertailu.

HE vesilaiksi sisälsi tarkasteltavilta osin pääosin samat perustelut kuin KM. VL 2:5:n lausuttiin siinäkin tulevan sovellettavaksi, kun hankkeesta aiheutuisi ”pitkälle menevä yleisvahingollinen seuraus”.¹⁸⁹ Hankkeesta aiheutuva pitkälle menevä yleisvahingollinen

¹⁸⁵ Kuusiniemi 1995 s. 11-12. Kuusiniemi toteaa kuitenkin osien olevan perusteluteknisesti erotettavissa. Ks. myös erityisesti lupaehdoista Pokka 1991 s.115-118.

¹⁸⁶ Hollo 2006 s. 491.

¹⁸⁷ Ks. KM 2004:2 s. 46-47, KM 2006:13 s. 35-36, HE 277/2009 vp s. 63-64 (intressivertailun sisältöä koskevat säännökset ovat uuden vesilain 3 luvun 6-7 §:ssä) ja YmVM 22/2010 vp s. 8

¹⁸⁸ KM 1958:97 s. 19 ja 21.

¹⁸⁹ HE 64/1959 vp.

seuraus epäilemättä johtaisi myös etuvertailussa kielteiseen tulokseen. Vesilain kanta on, ettei tällaisessa tapauksessa etuvertailua tarvita. Lupaesteen aiheuttava vahinko ei voi sisältyä myönteiseen tulokseen johtavaan intressivertailuun. Hollo ilmaisee saman johtopäätöksen todetessaan, että kun lainkohdassa (VL 2:5) säännellään sen suuruusluokan haittavaikutuksia, joita ei missään olosuhteissa tule sallia, lienee selvää, että suojeltavat arvot eivät ole sellaisia, jotka voitaisiin esimerkiksi intressivertailussa ohittaa hyötyjä kasvattamalla. Hollo korostaa tässä yhteydessä välttämättömyyttä tarkastella erikseen lupaestesäännöksen suojaamia oikeushyviä ja niitä uhkaavien vaikutusten suuruutta.¹⁹⁰ Tämän erittelyn suorittaminen ei säännösten keskinäistä suhdetta tarkasteltaessa, ole tarpeen koska samat arvot ja vahinkoarviot tulevat huomioiduiksi myös asianmukaisesti suoritettussa etuvertailussa.

Vesilakia 1987 muutettaessa VL 2:11.3:sta, joka koskee hyödyn ja haitan vertailua yleiseltä kannalta, poistettiin lisämääräys siitä, että huomiota oli kiinnitettävä toimenpiteen välttämättömyyteen veden tai vesistön tarjoamien etujen saamiseksi hyödylliseen käyttöön. HE:n mukaan säännösmuutoksella haluttiin välttää vesistön eri käyttömuotojen keskinäisessä painotuksessa tapahtuneet muutokset huomioiden virheelliset tulkinnat.¹⁹¹ Säännösmuutoksella vahvistettiin erilaisten yleisten etujen yhtäläinen asema intressivertailussa, asettamatta esimerkiksi voimatalousetua tai muita taloudellisia etuja erityisasemaan ympäristöetuihin verrattuina. Poistetulla hyötyjen painotuksella ei luonnollisestikaan absoluuttisiin vahinkovaikutuksiin perustuvassa lupaesteiden harkinnassa ollut merkitystä. Muutoksen voidaan kuitenkin tulkita korostavan, että yleisille eduille aiheutuvia vahinkoja tai haittoja tulee lupaharkinnassa kokonaisuutena, niin negatiivisten kuin positiivisten edellytysten kyseessä ollessa arvioida yhdenmukaisin perustein. Etuvertailun osalta viitataan tässä siis haittapuolelle otettaviin vaikutuksiin.

Edellä oleva antaa aiheen pohtia onko lupaestesäännöksellä ylipäättään merkitystä VL:n järjestelmässä tai uudessa sääntelyssä, eikö intressivertailuedellytyksen soveltaminen jo estäisi nykyisen lupaestekynnyksen ylittävien vahinkojen syntymisen. Vesilakitöimikunta pohti säännöksen tarpeellisuutta, mutta katsoi säännöksen yleisestävän vaikutuksen kuitenkin perustelevan sen pysyttämistä laissa ja sama perustelu sisältyy myös HE:een.¹⁹²

VL:n hankkeiden vaikutuksiin perustuvassa lupajärjestelmässä on keskeistä, että hyötyjen saavuttamiseksi sallittaville vahingollisille ympäristömuutoksille on raja, jonka ylittäminen ei ole mahdollista. VL:n intressivertailusäännös poikkeaa muusta ympäristölainsäädännöstä, jossa luvat pääsääntöisesti perustuvat vain hankkeen tai toiminnan hyväksyttävyyteen luonnon ja ympäristön kannalta. Hollo pitää intressivertailuun perustuvaa lupaharkintaa ympäristölainsäädännölle vieraana piirteenä.¹⁹³ Vesitaloushankkeiden toteuttamista sääntelevässä lainsäädännössä lupaestesäännöksen voidaan tulkita toteuttavan mm. ympäristöperusoikeuden (PL 20 §) luonnolle ja ympäristölle antamaa suoja.¹⁹⁴

Kokonaisharkinnan kannalta onkin oleellista, mikä lupaestesäännöksen ja siten sen suojaamien oikeushyvien asema on lupaharkinnassa. Tämä liittyy mukaan mm. kysymyksen luonnon itseisarvojen suojasta. Kyse ei siis ole ainoastaan säännöstekniikasta vaan aineellisen

¹⁹⁰ Hollo 2003 s. 313.

¹⁹¹ HE 266/1984 vp.

¹⁹² KM 2004:2 s. 3 ja 47, HE 277/2009 vp s. 63, myös TaVL 3/2010 vp s. 2. Ks.

”ennakkosensuurivaikutuksesta” myös Kuusiniemi ja Kumpulainen s. 255.

¹⁹³ Hollo 2001 s. 269.

¹⁹⁴ VL 2:5 on ainoana säännöstekstinä kirjattu kokonaisuudessaan HE 309/1993 vp perusteluihin luoteltaessa lakeja, jotka liittyvät ympäristöperusoikeuden toteuttamiseen.

harkinnan perusteista. Tästä syystä on perusteltua vielä uuden vesilain vahvistamisen jälkeenkin palata Hällforsin komitean ehdottamien ja VL:n lupaedellytyssäännösten vertailuun. Kyseessä ei ole vain säännösten erilainen tekninen järjestys laissa.

8.4.1.4 Komitean ehdotusten ja vesilain säännösten vertailua

Hällforsin komitean ehdottaman uuden vesioikeuslain 4 luvun 28.1 §:n mukaan lupa rakentamiseen olisi tullut myöntää, jos rakentamisella saavutettavan hyödyn olisi arvioitu olevan yrityksestä aiheutuvia kustannuksia ynnä vahingosta ja haitasta suoritettavaa korvausta melkoisesti suuremman tai jos yleinen etu sitä vaati. Komitea perusteli laajasti yrityksen taloudellisen kannattavuuden selvittämistä lupaharkinnassa.¹⁹⁵ Komitean ehdottama intressivertailusäännös erosi merkittävästi VL:iin sittemmin otetusta säännöstöstä. Ensinnäkin intressivertailu ehdotuksen mukaan olisi tapahtunut yksinomaan raha-arvoisten hyötyjen ja haittojen välillä. Vertailussa ei olisi otettu huomioon yleisille eduille aiheutuvia vahinkoja eikä vertailtu hyötyjä ja haittoja yleiseltä kannalta.

Intressivertailuedellytyksen syrjäyttävän yleisen edun osalta komitea totesi, etteivät yleiseksi eduksi vesistöön tehdyt rakennukset usein tarkoita taloudellista tuottavuutta tai muuta raha-arvoon laskettavaa hyötyä. Kuitenkaan ei komitean mukaan voitu hyödyn arvioimista kokonaan sivuuttaa eikä katsoa yleisen edun vaativan hanketta, jolla vähäarvoisen yleisen edun tyydyttämiseksi tehdään yksityiselle vahinko tai haitta, josta on yrityksen hyödyllisyyteen nähden maksettava suhteeton korvaus¹⁹⁶ – mistään yleisten etujen nettosummasta ei tässä siis ollut kysymys.

Mietinnössä ehdotettua 4 luvun 29 §:ää ei sanamuoto ja perusteluteksti huomioiden tarkoitettu ehdottomaksi. Ehdotuksen mukaan voitiin lupa evätä siitä huolimatta, että yrityksestä laskettiin tulevan hyöty, joka muutoin edellytti luvan myöntämistä, jos rakentamisen harkittiin aiheuttavan melkoista vahinkoa paikkakunnan asuutukselle, viljelykselle tai kalastuselinkeinolle, huonontavan terveydellisiä oloja taikka saavutettavaan hyötyyn nähden suhteettomasti vähentävän luonnonkauneutta tahi loukkaavan muuta yleistä etua.

Komitea totesi, ettei se ollut epäämisperusteluissa halunnut rajoittaa Ruotsin mallin mukaisesti asuutukselle ja viljelyksille aiheutuvaan vahinkoon vaan oli pyrkinyt antamaan säännökselle laajemman soveltuvuuden ja viranomaisille vapaan harkintavallan yleisen edun, kuten valtavyäyläedun, loukkauksen huomioon ottamisessa. Komitea huomautti myös, että vaikka säännöksessä vain luonnon kauneuteen on liitetty arviointi suhteessa saavutettavaan hyötyyn, ei järkevä harkinta saata olla huomioimatta samaa suhdetta kun on kyse muunkin yleisen edun loukkaamisesta.¹⁹⁷ Mietinnössä 4 luvun 29.1 §:ä täydensi saman luvun 28.1 §:ää ja edellytti lupaharkinnan toisessa vaiheessa myös yleisille eduille aiheutuvien ja ei rahassa mitattavien vahinkojen liittämistä edellytysharkintaan. Lupaestesäännös oli kirjoitettu siten, että asuutukselle, viljelykselle ja kalastuselinkeinolle aiheutuvaa vahinkoa tai muuta yleisen edun loukkausta, jolla perusteluteksti huomioiden tarkoitetaan esimerkiksi valtavyäyläetua, tulee arvioida absoluuttisesti. Luonnonkauneuden vähentämiseen komitea liitti suoraan ehdotetussa sanamuodossa vahingon vertaamisen saavutettavaan hyötyyn, mutta kuten edellä

¹⁹⁵ KM 1939:3 s. 119-121.

¹⁹⁶ KM 1939:3 s. 119.

¹⁹⁷ KM 1939:3 s. 122. Järven laskua koskeneeseen 8 lukuun komitea ehdotti VOL:n vastaavan säännöksen (VOL 4:3.1 ja pengerrystä koskien VOL 5:3.2) mukaisesti ehdottomaksi kirjoitettua lupaestesäännöstä, 170.2 §. Ks. VOL:n em. säännöksestä edellä luku 7.2.3.

oleva lainaus kertoo, laajensi perusteluteksti vertailun alaa. Komitean ehdotus olikin pikemmin intressivertailuedellytystä täydentävä kuin ehdottoman lupaesteen asettava säännös.

Hollo kiinnittää erityisen huomion komitean ehdotuksen 4 luvun 29.1 §:n lauseeseen ” vaikka yrityksestä lasketaan tulevan 28.1 §:ssä mainittu hyöty”. Hän toteaa, että tätä lausetta ei ole VL 2:5:n säännöksessä, mikä selittyy hänen mukaansa osin säännösten järjestyksellä.¹⁹⁸

Ottaen huomioon edellä selostetun komitean ehdottaman lupaedellytysäännösten rakenteen ja sisällön, joka poikkeaa ratkaisevalla tavalla VL:n vastaavasta säännöstä, ei VL:n säännösten ”hierarkian” tulkinnassa voida tukeutua komiteamietintöön vedoten säännösten muuttuneesta järjestyksestä aiheutuviin eroihin.

8.4.1.5 Uuden vesilain lupaedellytysäännöstä

Vesilainsäädännön uudistamisesta annetun HE:n yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että laissa selvennetään intressivertailun ja ehdottomien luvanmyöntämiseiden suhdetta lupaharkinnassa siten, että ehdottomat luvanmyöntämiseet tulevat harkittaviksi vasta, jos luvanmyöntämisedellytysten muuten on todettu olevan olemassa. Perustelutekstin mukaan muutoksella korostetaan ehdottoman luvanmyöntämiseen viimesijaisuutta lupaharkinnassa.¹⁹⁹

Uudessa vesilaissa lupaedellytysäännöstö on koottu 3 luvun 4 §:ään siten, että 1 momentissa on sekä haitattomuus- että intressivertailuedellytys ja 2 momentissa säädetään lupaesteistä. Saman pykälän 3 momenttiin on lisäksi otettu säännöstö koskien hakijan oikeutta hankkeen edellyttämiin alueisiin.²⁰⁰ Säännöksen mukaan vesitaloushankkeelle myönnetään lupa 1) jos hanke ei sanottavasti loukkaa yleistä tai yksityistä etua tai 2) hankkeesta yleisille tai yksityisille eduille saatava hyöty on huomattava verrattuna siitä yleisille tai yksityisille eduille koituviin menetyksiin. Lupaa ei 2 momentin mukaan kuitenkaan saa myöntää, jos vesitaloushanke vaarantaa yleistä terveydentilaa tai turvallisuutta, aiheuttaa huomattavia vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonsuhteissa tai vesiluonnossa ja sen toiminnassa taikka suuresti huonontaa paikkakunnan asutus- tai elinkeino-oloja.

HE:n perustelut näyttävät painottavan vesitaloushanketta tukevien etujen merkitystä suhteessa lupaestesäännöksen suojaamiin etuihin, jotka periaatteessa aina voitaisiin etuvertailussa ylittää hyötyjä kasvattamalla, mistä syystä ne tarvitsevat viimesijaiseksi suojakseen lupaestesäännöksen. Lakiteksti ei sanamuotonsa perusteella perustelujen tavoin edellytä intressivertailuedellytyksen täyttymistä ennen lupaesteiden tutkimista, momenttien järjestys ei tähän ole riittävä peruste. Myöskään VL:n osalta ei ole kyse niinkään pykälän järjestyksestä kuin VL 2:6:n sanamuodosta, lain perusteluista ja soveltamiskäytännöstä.

Lupaedellytysten kokonaisuuskannan ja prosessitaloudellisista syistä olisi perusteltua, että lupaesteiden tutkiminen edeltäisi intressivertailun suorittamista kokonaisuudessaan.²⁰¹ Asiallisesti tämä merkitsisi nykyisen VL:n edellyttämän kaltaista harkintaprosessia. Ellei lupaestettä olisi, suoritettaisiin intressivertailu loppuun ja ratkaisun perustelut voitaisiin kirjoittaa noudattaen momenttien järjestystä. Jos taas hankkeen harkittaisiin aiheuttavan

¹⁹⁸ Hollo 2003 s. 308.

¹⁹⁹ HE 277/2009 vp s. 62.

²⁰⁰ Vesivoiman hyödyntämistä koskevan luvan edellytykset vesivoiman omistamisen tai käyttöoikeuden osalta sisältyvät uuden vesilain 8 luvun 2 §:ään.

²⁰¹ Jokelan mukaan prosessitaloudellisten näkökohtien huomioiminen merkitsee, että aineellista oikeustilaa vastaavaan ratkaisuun pyritään lyhintä ja yksinkertaisinta tietä, Jokela 1983 s. 52.

lupaesteen tunnusmerkit täyttävän vahingon, olisi ainoa sisällöllisesti perusteltu, kategoriavirheen välttävä, ratkaisu, ettei myöskään intressivertailuedellytys täyty.²⁰² Perusteluteknisesti saatettaisiin tällöin kuitenkin ajautua erikoiseen tilanteeseen. YmV toteaa lupaestesäännöksen tullevan hyvin poikkeuksellisesti sovellettavaksi, sillä kun intressivertailu on aina tehtävä ensin, on todennäköistä, että jo siinä vaiheessa tulisi ilmeiseksi, jos lupaa ei voida myöntää.²⁰³ Lausutun voitaisiin katsoa viittaavan edellä kuvatun kaltaisen kokonaisharkinnan suuntaan.

8.4.2 Usean kosken rakentaminen yhtenä portaana

Hallitus antoi vuoden 1946 valtiopäiville Hällforsin komitean mietinnön pohjalta valmistellun esityksen VOL 1:5:n muuttamisesta.²⁰⁴ Esityksen perusteluissa todettiin, että vesioikeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen valmistelu oli yhä kesken. Esityksen mukaan ”suunniteltuja laajakantoisia sekä kansantaloudellisesti tärkeitä vesivoiman käytäntöön ottamisyhtymisiä ei kuitenkaan voida toteuttaa soveltamatta niihin nykyajan teknillisiä ja taloudellisia näkökohtia paremmin vastaavia määräyksiä”. Hallitus totesi VOL 1:5:n olevan ainoa säännös vesilaitoksen rakentajan oikeudesta nostaa kiinteällä padolla vesistön vettä vesivoiman lisäämistä varten. Säännös oli kuitenkin tiukka ja hallitus totesikin, että ”jos varsinkin kieltoa - sanottavan vahingon aiheuttamisesta kenellekään - olisi kirjaimellisesti noudatettu, niin ei olisi maassamme voitu saada aikaan montaakaan suurehkoa vesilaitosta”. Säännön arveluttavimpana heikkoutena hallitus piti sitä, että säännöksellä saatettiin suuremmat ja pienemmät yritykset saman absoluuttisen ehdon (haitattomuusehdon) alaisiksi.

Hallituksen mukaan ”todellisuudessa on lupaa vesilaitoksen rakentamiseen myönnettäessä ollut pakko poiketa lain jyrkästä sanonnasta ja sitä sovellettaessa kiinnittää huomiota siihen, ettei suuren, taloudellisesti tärkeän vesilaitoksen rakentamista käy kieltäminen sen johdosta, että se aiheuttaa enemmän kuin sanottavaa vahinkoa”. Hallituksen mukaan ”luvallinen vahinko on verrattava laitoksen tuottamaan hyötyyn niin kuin ulkomaisten nykyaikaisessa lainsäädännössä yleensä määrätään ja myös meidän tulevassa laissamme on ehdotettu”. Säännöksen ehdotusta usean kosken yhdessä tapahtuvasta käyttöön otosta hallitus perusteli erityisesti Ruotsin lainsäädännön esimerkillä.²⁰⁵

HE sisälsi ehdotuksen patoamisen ja säännöstelyn sallimisesta kun vesivoiman käytöstä saatava hyöty ylittäisi merkittävästi yrityksen kustannukset ja vahingon määrän. Valtion säännöstelyhankkeelle lupa olisi voitu myöntää edellyttäen, että niistä aiheutuisi yleistä etua. Valtaväylän ehdotettu säännös olisi sallinut suljettavan kiinteällä padolla, jollei väylässä ollut huomattavaa liikennettä. Ehdotus olisi myös tehnyt mahdolliseksi koskien asema huomioiden ja huomattavan taloudellisen tai teknisen edun vaatiessa myöntää oikeus tehdä toisellekin kuuluvaan koskeen sellainen muutos, että sen vesivoima pysyvästi vähenee tai häviää. Vesilaitoksen rakentaja olisi voitu myös oikeuttaa poistamaan ennen tehty vesilaitos, joka käyttää vain osaa käyttöön otettavasta vesivoimasta tai muuttamaan sellainen vesilaitos niin, ettei se haittaa kosken koko vesivoiman tai useiden koskien yhdistetyn vesivoiman käyttöön ottamista.

²⁰² KHO:n lausunnossa, 26.9.2006 H167/06 s. 3, vesilakityöryhmän mietinnöstä 2006:13 todetaan olevan sinänsä asianmukaista, että kysymys intressivertailusta ratkaistaan ennen ehdottoman esteen käsilläolon tutkimista. Tosin KHO:n mukaan on jo sinänsä toisaalta äärimmäisen vaikea kuvitella tilannetta, jossa jo säännönmukainen intressivertailu ei asettaisi luvulle estettä, mutta ehdoton este sitten kuitenkin olisi käsillä. Ks. myös OM:n lausuntoja ja selvityksiä 2006:26 s. 10.

²⁰³ YmVM 22/2010 vp s. 8.

²⁰⁴ HE 79/1946 vp. Valmistelu tapahtui Haatajan mukaan käytännössä Vt:n toimesta, Haataja 1951 s. 81.

²⁰⁵ Ruotsin ÄLV 1918:523.

Ehdotuksella pyrittiin parantamaan lainsäädännöllisiä edellytyksiä suurten voimalaitos- ja säännöstelyhankkeiden toteuttamiselle. Vesivoiman käyttöönotossa oli pyrkimyksenä voiman tuotannon keskittäminen suuriin laitoksiin vähentämällä patoamisportaita. Esityksellä pyrittiin poistamaan voimassa olleen lainsäädännön omistus- ja käyttöoikeusedellytysten muodossa asettamat esteet suurhankkeiden toteuttamiselta.

HE:ta käsiteltiin vuoden 1948 valtiopäiville asti, jolloin hallitus veti esityksensä pois. LtV oli asettunut puoltamaan lakiehdotusta etsien säännöksille muotoilua, joka olisi mahdollistanut lain säätäminen ilman perustuslain säätämisjärjestystä, mitä PeV oli lausunnossaan katsonut ehdotuksen edellyttävän. Valiokunnan korjausehdotukset eivät kuitenkaan muuttaneet PeV:n käsitystä ja hallitus päätyi esityksen poisvetämiseen.²⁰⁶ Valiokunnan pyrkimys etsiä laille läpimenon turvaavaa muotoa kuvaa sodan jälkeistä aikaa, jolloin koettiin maalle elintärkeäksi luoda teollisuudelle kasvun edellytykset vesivoimavarojen nopealla ja tehokkaalla käyttöön otolla. Voimatalouskomitean mietintö valmistui myös vuonna 1947 ja siinä asetettiin vesivoiman nopean lisäämisen tavoite.²⁰⁷

Sotien jälkeisessä Suomessa myös suurteollisuuden ja sosialistien pyrkimykset yhdistyivät energiapolitiikassa käytännön tasolla. Vasemmistolaiset kansanedustajat olivat porvarillisten puolueiden edustajia valmiimpia puuttamaan yksityiseen omistukseen teknisen ja taloudellisen edistyksen tarjoaman yleisen edun ja työllisyyden nimissä, mikä käy ilmi PeV:n lausuntoihin jätetyistä vastalauseista.²⁰⁸

8.5 Vesilailla rakentaminen pitävämmälle pohjalle

8.5.1 Vesiensuojelusäätelyn merkittävä uudistus

Matti Piipposen johtama vesilakikomitea asetettiin 1951 tarkistamaan Hällforsin komitean ehdotusta ja sen jälkeen tehtyä lainvalmistelutyötä. Komitean ehdotuksen vesilainksi sisältänyt mietintö valmistui 1958. Aikaisemmin samana vuonna oli valmistunut Mannerin johdolla toimineen vesistönsuojelukomitean mietintö, jonka työn tulokset myös sisällytettiin ehdotukseen vesilainksi.²⁰⁹

Vesilakiin otetut uudet säännökset sekä pinta- että pohjavesien suojelusta kertovat vesien tilaa koskevan huolen viriämisestä.²¹⁰ Vesien tilan heikentyminen oli pahimmilla alueilla kaikkien

²⁰⁶ LtVM 25/1947 vp, PeVL 5/1947 vp ja PeVL 8/1947 vp. Jälkimmäisen lausunnon liitteenä oli Haatajan lausunto, jonka merkitys PeV:n johtopäätöksille lienee ollut keskeinen. Haataja vaati lausunnossaan suojaa koskien omistukselle rakentajan hyväksi ehdotettuja pakkotoimia vastaan. Ks. myös Haatajan selostus lakiehdotuksen sisällöstä, 1959 s. 420-422. Sen suurempaa merkitystä jälkispekuloinnille antamatta, voidaan ehkä arvioida Haatajan tiukan linjan osaltaan vaikuttaneen, paradoksaalista kyllä, siihen, että voimalaitosrakentamisen ja vahingonkärsijöiden aseman saattamista asianmukaiselle oikeudelliselle perustalle saatiin odottaa aina VL:n säätämiseen asti. Ko. PeV:n lausunnot ovat sittemmin olleet keskeisessä asemassa PeV:n käsitellessä vesivoiman omaisuudensuojaa, ks. jäljempänä luku 9.1.4.

²⁰⁷ KM 1947:3.

²⁰⁸ Vuonna 1946 oli myös asetettu sosialisointikomitea, jonka mietinnöstä KM 1950:41 ks. edellä luku 8.3.1.

²⁰⁹ KM 1958:97 ja KM 1958:13, HE 64/1959 vp. Vesistönsuojelukomitean ehdotuksista ja työskentelystä ks. Manner 1990 s. 7-14, myös Leino-Kaukiainen s. 45-46. Nämä kaksi komiteaa olivat perustaneet myös vesihallintojaoston, KM1955:43.

²¹⁰ VOL:n periaatteessa tiukasta pilaamiskielosta oli ollut mahdollista myöntää helpotuksia, jos siihen oli erinomaisia syytä. Säännöksen nojalla myönnettiin poikkeuksia etenkin teollisuuden jätevesille. VOL:ssa edellytettyä lakia likaviemäreistä ei oltu säädetty ja VOL:n tulkittiin sallivan asumisjätevesien johtamisen

nähtävissä ja myös haistettavissa ja edellytti toimenpiteitä. Söyrinki käsitteli 1954 julkaistussa Luonnonsuojelun käsikirjassa vesien huolestuttavaa tilaa ja hän totesi vesistöistä tulleen yleisiä likaviemäreitä ja vesistöjen suojelun olevan kansallinen elinkysymys.²¹¹

Suurissa kaupungeissa vesien likaantumisen ongelmaan oli havahduttu jo paljon aiemmin ja Simo Laakkonen katsookin vesiensuojelun olleen ympäristönsuojelun edelläkävijä ja ympäristönsuojelun institutionalisoituneen meillä jo kaupunkien ja kansalaisyhteiskunnan päättäjien ajaman vapaaehtoisen vesiensuojelupolitiikan kautta.²¹² Hänen mukaansa insinöörien kaupungeissa ja kaupunkiliitossa suorittama teknis-tieteellinen perustyö mahdollisti tehokkaan, jätevesien puhdistamojen rakentamista nopeuttaneen lain säätämisen.²¹³

Luonnonsuojelun rinnalla alettiin 1960-luvulla yleisesti puhua ympäristön suojelemisesta, päähuomion kohdistuessa meillä vesiin. Yhteiskunnallisen painostusjärjestön luonteen jo saaneen Suomen luonnonsuojeluyhdistyksen pohjalta perustettiin 1969 Suomen luonnonsuojeluliitto.²¹⁴ Aiemmin pääosin epäpoliittinen luontoharrastajien liike alkoi nähdä ongelmat yhteiskunnallisina ja päähuomio kiinnitettiin teollisuuden aiheuttamiin ympäristöongelmiin.²¹⁵

8.5.2 Eri käyttömuotojen ja asianosaisten aseman turvaamisesta

Vesilaki annettiin toukokuussa 1961 ja tuli voimaan seuraavan vuoden huhtikuun alusta.²¹⁶ VL:lla kumottiin VOL, vuoden 1934 käsittelylaki sekä vuosien 1940 ja 1941 poikkeuslait. Kemijoen säännöstelylaki sen sijaan jäi voimaan VL:n rinnalle.²¹⁷ HE:n perusteluissa todettiin VOL:n säännösten vanhentuneen jo kauan sitten eikä laki vastannut vaatimuksia, joita nykyajan taloudellinen toiminta vesien ja vesistöjen käytölle asettaa. Hallitus korosti erityisesti lainsäädännön vanhentuneisuutta voimalaitosrakentamisen ja säännöstelyn osalta ja totesi lakeja joudutun ”käytännössä soveltamaan niiden sanamuotoa ja tarkoitustakin väljemmin, jolloin on muiden etujen turvaaminen saattanut jäädä riittävää huomiota vaille”.

Hallitus piti merkittävänä puutteina rakentamista koskevien yleisten säännösten, samoin kuin pohjavettä koskevien säännösten puuttumista laista ja korvaussäännösten ylimalkaisuutta. Myös vesioikeusasioiden käsittelyä koskevat säännökset todettiin puutteellisiksi. Toteutetut vesivoiman käyttöönottoa helpottaneet osittaisuudistukset olivat olleet tilapäisjärjestelyjen luonteisia ja usein johtaneet epätydyttäviin tuloksiin. Oikeusturvan kannalta hallitus totesi arveluttavaksi sen, ettei väliaikaisiin lupiin voinut hakea muutosta ja että lakeja oli sovellettu väljästi, eikä ennakkokorvauksista ollut säännöksiä ennen vuoden 1957 muutosta. Vaikka

vesistöön, ks. Hollo 1976 s.66-67. KM 1958:13 s. 87 todettiin asumisjätevesiä koskevan tulkinnan olleen virheellinen.

²¹¹ Ks. Söyrinki s. 215-225.

²¹² Ks. Laakkonen 1999 s. 227.

²¹³ Laakkonen 1999 s. 223.

²¹⁴ Ks. Järvikoski 1991 s. 168-169. Painon siirtymistä järjestötoiminnassa klassisesta luonnonsuojelusta ympäristönsuojeluun kuvaa mm. elohopeasaastumisesta hälyttäneen Pekka Nuortevan toimiminen luonnonsuojeluyhdistyksen viimeisenä ja perustetun liiton ensimmäisenä puheenjohtajana, ks. Pasanen s. 182.

²¹⁵ Nienstedt kuvaa ajattelutavan muutosta siten, että perinteinen luonnonsuojelu oli luonnon suojelemista ihmisen toiminnalta eli siinä luonto ja ihminen olivat ”barrikadin” eri puolilla, kun taas ympäristönsuojelussa uhka on yhteinen. Jos luonto tuhoutuu, ei ihmisenkään voi menestyä pitkään. 1960-luvun lopulla ympäristönsuojelunäkökulma oli hänen mukaansa tunnistettavissa perustelusta, että luonnonsuojelu on perimmäinen ihmisen suojelua, Nienstedt s. 24

²¹⁶ VL 264/1961, VL:iin liittyen annettiin laki eräistä vesien käyttöä varten myönnettävistä oikeuksista 266/1961. VL:n nojalla annettiin vesiasetus 282/1962 ja A vesiensuojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä 283/1962.

²¹⁷ Ks. perusteluista VVM 1/1960 vp.

sotien jälkeisissä oloissa vesivoiman ripeää rakentamista oli pidetty maan kehittymisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä, oli rakentamisesta kärsimään joutuvien asema alkanut näyttää yleisesti kestävämmältä, oikeusvaltioon sopimattomalta.²¹⁸

Isohaaran voimalaitoksen väliaikaista lupaa koskevaan Kemin maalaiskunnan jakokunnan osakkaiden kanteluun 1953 antamassaan päätöksessä eduskunnan oikeusasiamies (EOA) totesi lain itse asiassa lain olevan heidän puolellaan. VN:lle lähettämässään kirjeessä EOA totesi käytännön ja voimassa olevan oikeuden välille päässeen muodostumaan vakavan ristiriidan. Hän katsoi lain miltei uhkarohkealla tulkinnalla joudutun tilanteeseen, jossa suurvoimalamme on perustettu oikeudellisesti epäselvälle pohjalle. Hän ehdotti VN:lle vuoden 1941 poikkeuslain täydentämistä siten, että väliaikaisten lupien varassa toimivien voimalaitosten perustaminen saadaan kiistattomasti lailliselle pohjalle ja että lähitulevaisuudessa luvat voidaan myöntää ilman tulkinnallisia epäilyjä.²¹⁹

VL:n aineellisilla säännöksillä lisättiin vesiasioiden julkisoikeudellisia piirteitä, mutta prosessuaalisesti päädyttiin tuomioistuinjärjestelmään.²²⁰ VL:lla perustettiin vesioikeudet ensimmäisen asteen erityistuomioistuimiksi ja Vaasan hovioikeuden yhteyteen erityinen vesiylioikeus. KHO:sta tuli vastoin hallituksen kantaa lakiesityksen eduskuntakäsittelyssä pääasiallinen valitusaste hakemusasioissa. Korvauskysymyksiä koskevat valitukset tuli kuitenkin käsitellä vesiylioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa. Muutoksenhakujärjestelmästä tuli siten hidas ja myös vaikeaselkoinen.²²¹

Pohjolan Voima Oy:n historian kirjoittaja arvioi voimatalouden valtakauden päättyneen vesilain säätämiseen tai itse asiassa jo hieman sitä ennen, koska tulevan lain sisältö tunnettiin jo vuosia ennen sen voimaantuloa.²²² Pokka puolestaan toteaa, että VL valmisteltiin 1950-luvulla, jolloin vesien käyttö voimatalouteen oli etusijalla ja hankkeista kärsineiden etujen tosiasiallisen huomioimisen tielle jäi monia tosiasiallisia esteitä vielä aineellisoikeudellisten säännösten muututtua.²²³ Arvio vesivoiman valtakauden väistymisestä onkin ilmeisen liioitteleva kun otetaan huomioon aiemman sääntelyn pitkälle jatkuneet vaikutukset, joihin Pokka viittaa, VL:n säätämisestä huolimatta voimaan jäänyt lainsäädäntö ja sen soveltamiskäytäntö, VL:iin otetut rakentajien asemaa helpottavat uudistukset kuten yleinen pakkotoimisäännöstö ja yhteisen vesivoiman käyttöönottamista koskeva säännöstö²²⁴ ja myös välittömästi VL:n voimaantulon jälkeen lakiin tehdyt muutokset.

Vesivoimarakentamisen valtakauden päättyminen on käytännössä selvimmin ajoitettavissa vasta 1970-luvun lopulle ja 1980-luvun alkuun, jolloin yksittäisenä tapahtumana esille nousee ensin Huopankosken voimalaitosluvan päättäminen²²⁵ ja sitten syvempää muutosta

²¹⁸ Asianosaisten ”oikeudeton” asema oli keskeinen lähtökohta Haatajan kritiikissä poikkeuslakeja ja niiden soveltamiskäytäntöä kohtaan, ks. mm. loppuhuomautukset 1959 s. 422-424. Ks. asianosaisten asemasta myös KM 1958:97 s. 4-5.

²¹⁹ EOA päätös 11.2. 1953 nro 257. Ks. myös edellä luku 8.2.2.

²²⁰ VO:ssä käsiteltävien asioiden luonteesta ks. Vihervuori 1990 s. 99.

²²¹ Manner katsoi tämän kuvastavan eduskunnan vieroksuva suhtautumista erikoistuomioistuinjärjestelmää kohtaan, Manner 1990 s. 17. Lain saama sisältö johti välittömiin muutospyrkimyksiin, HE 63/1961 vp ja HE 112/1962 vp. Yhtenäinen muutoksenhakulinja toteutui vastavuonna 1987, 467/1987.

²²² Ks. Hoffman s. 196. Mm. Valajaskosken väliaikaisessa luvassa vesilain ennakoitiin on näkyvissä, ks. luku 8.2.5.2.

²²³ Pokka 1991 s. 41. Pokka viittaa tässä yhteydessä mm. käsittelyn hitauteen.

²²⁴ Ks. voimalaitosyhtiöstä Vihervuori 1999 s. 284.

²²⁵ KHO 1978 II 123.

kuvaavina koskiensuojelulainsäädännön valmistelun käynnistäminen, Ounasjoki-laki ²²⁶ ja hallituksen vuonna 1982 tekemä päätös luopua Vuotoksen altaan rakentamisesta.

VL:lla vahingonkärsijöiden asema lupamenettelyssä kuitenkin turvattiin ²²⁷ ja erilaiset vesien käyttöön liittyvät edut saivat suojaa ja ne nostettiin arvioitaviksi voimatalousedun rinnalle. Voimaa koskesta -teoksessa arvioidaan lain kuitenkin lähteneen liiaksi intressikohtaisuudesta ja antaneen riittämättömästi tukea uudelle moninaiskäytön ajatukselle. Tästä syystä hallinnon katsottiin olevan avainasemassa vesistöjen käytön suunnittelussa. Tämä puolestaan johti pitkien kiistojen jälkeen vesihallituksen perustamiseen vuonna 1970. ²²⁸

Vesiensuojelu, vesien ja vesistöjen virkistys- ja vapaa-ajankäyttö, maisema ja alueiden käytön suunnittelu sekä luonnonsuojelu olivat jo 1950- ja 1960-luvuilla ajoittain myös muutoin poliittisella agendalla. Uusi kalastuslaki valmistui 1951, maankäyttöä ja rakentamista ohjaamaan säädettiin 1958 rakennuslaki ja 1965 terveydenhoitolaki. Maiseman suojelusta ja luonnon virkistyskäytöstä käyty keskustelu johti vuonna 1966 HE:een rannansuojelulaiksi, joka kuitenkin raukesi säättämisjärjestystä koskevan kiistan seurauksena. ²²⁹

VL:n ensimmäinen vuosikymmen oli kuitenkin suurten voimataloudellisten vesirakennushankkeiden ja Lapissa niitä varten säädetyin erityislainsäädännön aikaa. Vaikka 1960-luvulla toteutetut vesivoimahankkeet olivat Suomen historian mittavimpia, alkoi vesivoiman tuotantokapasiteetin osuus energiantuotannossa kuitenkin jo supistua.

Vesivoimaenergian tuotanto kasvoi 1960-luvulla enää 25 %:lla n. 2000 MW:iin, kun höyryvoiman osuus kaksinkertaistui 2500 MW:iin. ²³⁰ Kehitysodotukset eivät enää nojanneet yhtä vahvasti vesivoimaan kuin edellisellä vuosikymmenellä ja tälläkin alkoi olla merkitystä sekä suhtautumisissa vesivoimaan että sen käyttöönnoton sääntelyyn.

8.5.3 Yleiskielloista ja luvantarpeesta

Vesilainsäädännön perustaksi tuli vesien käytön ennakoivalvonta. VL:ssa säädetään vesille ja niiden käytölle vahinkoa tai haittaa aiheuttavan toiminnan luvanvaraisuudesta. ²³¹ Lakiin otettiin VOL:n tavoin yleiskiello, jotka nyt ulotettiin myös pohjaveteen, vesistön

²²⁶ Ounasjoki-laki 703/1983.

²²⁷ Tällä viitataan mm. ja valistusoikeutta koskeviin säännöksiin ja virallisperiaatteeseen. VL:n säännökset muuttivat myös suurten vesistöhankeiden katselmustoimitusten luonnetta VOL:n ja poikkeuslakien aikaan verrattuna. Ks. edellä esimerkiksi luvut 8.2.2-8.2.3. Uudessa vesilaissa ei ole säännöksiä katselmustoimituksesta, jonka käyttöä on lainmuutoksilla jo rajattu ja joustavoitettu lupaprosessin lyhentämiseksi, L 308/1990 ja 553/1994. Hallitus perustelee katselmustoimituksista luopumista käsittelyaikaisten lyhentämisen lisäksi mm. sillä, että toimitusmiehet hoitavat niissä hakijalle kuuluvia velvollisuuksia, HE 277/2009 vp s. 25. YmV toteaa kuitenkin hakemusten laadun parantuneen. Valiokunta viittaa myös laajojen hankkeiden vanhinkonkärsijöiden suureen määrään, mutta pitää selvitysmenettelyä (uusi VL 11:16) riittävänä turvaamaan heidän vaikuttamismahdollisuutensa, ks. YmVM 22/2010 vp s. 10.

²²⁸ Kyseessä oli aluksi ns. virastokiista maataloushallituksen ja TVH:n välillä, myöhemmin poliittinen kiista koskien uuden hallinnon sijoittamista maatalousministeriön tai sisäasianministeriön alaisuuteen. Ks. Voimaa koskesta s. 209, Nienstedt s. 56-62.

²²⁹ Kalastuslaki 503/1951, rakennuslaki 370/1958, terveydenhoitolaki 469/1965, ehdotus rannansuojelulaiksi HE 2/1967 vp.

²³⁰ Hoffman s. 91.

²³¹ VL 2:23:n nojalla annetussa A 283/1962 säädetään ilmoitusvelvollisuudesta eräiden aineiden päästämisestä sekä eräiden tehtaiden ja muiden rakentamisesta.

sulkemiskielto (VL 1:129), muuttamiskielto (VL 1:15), pohjaveden muuttamiskielto (VL 1:18), ja pilaamiskielto (VL 1:19) ja pohjaveden pilaamiskielto (VL 1:22). Pohjaveden pilaamiskielto (VL 1:22) oli ehdoton, muutoin kielletyn vaikutuksen aiheuttaminen edellytti VO:n lupaa.²³² VL 3:2:n mukaan voimallaitoksen rakentamiseen on aina haettava lupa.²³³

Muuttamiskielto 1961 säädetyssä muodossaan kielsi ilman lupaa ryhtymisen toimenpiteeseen, josta voi aiheutua sellainen vesistön aseman syvyyden, vedenkorkeuden tahti vedentuoksun muutos, joka saa aikaan vahinkoa tai haittaa toisen vesialueelle, kalastukselle, maalle, rakennukselle tai muulle omaisuudelle taikka aiheuttaa tulvan vaaraa tai yleistä vedenvähyyttä, huonontaa vesistön puhdistautumiskykyä, muuttaa valtavylyä, vaikeuttaa yleisen kulku- tai uittoväylän käyttämistä taikka muulla edellä mainittuun verrattavalla tavalla loukkaa yleistä etua. Luvantarpeen synnyttävät vaikutukset painottuivat edelleen VOL:n tapaan toisen varallisuusarvoisten etujen loukkauksiin ja yleisistä eduista vanhastaan keskeiseen valtavylyläetuuun sekä tulvan vaaran ja vedenvähyyden aiheuttamiseen. Mukaan tuli kuitenkin myös vahingollinen vaikutus vesistön puhdistautumiskykyyn sekä periaatteessa kaiken vahingolliseksi arvioitavan vaikutuksen sisältävä muu yleisen edun loukkaus. Pohjaveden muuttamiskiellon lähtökohtana oli veden käyttö talousvetenä ja kiellolla turvattiin toisen kiinteistöllä olevaa tai erityisen antoisaa pohjavesiesiintymää.

VL:ssa muuttamislupa ja pilaamislupa säädettiin erillisiksi, myös lupaedellytysten osalta eräin osin toisistaan poikkeavalla tavalla.²³⁴ Pilaamiskieltoa ja VL 10:24:ää ei kuitenkaan kirjoitettu pelkästään koskemaan jätevesien johtamista vesistöön vaan kaikenlaisista päästöistä aiheutuvaa pilaamista. Siten esimerkiksi tekoallashankkeen ja säännöstelyn pilaavat vaikutukset saattoivat olla luvan tarpeen laukaiseva tekijä.²³⁵ Tällaiset hankkeet olivat kuitenkin pääsääntöisesti muuttamiskiellon piirissä ja niiden lupaedellytykset määräytyivät VL 2 ja 8 lukujen säännösten nojalla. Käytännössä muuttamislupaa edellyttävien rakentamishankkeiden mahdolliset pilaavat vaikutukset jäivätkin lupaharkinnassa usein tarkastelun ulkopuolelle tai vähälle huomiolle.

8.5.4 Lupaedellytyksistä ja lupaharkinnasta

Rakentamisesta vesistöön säädetään VL:n 2 luvussa, jonka säännöksistä suurta osaa on sovellettava myös vesistöhankeisiin, joista on säädetty lain muissa luvuissa. VL 2:5:n lupaestesäännöksen vuonna 1961 saama sisältö on jo käsitelty edellä samoin kuin VL 2:6:n sisältämää intressivertailuedellytystä ja näiden säännösten keskinäistä suhdetta lupaharkinnan kokonaisuudessa.²³⁶ VL 2:6:n mukaan lupa voidaan myös myöntää hankkeen haitattomuuden

²³² Pilaamiskielto ja pohjaveden pilaamiskielto siirrettiin vuoden 2000 ympäristölainsäädännön uudistuksessa YSL:iin, 86/2000, VL:n muutos 88/2000. VL 1:19 sisältää nykyään suppea-alaisen, tietyjä hanketyyppejä koskevan pilaamislupantarvesäännöksen.

²³³ VL 2:2.2:ssa on säädetty eräiden rakennelmien kuten yleisen kulku- tai uittoväylän yli rakennettavan sillan aina edellyttävän lupaa. VL 7:2:n mukaan myös järven kokonaan tai osaksi tapahtuvaan kuivattamiseen tarvitaan aina lupa. Ks. uuden vesilain sisällöstä pienvesivoiman käyttöönoton ja järvenlaskujen luvantarpeen osalta luku 9.4.3.3.

²³⁴ VL 10:24 säädettiin pilaamisluvan edellytykseksi, että aiheutuva haitta on katsottava saatavaan etuun verrattuna suhteellisen vähäiseksi. Muuttamiskieltoisäännöksessä tarkoitetun vahingollisen seurauksen aiheuttaminen ilman lupaa on mahdollista, mikäli vahinkoa aiheutuu vain yksityiselle, joka antaa tähän suostumuksensa. Pilaamiskiellon osalta tämä ei ollut mahdollista. Muuttamiskiellon piirissä olevien hankkeiden osalta ei ollut myöskään vesiensuojeluvuorotteiden asettaminen pakollista.

²³⁵ Ks. Hollo 1976 s. 102-103.

²³⁶ Ks. edellä luvut 8.4.1.1- 8.4.1.5.

perusteella²³⁷ ja lain alkuperäisessä muodossa lupa voitiin myöntää myös sillä perusteella, että hanke oli yleisen tarpeen vaatima. Haitattomalta hankkeelta edellytetään kuitenkin myös hyötyisää tai suojaavaa tarkoitusta. Yleisen tarpeen edellytyksen täyttyminen liittyi lain perustelujen ja oikeuskäytännön mukaan useimmiten valtion ja julkisen viranomaisen hakemiin hankkeisiin.²³⁸ Yleisen tarpeen edellytyksen täyttyminen syrjäytti intressivertailun, muttei ehdottomien lupaesteiden tutkimista.

VL 2:11:ssa säädetään mitä on otettava huomioon hankkeesta saatavana hyötynä ja siitä aiheutuvana vahinkona ja haittana ja muuna edun menetyksenä. Voimalarakentamisen osalta hyötynä oli lain alkuperäisessä muodossa otettava huomioon vain käyttöön otettavalla vesivoimalla keskimäärin tuotettavan sähkön hinta kaksikymmenkertaisena (VL 3:3). Säännöstelyn osalta huomioitavaa hyötyä oli alkuperäisen säännöksen mukaan kaikki säännöstelyn toteuttamisesta johtuvat edut, niihin luettuna käyttökelpoisen vesivoiman määrä ja arvon lisäys, maan tuottokyvyn tai käyttöarvon lisääntyminen, parempi mahdollisuus kuivattaa maata tai muutoin tällaisella tavalla käyttää omaisuutta entistä hyödyllisemmin, uittokustannusten vähentyminen, liikenteen hyväksi käytettävien varojen säästö, vedensaantietu sekä vesistön puhdistautumiskyvyn paraneminen (VL 8:2).²³⁹ Hyödyt oli säännöksessä määritelty vastamaan säännöstelyn tarkoituksesta säädettyä (VL 8:1).

Intressivertailussa rakentamisesta johtuvana vahinkona, haittana tai muuna edunmenetyksenä oli otettava huomioon sekä yleistä etua koskevat että yritykseen osallistumattoman henkilön omaisuudelle ilman asianomaisen suostumusta aiheutetut sanotunlaiset seuraukset, niihin luettuna myös rakentajan lupapäätöksen yhteydessä saamat käyttö- tai lunastusoikeudet. Etuvertailua koskevien säännösten mukaan ei itse rakentamisesta tai muusta hankkeen toteuttamisesta hakijalle aiheutuvia kustannuksia oteta huomioon eikä alkuperäisen säännöksen mukaan myöskään vahinkoja, joiden korvaamisesta hakijan ja vahingonkäräjän kesken on erikseen sovittu tai kustannuksia vapaaehtoisista kaupoista. Etuvertailua suoritettaessa on otettava huomioon myös vailla raha-arvoa olevat edut ja edut, joiden raha-arvo on vaikeasti määriteltävissä. Vertailua tuli suorittaa myös yleiseltä kannalta kuitenkin lain alkuperäisten säännöksen mukaan siten, että toimenpiteen välttämättömyys vesistön tarjoamien etujen saamiseksi hyödylliseen käyttöön tuli ottaa huomioon.

Vesilakikomitean mietinnössä perusteltiin etuvertailun käyttöön ottoa muita lupaedellytyssäännöksiä laajemmin. Taustalla oli VOL:n haitattomuusvaatimuksen soveltumattomuus suuriin vesirakennushankkeisiin ja varmasti myös aiemmat kariutuneet yritykset säättää intressivertailu lupaharkinnan perustaksi. Komitea viittasi Ruotsiin vesilainsäädäntöön, johon intressivertailuperiaate oli hyväksytty, mutta samalla se kuitenkin katsoi, että yrityksestä aiheutuvien kustannusten sisällyttäminen intressivertailuun Ruotsin lain tavoin johtaisi ongelmiin.²⁴⁰ Komitean mukaan, jos hankkeen kustannukset ovat suuret, ei lupaa usein voida myöntää siinäkään tapauksessa, että aiheutuva varsinainen vahinko ja haitta olisi vähäinen. Tällaista taloudellista holhousta tuskin komitean mukaan voi pitää vesilain

²³⁷ Tämän tutkimuksen piirissä oleviin hankkeisiin on lupa haitattomuusedellytyksen perusteella myönnetty lähinnä kun on ollut kyse laitteiston tai rakennelmien uusimisesta entisenlaisina.

²³⁸ HE 64/1959 vp. Yleisen tarpeen perusteella ei lupia voimalaitoksille ja energiataloudellisille säännöstelyhankkeille ole myönnetty.

²³⁹ Säännöstelyluvan sisältöä käsitellään mm. luvussa 9.2.4.2.

²⁴⁰ Pietilä kutsuu Ruotsissa omaksuttua intressivertailua kansantaloudelliseksi kun taas VL:ssa omaksuttiin pakkotoimipohjainen vertailu, ks. Pietilä s. 80-81. KM 1939:3:ssa oli omaksuttu kansantaloudellinen lähtökohta.

tarkoituksena.²⁴¹ Vesilakikomitea katsoi myös, ettei pelkästään rahamääräistä vertailua käytettäessä aina voida riittävästi huomioida niitä yleiseen etuun kohdistuvia vaikutuksia, joita yrityksellä on joko hyödyn tai vahingon muodossa saattaa olla.²⁴² HE:ssa vesilaksi painotettiin ehdotetun säännöksen merkitystä vesirakennushankkeiden toteuttamisen kannalta ja lainsäädännön saattamisessa vastaamaan tosiasiallisia tarpeita. Säännösten saama sisältö ja rahassa tapahtuvan vertailun paino ja lupaestekynnyksen nostaminen korkeaksi käytännön ratkaisutoiminnassa johtikin suurten energiataloudellisten hankkeiden lupaedellytysten varmistumiseen.

Nykyisen sisältönsä huomioitavat edunmenetykset määrittelevä VL 2:11.2 sai vuonna 1996 annetulla lainmuutoksella. Huomioitaviksi tulevat nyt myös kustannukset sellaisista vahingoista ja edunmenetyksistä, joista hakija on yrityksen toteuttamiseksi erikseen sopinut asianomaisen kanssa samoin kuin vastaavassa tarkoituksessa hakijalle vapaaehtoisesti luovutettujen alueiden hankkimiskustannukset.²⁴³ Etuvertailun kehittämistä pitemmälle, nettohyötyperiaatteen mukaisesti kaikki rakentajan kustannukset huomioivaksi oli YmV vuonna 1994 pitänyt tärkeänä.²⁴⁴ Vuoden 1996 lainmuutoksella muutettiin myös VL 3:3.2:n sisältöä siten, että vesivoimalla keskimäärin vuosittain tuotettavan sähkön kaksikymmenkertaisen hinnan lisäksi on otettava huomioon myös rakentamisesta muutoin saatava hyöty. Uudessa vesilaissa ei intressivertailun sisältö juurikaan muutu, vesivoiman käytöstä saatavat hyödyt kuitenkin tulevat huomioitaviksi jossain määrin nykyistä laajemmin (uusi VL 8:2.2).²⁴⁵

VL 2:4:ssä säädettiin, että muinaismuistojen suojaamisen sekä luonnonsuojelun osalta on vesistöön rakennettaessa noudatettava mitä erikseen on säädetty. Säännöksellä viitattiin alun perin vuoden 1923 LSL:iin ja muinaismuistolakia edeltäneeseen asetukseen.²⁴⁶ Vihervuori huomautti väitöskirjassaan vuodelta 1981, ettei pykälässä voinut olla kyse kattavasta sääntelystä luonnonsuojeluintressin (ja vastaavasti muinaismuistojen suojeluintressin) osalta. Jos näin olisi, näiden intressien huomioiminen olisi mahdollista vain jos se VL:n ulkopuolisista säännöksistä johtuen olisi välttämätöntä. Vihervuori katsoi, että kun luonnonsuojeluintressiä ei ole VL:n lupaharkinnassa suljettu ulkopuolelle voi se tapauskohtaisesti olla relevantti silloinkin kun legaalisoija ei nojaudu VL:n ulkopuoliseen sääntelyyn.²⁴⁷ VL:n lupaedellytyssäännökset antoivat jo vuonna 1961 säädettyssä muodossaan perusteet arvioida hankkeen vaikutuksia ja sallittavuutta myös luonnonsuojelullisin perustein.

VL:n tulkinnassa on lähdetty siitä, että jos lupaedellytykset täyttyvät, tulee lupa myöntää. Vesioikeudellisen hakemusasian käsittelyssä on siis kyse sidotusta eli oikeusharkinnasta. Toisaalta lupaedellytyssäännökset säädettiin joustavia ilmaisuja sisältäviksi, minkä seurauksena oikeusvarmuus voi rakentua vain kattavalle tosiseikastolle ja luotettavalle,

²⁴¹ YmV korostaa uutta vesilakia koskevassa mietinnössään samansuuntaisesti, että lakiin sisältyvällä intressivertailulla tarkoitetaan selkeästi eri asiaa kuin ns. kustannus-hyöty -vertailu eri muodoissaan, koska yhteiskunta- ja liiketaloudellisella kannattavuudella ei ole siinä merkitystä, YmVM 22/2010 vp s. 8.

²⁴² KM 1958:97 s. 19-21.

²⁴³ L 750/1996.

²⁴⁴ YmV 5/1994 vp. OM:ssa valmisteltu esitys sisälsi alkujaan intressivertailun kehittämisen YmV:n toivomalla tavalla. Lausuntokierros kuitenkin osoitti, ettei muutokseen ollut riittävästi valmiutta. HE 54/1996 vp, OM:n lausuntopyyntö 3.10.1995.

²⁴⁵ Ks. HE 277/2009 vp s. 119.

²⁴⁶ LSL 71/1923 ja A 1883 muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta. Nykyisin viittaus LSL:iin, 1096/1996 ja muinaismuistolakiin 295/1963 on VL 1:23 c:ssä.

²⁴⁷ Vihervuori 1981 s. 66. Vihervuoren tutkimus julkaistiin ennen vuoden 1987 lainuudistusta. Hän viittaa tässä yhteydessä Huopanankosken voimalaitoksen lupa-asiaan, jossa luonnonkauneus ja muut maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot muodostuivat ratkaiseviksi luvan päämisperusteiksi.

tieteelliselle tiedolle. Joustavien normien tulkinta on myös herkkä mukautumaan arvojen ja arvostusten muutoksiin. Kyse on ennen kaikkea aineellisesta oikeusvarmuudesta. Lupaviranomaisessa hakemusasian käsittely tapahtuu virallisperiaatetta noudattaen eli lupaviranomaisen on hankittava kaikki asian ratkaisemiseen tarvittavat selvitykset, annettava tarpeelliset määräykset yleisten ja yksityisten etujen suojaamiseksi ja myös määrättävä aiheutuvan vahingon korvaamisesta silloinkin kun asianomainen korvaukseen oikeutettu ei tätä ollut vaatinut.²⁴⁸ Virallisperiaate liittyy myös läheisesti menettelyyn hakemuksen käsittelyssä, jonka tulee vastata asian laatua.

8.5.5 Kaikkea rakentamista koskevista velvoitteista

VL 2:3 koskee kaikkea rakentamista vesistöön, myös sellaista, joka ei ylitä luvantarpeen kynnystä. Myös lupaharkintaa suoritettaessa on huomioitava, että rakentaminen tai muu vesistöhanke toteutetaan siten, että vahinkoa ja haittaa syntyy mahdollisimman vähän ilman kustannusten kohtuutonta lisäämistä. Kyseinen pykälä sisältää siis keskeiset perusteet hankkeen muotoamiselle ja lupavelvoitteiden määrittämiselle²⁴⁹ ja osoittaa myös yhdessä etuvertailun sisältöä koskevien säännösten ja kieltoisäännösten sisällön kanssa millaista tietoa lupaedellytysharkintaa varten edellytetään olevan käytettävissä tai on hankittava.

Vuonna 1961 säädetyssä muodossa VL 2:3:n rakentamiselle em. rajoissa asetetut vaatimukset oli jaettu kolmeen ryhmään. Ensinnäkin vältettävissä olevaa vahinkoa haittaa ja muuta edunmenetystä ei saanut tuottaa rannan tai vesialueen omistajalle. Toiseksi vesistön yleiskäyttömuotoja, kalastuksen harjoittamista ja muita vesistöyrityksiä ei saanut vaikeuttaa, muutoinkaan loukata yleistä tai yksityistä etua, huonontaa vesistön puhdistautumiskykyä tai turmella viihtyisyyttä enemmän kuin tarkoitettuun tulokseen nähden oli välttämätöntä. Kolmanneksi vesistön ja pohjaveden tulevat käyttötarpeet piti voida toteuttaa mahdollisimman vähän supistettuina. Vaatimusten määrittely tapahtui siis pitkälti samoin kuin edellä selostetuissa kieltoisäännöksissä. Kuitenkin säännöksen perusteella myös mm. muuttamisluvan piirissä olevan hankkeen toteuttamisessa oli vältettävä ympäristön viihtyisyyden turmelemista, vaikkei tämä kieltoisäännöksen mukaan ollutkaan luvantarpeen peruste.²⁵⁰

8.5.6 Rakentamistöiden aloittamisesta

Myöntäessään luvan hankkeelle lupaviranomainen saattaa VL 2:26:n nojalla oikeuttaa hakijan aloittamaan työt ennen päätöksen tuleamista lainvoimaiseksi. Töidenaloittamisluvan myöntämisen edellytyksinä oli säännöksen alkuperäisessä muodossa, ettei lupa tehnyt muutoksenhakua hyödyttömäksi ja että olot voitiin palauttaa ennalleen, jos lupa

²⁴⁸ Pietilä erottaa muodollisen ja aineellisen virallisperiaatteen, ks. Pietilä s. 128-130.

²⁴⁹ Lupavelvoitteista säädetään myös VL 2:12-25:ssa ja 11 luvussa korvausten sijasta määrättävistä toimenpidevelvoitteista.

²⁵⁰ Säännöstä on sittemmin jossain määrin muutettu, L 467/1987. Uuteen vesilakiin sisältyy VL 2:3:een perustuva säännös otsikolla ”yleiset velvollisuudet vesivarojen ja vesialueiden käytössä” (uusi VL 2:7). HE:n perustelujen mukaan säännöksen soveltamisalaa ei ole tarkoitus supistaa ja sen todetaan kattavan myös VL 2:22 a:ään sisältyvän velvoitteen kalojen suojaamisesta välppäaidalla. HE:n mukaan säännökseen voidaan perustaa VL 2:3:n tavoin lupamääräyksiä. (viittaus uusi VL 3:10:ssä), ks. HE 277/2009 vp s. 51. Säännös ei kuitenkaan sisällä nykyisen lain tapaan luetteloa vältettävistä seurauksista vaan siinä viitataan ainoastaan yleisen ja yksityisen edun loukkauksen välttämiseen, jos hankkeen tai käytön tarkoitus voidaan saavuttaa ilman kustannusten kohtuutonta lisääntymistä kokonaiskustannuksiin ja aiheutettavaan vahingolliseen seuraukseen verrattuna. Pykälä on ”riisuttu” informaatiosta, mikä ei vaikuta onnistuneelta ratkaisulta säännöksen tarkoituksen kannalta.

muutoksenhaun johdosta evätään tai sen ehtoja muutetaan. Valtiolla oli lisäksi alkuperäisen säännöksen mukaan mahdollista myöntää lupa töiden aloittamiseen omalla tai asianomaisen suostumuksella toisenkin alueella jo ennen lupapäätöstä. Tällöinkin oli kuitenkin edellytyksenä, että otot voidaan palauttaa ennalleen, ellei lupaa myönnetä. Säännös sisälsi lisäksi hakijan oikeuden hakemuksen jättämisen jälkeen ryhtyä omalla tai asianomaisen suostumuksella toisenkin omistamalla alueella sellaisiin rakentamistoimiin, jotka eivät sisältäneet muutoksia vesioloihin ja joihin ei sisällynyt sellaisia rakentamistoimia, joihin VL 2:2:n mukaan ehdottomasti tarvittiin lupa seurauksista riippumatta. Hakijan, valtiota lukuun ottamatta, tuli asettaa vakuus kaiken aiheutuneen vahingon korvaamisesta siinä tapauksessa, ettei lupaa myönnetä.

Säännöksellä töidenaloittamisluvasta pyrittiin osin jatkamaan väliaikaisten lupien hakijan kannalta joustavaa käytäntöä ja estämään pitkäaikaisten muutoksenhakukäsittelyjen tuoma viivytys hankkeen kannalta. Valtion asema luvan hakijana oli tämänkin säännösten osalta varsin vahva. VL:lla tavoiteltiin kuitenkin myös vahingonkärsijän aseman parantamista pitkään jatkuneeseen väliaikaisten lupien kauden oikeudellisesti arveluttavaan aikaan verrattuna ja säännös kirjoitettiin siten, ettei sillä olisi mitätöity muutoksenhaun tarkoitusta. Työlupaa ei myöskään tuolloin rajattu muutoksenhaun ulkopuolelle.

Säännöstä muutettiin kuitenkin merkittävästi väljemmäksi jo kaksi vuotta lain voimaantulon jälkeen.²⁵¹ Talous oli 1960-luvun alkuvuosina voimakkaassa nousussa ja uuden vesivoiman käyttöön ottoa haluttiin nopeuttaa. Säännökseen otettiin esimerkkiluettelo toimista, joihin ryhtymiseksi lupa voitiin myöntää. Näihin kuuluivat patoaminen, kanavien kaivaminen, juoksutus, puiden kaato ja rakenteiden tekeminen. Lupa voitiin myöntää, jos se ei olennaiselta osin tehnyt muutoksenhakua tehottomaksi ja otot voitiin olennaisilta osin palauttaa entisen veroisiksi. Työlupaan ei enää saanut erikseen hakea muutosta. Muutos siis merkitsi parin vuoden tiukempien säännösten jälkeen askelta taaksepäin vahingonkärsijöiden kannalta ja myös ympäristöetujen suojaamisen kannalta mm. vesialueilla suoritettavien töiden tullessa jälleen työluvan piiriin. Hollo toteaaakin muutoksen näyttäneen välillä johtaneen siihen, että saatettiin antaa ehdoton lupa lainvoimaa vailla olevan päätöksen toteuttamiseen.²⁵²

8.6 Suunnittelusta ja moninaiskäytöstä

8.6.1 Vesienkäytön edistämisestä ja muista tavoitteista

8.6.1.1 Vesihallinnon tehtävistä

Luja luottamus yhteiskunnan kehityksen esille nostamien uusien kysymysten ja eriytyvien yhteiskunnallisten tarpeiden hallitsemiseen suunnittelulla oli ominaista 1970- luvulla niin valtion- alue- kuin paikallishallinnossakin.²⁵³ Vesien moninaiskäytön tarpeeseen vastaaminen

²⁵¹ L 453/1963 vp. Lainmuutos väljentyi vielä alkuperäiseen HE 112/1962 vp verrattuna eduskuntakäsittelyssä, LtVM 6/1963 vp. LtV ehdotti myös työluvan myöntämistä muillekin kuin valtiolle ennen lupapäätöstä, mikäli se yrityksen kiireellisen toteutuksen kannalta oli tärkeää. SV ei kuitenkaan ollut valmis menemään yhtä pitkälle, SVM 46/1963 vp. Lainmuutosta, joka sisälsi myös muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamisen, ei kuitenkaan vahvistettu ja laki säädettiin uuden HE 65/1963 vp:n mukaisena.

²⁵² Hollo 1983 passim. Ks. töidenaloittamislupasäännöksen muutoksista 1980- ja 1990-luvuilla luku 9.2.1.

²⁵³ Tätä ilmensivät mm. 1970-luvulla säädetyt kansanterveyslaki 66/1972, laki lasten päivähoitosta 36/1973 ja kunnallislaki 953/1976. Rakennuslain seutukaavaa koskevat säännökset olivat peräisin vuodelta 1968, jolloin myös yleiskaavasäännöksiä muutettiin L 493/1968.

²⁵⁴ ja vesienkäytön kokonaisvaltainen suunnittelu olivat keskeisiä tavoitteita VL:n 1970-luvun tarkistamishankkeessa, joka ei kuitenkaan yltänyt säädöstaralle.²⁵⁵ VL:n soveltamiskäytännössä tarpeiden ja arvostusten muuttuminen sai kuitenkin ilmaisunsa. Moninaiskäytön ja suunnittelun tavoitteisiin kytkeytyi myös vesihallintolain säätäminen.²⁵⁶

Vesihallinnon järjestämisestä annetun HE:n perusteluissa korostettiin hallinnon keskittämisen tarpeellisuutta erityisesti vesien käytön kokonaissuunnittelun ja vesien eri käyttömuotojen huomioon ottamisen kannalta.²⁵⁷ Vesihallintolain 1 §:ssä säädettiin vesihallinnon tehtäviksi edistää vesistöjen ja muiden vesialueiden sekä vesivarojen käyttöä, hoitoa ja tutkimusta, huolehtia vesien ja niiden käytön valvonnasta sekä vahinkojen ja haittojen torjunnasta sekä hoitaa yleisiä vesialueita. Tämän mukaisesti vesihallinnolle siirrettiin tehtäviä niitä aiemmin hoitaneilta hallintoelimiltä. Keskusvirastoksi perustettiin MMM:n alaisuuteen vesihallitus ja piiriorganisaatioksi vesipiirit. VH:n sijoittaminen keskushallinnossa oli tuolloin edelleen kiistelty asia ja sijoitusvaihtoehtona oli esillä myös SM.²⁵⁸

Vesihallintolain 3 §:ssä oli kahdeksankohtainen VH:n tehtäväluettelo, jonka mukaan VH:n tuli huolehtia vesien eri käyttömuodot huomioonottavasta kokonaissuunnittelusta, huolehtia vesien suojelusta, kehittää vedenhankintaa ja viemäröintiä, edistää vesien käyttöä virkistystarkoituksiin, edistää vesivoiman käyttöä, huolehtia tulvasuojelusta, huolehtia vesiin ja niiden käyttöön kohdistuvasta valvonnasta ja edistää vesien tutkimusta. Tuolloin siis nähtiin suunnittelun, toteuttamisen ja valvonnan sekä tutkimuksen keskittäminen tarkoituksenmukaiseksi.²⁵⁹ Myöskään vesivoiman käytön edistämisen ja sen valvonnan kuulumista samalle viranomaiselle ei pidetty ongelmallisena.²⁶⁰ Valtio oli merkittävä säännöstelijä ja TVH, jonka tehtäviä nyt siirtyi uudelle hallinnolle, oli ollut myös merkittävä rakentaja.²⁶¹ Tämän jälkeen vesi- ja ympäristöhallintoa on uusittu jokaisella vuosikymmenellä. Hallinnossa näkyvät samat vaiheet kuin vesilainsäädännön kehittymisessä ja sen kehittämispyrkimyksissä.

²⁵⁴ Pokan mukaan moninaiskäyttötermi epämääräisyydestään huolimatta riittänee kuvaamaan vaatimuksia, joita sekä yksityisten että yleisten etujen turvaamiseksi esitetään vesistön kalastus- ja virkistyskäyttösyistä sekä maisema-arvojen turvaamiseksi, Pokka 1991 s. 278. YmVM 22/2010 vp:ssa s. 3, painotetaan jälleen vesistöjen virkistyskäytön merkitystä ja virkistyskäyttäjien järjestöjen mahdollisuuksia valvoa näitä intressejä mm. vireillepano-oikeutta (uusi VL 14:14) ja valitusoikeutta (uusi VL 15:2) koskevien säännösten puitteissa.

²⁵⁵ KM 1972:B134 ja luonnos HE:ksi vuodelta 1978.

²⁵⁶ Vesihallintolaki 18/1970.

²⁵⁷ HE 185/1969 vp.

²⁵⁸ Ks. PeVL 23/1969 vp ja LtVM 45/1969 vp. Eduskunta edellytti sijoituskysymystä vielä tutkittavan. Taustalla olivat erilaiset näkemykset ympäristönsuojelun hallinnon järjestämisestä, esim. KM 1970:B 25, 1970:B 36.

²⁵⁹ Maa jaettiin 19 alueeseen, joille laadittiin keskipitkän ja pitkän aikavälin vesienkäytön suunnitelmat. Suunnitelmat valmistuivat vuosina 1974-1984. Ne perustuivat vesivarojen, vesistöjen tilan ja käyttömuotojen inventointiin ja niiden avulla pyrittiin eri käyttömuotojen välisten ristiriitojen ratkaisemiseen ja käytön kehittämiseen. Ne toimivat ilman velvoittavuutta vesihallinnon omina toimintaohjelmina sekä suuntaviivoina ja tietolähteinä varsinaisessa vesienkäyttöä koskevassa päätöksenteossa.

²⁶⁰ VH:n pääjohtajaksi nimettiin Simo Jaatinen, joka oli voimataloudellisen vesirakentamisen asiantuntija toimittuaan toimitusinsinöörinä mm. useissa Kemijoen vesistön rakentamisen katselmustoimituksissa. Jaatinen oli viraston ja sen seuraajan vesi- ja ympäristöhallituksen johdossa aina vuoteen 1991 asti.

²⁶¹ Valtion moniroolisuus hallinnossa ja toteuttamisessa (joista VL:a edeltäneenä aikana lupaviranomaisen toimintaakin oli ollut vaikeaa erottaa) johti vielä 1990-luvun alussa tulkintaongelmiin mm. Kyrönjoen suojelulain 1139/1991 säätämisen yhteydessä.

8.6.1.2 Vesilain tavoitteista

VL:ssa ei säädetä yleisestä vesien käytön tai minkään vesien käyttömuodon edistämistavoitteesta, vaan laki jatkaa tässä VOL:ssa omaksuttua linjaa. Haataja nimeää VOL:n keskeisen periaatteen veden luonnollisen tilan muuttamattomuuden periaatteen. Hän toteaa, että arvosteltaessa kysymystä jonkin määrätyn käytön lainmukaisuudesta on lähtökohdaksi otettava veden luonnollinen tila ja käytön siihen aiheuttamat muutokset. Omistusoikeus kohdistuu nimittäin vesialueeseen sen luonnollisessa tilassa, ilman siihen keinotekoisesti tehtyjä muutoksia.²⁶² Haatajan ajattelun keskuksena oli vesialue omistuksen kohteena. Vesialueen tai veden laadun muuttaminen ei ilman muuta kuulunut omistajan oikeuksiin, koska VOL kielsi tällaiset toimet, jos niillä tuotettiin toiselle laissa määriteltyä haittaa.²⁶³ VOL:ssa toiselle aiheutuva, luvan myöntämisen estävä haitta oli luonteeltaan taloudellista. Kyseeseen ei tullut, kuten Haataja tähdentää, esimerkiksi kauneusarvon väheneminen, pieteettiset tai tunnearvot. VOL kielsi toisaalta myös vahingon tuottamisen valtaväylälle riippumatta siitä oliko aiheutuva vahinko luonteeltaan taloudellista vai ei.²⁶⁴

VL:n sulkemis- ja muuttamiskielto, kuten myös aiemmin tässä laissa ollut pilaamiskielto, ilmentävät samaa luonnollisen tilan muuttamattomuuden periaatetta.²⁶⁵ Kiellot ilmaisevat lupakynnyksen, vaikutukset, joiden aiheuttaminen ilman lupaa on kielletty ja samalla lain suojaamat edut. Kieltoisäännökset antavat siten osaltaan säännöspöytäkirjan luvan muotoamiselle ja lupaehtojen asettamiselle.²⁶⁶ Luonnollisen tilan muuttamattomuuden periaatetta ilmentää myös VL 2:5:n säännös ehdottomista luvanmyöntämisestä, joka sisällytettiin VL:iin tavallisessa lainsäätämisympäristössä.²⁶⁷ Vesilakiin omaksuttiin VOL:ia laajempi, omaisuuden loukkaamisesta riippumaton vahingon ja haitan käsite. Yleisen edun käsite ulotettiin joustavin säännöksin valtaväyläedusta kaikkiin niihin vesistöjen ja vesien tarjoamiin etuihin, jotka katsottiin/katsotaan yleiseltä kannalta tärkeiksi. Ympäristöintressit otettiin ”itsenäisinä” mukaan punnintaan. Samalla lain tulkinta perustettiin edelleen oikeusharkinnalle. Juuri näistä syistä lienee perusteltua kutsua vesilakia ensimmäiseksi ”nykyaikaiseksi” ympäristölakiksi.²⁶⁸

²⁶² Ks. Haataja 1955 s. 24-25.

²⁶³ Ks. Haataja 1955 s. 28-60. Haataja viittaa muuttamiskieltoon VOL 1:2 ja pilaamiskieltoon VOL 1:24. Haatajan ajattelua omistusoikeudesta ja rakentamislupasta voitaneen tiivistää siten, että omistusoikeus oli rakentamisoikeuden yksityisoikeudellinen, muut pois sulkeva, edellytys, mutta rakentamislupa konstituoivat rakentamisoikeuden ja sen materiaaliset sisällön. Vrt kuitenkin Hepola 2005 s. 422-426, joka sisältää tästä jossain määrin poikkeavan näkemyksen Haatajan ajattelusta.

²⁶⁴ Ks. Haataja 1955 s. 31 ja 32.

²⁶⁵ Ehdottomia kieltoja ei VL:iin vuoden 2000 uudistuksen 88/2000 jälkeen enää sisälly. Vesien pilaamista aiheuttavan toiminnan sääntely (aiemmat kiellot VL 1:19, 1:22 ja 1:18a), siirrettiin YSL:iin 86/2000.

²⁶⁶ Luvan sisällön kannalta keskeisimpiä säännöksiä ovat VL 2:5, jossa tarkoitettavat vahingot tulee välttää, jotta lupa ylipäätään voisi tulla kyseeseen, VL 2:3, joka sisältää yleisen toteuttamistapaa koskevan normituksen ja VL 2:14-24, joissa säädetään lupavelvoitteista.

²⁶⁷ Ks. L eräistä vesien käyttämistä varten myönnettävistä oikeuksista 266/1961. Perustuslain säätämisympäristössä säädetyllä lailla mahdollistettiin VL:n säätäminen tavallisena lakina. Valtuuslaki sisältää säännökset mm. oikeuksista toisten maa- ja vesialueisiin sekä vesiensuojelu- ja säännöstelymaksuista. Viimeksi mainittuja koskevat pykälät kumotaan uuden vesilain säätämiseen liitettyllä lainmuutoksella. PeV moitti lainsäädäntöuudistuksen valmistelua mm. vesilain säätämisympäristöä jättämisestä vanhan valtuuslain varaan, PeVL 61/2010 vp s. 2. Eduskunta hyväksyi perustelulausuman, jossa edellytetään hallituksen valmistelemaan valtuuslain kumoamishetimituksen annettavaksi eduskunnalle viimeistään vuonna 2017. Pokka toteaa VL 2:5:n perusteella olevan pääteltävissä vesilainsäädännön lähtevän siitä, ettei omistusoikeuteen sisälly suojattua valtaa aiheuttaa huomattavaa vahinkoa ympäristölle ja siellä toteutuville toisten oikeuksille ja eduille, Pokka 1991 s. 175-176.

²⁶⁸ Ks. ympäristöoikeuden kehityksestä esim. Kuusiniemi 2001b s. 48-50.

VOL:n voimassa ollessa säädetyt vuoden 1940 ja 1941 poikkeuslait olivat ”poikkeuslakeja VOL:iin verrattuna” ennen kaikkea siksi, että niiden tehtävä oli edistää vesivoimankäyttöä. Kemijoen säännöstelylailla, joka jäi voimaan VL:n rinnalle, luotiin säännöstö suurten säännöstelyhankkeiden toteuttamiseksi.²⁶⁹ Useat VL:iin sisällytetyt säännökset suosivat rakentamishankkeita ja yleisen tarpeen edellytys suosi soveltamiskäytännössä julkisoikeudellisten hakijoiden hankkeita.²⁷⁰ Perustaltaan lain lupajärjestelmä kuitenkin rakentuu ja rakentui myös alkuperäisessä muodossaan hankkeiden vaikutusten arviointiin hankkeen tai toiminnan luonteesta riippumatta.²⁷¹

8.6.1.3 Uuden vesilain tavoitesäännöstöstä

Tavoitesäännösten sisällyttäminen ympäristön käyttöä sääntelevään lakiin on perusteltua. Tällaisen lainsäädännön tehtävän voi ehkä yleistäen todeta olevan määrittellä mitä ympäristöltä edellytetään ja millaisia seurauksia ympäristössä voidaan sallia. Ympäristöoikeuteen kuuluu keskeisesti tavoitteellisuus ja tulevaisuuteen suuntaaminen. Toisaalta ympäristöoikeus on konfliktioikeutta, jonka tehtävänä on ratkaista käyttö- ja suojelupykimysten ristiriitoja.²⁷² Ympäristölakien uudempaa polvea edustavan maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) tavoitteet ovat laatutavoitteita samoin kuin maa-aineslakiin (MAL) vuonna 1997 otetut tavoitteet. Molemmissa laeissa keskeistä on kestävän kehityksen edistäminen.²⁷³ YSL sisältää ympäristönsuojelun tavoitesäännöstön, joka myös rakentuu kestävän kehityksen, erityisesti ekologisen kestävyyden sekä ympäristön monimuotoisuuden varaan.²⁷⁴ Kokko ja Suvantola ovat tutkineet luonnon monimuotoisuuteen liittyviä KHO:n 2000-luvulla tekemiä päätöksiä ja todenneet perusteluissa kuitenkin vain harvoin viitatus sovelletun lain tavoitesäännöksiin.²⁷⁵

Eduskunnan hyväksymä uusi vesilaki sisältää kolmekohtaisen tavoitesäännöksen (uusi VL 1:1). Lain tavoitteena on 1) edistää, järjestää ja sovittaa yhteen vesivarojen ja vesiympäristön käyttöä niin, että se on yhteiskunnallisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä; 2) ehkäistä

²⁶⁹ Ks. edellä luku 8.3.2.

²⁷⁰ Tämä intressivertailun syrjäyttävä lupaedellytys poistettiin lainmuutoksella 553/1994.

²⁷¹ VL 2:5 ei ollut ohitettavissa myöskään yleisen tarpeen vaatimiksi katsottavien hankkeiden osalta. VL:iin muodostui kuitenkin muuttamis- ja pilaamistyyppisten hankkeiden väliin kuilu, jota sittemmin lainmuutoksinkin ja jossain määrin oikeuskäytännön kautta on kavennettu. Vaikutuksiin perustuvaan luvantarpeeseen, lupaedellytysten määrittelyyn ja lupaehtoihin liittyy resipienttiperiaate, jonka erityisesti pilaamislupien osalta on katsottu edellyttävän päästöjen rajoittamista vastaanottavan vesistön sietokyvyn mukaan, ks. Kotkassari s. 18-19.

²⁷² Ks. esim. Määttä 1999 s. 15, Kuusiniemi 2001b s. 5, Melkas s. 23. Vastakkain ovat usein taloudelliset ja ympäristölliset edut. VL:ssa erisuuntaisten etujen vertaaminen kuuluu lupaharkintaan, ellei VL 2:5 estä luvan myöntämistä.

²⁷³ MRL 132/1999, MRL 1.1 §:n mukaan lain yleisenä tavoitteena on järjestää alueiden käyttö ja rakentaminen niin, että siinä luodaan edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistetään ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitys (MRL 1.2 §:ssa asetetaan osallistumiseen liittyvät tavoitteet). Laissa asetetaan lisäksi alueiden käytön suunnittelulle ja rakentamiselle (sekä osallistumiselle) yksityiskohtaisempia laadullisia tavoitteita. MAL 555/1981 ja lainmuutos 463/1997. MAL 1a §:n mukaan lain tavoitteena on aineiden otto ympäristön kestävä kehitystä tukevalla tavalla.

²⁷⁴ YSL 86/2000, YSL 1 §:n mukaan lain tavoitteena on: 1) ehkäistä ympäristön pilaantumista sekä poistaa ja vähentää pilaantumisesta aiheutuvia vahinkoja, 2) turvata terveellinen ja viihtyisä sekä luonnontaloudellisesti kestävä ja monimuotoinen ympäristö, 3) ehkäistä jätteiden syntyä ja haitallisia vaikutuksia, 4) tehostaa ympäristöä pilaavan toiminnan vaikutusten arviointia ja huomioon ottamista kokonaisuutena, 5) parantaa kansalaisten mahdollisuuksia vaikuttaa ympäristöä koskevaan päätöksentekoon, 6) edistää luonnonvarojen kestävä käyttöä sekä 7) torjua ilmastonmuutosta ja tukea muuten kestävä kehitystä.

²⁷⁵ Ks. Kokko ja Suvantola s. 200-201. He viittaavat tässä yhteydessä ympäristöoikeuden tehtävään suhteuttaa laissa asetetut suojelutavoitteet muihin ympäristöön liittyviin intresseihin. Toisaalta kääntöpuolena voi heidän mukaansa olla, etteivät esim. ekologisen kestävyyden ja luonnonvarojen kestävä käytön tavoitteet välity riittävästi erityissäännöksiin perustuvaan päätöksentekoon.

ja vähentää vedestä ja vesiympäristön käytöstä aiheutuvia haittoja; ja 3) parantaa vesivarojen ja vesiympäristön tilaa. Säännös on kirjoitettu siten, että vesivarojen²⁷⁶ ja vesiympäristön käytön yleinen edistämistavoite näyttää kietoutuvan yhteen laadullisen, kestävyuden tavoitteen kanssa.

Yksityiskohtaisten perustelujen mukaan lain tarkoituksena on turvata vesivarojen ja vesiympäristön tarkoituksenmukainen ja järkevä käyttö erilaiset intressit yhteen sovittavalla tavalla. Tämä kattaa perustelujen mukaan kaikki lain soveltamisalaan kuuluvat käyttömuodot. Käytön tulee olla mahdollista taloudellisesti kannattavalla tavalla ja hyödyntämisen tulosten tulee jakaantua tasapuolisesti ja olla monipuolista ja laajasti hyväksyttyä. Tämän lisäksi HE:ssa painotetaan vesivarojen uudistumisen, luonnon monimuotoisuuden, ympäristön laadun ja tulevien sukupolvien tarpeiden huomioimista. Toiseen kohtaan viitaten perusteluissa todetaan lain tavoitteena olevan myös vesivaroista ja vesiympäristön käytöstä aiheutuvien erityyppisten haitallisten vaikutusten torjuminen. Haittaa voi aiheutua esimerkiksi tulvista, joilla tosin voi olla myös ekologisesti suotuisia vaikutuksia. Tavoitesäännöksen toinen kohta kattaa niin yleisille kuin yksityisille intresseille aiheutuvan haitan. Haitallisilla vaikutuksilla tarkoitetaan perustelujen mukaan sekä vesiympäristössä että maa-alueilla ilmeneviä kielteisiä seurauksia.²⁷⁷

Tavoitesäännös näyttää palauttavan lakiin VL:ssa hylätyn ajattelun, jossa lukratiivisuus ja defensiivisuus ovat erotettavissa ja hanketyypit jaoteltavissa tämän mukaan.²⁷⁸ Säännöksen kohdassa 1 on kyse myös laatuvaatimuksista ja siten hankkeiden haitallisten vaikutusten torjumisesta, mistä seuraa, että 2 kohdan asiallisena sisältönä on defensiivisen hanketyypin, tulvasuojelun erityispainotus.²⁷⁹ Tavoitesäännöksen 3 kohdassa vesivarojen ja vesiympäristön tilan parantamisella todetaan HE:n perusteluissa tarkoitettavan kunnostus- ja ennallistamishankkeita. Tällä ei kuitenkaan olisi itsenäistä viranomaista tai hankkeesta vastaavaa velvoittavaa merkitystä.²⁸⁰

VL:n kokonaisuuteen hanketyyppien erottaminen ehdotetulla tavalla sopisi huonosti. Tulvasuojelun edistäminen VL:n tavoitteena olisi outo, koska tulvasuojelutoimet eivät sinänsä mitenkään eroa muusta vesistöarakentamisesta vaan niihin on liitettävissä hyötyjä ja haittoja samalla tavalla kuin mihin tahansa muuhunkin muuttamishankkeeseen. EU:n tulvasuosuojeludirektiivin jäsenmaille asettamat vaatimukset tulvariskien arvioinnissa ja hallinnassa toteutuvat hallinnon ja suunnittelujärjestelmän luomisen kautta, millä on liittymäkohtansa EU:n vesipolitiikan puitedirektiivin toimeenpanemiseksi annetun vesienhoidon järjestämistä koskevan lain kanssa. Vesipolitiikan puitedirektiivin laadulliset tavoitteet on asiallista huomioida vesitaloushankkeiden toteuttamisedellytyksiä sääntelevän lain tavoitteistossa ja molempien direktiivien mukaiset suunnitelmat lupaharkintasäännöstössä.²⁸¹

²⁷⁶ Ks. vesivarat-käsitteestä edellä luku 6.5.2.3.

²⁷⁷ HE 277/2009 vp s. 41.

²⁷⁸ Jaottelun sopimattomuudesta nykyaikaiseen vesioikeuteen ks. mm. Pokka 1991 s. 3-4. Vrt. KM 2004:2 sisältämän lakiehdotuksen perustelut s. 28.

²⁷⁹ Ks. myös KM 2004:2 sisältämän lakiehdotuksen perustelut s. 28. Uuden vesilain tavoitesäännös noudattaa miltei sanatarkasti toimikunnan ehdotusta.

²⁸⁰ HE 277/2009 vp s. 41.

²⁸¹ Tulvasuojeludirektiivi 2007/60/EY, vesipolitiikan puitedirektiivi 2000/60/EY ja laki vesienhoidon järjestämisestä 1299/2004 (VHJL). Ks. tulvasuojelusta jäljempänä luku 9.5.3.4.

8.6.2 Vesilain tarkistusehdotuksista

Vesilain säätämisestä asti kertyneitä korjaustarpeita purkamaan asetettiin vuoden 1970 alkupuolella tarkistuskomitea, jonka toimeksiannon tehtävistä oli varsin pitkä. Komitean tuli selvittää mm. vesistöjen moninaiskäytön kysymyksiä, vesien käytön suunnittelua, vesiasioiden käsittelyn jouduttamista, muutoksenhakujärjestelmän yksinkertaistamista ja tuomioistuinten asiantuntemusta.²⁸²

Vaikka komitean työ ei sellaisenaan johtanut tuloksiin, ovat monet sen ehdotuksista jossain muodossa sittemmin toteutuneet, useat vuoden 1987 uudistuksessa.²⁸³ Tällaisia olivat mm. muutoksenhakujärjestelmää koskenut ehdotus ja ehdotus VO:n ja VYO:n luonnontaloudellisen asiantuntemuksen lisäämisestä. Komitean mukaan vesioikeuksiin tuli saada limnologeja ja biologeja. Myös katselmustoimituksiin ehdotettiin luonnontalouden asiantuntijaa avustavaksi toimitusmieheksi.

Komitea ehdotti muuttamis- ja pilaamiskielto­säännöksiä muutettaviksi siten, että kiellettyä olisi myös toiminta, josta aiheutuu vahinkoa vedenhankinnalle, luonnonkauneudelle tai muiden luonnon kulttuuri- tai sosiaalisten arvojen melkoista vähentymistä taikka vesistön virkistyskäyttöön soveltuvuuden ilmeistä heikentymistä. Komitean mielestä intressivertailussa tuli hankkeesta saatavaa hyötyä ja aiheutuvaa haittaa painottaa enemmän yleiseltä kannalta. Komitea ehdotti muutoksia, jotka olisivat mahdollistaneet säännöstelyn myös virkistyskäyttöä varten ja edistäneet järvien nostossa virkistyskäyttötarpeiden toteuttamista. Se ehdotti myös kieltoa järven laskulle mikäli sen seurauksena järven luonne ja käyttömahdollisuudet olennaisesti huononevat.²⁸⁴ Myös nämä ehdotukset ovat pääosin toteutuneet. Jotkut ehdotukset toki myös vanhentuivat ajan myötä tai olivat perusteiltaan hataria. Tällainen oli ehdotus vesienkäytön suunnittelujärjestelmää ja oikeusvaikutuksiltaan seutukaavaan verrattavaa vesienkäytön yleissuunnitelmaa koskevan säännöstön ottamisesta VL:iin.²⁸⁵

Komiteamietinnöstä järjestetty lausuntokierros oli varsin kriittinen, monet sen ehdotuksista olivat kuitenkin mukana virkamiestyönä vuonna 1978 valmistuneessa esitysluonnoksessa.²⁸⁶ Uudistustyö kompastui kiistoihin ympäristöhallinnon järjestämisestä ja lupajärjestelmästä. Vesiensuojelun kehittäminen, vesienkäytön kokonaissuunnittelun järjestäminen ja moninaiskäytön edellytysten parantaminen olivat luonnoksen keskeisiä tavoitteita. Viimeksi mainittua tavoitetta palvelevien ehdotusten tarvetta perusteltiin sillä, että vesilakia säädettäessä vesistö­rakentamista pidettiin lähes ainoana vesien hyödyllisenä käyttöönottona. Vesien suojelussa VL:n katsottiin edustavan vanhentuneita, 1950-luvun käsityksiä.

Mannerin johtama OM:n laintarkastuskunta katsoi, ettei suunnittelujärjestelmän luomista ja vesioikeuksien kokoonpanoa olisi tullut kytkeä ympäristöhallinnon uudistukseen.²⁸⁷ Manner oli vuonna 1974 arvioinut hallinnon ja resurssien puutteen alusta alkaen estäneen vesilain tehokkaan soveltamisen ja katsonut vesistökohtaisen yleissuunnittelun aikaansaamisen kuuluvan vesilainsäädännön

²⁸² Komitean tehtäviin sisältyi myös selvittää hallintoviranomaisen tehtävien ja ratkaisuvallan laajentamista jätevesiasioissa. KM 1972:N 134 esittelee kaksi vaihtoehtoa, joista kumpaakaan se ei päätenyt esittämään.

²⁸³ L 467/1987.

²⁸⁴ Ks. KM 1972:B 134 s. 27-31.

²⁸⁵ Ks. KM 1972:B 134 s. 2-7.

²⁸⁶ Lausunnot, OM:n lainsäädäntöosaston julkaisuja 1973:19, luonnos HE:ksi 1978. Luonnokseen oli sisällytetty myös meriympäristötoimikunnan mietinnössä KM 1975:103 tehdyt ehdotukset, joiden pohjalta säädettiin VL:n uudistamisen muutoin yhä viipyessä erillinen laki meren pilaantumisen ehkäisemisestä 298/1979.

²⁸⁷ Laintarkastuskunnan lausunto OM:n julkaisuja 1980:2 s. 4-5.

kehittämisen tärkeimpiin tavoitteisiin. Tätä oli hänen mukaansa pohdittu jo vesilakia säädettäessä,²⁸⁸ Laintarkastuskunta suhtautui kuitenkin torjuvasti sitovan, oikeusvaikutuksia omaavan suunnittelujärjestelmän ottamiseen lisäkkeenä vesilakiin.²⁸⁹ Tämä laintarkastuskunnan kannanotto liittyi rajanvetoon oikeusharkinnan ja tarkoituksenmukaisuusharkinnan välillä.

Vuoden 1978 luonnokseen oli sisällytetty myös ehdotus VL 2:5:n muuttamisesta tavalla, joka sittemmin toteutui vuoden 1987 uudistuksessa. Laintarkastuskunta ei puoltanut muutosehdotusta katsoen vesiluonnon ja sen toiminnan jo sisältyvän säännöksessä käytettyyn käsitteeseen ”ympäristön luonnonsuhteet” ja ehdotuksen tarkoituksen ja oikeudellisen merkityksen jäävän epäselväksi. Laintarkastuskunta katsoi olevan syytä välttää aiheen antamista tulkintaan, jossa tietyt luonnonolot saisivat ylikorostuneen merkityksen.²⁹⁰

8.6.3 Ei Kemihaaran allasta, Vuotos kuitenkin

Tietoisuus ympäristöuhkista kasvoi 1970-luvulla, puolueet muotoilivat ensimmäiset ympäristöpoliittiset ohjelmansa ja liikkeitä paremman ympäristön puolesta alkoi viritä.²⁹¹ Klassinen luonnonsuojelu asettui uusiin puitteisiin.

Luonnonsuojelualueverkoston merkittävä laajentaminen oli yksi 1970-luvun tärkeimmistä ympäristöhankkeista.²⁹² Ympäristön ”politisoituminen” tapahtui yhtäaikaisesti sen ”kansainvälistymisen” kanssa. Vuosikymmen alkoi Euroopan neuvoston julistamalla luonnonsuojeluvuodella ja vuonna 1972 Tukholmassa järjestettiin YK:n ympäristökonferenssi. Suomi toimi aloitteellisesti vuonna 1974 solmitun Itämeren suojelusopimuksen aikaan saamiseksi.²⁹³ Ympäristön politisoituminen merkitsi myös uusien ympäristölakien valmistelun käynnistymistä vuosikymmenen jälkipuoliskolla.²⁹⁴

VN:n kanslia katsoi kirjeessään vuoden 1970 syksyllä, että valtion tulisi tukea uusien allashankkeiden toteuttamista vain sillä edellytyksellä, että ympäristönäkökohdat ja altaan moninaiskäyttöä koskevat asiat sekä aiempien säännöstelyaltaiden kokemukset on

²⁸⁸ Ks. Manner 1974 s. 8-11.

²⁸⁹ Laintarkastuskunnan lausunto 1980:2 s. 90.

²⁹⁰ Ks. Laintarkastuskunnan lausunto 1980:2 s. 36-37 ja 191 ja s. 192-193. Hollo pitää laintarkastuskunnan lausuntoa merkittävänä VL 2:5:n tulkinnan ja erityisesti säännökseen vuonna 1987 tehdyn muutoksen arvioinnin kannalta, ks. Hollo 2003 s. 311.

²⁹¹ Vuosikymmen vaihteen murroksesta esim. Nienstedt passim.

²⁹² Kansallispuistokomitean KM 1976:88 ja soiden suojelun perusohjelma KM 1977:15 valmistuivat ja VN päätti kansallispuistojen kehittämisohjelmasta 1978 ja soidensuojeluohjelmasta 1979 (täydennys 1981). Ehdotuksia toteutettiin aluksi supistettuina mutta nyt kaikki kansallispuistokomitean ehdottamat kohteet on suojeltu, ks. mm. Joutsamo Esko s. 85-87.

²⁹³ Suomi, ei ollut Euroopan neuvoston jäsen ja osallistui luonnonsuojeluvuoden viettoon yhteispohjoismaisen ohjelman puitteissa, ks. Nienstedt s. 44-45. Tukholman ympäristökonferenssi merkitsi, vaikkei päätynytään sitovaan sopimukseen, kansainvälisen ympäristöoikeuden kehityksen käynnistymistä, nykyaikaisessa mielessä, ks. Tolvanen s. 84-85. Itämeren suojelusopimus SopS 12/1980.

²⁹⁴ Säädöstasolle ehti 1970-luvulla jätehuoltolaki 673/1978. Vuonna 1970 perustettiin VN:n kanslian alaisuuteen ympäristönsuojelun neuvottelukunta, jonka seuraavana vuonna korvasi ympäristönsuojeluneuvosto. Vuonna 1973 sai SM myös ympäristönsuojeluosaston ja LH:iin perustettiin ympäristönsuojelutarkastajan virat. Vuonna 1972 eduskunta kiirehti ympäristönsuojeluministeriön perustamista, mutta hanketta myös vastustettiin laajasti, ks. Järvikoski 1999 s. 171. Vuonna 1973 ympäristöasiat jaettiin sisäministeriön ja maa- ja metsätalousministeriön kesken.

yhteistyössä ympäristönsuojelusta vastaavien viranomaisten kanssa otettu huomioon jo suunnitteluvaiheessa.²⁹⁵ VH käynnisti selvitystyön koskien uusien suunniteltujen altaiden ympäristövaikutuksia sekä vaikutuksia väestön elinolosuhteisiin. Öljyn hinnan voimakas nousu 1970-luvun alkupuolella ja tuontienergiaan sitoutumiseen energiakriisin myötä liitetty epävarmuus muuttivat suhtautumista vesivoimaan jälleen myönteisemmäksi. Vuosikymmenen puolivälissä eri suuntiin vaikuttavat tendenssit saivat ilmaisunsa Kemihaaran allashankkeessa.

Ruuhijärvi ja Kukko-oja totesivat Kemihaaran allasalueen 1975 julkaistussa luontoselvityksessä luonnonsuojelun kannalta merkittäviksi erityisesti Luiron puoleisen altaan suoalueet ja niiden linnuston, Luiron koski- ja niittyalueen, Vuotosjoen latvavesien tulvaniityt ja ruohokorvet sekä altaan länsireunan harjajakson lukuisine pikkujärvineen. Yksittäisistä suotyypiyhdistelmistä he korostivat erityisesti Lämsänaavan keidassuon ja Sudenvaaran-, Sakkala-aavan koivulettokompleksien ainutlaatuisuutta koko Pohjois-Suomessa. Edelleen he totesivat pienemmän allasvaihtoehdon jättävän ulkopuolelleen luonnonsuojelun kannalta arvokkaimmat osat.²⁹⁶

Lokan tekoaltaan vaikutukset, veden vähäisyys kesällä (Luiron kylän kohdalla kuitenkin veden korkeus ennallaan pohjapadon avulla) ja kulkuyhteyksiin vaikuttava juoksumatkat, veden laatuongelmat ja kalastuksen vaikeutuminen tulivat kielteisinä tekijöinä esille Kemihaaran altaan väestötutkimuksessa, erityisesti Luiron kyläläisten haastattelussa. Kemihaaran allas olisi merkinnyt muuttopakkoa 38 taloudelle ja 170 ihmiselle. Tässä vaihtoehdossa puolet muuttamaan joutuvista olisi ollut Luiron, kokonaan altaan alle jäävästä kylästä. Luiron kyläläisistä 2/3 vastusti kyselyssä allasta, muualla allasalueella vastustus oli vähäisempää.²⁹⁷ Altaan alueesta suurempi osuus kuin Vuotos-altaan alueesta oli yksityisessä omistuksessa.²⁹⁸ Kemihaaran allasuunnitelmassa padotusraja oli 3 m Vuotoksen allasuunnitelmaa alempana, minkä seurauksena sen vaikutukset asutukseen Vuotos-alueella olisivat jääneet Vuotos-vaihtoehtoa vähäisimmiksi. Vuotoksen altaan alta muuttamaan olisi joutunut 30 taloutta ja 150 henkilöä.²⁹⁹

Vuonna 1974 valmistui Vuotoksen altaan yleissuunnitelmaksi nimetty selvitys, jonka perusteella luovuttiin 326 km²:n allasvaihtoehdosta, mutta hankkeen eteenpäin viemistä suppeampana, 240 km²:n Vuotos-altaana jatkettiin. Luopumiseen Kemihaarasta vaikuttivat mm. tavoitteet suojella edellä kuvattujen Luiron koivulettosoiden alue³⁰⁰ ja Luiron kylän asukkaiden voimakas vastustus. Selvityksessä Vuotoksen altaan toteuttamista puolestaan perusteltiin allasalueen väestön enemmistön myönteisellä suhtautumisella hankkeeseen,

²⁹⁵ VN:n kanslian kirjjeeseen, 16.9.1970, viitataan Vuotoksen altaan yleissuunnitelmassa 1974 s. 80.

²⁹⁶ Ks. Ruuhijärvi ja Kukko-oja s. 153-154. Alueen luonnosta ks. myös Vuotoksen altaan yleissuunnitelma 1974 s. 44-46.

²⁹⁷ Ks. Järvikoski 1975 s. 23-24, 52 ja 54, myös Järvikoski 1979 s. 159.

²⁹⁸ Ks. Vuotoksen yleissuunnitelma 1974 s. 18.

²⁹⁹ Vuotoksen yleissuunnitelma 1974 s. 15-16 ja s. 50.

³⁰⁰ Suot nähtiin 1970-luvun puolivälissä toisin kuin aiemmin, myös suojelutoimia vaativina luonnonympäristöinä. Vuosi 1976 nimettiin soidensuojeluvuodeksi, ks Lindholm ja Heikkilä s.78-79. Turpeen käyttö energian tuotannossa oli kuitenkin 1970-luvun energiakriisin jälkeen myös vahvasti esillä. Vapo suoritti Vuotos-alueellakin turvevarojen inventoinnin. Kun VN vuonna 1981 täydensi soiden suojelun perusohjelmaa KM 1980:15:n pohjalta, jätettiin siitä pois Vuotos-alue energiahuollosta ja ympäristönsuojelusta vastaavien viranomaisten sopimuksella, YM:n muistutus Vuotos-hankkeen katselmuskirjasta 28.6. 1996. Ehdotuksen uudeksi suostrategiaksi sisältävä työryhmämuistio, MMM 2011:1, jätettiin 16.2.2011 MMM:lle. Soiden suojelun ja turpeen käytön yhteensovittamista selvittäneen työryhmän työ päättyi kiistelyyn mietinnön tieteellisistä perusteista ja suojelun riittävydestä, ks Lindholm, mietinnön liite 18 ja mietinnön s. 156-159.

pienemmällä turpeennousu- ja vedenlaaturiskeillä ja vähäisemmällä luonnonsuojelullisilla menetyksillä. Myös hankkeen kannattavuutta pidettiin hyvänä.³⁰¹ VH teki vuonna 1975 MMM:lle ehdotuksen Vuotoksen toteuttamisesta ja MMM asetti kaksi toimikuntaa selvittämään hanketta. Toinen toimikunnista selvitti varsinaisesti altaan rakentamista ja toinen muuttamaan joutuvan väestön asuttamista ja elinkeinotoiminnan järjestämistä.³⁰²

Myös valtionhallinnon energiasektorilla ja tuottajien keskuudessa pidemmän aikavälin suunnittelu nousi keskeiseksi³⁰³ eikä luonnon- ja ympäristönsuojelun asemaa voinut suunnittelussa jättää huomiotta. Imatran Voiman toimitusjohtaja Heikki Lehtonen totesi Voimaviestissä alkuvuodesta 1972, että voimatalouden kehittämistyössä tuli luonnonsuojelunäkökohdat ottaa entistä tarkemmin huomioon.³⁰⁴ Energiakriisin ja taloudellisen taantuman vuosina Suomi kuitenkin siirtyi ydinenergian aikaan ja sähköntuotantokapasiteettia valmistui yli tarpeen.³⁰⁵ Säästöenergian tarpeesta huolimatta ”muodostui tilaa” vesistöjen moninaiskäytölle ja myös koskien suojelulle, mitä tilaa avasi toisaalla nouseva ympäristöliike.

8.6.4 Maisemasta ja moninaiskäytöstä luparatkaisuissa

Jumiskon voimalaitoksen ja Suolijärvien säännöstelyn lupa-asiassa KHO katsoi vuonna 1972, ettei sen saaman selvityksen mukaan säännöstelyyn VO:n kaksi vuotta aiemmin tekemän päätöksen mukaisessa laajuudessa ollut edellytyksiä. KHO:n ratkaisu perustui säännöstelystä alarajoilla saatavan hyödyn vähäisyyteen ja siitä aiheutuvien haitallisten seurausten lisääntymiseen.³⁰⁶ Kuten edellä jo on selostettu, säännöstelyn alarajoja oli väliaikaisissa luvissa toistuvasti laskettu. KHO ei katsonut voivansa asiakirjojen perusteella ratkaista alarajan määräämistä todeten, epäselväksi voitiinko Vt:n viimeisen väliaikaisen päätöksen mukaisiakaan alarajoja pitää muuttuneissa olosuhteissa sellaisina, että vesien erilaiset käyttämisedut tulevat turvatuiksi ja ympäristön viihtyisyyttä koskevat vaatimukset riittävästi otetuiksi huomioon. KHO palautti asian tältä osin VO:een. Asia palautettiin myös kalataloudellisten vaikutusten ja vahinkojen selvittämisen osalta. VH:n valituksessa oli mm. todettu voimatalouden kehityksen johtaneen ylivuotisen säännöstelyn merkityksen vähenemiseen ja toisaalta vesistöjen virkistyskäytön lisääntyneen, millä seikalla oli merkitystä alarajaa määrättäessä.

Permantokosken voimalaitokselle VO myönsi lopullisen luvan vuoden 1969 intressivertailuedellytyksen perusteella. Hanke liittyi Olkkajärven säännöstelyyn ja luvan padotuskorkeudet määrättiin aiemmin myönnetyn säännöstelyluvan mukaisiksi. Permantokosken voimalaitoksen lopputarkastuksessa toimitusmiehet arvioivat rannan arvon ja

³⁰¹ Ks. Vuotoksen altaan yleissuunnitelma 1974 s. 80-81. Suunnitelman mukainen altaan nettotilavuus oli 1020 milj. m³ ja Kemihaaran altaan 1245 m³. Vesistön säännöstelyasteen Kemijärven luusuassa edellinen olisi nostanut 45 %:iin ja jälkimmäinen 50 %:iin. Vuotoksen hyödyt (energiatalous, kuntien talous ja tulvasuojelu) laskettiin 309,8 milj. mk:ksi ja kustannukset 307,9 milj. mk:ksi, Kemihaaran hyödyt 333,3 milj. mk:ksi ja kustannukset 337,2 milj. mk:ksi. (kustannukset ovat vain vähäisiltä osin VL:n mukaisessa intressivertailussa huomioitavia), ks. em. suunnitelma s. 14-16 ja s. 62-73 ja 79.

³⁰² Vuotoksen selvitystyöryhmien I ja II mietinnöt valmistuivat 1977.

³⁰³ Vuonna 1970 oli asetettu energiapolitiininen neuvosto ja 1977 tälle nimettiin seuraaja parlamentaaristen voimasuhteiden mukaan. Sähköntuottajien yhteistyövaltuuskunta – STYV perustettiin 1975 ja kaksi vuotta myöhemmin kansalaiskeskustelun foorumiksi Energiapolitiinisen yhdistys EVY (vaihtoehto ydinvoimalle).

³⁰⁴ Voimaviestit 1972, Auer ja Teerimäki s. 245.

³⁰⁵ Loviisan reaktoriyksiköiden rakennustyöt käynnistyivät vuosikymmen alussa ja Teollisuuden Voiman Olkiluodon yksiköiden vuosikymmen puolivälissä. Loviisan laitokset otettiin käyttöön 1977 ja 1981 ja Olkiluodon 1976 ja 1980. Sähköntuotantokapasiteetista ks. KM 1979:16 s. 31.

³⁰⁶ KHO 14.11.1972 t. 4386.

virkestyskäytön menetyksiä, joita ei asianosaisten kanssa tehdyissä sopimuksissa vahingon korvaamisesta ollut otettu huomioon. Virkestyskäyttövahingon korvaamiseksi eivät toimitusmiehet kuitenkaan ehdottaneet korvausten maksua vaan pohjapadon rakentamista Raudanjokeen, mikä tuli myös 1980 VO:n päätökseksi.³⁰⁷

Ossauskosken voimalaitokselle 1976 annetun luvan ehdoissa veloitettiin hakija laatimaan suunnitelma toimenpiteistä ympäristön viihtyvyyden vuoksi luonnonuoman pitämiseksi vesialueena. Suunnitelma tuli tuoda VO:n ratkaistavaksi kolmen vuoden kuluessa luvan lainvoimaisuudesta. Edelleen hakijan tuli huolehtia veden puhtauden säilyttämisestä sen vaihtuvuudesta Kaipiaissaaren putaassa.³⁰⁸

Savukoskelaisen yksityishenkilön hakemuksesta KHO poisti 1975 ylimääräisestä muutoksenhausta hallintoasioissa annetun lain³⁰⁹ nojalla osittain VO:n 1968 tekemän Porttipahdan tekoaltaan ja säännöstelyn lupapäätöksen, joka valitusten osalta oli ratkaistu KHO:ssa 1969.³¹⁰ Lupapäätöstä tehtäessä oli jätetty selvittämättä säännöstelyn vaikutukset Luirojoen varressa ja ratkaisematta aiheuttaako Lokan altaan lupapäätöksessä annettujen säännöstelymääräysten muuttaminen vahinkoa, haittaa tai muuta edunmenetystä kyseisellä alueella.

Hakemuksessa todettiin, että Vuotson kanavan rakentamisella pyrittiin siirtämään huomattava vesimäärä Lokan altaasta Porttipahtaan ja sitä kautta Kitiseen. Tällä oli suuri merkitys Luirojoen alajuoksun asukkaille ja vaikutukset ulottuivat myös Savukosken kuntaan. Hakija totesi Luirojoen säännöstelyä koskevan päätöksen loukkaavan hänen välitöntä oikeuttaan eikä hänelle ollut varattu tilaisuutta tulla kuulluksi asiassa lain säätämällä tavalla.

KHO palautti asian edellä selostetuilta osin VO:een täydentävää käsittelyä varten. VO:n tuli varata Luirojoen vaikutuspiirissä oleville oikeudenhaltijoille oikeus tulla kuulluksi hankkeesta ja selvitettävä säännöstelyn vaikutukset Luirojoen varressa. Täydentävässä päätöksessä tuli antaa aiemman päätöksen estämättä tarpeelliset määräykset.

VH laati VO:n pyynnöstä selvityksen niistä Luirojoen vesiolioissa tapahtuneista muutoksista, jotka aiheutuivat Lokan tekojärven juoksutuksen säännöstelystä Porttipahdan lupapäätöksen mukaisesti. Toimitusmiehet ehdottivat lausunnossaan Porttipahdan padotus- ja juoksutussääntöä muutettavaksi siten, että 1.5.-31.10. minimijuoksutus Luirojokeen olisi $7 \text{ m}^3/\text{s}$ ja muutoin $6 \text{ m}^3/\text{s}$. Tällöin virtaamavaihtelun haittojen katsottiin poistuvan. Tämän seurauksena he arvioivat Kitisen voiman tuotannon vähentymisen arvoksi 400 000 mk/v. Luirojoen maisema-arvojen parantuminen arvioitiin 300 000 mk:ksi vuodessa ja juoksutuksen lisääntymisen merkitys kalastolle ja kalastukselle arvioitiin 100 000 mk:ksi vuodessa.

PSVO täydensi 1980 Porttipahdan juoksutussääntöä Luirojokeen suoritettavaa juoksutusta koskevilla määräyksillä ja määräsi korvauksia siltä osin kuin suoritettua arvion perusteella muutoksia ei voitu tehdä säännöstelyhyötyä kohtuuttomasti vähentämättä.³¹¹ Päätöksessä

³⁰⁷ PSVO 19.11.1969, 61/69/I ja PSVO 18.12.1980, 79/80/I.

³⁰⁸ PSVO 19.10.1976, 100/76/I.

³⁰⁹ Laki ylimääräisestä muutoksenhausta hallintoasioissa 200/1966.

³¹⁰ KHO 18.12.1975 t.4989, KHO 18.6.1969 t. 3641.

³¹¹ KHO 18.12.1975 t. 4989, PSVO 17.6.1980, 36/80/I.

otettiin ainutlaatuisesti, ainakin Kemijoen vesistön rakentamislupien osalta, maisema-arvot huomioon rahamääräisinä. Tosin virkistyskäyttöhaitan korvauksiin voidaan katsoa sisältyvän myös maisema-arvoja. Päätöksen sisältämä raha-arvo perustuu kuitenkin enemmänkin VL 2:3:n kohtuullistamisperiaatteen tulkintaan, kuin maiseman parantumisen itsenäiseen arvottamiseen.

Esimerkit oikeustapauksista osoittavat 1970-luvulla tapahtuneiden arvostusmuutosten vaikuttaneen siihen mitä katsottiin asialliseksi huomioida hyötyjen ja haittojen vertailussa, lupamääräyksiin sisällyttää ja mitä korvata. Vesiin liittyvien erilaisten käyttötärpeiden kasvu ja arvostusten muutokset vaikuttivat ilmeisesti osaltaan myös säännöstelymaksun käytön lisääntymiseen haittojen hyvityskeinona 1970-luvulla.³¹² Puhevallan laajeneminen oikeuskäytännön muuttumisen kautta ammensi myös samasta lähteestä.³¹³

³¹² Mm. KHO 1976 A II 95 Oulujärven säännöstelystä, jossa KHO korotti säännöstelymaksua.

³¹³ Ks. esim. Eronen s. 327.

9 VESISTÖJEN SUOJELUARVOJEN VAHVISTUMISEN AIKA

Tässä luvussa tutkitaan vesivoiman rakentamisen sääntelyä ja soveltamisratkaisuja 1980-luvun alusta nykypäivään. Vesilain lisäksi tarkastelun kohteina ovat koskiensuojelun erityislainsäädäntö, laki vesienhoidon järjestämisestä ja eräät vesilain muuttamiskieltojen soveltamisalalla vaikuttavat biodiversiteettioikeudelliset säädökset. Esteettisten ja eettisten arvojen läheneminen toisiaan koskiensuojelussa ja vesiluonnon ja sen toiminnan suojan vahvistaminen vesilaissa ennakoivat ympäristöperusoikeuden oikeusjärjestykseen tuomaa luonnon itseisarvojen ulottuvuutta. EU:n lintudirektiivin ja vesipolitiikan puitedirektiivin aineellisen velvoittavuuden sekä ympäristövastuudirektiivin luonnonvarapalvelun käsitteen voidaan katsoa avaavan oikeusjärjestyksestä myös luonnon oikeuksien suuntaan. Ajanjaksoon sisältyy Vuotoksen tekojärvi-hankkeesta luopuminen hallituksen päätöksellä 1980-luvun alussa, lupahakemus kymmenen vuotta myöhemmin ja lupaprosessin päätyminen hakemuksen hylkäämiseen 2000-luvun alussa. Tutkimuksen ajallinen jänne päättyy uuden vesilain hyväksymiseen eduskunnassa maaliskuussa 2011.

9.1 Vapaa kosket ja luonnonkauneus

9.1.1 Ounasjoki lainsuojaan

9.1.1.1 Muutoksen merkkejä

Vesien moninaiskäyttö, virkistys- ja vapaa-ajankäyttö, luonnon kauneus- ja kulttuuriarvot nousivat 1970-luvulla tekijöiksi, jotka vaikuttivat, kuten edellä selostettiin, VL:n soveltamiskäytännössä jo ennen lainsäädännön vastaavia muutoksia. Huopanankosken voimalaitosluvan epääminen vuonna 1978 ilmensi syvenevää arvomuutosta ja sen vaikutus näkyi 1980-luvun lainvalmistelusiakirjoissa.¹

KHO:n Huopanankoski-päätöksen mukaan arvioitaessa vesivoimalaitoksen rakentamisen aiheuttaman vahingon määrää oli otettava huomioon myös menetettävän koskialueen maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot, alueen kalataloudellinen merkitys sekä se, oliko rakentaminen välttämätöntä vesistön tarjoamien etujen saamiseksi hyödylliseen käyttöön.

Esteettinen arvostus on eri aikoina kohdistunut erityyppisiin luonnonmaisemiin (esim. kansallismaisemat), mutta ”alkuperäisen luonnon” väheneminen lienee vaikuttanut esteettisen maun laajenemiseen ja luonnonmaisemiin alettiin yleisesti liittää myös kauneuden atribuutti. Esteettisessä elämyksessä on aina kyse subjektin kokemuksesta, mutta eri arvoalueet limittyvät keskenään ja kohteesta käytettävissä olevan tieto vaikuttaa esteettiseen arviointiin.² Koskiensuojelussa oli kyse ”viimeisten vapaiden koskien säilyttämisestä.” Ekologisesta estetiikasta kirjoittanut Joseph W. Meeker painottaa ihmisestä riippumattoman luonnonkauneuden ja sen ihmiselle tuottaman subjektiivisen esteettisen

¹ KHO 1978 II 123, HE 279/1982 vp, HE 266/1984 vp ja HE 25/1986 vp. Päätöksen merkityksellisyyttä VL:n tulkinnassa suojeluarvojen kannalta korostettiin niin 1980-luvun kuin seuraavienkin vuosikymmenten vesi- ja ympäristöoikeudellisissa tutkimuksissa, ks. mm. Vihervuori 1981 s. 66, Hollo 1991 s.182-183.

² Ks. maiseman esteettisistä arvottamisesta esim. Sepänmaa 1981 s. 29.

elämyksen kuulumista samaan todellisuuteen³ Vaikkei luonnonkauneutta Meekerin tapaan pidettäisikään objektiivisena arvona, lähenee koskiensuojelun arvoperusta tästä näkökulmasta luonnon itseisarvojen tunnustamista.

Ympäristöliikkeen ensimmäinen aalto ajoittui 1970-luvun loppuun ja 1980-luvun alkupuolelle.⁴ Ympäristöliikehdintä suuntautui vesistöhankeita vastaan mm. Kojjärvellä, Lappajärvellä, Ounasjoella ja Vuotos-alueella. Pohjoismaiden laajin ympäristöliike käynnistyi Norjan Altassa voimalaitoksen rakentamisen estämiseksi.⁵ Ympäristökysymyksistä muotoutui 1970-luvulla valtakunnan tasolta paikallispolitiikkaan keskeinen politiikan alue ja ympäristöliikkeistä tuli vuosikymmenen lopulla merkittäviä poliittisia toimijoita.⁶ Ounasjokilain säätäminen 1983 osoitti suojeluliikkeiden poliittista voimaa samoin kuin hallituksen iltakoulupäätös Vuotos-hankkeesta luopumisesta.⁷

Ennen erityisten suojelulakien säätämistä koskiensuojelua oli toteutettu LSL:n nojalla luonnonsuojelualueita perustaen.⁸ Vesistöjen suojelutarveselvityksiä laadittiin vuonna 1969 valmistuneesta kansainvälisestä, tieteellisiä tarkoituksia palvelleesta Project Aquasta lähtien.⁹ Suojeluehdotuksia sisältyi myös VH:n laatimiin vesienkäytön kokonaissuunnitelmiin. MMM:n suojeluvesityöryhmä ehdotti suojeluvesityöryhmään sisällytettäväksi 10 jokivesistöä ja 4 erillistä koskialuetta. Ehdotus sisälsi myös Ounasjoen suojelun vesivoimarakentamiselta. Ounasjoen suojelemista ehdottivat myös ympäristönsuojeluneuvosto ja luonnonvarainneuvosto.¹⁰

VH julkaisi 1980 koski-inventoinnin, jossa selvitettiin koskien vesivoima, rakentamisaste ja käytettävyys.¹¹ Vuosikymmenen vaihteessa suhtautuminen vesirakentamiseen oli tullut murrokseen. VN:n 1979 hyväksymässä, energiapolitiikan neuvoston laatimassa energiapoliittisessa ohjelmassa vielä todettiin vesivoiman käyttöönottoa lisättävän pitkälle rakennetuissa vesistöissä.¹² Vuonna 1982 laaditussa ohjelmassa ja hallituksen energiapoliittisessa selonteossa todettiin, ettei vesivoimaa enää merkittävästi lisätä.¹³ Vuosikymmenen lopulla mietintönsä jättänyt energiakomitea pohti mietinnössään myös fossiilisten polttoaineiden päästöjen aiheuttamia ongelmia ja ydinturvallisuutta. Se totesi

³ Ks, Meeker s. 101 ja 104.

⁴ Ks. 1970- ja 1980- lukujen vaihteen ympäristöliikkeistä Rannikko 1995 s. 12-14, Järvikoski 1991 s. 175-177 ja Jokinen ja Järvikoski s. 84-85. Aallon käsite on vakiintunut kuvaamaan ympäristöliikkeiden esiintymistapaa. Stranius erottaa ympäristöliikehdinnässä 1960-luvun lopulta 2000-luvulle 5 aaltoa, Stranius 2006 s. 23.

⁵ Ks. Kojjärvi- ja Lappajärvi-liikkeistä Suominen s. 52-53 ja Alta-liikkeestä Folkeaksjonon mot utbygging av Alta-Kautokeino vassdraget.

⁶ Ympäristöministeriö perustettiin 1983, L 1/1983. Ks. ympäristöpolitiikan alueen muotoutumisesta mm. Nienstedt passim, ympäristöliikkeistä ja politiikasta mm. Rannikko 1994 s. 20.

⁷ Ounasjoki-laki 703/1983. Hallitus päätti samassa iltakoulussa 1982 Ounasjoki-lain säätämisestä ja Vuotos-hankkeesta luopumisesta.

⁸ LSL 71/1923. Arvokkaita koskia oli saatu suojelun piiriin esim. lailla Oulangan kansallispuistosta, 634/1956 ja A:lla Kymijoen Langinkosken rauhoittamisesta 210/1960. LSL 18 §:n mukaan valtiolla oli myös mahdollisuus pakkolunastukseen ja rajoitusten määräämiseen omistajan käyttöoikeuteen. Päätöksiä, joilla vesistön käyttö tiettyä tarkoitusta varten olisi kielletty, ei kuitenkaan säännöksen nojalla tehty.

⁹ Projektin tarkoituksena oli/on suojella vesistöjä, joissa harjoitetaan jatkuvaa tutkimustoimintaa. Kohdeluettelo sisältyi YK:n ympäristökongressin 1972 suosituskomitean mietintöön vuodelta 1973.

¹⁰ Ks. KM 1982:72 s. 5-6. Suojeluvesityöryhmä KM 1977:49.

¹¹ Koski-inventointi 1980. Tuolloin Kemijoen vesistöissä oli 13 voimalaitosta, 8 patoa, myllyä tai sahaa, 3 käytöstä poistettua laitosta ja 214 luonnonkoskea, s. 9. Tätä selvitystä edelsi Sitran Suomen voimalaitosyhdistyksen aloitteesta käynnistämän pienvoimaprojektin koskikartoitus vuodelta 1978.

¹² Ks. KM 1979:16 s. 7 ja 11.

¹³ KM 1982:76 s. 19.

vesivoiman käytön edut ja tärkeyden energiajärjestelmän monipuolisuutta lisäävänä energialähteenä, siltä osin kuin suojelupäätökset ja tavoitteet käyttöönoton sallivat. Lisärakentamiseen todettiin olevan vain rajoitettuja mahdollisuuksia.¹⁴

Hallitus asetti keväällä 1981 Matti Kekkosen johtaman koskiensuojelutoimikunnan määrittämään rakentamattomasta vesivoimasta ne kohteet, jotka tulisi säilyttää luonnontilassa sekä tekemään ehdotuksen rauhoittamisen toteutuksesta. Toimikunta jaotteli tarkastellut, yli 0.5 megawatin kosket, suojeltaviin, erityistä selvitystä vaativiin ja suojelun ulkopuolelle jääviin kohteisiin. Suojeluarvooon vaikuttavina tekijöinä toimikunta kirjasi kosken virtaaman, pudotuskorkeuden, ympäristön maiseman, veden laadun, kalaston ja muun eliöstön, luonnontilaisuuden, sijainnin asutukseen ja kulkuyhteyksiin nähden, ympäröivän maankäytön, vesistön käytön ja sen rakenteet. Toimikunnan mukaan suojelun merkitystä oli arvioitava luonnon- ja ympäristönsuojelun, tieteellisten tarpeiden, kalastuksen, virkistyskäytön ja matkailun kannalta.¹⁵

9.1.1.2 Ounasjoen suojelun kiireellisyydestä

Pitkällä olevien voimalaitossuunnitelmien ja rakentamista vastustavan kansanliikkeen vuoksi oli poliittisesti kiireellisintä ratkaista Ounasjoen kohtalo. Koskiensuojelutoimikunta antoi asiasta erillisen suojelua puoltavan lausunnon syyskuussa 1982. Toimikunta ehdotti joen ja sen sivujokien suojelua voimalaitosrakentamiselta 25 vuodeksi kuitenkin siten, että kymmenen vuoden kuluttua selvittäisiin voidaanko rauhoitusta jatkaa. Ounasjoen suojelulle oli paitsi laaja alueen väestön tuki, myös kuntien tuki, lukuun ottamatta Enontekiön kantaa sivujokien jättämisestä suojelun ulkopuolelle.¹⁶

Lähes 300 km pitkä Ounasjoki on Suomen viimeinen rakentamaton suurjoki, rajajokia lukuun ottamatta. Latvoiltaan joki kulkee ensimmäiset 100 km koskisena ja vuolaana erämaiden halki, ohi Pallastunturin, pudoten tällä taipaleellaan runsaat 100 m. Tärkeimmät tämän jakson kosket ovat Mertakoski, Puksukoski, Tuomikoski, Pierkkukoski, Tepasto ja Köngäs. Riikonkosken jälkeen alkaa 60 km pitkä loivien suvantojen, laajojen soiden ja jokiniittyjen hallitsemaa maisemaa. Tällä matkalla joki laskee vain 10 metriä. Tämän jälkeen virta vuolastuu ja seuraavan sadan kilometrin matkalla putousta on 90 metriä. Tämän jakson suurimmat kosket ovat Mouluskoski, Molkokoski, Patokoski, Marraskoski ja Aapiskoski. Viimeiset 30 km ennen Rovaniemeä joki virtaa halki mahtavan laakson rauhallisena suvantona.¹⁷ Joen kokonaisputous on 214 km ja vesistöön kuuluu 40 sivujokea.

Kemijoki Oy:n toimesta, joka omistaa 96 % Ounasjoen vesivoimasta, oli laadittu kaksitoista voimalaitosta ja kaksi tekoallasta sisältävä rakentamissuunnitelma. Suunnitelman mukaiseen rakennusvirtaamaan perustuva teho olisi ollut 230 MW ja vuotuinen sähköntuotanto 930 GWh.¹⁸ Maamme koko vesivoiman määrästä tämä olisi noin 5 %.

¹⁴ Ks. KM 1989:11 s. 124-128.

¹⁵ KM 1982:72 s. 7.

¹⁶ Ks. KM 1982:72 s. 160-161, myös Suopajärvi 2001 s. 80.

¹⁷ Ks. Laukkanen, Saarela, Aitamurto s. 44.

¹⁸ Ks. HE 279/1982 vp.

Kemijoki Oy käynnisti vuonna 1976 tutkimustoiminnan Ounasjoki-alueella.¹⁹ Jokivarressa suoritettu haastattelututkimus osoitti enemmistön Kittilän vahinkoalueella asuvista vastustavan hanketta kun taas Rovaniemellä hanke sai niukan kannatuksen.²⁰ Toimintaa vapaan joen puolesta organisoimaan perustettiin vuonna 1978 Ounasjoki-toimikunta²¹ ja vastaavat kansalaistoimikunnat perustettiin hieman myöhemmin myös muihin jokivarren kuntiin. Vuonna 1978 perustettiin Kittilään myös luonnonsuojeluyhdistys. Ounasjoki-liikkeen vaatimuksena, joka lukuisten lähetystöjen toimesta esitettiin päättäjille ja jonka puolesta soudettiin ja järjestettiin muita tapahtumia, oli epävarmuuden poistaminen ja Ounasjoen suojele säätämällä laki - Lex Ounasjoki. Alusta lähtien esillä oli myös lohien ja muiden vaelluskalojen palauttaminen jokeen rakentamalla kalaportaat Kemijoen voimalaitoksiin Ounasjoki-suun ja meren välillä. Ounasjoen varren kunnallishallinnossa joen rakentamisella oli pitkään vahva kannatus, joka perustui työllisyys- ja verotulo-odotuksiin.²² Vastavoimaksi Ounasjoki-toimikunnille järjestäytyi myös Ounasjoki elinvoimaiseksi -kansalaistoimikunta. Joen puolustajat eivät vielä vuoden 1980 kunnallisvaaleissa saaneet selvää voittoa, mutta toukokuussa 1981 Kittilän valtuusto kääntyi valjastamista vastaan ja samoin Rovaniemen maalaiskunta, Enontekiö katsoi, että kunnan alueella sijaitsevat sivuvedet tulisi jättää suojelelu ulkopuolelle. Läänin tasolla suojeleluun oli jo seutukaavaa 1978 laadittaessa otettu myönteinen kanta.²³

Hallitus päätti syyskuussa 1982 Ounasjoki-lain antamisesta. HE:n perusteluissa viitataan KHO:n Huopanankoski-päätökseen ja todetaan ratkaisun olevan ainoan laatuaan. Hallitus totesi, että VL:n mukaan suojele- ja rakentamisintressin välinen vertailu suoritetaan aina tapauskohtaisesti eikä määrätyn kohteen pysyvä suojele näyttäisi olevan mahdollista.²⁴ Syyskuun alussa 1983 voimaan tulleen Ounasjoki-lain 1 §:ssä säädetään, ettei Ounasjokeen, sen sivujokiin ja Ounasjärveen laskeviin jokiin saa myöntää VL:ssa tarkoitettua lupaa voimalaitoksen rakentamiseen. Suojele koskee siis ainoastaan voimataloudellista rakentamista muiden käyttömuotojen jäädessä yleislakien varaan ja myös muiden rakentamistoimenpiteiden sääntelyn tapahtuessa edelleen VL:n säännösten nojalla. Korvauskysymykset jätettiin ratkaistaviksi valmistelussa olevan koskiensuojelelain yhteydessä. PeV:n lausunnan mukaan tämä sekä lain puuttuminen ennen lain voimaantuloa tehtiin yksityisoikeudellisiin sopimuksiin edellytti lain säätämistä perustuslain säätämistäjärjestyksessä.²⁵

¹⁹ Tutkimuksiin sisältyi mm. sosiaalis-taloudellinen tutkimushanke, jota johti professori Asp ja luonnontieteellisiä tutkimuksia, joita johti apulaisprofessori Ruuhijärvi, ks. esim. Laukkanen, Saarela, Aitamurto s. 35-36 ja 44.

²⁰ Ks. Asp, Luostarinen, Mäkinen s. 19-21. Kansalaisadressein ilmaistu suojeleluvaatimus jokivarressa kasvoi siten, että vuoden 1977 adressiin osallistui 1100 allekirjoittajaa, vuoden 1980 adressiin jo 4200 allekirjoittajaa.

²¹ Toimikunnan johtoon tuli Uuno Ylitalo Tepastosta, hänen kuoltuaan 1980 työtä jatkoi Tauno Iivonen Könkäältä.

²² Erikoisen episodin muodosti Rovakairan Sähkö Oy:n vuonna 1981 julkaisema suunnitelma voimalan rakentamisesta Ounasjoen sivujokeen, Sinettään. Kansalaisliikkeen voimakas vastareaktio sai kuitenkin yhtiön luopumaan suunnitelmasta jo saman vuonna, ks. Laukkanen, Saarela, Aitamurto s. 81.

²³ Alueellisista kannoista ks. KM 1982:72 s. 160-161. Ounasjoki-liikkeen vaiheista ks. esim. Pokka 1993 passim, Suopajärvi 2001 s. 55-62, myös Laukkanen, Saarela, Aitamurto 31 ss ja Kokko Tapani s. 56-65 ja 80-86.

²⁴ HE 279/1982 vp.

²⁵ PeVL 18/1982 vp. Eduskunta äänesti lain lepäämään yli vaalien (valtiopäivien koolla oloa pidennettiin asian käsittelemiseksi) ja laki hyväksyttiin vuoden 1983 valtiopäivillä.

9.1.2 Vuotoksen vaiheista

9.1.2.1 Iltakoulupäätös altaasta luopumisesta

Valtiontalouden tarkastusvirasto puuttui kertomuksessaan vuodelta 1980 vesirakentamisen kielteisiin seurauksiin ja totesi myönteisten työllisyysvaikutusten liittyvän lähinnä vesiensuojelu-, tulvasuojelu- ja virkistyskäyttöhankkeisiin. Virasto moitti Vuotoksen allasta koskevia taloudellisia laskelmia puutteellisiksi.²⁶ MMM:n asettaman vesirakentamisen tarvettoimikunnan välimietinnössä 1982 arvosteltiin säännöstely- ja järjestelyhankkeiden suunnittelua siitä, ettei luonnontaloudellisten vaikutusten painoarvoa kaikissa hankkeissa oltu riittävästi otettu huomioon eikä hanketta aina oltu kytketty vesistökokonaisuuteen ja sen muuttumiseen. Toimikunta katsoi, että hankekohtaiseen suunnitelmaan tulisi aina liittää luonnontaloudellisten vaikutusten ja muihin käyttömuotoihin kohdistuvien vaikutusten selvitys. Erityistä huomiota se halusi kiinnitettävän terveydelle vaarallisiin aineisiin, kuten elohopeaan.²⁷ Samana vuonna jättämässään toisessa mietinnössä toimikunta ehdotti mm. säännöstelypäätösten tekemistä määräaikaisina ja voimassaolevien lupien ehtojen ottamista tarvittaessa uudelleen tarkasteltaviksi.²⁸ Vuotoksen allasta nousi 1979 vastustamaan kansanliike, joka seuraavana vuonna järjestäytyi Vuotos-toimikunnaksi ja alueelliseksi toimintaryhmiksi.²⁹

Erityisesi epävarmuus tulevaisuudesta nostatti vastustusta Vuotos-alueella. Tämän rinnalla kyse oli kotiseudun ja sen luonnon puolustamisesta. Luonnon- ja ympäristönsuojelu sai paikallisen sisällön ja tukea haettiin myös valtakunnan tasolta, Suomen Luonnonsuojeluliitolta. Liike oli kuitenkin alueellisesti ja paikallisesti johdettua.” Allassotaa” käytiin lukuisin lähetyksin, kirjelmin ja adressein. Altaan vastustajat kävivät maan hallituksen, ministeriöiden, vesihallituksen, eduskuntaryhmien ja presidentin puheilla. Vuotosta vastustavan 5500 allekirjoittajan adressin otti vastaan koko hallitus.³⁰

Altaaseen aluksi myönteisesti suhteutuneiden allaskuntien kannat alkoivat 1970-luvun lopulla kääntyä. Pelkosenniemen kunnanvaltuusto ja Kemijärven kaupunginvaltuusto ottivat 1981 kielteisen kannan altaaseen. Savukoskella ja Sallassa hankkeeseen suhtauduttiin myönteisesti ja myös Lapin maakuntaliiton kanta oli ehdollisesti myönteinen.

Vuotos-hanketta oli valmisteltu VM:n, KTM:n, MMM:n ja VH:n yhteisessä työryhmässä ja esitys rakentamisesta jätettiin MMM:lle 1981. Kauppa- ja teollisuusministeri Esko Ollila valmisteli kesällä 1982 Kemijoki-paketin, jossa ehdotettiin Ounaşjoen suojelua, mutta Vuotoksen rakentamista.³¹ Hallituksen iltakoulun käsittelyssä syyskuussa 1982 Vuotoksen rakentamisesta kuitenkin päätettiin luopua. Kielteinen kanta perustui muodollisesti SM:n lausuntoon, jossa hanketta vastustettiin kansantaloudellisin, väestö- ja työllisyyspoliittisin

²⁶ Ks. Valtion talouden tarkastusviraston kertomus vuodelta 1980.

²⁷ Ks. KM 1982:15 s. 15.

²⁸ Ks. KM 1982:56 s. 122.

²⁹ Vuotos-toimikunnan puheenjohtajina toimivat vuorollaan Eero Leskelä Kemijärveltä, Annikki Tolppanen Pelkosenniemeltä ja Pentti Pyykönen Pelkosenniemeltä, Vapaavuotos 20.5.2010.

³⁰ Ks. Vuotos-liikkeestä esim. Suopajärvi 1994 s.259-260, myös Löyttyjärvi 1997 s. 11 ja 67.

³¹ Ks. esim. Suopajärvi 1994 s. 261.

perustein sekä perustuen luonnon ja ympäristön arvojen suojaamisen tarpeeseen. Hallituksen kielteiseen päätökseen liittyi alueen elvytystoimien valmistelun käynnistäminen.³²

9.1.2.2 Vuotos-suunnitelma jäi elämään

Kemijoki Oy ei kuitenkaan luopunut hankkeen edistämisestä eikä valtionhallinnossakaan suunnitelmaa hallituksen iltakoulupäätöksestä huolimatta haudattu.³³ Kielteisen Vuotos-päätöksen jälkeen, joulukuussa jätetyn energiapoliittisen neuvottelukunnan mietinnön laskelmiin käyttöön otettavissa olevasta energiasta ei Vuotosta sen paremmin kuin Ounasjokea tai rajajokia sisällytetty.³⁴ Sen sijaan Kemijoen vesistön käyttömuotojen kehittämistä selvittämään asetetun Kemijoki-komitean puolitoista vuotta myöhemmin jätetyssä mietinnössä otettiin huomioon vaihtoehto, että Vuotoksen allas toteutuu.³⁵ Myös koskiensuojelulain valmistelussa sekä komiteatasolla että hallituksen esityksessä huomioitiin altaan rakentamisvaihtoehto.

Vuoden 1987 eduskuntavaalien alla Vuotoksesta muodostui jälleen Lapissa keskeinen poliittisen väittelyn ja toiminnan kohde. Hankkeelle myönteinen Koillis-Lapin kuntien keskustoimikunta ja Kemijoki Oy laativat samana vuonna allaskuntien ja rakentajan väliseksi sopimukseksi altaan ehdoista kirjoitetun ns. Vuotos-paketin.³⁶ Hanketta ajamaan oli jo vuonna 1985 perustettu myös Kehittyvä Lappi -kansalaistoimikunta. Kunnallisvaaleissa 1988 altaan vastustajat lisäsivät kannatustaan ja saivat enemmistön Pelkosenniemen, Savukosken ja Kemijärven valtuustoihin.

Kemijoki Oy käynnisti maanhankinnat alueella 1990. Samana vuonna alueellista vastarintaa kokoamaan muodostettiin Vapaa Vuotos -liike.³⁷ Kemijoki Oy jätti syyskuussa 1992 PSVO:lle haketta koskevan hakemuksen.³⁸

Vuotos-hankkeen vesioikeusprosessiin ja poliittiseen kiistaan altaasta vaikuttaneessa vaatimusliikkeessä ja ympäristöaktivismissä yhdistyivät jo mm. Ounasjoki-liikkeessä koetellut ja uudet muodot, vakiintuneiden järjestöjen, kampanjajärjestöjen ja epämuodollisten verkostojen toiminta.³⁹

³² Vuotoksen alueen elvytystyöryhmän mietintö valmistui 1983. Alueen elvytyksen osoitettiin varoja valtion tulo- ja menoarvioissa vuosina 1983-1990.

³³ Tämä heijastanee energia-asioista vastaavien viranomaisten ja elinkeinoelämän läheisen vuorovaikutuksen luonnetta, jossa valtionenemmistöisyys ei ole ratkaisevaa. Ruostesaari totesi 1980-luvun lopulla pitkän perinteen ja sen katkeamattomuuden yhä lyövän leimansa energiasektorin vuorovaikutussuhteisiin ja sillä olevan näitä suhteita legitimoivia vaikutuksia, ks. Ruostesaari s. 207-217 ja 299-307.

³⁴ Ks. KM 1982:76 s. 18.

³⁵ KM 1984:50 s. 51-52.

³⁶ Kyseessä oli ”paketin” ensimmäinen 16.11.1987 päivätty versio. Kolmas versio päivättiin 7.6.1993. Kyseessä oli Kemijoki Oy:n ja Koillis-Lapin kuntien sopimus Vuotoksen tekojärven rakentamisen yhteydessä toteutettavista ehdoista ja toimenpiteistä. Vuotos-paketti hyväksyttiin Kemijärven, Pelkosenniemen, Sallan ja Savukosken kunnanvaltuustoissa.

³⁷ Ks. Suopajärvi 1994 s. 262-263, myös Löyttyjärvi 1997 s. 68. Vapaa Vuotos -liikkeen johtoon tuli Helena Tiuhonen Kemijärveltä. Ks. myös Kehittyvä Lappi -kansalaistoimikunnan perustamisesta Kokko Tapani s. 67-68.

³⁸ Hankkeen valmistelusta, lupaprosessista ja siihen liittyvistä viranomaispäätöksistä ks. Löyttyjärvi 1997.

³⁹ Stranius erottelee mainitut kolme organisoitumisen muotoa nykyisissä ympäristöliikkeissä, ks. Stranius 2010 s. 89-90. Tässä viitataan mm. luonnonsuojelujärjestöihin, Vapaa Vuotos -liikkeeseen ja tutkijoiden verkostoihin.

9.1.3 Voimalaitosrakentamisen kieltö koskiensuojelulailla

Koskiensuojelutoimikunta jakoi suojeltaviksi ehdottamansa kohteet pysyvästi suojeltaviin, toistaiseksi rauhoitettaviin ja määräaikaisesti rauhoitettaviin kohteisiin. Määräaikaista rauhoittamista toimikunta ehdotti pääsääntöisesti 10 vuodeksi. Toistaiseksi rauhoitettavia kohteita olisivat toimikunnan mukaan rajavesistöt. Pysyvästi suojeltavia kohteita oli toimikunnan ehdotuksessa 10 ja niiden suojelu ehdotettiin toteutettavaksi erillisellä lailla. Määräaikaisen suojelun toteuttamiseksi toimikunta ehdotti uutta pykälää VL 16 lukuun. Ehdotuksen mukaan VN:lla olisi ollut mahdollisuus milloin määräaikaisen suojelun piirissä olevaa hanketta koskeva hakemus tulee VO:n käsittelyyn harkita antaako se suojelua koskevan esityksen vai jatketaanko asian käsittelyä VL:n mukaisessa järjestyksessä. Toimikunta ehdotti korvauksen maksamista vesivoiman omistajille luonnonmukaisen nimellistehon mukaan ja katsoi lakiehdotuksen vaativan perustuslain säätämistäjärjestystä.⁴⁰

Vuoden 1986 valtiopäiville annetun HE:n perusteluissa todettiin, että suurin osa huomattavista virtaavista vesistöistä on jo rakennettu voimalalouden käyttöön. Rakentamattomalla vesivoimalla ei enää ollut olennaista merkitystä, koska energiantuotanto vastaisuudessa perustuisi pääosin muiden energialähteiden käyttöön. Tässä tilanteessa perustelujen mukaan luonnonsuojeluarvot asettuivat rakentamisen edelle. Hallitus totesi voimalaloudelliselta rakentamiselta suojeltaviksi ehdotettujen kohteiden valintaperusteina olleen vesistöjen virtavesiluonnon luonnontilaisuus, edustavuus, uhanalaisuus ja harvinaisuus sekä tieteellinen, kalataloudellinen, virkistyskäyttöllinen ja maisemallinen merkitys. Perustelujen mukaan suojeltavat vesistöt oli mahdollisuuksien mukaan rajattu siten, että ne käsittävät luonnontaloudellisen kokonaisuuden.⁴¹

Koskiensuojelulailla rajattiin voimalaloudellisen rakentamisen ulkopuolelle 53 vesistöä tai vesistön osaa. Suojeltavien kohteiden määrä oli huomattavasti suurempi kuin suojelun valmistelun varhaisimmissa vaiheissa ehdotettiin.⁴² Koskien suojelu oli noussut yhteiskunnallisessa keskustelussa aivan luonnonsuojelutavoitteiden kärkeen.⁴³ Suojelukohteiden luetteloa ei tarkoitettu kattavaksi vaan ulkopuolelle jäi mm. Kyrönjoen vielä rakentamattomien koskien suojelu. Näistä koskista oli käyty keskustelua vuosikymmenen alusta asti ja YM totesi niiden suojeluarvojen perusteella kuuluvan suojeltavien kohteiden joukkoon, korvauskysymysten kuitenkin vaatiessa lisäselvityksiä.⁴⁴

⁴⁰ Ks. KM 1982:72 s. 56, 59 ja 78. Mietintöön jätettiin useita eriäviä mielipiteitä. Viisi jäsentä ehdotti suojelukohteiden lisäämistä, mm. Kemihaaraa, vastusti automaattista korvausten maksamista ja katsoi, ettei vaikeutettua säätämistäjärjestystä tarvita. Muissa eriävissä mielipiteissä ehdotettiin mm. täyden korvauksen periaatetta ja myös odotusarvojen korvaamista ja suojelukohteiden vähentämistä. Toisaalta esitettiin määräaikaisen rauhoittamisen muuttamista pysyväksi. Myös rauhoituksen toteuttamista kokonaisuudessaan VL:n säännöksiä muuttamalla ehdotettiin. Ks. eriävistä mielipiteistä KM s. 84-120.

⁴¹ HE 25/1986 vp.

⁴² L 35/1987.

⁴³ Arvostusten muutos ja luonnonsuojeluedun painon kasvu yleisenä tarpeena näkyi KHO:n vuonna 1988 tekemässä ratkaisussa, KHO 8.12.1988 t. 4454. Kyse oli lunastuslain 603/1977 soveltamisesta koskiensuojelulailla suojellussa Ähtävänjoessa sijaitsevan voimalaitoksen alapuolisen joen osan perkaus-oikeuteen. KHO katsoi, että ottaen huomioon jokiosuuden maisemallinen merkitys, jokivarren kasvillisuus ja eläimistö, muun muassa rauhoitetun jokihelmisimpukan esiintyminen, sekä joen merkitys virkistykseen kannalta, yleinen tarve vaati jokiosuuden luonnontilan säilyttämistä ja kyseessä olevan erityisen oikeuden lunastamista. KHO:n päätös merkitsi Hollon mukaan uutta linjanvetoa mm. vesioikeudellisen luvan pysyvyyssuojaan ja luvan jakamiseen osiin, jotka erikseen voivat olla lunastuksen kohteena, ks. Hollo 1990 s. 45-55.

⁴⁴ Laki Kyrönjoen erityissuojelusta 1139/1990.

Voimataloudelliselta rakentamiselta suojeltavien vesistöjen ja vesistönosien vesivoiman omistajille tai käyttöoikeuden haltijoille säädetään koskiensuojelulain 2 §:ssä maksettavaksi asianomaisen vaatimuksesta valtion varoista korvaus, joka on määrättävä vesivoiman luonnonmukaisen nimellistehon perusteella lasketun käyvän hinnan mukainen täysi korvaus. Lisäksi lain 3 §:ssä säädetään, että asianomaisen vaatimuksesta korvattiin myös vesivoiman käyttöönoton suunnittelu- ja muita erityisiä kustannuksia, mikäli voimalaitoksen rakentamista koskeva hakemus oli lain voimaan tullessa vireillä. Korvausten määrääminen tuli tapahtumaan lunastuslain mukaisessa järjestyksessä. Koskiensuojelulain 5 § ulotti korvaussäännösten koskemaan myös Ounasjokea. Ounasjoen osalta ei suunnittelu- ja muiden vastaavien kustannusten korvaamista sidota hakemuksen vireilläoloon VO:ssa. PeV:n mukaan korvauskysymyksen ratkaisemisen edellä selostetulla tavalla mahdollisti lain säätämisen tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.⁴⁵

9.1.4 Koskiensuojelulainsäädännöstä ja Vuotoksesta

Kemijoki Oy katsoi lupahakemuksessaan Vuotoksen altaan ja voimalan rakentamisesta ja säännöstelystä, että Vuotoksen alue rajattiin tarkoituksellisesti koskiensuojelulain suojelukohteiden ulkopuolelle.⁴⁶ Kemijoen vesistön yläosassa suojelu kohdistettiin Kemijoen ja Tenniönjoen yhtymäkohtien yläpuolisiin vesistöalueisiin (1 § kohta 46). Laki ehdotuksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todettiin alueen alapuolisen vesistön voimataloudelliseksi rakentamiseksi tehdyn suunnitelman, joka koski Kemijoen Viitarannan ja Vuotosjoen vesistöaluetta ja Kemijoen vesistöä esitettävän suojeltaviksi lähinnä sellaisia sivuvesiä, joihin ei tuolloin liittynyt voimataloudellisia suunnitelmia.⁴⁷

Perustelumaininnoista voidaan päätellä, ettei koskiensuojelulain valmistelussa haluttu sulkea pois mahdollisuutta Vuotoksen altaan toteuttamiseen. Toisaalta VN oli 1982 koskiensuojelutoimikunnan työn ollessa viimeistelyvaiheessa tehnyt kielteisen päätöksen altaasta ja alueella oli käynnistetty elinkeinon ja asutuksen elvytysohjelma.⁴⁸ HE:n perusteluissa todettiin myös VN:n jättäneen 1983 hyväksymässään energiapolitiisessa ohjelmassa maamme rakentamattomasta vesivoimasta, teknisesti käyttöönotettavan voiman määrää arvioidessaan, ulkopuolelle rajajoet, Ounasjoen ja Vuotoksen altaan. Rajajokien osalta ovat koskiensuojelulain suojelukohteissa vain niiden sivuvesistöt.

Koskiensuojelulain eduskuntakäsittelyssä ei Vuotoksen allashanke noussut keskustelun pääkysymysten joukkoon. Eduskunnassa lienee vallinnut käsitys, että hankkeesta oli VN:n päätöksellä lopullisesti luovuttu eikä kyseessä siis ollut ”uhanalainen” vesistönoosa. Tämän käsityksen kanssa ristiriitaisiin perusteluihin ei juurikaan kiinnitetty huomiota siitäkään syystä, että kiistakysymykseksi nousi Iijoen keski- ja yläosan suojelu ja tähän liittyvä Kollajan allashanke (1 § kohta 40). Kemijoen yläosan osalta keskustelu eduskunnassa käytiin Soklin kaivossuunnitelman suhteesta esitettyyn suojeluun.⁴⁹

⁴⁵ PeVL 8/1986 vp. PeV piti lakiin sisällytettyä suunnittelukustannusten korvaamista tavanomaisesta poikkeavana järjestelynä. PeV totesi, ettei mitään suunnittelukuluja korvattaisi jos lupahakemus evättäisiin VL:n nojalla. Tähän on lisättävä, ettei luvan epäminen VL:n nojalla johda korvauksiin myöskään vesivoiman käyttöönoton estymisestä.

⁴⁶ Kemijoki Oy:n lupahakemus 25.9.1992 s. 2.

⁴⁷ L:lla suojeltiin myös alajuoksulle laskevan Vähäjoen, yläjuoksulle laskevan Auttijoan ja Kemijärveen laskevan Käsmäjoen vesistöt.

⁴⁸ Määrärahoja elvytykseen osoitettiin vielä vuoden 1990 tulo- ja menoarviossa.

⁴⁹ Ks. esim. eduskunnan PTK:t 2.4.1986 ja 19.12.1986.

Valittaessaan Vaasan HAO:n Vuotos-päätöksestä Kemijoki Oy katsoi, että Vuotos alueen jättäminen erityislakien nojalla tapahtuneen suojelun ulkopuolelle osoitti, ettei alueen vesistöjä pidetty suojelullisesti arvokkaina. Yhtiö myös lainasi hallituksen VL:n muuttamista koskeneen esityksen perusteluja, joissa viitataan suojelutarpeen yhteydessä myös VL 2:5:een: ”Rakentamattomien, arvokkaiden koskien suojelemiseksi ympäristöministeriössä valmistellaan koskiensuojelulakia, jonka tarkoituksena on saada suojelluiksi luonnonsuojelun kannalta merkittävät kosket ja estää voimalaitoksen rakentamisen aiheuttama suojeltavan kosken luonnonolosuhteiden tai vesiluonnon ja sen toiminnan vahingollinen muuttaminen.”⁵⁰

Ehdotus koskiensuojelulaiksi oli kytketty viittaussäännöksellä aiemmin eduskunnan käsittelyyn annettuun VL:n muutosesitykseen. Tässä esityksessä VL 2:5:een olisi lisätty uusi 2 momentti, jonka mukaan voimalaitoksen rakentamisen olisi katsottu aina aiheuttavan 1 momentissa tarkoitettuja vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonsuhteissa tai vesiluonnon ja sen toiminnassa sellaisessa vesistössä, jonka rakentamisesta on lailla siten erikseen säädetty. Samoin koskiensuojelulakiehdotuksen 1 §:ssä viitattiin VL 2:5:een. Ehdotetun säännöksen mukaan uuden voimalaitoksen rakentamisen olisi katsottu aiheuttavan VL 2:5.1:ssä tarkoitettuja vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonsuhteissa tai vesiluonnon ja sen toiminnassa ainakin pykälässä luetelluissa vesistöissä ja vesistön osissa. Lakiehdotusten eduskuntakäsittelyssä nämä viittaussäännösehdotukset poistettiin tarpeettomina molemmista laeista.

Kummankaan esityksen perusteluissa ei mikään viittanut siihen, että VL:n muuttamisesta annetun esityksen tarkoitus olisi ollut supistaa VL 2:5.1:n soveltamisalaa voimataloudellisen rakentamisen ollessa kyseessä. VL:iin vuoden 1987 uudistuksessa tehdyt muutokset näyttävät päinvastoin vahvistavan lupaharkinnassa tekijöitä, jotka koskiensuojelulain perustelujen mukaan olivat suojelukohteiden valinnan perusteena.

Perustellessaan esitystä koskiensuojelulaiksi hallitus totesi VL:n soveltamiskäytäntöön viitaten, ettei määrätyn koskialueen pysyvä suojelu VL:n mukaisessa menettelyssä näyttäisi olevan mahdollista. Kuten edellä todettiin, sama perustelu sisältyi myös esitykseen Ounasjoki-laiksi. Hollo viitanee mm. tähän perusteluun kirjoittaessaan 1993 koskiensuojelun erillisratkaisujen olleen oireen siitä, ettei vesioikeuksien toivottu tekevä yhteiskuntahakuisia epäämiskäytännön kuvastavan selvästi eduskunnan tahtoa, että koskien ja muidenkin arvokkaiden kohteiden erityissuojelu toteutuu varsinaisen suojelulainsäädännön avulla.⁵² HE:n voidaan kuitenkin edellä lainatuilta osin tulkita sisältävän ainoastaan toteamuksen VL:n siihenastisesta soveltamiskäytännöstä sekä toisaalta viittaavan siihen, ettei VL:n ole katsottu estävän hakemasta uudelleen lupaa hankkeelle, jota koskeva hakemus on hylätty, hankkeen suunnitelmaa muuttaen tai jopa sellaisenaan.⁵³

⁵⁰ Lainaus sisältyy HE 266/1984 vp:een.

⁵¹ Ks. Hollo 1993 s. 33. Edellä selostettua koskiensuojelutoimikunnan ehdotusta VN:n roolista määräaikaaisesti rauhoitettujen koskien rakentamislupa-asioissa voitaneen myös tulkita tämän suuntaisesti. Toimikunnan ehdotukset eivät kuitenkaan toteutuneet.

⁵² Hollo 2003 s. 323.

⁵³ Ks. esim. Pietilä s.199. Mäenpää kirjoitti 1992, ettei lupahakemuksen hylkäävä päätös (kyse hallintoluvasta yleisesti) saa oikeusvoiman luonteista pysyvyyttä. Lupahakemuksen hylännyt viranomaislain voi siten periaatteessa milloin tahansa ottaa asian uudelleen tutkittavakseen, jos tehdään uusi lupahakemus. Mäenpää toteaa hallintomenettelylain 598/1982, erityisesti 7 §, edellyttävän yleisesti viranomaisen tutkivan asianosaisen vireillepaneman asian. Mäenpää toteaa kuitenkin eräin osin oikeuskäytännössä edellytetyn olosuhteiden muuttamista, ks. Mäenpää 1992 s. 295-297. Hallintolaki, 434/2003, on sittemmin korvannut hallintomenettelylain. Ks. hylkäävän päätöksen oikeusvoimasta Vuotos-päätökseen liittyen luku 9.6.3.

Pokka pohti vuonna 1991 eritellessään poikkeuslakikäytännön vaikutuksia oliko ympäristönsuojeluyistä VL:n rinnalle säädetty poikkeuslainsäädäntö vähentämässä ympäristönsuojelunäkökohtien huomioon ottamista varsinaisessa VL:n mukaisessa lupakäsittelyssä. Hän totesi myöhemmin samassa tutkimuksessa, että suojelulakeja säädettäessä suhteet vesilakiin jäivät selvittämättä. Vesilaissa oli jo säädetty, missä ympäristöoloissa voimalaitoslupaa ei saa koskaan myöntää (VL 3:3, sisältää viittauksen VL 2:5:een). Rakentamisen yleisiä edellytyksiä koskevia normistoja oli tehostettu VL:n vuoden 1987 osittaisuudistuksessa nimenomaan ympäristönäkökohtien huomioon ottamiseksi. Hän totesi, etteivät ainakaan erityislait voi antaa aihetta sellaiseen tulkintaan, että ympäristönsuojelua koskeville arvoille ja arvostuksille olisi annettava vähemmän painoa, kun rakennuslupia ratkaistaan vesilain mukaan⁵⁴. Tämän vahvistaa KHO:n Vuotos-päätös. Sen mukaan laintulkinnallista ohjetta (VL 2:5 koskien) ei ole saatavissa koskiensuojelulaista, jolla kiellettiin VL:ssa tarkoitetun luvan myöntäminen uuden voimalaitoksen rakentamiseen muun muassa Kemijoen ja Tenniönjoen yhtymäkohdan yläpuolisissa vesistöissä Savukosken ja Sallan kunnissa, mutta ei nyt kysymyksessä olevalla Kemijoen ja siihen liittyvien jokien alueella.

Heidi Hautalan vuoden 1992 valtiopäivillä tekemässä lakialoitteessa Kemijoen yläosan erityissuojelusta, suojeltavaksi ehdotettu alue kattoi Vuotos-hankkeen välittömän vaikutusalueen. Vaikka aloite ei johtanut lain säätämiseen, muodostui sen käsittelystä PeV:ssa eräänlainen yhteenveto koskiensuojelulainsäädännön tarkoittaman voimalaitosten rakentamiskiellon ja perustuslaissa säädetyn omaisuudensuojan suhteesta. Valiokunta katsoi lausunnossaan lakialoitteeseen sisältyvän Kemijoen yläosan suojelun täyttävän yleisen tarpeen vaatimuksen. Lakialoitteen korvaussäännöstö oli identtinen koskiensuojelulain kanssa, joten sen katsottiin täyttävän HM 6.3 §:n vaatimuksen. Tältä kannalta laki olisi PeVM:n mukaan voitu säätää tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Lakiehdotuksen katsottiin kuitenkin puuttuvan perustuslain vastaisesti yksityisoikeudellisiin sopimuksiin ja edellyttävän tästä syystä säätämistä vaikeutetussa järjestyksessä.⁵⁵

Perustuslain tulkinnassa on usein kyse yhteiskunnan arvostusjärjestelmien ratkaisemisesta. Viimeisten vapaana virtaavien koskien suojelu voimalaitosrakentamiselta katsottiin 1980-luvulla välttämättömäksi, yleisen tarpeen vaatimaksi. Erityislakien säätäminen ei kuitenkaan tuolloin ollut poliittisesti mahdollista ilman samanaikaista vesivoimaan liittyvän taloudellisen edun merkityksen korostamista ja korvausten muodossa suojelusta maksettua korkeaa hintaa. Jotta suojelu olisi voitu toteuttaa, perustuslain omaisuuden suojan tarjoamia suitsia suojelutoimenpiteille jopa kiristettiin, vaikka tarjottavan suojan luonne vesivoiman kyseessä ollessa oli Haatajan päivistä muuttunut.⁵⁶ Pokka totesikin vuonna 1991, että korvaussäännöksen ottaminen koskiensuojelulakiin on nähtävä poliittisena ratkaisuna, koska asiallisia perusteita korvausten maksamiseen ei ole osoitettavissa.⁵⁷ Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa säädetty ympäristöperusoikeus toi luonnonsuojelun ja omaisuuden suojan suhteen myös perusoikeus oikeuksien keskinäisen punninnan kontekstiin.

⁵⁴ Ks. Pokka 1991 s. 7 ja 110. Pokka viitanee tässä myös luonnonsuojeluarvoihin.

⁵⁵ LA 25/1992 vp oli lähetetty valmisteltavaksi YmV:aan, joka kuuli asiassa asiantuntijoita ja pyysi PeV:n lausunnon, PeVL 21/1993 vp. YmV ei kuitenkaan valmistellut asiasta mietintöä vaan LA raukesi vuoden 1994 valtiopäivien päättyessä. PeVL:ssa säätämisyjärjestyksen kannalta ratkaisevana pidettiin Kemijoki Oy:n perustamissopimusta ja yhtiöön apportoitu vesivoimaa. Ks. PeVL:n arvioinnista esim. Länsineva 1994.

⁵⁶ Ks. edellä luku 8.4.2.

⁵⁷ Pokka 1991 s. 110 alaviite 79.

9.1.5 Kitisen rakentamisesta ja jokimaisemasta

Kemijoki Oy haki huhtikuussa 1975 lupaa Kitisen, seitsemän voimalaitosta sisältävälle rakennushankkeelle. Porttipahdan allas ja säännöstelypatoon rakennettu voimalaitos olivat saaneet rakennus- ja säännöstelyluvut vuonna 1968. Kitisen rakennussuunnitelmaan kuuluivat Kurittu-, Vaju-, Matara-, Kelu-, Kurki- ja Mukkakoskien sekä Petäjänivan voimalaitokset. Suunnitelmaa tarkistettiin 1978 siten, että Mukkakoskeen ja Petäjänivaan suunnitellut laitokset yhdistettiin Kokkosnivan voimalaitokseksi. Hakija pyysi aluksi, että Kurittu- ja Vajukosken osalta päätös annettaisiin ennen asian käsittelyä muilta osin. Luvat myönnettiin lopulta voimalaitos kerrallaan alkaen 1981 myönnetystä Vajukosken luvasta, pääpiirteissään samana vuonna päivitetyn suunnitelman mukaan. Viisi voimalaitoksista sai luvan 1980-luvulla, Kelukosken hanke viivästyi ja sai luvan vasta kymmenen vuotta myöhemmin 1999 ja eräin osin hanketta käsiteltiin KHO:ssa vielä 2003.⁵⁸

Kemijoki Oy haki 1985 Vajukosken voimalaitoksen säännöstelyn alarajan muuttamista, mutta peruutti hakemuksensa kaksi vuotta myöhemmin todeten voimalaitoksen käytön ympäristövaikutusten vaativan lisäselvityksiä. Kokkosnivan voimalaitoksen rakentamislupapäätöksessä vuodelta 1987 käsitellään hankkeen ympäristövaikutuksia aiempia rakennuslupapäätöksiä laajemmin. Päätöksessä ja lupakäsittelyprosessissa onkin nähtävissä päätöksentekovuotena annetun VL:n uudistuksen vaikutus ja arvostusten muuttuminen. Myös ympäristövaikutusten arviointimenettelyn käyttöönottoa oli Suomessa alettu selvittää jo 1980-luvun alkupuolella.⁵⁹

Suvannon kylän maiseman suojelemisesta tuli yksi Kokkosnivan voimalaitoksen toteuttamisen kannalta ratkaisevista tekijöistä, mikä näkyy lupamääräyksissä. Toimitusinsinööri piti tarpeellisena myös virtaamavaihtelujen välin supistamista hakijan esittämästä virkistyskäyttömahdollisuuksien parantamiseksi ja maiseman suojelemiseksi. VO ei tähän kuitenkaan yhtynyt vaan katsoi kokonaisenergiamäärän tällöin supistuvan liiaksi.

Kurkiaskan voimalaitoksen luvasta vuoden 1989 lopulla päätettäessä Sodankylän taajama-alueen ja Porttikosken alueen suojeleminen laadittujen maisemanhoitosuunnitelmien mukaisesti ja haitallisten seurausten välttäminen myös näiden suunnitelma-alueiden ulkopuolella sai huomiota lupamääräyksissä. Luvassa hakija veloitettiin myös tarkkailemaan rakennustöiden vaikutuksia yläaltaan sekä pohjapadon alapuolisen vesialueen vedenlaatuun Lapin vesi- ja ympäristöpiirin hyväksymällä tavalla ja tarkkailua tuli jatkaa siihen asti kunnes veden laatu on vakiintunut.

9.2 Vesiluonto ja sen toiminta

9.2.1 Uusia käsitteitä vesilakiin

Vesilain vuoden 1987 laajassa osittaisuudistuksessa⁶⁰ kielto- ja kieltosäännöksiä uudistettiin siten, että kiellettyjen toimenpiteiden joukossa mainitaan toimet, jotka vahingollisesti muuttavat luontoa ja vähentävät vesistöjen ympäristöllisiä arvoja ja vesien käyttöä virkistykseen ja

⁵⁸ Vajukoski PSVO 12.11.1981, 93/81/I; Kurittukoski PSVO 15.6.1982, 45/82/I; Matarakoski PSVO 10.12.1986, 79/86/I; Kokkosniva PSVO 12.6.1987, 39/87/I; Kurkiaska PSVO 29.12.1989, 107/89/I; Kelukoski PSVO 28.5.1999, 20/99/2 ja KHO 2003:22. Ks. Kelukosken luvasta luku 9.2.3.6.

⁵⁹ Ks. Pölönen 2007 s. 32-37, KM 1982:46.

⁶⁰ L 467/1987, HE 266/1984 vp. Uudistus sisälsi muutokset noin sataan VL:n noin viidestäsadasta pykälästä.

vedenhankintaan. Säännöksiin otettiin uusia käsitteitä kuten "luonnonkauneus" (VL 1:15 ja 2:3) ja "kulttuuriarvot" (VL 1:15, 1:19 ja 2:3). "Ympäristön viihtyisyys" otettiin nyt myös muuttamiskieltoisäännökseen (VL 2:15) ja virkistyskäyttö mainitaan nyt erikseen (VL 1:15 ja 1:19). Muuttamis- ja pilaamiskieltojen välistä kuilua alettiin muutoinkin vähin erin kuroa pienemmäksi (myös VL 2:18 ja 2:22).⁶¹ Säännöstely virkistyskäyttöä varten tuli nyt mahdolliseksi (VL 8:1-2). Lain kieltoisäännöksiin, rakentamisen suorittamiselle asettuja vaatimuksia koskevaan säännökseen ja lupaestesäännökseen (VL 1:15 ja 19 ja 2:3 ja 5) sisällytettiin jo aiemmin muutetun töidenaloittamislupasäännöstön (VL 2:26) tapaan, ekologiset käsitteet "vesiluonto" ja "vesiluonnon toiminta".⁶² Vesiluonnolla tarkoitetaan esityksen perustelujen mukaan vesistöä biologisena, kemiallisena ja fysikaalisena kokonaisuutena ja vesiluonnon toiminnalla kaikkia vuorovaikutussuhteita ja mekanismeja, jotka pitävät yllä vesiluonnon tasapainoa. Ojitusta ja järvenlaskua koskeviin säännöksiin (VL 6:1 ja VL 7:3) otettiin käsite "erityinen luonnonsuojeluarvo". Mikäli pienehköllä järvellä oli tällaista arvoa, ei sen laskua enää voinut toteuttaa ojituksena eikä pienehköäkään järveä, jolla oli erityistä luonnonsuojeluarvoa muutoinkaan laskea.⁶³

Työlupasäännöksessä käsite "vesiluonto" korvattiin vuonna 1996 käsitteellä "luonto" (VL 1:26.1 2-kohta). Perusteluissa todettiin, ettei esimerkiksi tekoallashankkeissa ole olennaista tapahtuuko peruuttamaton muutos vesialueen vai maa-alueen luonnossa. HE:n mukaan sanamuodon tarkistamisella poistettiin epä johdonmukaisuus ja saatettiin eri luontoarvot keskenään lähtökohtaisesti samaan asemaan.⁶⁴ VL:2:5-6:n sisältämät varsinaiset lupaedellytysnormit ulottavat harkinnan yhtäläisesti hankkeen kaikkiin luontovaikutuksiin. Muutoksella vastattiin tarpeeseen huolehtia siitä, että töidenaloittamislupa hankkeen luonteesta riippumatta, tarkoituksensa mukaisesti sisältäisi vain valmistelevia toimenpiteitä

9.2.2 Ekologiset vaikutukset ja lupaeste

9.2.2.1 Lupaestesäännöksen muutoksista

Vesihallinnossa oli vuodesta 1981 työskennellyt projektiryhmä tehtävänäään uudistaa vesistövaikutusten arvioinnin perusteita. Sen vuonna 1986 julkaistussa raportissa todettiin vesiluonnon suojelun lähtökohdaksi luonnon itseisarvo ja vesiekosysteemin luonnonmukainen toimivuus. Keskeinen tehtävä on raportin mukaan vesien eliöstön perimäaineksen säilyttäminen. Suojelun tavoitteena on ihmisen kannalta näin ollen myös luonnonvarojen säilyttäminen nykyisiä ja tulevia ihmisen aineettomia ja aineellisia tarpeita ajatellen.⁶⁵ Vesien suojelun, moninaiskäytön turvaamisen, virkistyskäytön ja viihtyvyyden tavoitteiden rinnalle oli muutoutumassa suojelu luonnon itsensä vuoksi sekä myös tulevien sukupolvien tarpeiden huomioiminen.

VL 2:5 sai vuoden 1987 uudistuksessa muodon, jonka mukaan lupaa rakentamiseen ei saanut myöntää jos rakentaminen vaarantaa yleistä terveydentilaa, aiheuttaa huomattavia ja laajalle

⁶¹ Vihervuori toteaa soveltamiskäytännössä jo aiemminkin pohjaveden muuttamiskieltoa tulkitun myös vedenlaadun muutokset sisältäväksi, Vihervuori 1989a s. 466.

⁶² L 606/1982. HE 2/1982 vp. VL 1:26.1 2-kohdan mukaan edellytykseksi luvan myöntämiselle tuli mm., että töiden aloittaminen voi tapahtua tuottamatta muille vesien käyttömuodoille tai vesiluonnolle ja sen toiminnalle huomattavaa pysyvää haittaa. Muutoksella myös kavennettiin säännöksen mahdollistamien toimenpiteiden alaa ja töidenaloittamislupa tuli muutoksenhaun piiriin. Uusi vesilaki sisältää valmistelulupaa koskevan säännöksen (uusi VL 3:16), joka sisällöltään vastaa VL:n säännöstä, ks. YmVM 22/2010 vp s. 9.

⁶³ Järvenlaskua ja puroja koskevaa sääntelyä käsitellään VL:n luontotyypisuojelun yhteydessä luvussa 9.4.3.2.

⁶⁴ L 750/1996, HE 54/1996 vp.

⁶⁵ Vesistövaikutusten arviointiprojekti, VYH julkaisut nro 4.

ulottuvia vahingollisia muutoksia ympäristön luonnonsuhteissa tai vesiluonnossa ja sen toiminnassa taikka jos se suuresti huonontaa paikkakunnan asutus- ja elinkeino-oloja. HE:n perusteluissa kuitenkin todettiin, että lupaesteseännöksen muutoksella ei ollut tarkoitus olennaisesta laajentaa luvanmyöntämiskiellon alaa, vaan kiinnittää harkinnassa huomiota luonnon toimintamekanismeihin.⁶⁶ HE:ssa perusoikeusuudistukseksi kuusi vuotta myöhemmin mainittiin, kuten jo aiemmin todettiin, VL 2:5 ympäristöperusoikeutta konkretisoivana säännöksenä.⁶⁷

HE:ssä mainitaan tilanteena, missä voitaisiin katsoa lupaestekynnyksen ylittyvän, vesistössä elävän kasvillisuuden ja eläimistön tuhoutumisen niin, ettei kalakantoja pystyttäisi erityisin toimenpiteinkään elvyttämään. Esimerkki ei ole erityisen harkittu, koska epäselväksi jää viitataanko kalakannoilla kyseisen vesistön luontaisiin kalakantoihin. Myöhemmän, 1994 toteutetun lainmuutoksen kalatalousvelvoite-ehdotuksen yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan kalakannoilla tarkoitettavan tavallisesti tietyn kalalajin alueellista populaatiota tai perinnöllistä muotoa.⁶⁸ Esimerkiksi voimalaitos patoineen ja padotusaltainen merkitsee aina ekologista katastrofia vaelluskalakannoille. Tällaisen hankkeen kyseessä ollen pykälää voitaisiinkin perustelujen valossa tulkita siten, että ilman toimivaa kalatietä ja kutupaikkojen turvaamista riittävässä määrin, ei lupaa rakentamiseen voitaisi myöntää. Padotuksen aiheuttama kutupaikkojen menetys kohdistuu paikalliseen virtakalaan joissa, joihin vaelluskala ei merestä enää pääse nousemaan. Myös tällöin lupaestekynnyksen harkinnassa mitä ilmeisimmin keskeiseksi tulisi, miten laajasti hanke estää kalakantojen luontaista lisääntymisen. KHO:n VL 2:5:n nojalla epäämässä Vuotos-hankkeessa oli kyse paitsi vesistöalueisiin kohdistuvasta muutoksesta ennen muuta laajasta maaekosysteemien tuhoutumisesta ja uusien vesialueiden ajanoloon muodostuvista uusista ekosysteemeistä.⁶⁹

Vuotos-hankkeen käsittelyssä, niin hakijan valituksessa KHO:een, kuten myös VO:n päätöksessä, korostettiin HE:n perustelua, jonka mukaan luvanmyöntämiskiellon alaa ei ollut tarkoitus olennaisesti laajentaa. Hollo kirjoittikin 1976 voitavan katsoa, että ekosysteemi kokonaisuudessaan on otettava huomioon luonnonsuhteissa tapahtuvaa muutosta arvioitaessa.⁷⁰ Säännöksen täsmentämistä ekologisina käsittein osana ekologisen tarkastelun ja luonnonarvot moniin muihinkin säännöksiin liitävää uudistusta voidaan kuitenkin pitää merkityksellisenä. Lainmuutoksella asetetun vesiluonnon ja sen toiminnan suojaamisvelvoitteen vaativuutta ja uutuutta voimalaoushankkeiden osalta kuvaa se, että virtaavien vesien ekologinen tutkimus oli lähes kokonaan laiminlyöty. Tutkijat totesivat virtaavien vesien luokittelun eliöstön perustella tuolloin mahdottomaksi. Vain virtojen kalataloudesta oli runsaammin tietoa.⁷¹ Luontoon kohdistuvien vaikutusten ekologinen arviointi lupaesteharkinnassa sai vielä lisää painoa lainmuutoksella 1994. Lupaesteen tunnusmerkistössä ei enää edellytetä vahingollisten muutosten huomattavuuden lisäksi niiden

⁶⁶ Varovaisuuteen HE:n perusteluissa on osin saattanut vaikuttaa aiemmin mainittu laintarkastuskunnan lausunto 1980:2, jonka mukaan muutos saattaisi antaa aiheen tulkintaan, jossa tietyt luonnonolot saisivat ylikorostuneen merkityksen taikka käsitykseen luvanmyöntämiskiellon olennaisesta laajentamisesta (lausunto s. 36). Muutos kuitenkin toteutettiin.

⁶⁷ HE 309/1993 vp, ks. luku 8.4.1.4 viite 194.

⁶⁸ HE 17/1994 vp. VL:n muutokseen 553/1994 asti VL 2:22:ssa käytettiin termiä kalakanta ja pykälän sanamuodon perusteella sen saattoi tulkita viittaavan vesistön luontaiseen/luontaisiin kalakantoihin. VL 2:22:ssa käytettyä terminologiaa muutettaessa ei riittävästi ole selvitetty käsitteitä, joita nimetään ja näyttää siltä, ettei kaloihin ja kalastukseen liittyvien termien käyttö laissa ole aivan johdonmukaista.

⁶⁹ Ks. luku 9.6.1-9.6.2.

⁷⁰ Hollo 1976 s. 311.

⁷¹ Heikkinen, Rassi, Ruuhijärvi ja Salminen s. 66-67. VHJL:n edellyttämä vesistöjen luokittelu on 2000-luvulla nostanut esille erityisesti rakennettujen vesien eliöstöä koskevan tiedon vähäisyyden, ks. jäljempänä luku 9.5.3.

ulottumista laajalle. Perustelujen mukaan laaja-alaisuus kuitenkin voi olla yksi huomattavuuden kriteeri.⁷²

9.2.2.2 Luonnontalouden asiantuntemuksesta

KHO antoi Vuotos-päätöksessään VL 2:5:n sisältöä tulkitessaan erityisesti painoa sille, että 1987 lainmuutoksella VO:ien kokoonpanoa ja jäsenten pätevyysvaatimuksia muutettiin ja luonnontalouden asiantuntemusta lisättiin vesioikeuslirnologeilla (VL 15:2-3). KHO siis katsoi näiden muutosten tukeneen lain aineellisen sisällön muutosta. Kuten edellä on selostettu, eduskunta oli lausunut luonnontaloudellisesta asiantuntemuksesta toivomuksen jo 1970 ja vesilain tarkistamistoimikunta tehnyt asiassa ehdotuksen 1972.⁷³ Myös VYO:een tuli nimitettäväksi luonnontalouden asiantuntijoita (VL 15:14) ja katselmustoimituksissa asiantuntija voitiin nimetä neljänneksi toimitusmieheksi. Vaikka katselmustoimituksissa ja VO:n ja VYO:n käsittelyssä olikin jo aiempien säännösten puitteissa lausunnonantajina käytetty myös luonnontalouden asiantuntijoita, oli näiden tuleminen mukaan tuomioistuinten ratkaisukokoonpanoon ja toimitusmiehiksi katselmuksiin merkittävä uudistus.⁷⁴ KHO:n päätöksen perusteluihin sisältyvät myös LtVM:öön ja eduskunnan vastaukseen otetut asiaa koskevat lausumat, joissa edellytetään selvitettäväksi myös tarve vastaavan asiantuntemuksen lisäämiseen KHO:ssa.⁷⁵

Aluehallintolainsäädännön uudistuksessa vuoden 2010 alusta perustetuista Manner-Suomen kuudesta aluehallintovirastosta neljä on korvannut lupaviranomaisina ympäristölupavirastot.⁷⁶ Uudistuksella täydennettiin lupaviranomaistoiminnan eriyttämistä ympäristönkäytön toimeenpano- ja valvontatehtävistä.⁷⁷ Aluehallinnon uudistamisen tavoitteet kokonaisuudessaan olivat kuitenkin toisaalla, HE:n mukaan valtion aluehallinnon kehittämisessä kansalais- ja asiakaslähtöiseksi ja tehokkaaksi. Uudistuksella tavoiteltiin hallinnon tuottavuuden lisäämistä ts. tarvittavien henkilöresurssien vähentämistä ja myös maakunnan liittojen roolin vahvistamista aluekehitystyössä.⁷⁸

YmVL:ssa katsottiin ympäristö- ja vesiasioiden käsittelyä koskevan päätöksentekojärjestelmän erityispiirteiden tarkastelun jääneen puutteelliseksi. AVI:en osalta valiokunta käsitteli erityisesti päätöksentekomenettelysäännöstöä, jonka joustavoittamista ja keventämistä uudistuksella tavoiteltiin. Valiokunta korosti tarvetta säilyttää monijäseninen ratkaisukokoonpano erityisesti VL:n mukaisissa lupa-asioissa (L ympäristönsuojelu- ja vesiasioiden käsittelystä aluehallintovirastossa 2-3 §). YmV:n mukaan aineellinen sääntely ei ole muuttunut siten, että monijäseniseen kokoonpanoon olisi aihetta tehdä muutoksia.⁷⁹ Kyseessä oli pyrkimys luonnontieteellisen asiantuntemuksen, kuten myös vahingonkäräjän

⁷² L 553/1994, HE 17/1994 vp:ssa todettiin myös, ettei muutoksella pyritty merkittävästi laventamaan VL 2:5:n pidättyvää tulkintaa.

⁷³ LtVM 3/1970 vp, KM 1972:B 134 s. 27-29.

⁷⁴ Ks. asiantuntemuksen käytöstä myös Pokka 1991 s. 340-342.

⁷⁵ LtVM 20/1986 vp, ks. myös. Kainlauri 1990 s. 60.

⁷⁶ Lapin osalta ympäristölupavastuualue on Pohjois-Suomen AVI:ssa, L 896/2009, L 898/2009 ja A aluehallintovirastoista 906/2009.

⁷⁷ Virastoihin siirrettiin myös aiemmin AYK:n käsiteltäviksi säädetty ympäristölainsäädännön ja vesilainsäädännön alaan kuuluvat lupa- ja muut hakemusasiat, ks. YmVM 4/2009 vp.

⁷⁸ Ks. HE 59/2009 vp.

⁷⁹ Ks. YmVL 25/2009 vp.

oikeussuojan, varmistamiseen päätöksenteossa. Pian lainsäädäntöuudistukseen sisältyneiden lakien antamisen jälkeen säädettiin käsittelyä koskevaan lakiin YmV:n ehdottama muutos.⁸⁰

9.2.2.3 Lupaeste ja yleinen tarve/tarkoituksenmukaisuusharkinta?

Vuoden 1994 muutoksella VL 2:6:stä poistettiin yleinen tarve intressivertailun syrjäyttävänä lupaedellytyksenä. HE:n perusteluissa todettiin yleisen tarpeen käsitteen olevan sikäli "pakkolunastuksellinen", että "yleisen tarpeen" perusteella on mahdollista syrjäyttää muut lupaharkinnan perusteet, ei kuitenkaan VL 2:5:ää. Yleiseen tarpeeseen nojaututtaessa jopa erilaisten yleisten etujen välinen vertailu ainakin periaatteessa sytjättyy ja lupa on myönnettävä pelkästään hanketta tukevan intressin perusteella, muihin, ehkä tärkeämpiin yleisiin etuihin kohdistuvien haittojen estämättä. Kun yleinen tarve käytännössä on täytynyt lähinnä vain eräissä viranomaisten hakemissa hankkeissa, on seurauksena voinut olla myös se, että laajemmalla kannalta epätarkoituksenmukainen hanke on tullut sallituksi vain, koska hakijana on viranomainen.

Lainmuutoksen perustelujen mukaan ei enää ollut aihetta olla käyttämättä intressivertailua kattavana lupaedellytyksenä, koska siinä myös hakijan edut tulevat punnituiksi yleiseltä kannalta. Muutoksen tarkoituksena oli perustelujen mukaan poistaa lupaharkinnan rakenteellinen yksipuolisuus ja varmistaa etujen vertailun toteutuminen myös erisuuntaisten yleisten etujen kesken.⁸¹

Vesilainsäädännön uudistuksen valmistelu ja uusi vesilaki nostavat yllättävällä tavalla tarkoituksenmukaisuusharkinnan esille lupaaesäännöksen yhteydessä.⁸² Uudistusta valmistelleen toimikunnan ja työryhmän ehdotuksiin sisältyi poikkeaminen lupaesteestä VN:n päätöksellä. Toimikunnan mukaan ilman tällaista poikkeamismahdollisuutta pelkkä haitan suuruuteen perustuva arviointi olisi liian ehdoton kun otetaan huomioon oikeuskäytännössä tapahtunut kehitys.⁸³ HE:een ei sisältynyt poikkeamissäännöstöä, johon molempien mietintöjen lausuntokierroksella kohdistui voimakasta kritiikkiä.⁸⁴ Lupamenettelyä koskevaan säännöstöön sisältyy kuitenkin säännös (uusi VL 11:6.1), jonka mukaan lupaviranomaisen tulee muiden lausuntojen ohella pyytää VN:lta lausunto hakemuksen koskiessa yhteiskunnan

⁸⁰ L 898/2009. Muutos tehtiin aluehallintolainsäädännön uudistamiseen liittyneen, lähinnä teknisiä muutoksia sisältäneen lakipaketin yhteydessä. YmV korostaa mietinnössään uudesta vesilaista kollegiaalisuuden merkitystä erityisesti oikeussuojakysymyksenä korvausten ratkaisussa, YmVM 22/2010 vp s. 10. YmVL 25/2009 vp:ssä painotettiin myös ELY-keskusten vastuualueiden riippumattomuutta ja itsenäistä valtion puhevallan käyttöä alueensa kysymyksissä. MmVL 16/2010 vp:ssä s. 3 ja YmVM 22/2010 vp:ssä s. 11 korostetaan kalatalousviranomaisen riippumatonta asemaa yleisen kalatalousedun valvonnassa.

⁸¹ L 553/1994, HE 17/1994 vp. HE:n mukaan ei muutos mitenkään vaikuttanut siihen, mitä VL 2:8:ssa säädetään omistusoikeuden lunastamisesta tai käyttöoikeuden saamisesta toisen omaisuuteen. Tässä pykälässä yleisen tarpeen edellytys on lunastusoikeudellisessa yhteydessä. L 759/1996:ssa poistettiin yleisen tarpeen edellytys vielä pohjaveden ottamislupaa koskevasta VL 9:8:sta ja samalla muutettiin myös VL 5:13:sta siten, että eräiden uiton suorittamiseksi tarpeellisten oikeuksien saaminen tuli harkittavaksi intressivertailun perusteella. Aiemmin säännös edellytti, että uittoa ko. vesistön osassa oli pidettävä yleiseltä kannalta tärkeänä.

⁸² Tässä luvussa käsiteltävän lausuntomenettelyn lisäksi on huomattava, että uudessa vesilaissa yleisen tarpeen edellytys sisältyy nosto- ja laskuhankkeiden erityisistä edellytyksistä säättävään pykälään (uusi VL 6:4). Mikäli hanke on yleisen tarpeen vaatima syrjäytyvät säännöksen tarkoittamat erityiset lupaesteet (rantakiinteistölle ilman omistajan suostumusta aiheutuva käyttömahdollisuuksien olennainen huonontuminen tai vahinko tai erityisen luonnonsuojeluarvon huomattava heikentyminen).

⁸³ KM 2004:2 sisältyvän lakiehdotuksen perustelut s. 47 ja KM 2006:13 s.36-37. Ks. esityksestä myös Löyttyjärvi 2004 s. 55-58 ja 2006 s. 31-32. Oikeuskäytännöllä mietinnössä viitataan KHO:n Vuotos-päätökseen.

⁸⁴ Ks. OM lausuntoja ja selvityksiä 2005:20 s. 41-42, 95 ja OM lausuntoja ja selvityksiä 2006:26 s. 9-13.

kannalta tärkeää hanketta, jolla on valtakunnallista merkitystä ja josta saattaa aiheutua huomattavia ja laajalle ulottuvia haitallisia vaikutuksia.

Perustelujen mukaan hankkeen yhteiskunnallinen tärkeys olisi harkittava tapauskohtaisesti. HE:ssa luetellaan hankkeina, joita yleisesti voidaan tällaisiksi luonnehtia kulkuyhteyksien järjestäminen, vesihuollon ja energiahuollon turvaaminen ja alkuperäisen luonnon suojeleminen. Lisäksi hankkeella tulee siis olla valtakunnallista merkitystä. Säännöksen sanamuodossa jälkimmäinen lisäedellytys puolestaan viitanee hankkeeseen, jonka vaikutukset täyttävät lupaesteen kriteerit. Perustelujen mukaan hakija voi esittää lausunnon pyytämistä ja lupaviranomaisen olisi otettava huomioon VN:n lausunto. Perusteluissa todetaan kuitenkin myös, että lausunnot eivät sido lupaviranomaista.⁸⁵

Vesilain mukainen päätöksenteko on kokonaisuudessaan oikeusharkintaa.⁸⁶ Tämä on tarkoittanut mm. sitä, ettei KHO:sta annetussa laissa olleen 5 §:n mukaisia siirtoja VN:lle tarkoituksenmukaisuusharkinnan suorittamiseksi tehty. Vuonna 2006 annetusta uudesta KHO:ta koskevasta laista siirtoa koskeva säännös poistettiin. HE:n perusteluissa todettiin, ettei säännöksellä enää ollut käytännön merkitystä.⁸⁷ Myös HE:n lupaedellytyssäännösten perusteluissa korostetaan lupaharkinnan olevan oikeusharkintaa.⁸⁸ Menettelyä koskevaan 11 lukuun on uudessa laissa otettu päätösharkintaa koskeva 17 §, joka edellyttää luvan myöntämistä, jos laissa säädetyt edellytykset täyttyvät. Perusteluissa todetaan, ettei viranomainen voi ottaa huomioon muita kuin laissa säädetyt intressit. Toisaalta lupaa ei voida myöntää, jos kaikki edellytykset eivät täyty.⁸⁹ VN:n lausunnosta säättäminen tuo lakiin tarkoituksenmukaisuusharkintaan liittyvän elementin. Ehdotettuun säännöstöön ei kuitenkaan sisälly mahdollisuutta siihen, että lupaesteen aiheuttavat haitalliset vaikutukset voitaisiin ohittaa VN:n lausunnon perusteella.⁹⁰

9.2.2.4 Lupaestesäännös ja Sierilän lupakäsittely

Kemijoki Oy jätti lupahakemuksen Sierilän voimalaitoksen rakentamisesta PSY:lle vuoden 2005 lopulla. Voimalaitokseen yhdistettäisiin pääuoman vielä rakentamattoman seitsemän kosken jokijakson pudotuskorkeus. Lupahakemuksen jättämistä edelsi ympäristövaikutusten arviointi.⁹¹ Katselmustoimitus päättyi ja katselmuskirja valmistui keuhällä 2008.

Katselmuskirjassa toimitusmiehet katsoivat, että hakemus tulee hylätä VL 2:5:n nojalla. PSY suoritti Sierilän vahinkoalueella tarkastuksen elokuussa 2009.

Toimitusmiehet arvioivat Sierilän vaikutusalueen luonnonolosuhteissa ja vesiympäristössä ja sen toiminnassa tapahtuvan rakentamisen seurauksena niin huomattavia vahingollisia muutoksia, ettei voimalaitoksen rakentamiselle tule

⁸⁵ HE 277/2009 vp s. 141. Käsite ”yleisen edun kannalta erittäin tärkeä hanke” esiintyy mm. LSL 31 §:ssä ja VHJL 23.1 §:ssä, ”erittäin tärkeä yleinen etu” mm. LSL 65 §:ssä. VL 9 luvussa esiintyy ”yleiseltä kannalta tärkeä” (VL 9:9) ja yleiseen etuun rinnastuva ”muu tärkeä syy” (VL 9:12).

⁸⁶ Ks. esim. Vihervuori 2002 s. 366. Ekroos kirjoittaa joustavien normien elementistä oikeusharkinnan sisällä ja toisaalta myös siitä, ettei täysin vapaata harkintaa ole, sillä sitäkin rajoittavat yleiset hallinto-oikeudelliset periaatteet, yhdenvertaisuus-, objektiviteetti-, suhteellisuus- ja tarkoitussidonnaisuusperiaate, ks. Ekroos 1999 s. 33.

⁸⁷ KHOL 74/1918, uusi KHOL 277/2006, HE 201/2006 vp. Ks. sidotun ja vapaan harkinnan suhteesta esim. Pokka 1991 s. 108-109.

⁸⁸ HE 277/2009 vp s. 62.

⁸⁹ HE 277/2009 vp s. 147.

⁹⁰ Ks. myös YmVM 22/2010 vp s. 8 ja TaVL 13/2010 vp s. 3.

⁹¹ Kemijoki Oy:n hakemus Sierilän voimalaitoksen rakentamislupasta 28.12.2005, YVA-selostus 30.8.1999, yhteysviranomaisen lausunto 3.2.2000.

myöntää lupaa. Toimitusmiesten arvion mukaan myös rakentamisen vaikutukset paikkakunnan asutus- ja elinkeino-oloihin estävät luvan myöntämisen. Voimalaitoksesta saatava hyöty on katselmuskirjan mukaan vähäinen siitä aiheutuviin vahinkoihin, haittoihin ja muihin edunmenetyksiin nähden, joten myöskään VL 2:6:n mukaisia edellytyksiä luvan myöntämiselle ei ole. Katselmuskirjassa haitat arvioidaan euromääräisesti 114-415 milj. €:n suuruisiksi ja energiataloudellinen hyöty 12 milj. €:n suuruisiksi.⁹²

Kemijoki Oy:n katselmuskirjasta esittämässä muistutuksessa katsotaan, etteivät sen sisältämät vahinkoselvitys ja intressivertailu täytä VL:n asettamia kriteereitä. Muistuttajan mukaan selvitys hankkeen aiheuttamista menetyksistä perustuu keskeisiltä osiltaan hypoteettisiin ja ylioptimistisiin odotuksiin kalataloushyödyistä ja matkailutuloista sekä niiden menettämisestä. Kemijoki Oy katsoo, ettei AVI voi tukeutua toimitusmiesten suorittamaan vahinkoselvitykseen ja intressivertailuun, koska niiden laatimisessa on VL:n säännökset karkeasti sivuutettu. Yhtiö ei kuitenkaan vaatinut uuden tai täydentävän katselmustoimituksen järjestämistä vaan katsoi katselmustoimituksessa kertyneen aineiston riittäväksi lainmukaisen intressivertailun tekemiseen. Tätä helpottaa muistuttajan mukaan myös se, että katselmuskirjaan on sisällytetty lupaehdotus, joka ei perustu potentiaaliin menetyksiin.⁹³

9.2.3 Vesiekologia ja kalasto

9.2.3.1 Kalatie velvoitteena

Vuoden 1987 lainmuutoksen jälkeen VL 2:22:n sanamuodossa ei velvoitteen määräämistä enää perusteltu kalan kulkureitin huonontumisella eikä myöskään kalan lisääntymismahdollisuuksien vähenemisellä vaan yleisesti kalakannalle aiheutuneella ilmeisellä vahingolla. Säännöstekstiä myös muutettiin siten, että kalatien rakentaminen ei enää ollut ensisijainen toimenpide. Kalansäilyttämisvelvoitteen ja säilyttämismaksun, joilla viitattiin, ainakin yleiskielen mukaan, vahinkojen estämiseen, sijasta otettiin lakiin termit kalanhoitovelvoite ja kalanhoitomaksu.⁹⁴ HE:n perusteluissa todettiin velvoitteen tai maksun asettamisen tavoitteena olevan aiheutuvan vahingon täysimääräinen kattaminen. Mikäli näin ei käy jäljelle jäävä vahinko olisi korvattava lain 11 luvun säännösten perusteella.

Eduskuntakäsittelyssä ehdotettuun säännökseen tehtiin sinänsä vähäinen korjaus, jolla kuitenkin otettiin kantaa kalatien rakentamisvelvoitteen pysyttämiseen hoitovelvoitevalikoimassa. Perusteluissa todettiin kalaportaista ja kalahisseistä saatujen kokemusten olevan pääasiassa huonoja ja korvaavina toimenpiteinä suoritettujen kalanistutuksia ja laista ehdotettiin poistettavaksi kokonaan erillinen maininta kalateistä. Kalatien rakentamisvelvoite olisi tämän jälkeenkin sisältynyt muihin mahdollisiin toimenpiteisiin joihin luvan saaja voidaan velvoittaa. Lakiehdotuksen sanamuodosta sai kuitenkin käsityksen, että jos asetetaan istuttamista koskeva velvoite, ei samanaikaisesti voitaisi velvoittaa

⁹² Katselmuskirja 11.3.2008, ks. s. 53, 57 ja 60.

⁹³ Kemijoki Oy:n muistutus 16.5.2008 s. 2-3. Ks. Sierilän rakentamiseen liittyvistä kannanotoista myös luvusta 5.1.2. Pohjois-Suomen AVI myönsi hakkeelle luvan 31.5.2011, 31/11/2. Lupa-asian käsittely jatkuu Vaasan HAO:ssa. Ks. tutkimuksen rajauksista johdannon luku 2.

⁹⁴ Oikeuskäytännössä sovellettu normi oli kuitenkin irtaantunut lain sanamuodosta. Hepola toteaa kalatietä koskevan säännöksen soveltamisen olleen lähes olematonta. Samalla keskeiset ja merkittävät asiat ratkaistiin kalatievelvoitteen ensisijaisuudesta huolimatta määräämällä istutusvelvoite. Todellisuus siis ajoi ohitse muodollisesti voimassa olevasta laista melkoisen selväpiirteisellä tavalla, Hepola 2007 s. 213, alaviite 216.

esimerkiksi kalatien rakentamiseen. LtV katsoi, että lain tuli saada sanamuoto, joka mahdollistaisi erilaisten velvoitteiden asettamisen samanaikaisestikin tarvetta vastaavasti.⁹⁵ Myös kalanhoitomaksua koskevaa säännöstä (VL 2:22.3) muutettiin siten, että maksu voitiin määrätä myös korvaamaan osa kalanhoitovelvoitteesta.

Lakiehdotuksen perusteluteksti oli sikäli ajastaan jäljessä, että suhtautumisessa kalateihin oli jo tapahtumassa muutos. Virtavesien kunnostaminen oli muutoinkin noussut keskeiseksi tavoitteeksi ja myös vaelluskalajokien osalta oli tekeillä suunnitelmia. Vesirakennustöiden tarvetoimikunta oli vuonna 1982 tehnyt ehdotuksia kalateiden rakentamisesta ja kalakantojen elvyttämisen tavoiteohjelmasta.⁹⁶ Myös muualla käynnistyi 1980-luvulla uusia hankkeita vaelluskalojen palauttamiseksi jokiin, joista ne olivat hävinneet.⁹⁷ Merkittävä oli KHO:n päätös vuodelta 1987 jolla kumottiin ISVO:n vuonna 1984 MMM:n ja voimayhtiöiden hakemuksesta antama päätös Kymijoen alajuoksun voimalaitosten kalatievelvoitteiden muuttamisesta istutusvelvoitteiksi.⁹⁸

Vuonna 1994 kalatalousvelvoitteeseen sisällytettävissä olevien toimenpiteiden määrittely sai nyt voimassa olevan muotoilun. Toimenpiteenä voi rakentamisen ja sen vaikutusten laadun mukaan olla kalanistutus, kalatie tai muu toimenpide tai näiden yhdistelmä. HE:ssä perusteltiin muutosta vahinkojen ennalta ehkäisemisellä, minkä merkitykseen ympäristöpolitiikassa oli kiinnitetty huomiota. Vahinkojen ehkäiseminen velvoitteiden perusteena kirjattiin myös säännöksen sanamuotoon ja velvoitteisiin voitiin myös liittää toimenpiteiden tuloksellisuuden tarkkailu, jota koskevia määräyksiä oli oikeuskäytännössä jo annettu.⁹⁹

Uudessa vesilaisissa kalatalousvelvoitteen uutena, lakitekstissä mainittuna, elementtinä ovat kalataloudelliset kunnostustoimenpiteet. Ehdotuksen mukaan (uusi VL 3:14.3) kalatalousvelvoite voi olla kalatie, kalataloudellinen kunnostustoimenpide, istutus tai muu kalataloudellinen hoitotoimenpide tai näiden yhdistelmä. Ehdotuksen mukaan velvoitteeseen voidaan myös sisällyttää toimenpiteiden tuloksellisuuden tarkkailu. Perusteluissa todetaan velvoitteen soveltamiskäytännön suosineen istutustoimenpiteitä vaikka useissa tapauksissa esimerkiksi elinympäristöjen ja lisääntymisalueiden hoito olisi tarkoituksenmukaisempaa.¹⁰⁰

⁹⁵ LtVM 11/1986 vp.

⁹⁶ KM 1982:56:ssa viitattiin myönteisiin ulkomaisiin kokemuksiin kalateistä ja todettiin rakentamismahdollisuuksia olevan ensisijaisesti vanhojen täyttämättömien lupavelvoitteiden kohdalla ja uusien hankkeiden yhteydessä. Tarvetta kalateihin toimikunnan mukaan oli myös vanhojen hankkeiden yhteydessä, joissa kalankulun säilyttämistä ei aikanaan otettu huomioon, s. 105. Toimikunta ehdotti kalakantojen elvyttämisen tavoiteohjelman laatimista, s.106. Kunnostushankkeita käsiteltiin mm. VYH:n selvityksessä, monistesarja 103/1988 ja VN:n teki periaatepäätöksen valtion osallistumisesta kunnostushankkeisiin 3.5.1990. Ks. seuraavassa luvussa Isohaaran kalaporrasluvista.

⁹⁷ Myönteisiä tuloksia oli pitkälti ajalta mm. Kanadassa ja USA:ssa toteutetuista kalateistä. Ranskassa säädettiin vuonna 1984 laki ekologisesta vähimmäisvirtaamasta ja Saksassa käynnistyi vuonna 1987 projekti vaelluskalojen palauttamiseksi Reiniin, ks. Laine s. 14. Ks. kalateistä saaduista kokemuksista myös Laukkanen, Saarela, Aitamurto s. 18-21 ja 26.

⁹⁸ KHO 18.2.1987 t. 541, ks. myös Voimaa koskesta s. 204. Toisensuuntainen ratkaisu oli KHO 2004:98, jossa kalatalousvelvoitteen tarkistamista koskeneen 1994 tehdyn lainmuutoksen nojalla hylättiin valitukset ja pysytettiin LSY:n ja Vaasan HAO:n päätös Kokemäen jokeen rakennetun kahden voimalaitoksen ennen VL:a annetuissa lupapäätöksissä olevien kalatievelvoitteiden poistamisesta ja kalatalousmaksun määrittämisestä. Toisen voimalaitoksen osalta oli aikoinaan rakennettu toimimattomaksi osoittautunut kalahissi, toisen osalta ei velvoitetta oltu lainkaan toteutettu. Samassa yhteydessä muutettiin kolmannen, myös VOL:n nojalla luvan saaneen voimalaitoksen kalakannan suojaamiseksi määrätty alhainen maksu tasoltaan korkeammaksi kalataloudelliseksi maksuksi.

⁹⁹ Ks. jäljempänä luku 9.2.3.3 Lokan ja Porttipahdan lopputarkastuksista.

¹⁰⁰ Ks. velvoiteistutusten epäonnistumisen seurauksena syntyneestä oikeustilasta OKA 28.7.2009, Kemijoen merialueen siianistutuksista ja OKA 1.9.2009, Oulujoen kalanhoitovelvoitteista.

HE:n perusteluissa painotetaan erilaisten hoitotoimenpiteiden samanarvoista asemaa ja tapauskohtaista toimenpideyhdistelmän valintaa. YmV katsoo erityisesti kalatalousmaksun joustavuuden tarjoavan etuja mahdollistaessaan seurannan tuloksiin sopeutettavan velvoitehoidon.¹⁰¹

YmVM:ssä painotetaan MmV:n lausuntoa seuraten kalastuslain mukaisten kalastusalueiden käyttö- ja hoitosuunnitelmien lisäksi myös kalatalousviranomaisten laatimien kalaston suojele-, käyttö- ja hoitosuunnitelmien huomioonottamista kalatalousvelvoitetta määrättäessä. Mietinnössä viitataan mm. parhaillaan valmisteilla olevaan kalatiestratgiaan.¹⁰²

9.2.3.2 Isohaaran kalaportaasta ja lohen palauttamishankkeesta

Alapaakkolan jako- ja kalastuskunta jätti 1990 PSVO:lle hakemuksen kalatien rakentamisesta Isohaaraan. VO hylkäsi hakemuksen perustellen ratkaisua mm. kalateitä koskevan tutkimustiedon vähäisyydellä.¹⁰³ Keminmaan kunnan ja valtion yhdessä kustantamalle kalatiehankkeelle VO kuitenkin myönsi luvan vuonna 1992.¹⁰⁴ Luvan nojalla rakennettiin 230 m pituinen kalatie ja radiolaittein suoritettut tutkimukset ovat osoittaneet taimenen ja myös lohen nousseen porrasta Isohaaran padotusaltaaseen. Keminmaan kunta sai 2005 luvan uuden kalatien rakentamiseen Isohaaraan.¹⁰⁵ Viime vuosina on laadittu alueellisia suunnitelmia ja viranomaiskannanottoja kalan nousun mahdollistamisesta myös muiden voimalaitosten ohi ja uuden lohikannan kotiuttamisesta Kemijokeen ja Ounasjokeen aikoinaan joen sulkemisen seurauksena sukupuuttoon kuolleen tilalle.¹⁰⁶

Kuten aiemmin on selostettu, useissa joen rakentamislupaprosesseissa asianosaiset esittivät vaatimuksia kalaportaiden toteuttamisesta. Taivalkosken voimalaitoksen lopputarkastuksessa 1980-luvun loppupuolella eräät jako- ja kalastuskunnat vaativat tarkastuksen yhdistämistä samanaikaisesti vireillä olleisiin alapuolisen Isohaaran ja yläpuolisen Ossauskosken tarkastuksiin. Pokan mukaan jako- ja kalastuskuntien tarkoituksen näyttää olleen saada käsittelyyn kaikkien voimalaitosten osalta kalaportaan rakentaminen.¹⁰⁷ VO kuitenkin hylkäsi vaatimuksen tarkastusten yhdistämisestä samoin kuin kalaporrasta koskeneen vaatimuksen. Kalateiden rakentaminen pääuoman voimalaitosten ohi ja vaelluskalojen palauttaminen Kemi- ja Ounasjokeen kuului 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa myös Ounasjoki-liikkeen tavoitteisiin.

Talvella 2009 Lapin ympäristökeskus, Lapin työ- ja elinkeinokeskus, Lapin liitto ja Lohijokitiimi ry laativat sopimusmallin lohiportaiden rakentamisesta ja rahoittamisesta. Kesällä 2009 kävi ilmi, että jokivarren kunnista Rovaniemi ja Kittilä kuten myös Kemijoki Oy halusivat kytkeä kalaportaiden rakentamiseen

¹⁰¹ Uudessa vesilaisissa selkiinnytetään muutoksenhakua ja laajennetaan VL:iin verrattuna muutoksenhakumahdollisuus koskemaan myös kalatalousmaksun käyttösuunnitelmaa (uusi VL 15:1.3), ks. YmVM 22/2010 vp s. 11.

¹⁰² Ks. MmVL 16/2010 vp s. 4. Kalatiestratgiaa valmistelee RKTL:n selvityksen pohjalta MMM:n asettama kehittämissryhmä.

¹⁰³ PSVO 20.5.1991, 35/91/I.

¹⁰⁴ PSVO 16.9.1992, 76/92/I. Ks. kalatien vapaaehtoisen rakentamisen edellytyksistä Hepola ja Leppänen s. 73-76.

¹⁰⁵ PSY 1.6.2005, 57/05/1.

¹⁰⁶ Mm. Lapin maakuntasuunnitelma 2007-2010, Luonnonvarainneuvosto 30.3. 2006, Loikkaako lohi Ounasjokeen?, Lapin ympäristökeskus 2002.

¹⁰⁷ Ks. Pokka 1991 s. 337-338. Taivalkosken lopputarkastus PSVO 1.7.1988, 28/88/I; Ossauskosken lopputarkastus PSVO 16.12.1986, 81/86/I ; Isohaaran lopputarkastus PSVO 28.6.1990, 68/90/II.

myös tulva- ja energia-aitaiden toteuttamisen. Tammikuussa 2010 Kemijoki Oy vetäytyi kalaportaiden rahoittamisesta.¹⁰⁸

Kemijoen vesienhoitoalueen vesienhoitosuunnitelman mukaan Isohaaran nykyisen kalatien toimivuuden arviointi on vaikeaa, sillä Kemijoki-suun lohenpoikasten istutuskäytäntöjä ja kalastusjärjestelyjä ei ole suunniteltu edesauttamaan kalojen pääsyä kalatiehen. Tätä taustaa vasten useamman sadan lohen vuosittaista nousumäärää voidaan pitää vähintäänkin tyydyttävänä. Suunnitelmassa todetaan, että uuden yhdistelmäkalatien rakentamisen yhteydessä on tarkoitus siirtää 1000 kpl lohia Ounasjoelle. Sukukypsien vaelluskalojen (lohien) ylisiirrolla elvytetään Ounasjoen vaelluskalakantoja tuottamaan lisää nousuun pyrkiviä vaelluskaloja.¹⁰⁹ Rakennetun Kemijoen hyvä saavutettavissa oleva tila katsotaan suunnitelmassa mahdolliseksi saavuttaa toteuttamalla joen kalatiehanke.¹¹⁰

Kalansaaliista välillä Seitakorvan voimalaitos Taivalkoski oli vuonna 2000 hauen osuus 27 %, kirjolohen 23 %, ahvenen 14 % samoin kuin särkikalojen, taimenen 7 %, harjuksen 6 %, siian 3 % ja muikun 1 %.¹¹¹ Ounasjoen pääuoman saaliista, josta yli puolet kalastettiin vapakalastuksena, oli vuonna 2007 haukea 1/3, harjusta ¼, muiden tärkeiden saaliskalojen ollessa ahven ja taimen.¹¹²

9.2.3.3 Tekoaitaiden vedenlaadusta ja kalastosta

Pilaamislupia koskevaa säännöstöä (mm. VL 10:24-24b) muutettiin 1987 muuttamislupaa koskevia säännöksiä merkittävämmiin. Muuttamiskieltoa (VL 1:15) laajennettiin kuitenkin koskemaan myös toimenpiteitä, joiden seurauksena on veden tai pohjan laadun muutos, jollei kyseessä ole pilaamiskielton piiriin kuuluva toimenpide. Pilaamiskielto (VL 1:19) haluttiin tässä yhteydessä säilyttää päästämisnormina. Vesiensuojeluun liittyvien velvoitteiden asettaminen jäi rakentamishankkeissa VL 2 luvun säännösten varaan, joihin lisättiin säännös rakentamisen ja sen vaikutusten tarkkailusta (VL 2:14.2). Muuttamiskielton piiriin kuuluvissa hankkeissa oli yrityksen toteuttajalle jo aiemminkin asetettu vesientarkkailuvelvoitteita viranomaisten hyväksymien tutkimusohjelmien puitteissa tai VO:n päättämän tarkkailuohjelman puitteissa.¹¹³ Tässä ei kuitenkaan ollut kyse laatu normien asettamisesta ja luvan haltijan velvoittamisesta niiden ylityessä ryhtymään toimenpiteisiin. Myöskään uusi säännös ei tässä suhteessa merkinnyt muutosta, vaan vastuu toimenpiteisiin ryhtymisestä jäi edelleen valvontaviranomaiselle. Kemijoen vesistön vedenlaadun tarkkailuvelvoitteet ovat suurelta osin lopputarkastuksissa asetettuja.

Lokan ja Porttipahdan allashankkeiden erillisinä suoritetuista lopputarkastuksista VO antoi päätöksensä 1985. Kemijoki Oy oli jo joulukuussa 1972 ilmoittanut aitaiden työt loppuun suoritetuiksi lukuun ottamatta Sompionjärven raivaustöitä, joiden suorittamiseen VO oli myöntänyt lisää aikaa.¹¹⁴ VH piti tarpeellisena lopputarkastuksen siirtämistä ainakin vuoteen

¹⁰⁸ Yleisradion uutiset/kotimaa 9.6.2009 ja 28.1.2010.

¹⁰⁹ Ks. Kemijoen vesienhoitosuunnitelma s. 116-117. VN hyväksyi 10.12.2009 seitsemän VHJL:n mukaista vesienhoitosuunnitelmaa vuosille 2010-2015. VHJL:n sisällöstä luvussa 9.5.3.

¹¹⁰ Kemijoen vesienhoitosuunnitelma s. 79.

¹¹¹ Kemijoki Oy kalastustiedustelu 2000, tiedot lupa-asiakirjoissa Ossauskosken rakennusvirtaaman nostamisesta, PSY 2.5.2007, 45/07/I.

¹¹² Kemijoki Oy:n kalastustiedustelu, 16.9.2008.

¹¹³ Pokan jaottelussa avoin ja sidottu tarkkailu, ks. Pokka 1991 s. 288-289.

¹¹⁴ Valtion vesivoimatoimikunta oli säännöstelylupien haltijana tehnyt vuonna 1970 Kemijoki Oy:n kanssa sopimuksen Kemijoen säännöstely- ja tekojärviyrytysten hoidon ja käytön luovuttamisesta Kemijoki Oy:lle.

1976 tekojärvien vaikutusten selvittämiseksi. Vuonna 1977 VO määräsi tarkastuksen suoritettavaksi ja toimitusmiesten lausunto valmistui keväällä 1985.

Lokan vedenlaatua koskeneessa lausunnossa todettiin altaiden vedenlaadun tarkkailua suoritetun 1970-luvun puoliväliin asti yhtiön toimesta ilman virallisesti hyväksyttyä tarkkailuohjelmaa. Tämän jälkeen tarkkailua oli suorittanut Lapin vesipiiri useiden eri ohjelmien puitteissa ja aineisto oli vaikeasti hyödynnettävissä.

Vedenlaatua ja kalataloutta koskeneiden lausuntojen mukaan tekoaltaan kalojen elohopeapitoisuudessa tulee tapahtumaan kehitystä ajan myötä ja säännöstelytekniikan mahdollisesti muuttuessa. Säännöstelyllä ja rakentamisella oli aiheutettu suuria kalastomuutoksia Lokan yläpuolisissa joissa, allas-alueella ja Lurojoessa sivujokineen. Osa muutoksista katsottiin kuitenkin tilapäisiksi. Lausunnon mukaan yläpuolisissa vesistöissä kalakannat olivat vahvistumassa, mutta alapuolisissa vesistöissä siian, taimenen ja harjuksen kalastustuotto oli selvästi pudonnut pysyvästi. Muutokset johtuivat virtaamien suurista muutoksista luonnontilaisiin verrattuna. Toimitusmiehet ehdottivat muutoksia veden korkeuksien ja virtaamien tarkkailuun.

VO päätti velvoittaa hakijan tarkkailemaan Lokan tekojärven vedenlaatua ja sen vaikutusta Lurojoen vedenlaatuun sekä tekojärven kalaston elohopeapitoisuutta. Kalakantojen yleistä tarkkailuvelvoitetta ei asetettu. Tarkkailun suorittamiseksi hakijan oli laadittava yksityiskohtainen tarkkailuohjelma ja saatettava se hakemuksesta VO:n käsiteltäväksi. Porttipahtaa koskevan lopputarkastuksen osalta VO teki tarkkailuvelvoitteista samansisältöisen päätöksen. Lisäksi VH:n oli selvittävä Porttipahdan tekojärven rakentamisen ja säännöstelyn aiheuttamat muutokset Porttipahtaan laskevien jokien kalakantaan sekä laadittava esitys vahinkojen korvaamisesta ja tarvittaessa kalakannan hoitotoimenpiteistä ja saatettava asia hakemusasiaina VO:n ratkaistavaksi.

Lokan ja Porttipahdan vedenlaadun tarkkailuohjelmasta VO teki päätöksen vuonna 1988. Hakemuksena esitetyn ohjelman oli laatinut Kemijoki Oy.¹¹⁵ Se oli laadittu yhtenäisenä, koska altaat muodostavat yhtenäisen tekojärvisysteemin. Tarkkailuohjelma muodostui kahdesta ohjelmasta eri säännöstelytasoilta. Perustarkkailuohjelmaa toteutettiin kun säännöstelyssä ei alitettu tasoa N43 + 242 m. Jos tämä taso alitettiin, noudatettiin tehostettua ohjelmaa.¹¹⁶ Nykyinen Lapin ympäristökeskuksen hyväksymä tarkkailusuunnitelma on vuodelta 2006 ja kattaa vuodet 2007-2012.¹¹⁷

Lokan ja Porttipahdan altaissa kesällä 2008 verkoilla suoritettujen koekalastusten mukaan Lokassa särki on ylivoimainen valtalaji ja Porttipahdassakin valtalaji. Lokassa särjen osuus oli 70 % painosaaliista ja 76 % kappalesaaliista, vastaavien osuuksien Porttipahdan altaissa ollessa 40 % ja 57 %. Hauen ja ahvenen osuus

Säännöstelyluvut siirrettiin yhtiölle 1990-luvun alussa kuten myös Oulujoen ja Iijoen säännöstelyluvut asianomaisille voimayhtiöille.

¹¹⁵ Hakijana oli tuolloin valtion puolesta VYH.

¹¹⁶ Tarkkailussa olivat lämpötila, happipitoisuus, hapenkulutus, Ph, väri, sähkönjohtavuus, alkaliniteetti, kokonaisrauta, ammoniumtyppi, nitraattityppi, kokonaisfosfori, kevät ja syyskierron aikana mukana ovat natrium, kalium, kalsium, sulfaatti ja kloridit. Kaloista mitattiin elohopeapitoisuus kasvukauden lopulla. Raportti tutkimustuloksista tuli toimittaa vuosittain maaliskuun loppuun mennessä VYP:lle ja Sodankylän kunnalle. Muistutusten johdosta VO lisäsi tarkkailun piiriin magnaenin ja määräsi raportin toimitettavaksi myös Kemijärvelle, Pelkosenniemelle ja Savukoskelle.

¹¹⁷ Lokan ja Porttipahdan tekojärvien ja niiden alapuolisten jokien vedenlaadun tarkkailu vuonna 2008 s. 2.

painosaaliista oli Lokassa 20 % ja Porttipahdassa ahvenen, hauen, mateen ja taimenen osuus oli 44 %. Lokan ammattimaisen kalastuksen ja kotitarvekalastuksen saalis oli 2007 118 tonnia, josta hauen osuus oli 42 tonnia, vaellussiian 45 tonnia, ahvenen 22 tonnia ja peledsiian 6 tonnia. Porttipahdalla vastaava saalis oli 40 tonnia, josta ahventa 15 tonnia, haukea, 13 tonnia, vaellus- ja peledsiikkaa molempia n. 5 tonnia.¹¹⁸ Tekojärvien kalansaaliit ovat vähentyneet, kilpailu ravinnosta on tiukentunut ja siikojen loisittuminen lisääntynyt, mikä tutkijoiden mukaan vaatii kalastuksen monipuolistamista, erityisesti särkien poistoa ja istutustoimenpiteiden tarkkaa suunnittelua.¹¹⁹

Kemijoen vesienhoitosuunnitelmaa laadittaessa Porttipahdan arvioitiin suppean biologisen aineiston perusteella olevan hyvässä saavutettavissa olevassa ekologisessa tilassa. Lokan tekoaltaan ja Luurojoen ekologista tilaa ei lainkaan arvioitu, sillä Lokasta oli käytettävissä vain plankton- ja kalastotietoja. Kasvillisuuden ja pohjaeläimistön seuranta todetaan suunnitelmassa Lokan kaltaisella järvellä teknisesti vaikeaksi ja epäluotettavaksi. Esimerkiksi kalojen elinolosuhteiden arviointiin tarvitaan kuitenkin tietoa ravintopohjaeläimistöstä sekä pohja- ja rantakasvillisuudesta. Suunnitelmassa viitataan 2007 käynnistyneeseen Lokan ja Porttipahdan tekojärvien säännöstelyn kehittämishankkeeseen, jossa altaan ekologisen tilan parantamismahdollisuudet tulevat arvioitaviksi. Hankkeessa selvitetään myös Luurojoen vesitilanteen parantamista.¹²⁰

9.2.3.4 Kemijärven säännöstelyn lopputarkastuksesta

Kemijoki Oy ilmoitti Kemijärven säännöstelyhankkeen loppuun suoritetuksi jo vuoden 1980 lopulla ja VO määräsi lopputarkastuksen suoritettavaksi alkuvuodesta 1981. Tarkastukseen yhdistettiin seuraavana vuonna Kostamojärven vedenlaatua koskeva erillisestä hakemuksesta vireille tullut asia. Päätöksensä lopputarkastuksesta VO teki vasta 1991 ja käsittely jatkui tämän jälkeen valitusten osalta. Käsittelyä pitkitti vahingon- ja haitankärsijöiden suuri määrä ja säännöstelyn yleinen merkitys alueella, mikä nosti muistutusten ja vaatimusten määrän suureksi kaikissa vaiheissa.¹²¹ Lopputarkastuksen alue rajattiin Seitakorvan voimalaitoksen lupa-alueeseen järven eteläpäässä ja yläpäässä Luiron ja Kitisen yhtymäkohtaan, mikä vastasi rajausta tekoaltaiden lopputarkastuksissa.

Lopputarkastuksen avustavan virkamiehen lausunnossa todettiin vaikeaksi arvioida säännöstelyn vaikutuksia vesien tilaan, sillä siihen vaikutti myös Veitsiluodon Kemijärven tehdas sekä Lokan ja Porttipahdan altaiden juoksutus. Merkittävimäksi järven runko-osaan vaikuttavaksi tekijäksi todettiin tekoaltaiden juoksutus, joka oli muuttanut järveen tulevien vesimäärien vuoden aikaista rytmiikkaa sekä veden laatua. Termusniemen pohjapadon ja Kemijärven tehtaiden purkuputken välistä aluetta lukuun ottamatta voitiin veden laatua lausunnon mukaan pitää niin hyvänä, ettei se aiheuta ongelmia kalaston toimeentulon ja lisääntymisen kannalta. Käytettävissä olevan aineiston mukaan ei itäisen haaran osalta ollut suurta eroa happitilanteen tai muiden veden laatua kuvaavien muuttujien osalta verrattuna tilaan ennen säännöstelyä. Hyvän happitilanteen saaminen Tossanselälle edellytti juoksutuksen lisäämistä

¹¹⁸ Leinonen ja Mutenia s. 15 ja s. 13.

¹¹⁹ Ks. Leinonen ja Mutenia s. 29.

¹²⁰ Kemijoen vesienhoitosuunnitelma s. 71, 73 ja 79. Ks. säännöstelyjen kehittämishankkeista luku 9.2.4.2.

¹²¹ Kemijärven lopputarkastus PSVO 9.7.1991, 47/91/I; KHO 5.9.1994 t. 3892. Toimitusmiesten lausunnosta jätettiin lähes 300 muistutusta. Ks. Kemijärven säännöstelystä myös edellä luku 8.3.3.

tekoaltaista. Kaisanlahden happitilannetta voitaisiin lausunnon mukaan parantaa pohjapadon korottamisella. Penkereillä suojatuissa järvissä oli rehevöityminen huomattavaa ja niiden kuormituksen sietokyky oli selvästi alentunut kevättulvien vaikutuksen jäätyä pois. Kostamojärvi todettiin pahiten rehevöityneeksi ja myös Severinjärven ja Luusuanjärven tila edellytti veden vaihdon järjestämistä.

Avustavan virkamiehen kalataloutta koskevassa lausunnossa todettiin menetykset siian, muikun, harjuksen ja taimenen saaliiden osalta. Hauen, mateen ja särkikalojen saaliit eivät olleet pienentyneet, mutta elohopea alensi niiden arvoa. Pengerrettyjen järvien saalismenetykset olivat merkittäviä. Lausunnossa esitettiin, että suurin ekologinen hyöty saavutettaisiin jos juoksutukset toteutettaisiin myöhemmin keväällä ja alavettä nostettaisiin. Avustava virkamies ehdotti myös lahtialueiden patoamisedellytysten selvittämistä kalojen lisääntymisalueiden suojaamiseksi sekä kevättalvisen vaihteluvälin pienentämistä.

Toimitusmiehet eivät puoltaneet lupaehtojen muuttamista juoksutusten osalta voimataloudellisen kannattavuuden vuoksi eivätkä myöskään alaveden nostoa tulvasuojelun vuoksi.¹²² Lahtien padotusta koskevaa selvitystä he eivät pitäneet tarpeellisena, koska hyödyt jäisivät jo tehtyjen selvitysten perusteella liian pieniksi kustannuksiin nähden.

VO:n 1991 tekemässä päätöksessä¹²³ lupamääräyksiä täydennettiin mm. määräyksillä Kostamojärven ja Severinjärven kunnostamisesta. Näiden järvien tila on edelleen heikko ja niiden sekä Pöyliönjärven kunnostaminen sisältyy Kemijärven säännöstelyn kehittämisohjelmaan ja myös Kemijoen vesienhoitoalueen vesienhoitosuunnitelmaan.¹²⁴ Korvauksia lopputarkastuksessa määrättiin mm. paikalliskalan tuoton alenemisesta ja ammattikalastajien menetyksistä. Hakija veloitettiin myös maksamaan Kemijärven kaupungille korvaus vesijohtoverkon rakentamisesta.¹²⁵

Luvan haltijan tuli päätöksen mukaan tarkkailla säännöstelyn vaikutusta Kemijärven säännöstelyaltaan, siitä penkereillä erotettujen vesialueiden ja alapuolisen vesistön vedenlaatuun. Tarkkailun suorittamiseksi oli laadittava yksityiskohtainen Lokan ja Porttipahdan tekoaltaiden tarkkailuohjelmaan yhdistetty tutkimusohjelma ja saatettava se hakemusasiassa VO:n käsiteltäväksi. Kemijoen vesienhoitoalueen vesienhoitosuunnitelmassa Kemijärven tila luokiteltiin laajan ekologisen aineiston perusteella hyväksi, mikä voimakkaasti muutetun vesialueen kyseessä ollessa tarkoittaa hyvää verrattaessa saavutettavissa olevaan tilaan

Kemijärven kokonaiskalansaaliista vuonna 2000 muodostivat runsaimmat saaliskalat eli hauki, ahven ja muikku 70 %. Ruokakuntakohtaisissa

¹²² Sama kanta otetaan myös Kemijärven säännöstelyn kehittämisohjelmassa, s. 184.

¹²³ PSVO 9.7.1991, 47/91/I.

¹²⁴ Kemijärven säännöstelyn kehittäminen s. 194 ja Kemijoen vesienhoitosuunnitelma s. 114.

¹²⁵ PSVO määräsi Kemijoki Oy:n maksettavaksi Kemijärven kaupungin vaatimuksesta myös säännöstelymaksun vuodesta 1972 alkaen, miltä osin KHO kuitenkin kumosi päätöksen, KHO 5.9.1994 t. 3892. Osana Kemijoki Oy:n ja Vuotoksen allasalueen kuntien, sähkölaitosten ja Lapin maakuntaliiton edustajien 7.6.1993 allekirjoittamaa sopimusta Vuotoksen säännöstelyaltaan toteuttamishedoista, ns. Vuotos-paketti, Kemijoki Oy sitoutui maksamaan kunnille altaan arvioitun tuoton mukaan laskettua, vapaaehtoista säännöstelymaksua rakentamista koskeneesta periaatepäätöksestä alkaen. Pelkosenniemen uusi valtuuston oli vuoden 1993 alussa ottanut Vuotoksen altaaseen myönteisen kannan.

kalansaaieissa hauen osuus oli 38 %, muikun 25 %, ahvenen 20 %, mateen lähes 8 %, siian vajaat 4 % ja taimenen reilut 3 %.¹²⁶

9.2.3.5 Taivalkosken nahkiaisista

Taivalkosken voimalaitoksen aiemmin jo esillä olleessa lopputarkastuksessa nousi esille nahkiaiskannan säilyttäminen ja paikalliskalalle aiheutuneet vahingot ja niiden korvaaminen. Toimitusmiehet ehdottivat lausunnossaan VO:lle mm. erillisen maksun määräämistä nahkiaisten poikastuotannon turvaamiseksi. VO palautti asian tältä osin ja paikalliskalavahinkojen osalta keväällä 1984 uuteen lopputarkastukseen.

Avustavan virkamiehen lausunnossa todettiin Taivalkoski ilmeisesti tärkeimmäksi Kemijoen nahkiaisen kutualueeksi. Lisäksi lausunnossa todettiin, että katselmustoimitus, johon KHO:n vuonna 1980 tekemä päätös kalakantojen säilyttämisvelvoitteista ja myös VYO:n vuoden 1982 päätös kalakorvauksista perustui, oli suoritettu jo ennen vuonna 1975 tapahtunutta voimalaitoksen valmistumista.

VO ei yhtynyt toimitusmiesten ehdotukseen lisävelvoitteesta (maksusta) nahkiaiskannan ylläpitämiseksi.¹²⁷ Sen sijaan määrättiin korvauksia paikalliskalastuksen menetyksistä, sivujokien harjuksen menetyksistä sekä virkistyskalastuslupien tuoton menetyksestä.

9.2.3.6 Kelukosken kalatalousvahingoista

Kitisen rakentamisen täydentävän Kelukosken voimalaitoksen lupa-asiassa keskeisiksi nousivat kysymykset veden alle jäävien tai vettyvien maiden korvaamisesta ja toisaalta kalatalousvelvoitteista, -maksusta ja -korvauksista, joista prosessin eri vaiheissa päädyttiin erilaisiin yhdistelmiin.¹²⁸ PSVO:n 1999 tekemän lupapäätöksen kalatalousvelvoite sisälsi Kelukosken patoaltaaseen 500 taimenen ja Sattasjokeen 200 taimenen sekä 400 harjuksen vuosittaisen istuttamisen. Lisäksi luvansaajan oli Matarakosken alapuolisten koskien perkaustöisen tultua suoritetuiksi istutettava sementumisalueelle seuraavan kesäkuun loppuun mennessä 1000 kg pyyntikokoista kirjolohta. Luvansaajan oli myös kuuden kuukauden kuluessa päätöksen lainvoimaiseksi tulosta toimitettava hakemusasiانا VO:een selvitys kevätkutuisten kalojen ja mateen nousuvaelluksesta Sattasjoen yläosalle aiheutuvasta vahingosta ja haitasta sekä niiden määrästä ja suunnitelma kalojen nousuesteen rakentamismahdollisuuksista padotusrajan lähelle. Lupapäätökseen sisältyi alkujaan myös katselmuksen kalatalouden asiantuntijan esittämä koski- ja virta-alueille aiheutuvan taimen- ja

¹²⁶ Ks. Kerätär, Kiviniemi ja Liekonen.

¹²⁷ Kalakannan säilyttämisvelvoitepäätös KHO 30.5.1980 t. 2860 koski Isohaaraa, Taivalkoskea, Ossauskoskea, Petäjäsoskea, Valajskoskea, Permantokoskea, Vanttauskoskea, Pirttikoskea ja Seitakorvaa. Tähän päätökseen sisältyi velvoite nahkiaisten ylisiirrosta. 1960-luvun loppupuolella tehdyssä selvityksessä oli nahkiaisten ylisiirron todettu olleen tuloksellista, toisin kuin muiden vaelluskalojen suojaamiseksi tarkoitettujen velvoitteiden, ks. edellä luku 8.2.4.5. Nahkiainen on EU:n luontodirektiivin suojaama, uhanalaisuusluokituksen mukaan silmällä pidettävä laji. Nahkiaisten ylisiirto Kemijoella on 2000-luvulla jäänyt jälkeen velvoitemäärästä, ks. Kemijokisuun kalastus 2015 visio raportti s. 8. Vuonna 2010 vuotuinen siirtomäärä kuitenkin ylitettiin, PVO-Vesivoima Oy:n internet-sivut. Ks. pääuoman kalastuskorvauspäätöksestä, VYO 9.6.1982, 33/1982, luku 8.3.5.

¹²⁸ PSVO 28.5.1999, 20/99/2; Vaasan HAO 14.11.2000, 00/0108/3; KHO 2003:22. Maapohjakorvausten osalta KHO palautti asian PSY:lle. Kelukosken lupakäsittelyyn liittyvät tapahtumat nostivat esille hakijan ja VO:n jäsenten yhteydenpidon muodot, ns. kestitysasia, mikä johti mm. henkilöjärjestelyihin PSVO:ssa, ks. Löyttyjärvi 2004 s. 34-35.

harjussaaliin kertakaikkinen korvaus Sodankylän kirkonkylän, Sattasen ja Kersilön kalastuskunnille.

Kalatalouden asiantuntija ei ollut esittänyt istutusvelvoitetta, koska Kelukosken vaikutusalueelle istutettiin jo tuolloin ja myös tulevaisuudessa muiden velvoitteiden perusteella runsaasti eri arvokalojen poikasia. Hän esitti kalatalousmaksun määräämistä käytettäväksi hankkeen vaikutusalueella kalakantojen hoitoon ja muihin vesialueen kalataloudellista arvoa tai kalastusmahdollisuuksia parantaviin toimiin. Toimitusmiehet olivat puolestaan katsonneet, että koska hakijan korvattavaksi esitettiin koko kalastuksen tuoton menetys, ei ollut tarvetta kalatalousvelvoitteen tai kalatalousmaksun määräämiselle.

Kemijoki Oy katsoi valituksessaan Vaasan HAO:lle taimenen istutusvelvollisuuden olevan ylimitoitettu. HAO kumosi vuoden 2000 lopulla antamassaan päätöksessä velvoitteen taimenen ja harjuksen istutuksen osalta ja määräsi luvan haltijan maksettavaksi kalatalousmaksun. HAO perusteli ratkaisuaan Kitisen ja Sattasen alueen aiemmilla istutusvelvoitteilla ja sillä, etteivät uudet taimenen tai harjuksen istutusvelvoitteet olleet kalataloudellisesti tarkoituksenmukaisia. Se katsoi myös, että istutusvelvoite olisi korvausten kanssa päällekkäinen kompensaatio.

Kalastuskunnat saivat asiassa valitusluvan ja vaativat, että luvan haltijalle määrätään istutusvelvoite tai kalatalousmaksu. KHO sisällytti lupaan istutusvelvoitteen PSVO:n päätökseen mukaisena. Muilta osin velvoite jäi asiasisällöltään HAO:n (ja PSVO:n) päätöksen mukaiseksi eli sisälsi myös kirjolohon istutuksen sekä kalan Sattaseen nousun selvittämiseen liittyvän määräyksen. Kalastusedun menetyksestä määrättyjen korvausten osalta VO:n päätöksestä ei ollut valitettu. KHO:n perusteluissa todettiin kalanhoitovelvoitteen (kalatalousvelvoitteen) ja kalanhoitomaksun (kalatalousmaksun) tarkoituksena olevan kompensoida hoitotoimin kalakannalle aiheutuvia vahinkoja eli kompensoida sekä yleiselle että yksityiselle kalatalousedulle koituvia menetyksiä. Luvan saajalle oli asetettava kalataloudellinen velvoite, jos vesistöön rakentamisesta aiheutui kalakannalle ilmeistä vahinkoa. Velvoitteen tarpeeseen tai sisältöön ei vaikuttanut, oliko yksityiselle kalatalousedulle ehkä koituva menetys korvattava asianomaisille VL:n 11 luvun mukaisesti siinä tapauksessa, että menetystä ei voida kalatalousvelvoitteen tai maksun avulla ehkäistä. KHO:n perustelujen mukaan vahingon kompensoiminen muille Kitisen voimalaitoksille jo määrätyn istutuksen ei myöskään ollut mahdollista.

Matti Hepola pitää KHO:n ratkaisussa lopputulosta kokonaisuutena tarkastellen kohtuullisena. Hän toteaa kalastusoikeudellisesti yleisten ja yksityisten etujen limittymisen toisiinsa olevan melko tavallista. Kalastus on varsin poikkeuksellisesti järjestettyä toimintaa, jossa erityisesti virkistyskalastuksen mahdollisuudet on haluttu turvata laajentamalla virkistyskalastuksen harjoittamisen oikeusperustaa. Samalla rajanvedot kalastuksessa yksityisen edun ja yleisen edun välillä ovat muuttuneet. Tältä kannalta arvioituna Hepolan mukaan KHO:n ratkaisusta välittyvä yleisen kalatalousedun painotus on ymmärrettävä. Hän suhtautuu kuitenkin kriittisesti KHO:n kantaan, jonka mukaan vahingonkorvaus ei vaikuta velvoitteen tarpeeseen ja sisältöön. Hän kiinnittää huomiota siihen, että Vaasan HAO totesi istutusvelvoitteen poistaessaan, että kyse olisi kaksinkertaisesta hyvityksestä. Hepolan mukaan KHO perusteluna kannalleen oikeastaan vain viittaa VL 11:3.1:n 4-kohtaan ja katsoo, ettei tällaisilla korvausta koskevilla määräyksillä ole kalatalousvelvoitetta tai maksua vähentävää merkitystä. Hänen mukaansa äärimmilleen kiristettynä tulkinta tarkoittaisi sitä, että vahinko korvataan

ensin kokonaisuudessaan yksityiselle edunhaltijalle ja silti määrätään täysimittainen kalatalousvelvoite yleisen kalatalousedun vuoksi. Hepola katsoo kuitenkin, ettei ratkaisua kokonaisuudessaan tarkasteltaessa näin jyrkkää johtopäätöstä ole syytä tehdä. Tähän vaikuttaa hänen mukaansa arviointioppillinen tarkastelu ja sen huomioiminen, mitä ratkaisussa tosiasiallisesti määrättiin korvattavaksi eli kertakaikkinen korvaus ei kattanut kaikkea vahinkoa. KHO:n käyttämää hankekohtaista lähestymistapaa hän pitää selkeänä ja lähtökohtaisesti oikeana, mutta kysyy kuitenkin, onko kanta loppuun saakka perusteltavissa.¹²⁹

Kalatalousvelvoitteen ensisijaisena tehtävänä on estää vahingon syntymistä kalatien rakentamisella, poikastuotantoalueiden kunnostamisella, kalojen yläpuolisille vesialueille nousun estämisellä ja muilla vastaavilla toimenpiteillä tai kompensoida menetyksiä kalanistutuksilla, kalansiirroilla jne. Siltä osin kuin vahinkoa ei voida estää eikä menetystä kompensoida ja yksityisten kalastusedun menetys tai loukkaus voidaan osoittaa, tulee se korvata. VL 2:22:ssa ei ole kyse vain kalastukselle aiheutuvien vahinkojen estämisestä, eikä yleinen kalatalousetu ole sama kuin yleinen kalastusetu saatikka yksityisten kalastussetujen summa. Hepola viittaa virkistyskalastuksen merkityksen kasvuun, mikä tässä asiassa Lapin tekeskuksen lausunto ja myös istutusvelvoitteen sisältö huomioiden näyttääkin keskeiseltä. Istutusvelvoitteita määrättäessä onkin pääosin pidetty silmällä kalastukselle aiheutuneita menetyksiä. Yleisesti kalatalousvelvoitetta koskien tämä lähestymistapa on kuitenkin kapea. VL 2:22 on yksi säännöksistä, jotka täsmentävät sitä, millä ehdoilla VL:n yleiskielloista poikkeaminen on mahdollista, kyse on siis paitsi kalastosta taloudellista merkitystä omaavana luonnonvarana ja kalastuksen kohteena myös kalakannoista osana vesiluontoa ja sen toimintaa. Kysymys on siis vahingon laadusta, sen tosiasiallisen välttämisen tai kompensoinnin mahdollisuudesta jonka perusteella velvoitteet ja korvaukset määräytyvät.¹³⁰

Kalastolle aiheutuvia vahinkoja ei voi erottaa vesiluonnolle aiheutuvista vahingoista. Vahinkojen ehkäiseminen tai minimoiminen tarkoittaa ainakin tekoaltaiden ja padotusaltaiden osalta jatkuvaa toimien tarvetta. Altaiden muodostaminen/ulottaminen terrestriselle alueelle ja vedenkorkeuden vaihtelut merkitsevät vuosikymmenet jatkuvia tai pysyviä ongelmia altaiden happitilanteessa, veden laadussa ja kalojen ravintotilanteessa.¹³¹ Kalataloudelliset toimenpiteet kuten kalojen istutus, poikastuotantoalueiden kunnostus, hoitokalastus ovat keinoja vaikuttaa vesistön muuhunkin eliöstöön ja ekologiseen tilaan tai ekologiseen potentiaaliin, jonka parantaminen on nyttemmin lupaharkinnassa huomioitavien vesienhoitosuunnitelmien tavoite (VL 2:11 a ja uusi VL 3:6).¹³²

9.2.4 Lupien tarkistamisesta

9.2.4.1 Rakentamisluvan vahvasta pysyvyysuojasta

Luvanvaraisten hankkeiden jälkivalvonta, yleistä etua valvovien viranomaisten, asianosaisten ja asukkaiden ja heitä edustavien yhteisöjen mahdollisuudet puuttua oikeudettomaan toimintaan tai laiminlyönteihin on tärkeä osa ympäristöpuhevaltaa. Toiminnasta saattaa myös

¹²⁹ Ks. Hepola 2007 s. 227-230.

¹³⁰ Tähän liittyy Vihervuoren toteamus, että vaikka kaikki edunloukkaukset eliminoitaisiin yksityiseltä kannalta korvauksin, ei tämä kuitenkaan poistaisi sitä, että yleistä etua kaikesta huolimatta loukattaisiin, ks. Vihervuori 1981 s. 39. Huomattavaa on myös, että kalastuslain 286/1982 säätämisen yhteydessä kaikkea rakentamista koskevaan VL 2:3:een lisättiin kalakannan hävittämiskielto kalastuksen vaikeuttamisen rinnalle. Vuoden 1987 uudistuksessa sanamuoto muutettiin koskemaan kalakantojen vahingoittamista.

¹³¹ Ks. Lokan ja Porttipahdan kalastosta edellä luku 9.2.3.3.

¹³² Ks. VHJL:sta luku 9.5.3.

muutoin aiheutua ongelmia tai uusi tieto ja muuttuneet arvostukset saattavat osoittaa tarpeelliseksi muuttaa hankkeen toteuttamistapaa tai lupamääräyksiä.

Suurten (katselmustoimituksessa käsiteltyjen) vesirakennushankkeiden luvanmukaisen toteuttamisen varmistamiseksi VL:ssä säädetään lopputarkastuksista (VL 16:30 ja VL18:12-14). Lopputarkastuksista on usein muodostunut monivuotiseksi venynyt jälkivalvonnallinen osa lupaprosessia. Lokan, Porttipahdan ja Kemijärven vedenlaadun ja kalastovaikutusten tarkkailua koskevat määräykset annettiin lopputarkastuksissa. Lokan ja Porttipahdan tekoaltaiden lopputarkastuksen aloittamista siirrettiin, jotta säännöstelyn vaikutuksista olisi enemmän tietoa käytettävissä. Lupamääräysten muuttamiseen ja uusien antamiseen lopputarkastuksia koskevat säännökset näyttävät edellä esitellyn soveltamiskäytäntönsä valossa antaneen melko vähäisiä mahdollisuuksia.¹³³ Uuteen vesilakiin ei lopputarkastuksia lainkaan sisälly, kuten ei myöskään katselmustoimituksia.¹³⁴

Vuoden 1987 uudistuksella käynnistettiin vesioikeudellisten lupien tarkistamismahdollisuuksien vähittäinen laajentaminen. Pilaamisluvat voitiin uudistuksen jälkeen myöntää joko määräaikaisina tai toistaiseksi voimassaolevina ja molemmissa tapauksissa luvan saaja voitiin velvoittaa hakemaan luvan ehtojen tarkistamista. Se, ettei tässä vaiheessa vastaavaa sääntelyä toteutettu rakentamislupien osalta liittyy niiden vahvaksi katsottuun pysyvyyssuojaan.¹³⁵ Pokka kirjoitti 1991 vesioikeudellisten rakennuslupien poikkeuksellisen vahvasta pysyvyyssuojasta, johon vaikuttavina tekijöinä hän näki aiemman turvautumisen poikkeuslakeihin, lupakäsittelyn eriytymisen muista ympäristöluvista ja valtion toimimisen usein rakennushankkeiden suunnittelijana, toteuttajana ja valvojana.¹³⁶ Toisaalta pilaamislupien osalta oikeuskäytäntöön oli jo omaksuttu määräaikaisuus. Hollo totesi vuonna 1976 pilaamislupien muotoutuneen lähes säännönmukaisesti määräaikaisiksi. Jos tilannetta verrataan rakentamislupiin, jotka yleensä ovat pysyviä, pilaamisluvan saaneiden yritysten vesistölliset vaikutukset ovat vaikeammin arvioitaessa pitkää ajanjaksoa silmällä pitäen.¹³⁷ Myös eräiden muuttamiskieltotyyppisten lupien osalta oikeuskäytäntö on jo seurannut pilaamislupia.¹³⁸

Rakentamislupienkin osalta keskeisten kalanhoitovelvoitteiden tarkistamismahdollisuus olosuhteiden muuttumisen perusteella otettiin myös vuonna 1987 lakiin.¹³⁹ Uudistusta jatkettiin lainmuutoksella 1994, jolloin velvoitteen tarkistaminen tuli mahdolliseksi myös kalataloudellisen epätarkoituksenmukaisuuden perusteella, jos velvoitteen tulosta voitiin

¹³³ Ks. edellä luvut 9.2.3.3 ja 9.2.3.4.

¹³⁴ Ks. luku 8.5.2 alaviite 227.

¹³⁵ Ks. Pokka 1991 s. 175-176. Pokka katsoo kuitenkin, ettei lähtökohtaisesti muuttamis- ja sulkemislupia voida asettaa pysyvyyssuorituksiltaan suojatumpaan asemaan kuin pilaamislupia.

¹³⁶ Ks. Pokka 1991 s. 5-6.

¹³⁷ Hollo 1976 s. 383.

¹³⁸ Esim. KHO 2005:57, Salon vedenottamohanke.

¹³⁹ Säännösmuutos VL 2:22.4 mahdollisti epätarkoituksenmukaisiksi muuttuneissa olosuhteissa osoittautuneiden kalanhoitovelvoitteiden muuttamisen ja voimaantulosäännöksen sanamuoto näytti tekevän mahdolliseksi, toisin kuin HE:n 266/1984 vp perusteluista oli luettavissa, tarkistuksen ulottamisen myös ennen VL:n voimaantuloa asetettuihin velvoitteisiin. KHO 1992 A 99:ssä kuitenkin otettiin toinen kanta. Kalanhoitomaksun periminen kustannustason nousua vastaavasti tuli myös mahdolliseksi, VL 2:22 b. Kalakantojen säilyttämismaksun sitominen indeksiin oli esillä jo vesilakia valmisteltaessa Piipposen komiteassa. Lapin lääninhallitus oli liittynyt Isohaaran padon kalakannoille aiheuttamaan vahinkoon kääntynyt vuonna 1952 kirjeellä VN:n puoleen esityksin VOL:n muuttamisesta siten, että padon rakentaja määrättäisiin sekä velvoitteisiin että suorittamaan indeksiin sidottua maksua kalastuselinkeinon edistämiseksi. Hallitus lähetti kirjeen vesilakikomitean käsiteltäväksi.

parantaa toteuttamiskustannuksia merkittävästi lisäämättä. Samalla tarkistamismahdollisuus ulotettiin myös VL:a edeltäneiden säännösten nojalla annettuihin määräyksiin (VL 2:22 c).¹⁴⁰

9.2.4.2 Säännöstelylupien tarkistamisesta

Säännöstelyluvan ehtojen tarkistamiseen saattoi alkujaan johtaa käytännössä vain uuden luvan hakeminen hyödynsaajan tai valtion (valtion ollessa luvan haltijana) toimesta. Mahdolliset säännöstelyhyödyn menetykset oli korvattava säännöstelyluvan haltijalle. Aiemmin sellaisen viranomaisen tai haitan kärsijän, joka ei pyrkinyt luvan haltijan asemaan, mahdollisuudet saada hakemuksesta muutoksia säännöstelylupaun rajoittuivat tilanteisiin, joista säädetään VL 2:27-30:ssä. Säännösten soveltaminen on mahdollista, jos osoitettavissa on sellaisen vahingollisen seurauksen syntyminen, jota lupaa myönnettäessä ei ole edellytetty tai olosuhteet ovat muuttuneet. Hakemuksesta on näiden säännösten nojalla mahdollista asettaa velvoitteita myös ennen VL:n voimaantuloa myönnettyjen lupien haltijoille. Tällöin kuitenkin edellytetään, ettei rakentamisesta saatavaa hyötyä sanottavasti vähennetä.

Vesien käyttömuodot ja arvostukset muuttuivat 1980-luvulle tultaessa ja tieto säännöstelyn vaikutuksista vesiluontoon ja kalastoon lisääntyi.¹⁴¹ Säännöstelylupien määräaikaisuutta ja myös voimassaolevien lupien ehtojen saamista tarvittaessa uudelleen harkittaviksi oli, kuten aiemmin todettiin, ehdottanut mm. vuonna 1982 mietintönsä jättänyt vesirakentamisen tarveoimikunta.¹⁴² Vuonna 1991 voimaan tulleella lainmuutoksella säädettiin, että uuden, vesiympäristön ja sen käytön kannalta merkittävän, säännöstelyhankkeen lupaehdot tulee lupapäätöksessä määrätä tarkistettaviksi määräajan kuluessa, jollei tätä erityisestä syystä pidetä ilmeisen tarpeettomana (VL 8:10 a).¹⁴³ Säännöstelylupien tarkistamista koskeva lainmuutostyö pantiin siis alulle samanaikaisesti kun uuden suuren säännöstelyhankkeen, Vuotoksen altaan rakentamishanke alkoi taas edetä. Lainmuutoksen jälkeen tulivat uudet säännöstelyluvat sekä luvan pysyvyyden että luvanhaltijan oikeusaseman kannalta erilaiseen asemaan kuin aikaisemmat säännöstelyluvat, joissa ilmenneet tarkistamistarpeet kuitenkin nimenomaan olivat lain muuttamisen perusteena.¹⁴⁴

Säännöstelylupien tarkistamismahdollisuus ulotettiin 1994 myös vanhoihin lupiin. Laissa annetaan ELY-keskukselle, kunnalle tai kalatalousviranomaisille säännöstelyhaittojen selvittämisen jälkeen, ellei haittojen vähentämiseen sopimusteitse päästä, mahdollisuus hakea säännöstelyluvan lupaehtojen tarkistamista AVI:lta. Tarkistaminen voidaan suorittaa, mikäli siten saavutetaan yleisen edun kannalta merkittävä hyöty olosuhteisiin nähden eikä huomattavasti vähennetä säännöstelystä saatavaa kokonaishyötyä eikä olennaisesti muuteta säännöstelyn alkuperäistä tarkoitusta, paitsi milloin se on jo menettänyt merkityksensä (VL 8:10 b.1-3).¹⁴⁵ Vastaava tarkistamismahdollisuus ulotettiin koskemaan voimalaitosten, patojen ja muiden rakenteiden lupia sekä vesistöjärjestelylupia siltä osin, kuin on kyse vedenkorkeutta ja juokсутusta koskevista määräyksistä (VL 2:14.3).

Lain mukaan säännöstelyluvan tai muun vastaavan luvan haltija ei ole vastuussa tarkistamisesta muille aiheutuvista edunmenetyksistä. Jos tarkistamisella on muutakin kuin

¹⁴⁰ L 553/1994.

¹⁴¹ Ks. HE 217/1990 vp.

¹⁴² KM 1982:56 s. 122.

¹⁴³ L 629/1991, HE 217 /1990 vp:n mukaan voitiin määräaika asettaa varsin pitkäksi eli 10-30 vuodeksi.

¹⁴⁴ Ks. KM 1993:13 s. 97.

¹⁴⁵ L 553/1994. Lisäys alkuperäisen merkityksensä menettäneestä säännöstelystä lisättiin lakiin eduskuntakäsittelyssä, YmVM 5/1994 vp.

paikallista merkitystä, korvaukset tulevat valtion maksettaviksi. Säännöstelyhyödyn menetystä ei ilman muuta korvata säännöstelijälle vaan korvaus tulee kyseeseen silloin kun menetystä ei voida pitää kohtuullisena. Menetyksestä maksettavia korvauksia voidaan sovittelun sijaan, että otetaan huomioon tarkistamisesta saatavat hyödyt ja edunmenetykset sekä aika, jona hyödynsaaja on voinut käyttää säännöstelyä (VL 8:10 b.4). Kemijärven osalta säännöstelyn kehittämishanke on toteutettu ja Lokan sekä Porttipahdan osalta työ on käynnistynyt 2007.¹⁴⁶ Kemijärven hankkeessa päädyttiin 18 suosituksen, joiden toteuttaminen on kesken.¹⁴⁷

9.2.4.3 Säännöstelyluvista uuden vesilain mukaan

Vesilainsäädännön uudistamista kokevan HE:n mukaan lupa vesitaloushankkeelle myönnetään toistaiseksi tai erityisistä syistä määräajaksi (uusi VL 3:8). Perustelujen mukaan säännöksessä tarkoitettuja erityisiä syitä voisivat olla luvan hakeminen määräaikaisena, hankkeen määräaikainen luonne tai hankkeen vaikutuksiin liittyvä epävarmuus.¹⁴⁸ Lakiin sisältyvät myös säännökset toistaiseksi voimassa olevan luvan lupamääräysten määräämisestä tarkistettaviksi (uusi VL 3:20) sekä lupamääräysten muutoin tapahtuvasta tarkistamisesta tai uusien määräysten antamisesta (uusi VL 3:21-23) ja luvan määräämisestä raukemaan (uusi VL 3:24-25). Viimeksi mainittua säännöstöä luonnollisesti lukuun ottamatta nämä säännökset koskevat pääosin vain uusia lupia. Siirtymäsäännöstöön (uusi VL luku 19) on otettu aikaisempien tarkistamista koskeneiden edellä selostettujen lainmuutosten säännöstö eräin tarkistuksin.¹⁴⁹ Tämä tarkoittaa nykyisen tarkistamista koskevan selvitysmenettelyn (VL 8:10 b) soveltamista edelleen säännöstelyihin ja muihin vedenkorkeuteen vedanjuoksuun vaikuttaviin hankkeisiin (uusi VL 19:7-8).

Keskeisimmät säännöstelyn toteuttamista koskevat lupamääräykset sisältyvät voimassa olevan lain mukaiseen padotus- ja juoksutussääntöön, joka tulee VL 8:9:n mukaan sisällyttää säännöstelylupaun. Padotus- ja juoksutussäännössä on määrättävä se korkeus, mihin vesi eri aikoina enintään saadaan nostaa tai laskea sekä millä tavalla vedanjuoksu on järjestettävä. Kaikkea vesistöön rakentamista koskee VL 2:14, jonka mukaan milloin rakentaminen saattaa vaikuttaa vesistön vedenkorkeuteen tai vedanjuoksuun, on lupapäätökseen tarvittaessa otettava määräykset siitä korkeudesta, mihin vesi enintään eri aikoina saadaan nostaa tai laskea ja siitä millä tavalla veden juoksu on järjestettävä. Pykälään sisältyy myös säännös vedenkorkeuden ja juoksutuksen tarkkailusta ja tähän tarvittavista laitteista. Tämä koskee mm. voimalaitosten juoksutuksia ja padotuslaitteita ja soveltuvin osin VL 7 luvussa säänneltyjä järjestelyhankkeita.¹⁵⁰

Uuden vesilain mukaan säännöstelyä koskevassa lupapäätöksessä on sen lisäksi, mitä kaikkien luvanvaraisten vesitaloushankkeiden lupamääräyksistä säädetään (uusi VL 3:10-14), annettava määräykset veden juoksutuksesta (uusi VL 7:2.1). Yleiset lupamääräykset sisältävän pykälän (uusi VL 3:10.2) mukaan vesistön vedenkorkeuteen tai vedanjuoksuun vaikuttavan hankkeen lupapäätöksessä on lisäksi tarvittaessa annettava määräykset veden enimmäis- tai vähimmäiskorkeudesta ja veden juoksutuksen järjestämisestä.¹⁵¹ Lain yleisperusteluissa todetaan tavoitteena olevan vähentää sääntelyn kasuistisuutta.

¹⁴⁶ Uudet säännöstelyn kehittämiskohteet, Lokka ja Porttipahta, ympäristöhallinnon internet-sivut.

¹⁴⁷ Ks. Kemijärven säännöstelyn kehittäminen s. 183-203.

¹⁴⁸ HE 277/2009 vp s. 66.

¹⁴⁹ Ks. HE 277/2009 vp s. 191-193.

¹⁵⁰ Säännöstelyn ja järjestelyn välisestä rajanvedosta ks. Hepola 2006 s. 72.

¹⁵¹ Ks. myös HE 277/2009 vp s. 67 ja 115.

Yksityiskohtaisissa perustelujen mukaan lupamääräyksillä varmistetaan luvanmyöntämisedellytysten täyttyminen eikä lupaan tämän vuoksi tule liittää toimintaa tätä tarkoitusta yksityiskohtaisemmin muotoavia määräyksiä.¹⁵² Säännöstelylupaan ei siis uuden säännöksen mukaan enää ole välttämätöntä ottaa määräyksiä vedenkorkeuksista. Perusteluissa todetaan kuitenkin, että myös vedenkorkeutta koskevat määräykset ovat yleensä tarpeen säännöstelyä koskevassa luvassa, mutta niiden tarpeellisuus voidaan ratkaista kolmanteen lukuun sisältyvän edellä selostetun säännöksen nojalla.¹⁵³ Tämä säännös on etenkin vedenkorkeuksien osalta kirjoitettu nykyisestä VL:n säännöksestä poiketen. Ainakin säännöstasolla säännöstelyjen toteuttamisen ohjausinstrumentti näyttäisi muuttuvan.

Kemijoen vesistön rakentamis- ja säännöstelylupien tarkastelu osoittaa juoksutusmääriä sekä veden ylimpiä ja alimpia korkeuksia eri vuodenaikoina koskevat lupamääräykset kaikkein merkittävimiksi kun arvioidaan (käyttö mittarina) tai säännellään (käyttö keinona) hankkeen vaikutuksia niin yleisiin kuin yksityisiin etuihin. Juuri yksityiskohtaisempi vedenkorkeuksien ja juoksutusten sääntely antaa mahdollisuuksia vaikuttaa vedenlaatuun, suojata vesieliöstöä, muuta luontoa ja maisemaa sekä sovittaa yhteen vesistön ja rantojen eri käyttömuotoja. Vedenkorkeuksilla eri ajanjaksoina on suora yhteys hankkeesta/toiminnasta aiheutuviin haittoihin ja ne ovat myös seurattavuutensa vuoksi vesistöhankeiden asianosais- ja kansalaisvalvonnan kannalta tärkeitä. Viimeksi mainittua kuvaa se, että Kemijärven säännöstelyn kehittämisen seurantatyöryhmä päätti 2005 sijoittaa Kemijärven keskustaan digitaalisen näyttötaulun, joka kertoo vedenpinnan korkeustason.¹⁵⁴

Vesilainsäädännön uudistamisesta annetun HE:n perusteluissa arvioidaan, ettei suuria säännöstelyhankkeita enää toteuteta.¹⁵⁵ Rakennettujen vesistöjen ekologisen tilan parantamisen ja muiden käyttömuotojen kehittämisen¹⁵⁶ kannalta säännöstelyhankkeiden ja muiden vesistöjen virtaamiin ja vedenkorkeuksiin vaikuttavien hankkeiden lupien tarkistamisella on keskeinen merkitys. Tässä tutkimuksessa ei arvioida nykyisten tarkistusmahdollisuuksien riittävyttä. Kemijärven säännöstelyn kehittämishankkeen tulokset antanevat kuitenkin jossain määrin kuvaa tarkistamistoimien ulottuvuudesta. Kehittämishohjelmassa todetaan, että haittojen merkittävä vähentäminen säännöstelykäytäntöä tarkistamalla aiheuttaisi suuria voimataloudellisia menetyksiä. Kevään vedenkorkeuksien nosto 2-3 m:llä myös lisäisi tulvavahinkoja alapuolisessa vesistössä. Kehittämishohjelman suosituksilla todetaankin pyrittävän siihen, ettei säännöstelykäytäntö muuttuisi tulevaisuudessa vesiluonnon ja virkistyskäytön kannalta nykyistä epäedullisemmaksi, sillä kevättalvella säännöstelyn lupaehdot mahdollistaisivat vedenpinnan nykyistä nopeamman laskun alarajalle.¹⁵⁷

Siihen, millaisia tosiasiallisia mahdollisuuksia tarkistuksiin tulevaisuudessa avautuu, saattaa vaikuttaa myös edellä selostettu uusi säännöstö ja sen soveltamisessa muotoutuva käytäntö.¹⁵⁸ HE:n perusteluissa todetaan, että määräyksiä voitaisiin tarkistaa samoilla edellytyksillä, kuin uusia määräyksiä voidaan luvan yhteydessä antaa. Tarkistaminen olisi perustelujen mukaan mahdollista vain, jos hanke tarkistamisajankohtana arvioituna ei muutoin täyttäisi lain

¹⁵² HE 277/2009 vp s. 25 ja 67.

¹⁵³ HE 277/2009 vp s. 115.

¹⁵⁴ Kemijärven säännöstelyn kehittämisen seurantatyöryhmän kokousmuistiot 12.10.2005 ja 31.1.2006.

¹⁵⁵ HE 277/2009 vp s. 115.

¹⁵⁶ Kyse on sekä uuden vesilain tavoitteista (uusi VL 1:1), kuten myös VHJL:n tarkoitus- ja tavoitesäännöstöistä (VHJL 1 ja 21-22 §).

¹⁵⁷ Kemijärven säännöstelyn kehittäminen s. 184.

¹⁵⁸ Myös VL:n soveltamistraditiolla on tähän vaikutuksensa.

mukaisia edellytyksiä.¹⁵⁹ Tulvariskien hallinnasta 2010 annetun lain perusteluissa pidetään juoksutussääntöjä, erityisesti vedenkorkeuksien sääntelyä vuodenaikojen mukaan, esteenä tarkoituksenmukaisen tulvasuojelun toteuttamiselle.¹⁶⁰

9.3 Biodiversiteetti ja luonnon itseisarvot

9.3.1 Ympäristöperusoikeus ja luonnon itseisarvot

Perusoikeusuudistus liittyi Euroopan perus- ja ihmisoikeusoikeuskehitykseen ja ilmensi arvoperustan muutoksia myös Suomessa. Ympäristöperusoikeuden muotoilun taustalla oli myös YK:n ympäristön ja kehityksen konferenssissa 1992 hyväksytty biodiversiteettisopimus, jonka lähtökohtana ovat biologisen monimuotoisuuden itseisarvo ja muut luonnon arvot.¹⁶¹

Ympäristöperusoikeus toi uusia aineksia oikeusjärjestykseen ja sen voitaneen katsoa suunnan vaikuttaneen myös oikeuden syvempiin kerroksiin. Perusoikeusuudistuksen perustelujen mukaan PL 20.1 §:llä (tuolloin HM 14.1 §) pyritään korostamaan sitä, että luonnon ja muun ympäristön suojeluun liittyy myös sellaisia arvoja, jotka eivät ole palautettavissa ihmisyksilön oikeuksiksi. Tältä osin jokaisen velvollisuudet luontoa kohtaan voidaan ymmärtää joko luonnon itseisarvosta lähteviksi tai ilmauksiksi kaikille ihmisille jakamattomasti kuuluvasta oikeudesta. Tällaisen ihmisoikeuden subjekteina voidaan perustelujen mukaan pitää myös tulevia ihmiskupolvia.¹⁶² Niin ikään PeV totesi mietinnössään, samoin kuin LSL:n käsittelyyn liittyvässä lausunnossaan vuonna 1996, että mainittuun säännökseen liittyy erityisen vahvasti luonnon itseisarvon ja tulevien sukupolvien oikeuksien ulottuvuus.¹⁶³ HE:n perustelujen mukaan säännöksen tarkoittama vastuu kohdistuu sekä elolliseen luontoon (eläimet ja kasvit), elottomaan luonnonympäristöön (vesistöt, ilmakedä, maa- ja kallioperä) että ihmisen toiminnan tuloksena syntyneeseen kulttuuriympäristöön (rakennukset, rakennelmat ja maisemat). Säännöksessä tarkoitettu luonnon monimuotoisuuden osa-alueiksi määritellään muun muassa eläin- ja kasvikunnan geneettinen rikkaus sekä kaikkien uusiutumattomien luonnonvarojen tehokas suojeleminen.

Ympäristöperusoikeuden säätämisen yhteydessä sen merkityssisältöä punnittiin tarkasti, YmV:n ja PeV:n välillä ja PeV:n sisällä oli erilaisia näkemyksiä siitä, miten säännös tulisi kirjoittaa. Perusoikeuskomitean mietintöön viitaten YmV ehdotti lausunnossaan 1 momentille muotoa: Vastuu luonnosta, sen suojelemisesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Pykälän 2 momentiksi valiokunta ehdotti: Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ja monimuotoiseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.¹⁶⁴ Valiokunta perusteli ehdotustaan arviollaan 2 momentin suuremmasta merkityksestä ja tarpeella laajentaa julkisen vallan velvoitetta, siten että nimenomaan 2 momentin säännös liittyisi myös luonnon itseisarvoon ja tulevien sukupolvien oikeuksiin. PeV kuitenkin siis

¹⁵⁹ HE 277/2009 vp s. 73.

¹⁶⁰ L tulvariskien hallinnasta 620/2010, HE 30/2010 vp. Ks. laista jäljempänä. luku 9.5.3.4.

¹⁶¹ SopS 78/1994. Sopimuksen johdannon mukaan sopimuspuolet ovat tietoisia biologisen monimuotoisuuden itseisarvosta sekä biologisen monimuotoisuuden ja sen osien ekologisista, perinnöllisistä, yhteiskunnallisista, taloudellisista, tieteellisistä, opetuksellisista, sivistyksellisistä ja esteettisistä arvoista. Ks. myös osan II luku 6.4.1.

¹⁶² Ks. HE 309/1993 vp.

¹⁶³ PeVM 24/1994 vp ja PeVL 21/1996 vp.

¹⁶⁴ KM 1992:3, YmVL 2/1994 vp.

pysytti pykälän HE:n muodossa perustellen sitä esitykseen sisältyvällä systemaattisella rakenteella ja edellisessä kappaleessa todetulla.

Luonnon monimuotoisuuden käsite sisältää luonnon itseisarvon ulottuvuuden joka vastuusäännökseen kirjoitettuna saa oikean merkityksensä, luonnon itsensä, sen osien ja eliöiden oikeuksien kunnioittamisen luonteen. Ympäristön monimuotoisuudella on selvästi erilainen sisältö kuin luonnon monimuotoisuudella. Se kuvaa ihmisen elinympäristöä, sisältäen luonnonympäristön lisäksi myös rakennetun ympäristön ja se viittaa vahvasti viihtyvyyteen. Viihtyisyys sijoittuu käsitteenä Ari Ekroosin mukaan terveellisyyden ja esteettisyyden väliin sisältäen aineksia molemmista.¹⁶⁵ Velvoittaessaan kaikkia 1 momentin säännös kohdistuu myös lainsäätäjään, tulkitsijaan ja soveltajaan. Implisiittisesti säännös siis sisältää kuten 2 momentinkin, myös perustuslaillisen toimeksiannon lainsäätäjälle.

Arvionsa HM 14 §:n (PL 20 §:n) 2 momentin suuremmasta merkityksestä YmV perusti ilmeisesti siihen, että HE:n perusteluissa todetaan 1 momentin säännös lähinnä julistuksenomaiseksi. Esimerkkinä HE:ssa mainitaan, ettei säännös voi sellaisenaan toimia esimerkiksi yksilön rikosoikeudellisen vastuun perustana vaan toteutuisi muun lainsäädännön tuella ja välityksellä. Edelleen perustelujen mukaan vastuun säätämällä kaikille on haluttu korostaa ympäristönsuojelun edellyttävän laaja-alaista yhteistyötä. Toisaalta 2 momentin todetaan vaikuttavan ensisijaisesti lainsäätäjän ja muiden norminantajien toimintaan.

Ympäristöperusoikeuden 1 momentin kirjoittaminen vastuusäännökseksi ja perustelujen maininta julistuksenomaisuudesta johti näkemyksiin, ettei säännöstä voitaisi suoranaisesti rinnastaa muihin perusoikeuksiin eikä ympäristövastuu sellaisenaan myöskään vaikuttaisi muihin perustuslaissa turvattuihin oikeuksiin.¹⁶⁶ Kannanottoihin julistuksenomaisen säännöksen kuulumisesta moraalien puolelle vastasi mm. Vihervuori todeten, ettei oikeudellisesti tyhjiä perusoikeussäännöksiä ole tapana säätää. Perustelujen maininta julistuksenomaisuudesta liittyy 1 momentin vastuusäännökseen. Vihervuoren mukaan esityöt kuitenkin antavat suhteellisen selvää tukea sillekin, että myös 1 momentilla on oikeudellista merkitystä.¹⁶⁷ Tätä tuskin enää asetetaankaan kyseenalaiseksi.

KHO katsoi Vuotos-päätöksessään PL 20.1 §:n sisältävän perustuslain tasoisen kannanoton luontoarvojen merkityksestä ja ohjaavan osaltaan lainsoveltamista ja -tulkintaa. Arvioitaessa säännöksen merkitystä yksittäisessä lainsoveltamistilanteessa on otettava huomioon myös muiden perusoikeuksien kuten omaisuudensuojaa koskevan perusoikeuden vaikutukset. Tukinnalliseen liikkumavaraan vaikuttaa KHO:n mukaan myös lainkäytön ennakoitavuus.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Ekroos 1995 s. 25-30.

¹⁶⁶ Ks. Tolvanen s. 44-46. Hallberg totesi säännöksen olevan perusoikeusluettelon ainoa julistuksenomainen säännös. Hän katsoi säännöksen olevan kokonaisuudessaan ennen muuta yleistä terveydentilaa heikentävän tai huomattavan laajalle ulottuvia vahingollisia vaikutuksia luonnonsuhteissa merkitsevän lainsäädännön kieltö, Hallberg s. 28.

¹⁶⁷ Vihervuori 1998 s. 245, vastaavasti myös Kuusiniemi 1999 s. 34 ja Kuusiniemi ja Kumpula s. 36-37.

¹⁶⁸ PL 20 §:n ja omaisuudensuojaa koskevan PL 15 §:n suhteen tarkempi käsittely rajautuu tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Omistusoikeuden suojaan liittyviä kysymyksiä sivutaan kuitenkin mm. luvussa 8.4.2 ja 9.1.4 ja perusoikeuksien punnintaa luvussa 6.5.3.3. Ks. näiden perusoikeuksien suhteesta mm. PeVL 21/1996 vp, myös Kumpula 1999 s. 161-162, Viljanen s. 95, Vihervuori 1998 s. 251, Länsineva 1998 s. 118-119 ja Tolvanen s. 46. Kuusiniemi käyttää esimerkkinä ympäristöperusoikeuden vaikutuksesta omaisuudensuojan sisältöön LSL:n luontotyypisuojelelta, joka edellyttää omistajalta käytön rajoitusten sietoa tiettyyn rajaan asti ilman oikeutta korvaukseen, ks. Kuusiniemi 1999 s.38-39.

PL 20.1 § poikkeaa muun perusoikeussäännösten johdonmukaisesti yksilökeskeisestä näkökulmasta. Perusoikeussäännösten yksilölle takaamia oikeuksia rajoittaa käytännössä se, että samat oikeudet on taattu jokaiselle.¹⁶⁹ Säännöksellä oikeus luontoon, ympäristöön ja kulttuuriperintöön ulotetaan tällä hetkellä elävien piiristä koskemaan myös vielä syntymättömiä ihmisiä, mikä asettaa oikeuden toteuttamiselle rajat, jotka ovat ahtaammat kuin esimerkiksi luonnonvarojen oikeudenmukainen jako nykyistä käyttöä ajatellen (tulevien sukupolvien ulottuvuus). Perusoikeussäännöstö muodostaa kokonaisuuden, jossa tietyn perusoikeuden sisältöön tulkintatilanteessa, perusoikeuksien kollisiossa, vaikuttaa myös muiden perusoikeuksien sisältö. PL 20.1 §:n vastuusäännös sisältää jo itsessäänkin tähän verrattavan tulkintatilanteen. Säännöksen voidaan katsoa rajoittavan siinä säädettyä oikeutta luontoon luonnon itsensä, sen eliöiden, elottoman luonnon ja niiden yhdessä muodostamien ekosysteemien hyväksi (luonnon itseisarvojen ulottuvuus). Tämän rajoitus, joka viittaa myös ”luonnon oikeuksiin”, asettaa ihmissubjektin oikeuden toteuttamiselle vielä edellä todettua ahtaammat rajat. PL 20.1 §:ää voidaan tarkastella myös oikeudenhaltijoiden vastavuoroisuuden kannalta. Oikeus luontoon voi toteutua vain ”luonnon oikeuksien” kunnioittamisen kautta. Viljanen näkeekin säännöksen poikkeavan paitsi perusoikeussääntelyn yksilökeskeisestä näkökulmasta myös osittain ihmiskeskeisestä näkökulmasta¹⁷⁰.

Perusoikeussäännöstö luo perustaa lainsäätäjän ja muiden julkisen vallan käyttäjien toiminnalle. PL 22 §:ssä asetetaan julkiselle vallan tehtäväksi turvata sekä perusoikeuksien että ihmisoikeuksien toteutuminen. Julkisella vallalla tarkoitetaan kaikkia valtioelimiä, eduskuntaa, tuomioistuimia, valtion viranomaisia samoin myös kuntia ja muita itsehallintoyhdyskuntia.¹⁷¹ Ympäristölainsäädännön uudistamisessa ympäristöperusoikeus on sekä aineellisen että menettelyllisen sisältönsä osalta muodostunut yhdeksi keskeiseksi perusteeksi. Tämä näkyy mm. LSL:n, MRL:n ja YSL:n ja siihen liittyvän VL:n muutoksen esitöistä ja myös vesilainsäädännön uudistamista koskevasta HE:stä.¹⁷²

Perusoikeusmyönteinen tulkinta merkitsee sitä, että käsillä olevista tulkintavaihtoehdoista tulee valita sellainen, joka parhaiten vastaa perusoikeuksien asettamia vaatimuksia.¹⁷³ Osana perusoikeussäännöstöä myös ympäristöperusoikeudelle kuuluu täysimääräinen tulkintavaikutus oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa kaikilla tasoilla, myös tuomioistuimissa.¹⁷⁴ Vihervuoren mukaan voikin olla, että PL 20 §:n kaltaisen säännöksen (tai säännösten) oikeudellinen merkitys jopa aivan keskeisessä suhteessa on tarkoitettu näkymään juuri tulkintavaikutuksen avulla. Kysymys voi olla pykälän 1 momentista, mutta myös 2 momentista. Vihervuoren mukaan on ajateltavissa, että tulkintavaikutus nimenomaan aineellisissa kysymyksissä perustuisi eräänlaiseen 1 ja 2 momentin synteisiin.¹⁷⁵

PL 20.2 §:llä ja oikeuden osallistua elinympäristön kehittämiseen niin ikään sisältävällä PL 2.2 §:llä on ollut tulkintaa ohjaava vaikutus tuomioistuimissa ympäristölainsäädännön soveltamisessa kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien osalta. Jo ennen mm. yhteisöjen

¹⁶⁹ Osaan perusoikeussäännöksistä sisältyy myös erityinen rajoituslauseke (esim. omaisuuden suoja).

¹⁷⁰ Viljanen s. 92.

¹⁷¹ HE 309/1993 vp, Scheinin s. 229.

¹⁷² HE 79/1996 vp, HE 101/1998 vp, HE 84/1999 vp ja HE 277/2009 vp:n tavoitesäännöksen perustelut s. 41.

¹⁷³ Mm PeVL 6/1988 vp ja 2/1990 vp ja HE 309/1993 vp.

¹⁷⁴ Ks. esim. Kuusiniemi 1998a s. 31-32.

¹⁷⁵ Vihervuori 1998 s. 247. Saarenpää katsoo perusoikeusmyönteisen laintulkinnan luovan kielellisestä tarpeettoman löyhän mielikuvan. Hän kirjoittaa perusoikeusvelvoitteisesta yhteiskunnasta ja oikeuden aikaistumisesta, ks. Saarenpää 2008 s. 317-318.

valitusoikeutta laajentaneita 2000-luvun taitteen lakiuudistuksia oli laajennusta toteutettu oikeuskäytännössä.¹⁷⁶

9.3.2 Ympäristöperusoikeus ja vesilain tulkinta

VL:n lupaedellytyssäännökset sisältävät joustavia elementtejä ja kulloinkin käytettävissä oleva tieteellinen tieto ja vallitsevat arvot ja arvostukset pääsevät vaikuttamaan sovellettaviin normeihin. Säännösten sanamuodon suhteellisen hitaasta muuttumisesta huolimatta, korostuvat päätöksenteossa eri aikoina eri asiat ja tulkinnan kautta tietyn tyyppistä hanketta koskeva päätös saa eri sisällön kuin se olisi saanut joskus aikaisemmin.

Ympäristöperusoikeuden säätäminen osoittaa luonnon ja ympäristön suojelemisen nousseen suomalaisen yhteiskunnan perustavaa laatua olevien arvostusten joukkoon. Osana perusoikeussäännöstöä kyseessä on, kuten Kuusiniemi toteaa, lainsäätäjän ylimmällä lainsäädäntöhierarkian tasolla ilmaisema prioriteetti, josta tulkitsijan tulee etsiä tukea normitulkintaansa.¹⁷⁷ Ympäristöperusoikeuden myötä luonnon monimuotoisuuden säilyttämisen tulee saada lisää painoa lupaharkinnassa. Laintulkitsijan tehtäväksi asetuvat sellaisten käsitteiden kuin ”tulevien sukupolvien oikeudet” ja ”luonnon itseisarvo” merkityssisällön pohtiminen käytännön laintulkinta- ja soveltamistilanteessa. Tällöin esille nousevat mm. suotuisan suojelutason ja varovaisuusperiaatteen sisältö käsiteltävänä olevassa asiassa.

Joustavien, tulkinnalle tilaa antavien, normien tulkintatilanteet Kuusiniemi jakaa avoimeen, tavalliseen ja vahvaan tulkintatilanteeseen. Avoimessa tulkintatilanteessa perusoikeussäännökset pääsevät muovaamaan tulkintoja alusta pitäen. Tavallisessa tilanteessa oikeuskäytännön linjat hakevat ehkä vielä muotoaan niin, että tulkintavaikutuksen kautta voidaan saada aikaan vähittäistä siirtymää. Vahvassa tulkintatilanteessa normia on sovellettu ehkä kymmenet vuodet, eikä normisisältöä enää etsitä säännöksen sanamuodon ja esitöiden eikä edes teleologisten punnintojen kautta. Tällöin joustava normi on Kuusiniemen mukaan saanut kiinteäsisältöisen normin piirteitä, eikä joustavuuden tarjoamaa tulkintavariaatiota voida täysin hyödyntää.¹⁷⁸

Kuusiniemi tarkasteli vuonna 1998 ympäristöperusoikeuden vaikutusta keskeisten VL 2:5:n ja VL 2:6:n tulkintaan. VL 2:5 osalta oli hänen mukaan kyse vahvasta tulkintatilanteesta. VL 2:5 oli ollut laissa sen voimaantulosta vuonna 1962 lukien. Lainkohtaa oli muutettu pariinkin otteeseen, mutta muutoksilla ei ollut tarkoitettu olennaisesti laajentaa sen soveltamista. Säännöstä oli ratkaisutoiminnassa tulkittu äärimmäisen pidättyvästi. Kuusiniemi totesi, ettei säännöksen nojalla ollut evätyä ainuttakaan lupaa lainvoimaisesti. Käytännössä ympäristöarvot otettiin Kuusiniemen mukaan VL:n mukaisessa päätöksenteossa intressivertailusäännöstön kautta, jos ja kun ehdoton luvanmyöntämiseste ei hanketta estänyt. Samantapaiset tosiasia-argumentit soveltuvat niin VL 2:5:n kuin VL 2:6:2:kin tulkintoihin. Vaikka VL 2:5:n sanamuoto Kuusiniemen mukaan mahdollistaisikin epämisperusteiden huomattavasti laveamman tulkinnan, vahvassa tulkintatilanteessa säännöksen tulkintaa tuskin voitaisiin perustuslain tulkintavaikutuksen kautta kertaheitolla merkittävästi muuttaa VL:n ulkopuolisen kehityksen vuoksi. Muu tulos ei olisi lainkäytön ennakoitavuuden ja

¹⁷⁶ Ks. Vihervuori 1998 s. 248, myös Kuusiniemi 1998b, s.74-78 ja Kuusiniemi 1999 s. 35. Lait, joihin tässä viitataan ovat MRL 132/1999, YSL 86/2000 ja VL:n muutos 88/2000.

¹⁷⁷ Kuusiniemi 1998b s. 80.

¹⁷⁸ Ks. Kuusiniemi 1998a s. 80 ja 123.

vesienkäyttöhankkeiden toteuttajien luottamuksensuojan kannalta hyväksyttävissä. Selvä suunnanmuutos tuli Kuusiniemen mukaan toteuttaa lakia muuttamalla.

Intressivertailusäännöksessä ei sallittuja argumentteja ole lainkaan rajattu eikä säännös Kuusiniemen mukaan itsessään sisällä korkeita kynnyksiä; kynnyksen muodostaa hankkeesta saatavien hyötyjen kokonaismäärä, joiden tulee olla haittoihin verrattuna huomattavia. Kun luonnon- ja maisemansuojelun sekä virkistyskäytön intressejä punnitaan hankkeen tuottamia (taloudellisia) hyötyjä vasten, harkintatilanne on käytännöllisesti katsoen täysin avoin. Intressivertailun kautta aineettomat luonnonsuojelu- ym. arvot näyttävät oikeuskäytännössä saaneen vuosi vuodelta suuremman painoarvon. Tätä kehitystä ympäristöperusoikeus Kuusiniemen mukaan tukee. Hän ottaa esimerkiksi ympäristöarvojen merkityksestä lupaedellytysharkinnassa KHO:n vuonna 1997 tekemän päätöksen Hirvijoien perkausasiassa. KHO kumosi VYO:n päätöksen, jolla perkauslupa oli myönnetty. KHO perusti ratkaisunsa intressivertailuun, jonka lopputulokseen vaikuttivat maisemalliset, luonnon monimuotoisuuteen ja kalastoon liittyvät arvot. Yksi KHO:n jäsen oli miltei samoin perustein kumoamisen kannalla VL 2:5:n nojalla. Kuusiniemi korostaakin, että samaan lopputulokseen voidaan päästä kahta tietä.¹⁷⁹

KHO viittasi Vuotos-päätöksessään PL 20 §:n lainsoveltamista ja -tulkintaa ohjaavaan vaikutukseen. KHO:n ratkaisun kannalta oleellista kuitenkin oli, ettei VL:n nojalla oltu aiemmin ratkaistu vaikutuksiltaan Vuotokseen verrattavan hankkeen lupa-asiaa. KHO myös katsoi vuoden 1987 lainmuutoksen esitöiden osoittavan VL 2:5 normisäädöksen merkittävästi muuttuneen verrattuna alkuperäiseen lakiin. Kyseessä ei siis ollut, ainakaan ratkaisevasti, ulkopuolisen kehityksen vaikutus lain tulkintaan eikä poikkeaminen vahvasta tulkintatilanteesta, hanke huomioiden, muutoinkaan.¹⁸⁰

9.4 Luontotyypit ja suotuisa suojelutaso

9.4.1 Lajien, luontotyyppien ja elinympäristöjen suojelusta

Suomesta tuli vuoden 1994 alusta Euroopan talousalueen jäsen ja liittymissopimuksen mukaisesti pääosa EU:n ympäristödirektiiveistä tuli Suomea velvoittaviksi. Vesien suojelua koskevat direktiivit pantiin täytäntöön VL:n valtuutussäännöksellä.¹⁸¹ ETA-sopimuksen nojalla velvoittavaksi tuli myös ympäristövaikutusten arvioimista koskeva direktiivi. Ympäristövaikutusten arvioinnista annetun lain ja sen nojalla annetun asetuksen perusteella suuret, myös VL:lla säännellyt, hankkeet tulivat ympäristövaikutusten arviointimenettelyn piiriin. Siirtymäsäännöksen mukaan laki ei kuitenkaan koskenut ennen sen voimaantuloa vireillä olleita hankkeita, joten tällä perusteella Vuotoksen allashanke rajautui pois lain soveltamisen piiristä.¹⁸²

Suomen EU-jäsenyyden toteutuminen vuosi ETA:een liittymisen jälkeen merkitsi, että myös EU:n luonnonsuojeludirektiivit, luontodirektiivi ja lintudirektiivi, tulivat Suomea velvoittaviksi. Nämä direktiivit pantiin täytäntöön vuoden 1997 alussa voimaan tulleella

¹⁷⁹ KHO 1997:143, Ks, Kuusiniemi 1998a s. 107-108.

¹⁸⁰ Ks. Vuotos-päätöksen ennakkotapausvaikutuksesta jäljempänä luku 9.6.

¹⁸¹ Liittymisestä säädettiin perustuslain säätämisyjärjestyksessä L 1504/1992. Valtuutuksen sisältävä VL:n muutos 87/1993. Nämä direktiivit koskivat pääosin päästötyyppistä pilaamista, kuten vesiensuojelun puitedirektiivi 76/464/ETY tytärdirektiiveineen tai muutoin veden laatuksiteereitä, kuten juomavesidirektiivit 75/440/ETY ja 80/778/ETY ja kalavesidirektiivi 78/659/ETY, direktiivin kodifioitu toisinto 2006/44/EY.

¹⁸² YVA-direktiivi 85/337/ETY, YVA-laki 468/1994 ja YVAA 792/1994.

uudella luonnonsuojelulaille ja siihen liittyvillä lakimuutoksilla.¹⁸³ LSL:n säätäminen liittyi myös jo aiemmin eduskunnan ratifioiman ja asetuksella voimaansaatetun YK:n biodiversiteetisopimuksen täytäntöönpanoon kansallisessa lainsäädännössä.¹⁸⁴

EU:n luontodirektiivin tavoitteeksi asetetaan 2 (1) artiklassa edistää luonnon monimuotoisuuden säilymistä suojelemalla luontotyypppejä ja luonnonvaraista eläimistöä ja kasvistoa.¹⁸⁵ Lintudirektiivissä säädetään luonnonvaraisten lintujen ja niiden elinympäristöjen suojelusta. Luontodirektiivin 3 artiklassa tavoitteeksi asetetaan yhteisön tärkeinä pitämien luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelutason säilyminen. Suotuisan suojelutason tavoitteesta ja käsitteestä on muodostunut biodiversiteetin suojelun konkretisointi ja samalla myös, kuten Kallio toteaa, perusoikeustyökalu.¹⁸⁶

Suvantola kirjoittaa luonnonsuojelu oikeuden olevan tiukasti sidoksissa luonnontieteen kehitykseen, mutta viiveellä. Luontodirektiivin hän toteaa edustaneen Euroopan luonnonsuojelulainsäädännössä uutta vaihetta, vielä pääosin lintuyskilöiden suojelusta lähteneen lintudirektiivin jälkeen. Erityisen merkittävä muutos oli luontodirektiivissä omaksuttu suotuisan suojelutason käsite, joka on suojelusta poikkeamisen edellytys tämän direktiivin suojaamien luontoarvojen osalta.¹⁸⁷ LSL:n 4 luvussa säädetään luontotyyppien suojelusta ja LSL 5 §:n mukaan on tähdättävä maamme luontotyyppien ja luonnonvaraisten eliölajien suotuisan suojelutason saavuttamiseen ja säilyttämiseen.

EU:n Natura 2000 -verkosto Suomessa koostuu LSL 64.1 §:n mukaan lintudirektiivin perusteella Euroopan yhteisön komissiolle ilmoitetuista alueista ja alueista, jotka komissio tai neuvosto on luontodirektiivin perusteella hyväksynyt yhteisön tärkeinä pitämiksi alueiksi. VN tekee päätöksen verkostoon ilmoitettavista ja ehdotettavista alueista. Kriteerit verkostoon valittavista alueista sisältyvät direktiivien asianomaisiin säännöksiin. Lintudirektiivin osalta säännökset ovat 4(1-2) artiklassa ja direktiivin liitteessä I on lueteltu ne lajit, joiden suojelemiseksi 4(1) artikla velvoittaa erityisiin suojelutoimiin. Luontodirektiivin osalta kriteerit ovat artikloissa 3 ja 4(1) sekä direktiivin liitteessä III liitteessä I on lueteltu luontotyypit ja liitteessä II lajit, joiden suojelemiseksi suojelualueet on tarkoitettu. LSL:n 10 luvussa on täytäntöön pantu direktiivien aluesuojeluvaihtoehtoja koskeva keskeinen säännöstö.

Luonnonsuojelulainsäädännön uudistamisen yhteydessä kaikkiin niihin lakeihin, joiden mukainen lupamenettely tai muu viranomaistoiminta voi vaikuttaa Natura 2000 -alueisiin, sisällytettiin viittaussäännös LSL:iin (esim. VL 1:23 c). Viittaussäännösten nojalla sovellettaviksi Natura-alueita koskien tulevat LSL:n 64.1 § ja 65-67 §, joilla luontodirektiivin

¹⁸³ Neuvoston direktiivi 79/409/ETY luonnonvaraisten lintujen suojelusta, direktiivin koodifioitu toisinto Euroopan neuvoston ja parlamentin direktiivi 2009/147/EY; neuvoston direktiivi 92/43/ETY; LSL 1096/1996, VL:n muutos 1105/1996.

¹⁸⁴ A 78/1994. LSL:ssa huomioitiin myös monien muiden kansainvälisten luonnonsuojelua koskevien sopimusten velvoitteet.

¹⁸⁵ Neuvoston direktiivi 92/43/ETY luontotyyppien ja luonnonvaraisen eläimistön ja kasviston suojelusta. Direktiivin 1(3) artiklassa säädetään taloudellisten, sosiaalisten ja, sivistyksellisten vaatimusten sekä alueellisten ja paikallisten piirteiden huomioimisesta.

¹⁸⁶ Ks. edellä osa II luku 6.4.2.3.

¹⁸⁷ Ks. Suvantola 2007 s. 35-36. Biosentrisessä oikeusajattelussa ei eliöyksilön suojaamisen ja biodiversiteetin suojaamisen välillä ole toimia estävää ristiriitaa, ks. osa II luvut 6.5.1 ja 6.5.4.

6(3-4) artikla pantiin täytäntöön, sekä lajisuojelua koskien 49 §, joka puolestaan liittyy luontodirektiivin 12 artiklan täytäntöönpanoon.¹⁸⁸

9.4.2 Natura 2000 -verkosto ja Vuotos

VN teki elokuussa 1998 ensimmäisen päätöksen Natura 2000 -verkostoon ilmoitettavista lintudirektiivin tarkoittamista erityissuojelualueista (SPA-alueista) ja ehdotettavista luontodirektiivin tarkoittamista yhteisön tärkeinä pitämistä alueista (SCI-alueista). Näistä alueista muodostetaan EU:n alueen kattava erityisten suojelualueiden verkosto (SAC-alueet).¹⁸⁹

VN:n päätöstä edelsi laaja kiistely verkostoehdotuksen valmistelusta, verkoston muodostamisen tavasta, alueiden valinnan kriteereistä ja verkoston oikeusvaikutuksista. Erityisesti Maataloustuottajien keskusliitto ja Maanomistajien liitto organisoivat kampanjointia, joka sai jopa luonnonsuojelun vastaisen liikkeen piirteitä. VN:n päätöksestä tehtiin yli 1600 valitusta KHO:een. Valitusvyöryn taustalla olivat myös ilmeiset valmistelun ja kuulemisen perustana olevien selvitysten puutteet. Simo Kyllönen pohtiikin kertoiko ilmiö myös jotain yleisempää ympäristöpoliittisten toimien perustelemisen ja oikeuttamisen vaikeuksista.¹⁹⁰

KHO ratkaisi pääosan Natura-valituksista kesällä 2000 ja 50 ehdotukseen sisällytetyn tai valmistelussa olleen alueen osalta KHO päätyi ainakin osin valitusten hyväksymiseen. YM:n valmistelemaan ehdotukseen oli sisällytetty Vuotoksen suunnitellulle allasalueelle sijoittuva Kemihaaran soiden alue sekä SPA- että SCI-alueena. VN kuitenkin poisti alueen ehdotuksesta.¹⁹¹ KHO palautti VN:n Natura-päätöksen Kemihaaran soiden osalta uudelleen käsiteltäväksi koska asiakirjoista ei ilmennyt perusteita alueen jättämiselle verkoston ulkopuolelle.¹⁹² KHO käsiteli päätöksessään laajasti EY:n tuomioistuimen, (nykyisin EU:n tuomioistuin)¹⁹³, oikeuskäytäntöä lintudirektiivin soveltamisesta todeten EUTI:n ratkaisujen osoittavat, että lintudirektiivin tarkoittamien SPA-alueiden valinta tulee tehdä yksinomaan lintutieteellisin perustein.¹⁹⁴ Direktiivin 4(1) artiklan neljännen alakohdan mukaan SPA-alueiksi on osoitettava direktiivin liitteessä I mainittujen lajien suojelemiseksi lukumäärältään ja kooltaan sopivimmat alueet. Artiklan 4(2) mukaan vastaavat toimet on toteutettava sellaisten säännöllisesti esiintyvien muuttavien lajien osalta, joita ei luetella liitteessä I.

KHO:n päätöksen mukaan Kemihaaran aluetta koskeva, asiakirjoista ilmenevä, lintutieteellinen tieto näytti osoittavan alueen täyttävän lintudirektiivin erityissuojelualueelle asettamat kriteerit. Jos lintutieteellisin perustein voitiin osoittaa, että Kemihaaran alue tai

¹⁸⁸ HE 79/1996 vp. Luontodirektiivin 6(2) artiklan yleisvelvoitetta Natura-alueiden heikentymisen ja häiriöiden estämisestä ei LSL:n säätämisen yhteydessä asianmukaisesti implementoitu, ks. Kallio 2006 s. 28-20. Ks. direktiiveistä myös luku 9.5.2.

¹⁸⁹ VN 20.8.1998. SPA = Special Protection Area, SCI = Site of Community Importance, SAC = Special Area of Conservation.

¹⁹⁰ Kyllönen s. 20. Kumpula toteaa luonnon monimuotoisuuden suojelun koetun olevan jännitteisessä suhteessa omaisuuden suojan kanssa, ks. Kumpula 2007 s. 270.

¹⁹¹ YM:n ehdotuksessa alue F11300907. Ehdotus ilmeisesti poistettiin jo hallituksen asettamassa VN:n käsittelyä valmistelleessa ministerityöryhmässä.

¹⁹² KHO 14.6.2000 t. 1675.

¹⁹³ Nykyinen nimi perustuu EU:n Lissabonin sopimukseen, joka tuli voimaan 1.12.2009. Jatkossa käytetään nykyistä nimeä, ellei samalla viitata yksilöidysti aiempaan päätökseen.

¹⁹⁴ KHO viittasi mm asioihin C-3/96, Alankomaat; C-355/90, Marismas de Santona ja C-44/95 Lappel Bank.

mahdollisesti rajoiltaan tästä poikkeava alue (IBA-luetteloon sisältyvä alue¹⁹⁵) täytti lintudirektiivin 4(1-2) artiklan kriteerit yhtenä sopivimmista alueista kyseessä olevien lajien suojeluun oli ilmeistä, että VN oli päätöksellään alueen osalta rikkonut direktiivin velvoitteita. Koska LSL:ssa SPA-alueiden valinnan kriteerit määräytyvät suoraan direktiivin 4(1-2) artiklan perusteella, ei päätös tällöin ollut myöskään LSL:n mukainen. Kyseessä oli siis lintutieteellinen näyttökysymys.

SCI-alueiden osalta jäsenvaltion harkintavalta on suurempi, mutta kuten KHO:n päätöksestäkin ilmeni, myös niiden valinnan tulee perustua luonnontieteellisiin tosiasioihin.¹⁹⁶ KHO:n päätöksestä ilmeni, että Kemihaaran soiden alue näytti täyttävän myös luontodirektiivien SCI-alueelle asettamat kriteerit. Se, ettei aluetta ollut sisällytetty verkostoehdotukseen, ei kuitenkaan merkinnyt, että VN olisi rikkonut luontodirektiivin velvoitteita. Päätöksen arvioinnissa LSL:n kannalta KHO päätyi palautukseen myös SCI-alueehdotuksen osalta koska VN:n päätöksestä ei ilmennyt perusteita alueen poisjättämiselle ehdotuksesta. KHO arvioi päätöksen lainmukaisuutta direktiivin valintakriteerien ja niiden EUTI:n oikeuskäytännössä saaman tulkinnan perusteella.

EU:n komissio nosti vuonna 2000 kanteen Suomen valtiota vastaan EYTI:ssa lintudirektiivin velvoitteiden rikkomisesta. Kanteessa Kemihaaran soiden alue oli esimerkkinä alueesta, joka olisi tullut luokitella lintudirektiivissä tarkoitetuksi erityiseksi suojelualueeksi.¹⁹⁷ Komissio käynnisti lisäksi syyskuussa 2000 virallisella ilmoituksella Suomea kohtaan valvontamenettelyn lintudirektiivin 4 artiklan ja luontodirektiivin 6 artiklan velvoitteiden noudattamatta jättämisestä Kemihaaran soiden alueella, koska PSVO oli myöntänyt alueelle luvan Vuotoksen altaan ja voimalaitoksen rakentamiseen.¹⁹⁸

VN täydensi toukokuussa 2002 Suomen ehdotusta Natura 2000 -verkostosta, mutta KHO:n palauttaman Kemihaaran soiden alueen osalta asia jäi tuolloin edelleen vireille. KHO:n tekemän Vuotos-päätöksen jälkeen, VN päätti tammikuussa 2004 Kemihaaran soiden alueen ilmoittamisesta Natura 2000 -verkostoon SPA-alueena ja ehdottamisesta verkostoon myös SCI-alueena.¹⁹⁹

9.4.3 Pienvesien suojelu

9.4.3.1 Vesiluonnon luontotyyppien suojelusta

Luonnonsuojelulainsäädännön uudistuksessa 1996 VL:iin otettiin säännökset eräiden pienvesien luontotyyppien suojelusta. Samanaikaisesti käsittelyssä olleeseen uuteen metsälakiin puolestaan sisällytettiin säännökset eräiden metsien elinympäristötyyppien

¹⁹⁵ Alue F11300907. BirdLife Internationalin IBA – Important Bird Areas -luettelossa oleva Luiron-Kitisen-Kemijoen haaran alue, nro 920253, on pinta-alaltaan YM:n ehdotukseen sisällytettävää huomattavasti suurempi.

¹⁹⁶ KHO katsoi EUTI:n lintudirektiivin tulkintakäytännön ohjaavan myös luontodirektiivin soveltamista.

¹⁹⁷ Asia C-240/00. Komissio oli jo vuonna 1998 päättänyt kanteesta SCI-alueita koskien, mutta tältä kannetta ei jätetty, YM:n lausunto 2.2.2001 Vuotoksen suullisessa käsittelyssä Vaasan HAO:ssa. Vastineessaan 12.10.2000 hallitus vetosi prosessuaalisiin seikkoihin sekä siihen, etteivät IBA-2000 ja vuoden 1997 IBA-ehdotus (BirdLife Suomen ehdotus), olleet asiakirjoja, joihin kanteen voi perustaa. Tuomioissaan 6.3.2003 C-240/00 EYTI totesi, ettei Suomi ollut noudattanut lintudirektiivin 4 (1-2) artiklan mukaisia velvoitteitaan, koska se ei ollut osoittanut riittävästi ja täydellisesti alueellaan sijaitsevia erityissuojelualueita.

¹⁹⁸ Ilmoitus 12.9.2000, asia 2000/2155. Vastauksessaan 7.11.2000 hallitus totesi Vuotoksen lupa-asian käsittelyn olevan kesken ja Natura 2000 -verkoston täydentämisen olevan valmisteilla.

¹⁹⁹ VN 8.5.2002 ja VN 21.1.2004. KHO hylkäsi Kemihaaran aluetta koskevat valitukset, KHO 15.9.2005 t. 2383. VN oli täydentänyt Natura-päätöstä myös 25.3.1999 eräiden Espoon kohteiden osalta ja täydentäviä päätöksiä VN teki myös 2005 ja 2006.

suojaamista.²⁰⁰ Kyseessä ovat ihmisen toiminnan seurauksena harvinaistuneet, luonnon monimuotoisuuden kannalta tärkeät elinympäristöt.²⁰¹ Uudistusta valmistellut työryhmä ehdotti alkujaan luontotyyppien suojelun toteuttamista yksinomaan LSL:n säännöksiin.²⁰² HE:ssä vesilainsäädännön uudistamiseksi todetaan suojasta säädetyn näissä laeissa, koska suurimman uhkan kyseessä oleville luontotyypeille muodostavat niiden soveltamisalaan kuuluvat hankkeet.²⁰³

VL 1:15 a kieltää enintään kymmenen hehtaarin suuruisen fladan tai kluuvijärven²⁰⁴ taikka muualla kuin Lapissa enintään hehtaarin suuruisen lammen luonnontilan säilymisen vaarantavan toimenpiteen riippumatta siitä aiheutuisiko siitä muuttamiskiellossa (VL 1:15) tarkoitettu seuraus. Kyseessä ovat vesistön määritelmän ja siten myös muuttamiskielion piiriin kuuluvat pienvedet. VL 1:17 a kieltää muualla kuin Lapissa sellaisen luonnontilaisen uoman, joka ei ole vesistö (määritelmä VL 1:2) muuttamisen siten, että sen säilyminen luonnontilaisena vaarantuu. Sama kielto koskee koko maassa luonnontilaisia lähteitä. HE:n perusteluissa puhutaan pienistä puroista, joilla viitataan VL:n järjestelmässä noroihin. Säännös liitettiin VL 1:17:n yhteyteen, johon sisältyy puroa pienempiä virtavesiä koskeva erityinen muuttamiskielto, jonka sisällön voinee tiivistää kieltoon aiheuttaa tällaisen uoman muuttamisella vahinkoa toiselle ilman tämän suostumusta. Pienvesien erityinen muuttamiskielto koskee nimettyjä luontotyyppisiä niiden ollessa luonnontilaisia, mikä ilmenee välillisesti kiellon sisällöstä, kiellettyä on luonnontilan vaarantaminen.

LSL 29 §:n perusteluissa luonnontilaisuutta tavallaan laajennetaan ottamalla sen rinnalle käsite ”luonnontilaiseen verrattava”. Tällä otetaan mukaan suojelun piiriin luontotyypit, joiden muodostumiseen ihminen on omilla toimillaan keskeisesti vaikuttanut.²⁰⁵ VL 1:15 a:n perusteluissa todetaan kieltoisäännöksellä pyrittävän turvaamaan lampien ja pienten järvien säilyminen luonnontilaisina tai siinä ”luonnontilaa vastaavassa tilassa”, jossa ne tällä hetkellä ovat.²⁰⁶ Vihervuori analysoi luonnontilaisuusvaatimusta todeten esimerkiksi HE:n perustelujen mukaan lähteiden kohdalla itse käsitteen ja luonnontilaisuuden limittyvän. VL:n säännöksissä ei ole luonnontilaisuusvaatimusta tarkemmin yksilöity eikä modifioitu. Vihervuoren mukaan, koska reaaliuonossa ei enää mikään ole ihmistoiminnan vaikutuksen ulkopuolella, onkin se mikä oikeudellisessa mielessä on luonnontilaista aiheuttanut käytännössä epäselvyyttä. Hänen mukaansa täydellistä koskemattomuutta tuskin voidaan

²⁰⁰ VL:n muutos 1105/1996, Metsälaki 1093/1996. Metsäl 10.2 §:n tarkoittamia erityisen tärkeitä elinympäristöjä ovat 1. kohdan mukaan lähteiden, purojen ja pysyvän vedenjuoksu-uoman muodostavien norojen sekä pienten lampien välittömät lähiympäristöt. Tällaisen elinympäristön ollessa luonnontilainen ja ympäristöstään selvästi erottuva, on sen ominaispiirteet Metsäl 10.3 §:n mukaan metsänhoito- ja käyttötoimenpiteitä tehtäessä säilytettävä. Metsäl 11 § sisältää säännöksen luvasta poiketa tästä. Erityisen tärkeiden elinympäristöjen käsittelystä on ilmoitettava metsäkeskukselle tehtävässä metsänkäyttöilmoituksessa, Metsäl 14 §. Maanomistaja tai tämän valtuuttama muu hakkuuoikeuden haltija voi Metsäl 14 c §:n mukaan hakea metsäkeskukselta metsänkäyttöilmoitukseen liittyvää ennakkotietoa tällaisesta elinympäristöstä. Ks. metsäluonnon monimuotoisuuden suojaamisen sääntelystä Similä ja Kokko s. 72-74, ja 93-94.

²⁰¹ Ks. HE 79/1996 vp ja HE 63/1996 vp.

²⁰² Luonnonsuojelulakityöryhmän raportti s. 12, ks. myös HE 63/1996 vp.

²⁰³ Ks. HE 277/2009 vp s. 52.

²⁰⁴ Fladat ja kluuvit muodostavat sukkessiosarjan murtovedestä makeaan veteen. Luontodirektiivin tärkeänä pitämä luontotyyppi – rannikon laguuni kattaa nämä molemmat sukkessiosarjan vaiheet. Luontotyyppien uhanalaisuuden arviointi s. 57.

²⁰⁵ Selvityksen mukaan nämä kulttuurivaikutuksen muovaamat tyypit ovat kaikkein uhanalaisimpia, Ks. Luontotyyppien uhanalaisuuden arviointi. Ympäristöhallinnossa on valmisteilla toimintasuunnitelma (LuTu-toimintasuunnitelma) luontotyyppien uhanalaistumisen pysäyttämiseksi vuoteen 2020.

²⁰⁶ Metsälain 10.2 §:n tarkoittamien erityisen tärkeiden elinympäristöjen ominaispiirteet on säilytettävä, mikäli nämä elinympäristöt ovat luonnontilaisia tai sen kaltaisia ja ympäristöstään selvästi erottuvia, 10.3 §.

esitöidenkään valossa vaatia eikä toisaalta mikä tahansa muutos vielä vaaranna luonnontilaa.²⁰⁷

Molempiin pykäliin liittyy kuitenkin poikkeussäännös, joka sallii lupaviranomaisen yksittäistapauksissa hakemuksesta myöntää kiellosta poikkeuksen, elleivät kyseessä olevan luontotyypin suojelutavoitteet huomattavasti vaarannu. Mikäli kielletty seuraus aiheutuisi hankkeesta, johon on haettu VL:n mukaista lupaa, tulee poikkeuksen myöntäminen tutkia viran puolesta lupa-asian yhteydessä. VA:een lisättiin vuonna 2000 uusi 45 a §, jonka mukaan hakemukseen tulee liittää arvio aiheuttaako hanke VL 1:15 a:n tai VL 1:17 a:n vastaisia seurauksia.²⁰⁸ Suojelutavoitteiden vaarantumisen tulkinnassa perusteluissa viitataan LSL 31 §:ään perusteluineen koskien poikkeamista tässä laissa määriteltyjen luontotyyppien suojelusta. Säännöksen mukaan poikkeamiselle asetetaan sama ehto kuin VL:ssakin eli kyseessä olevan luontotyypin suojelutavoitteet eivät saa huomattavasti vaarantua, mutta LSL:n mukaan poikkeaminen on mahdollista myös suojelun estäessä yleiseltä kannalta erittäin tärkeän hankkeen tai suunnitelman toteuttamisen.²⁰⁹ Koska jälkimmäistä poikkeamisperustetta ei VL:n säännöksissä ole tältä osin perustelujen sisällöksi jää, että luontotyypin suojelutavoitteita on tarkasteltava kokonaisuutena.

LSL:n tavoitteiden (LSL 1 §) toteuttamiseksi, erityisesti luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseksi, on luonnonsuojelussa tähdättävä luontotyyppien ja eliölajien suotuisan suojelutason saavuttamiseen ja säilyttämiseen (LSL 5 §). Luonnontilaisten pienvesien muuttamiskiellosta säädetty poikkeamismahdollisuus edellyttää kyseisen luontotyyppien suojelutilanteen ja poikkeamisen seurausten arviointia luontotyypin suojelutavoitteisiin nähden. Vaikka säännöksessä ei suojelutason käsitettä käytetäkään, voidaan lähtökohtana pitää, että suojelutason tulisi säilyä suotuisana vielä poikkeuksen jälkeenkin.²¹⁰ Kuten Jaana Nyman toteaa, VL:ssa luontotyyppien suoja on kirjoitettu tiukimpaan muotoon, pelkkä mahdollisuus luonnontilan vaarantumisesta aiheuttaa toimenpiteen kiellon.²¹¹ Ongelman muodostaa se, että kuten perusteluissa todetaan, kiellon piirissä olevien pienvesien suojelutarve perustuu nimenomaan niiden nopeaan vähenemiseen ja niihin kohdistuviin uhkiin.

²⁰⁷ Ks. Vihervuori 2007 s. 124-126. Säännösten tulkinnassa luonnontilan ja luonnontilan vaarantavan toimenpiteen määrittely kietoutuvat yhteen. Tällöin tullaan kuitenkin alueelle, jossa teleologisen tulkinnan ja varovaisuusperiaatteen merkitys kasvavat. Ks. myös KHO 19.3.2003 t. 587, jossa uoman katsottiin olevan VL 1:17 a:ssa tarkoitettu uoma, vaikka siihen oli aikoinaan rakennettu myllypato. Nyman tarkastelee luontotyyppisäännöksiä niiden avoimuuden kannalta, ne eivät lähtökohtaisesti kiellä mitään tiettyä toimintaa ja ovat ulottuvuudeltaan avoimia, ks. Nyman s. 86-87.

²⁰⁸ A 170/2000. Ks. KHO 2005:57, Salon vedenottolupaa koskevassa asiassa ei poikkeuslupaa VL 1:17 a:n tarkoittamasta lähteen muuttamiskiellosta oltu myönnetty. KHO liitti lupaan kiellon jatkaa veden ottamista, jos kieltoa rikottaisiin. Lupaan liitettiin velvoite tarkkailla lähteiden luonnontilaa kasvillisuusselvitysten avulla. Lounais-Suomen ympäristökeskus kehotti 28.12.2009 keskeyttämään vedenoton viimeistään 31.1.2010 kunnes KHO:n määräämät selvitykset on saatu tehtyä.

²⁰⁹ Kuusiniemi katsoo, ettei sitä mikä on erittäin tärkeä yleinen etu tule kuitenkaan arvioida irrotettuna niistä luontoarvoista, joita hanke uhkaa, ks. Kuusiniemi 1999 s. 46.

²¹⁰ Ks. Similä s 117-118. Nyman toteaa, ilmeisesti yleisemmin VL:n mukaiseen lupaharkintaan viitaten, suotuisan suojelutason tavoitteella voidaan olla merkitystä ainakin intressipunninnan tasolla, s. 91. Suotuisan suojelutason käsitteen käyttöön VL:n luontotyyppisääntelyn yhteydessä on suhtauduttu tarpeettoman varovaisesti. Siitä, että VL:n luontotyyppisuojelelussa on vain näille säännöksille ominaisia piirteitä ei seuraa, etteikö suotuisaa suojelutasoa suojelutavoitteiden vaarantumisen mittarina tulisi käyttää. Suotuisan suojelutason käsite on apuna VL:n nojalla suoritettavassa lupaharkinnassa, VL 1:23 c, luontoarvoja punnittaessa silloinkin kun kyseessä on LSL:n 4 luvussa tarkoitettu luontotyyppi, jonka rajaamisesta ei ole päätöstä eivätkä tästä seuraavat LSL:n tarkoittamat oikeusvaikutukset siten ole voimassa, ks KHO 2004:45.

²¹¹ Ks. Nyman s. 87.

Vuonna 2005 valmistuneen selvityksen mukaan luonnontilaiset pienvedet ovat harvinaisia luonnonsuojelualueiden ulkopuolella. Esimerkiksi metsämaalla lähteistä 11,5 % on täysin luonnontilaisia ja virtavesistä ainoastaan 6,7 %.²¹² Tästä voitaisiin siis päätellä, ettei suojelutaso mahdollisesti lähtökohtaisesti ole suotuista, mikä tietenkin korostaa suojelutason arviointitehtävän merkityksellisyyttä.

VL 1:15 a:n ja VL1:17 a:n kieltosäännöksistä poikkeamismahdollisuuden perusteiden selvittäminen onkin asiantuntijatehtävä. Tämä tarkoittaa tukeutumista luonnonsuojelusta vastaavien viranomaisten lausuntoon. Asiantuntijuus ei kuitenkaan rajoitu vain viranomaisiin ja ennakkollinen osallistuminen (VL 16:7 a:n ja VL 18:3.4) tuottaa täydentävää, kokemukseen perustuvaa tietoa luonnonympäristöistä.²¹³

Luontotyyppien uhanalaisuutta selvittäneen hankkeen raportissa luontotyyppi määritellään seuraavasti:” Luontotyyppi määrittelee rajattavissa olevia maa- ja vesialueita, joilla vallitsevat samankaltaiset ympäristötekijät ja eliöstö ja jotka eroavat näiden ominaisuuksien perusteella muista luontotyypeistä. Ympäristötekijöitä ovat mm. maaperä- ja ilmastotekijät sekä topografia. Eliöstön ominaisuuksia ovat eliöyhteisön lajikoostumus ja rakenne. Määrittelevät tekijät voivat vaihdella tyyppikohtaisesti ja käyttötarkoituksen mukaan niin, että luontotyypit voivat olla kooltaan ja sisäiseltä heterogeenisyydeltään erilaisia.”²¹⁴

Vihervuori katsoo, että VL:ssa omaksuttu sääntely, jossa muuttamiskielto seuraa suoraan laista edellyttämättä sen paremmin konstitutiivista kuin deklaratiivistakaan hallintopäätöstä vastaa, tällaisia toimia edellyttävää LSL:a aidommin luontotyyppisuojaus-instrumentin ydinajatusta.²¹⁵ Sama on luettavissa edellä olevasta määritelmästä.

9.4.3.2 Pienvesien muuttamiskielto vesilain järjestelmässä

Pienvesien luontotyyppien suojelusäännösten sisällyttämisestä VL:iin seurasi muutostarpeita myös muualla laissa. Ojitusta ja vesistön järjestelyä koskevaa säännöstöä muutettiin myös siten, että VL 1:15 a:n ja VL 1:17 a:n sisältämät kiellot huomioitiin. Ojituksen osalta säännösmuutokset (VL 6:1.2 ja VL 6:2 a) edellyttävät, että tarvittaessa poikkeus luontotyyppien muuttamiskiellosta käsitellään lupaviranomaisessa. Vesistön järjestelysäännösten muutoksella (VL 7:3.2) järvenlaskukielto tuli koskemaan VL 1:15 a:ssa tarkoitettuja pieniä järviä. Tällaisen järven kokonaan kuivattamiseen ei lupaa saa myöntää.

Pienvesien luontotyyppien luonnontilan suojaamista koskevilla säännöksillä on luonnonsuojelulliset perusteet. Erityisten kieltosäännösten tarpeelle oli kuitenkin myös VL:n sisäiset perusteet. Tällaisia olivat vesistön käsitteen määrittelyn seuraukset sekä järven laskua ja ojitusta koskevan sääntelyn kehitys. VL 1 luvun luvan tarpeen rajan asettavat kieltosäännökset koskivat alkuperäisessä muodossaan vain vesistöjä.²¹⁶ Sama koskee myös voimassaolevaa muuttamiskieltoa (VL 1:15), josta tässä jatkossa on kyse. Hanke tai toiminta,

²¹² Ks. Pienvesien suojele metsätaloudessa.

²¹³ Ks. Nyman s. 99-100 ja järjestöjen valitusoikeudesta s. 103-104.

²¹⁴ Luontotyyppien uhanalaisuuden arviointi. s. 11.

²¹⁵ Ks. Vihervuori 2007 s. 123.

²¹⁶ Pohjavesi on kuitenkin erillisen muuttamiskielton piirissä, VL 1:18 ja aiemmin VL:ssa (VL 1:22) säädettiin myös pohjaveden pilaamiskiellosta (kumottu 88/2000). Yleinen vesistön pilaamiskielto VL 1:19 on siirretty YSL:iin, 86/2000, VL 1:12 sulkemiskielto koskee valtaväylää joessa ja VL 1:13-14 ulottavat sulkemiskielton myös muihin vesistöihin, liikenteen, uiton tai kalankulun turvaamiseksi.

jonka seuraukset täyttävät muuttamiskiellon tunnusmerkistön edellyttää sille VL:n muiden säännösten nojalla myönnettävää lupaa. Lisäksi vesistöön rakennettaessa eräille hankkeille tarvitaan aina lupa niiden seurauksista riippumatta (VL 2:2.2). Myös voimalaitoksen rakentaminen, mihin luetaan muutkin vesivoiman käyttöön ottoon liittyvät toimenpiteet, kuten uoman perkaaminen tai uuden tekeminen (VL 3:1), tarvitsee aina luvan (VL 3:2). Voimalaitoksen osalta luvantarvetta ei rajata vesistöjä koskevaksi.²¹⁷

Virtaavien vesien osalta VL:n järjestelmässä puro on vesistö, mutta noro ja oja eivät. Vesistön rajan VL määrittelee negatiivisesti eli vesistö ei ole oja, noro tai sellainen uoma, jossa ei ole runsasvetisimpänäkään aikana riittävästi vettä kulkea veneellä, toimittaa uittoa eikä kalakaan voi sanottavassa määrin kulkea (VL 1:2, 1 kohta). Puroa pienempiä virtavesiä koskee erityinen muuttamiskielto, jonka sisältö oli jo edellä esillä (VL 1:17). Muiden kuin virtavesien osalta vesistö määritellään todeten, että käsitteen ulkopuolelle rajautuvat lähde, kaivo ja muu vedenottamo, vesisäiliö ja tekolammikko (VL 1:2, 2 kohta). Näihin vesimuodostumiin kohdistuvien toimenpiteiden (tai tällaisen vesimuodostuman rakentamisen) luvanvaraisuus saattaa hankkeen luonteesta riippuen tulla arvioitavaksi lain muiden säännösten nojalla. Lähteet luonnon vesimuodostumina jäivät kuitenkin VL:n alkuperäisessä muodossa selvästi muuttamiskiellon ja luvantarpeen ulkopuolelle.²¹⁸

Kuten aiemmin on selostettu, VL:n säätämistä edeltävänä aikana järven laskuja uuden viljelysmaan hankkimiseksi suosittiin.²¹⁹ VL:n järjestelyä koskevassa sääntelyssä lupaedellytykset järven laskulle säädettiin tiukemmiksi muiden kuin pienehköiden ja vesistöinä vähäpätöisten järvien osalta. Järven pinnan laskemiseen sen kokonaan tai osittain tapahtuvaa kuivattamista varten tarvittiin kuitenkin aina lupa (VL 7:2). Tiukempi sääntely toteutettiin edellyttämällä laajempaa hyödynsääntelyä suostumusta (VL 7:3.3). Pieniä järviä ei vielä tuolloin juurikaan arvostettu. Vuoden 1987 uudistuksessa järven kokonaan tapahtuva kuivattaminen kiellettiin, ellei kysymys ollut pienehköstä järvestä, jonka merkitys vesistönä oli vähäinen ja jolla ei ollut erityistä luonnonsuojeluarvoa (VL 7:3.2). Järven osittaiselle laskemiselle tai edellä tarkoitetun pienehkön järven kokonaan kuivattamiselle ei saanut myöntää lupaa jos siitä aiheutui ympäristön viihtyisyyden tai järven erityisen luonnonsuojeluarvon huomattava alentuminen (VL 7:3.3). Muutos edellytti pientenkin järvien luonnonsuojeluarvon selvittämistä ja huomattavan alenemisen estämistä.

Johdonmukaisena seurauksena edellä selostetuista muutoksista, muutettiin vuoden 1987 uudistuksessa myös ojitusta koskevaa sääntelyä. Puron perkaamista ei enää katsottu ojitukseksi silloinkaan, kun sen yhteydessä tapahtui vain pienehkön ja vesistönä vähämerkityksellisen järven lasku, jos järvellä oli erityistä luonnonsuojeluarvoa (VL 6:1.2). Tällöin tulivat sovellettaviksi vesistön järjestelyä koskevat säännökset. Ojitus- ja järjestelyhankkeissa saattaa tulla kyseeseen myös aiemmin selostettu VL 2:15:n muutos, jolla kielletyksi tuli toimenpide, josta voi johtua veden tai pohjan laadun muutos. Ojitus tuli VO:n luvan piiriin 1991 siltä osin kun siitä saattaa aiheutua muuttamiskieltoisäännöksessä tarkoitettu seuraus. Tällöin kyse on siis puroon kohdistuvien toimenpiteiden vaikutuksesta (VL 6:2),

²¹⁷ Uudessa vesilaissa määritellään vesivoimalaitos siten, että sillä tarkoitetaan vain vesistön vesivoiman hyödyntämiseksi rakennettua laitosta siihen kuuluvine rakennelmineen (uusi VL 1:3.1 kohta 12). HE:n perusteluissa s 61 tämän todetaan tarkoittavan, ettei lupaa aina tarvita vesivoimalaitoksen rakentamiseen vesistöä pienempiin uomiin. Luvantarve määräytyisi tällöin lähinnä toiselle mahdollisesta aiheutuvan vahingon perusteella (uusi VL 3:2.3 ja 2:10).

²¹⁸ Kuten edellä jo todettiin, pohjaveden muuttamiskiellosta säädetään erikseen (VL 1:18).

²¹⁹ Ks. edellä luku 7.2.3.

mutta luvantarve ei kuitenkaan koske tapausta, jossa yläpuolinen ojitus vaikuttaa puron virtaamaan.²²⁰

9.4.3.3 Pienvesien suojasta uudessa vesilaissa

Uudessa vesilaissa kootaan vesiluonnon luontotyyppien suojelua koskeva sääntely yhteen pykälään ilman sanamuodosta ilmeneviä merkittäviä muutoksia (uusi VL 2:11). Norojen osalta säännöksen soveltamisala kuitenkin käytännössä saattaa muuttua johtuen ehdotukseen sisältyvästä noron määritelmästä (uusi VL 1:3.1 kohta 6). Perusteluissa katsotaan, etteivät suojelutavoitteet kuitenkaan vaarannu, koska aiemmin norona pidetty uoma olisi purona yleisen luvanvaraisuutta koskevan sääntelyn piirissä. Perustelujen mukaan noroja koskeva erityissäännös on tarpeen sen vuoksi, että ne jäävät vesistöjä koskevien säännösten ulkopuolelle.²²¹ VL:n luontotyyppisääntelyllä on kuitenkin pienvesien muuttamisen luvanvaraisuutta pitemmälle menevä luonnonsuojelullinen tavoite.

Uuden vesilain luvanvaraisuutta koskeva säännös (uusi VL 3:2), joka asiallisesti pitkälti vastaa nykyisiä VL 1:15 ja VL 1:18 kieltoisäännöksiä, otetaan uudeksi luvantarpeen synnyttäväksi vaikutukseksi puron uoman luonnontilan säilymisen vaarantuminen (uusi VL 3:2.1 kohta 8) Perusteluissa todetaan säännöksen perustuvan nykyiseen muuttamiskieltoon ja tästä syystä luvantarpeen synnyttävä luonnontilan vaarantaminen, koskisi vain itse uomaa, ei laajemmin uoman lähiympäristön käyttöä.²²² Vastaava perustelulausuma on liitetty myös noroja koskien luontotyyppisuojausäännöksen (uusi VL 2:11) yhteyteen. Perustelut seuraavat tältä osin HE:ssä luonnonsuojelulainsäädännön uudistamisen yhteydessä 1996 lausuttua. Tuolloin todettiin pienvesien suojan siirtäminen LSL:sta VL:iin ”johtaa sikäli suppeampaan suojeluun, että VL:a sovelletaan vain itse vesialueeseen eikä suojelua siten ole voinut ulottaa purojen (norojen) lampien ja muiden pienvesien rantapenkereisiin.”²²³ HE:n perusteluissa todetaan lisäksi, että luontotyyppisuojausta koskeva säännös (uusi VL 2:11) viittaa fyysiseen muuttamiseen eikä koske pilaamisesta aiheutuvaa veden laadullista muuttamista.

Luontotyyppien luonnontilan vaarantamisen kieltävät säännökset on VL:ssa sijoitettu muuttamiskieltojen yhteyteen. Säännösten sanamuoto poikkeaa jossain määrin toisistaan siten, että VL 1:15 a:ssa kielletään luonnontilan vaarantaminen, VL 1:17 a:ssa muuttaminen siten että luonnontila vaarantuu. Vihervuori katsoo kuitenkin, ettei sääntelyn systemaattinen muuttamiskonteksti tai VL 1:17a:n sanamuoto vielä sellaisenaan merkitse, että toimenpide, joka ei kohdistu toiminnallisesti tai ”muuttavasti” välittömästi itse kohteeseen, ei voisi tulla kyseeseen. Hänen mukaansa usein onkin kyse muualta käsin aiheutetusta vesitaloudellisesta vaikutuksesta (kuten on tavallista VL:15:n tai VL 1:18:n mukaisessa kielletyssä muuttamisessakin).²²⁴

Muuttamiskielto (VL1:15) ei sanamuodoltaan eikä soveltamiskäytännöltään ole niin kapea-alainen, kuin sekä vuoden 1996 HE että vuoden 2009 HE:n edellä siteeratuista perusteluista

²²⁰ L 529/1991. Samansisältöinen säännös on myös uudessa vesilaissa (uusi VL 6:3). Säännös saattaa merkitä poikkeusta luvantarpeeseen myös puron luonnontilan vaarantuessa virtaamaan muutoksen seurauksena.

²²¹ Ks. HE 277/2009 vp s. 53. Joen määritelmästä (uusi VL 1:3.1 kohta 4) johtuen myös osa puroista on jatkossa jokia.

²²² Ks. HE 277/2009 vp s. 58.

²²³ Ks. myös HE 79/1996 vp. Perusteluissa todetaan tämän korvautuvan osin sillä, että metsälakiehdotuksen perusteella pienvesien välittömät lähiympäristöt olisi tietyin rajoituksin otettava huomioon metsätaloudellisia toimenpiteitä suorittaessa. Myös YmVM 22/2010 vp s. 6 katsotaan, ettei sektorikohtainen sääntely mahdollista purojen kokonaistarkastelua luontotyyppinä.

²²⁴ Vihervuori 2007 s. 127-128.

voisi ymmärtää. Lisäksi muuttamiskielto­säännöstä tarkasteltaessa on syytä erottaa säännöksen piiriin kuuluvien toimenpiteiden määrittely ja tällaisista toimenpiteistä aiheutuvien kiellettyjen seurausten määrittely. Säännöksen tarkoittama toimenpide voi olla veden johtaminen vesistöstä tai vesistössä tai maalla toteutettava toimenpide, joka muuttaa vesistön asemaa, syvyyttä, vedenkorkeutta, vedenjuoksua tai muutoin vesiympäristöä (VL 1:15.1) tai veden laatua tai pohjaa (VL 1:15.2). Tällainen toimenpide on kielletty ilman lupaa jos siitä aiheutuu jokin säännöksessä lueteltu seuraus (VL 1:15.1). Luetellut seuraukset ovat sen luontoisia, että myös ne voivat ilmetä itse vesistöissä tai maa-alueella.

Puroluonto luontotyyppinä/luontotyyppinä ei ole rajattavissa pelkästään uomaan/vesialueeseen, kuten ei mikään muukaan vesiluonnon luontotyyppi, vaan uoman pohjan- ja vedenlaatu ja luontotyyppin eliöstö, josta biologisen monimuotoisuuden turvaamisessa on kyse, muodostuu vuorovaikutuksessa rantavyöhykkeen kanssa.

KHO:n Viirusuon turpeennostohanketta koskevassa päätöksessä VL:n pienvesien luontotyypeille antaman suojan alueellisessa rajauksessa käytetään termejä reuna- ja vaikutusvyöhyke.²²⁵ Noroon sijoitettavaa rumpuputkea ja noron ylityksen rakentamista koskevassa asiassa KHO hylkäsi 2005 valituksen, jossa katsottiin, ettei VL:sta löydy tukea HAO:n tulkinnalle, jonka mukaan VL 1:17 a:n tarkoittaman suojeltavan uoman luonnontilaan kuuluu koko ympäröivä noroluonto reunakasvillisuuksineen.²²⁶

Uuden vesilain mukaan (uusi VL 3:2.1) vesitaloushankkeelle on oltava lupaviranomaisen lupa, jos se voi muuttaa vesistön asemaa, syvyyttä, vedenkorkeutta, virtaamaa, rantaa tai vesiympäristöä ja tämä muutos aiheuttaa jonkin säännöksen luettelemista yleiseen etuun kohdistuvista loukkauksista.²²⁷ Luvantarvesäännöksen muotoilu ei näytä sisältävän mitään oleellista muutosta nykyiseen VL 1:15:ään verrattuna. Puron luonnontilan vaarantamisen osalta tarkastelu rajataan kuitenkin kapeammaksi kuin kohteen kannalta olisi perusteltua, kapeammaksi oikeuskäytännössä omaksuttua VL:n tulkintaa vesiluontotyyppien suojan alueellisesta ulottuvuudesta ja kapeammaksi kuin uusi säännös kokonaisuutena mahdollistaisi. Uuteen säännöstyön ei sisälly purojen osalta suojelutason selvittämisvelvoitetta.

Uuden vesilain aina luvan tarvitsevien hankkeiden luetteloon ei sisälly veden pinnan pysyvää laskemista, sen sijaan maa-alueen muuttaminen pysyvästi vesialueeksi vesistön vedenkorkeutta nostamalla edellyttää ehdotuksen mukaan aina luvan (uusi VL 3:3.1 kohta 5). Perusteet tällaiseen ratkaisuun päättymiseen eivät käy ilmi HE:stä. Kuten edellä todettiin, VL edellytti jo alkuperäisessä muodossaan aina luvan hakemista järven pinnan laskemiseen sen kokonaan tai osittain tapahtuvaa kuivattamista varten.

²²⁵ KHO 2006:7. KHO katsoi palauttaessaan lupa-asian ympäristölupavirastolle, ettei kahden VL 1:15 a:ssa tarkoitettujen lammen luonnontilan vaarantumisesta seuraava kielto koskenut lampien reuna- ja vaikutusvyöhykkeen ulkopuolisia alueita eikä siten koko lupahakemuksessa tarkoitettua 300 ha:n suoaluetta.

²²⁶ KHO 16.8.2005 t. 2024, ks. päätöksen selostus Vihervuori 2007 s. 143-145. KHO:n omien ohjeiden mukaan tulee valituksen kaikki perusteet tutkia, Korkeimman hallinto-oikeus: Päätösten perustelujen kehittäminen s. 6.

²²⁷ Uuden VL 3:2.1 luvantarpeen aiheuttava muutos voi kohdistua myös pohjaveden laatuun tai määrään. Pykälän 2 momentissa säädetään luvantarpeesta yksityisiin etuihin kohdistuvan loukkauksen perusteella.

9.5 Luonnon oikeuksien näkökulma

9.5.1 Aineellinen velvoittavuus ja luonnonvarapalvelun käsite

Tässä luvussa otetaan esille kolme säädöstä, joihin sisältyy luonnon itseisarvojen ulottuvuus ja joiden voidaan katsoa myös avaavan oikeutta luonnon oikeuksien suuntaan.²²⁸ EU:n vesipolitiikan puitedirektiivin täytäntöönpanemiseksi annetun VHJL:n mukaiset vesienhoitosuunnitelmat tulevat säännönmukaisesti huomioitaviksi vesitaloushankkeiden lupaharkinnassa (VL 2:11 a). Lintudirektiivin ja luontodirektiivin säännökset (LSL 10 luku) voivat tulla lupaharkinnassa huomioitaviksi (VL 1:23 c) ja lintudirektiivien eräillä säännöksillä voi myös olla välitön vaikutus lupaharkinnassa. Vesiasetus edellyttää, että hankkeen vaikutukset suojeluarvoihin tulee selvittää lupahakemuksessa.²²⁹ Ympäristövastuudirektiivi ja ympäristövastuulain suojaamia luonnonvaroja ovat mm. VL:n tarkoittamat vesialueet (VL 1:1.2) ja pohjavedet (VL 1:4) ja laissa määritelty ympäristölle aiheutettu vahinko voi olla vesistön tai pohjaveden huomattava haitallinen muutos tai LSL:ssa määritelty luontovahinko (LSL 5 a §), joka aiheutuu VL:n nojalla annettujen säännösten tai määräysten vastaisista toimenpiteistä tai laiminlyönnistä (VL 21:3 c).

EU:n lintudirektiivi ja luontodirektiivi toteuttavat biodiversiteetin suojelua direktiiveissä määriteltyjen lajien, niiden elinympäristöjen ja luontotyyppien osalta. Molemmat edellyttävät suojaamistoimien perustuvan luonnontieteelliseen tietoon. Lintudirektiivin 4(4) artiklan rajoitussäännös ulottuu kaikkiin, myös luokittelemattomiin alueisiin, jotka lintutieteellisin perustein täyttävät SPA-alueen kriteerit 4(1-2). Vesipolitiikan puitedirektiivin ja VHJL:n päätavoite on pinta- ja pohjavesien ekologisen tilan parantaminen ja vähintäänkin hyvän tai rakennettujen vesistöjen osalta hyvän saavutettavissa olevan tilan saavuttaminen määräajassa (VHJL 25 §). Sekä lintudirektiivin että VHJL:n osalta kyse on säädöksistä, joiden aineellinen, luonnontieteelliseen tietoon perustuva, velvoittavuus voidaan liittää luonnon oikeuksien näkökulmaan. Ympäristövastuudirektiivissä ja ympäristövastuulaissa luonnon oikeuksien näkökulman avautuminen liittyy luonnonvarapalvelun käsitteeseen (ympäristövastuulaki 4 §). Direktiivi ja laki antavat suojaa myös luonnon sisäisille ihmisen etuihin palautumattomille, luonnontieteellisesti tunnistettavissa oleville, palveluille.²³⁰

9.5.2 Lintu- ja luontodirektiivit ja luonnontieteellinen tieto

9.5.2.1 Luonnonsuojelulain Natura-säännösten soveltamistilanteista

Suomen Natura 2000 -verkoston muodostamista koskevien päätösten jälkeen Natura-alueita koskevan LSL:n säännösten sekä lintu- ja luontodirektiivien soveltamistilanteet ovat koskeneet enimmäkseen lupahakemuksia hankkeille, jotka sijoittuvat tai joiden vaikutukset ulottuvat Natura-alueelle.

²²⁸ Oikeuksien ulottuvuutta tai sellaisen mahdollisuutta voitaisiin säädöstarvalla tarkastella myös LSL:n tai EU:n luonnonsuojeludirektiivin lajisuojelusäännöksiä koskien kuten myös jo aiemmin esillä olleen eläinsuojelulain säännöksiinkin liittyen. Nämä kaikki nostavat esille perustavat kysymykset oikeuksien subjektista, oikeuden käsitteestä sekä oikeuksien ja velvollisuuksien suhteesta, joita on käsitelty osassa II, ks. erityisesti luku 6.5.3.

²²⁹ Direktiivejä on käsitelty jo edellä luvuissa 9.4.1 ja 9.4.2. VA:n muutos 170/2000.

²³⁰ Ks. luonnonvaran ja luonnonvarapalvelun käsitteistä osan II luku 6.5.2.3.

Tällaisia paljon huomiota saaneita hankkeita olivat Vuotos- hankkeen kanssa samanaikaisesti käsitellyssä ollut Vuosaaren satama²³¹ ja Salon (Halikon ja Perttelin) vedenottamo. Viimeksi mainitun vesilain uudistamista valmistellut komitea otti Vuotoksen ohella esille hankkeena, jonka vaiheisiin liittyi VL 2:5:n tulkinta. Kyseessä on Hyypyrän Natura-alueelle sijoittuva vedenottamo.²³²

Natura 2000 -verkosto ei kuitenkaan ole jo tehtyjen VN:n asiaa koskevien päätösten tai SAC-alueiden kansallisen toteuttamisen jälkeen valmis. Direktiivien suojeluvuorot eivät koske pelkästään verkostoon liitettyjä tai kriteerit täyttäväksi luokiteltuja alueita. Tutkimus voi osoittaa tarpeelliseksi joidenkin alueiden laajentamisen tai uusien alueiden liittäminen verkostoon.²³³ Kyseeseen voi tulla myös joitakin alueita koskevien menetysten korvaaminen toisaalla (LSL 69 §).

Suomessa Natura 2000 -verkoston toteuttamisessa (LSL 68 §) on LSL:n tarkoittamien suojelualueiden perustamisen²³⁴ lisäksi katsottu riittävä suojelu voitavan turvata eräiden muiden lakien kuten esimerkiksi VL:n nojalla. Tällöin osana Natura-alueelle tai sen läheisyyteen sijoittuvan hankkeen VL:n mukaista lupaharkintaa tulevat sovellettaviksi LSL 65-66 §.²³⁵ Mikäli lupa näiden säännösten estämättä voidaan myöntää, annetaan hankkeen toteuttamista koskevat, mahdollisesti myös suojelun varmistamiseen liittyvät määräykset VL:n nojalla.

9.5.2.2 Direktiivien vaikutustavat lupaviranomaisessa ja tuomioistuimissa

Direktiivien osalta velvoite toteuttaa EU-oikeuden vaatimukset edellyttää ensisijaisesti direktiivien asianmukaista täytäntöön panoa kansallisesti.²³⁶ Tätä täydentää välitön oikeusvaikutus, joka tietyin edellytyksin (täytäntöön panon puutteellisuus, säännöksen

²³¹ KHO 2002:48 ja KHO 2002:64. Kyseessä olivat Mustavuoren lehdon ja Östersundomin lintuvesien Natura-alueelle F1000065 ulottuvat vaikutukset. Ratkaisut koskevat kaavaa ja vesioikeudellista lupaa.

²³² KHO 2005:57, Hyypyrän Natura-alue F10200010. LSY oli 27.10.2000, 60/2000/4, hylännyt lupahakemuksen VL 2:5:n ja VL 9:8:n nojalla. Vaasan HAO oli poistanut päätöksen ja palauttanut asian kehottaen lupavirastoa varaamaan hakijalle tilaisuus LSL:n edellyttämään selvitys- ja lausuntomenettelyyn ja tarvittaessa poikkeuksen hakemiseen. KM 2004:2 sisältämän lakiehdotuksen, perusteluissa s. 48 todettiin tapauksen osoittavan, että ehdoton luvanmyöntämisestä saattaa muodostua esteeksi sellaisille yhteiskunnallisesti merkittävillä hankkeilla, joita VL 2:5:ää kirjoitettaessa ei alun perin tarkoitettu. Vedenottamolle myönnettiin määräaikainen lupa ja ottaja velvoitettiin vedenoton vaikutusten tarkkailuun. Lounais-Suomen ympäristökeskus määräsi 28.12.2009 vedenoton keskeytettäväksi, kunnes KHO:n määräämät luonnontilaa koskevat selvitykset on saatu tehtyä. Ks. päätöksestä myös Andersson s. 126 ja 130-131.

²³³ Ks. esim. Suomenojan altaan linnustoalueesta seuraava luku.

²³⁴ Suuri osa Natura 2000 -verkostoon sisällytetyistä alueista sijoittuu jo nykyisen tai aiemman, vuoden 1923 luonnonsuojelulain nojalla suojelluille alueille. Valtaosaltaan alueiden rauhoitusmääräykset vastannevat Natura- verkoston edellyttämää tasoa. Kansallis- tai luonnonpuistoja koskevat rauhoitusmääräykset ovat LSL:n 13 §:ssä. Valtion maille perustettavasta muusta suojelualueesta säädetään asetuksella, johon otetaan myös rauhoittamismääräykset. Metsähallitus voi lisäksi omalla päätöksellään perustaa hallinnassaan olevalle alueelle enintään 100 ha:n suojelualueen ja antaa tätä koskevat määräykset. Suojelualueen perustamisesta yksityisille maille ja sitä koskevista rauhoitusmääräyksistä päättää alueellinen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus LSL 24 §:n nojalla, L 897/2009, joko alueen omistajan kanssa tehdyn sopimuksen perusteella tai ilman sopimusta, mikäli kyseessä on VN:n hyväksymään luonnonsuojeluohjelmaan sisältyvä alue.

²³⁵ Ks. VN 22.1.2004. KHO 1.9.2004 t. 2158:n mukaan VN ei voinut maininnalla laista, jonka mukaisesti verkosto tullaan toteuttamaan, ennakolta ratkaista miten VN:n päätös vaikuttaa edellytyksiin toteuttaa erilaisia ympäristöä muuttavia hankkeita verkostoon otetuilla alueille tai niiden lähialueilla. Belinskij ja Mehling ottavat esille valittuun sääntelytapaan sisältyviä epävarmuuksia ja kyseenalaistavat monin osin sen riittävyyden suojelutavoitteiden toteuttamisessa, ks. s. 20-22 ja 36-38.

²³⁶ Direktiivit edellyttävät aina kansallista täytäntöönpanoa, asetukset ovat suoraan sovellettavia. Direktiivit ovat kuitenkin heti voimaan tultuaan jäsenvaltioita velvoittavia, siis jo ennen täytäntöön panoa kansallisella lainsäädännöllä.

täsmällisyys ja ehdottomuus ja oikeuksien luominen yksityiselle) on 1970-luvun alkupuolelta EUTI:n ratkaisussa liitetty direktiivien yksittäisiin säännöksiin. Välittömään vaikutukseen liittyy läheisesti EU-oikeuden etusija, joka viimekädessä edellyttää, ettei EU-normin kanssa ristiriitaista kansallista normia sovelleta. Jo lähtökohtaisesti direktiivien luonteeseen (sitovuus saavutettavaan tulokseen nähden) sopii tulkintavaikutus, jonka sisältö on muotoutunut oikeuskäytännössä 1980-luvulla. Tulkintavaikutuksella tarkoitetaan viranomaisen ja tuomioistuimen velvollisuutta tulkita kansallista säännöstä EU-oikeuden tavoitteen saavuttamiseksi²³⁷

Erityisesti YVA-direktiivin tulkintaan liittyvissä ratkaisussa EUTI:n voidaan katsoa luoneen 1990- ja 2000-luvuilla uuden ohjaukskeinin direktiivin täytäntöönpanon valvontaan ”muuntamalla välittömän vaikutuksen periaatetta”.²³⁸ Kyseessä olevalla direktiivin laillisuusvalvontavaikutuksella tarkoitetaan kansallisten viranomaisten velvollisuutta arvioida direktiivin täytäntöönpanon lainmukaisuutta ilman, että kyseessä olevan säännöksen ehdottomuus ja täsmällisyys olisivat velvollisuuden edellytyksenä. Myöskään yksityisen vedotessaan direktiiviin ei tarvitse osoittaa oikeuksiaan loukatun.²³⁹

Tuomas Ojanen tarkastelee EUTI:n oikeuskäytäntöä direktiivien eri vaikutustapoja koskevista doktriineista irtautuneena. Hän katsoo, että viranomaisen käsitteen väljällä tulkinnalla ja tulkintavelvollisuutta vahvistaen, on liudennettu tulkintavaikutuksen ja välittömän vaikutuksen rajaa horisontaalissa suhteissa. Ojanen toteaa EU-oikeuden nykytilassa välittömän oikeusvaikutuksen merkityssisältöihin kuuluvan yksilön oikeus vedota joko jäsenvaltion lukuun laskettavaa tahoja tai toista yksityistä oikeussubjektia vastaan ilman, että EU-oikeuden sisältönä olisi yksilön oikeus. Tämä on hänen mukaansa keskeisiä ympäristödirektiivien vaikutustapoja kansallisissa tuomioistuimissa. Kansallisten tuomioistuinten velvollisuus on yksilön vaatimuksesta tai viranpuolesta tukeutua suoraan EU-oikeuteen ratkaisuperustana eikä vain kansallisen oikeuden tulkinnan kautta. Tähän saattaa Ojansen mukaan liittyä kansallisen normin sivuuttaminen.²⁴⁰

9.5.2.3 Lintu- ja luontodirektiivien välittömästä ja tulkintavaikutuksesta

Vuotos-hankkeen vesioikeudellisen lupakäsittelyn kaikissa vaiheissa lupaviranomaisen ja muutoksenhakutuomioistuinten pohdittavina olivat lintu- ja luontodirektiivien vaikutukset asiassa. Käsiteltävänä oli lupahakemus alueelle, jota VN ei ollut luokitellut SPA- eikä SCI-alueeksi, mutta joka (YM:n ehdotus Natura-alueeksi) luonnontieteellisen näytön perusteella näytti täyttävän lintudirektiivin ja luontodirektiivien tällaista luokittelua edellyttävät kriteerit.

²³⁷ Direktiivien välittömän vaikutuksen kriteerien muotoutumisen kannalta tärkeitä ovat mm EYTI:n ratkaisut asioissa C-26/62, van Gend ja Loos (koski Rooman sopimuksen velvoitteita); C-41/74, van Duyn; C-14/83, Colson ja Kamann; C-152/84, Marshall ja C-103/88, Fratelli Costanzo. Tulkintavaikutuksen kannalta tärkeitä ovat mm. päätökset jo edellä mainitussa asiassa C-14/83, asioissa C-80/86, Kolpinghuis, C-106/89, Marleasing ja C-22/1991, Francovich. EU-oikeuden etusijan kannalta keskeisiä ovat mm. päätökset asioissa C-6/64 Costa v. E.N.E.L ja C-196/77 Simmenthal II. Direktiivinormin välitöntä vaikutusta ei voi soveltaa yksityistä vastaan, esim. asia C-201/02, Wells. Tulkinnassa on huomioitava EU-oikeuden yleisistä oikeusperiaatteista johtuvat rajoitukset mm. taannehtivuuden kiellon, luottamuksen suojan ja oikeutettujen odotusten muodossa. Direktiivien vaikuttamistavoista ks. Kumpula 1993 s.157-159 ja Kumpula 2010 s. 33-38, Maunu 1993 s. 86-94, 139-140, 156-176 ja Maunu 1999 s. 169, Marttinen, Saastamoinen, Similä s. 108-112, Alanen ja Marttinen s. 43-44, Ojanen 1998 s. 222 ja 138-243 ja Ojanen 2007 s. 25-35, Mäenpää 2001 s. 82-87 ja 125-129. Ks. vielä EU-oikeuden periaatteista Mäenpää 2001 s. 193-194 ja Joutsamo Kari s. 27-45.

²³⁸ Mm. asiat C-72/95, Kraaijeveld ja C-287/98, Linster, ks. Kumpula 2004 s. 208.

²³⁹ Ks. Kumpula 2004 s. 204-208 ja 2010 s. 30-33, Pölönen 2006 s. 47-48.

²⁴⁰ Ks. Ojanen 2007 s. 27, ks. kuitenkin myös. Mäenpää 2001 s. 119 ja vrt. Alanen ja Marttinen passim. Similä ei sulje pois ympäristödirektiivien aineellisoikeudellisten säännösten huomioinnin ottamista viranpuolesta joissain olosuhteissa, Similä 2011. s. 41-42.

Tällöin lupaviranomaisessa kyseeseen tuli direktiivien mahdollinen välitön vaikutus tai tulkintavaikutus ja tarkasteltaviksi SPA- ja SCI-alueiden kriteerit sisältävien säännösten lisäksi direktiivien velvoite- ja rajoitussäännökset.

Lintudirektiivin 4(4) artiklan ensimmäisen virkkeen sisältämä velvoite- ja rajoitussäännös on kirjoitettu ehdottomaan muotoon ja tulkintansa se on saanut EU-tuomioistuimen oikeuskäytännössä.²⁴¹ Säännös koskee kaikkia alueita, jotka lintutieteellisen arvioinnin perusteella täyttävät direktiivin 4(1-2) artiklassa määritellyt kriteerit. Säännös ei ole sidottu millään tavoin Natura 2000 -verkoston muodostamiseen, josta säädettiin vasta luontodirektiivillä, eikä sitä myöskään kumottu luontodirektiivin säätämisen yhteydessä. Artiklan 4 kohdan säännös ei myöskään edellytä, että aluetta koskeva ilmoitus olisi toimitettava komissiolle 3 kohdan edellyttämällä tavalla, ennen kuin jäsenvaltiolla olisi velvollisuus estää suojeluarvojen heikentyminen.²⁴²

Säännöksen kuitenkin korvaavat luontodirektiivin 7 artiklan nojalla lintudirektiivin 4(1) artiklan mukaisesti luokiteltujen tai 4(2) artiklan mukaisesti tunnustettujen alueiden osalta luontodirektiivin 6 (2-4) artiklan säännökset luontodirektiivin voimaantulopäivästä alkaen tai jäsenvaltion direktiivin mukaisesti tekemästä luokitus- tai tunnustamispäivästä, mikäli tämä on myöhempi kuin voimaantulopäivä. Suomessa tämä siis tarkoitti että lintudirektiivien suojeltaviksi edellyttämiä luokiteltuja ja tunnustettuja alueita koskevat velvoitteet ja rajoitukset määräytyivät yhteisöoikeudellisesti luontodirektiivien 6(2-4) artiklan mukaan VN:n 20.8.1998 tekemästä päätöksestä (tai myöhemmästä täydennyspäätöksestä) alkaen. Alueisiin, jotka täyttävät lintudirektiivien 4(1-2) artiklassa asetetut kriteerit, oli siis tätä ennen sovellettava lintudirektiivin 4(4) artiklaa. Artiklan 4(4) tarkoittamat säännökset koskevat edelleenkin alueita, jotka täyttävät mainitut kriteerit, mutta joita ei tästä huolimatta ole luokiteltu tai tunnustettu SPA-alueiksi.²⁴³

Luontodirektiivin nojalla yhteisön tärkeinä pitämiä alueita koskevat 6(2-4) artiklan säännökset direktiivin 4(5) artiklan mukaan kun komissio on hyväksynyt luettelon valituista alueista. Direktiivi on kuitenkin minimisäädös ja luonnonsuojelulain 65-66 §:llä täytäntöön pannut, mainitun artiklan edellyttämät rajoitukset koskevat VN:n Natura -2000 verkostoon ehdottamia alueita. Lisäksi LSL 67 §:n nojalla rajoitukset koskevat myös alueita, joiden osalta komissio on ilmoittanut/ilmoittaa käynnistävänsä neuvottelut Suomen kanssa. Lintudirektiivin tarkoittamat suojelualueet tulevat Natura 2000 -verkoston osaksi VN:n luokittelupäätöksellä ja direktiivin edellyttämällä ilmoituksella komissiolle. Luonnonsuojelulaissa säädetyt rajoitukset koskivat siis, kuten edellä on selostettu, myös SPA-alueita VN:n päätöksestä alkaen.

Luontodirektiivillä ei ole SCI-kriteerit täyttäviä alueita koskevaa välitöntä vaikutusta alueiden valintaa koskevan jäsenvaltion suuremman harkintavallan, valintamenettelyn ja rajoitusten yhteisöoikeudelliseen päätökseen sitomisen vuoksi. Luontodirektiivin 6(2-4) koskevat yhteisöoikeudellisesti SCI-alueita vasta komission päätöksellä alueluettelosta.

²⁴¹ Ks. EYTI:n päätökset asioissa C-355/90, Marismas de Santona ja C-434/98, Basses Corbieres sekä C-57/1989, Leybuch. Ks. ensin mainitusta päätöksestä Wils s. 19 ja Kuusiniemi 2002 s. 233-234.

²⁴² Mainitun kohdan tavoitteena on turvata suojelun toteutuminen koko EU:n alueella.

²⁴³ Ks. esim. EYTI asia C-117/00 Irlanti. Vrt. Similä 2011 s. 41, Similä katsoo, että lintudirektiivin 4(4) ensimmäinen virke kumottiin luontodirektiivillä.

Ennen tätä luontodirektiivien säännöksillä ei siten ole myöskään SCI-alueiden osalta suojelutavoitteita tukevaa tulkintavaikutusta.²⁴⁴

Lintudirektiivin yksinomaisena tarkoituksena on alueen linnuston suojelu, missä tarkoituksessa se asettaa jäsenvaltioille velvoitteita. Lintudirektiivin suojeluelvoitteet perustuvat lintutieteelliseen arviointiin, mistä syystä sen voidaan katsoa sisältävän aineksia luonnon itseisarvojen tunnustamisesta ja luonnon eliöiden oikeuksista.²⁴⁵ Kyseessä voitaisiin ajatella olevan osan II luvussa 6.5.4 tarkoitetulla tavalla ekologisesti suotuisien ja biologisesti monimuotoisten elinympäristöjen turvaamisesta direktiivien suojaamille linnuille.

Lintudirektiivin välittömästä oikeusvaikutuksesta sekä tukintavaikutuksesta oli kyse kun KHO kumosi vuonna 2009 tekemällään päätöksellä Helsingin HO:n ja Espoon kpv:n asemakaavapäätöksen Suomenojan altaan aluetta koskien. Aluetta ei ollut ilmoitettu EU:n komissiolle SPA-alueena. Vaikka alueen linnustollinen merkitys on kiistaton, KHO ei katsonut sen täyttävän SPA-alueen kriteereitä. Asemakaavaa laadittaessa ei ollut riittävällä tarkkuudella selvitetty kaava-alueelle sijoittuvan venesataman laajentamisen vaikutuksia alueen linnustollisiin arvoihin. Asiakirjojen perusteella ei ollut pääteltävissä täyttävätkö kaavat MRL:n vaatimukset luontoarvojen vaalimisesta. Kun vielä otettiin huomioon lintudirektiivin 4(4) artiklan viimeisen virkkeen tulkintavaikutus, kaava ei perustunut MRL:n edellyttämällä tavalla riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin.²⁴⁶ Lintudirektiivin 4(4) artiklan viimeisen virkkeen mukaan jäsenvaltion on myös erityissuojelualueiksi osoitettujen alueiden ulkopuolella pyrittävä estämään elinympäristöjen pilaantuminen ja huonontuminen.

Kumotessaan vuonna 2008 Vaasan HAO:n ja LSY:n päätökset koskien Kaitasuon turpeennostohankkeen lupaa ja palauttaessaan asian LSY:oon KHO tukeutui erityisesti EYTI:n vuonna 2004 Waddenzee-tapauksessa antamaan tuomioon. Kaitasuon turpeennostohankkeen alue sijaitsi lähimmillään n. 1 km:n etäisyydellä Kaakkosuon-Kivijärven Natura-alueesta. Turpeennostoalueen kuivatusvedet oli tarkoitus laskea Kivijärveen. LSY oli lupapäätöksessään katsonut, ettei turvetuotanto todennäköisesti merkittävästi heikennä niitä luontoarvoja, joiden perusteella ko. alue oli sisällytetty Natura 2000 -verkostoon. LSY siis oli katsonut, ettei hankkeen vaikutuksista tarvinnut laatia LSL 65.1 §:n tarkoittamaa arviota. Vaasan HAO oli hylännyt asiaa koskevat valitukset.

²⁴⁴ VL:n säännösten nojalla lupaedellytyksiä harkittaessa on kuitenkin merkitystä annettava sille, että alueella on koko EU-alueella erityisiä suojelutoimia vaativia luontotyyppisiä ja lajeja, sama koskee myös lintudirektiivissä tarkoitettua linnustoa. Luontodirektiivin 2 artiklan velvoite direktiivin tarkoittamien luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelutason turvaamisesta ei poistu SCI-alueista tehdyn ehdotuksen myötä vaan edellyttää suojelutason selvittämistä osana lupaedellytysharkintaa. Direktiivien minimiharmonisoiva luonne estää toisaalta poikkeamista koskevan LSL 66.2 §:n soveltamisessa luontodirektiivin 6(4) artiklassa mainittujen taloudellisten syiden huomioimisen tulkinnassa.

²⁴⁵ Poikkeamismahdollisuudet suojeluelvoitteista on kuitenkin määritelty 4(4) artiklan osalta EUTI:n oikeuskäytännössä. Luokiteltujen alueiden osalta poikkeamismahdollisuuksista on säädetty nyttemmin luontodirektiivin 6 artiklassa. LSL 66.3 säädettiin muodossa, joka näyttää sulkevan lintudirektiivin nojalla suojellut alueet tiukennetun poikkeamissääntelyn piiristä, ks. Belinskij ja Mehling s. 39.

²⁴⁶ KHO 2009:77, säännökset MRL 9 §, 39.2 § sekä 54.2 § ja 54.4 § ja lintudirektiivi 4(4). Suomenojan altaan linnustoalue liitettiin 2009 IBA-alueisiin ja BirdLife Suomi ry:n kantelun perusteella alueen luokittelukysymys on käsitellyssä EU:n komissiossa, ks. mm. BirdLife Suomi ry:n toimintakertomus 2009 s. 6 ja Espoon kaupunkisuunnittelulaukaunnan pöytäkirja 2.2.2011.

Luontodirektiivin 6(3) artiklan 1 virkkeen mukaan kaikki suunnitelmat ja hankkeet, jotka eivät liity suoranaisesti alueen käyttöön tai ole sen kannalta tarpeellisia, mutta ovat omiaan vaikuttamaan tähän alueeseen merkittävästi joko erikseen tai yhdessä muiden suunnitelmien tai hankkeiden kanssa on arvioitava asianmukaisesti sen kannalta, miten ne vaikuttavat alueen suojelutarpeisiin. Mainituissa Waddenzee-päätöksessä EYTI täsmensi, että arviointi on tehtävä, ellei objektiivisten seikkojen perusteella ole poissuljettua, että kyseessä oleva hanke tai suunnitelma vaikuttaisi alueeseen merkittävästi joko erikseen tai yhdessä muiden hankkeiden tai suunnitelmien kanssa. Päätöksessä todetaan myös, että kun suunnitelma tai hanke saattaa vaarantaa kyseessä olevan alueen suojelutavoitteet, on sitä välttämättä pidettävä sellaisena, että se voi vaikuttaa merkittävästi tähän alueeseen. Lisäksi päätöksessä painotetaan vaikutusten merkittävyyden arvioinnissa alueen ja hankkeen tai suunnitelman ominaispiirteitä. KHO:n mukaan hakijan olisi tullut arvioida hankkeen vaikutukset Natura 2000 -verkoston kohteeseen eikä ympäristölupaa olisi tullut myöntää ilman arviointia ja lausuntomenettelyä.²⁴⁷ EYTI:n päätös merkitsee arviointivaatimuksen tiukentamista direktiivin aiempaan tulkintaan nähden ja edellyttäneen LSL 65.1 §:n vastaavaa tulkintaa. Kyseessä on Kallion mukaan tärkeä varautumisperiaatteen konkretisointi EU-oikeudessa.²⁴⁸

9.5.2.4 Vesilain lupaedellytyssäännöksistä ja lintudirektiivistä

VL:n lupaedellytyssäännösten sisältämät normit ovat joustavia ja antavat mahdollisuuden lintudirektiivin 4(1-2) ja 4(4) artiklan muodostaman yhteisöoikeudellisen normin edellyttämään tulkintaan ilman, että tulkinta olisi vastoin niiden sanamuotoa. Kyseeseen voivat tulla VL 2:5, 2:6, 2:11 ja 2:3 tulkinta. Mikäli kyseessä olisi hanke, jota muotoamalla tai johon liitettävillä lupaehdoilla voitaisiin välttää direktiivin kieltämät seuraukset, voitaisiin mahdollisesti välttää VL 2:5 tarkoittaman lupasteen muodostuminen ja mahdollisesti myöntää lupa intressivertailun perusteella tulkitsemalla VL 2:6, 2:11 ja 2:3 säännöksiä edellä tarkoitettulla tavalla. Muussa tapauksessa on VL 2:5 lupastesäännöstä tulkittava siten, että vaikei lupaestekynnys muutoin ylittyisikään, seuraisi ehdottoman luvanmyöntämisesäännöksen sovellettavaksi tuleminen lintudirektiivin 4(1-2) ja 4(4) artiklojen vaikutuksesta. Koska lintudirektiivi ja LSL edellyttävät kaikille SPA-alueille yhdenmukaista suojaa, olisi perusteltua, että mahdollisesta lupasteesta seuraisi VL 1:23 c:n nojalla LSL:n 65-66 §:n soveltaminen hankkeeseen, tulkiten mainittujen säännösten tarkoittavan kaikkia SPA-alueen kriteerit täyttäviä alueita. Käytännössä ristiriidan syntyminen kansallisten normien soveltamisella saavutettavan tuloksen ja direktiivin vaatimusten kanssa estyy myös VL:n säännönmukaisessa lupaharkinnassa, kun direktiivien suojaamien luontoarvojen menettäminen yhdessä muiden hankkeesta aiheutuvien menetysten kanssa estää luvan myöntämisen joko lupastesäännöksen tai intressivertailun nojalla. Tällöin ei kuitenkaan ole kyse EU-oikeuden tarkoittamasta tulkintavaikutuksesta, vaan direktiivin suojaamien luontoarvojen merkityksestä VL:n omien arviointiperusteiden mukaan, jotka eivät sulje pois suojeluarvoja.

²⁴⁷ KHO 2008:72, säännökset LSL 65.1-2 §, luontodirektiivi 6(3) artikla/ EYTI asia C-127/02 Waddenzee, YSL 41.3 § ja 35.3 §. LSL 65.1 §:n sanamuoto muutettiin nyt kyseessä olevalta osin nykyiseen muotoon lainmuutoksella 371/1999. Alkuperäisessä muodossa arviota edellytettiin kun kyseessä oli todennäköinen heikentäminen.

²⁴⁸ Ks. Kallio 2006 s. 11-13. Ks. arviointikynnyksestä myös Similä 2011 s. 85 ja Suvantola 2011 s. 226-228. Ks. varovaisuusperiaatteesta edellä osa II luku 6.4.2.2.

Kun kyseessä on Natura-alueelle sijoittuvan tai tällaiseen alueeseen vaikuttavan vesitaloushankkeen lupahakemus tulee, ottaen huomioon mitä LSL 53.4 §:ssä säädetään, ensin selvittää hankkeen säännönmukaiset lupaedellytykset VL:n nojalla. Jos edellytykset tämän harkinnan perusteella ovat olemassa, on asiassa sovellettava LSL 66 §:ä.²⁴⁹ Alueen suojeltuihin luonnonarvoihin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen kuuluu VL:n nojalla vaadittaviin selvityksiin. Vesiasetukseen lisättiin tätä koskeva säännös vuonna 2000.²⁵⁰ Sen sijaan lausuntomenettely, josta LSL 65 §:ssä myös säädetään, liittyy LSL 66.1 §:n harkintaan. Kuitenkin tässäkin vaiheessa lupaviranomaisen on selvitettävä, voidaanko mahdollinen hankkeen luontoarvoja merkittävästi heikentävä vaikutus poistaa asettamalla sen toteuttamiselle ehtoja.²⁵¹ LSL:n soveltamisharkinta saattaa siis käytännössä kietoutua yhteen VL:n mukaisen lupaedellytysharkinnan kanssa. Mikäli muutoin VL:n lupaedellytykset täyttävän hankkeen lupa evätään edellä selostettujen LSL:n säännösten nojalla, ei hakijalla ole LSL 53.4 §:n mukaan oikeutta korvauksiin. Tämä vastaa luvan epäämistä VL:n säännösten nojalla.

KHO perusteli Vuotos-päätöstään todeten, että ”vaikka lintudirektiivin 4 artiklan 1 ja 2 kohdat ovat sisällöltään siinä määrin selviä ja ehdottomia, että niillä voi ainakin joissain tapauksissa olla jäsenvaltion viranomaisia sitova välitön vaikutus, korkein hallinto-oikeus, ottaen huomioon mitä jäljempänä lausutaan vesilain 2 luvun 5 §:n soveltamisesta tässä asiassa, katsoo, ettei tämän hankelupa-asian yhteydessä ole tarpeen ratkaista, voivatko mainitut lintudirektiivin määräykset muodostaa esteen haetun hankeluvan myöntämiselle.” Tulkinnessa huomioonotettavia seikkoja luettellessaan KHO totesi merkitystä VL 2:5:n tunnusmerkkien erittelemisessä olevan myös vaikutusten kohteeksi joutuvien luontoarvojen ainutlaatuisuudella. ”Mitä arvokkaampia alueen luontoarvot ovat, sitä suuremmalla syyllä hankkeen luontoarvoihin vaikuttavia muutoksia voidaan pitää laissa tarkoitettulla tavalla huomattavina vahingollisina muutoksina.”

9.5.3 Vesien hyvä ekologinen tila tai hyvä ekologinen potentiaali

9.5.3.1 Vesienhoitosuunnitelman oikeusvaikutuksista

Kokonaisvaltainen ympäristökäsitys alkoi vankistua jo 1980-luvulla. Ympäristön suojaaminen pilaavalta ja vahingollisia muutoksia aiheuttavalta toiminnalta edellytti eri

²⁴⁹ L 371/1999. Ks. KHO 2002:48, Vuosaaren satamahankkeeseen liittyvä seutukaavan muutos.

²⁵⁰ A 170/2000.

²⁵¹ Similä 1997 s. 246. Ks. tähän liittyen KHO 2005:57, Salon vedenotto, edellä luku 9.5.2.1 viite 233. Luontodirektiivin tarkoittamien lajien ja luontotyyppien suojaamisvelvoite ulottuu VL 1:23 c:n välityksellä ja lintudirektiivin mahdollisesti myös välittömästi VL:n soveltamiseen. Belinskij ja Mehling katsovat, ettei ennakkovalvontaviranomaisen tule antaa luontoarvojen Natura-statuselle merkitystä, kun se soveltaa muita sääädöksiä kuin LSL:a. Arvot eivät heidän mukaansa nauti LSL:n soveltamisalan ulkopuolella suunnitelman vahvistamisen tai lupa-asian käsittelyn yhteydessä korotettua suojaa, kun niitä verrataan muihin luontoarvoihin. Heidän mukaansa muussa tapauksessa ei Natura 2000 -verkoston suojelusta poikkeaminen olisi Suomessa mahdollista, ks. Belinskij ja Mehling s. 46. (Luonto)arvon käsite, jota niin direktiiveissä kuin LSL:ssakin käytetään viittaamaan suojattuihin eliölajeihin ja luontotyyppeihin, saattaa johtaa harhaan. VL:n säännökset määrittävät suojaamansa oikeushyvät ja sisältävät kriteerit soveltamisalallaan sallitun ja kielletyn väliselle rajanvedolle. Siihen miten joustavia normeja tulkitaan, miten oikeushyviä arvotetaan vaikuttavat myös VL:n ulkopuoliset arvotekijät. Ks. KHO 10.6.2005 t. 1417, jossa valitus hylättiin koska VL 2:6.2:n mukaisessa intressivertailussa uoman ruoppauksesta saatavaa hyötyä ei voitu pitää siitä aiheutuvaan alueen luontoarvojen vaarantumiseen verrattuna huomattavana. Kyseessä oli Natura-alueella sijaitsevan fladan vaarantaminen. Asiassa ei ollut tarpeen arvioida LSL 65 §:n menettelyn soveltamista. Belinskij'n ja Mehlingin kannanotto näyttäisi kiistävän direktiivien itsenäisen aseman oikeuslähteinä ja mm. sulkevan pois lintudirektiivin välittömän oikeusvaikutuksen ja tulkintavaikutuksen kun kyseessä on luokittelematon direktiivin kriteerit täyttävä alue. Ks. Natura-arvoista myös Hollo 2006b s. 4.

ympäristöelementtien yhtäläistä ja samanaikaista huomioimista, mihin sektorilainsäädäntö ja erillisten ympäristölupien järjestelmä ei kyennyt vastaamaan.²⁵² Vaikka ympäristölupajärjestelmän uudistamisen tarve oli ilmeinen, vasta EU:n IPCC-direktiivin²⁵³ täytäntöönpanovelvoite antoi riittävän sysäyksen uudistukselle. Käytännön perusteista huolimatta ilman direktiivin pakottavuutta puuttuminen ennen muuta VL:n sääntelemään kokonaisuuteen ja erityistuomioistuinjärjestelmästä luopuminen olisi saattanut vieläkin viipyä.²⁵⁴ YSL:iin yhdistettiin ympäristön pilaamisen torjuntaa koskevat säännökset ja siinä säädettiin ympäristöluvasta. Tämä merkitsi, että pääosin VL:n 10 luvun säännökset kumottiin ja uudet, tarkistettut säännökset ovat nyt YSL:ssa. Toiseksi VL:ssa edelleen säädellyn vesistö rakentamisen luvista päättäminen liitettiin, merkittävien ympäristölupien ohella, perustetun hallinnollisen ympäristölupaviraston toimivaltaan. Vesistö rakentamista koskevien aineellisten säännösten muutokset jäivät sen sijaan tässä yhteydessä melko vähäisiksi. Uudistuksesta kuitenkin käynnistyi lainvalmistelu, joka johti 2011 uuden vesilain säätämiseen.

Jos IPPC-direktiivi edustaa kokonaisvaltaisemman ympäristökäsityksen omaksumista, niin vesipolitiikan puitedirektiivin voidaan katsoa tuovan vesien käyttöön ja rakentamiseen kokonaisvaltaisemman luontoajattelun. Vesiin ei voi kohdistaa toimenpiteitä, vesistöjä ja vesiä ei voi muuttaa vaikuttamatta ekosysteemeihin paikallisista aina valuma-alueen kattaviin. Vesiluonnon ja vesistä välittömästi riippuvan luonnon suojeleminen ei voi onnistua irrotettuna näistä toimenpiteistä.

Vesipolitiikan puitedirektiivi implementoitiin pääosin vuonna 2004 annetulla lailla vesienhoidon järjestämisestä. Täytäntöönpanoon liittyivät myös YSL:n ja VL:n muutokset.²⁵⁵ Lain edellyttämä hoitotoimenpiteiden suunnittelu perustuu vesien luokitteluun niiden ekologisen ja kemiallisen tilan perusteella. Uusi luokittelu merkitsi luopumista vanhasta käyttökelpoisuusluokituksesta.

Vesien luokittelu tapahtuu erikseen pintavesien ja pohjavesien osalta. Pintavesissä oman ryhmänsä muodostavat keinotekoiset tai voimakkaasti muutetut pintavedet, joiden osalta tila-arvio suhteutetaan parhaaseen saavutettavissa olevaan tilaan. Lähtökohtana vertailussa on siis pysyminen vesistön nykyisen käyttömuodon puitteissa. Ekologisessa arvioinnissa pääpaino on biologisissa laatuolosuhteissa. Havaintopaikan eliöstön (plankton, vesikasvit, pohjalevät, pohjaeläimet, kalat) perusteella laskettujen ekologista tilaa kuvaavien muuttujien arvoja verrataan kyseessä olevan vesistötyypin oloihin, joissa ihmisen vaikutus on vähäinen. Eliöiden tilan lisäksi otetaan huomioon fysikaalis-kemialliset ja hydrologis-morfologiset tekijät. Kemiallinen luokittelu perustuu EU-tasolla määriteltujen pilaavien aineiden pitoisuuksiin. Vesistön kemiallinen tila on hyvä, jos pitoisuuden alittavat ympäristölaatu normin. Pintaveden luokka määräytyy joko ekologisen tai kemiallisen tilan mukaan, sen mukaan kumpi on huonompi. Luokittelu tapahtuu viisiportaisella asteikolla erinomaisesta huonoon.

²⁵² Vuonna 1991 säädetty ympäristölupamenettelylaki 735/1991 kokosi yhteen eri sektorilakien menettelyjä, VL:n luvat jäivät kuitenkin kokonaisuudessaan tämän lyhytaikaiseksi jääneen lain ulkopuolelle. Jo ennen ympäristönsuojelun sektorilakien säätämistä olivat vesilain lupajärjestelmän uudistamistarpeet olleet esillä vesilain tarkistamiskomiteassa 1972:134 B.

²⁵³ Directive on Integrated Pollution Prevention and Control, neuvoston direktiivi 96/61/EY ympäristön pilaantumisen ehkäisemisen ja vähentämisen yhtenäistämiseksi, Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/71/EY (kodifioitu toisinto).

²⁵⁴ Ks. valmistelun vaikeudesta tämän kysymyksen osalta mm. Kuusiniemi 1990 s. 65.

²⁵⁵ D 2000/60/EY, VHJL 1299/2004, YSL:n muutos 1300/2004 ja VL:n muutos 1301/2004.

Puitedirektiivin ja VHJL:n tavoite on pinta- ja pohjavesien vähintäänkin hyvän tilan saavuttaminen viimeistään vuonna 2015. Keinotekoisien ja voimakkaasti muutettujen vesien osalta tavoitteena on vastaavassa aikataulussa saavuttaa vähintäänkin hyvä saavutettavissa oleva tila sekä hyvä kemiallinen tila.²⁵⁶

VHJL:n sääntelemä suunnitteluprosessi sisältää vesienhoitosuunnitelman lisäksi seurantaohjelman ja toimenpideohjelman.²⁵⁷ Kysymys vesienhoitosuunnitelman oikeusvaikutuksista nousi keskeiseksi lainsäädännön valmistelussa ja HE:n eduskuntakäsittelyssä. YmV oli kesällä 2000 antanut asiasta lausunnon, jonka mukaan toiminnan harjoittajia oikeudellisesti sitovat vaatimukset ja normit on annettava lainsäädännössä ja lainsäädäntöön perustuvissa luvissa, ei oikeudellisesti sitovissa suunnitelmissa ja ohjelmissa.²⁵⁸ Keskustelussa aiheena oli kuitenkin myös suunnitelman suhde lupaharkintaan, sen velvoittavuus lupaviranomaisessa.

VHJL:ssa säädetään suunnittelun vuorovaikutteisudesta ja laajasta osallistumismahdollisuudesta suunnitelman laatimiseen (VHJL 14-15 §) sekä laajasta oikeudesta muutoksenhakuun VN:n suunnitelman hyväksymispäätöksestä (VHJL 18 §). Säännökset korostavat suunnitteluprosessin ja suunnitelman merkityksellisyyttä, minkä kanssa suunnitelman huomioonottamista koskeva, väljäksi kirjoitettu VHJL 28 § näyttäisi sopivan huonosti yhteen. Pykälän mukaan valtion ja kuntien viranomaisten on otettava soveltuvin osin toiminnassaan huomioon VN:n hyväksymät hoitosuunnitelmat. Hollon mukaan jo lakia valmisteltaessa oli vallinnut tietoisuus tämän yleisluonteisen ja tavallaan itsestään selvän lausuman riittämättömyydestä vesipolitiikan puitedirektiivin toimeenpanon kannalta, koska jossain olisi säädettävä mitä huomioon ottaminen yksittäisen lain, joita siis voi olla lukuisia, soveltamisessa lopulta tarkoittaa.²⁵⁹

HE:n yksityiskohtaisissa perusteluissa VHJL 28 §:n sisältöä pyritään tarkentamaan todeten tämän merkitsevän viranomaisen yleistä velvollisuutta toimia toimivaltansa puitteissa vesienhoitosuunnitelmien tavoitteiden saavuttamiseksi. Tämän mukaan päätöksenteko perustuisi siten muuhun aineelliseen lainsäädäntöön, jonka soveltamisessa vesienhoitosuunnitelmat tulisi ottaa huomioon päätöksentekoon liittyvänä aineistona.²⁶⁰ YmVM:ssa todetaan, ettei määreen ”soveltuvin osin” tule tulkita tarkoittavan sitä, että viranomainen voisi jättää suunnitelmat huomioon ottamatta tai ottaa ne vain osittain

²⁵⁶ Tavoitteista säädetään direktiivin 4 artiklassa ja VHJL 21 §:ssä. Luokittelusta säädetään A:ssa vesienhoidon järjestämisestä 1040/2006. A vesiympäristölle vaarallisista ja haitallisista aineista 1022/2006 annettiin YSL:n nojalla. Tammikuussa 2009 tuli voimaan Euroopan neuvoston ja parlamentin direktiivi 2008/105/EY ympäristön laatuunormista vesipolitiikan alalla ja neuvoston direktiivien 82/176/ETY, 83/513/ETY, 84/156/ETY, 84/491/ETY, 86/280/ETY muuttamisesta sekä Euroopan neuvoston ja parlamentin direktiivin 2000/60/EY muuttamisesta. Direktiivin 2008/105/EY artiklassa 16 on kyse sedimentin ja eliöstön laatuunormista kansallisella tasolla pilaantumisvaikutusten nousun pysäyttämiseksi. Kyseessä olisi direktiivin liitteen I pitoisuusnormien korvaaminen tällä kansallisella normituksella. VL 1:21b:ssä säädetään EU:n kalavesidirektiivin 78/659/ETY toimeenpanosta ja vastaava säännös sisältyy myös HE 277/2009 vp (ehdotettu VL 18:25). Krämer kirjoittaa tämän direktiivin toteutumisesta varsin kriittisesti, Krämer 2000 137-138. Nyt on voimassa kodifioitu toisinto Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/44/EY suojelua ja parantamista edellyttävien makeiden vesien kalojen elämän turvaamiseksi. Tätä kirjoitettaessa valmisteilla oleva kalastuslain uudistus nostanee uudella tavalla esille vesiekologian ja kalatalouden suhteen, ks. Mättö: Kalastuslainsäädännön uudistamisen peruskartoitus.

²⁵⁷ Suunnitteluprosessi täyttää tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista annetun direktiivin 2001/42/EY, ns. SEA-direktiivin vaatimukset, ks. Seppälä Mika 2004 s. 92.

²⁵⁸ HE 120/2004 vp, YmVL 5/2000 vp, samoin myös YmVM 21/2004 vp.

²⁵⁹ Hollo 2005 s. 6.

²⁶⁰ HE 120/2004 vp.

huomioon. Tämä merkitsisi YmV:n mukaan ympäristötavoitteiden jättämistä huomiotta ja samalla sitä, että direktiivin täytäntöönpano jäisi vajaaksi.²⁶¹ Kaiken kaikkiaan perustelut jättävät selkeydessä paljon toivomisen varaa.

Vesienhoitosuunnitelmien vaikutuksessa on Mika Seppälän mukaan erotettavissa ”pehmeä” informaatio-ohjaus ja YSL:n ja VL:n mukaisen päätöksenteon kautta tapahtuva, pelkkää huomioon ottamista ”syvällisempi” vaikutus.²⁶² VL 2:11 a:n mukaan rakentamisesta aiheutuvaa hyötyä, vahinkoa ja haittaa arvioitaessa on otettava huomioon, mitä VHJL:n mukaisessa vesienhoitosuunnitelmassa on esitetty hankkeen vaikutusalueen vesien tilaan ja käyttöön liittyvistä seikoista. VL 2:14 a sitoo hankkeen toteuttamista ja sen vaikutuksia koskevan tarkkailuvelvoitteen VHJL:n mukaiseen seurantaohjelmaan. VL:n muutoksen voimaantulosäännös ulottaa VL 2:14 a:n soveltamisen myös ennen lain voimaantuloa myönnettyjen lupien mukaiseen tarkkailuun ja mahdollistaa tarkkailumääräyksen liittämisen hakemuksesta myös aiempiin lupiin, joihin tätä koskevaa määräystä ei ole sisällytetty. Uusi vesilaki sisältää vesienhoitosuunnitelmien huomioimisesta asiallisesti samansisältöiset säännökset (uusi VL 3:6.2 ja VL 2:11.4 ja VL 19:9).

YSL 46.2 §:ään lisätty uusi 7 kohta velvoittaa ottamaan huomioon seurantaohjelman tarkkailumääräyksiä annettaessa. YSL 50.2 §:n mukaan YSL 42.1 §:n tarkoittamaa pilaantumisen merkittävyyttä arvioitaessa on otettava huomioon suunnitelmassa vesien tilasta ja käytöstä esitetty. YSL 19.2 § mahdollistaa myös kunnallisten, suunnitelman mukaan tarpeellisten, ympäristönsuojelumääräysten antamisen. YSL 55 § liittyy ympäristöluvan tarkistamisesta määräämiseen myös vesienhoitosuunnitelman ja toimenpiteohjelman huomioimisen.

VL 16:23 a:n mukaan lupapäätöksestä on käytävä ilmi miten vesienhoitosuunnitelma on otettu huomioon ja samansisältöinen säännös on YSL 52.3 §:ssa. Molempien lakien näissä säännöksissä vesienhoitosuunnitelma rinnastuu YVA:iin. Muut edellä luetellut säännökset kuitenkin osoittavat, ettei rinnastus koske hoitosuunnitelman ja YVA:n vaikutuksia.²⁶³

9.5.3.2 Ympäristön tila direktiivin täytäntöönpanon mittarina

Vesipolitiikan puitedirektiivin ympäristötavoitteet, joihin kuuluu edellä mainittujen vesien tilaa koskevien tavoitteiden lisäksi EU-lainsäädännön tarkoittamia suojelualueita koskevien suojelutavoitteiden saavuttaminen, ovat Seppälän mukaan aidosti aineellisia. Ne toimivat direktiivin tavoitteiden saavuttamisen, ei muodollisen implementoinnin, mittareina suunnittelukauden päätyttyä. Jos ympäristötavoitteita ei saavuteta määräajassa, ovat vesien hoito- ja suojelutoimet riittämättömiä.²⁶⁴ Suomessa direktiivin täytäntöönpano tapahtui kuitenkin reilusti myöhässä ja ensimmäiset suunnitelmat on vasta hyväksytyt. Ympäristötavoitteiden saavuttamisen määräaika vuoteen 2015 voidaan kuitenkin VHJL 25 §:ssä säädetyin edellytyksin pidentää enintään kahdella 6 vuoden mittaisella suunnittelukaudella.

Ympäristöhallinnossa tehtiin Heikki Mäkisen mukaan jo aiemminkin direktiivissä ja suunnitelmissa tarkoitettuja perus- sekä täydentäviä toimenpiteitä. VHJL:n seurauksena asioiden tarkastelukulma muodostuu kuitenkin entistä biologisemmaksi ja ekologisemmaksi

²⁶¹ YmVM 21/2004 vp.

²⁶² Ks. Seppälä Mika 2004 s. 98.

²⁶³ Ks. Seppälä Mika 2004 s.101, vrt. Hollo 2006b s. 5.

²⁶⁴ Ks. Seppälä Mika 2004 s. 94.

sekä täydentyy toimiala- ja kuormittajakohtaisuuden rinnalla valuma-aluekohtaiseksi, mikä mahdollistaa paremmin kokonaisuuden hallinnan.²⁶⁵ YmVM:ssä korostetaan vesiensuojelun ja hoidon periaatteiden olevan sinänsä korkeatasoisia ja suurimman osan pinta- ja pohjavesistä olevan käyttökelpoisuusluokituksestaan hyvässä tai erinomaisessa kunnossa. Direktiivin täytäntöönpanossa näytäänkin tyydytyn suunnitelmien toteuttamiskeinoissa eräänlaiseen minimisääntelyyn. Tästä huolimatta direktiivin ja VHJL:n tavoitteiden saavuttaminen ei liene mahdollista ilman uusien vesien käyttöä koskevien lupien tarkkaa harkintaa ja vanhojen lupien tarkistamisen vaikutusta. Lisäksi tarvittaneen myös uusia instrumentteja mm. vesistöjen hajakuormituksen vähentämiseksi. Vesimuodostumien nykytilan luokittelua ja toimenpiteiden suunnittelua on vaikeuttanut vesistöjä sekä niiden ranta- ja vaihettumisalueita koskevan biologisen tutkimustiedon puutteellisuus. Erityisesti tämä koskee keinotekoisia ja voimakkaasti muokattuja vesimuodostumia.

Viime kädessä on kyse siitä, että ympäristötavoitteet tulee saavuttaa ja direktiivin kannalta on Seppälän mukaan kyse vain ympäristön tilasta.²⁶⁶ Hollo toteaa samansisältöisesti, ettei vesipolitiikan puitedirektiivin asettama materiaallinen vaatimussisältö koske niinkään päätöksentekomenettelyä tai kansallisen lainsäädännön rakennetta, vaan ympäristön, eritoten vesiympäristön laatua.²⁶⁷ Ympäristön ”laadun sitovuus” mahdollistaa luonnon oikeuksien näkökulman avaamisen. Tässä voidaan nähdä siirtymä kohti kollektiivisten eliöyhteisöisten oikeuksien, luonnon biologisen monimuotoisuuden ja suotuisan ekosysteemin turvaamisen, ulottuvuutta.²⁶⁸

9.5.3.3 Tavoitteiden toteuttamisesta poikkeamisesta

Vesipolitiikan puitedirektiivi ja VHJL sisältävät kuitenkin säännökset myös ympäristötavoitteiden toteuttamisesta poikkeamisesta. VHJL 23 §:n mukaan poikkeaminen on mahdollista edellyttäen, että hanke täyttää seuraavat edellytykset: se on yleisen edun kannalta erittäin tärkeä ja edistää merkittävästi kestävästä kehitystä, ihmisten terveyttä tai ihmisten turvallisuutta, haittojen ehkäisemiseksi on ryhdytty kaikkiin käytettävissä oleviin toimenpiteisiin eikä tavoiteltaviin hyötyihin päästä muilla teknisesti ja taloudellisesti kohtuullisilla ja ympäristön kannalta merkittävästi paremmilla keinoilla kuin vesimuodostuman muuttamisella. Pintavesimuodostuman tilan heikkenemistä erinomaisesta hyvään ei pidetä ympäristötavoitteiden vastaisena, jos tilan heikkenemisen aiheuttaa uusi merkittävä, kestävä kehityksen mukainen hanke ja jos edellä luetellut edellytykset täyttyvät. HE:n perustelujen mukaan poikkeamissäännöstö ei merkitse erityistä luvan myöntämisedellytystä VL:n tai YSL:n lupaharkinnassa. VHJL:n 23 §:ssä säädetään lisäksi ympäristötavoitteiden lieventämisestä.

Mäkinen toteaa ekologisen modernisaation muuttaneen suunnittelun sisältöjä. Muuttuneen ajattelutavan mukaan myös luonnon oikeudet on huomioitava ja löydettävä aidot kytkennät taloudelliseen suunnitteluun, muuhun hallintoon ja poliitikkojen laadintaan.²⁶⁹ Vesipolitiikan puitedirektiivin sisältämän kaltainen poikkeamissäännös ekologisten ja luonnonsuojelullisten tavoitteiden perustalle rakentuvassa säädöksessä vaikuttaa jossain määrin ongelmalliselta. Direktiivin 4(7) artiklan ja VHJL 23.1:n muotoilussa ei ongelmallista ole poikkeaminen ihmisten terveyden tai turvallisuuden niin vaatiessa vaan, että muita perusteita määritettäessä

²⁶⁵ Ks. Mäkinen s. 15.

²⁶⁶ Seppälä Mika 2004 s. 94.

²⁶⁷ Hollo 2005 s. 4.

²⁶⁸ Ks. osan II luku 7.5.4.

²⁶⁹ Ks. Mäkinen s. 42. Mäkinen ei käytä ”oikeudet” termiä juridisessa merkityksessä.

kestävän kehityksen tavoitteelle näytään annettavan yksinomaan taloudellisen ja sosiaalisen kestävyuden sisältö.²⁷⁰ Eliöyhteisöllisten oikeuksien perustalta saatettaisiin löytää johdonmukaisempi kytkentämalli ihmisten kannalta välttämättömien puuttumisten mahdollistamisen ja sääntelyn tavoitteiden välille.

9.5.3.4 Tulvariskien hallinnasta

Kesäkuussa 2010 annettiin laki tulvariskien hallinnasta ja siihen liittyvät muutokset VL:iin, YSL:iin ja VHJL:iin. Laki liittyy EU:n tulvariskien arvioinnista ja hallinnasta vuonna 2007 annetun direktiivin täytäntöön panoon. HE:ssä lainsäädännön todettiin olevan osa sää- ja ilmastomuutokseen varautumista.²⁷¹ Myös uuden patoturvallisuuslain säätämistä 2009 perusteltiin tarpeella reagoida ilmaston ja vesiolojen muuttumiseen ja erityisesti ääri-ilmiöiden yleistymiseen.²⁷² HE:ssä annetaan kuva, ehkä tahattomasti, että kokonaan rakennettu vesistö edustaa ”täydellistä tulvariskien hallintaa”. HE:n mukaan ”vesistön säännöstely on Suomessa keskeinen keino tulvavesien pidättämisessä. Merkittävimmille vesistöille on tulvan varalta laadittu suunnitelmat. Niiden avulla on säännöstelyissä ja rakennetuissa vesistöissä mahdollista hallita tulvariskejä ja minimoida kokonaisvahingot jopa koko vesistön mitassa. Säännöstelyt on tosin aikanaan suunniteltu ja lupamääräykset laadittu siten, että juoksutuksia ei poikkeuksellisissa vesitilanteissa aina ole mahdollista hoitaa koko vesistön hydrologista hallintaa ajatellen tarkoituksenmukaisella tavalla. Vesiolojen muuttumista ilmasto-olojen vuoksi ei ole otettu huomioon säännöstelyhankkeiden lupamääräyksissä. Korkeatasoisen hydrologisen osaamisen ja hyvien teknisten valmiuksien ansiosta säännöstelyjen käyttöä tulvariskien hallinnassa on kuitenkin mahdollista vielä kehittää nykyisestä.”

Lakiehdotusta valmistelleen MMM:n asettaman tulvariskityöryhmä raportti valmistui maaliskuussa 2009. Työryhmä käsitteli raportissaan mm. säännöstelyjen käyttöä tulvien hallinnassa, jolloin keinoina olisivat säännöstely- ja juoksutusikäytännön kehittäminen, uusien luonnontilaisten järvien säännöstely ja uusien tulvasuojelua palvelevien tekojärvien rakentaminen. Säännöstely on työryhmän mukaan tärkein tulvariskien hallinnan keino. Säännöstelyjen lupamääräysten muuttamiseen on raportin mukaan erityisesti tarvetta tiukasti kalenteriin sidottujen vedenkorkeuksien osalta. Erityisesti työryhmä piti tavoiteltavina joustaviin tavoitekorkeuksiin perustuvia säännöstelyjä ja koko vesistön säännöstely- ja juoksutuskapasiteetin käyttöä. Työryhmä myös viittasi Voimaa vedestä -selvityksen sisältämiin mahdollisuuksiin vesivoiman lisäämiseksi. Selvityksen pohjalta on laadittu erillinen yhteenveto tulvariskien hallinnan mahdollisuuksista.²⁷³

²⁷⁰ Ks. Seppälä Mika 2004 s. 101, alaviite 18. Eurooppa-oikeudessa kestävä kehitys oli alunperin taloudellisen kestävyuden merkityksessä. Ympäristönsuojelun korkean tason muotoutuminen läpäiseväksi tavoitteeksi on antanut kestäväälle kehitykselle myös ympäristöllisen sisällön, EU:n perusoikeuskirja, 37 artikla, ks. Kumpula 2007 s. 260-261.

²⁷¹ L 620/2010 ja VL:n muutos 621/2010, YSL:n muutos 622/1010 ja VHJL:n muutos 623/2010, D 2007/60/EY, HE 30/2010 vp.

²⁷² Patoturvallisuuslaki 494/2009, HE 214/2008 vp. Uuden patoturvallisuuslain tarvetta perusteltiin lisäksi nykyisten patojen iäkkyydellä ja tarpeella saattaa MMM:n patoturvallisuusohjeet laintasoisiksi. Padot jaetaan kolmeen turvallisuusluokkaan, joihin perustuvat omistajalta edellytettävät selvitykset, turvajärjestelyt ja patojen viranomaistarkistukset. Patojen rakentamisluvat myönnetään VL:n, YSL:n ja MRL:n säännösten nojalla.

²⁷³ Tulvariskityöryhmän raportti, MMM 2009:5, ks. s. 37-39. Ks. myös Kemijoen vesistöalueen osalta Voimaa vedestä, erillisraportti (2008) s. 58-63.

Tulvariskilain mukaan (28 §) VHJL:n mukainen vesienhoitoalue muodostaa myös tulvariskien hallintayksikön. VHJL:iin tehtiin lisäykset, jotka luovat tarpeellisen yhteyden tulvariskien hallintasuunnitelmien ja vesienhoitosuunnitelmien välille, vaikkakin tulvariskien hallintasuunnitelman tavoitteista, sisällöstä, laatimisprosessista ja hyväksymisestä säädetään erikseen tulvariskilaissa. Suunnitelman laatiminen osallistumismahdollisuuksineen muistuttaa VHJL:n vastaavaa, suunnitelman hyväksyy kuitenkin MMM. VHJL:n tarkoituksena lisättiin tulvariskien hallinnan huomioiminen (VHJL 1.2 §) ja vesienhoidon toimenpidesuunnitelmaan tulee liittää yhteenveto tulvariskien hallintasuunnitelmasta (VHJL 12 §). VHJL 22.1 §:n 4 kohtaan lisättiin tulvariskien hallinta toimintana, jonka tekee vesistöistä keinotekoisien ja voimakkaasti muutettujen vesimuodostumien luokkaan kuuluvan.

Enempi suunnitelmien integroiminen ei ilmeisesti voisi tulla kysymykseen koska niiden näkökulma vesistöalueeseen poikkeaa siinä määrin toisistaan. Varsinaiset tulvasuojeluhankkeet, kuten jokien ja purojen perkaukset, rantojen pengerrykset, luonnonjärvien säännöstely tai tekojärvien rakentaminen²⁷⁴ ovat luonteeltaan vesistöjen ekologista tilaa heikentäviä. Toimenpiteet vaikuttavat merkittävästi myös vesiekosysteemeihin suoraan yhteydessä oleviin maaekosysteemeihin ja kosteikkoihin, joiden tilaa tarkastellaan vesipolitiikan puitteiden mukana osana vesimuodostumien tilaa.

Tulvariskilain säätämisen yhteydessä VL 2:11 a ja VL 16:23 a sekä YSL 50.2 §:ää ja 52 §:ää muutettiin siten, että lupaharkinnassa tulvariskien hallintasuunnitelmat tulevat huomioituksi vastaavalla tavalla kuin vesienhoitosuunnitelmat. Näyttää siltä, että tulvariskien hallintaan liittyvien hankkeiden lupahakemusten käsittelyyn lupaviranomaisessa tulee liittymään erityisiä haasteita.²⁷⁵

9.5.4 Ympäristövastuu ja vahinkojen korjaus

9.5.4.1 Ympäristölle aiheutetusta vahingosta ja luontovahingosta

EU:n ympäristövastuudirektiivi vuodelta 2004 pantiin täytäntöön vuonna 2009 annetulla lailla eräiden ympäristölle aiheutuneiden vahinkojen korjaamisesta.²⁷⁶ Lain 1 §:ssä määritellään vahingot, joihin lakia sovelletaan. Nämä ovat LSL:iin lisätyssä uudessa 5 a §:ssä tarkoitettu luontovahinko, YSL:iin lisätyssä 84 a §:ssä tarkoitettu vesistön merkittävä pilaantuminen ja VL:iin lisätyssä VL 21:3 c:ssä tarkoitettu vesistön tai pohjaveden huomattava haitallinen muutos.²⁷⁷ Luontovahinkona ei kuitenkaan pidetä haitallista vaikutusta, jonka aiheuttamiseen on myönnetty LSL:n säännösten nojalla poikkeus ja YSL:n sekä VL:n säännökset rajaavat

²⁷⁴ MMM 2009:5 s. 11.

²⁷⁵ Mistään ”poikkeusautomaatista” ei luonnollisestikaan voi olla kyse, vaikka D 2007/60/EY johdannon 19 kohdan mukaan sellaisten tapausten, joissa vesistöjä käytetään monimuotoisesti kestävä kehityksen mukaisissa ihmisen toimissa (esimerkiksi tulvariskien hallinta, ekologia, sisävesiliikenne tai vesivoima) ja nämä toimet vaikuttavat vesistöön, säädetään direktiivin 2000/60/EY 4 artiklassa selkeästi ja avoimesta prosessista näiden käyttötarkoitusten ja vaikutusten käsittelemiseksi, mukaan luettuna poikkeukset tavoitteista ”hyvä tila” tai ”ehkäistään tilan huononeminen”. Ks. vesienhoitosuunnitelman ja lupaharkinnan suhteesta YmVL 5/2000 vp ja YmVM 21/2004 vp.

²⁷⁶ Täytäntöönpanon viivästyminen vuoden 2007 huhtikuussa päättyneeseen määräaikaan nähden johti EUTI:n langettavaan tuomioon asiassa C-328/08.

²⁷⁷ Ympäristövastuudirektiivi 2004/35/ETY, ympäristövastuulaki 383/2009, LSL:n muutos 384/2009, YSL:n muutos 385/2009 ja VL:n muutos 386/2009. Direktiivin soveltamisalaan kuuluva maaperälle aiheutuva vahinko määritellään 2(1) artiklan c-kohdassa siten, että kyse on haitallisesta vaikutuksesta ihmisen terveyteen. HE 228/2008 vp perusteluissa todetaan YSL:n maaperän puhdistamista koskevan sääntelyn vastaavan direktiivin vaatimuksia.

pääsääntöisesti lain soveltamisen ulkopuolelle vahingot, jotka ovat aiheutuneet lupaan perustuvasta (lupan määräysten mukaisesta) toiminnasta.²⁷⁸

Direktiivin säätämisen keskeinen tavoite oli EU:n luonnonsuojelulainsäädännön luonnon monimuotoisuudelle antaman suojan tehostaminen. Direktiiviä sovelletaan 2(1) artiklan a-kohdan mukaan vahinkoihin, joista aiheutuu EU:n lintu- tai luontodirektiivien suojaamien lajien tai luontotyyppien suotuisan suojelutason saavuttamisen tai ylläpitämisen kannalta merkittäviä haitallisia vaikutuksia. Direktiiviä sovelletaan myös vesipolitiikan puitedirektiivin soveltamisalaa kuuluville vesille aiheutuvaan vahinkoon, joka 2 (1) artiklan b-kohdan määritelmän mukaan vaikuttaa huomattavan haitallisesti kyseessä olevien vesien ekologiseen, kemialliseen ja/tai määrälliseen tilaan ja/tai ekologiseen potentiaaliin, siten kuin ne määrittellään direktiivissä, lukuun ottamatta haitallisia vaikutuksia, joihin sovelletaan mainitun direktiivin mukaisia poikkeuksia eli 4(7) artiklaa.²⁷⁹ Direktiivin 2(2) artiklan mukaan ympäristövahingolla tarkoitetaan suoraan tai välillisesti mitattavissa olevaa luonnonvaran haitallista muutosta tai luonnonvarapalvelun huonontumista. Tutkimuksen II osan luvussa 6.5.2.3 tarkasteltiin direktiivin 2 (12-13) artiklassa ja ympäristövastuulain 4 §:ssä määriteltyjä luonnonvaran ja luonnonvarapalvelun käsitteitä.

9.5.4.2 Julkisoikeudellisesta korjausvastuusta

Ympäristövastuudirektiivissä on kyseessä julkisoikeudellinen ympäristövahinkojen ehkäisemis- ja korjausvastuu, mutta vahingon aiheuttaja edellytetään maksavan toimenpiteistä aiheutuvat kustannukset.²⁸⁰ Alkujaan direktiiviä valmisteltiin pohjautumaan siviilioikeudelliseen vastuuseen aiheuttaja maksaa -periaatteen mukaisesti. Tämä periaate vahinkojen ja niiden korjaamisen kustannusten osalta ulotettiin nyt joka tapauksessa myös luonnonsuojeluun.²⁸¹ Hollon mukaan direktiivin vaatimukset oli pääosin Suomessa saatettu jo ennestään voimaan, etenkin kun kysymys on terveyteen vaikuttavien ja ympäristön pilaantumista aiheuttavien tekijöiden korjaamisesta.²⁸² Hollo myös totesi vuonna 2006 uusien lainvalmistelutoimien tarpeellisuudesta olevan esitettävissä erilaisia arvioita, koska Suomessa on useimpiin ympäristölakeihin liittyen tarpeelliset reagentit, kuten säännökset hallintopakosta, ympäristövahinkojen ilmetessä ja näihin voitaisiin kytkeä myös vastuu korjaamistoimenpiteistä. Hollon mukaan lupajärjestelmien yhteys ympäristövahingon ja luontovahingon käsitteisiin näytti kuitenkin edellyttävän nimenomaista sääntelyä. Erityisesti luontovahingon aiheuttamisen lainvastaisuus suhteessa LSL:n ohjaukskeinoihin näytti oikeusturvanäkökulmasta olevan epäselvä. Luontodirektiivin 6(2) artiklan tarkoittamasta heikentämis- ja häiritsemiskiellosta ei LSL:ssa ollut säädetty. Toisaalta yhteisöoikeus tyhjentyä luonto- ja lintudirektiiveistä ilmeneviin suojelutavoitteisiin, joiden suojaksi etenkin luontovahingon vastuujärjestelmä on tarkoitettu rakennettavaksi.²⁸³

²⁷⁸ Poikkeuksen muodostaa YSL 84 a.2 §, jonka mukaan myös onnettomuuden tai ennakoimattoman syyn vuoksi tapahtunut merkittävä vesistön pilaantuminen tai luontovahinko johtaa lain tarkoittamiin toimenpiteisiin. Korjausvastuun toteuttamiseksi lakiin valittiin hallintopakomenettely, jonka vireille panon edellytyksenä on lainsäädännössä yleisesti pidetty lainvastaista toimintaa.

²⁷⁹ Ks. vesipolitiikan puitedirektiivin tavoitteista poikkeamisesta edellä luku 9.5.3.3.

²⁸⁰ YVD 1 artikla.

²⁸¹ Ks. direktiivin valmistelun vaiheista Suvantola 2007 s. 13 ja 2011 s.345-346 ja Waris 2010 s. 7.

²⁸² Hollo 2006b s. 5.

²⁸³ Ks. Hollo 2006 b s. 9. Ks. myös KHO 2010:63, jolla LSL 24.1 §:n nojalla SPA-alueelle perustetun luonnonsuojelun perustamispäätös kumottiin. Rauhoitusmääräyksissä oli sallittu metsästyksellä eikä siten voitu varmistaa, ettei linnuille aiheutunut luontodirektiivin 6(2) artiklassa tarkoitettua häiriötä.

HE:n perustelujen mukaan YVD:n tarkoittamissa luontovahingoissa on kysymys luonnon monimuotoisuuden heikentymisestä riippumatta siitä aiheutuuko kenellekään rahassa mitattavaa vahinkoa. Kysymys on eliölajeille ja luontotyypeille, eli ainoastaan luontoarvoille aiheutetusta vahingosta. Tällainen vahinko poikkeaa perustelujen mukaan käsitteellisesti olennaisesti esimerkiksi ympäristövahinkolain mukaisesta ympäristövahingon käsitteestä, jolle on ominaista se, että ympäristölle haittaa aiheuttanut häiriö aiheuttaa samalla jollekin myös taloudellista vahinkoa.²⁸⁴ Suomen lainsäädännössä ei ollut luontovahingon käsitettä eikä lainsäädäntö sisältänyt säännöksiä keinoista hävitettyjen tai heikentyneiden luontoarvojen palauttamiseksi.²⁸⁵

9.5.4.3 Korjaamistoimista ja niiden kustannuksista

Toiminnanharjoittajan velvollisuus ryhtyä ympäristövastuulaisissa tarkoitettujen vahingon sattuessa tai välittömästi uhatessa ehkäisemis- ja rajoittamistoimiin sekä ilmoittamisvelvollisuus sisältyy YVD:n 5 artiklaan. Vastaavista velvollisuuksista säädetään LSL 57 a §:ssä sekä VL 21:23 c-d:ssä ja YSL 5 ja 84 c §:ssä. Ympäristövahingon korjaamistoimenpiteiden sisällöstä säädetään YVD:n 7 artiklassa ja liitteessä II. Ympäristövastuulain 5 §:ssä jaetaan korjaavat toimenpiteet kolmeen ryhmään: ensisijaiseen korjaamiseen, täydentävään korjaamiseen ja korvaavaan korjaamiseen. Suvantola kuvaa luontovahingon korjaamistoimenpiteitä jatkumona, jossa ensisijainen tehtävä on palauttaa vahingoittuneet luonnonvarat tai huonontuneet luonnonvarapalvelut eli ennallistaa ympäristötila vahinkoa edeltäneeseen tilaan. Jos vahinkoa ei voida täysimääräisesti korjata, perustilan palauttaminen korvataan täydentävällä korjaamisella eli kompensoimalla vahingoittuneen alueen luonnonvarat tai luonnonvarapalvelut aikaansaamalla vastaavat luonnonvarat tai luonnonvarapalvelut toisessa paikassa. Siihen asti, kunnes luonnonvarat tai luonnonvarapalvelut on ennallistettu vahinkotapahtumaa edeltävään tilaan, niitä on ylläpidettävä väliaikaisin tukitoimin korvaavalla korjaamisella.²⁸⁶ Luontovahinkojen korjaamisessa on kyse vahinkoa edeltäneen suotuisan tai muutoin vastaavan suojelutason saavuttamisesta toimenpiteiden seurauksena.

YVD koskee vain ammatillisesta toiminnasta aiheutuneita vahinkoja. Direktiivin liitteessä III lueteltuja ns. vaarallisia toimintoja koskee ankara vastuu, jonka mukaan vahingonaiheuttajalla on korjaamisvastuu riippumatta tuottamuksesta. VL:n sääntelyn piiriin kuuluvista toiminnoista tällaisia ovat padotus ja vedenotto. Korjaamisvastuu ulottuu luontovahinkojen osalta myös muihin ammatillisiin toimintoihin vastuun edellyttäessä kuitenkin tahallisuutta tai huolimattomuutta. Ympäristövastuulain 10 §:n mukaan toiminnanharjoittaja vastaa lain 5 §:ssä tarkoitettujen toimenpiteiden kustannuksista ja 7 §:ssä säädetään kustannusvastuun rajoista. Lain 12 §:n mukaan korvausvastuuta voidaan kohtuullistaa edellyttäen, että toiminta, josta vahinko on aiheutunut, on vastannut luvan ehtoja tai muuta viranomaispäätöstä tai toiminnassa on noudatettu toimintaa koskevan lainsäädännön velvoitteita.²⁸⁷ Luontovahingon osalta toiminnanharjoittajan vastuu perustuu LSL 57 a.1 §:n mukaan tahallisuuteen tai

²⁸⁴ YVL 737/1994 5 §:n mukaan kyse on korvauksiin oikeutetun taloudellisen aseman turvaamisesta. YVL sisältää myös säännökset vahingon torjunnan ja jälkeisen ennallistamisen korvaamisesta ja viranomaisenkin on oikeutettu korvauksiin. Lakia sovelletaan myös yleistä etua loukkaavaan häiriöön, esimerkiksi ekologista pilaantumista aiheuttavaan vahinkoon, ks. HE 165/1992 vp, myös Hollo ja Vihervuori s. 204-206 ja Suvantola 2007 s. 15.

²⁸⁵ HE 228/2008 vp, vrt. kuitenkin edellä YVL:n julkisoikeudellisesta ulottuvuudesta sanottuun.

²⁸⁶ Suvantola 2007 s. 23-24.

²⁸⁷ Tässä on kyse YSL 84 a.2 §:ssä tarkoitetuista tapauksista.

huolimattomuuteen. Myös ankara vastuu saattaa kuitenkin tulla kysymykseen kun LSL 57 a.4 §:n nojalla sovellettavaksi tulevat YSL:n tai VL:n asianomaiset säännökset.²⁸⁸

9.5.4.4 Direktiivin implementoinnin ongelmista

YVD:n vaatimusten sovittaminen aiempaan lainsäädäntöön ympäristövahinkojen korjaamis- ja korvaamisvelvoitteista osoittautui vaikeaksi.²⁸⁹ Implementoinnissa päädyttiin ratkaisuun, jossa mahdollisimman vähin muutoksin pyrittiin muodollisesti täyttämään vaatimukset. HE:n perusteluissa todetaankin, etteivät direktiivien velvoitteet merkittävästi muuta kansallista aineellista vastuusääntelyä.²⁹⁰ Lupa perustuvan toiminnan rajaaminen pääsääntöisesti lain soveltamisalan ulkopuolelle merkitsi direktiivin tarjoaman uuden, vesien ekologista tilaa ja luontotyyppi- ja lajisuojelun tavoitteita turvaavan keinon olennaista kaventumista.

Erityisen vaikeuden koskien EU:n luonto- ja lintudirektiivien suojaamille lajeille ja luontotyypeille aiheutuvaa vahinkoa aiheutti jo aiemmin mainittu luontodirektiivin 6(2) artiklan heikentämiskiellon jääminen implementoimatta LSL:n Natura 2000 -suojelusäännökset sisältävässä LSL:n 10 luvussa.²⁹¹ Tätä puutetta poistamaan tarvittiin luontovahinkoa koskeva säännös. YVD ja luontovahingon määritelmä LSL:n 5 a §:ssä kuitenkin ulottaa korjausvastuun koskemaan myös verkoston ulkopuolella direktiivien tarkoittamille lajien esiintymispaikoille, luontotyypeille ja lajeille aiheutuvia vahinkoja, mistä syystä LSL 47 §:ään lisättiin uusi 5 momentti. Similä kuvaa ongelmaan valittua ratkaisua eräänlaisen varjo-Naturan luomiseksi. Hän toteaa loppujen lopuksi näille elinympäristöille muodostuvan tiukemman suojelun kuin Natura 2000 -verkostoon kuuluville juuri Natura-alueita koskevan heikentämiskiellon puuttumisen vuoksi.²⁹² HE:n perusteluissa todetaan, ettei lain säätämisaikakohdan tiedon mukaan suotuisan suojelutason kannalta merkittäviä luontotyyppiäsiintymiä ole Natura-alueiden ulkopuolella. Sen sijaan ulkopuolella on luontodirektiivin suojaamien lajien, kuten jokihelmisimpukan, vuollejokisimpukan, meriuposkuoriaisen, saimaannorpan ja notkeanäkinruohon esiintymiä, joista jo yhdenkin häviäminen vaikuttaisi lajin suojelutason suotuisuuteen. Direktiivin täytäntöönpano ehdotetulla tavalla edellytti HE:n perustelujen mukaan, että myös EU-direktiivien soveltamisalaan kuuluvien lajien yksilöt ovat rauhoitettuja ja luonnonsuojeluasetusta on täydennetty tämän mukaisesti.²⁹³

Luontovahingon käsitteen ideana voidaan pitää tiettyjen erityisten luonnonsuojelutavoitteiden saavuttamisen turvaamista. Pidättäytyminen minimimäärään muutoksia johti kuitenkin mm. siihen, että LSL 5 a §:n luontovahingon erityiskäsitteen piiriin luetaan vain EU:n lintu- ja luontodirektiivien suojaamien lajien ja luontotyyppien suojelutavoitteiden loukkaaminen. Uusi sääntely ei ulotu suotuisan suojelutason turvaksi kansallisesti tai alueellisesti suojelua vaativien lajien ja luontotyyppien osalta.²⁹⁴

HE:ssa perusteltaessa LSL:n muutosta otetaan erikseen esille suotuisan suojelutason käsitteen soveltaminen myös lintudirektiivien suojaamiin lintuihin. Käsite todetaan otetun LSL:iin jo

²⁸⁸ Ks. HE 228/2008 vp.

²⁸⁹ Ks. ympäristövastuutoimikunnan mietintö ja myös Suvantola 2007 s. 25-30 ja Waris 2008 s. 15-16.

²⁹⁰ Suvantola toteaa, ettei YVD:n implementoinnilla ole saatu aikaan mielekästä sääntelykokonaisuutta ja hän kirjoittaa myös yhä vallitsevasta implementointivajeesta, Suvantola 2011 s. 346 ja 347.

²⁹¹ Ks. Kallio 2006 s. 28-30, Suvantola 2007 s. 25.

²⁹² Similä 2011 s. 158.

²⁹³ LSA 160/1997, muutos A 714/2009.

²⁹⁴ Luontovahingon määrittelemisen ongelmista ks. Hollo 2006b s. 6-7.

sitä säädettäessä ja ehdotettujen säännösten tulkinnassa tukeuduttavan tältä osin vakiintuneeseen käsitteistöön, joka on luotu luontodirektiivin 1 artiklassa. Ympäristövastuukysymyksissä käsitettä sovellettaisiin ympäristövastuudirektiivin 2(3) artiklasta johtuen myös lintuihin, vaikka lintudirektiivi ei tällaista käsitettä sisälläkään. Vaikka EU:n lintudirektiivin täytäntöönpanossa voidaanankin todeta puutteita,²⁹⁵ LSL 5 § koskee kaikkia Suomessa esiintyviä eliölajeja ja luontotyyppäjä. Lintudirektiivi yksilöi erityissuojelun kohteet, muttei voisi merkitä sitä, ettei suotuisaan suojelutasoon tähdittäisi niiden osalta, muista Suomen eliölajeista poiketen. Uudessa sääntelyssä on kyse nimenomaan tämän tavoitteen konkretisoinnista.

Ongelman muodostaakin se, että luontovahinko rajataan koskemaan vain EU:n luonnonsuojeludirektiivien suojaa saavien lajien ja luontotyyppien suojelutasolle aiheutettavia merkittäviä haitallisia vaikutuksia. Ongelmalla viitataan tässä mahdollisiin oikeudellisiin ongelmiin vahinkotilanteessa, kuten lain soveltamiskynnyksen ylittymisen harkintaan ja korjaavien toimenpiteiden ja korvausvastuun määrittelyyn. Ongelmallisuus lienee kuitenkin vielä suuremmassa määrin luonnonsuojelupoliittista laatua, lajin tai luontotyyppin (luonnon osan) suojeluperusteen vaikuttaessa vahinkovastuuseen ja ennallistamistoimiin.²⁹⁶

Direktiivissä tarkoitetun vahingon kynnyksen eli haitallisten vaikutusten merkittävyyden arviointi perustuu YVD:n liitteessä I esitettyihin kriteereihin eli yksilöiden lukumäärään, esiintymistiheyteen tai alueeseen; tiettyjen yksilöiden tai vahingoittuneen alueen merkitykseen suhteessa lajin tai luontotyyppin suojeluun, lajin tai luontotyyppin harvinaisuuteen (paikallisesti, alueellisesti, valtio- ja yhteisötasolla); lajin leviämiskykyyn ja luontotyyppin luontaiseen uudistumiskykyyn (lajeille tai kannoilla ominaisen dynamiikan mukaan); sekä lajin tai luontotyyppin kykyyn palautua vahingon tapahduttua ilman muita kuin tehostettuja suojelutoimia sellaiseen tilaan, josta se voi luontaisen dynamiikan ansiosta kehittyä vähintään perustilaa vastaavaan tilaan. Waris vertasi luontovahingon kynnyksen asettamisen eroa Tanskassa ja Suomessa ja totesi direktiivin implementoinnin näissä maissa poikkeavan aineellisesti toisistaan.²⁹⁷ HE:n ja YmVM:n mukaan lain arvioidaan tulevan sovellettavaksi harvoin, poikkeuksellisissa vahinkotapahtumissa.²⁹⁸ Waris arvioi EYTI:n Waddenzeeratkaisun kuitenkin laajentaneen merkittävän vaikutuksen tulkintaa.²⁹⁹

9.5.4.5 Ympäristövastuudirektiivin ja -lain merkityksellisyydestä

YVD on Suvantolan mukaan tuonut korvattavuuden piiriin taloudellisiin arvoihin liittymättömät luontoarvot, myös sellaiset, joilla ei ole edes välillistä – inhimillistä – vahingonkärsijää.³⁰⁰ Suvantola katsoo direktiivin ilmentävän periaatteellisesti merkittäviä siirtymiä EU:n ympäristöoikeudessa. Näitä ovat aiheuttaja maksaa -periaatteen osittainen hyväksyminen luonnonsuojelussa, varovaisuusperiaatteen operationalisointi, valtion aseman vahvistuminen uskottuna miehenä ympäristöasioissa, mihin kytkeytyy myös direktiivin 12

²⁹⁵ Tässä viitataan LSL 66.3 §:n ja 69 §:iin, jotka eivät koskien suojelusta poikkeamista ja suojeluverkoston heikentymisen korvaamista näyttäisi antavan lintudirektiivin tarkoittamille lajeille yhtäläistä suojaa kuin luontodirektiivin lajeille ja luontotyypeille, ks. Suvantola 2007 s. 36, viite 103.

²⁹⁶ VN päätti 21.12.2006 luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestäväen käytön strategiasta vuosille 2006-2016. EU:n tavoitteiden mukaisesti Suomen luonnon köyhtyminen olisi tullut pysäyttää vuoteen 2010 mennessä. Tavoitetta ei Suomessa eikä EU:ssa saavutettu. EU:n ympäristöministerineuvosto hyväksyi 15.3.2010 10 vuoden lisäajan tavoitteelle eli köyhtyminen tulee pysäyttää vuoteen 2020 mennessä, ks. YmVL 5/2010 vp.

²⁹⁷ Ks. Waris 2010 s. 10, HE 228/2008 vp.

²⁹⁸ YmVM 3/2009 vp.

²⁹⁹ Waris 2010 s. 15. EYTI C-127/02, ks. edellä luku 9.5.2.3.

³⁰⁰ Suvantola 2007 s. 31.

artiklan vireillepano-oikeus, ja luonnonvarapalveluiden oikeudellinen tunnistaminen.³⁰¹ Varovaisuusperiaatteen näkökulmasta ympäristövastuudirektiiviä on tarkasteltu jo edellä II osan luvussa 6.4.2.2. YVD on ensimmäinen EU-säädös, joka sisältää vireillepanoa koskevat säännökset, mikä ei Suomen lainsäädäntöön kuitenkaan merkinnyt muutostarpeita.³⁰²

Luonnonvarapalvelun käsitteen ottaminen direktiiviin ja ympäristövastuulakiin merkityksessä, joka ihmisyyhteisön tarpeiden tyydyttämisen lisäksi, määrittää luonnonvarojen keskinäistä, ihmisestä riippumatonta suhdetta, on luonnon itseisarvojen tunnustamisen ja luonnon oikeuksien näkökulman kannalta merkittävää. Sääntelyn soveltamistapausten määrän on, kuten edellä on selostettu, arveltu jäävän vähäiseksi. Tähän vaikuttavat soveltamisalan rajaukset jo ennen kuin vahingon merkittävyyden ja lain soveltamiskynnyksen arviointiin päästään. Sääntelyn suurin merkitys lieneekin avautuvissa uusissa luonnon ja ympäristön suojaamistoimien operationaalisissa kehityslinjoissa ja sääntelyn luonnontieteellisessä ja eettisessä perustassa.³⁰³

Luonnonvarapalvelun käsite yhdistyy EU:n luonnonsuojeludirektiivien ja LSL:n luonnontieteelliseen ja eettiseen perustaan, joka puolestaan palautuu YK:n biodiversiteettisopimukseen, Suomessa myös ympäristöperusoikeuteen. Kuten edellä on todettu, VHJL:n tavoitteiden toteuttaminen edellyttää panostusta biologiseen ja ekologiseen tutkimukseen. Sitä edellyttää myös ympäristövastuulain soveltaminen, alkaen luonnonvarapalvelujen ja niihin mahdollisesti kohdistuvien uhkien ja vahinkojen tunnistamisesta.

9.6 Vuotos-päätös ja tulkintaohjeet

9.6.1 Ratkaisunormista ja perusteluista

Oikeusjärjestyksen luonnolle ja ympäristölle antaman suojan kannalta lienee KHO:n Vuotos-päätös yksi 2000-luvun toistaiseksi merkittävimmistä ympäristölainsäädännön soveltamisratkaisuista. Leena Suopajärvi vertaili 2001, ennen Vaasan HAO:n Vuotosta koskenutta päätöstä, julkaistussa väitöskirjassaan Vuotos- ja Ounasjoki-kiistoja. Hän totesi Ounasjoki-toimikuntien tehneen onnistuneen strategisen valinnan, kun ne alkoivat jo 1980 vaatia erityislakia joen suojaksi. Tämän taustalla oli näkemys VL:n rakentamismyönteisyydestä.³⁰⁴ Lähes kaksikymmentä vuotta Ounasjoen suojelun jälkeen luonnontieteellinen näyttö Vuotoksen allasalueen luonnonsuojelullisesta arvosta ja vesioikeuden muuttuminen säännösten, arvojen ja arvostusten kehityksen myötä, johti Vuotos-hankkeen hylkäämiseen.³⁰⁵

HAO oli kumotessaan VO:n päätöksen VL 2:5:n nojalla katsonut, että säännökseen sisältyvää joustavaa normia tulkittaessa oli otettava huomioon ympäristöarvojen korostunut merkitys. HAO perusti arvomuutoksia koskevan arvionsa erityisesti vuoden 1994 jälkeisen³⁰⁶ ympäristölainsäädännön, perustuslain ja vesilain soveltamiskäytännön muutoksiin. KHO ei

³⁰¹ Suvantola 2007 s. 14 ja 35.

³⁰² Ks. vireillepano-oikeudesta Hollo 2006b s. 9.

³⁰³ Mäntylä katsoo ympäristövastuudirektiivin kuljettavan oikeudellista ajattelua suuntaan, jota Stone edusti ja jossa vahingonkorvauksia voitaisiin osoittaa esimerkiksi pilaantuneen joen hyväksi, vaikkei haittaa olisi aiheutunut yhdellekään ihmiselle, ks. Mäntylä s. 66.

³⁰⁴ Ks. Suopajärvi 2001 s. 85-86.

³⁰⁵ Vuotoksen 10-vuotisen vesioikeudellisen käsittelyn vaikutuksesta muuttuivat myös eräät vesirakentamiseen muualla oikeusjärjestyksessä liittyvät normit, ks. Löyttyjärvi 2004 s. 31-34.

³⁰⁶ Ks. säännöksen muutoksista 467/1987 ja 553/1994 edellä luku 9.2.2.1.

ottanut kantaa näihin HAO:n perusteluihin, vaan kuten Kuusiniemi toteaa, tukeutui selvemmin koeltuihin tulkintalinjoihin. KHO korosti ympäristöarvojen painon lisääntymistä jo vesilain säätämisestä vuoteen 1987 eli sovellettavan säännöksen voimaantuloon mennessä.³⁰⁷ KHO siis katsoi arvomuutoksen jo institutionalisoituneen oikeudessa. Myös KHO:n ratkaisu lähtee kuitenkin joustavasti muotoillun säännöksen arvostuksenvaraisuudesta. Kuusiniemi toteaa tulkinnanmuutoksissa olevan kyse merkityssisällön antamisesta joustavalle normille kussakin yksittäistapauksessa aiempaa luotettavamman ympäristövaikutustiedon ja muuttuneiden yhteiskunnallisten arvojen ja arvostusten hengessä.³⁰⁸ Vuotos-päätöksestä kuluneina yhdeksänä vuotena ei VL 2:5:n nojalla ole hylätty lupahakemuksia, mikä kertoo Vuotos-hankkeen vaikutusten ainutlaatuisuudesta. Ehdottoman lupaestenormin soveltamiskynnyksen pitäminen korkeana painottui myös KHO:n päätöksessä.

Raimo Siltala jaottelee oikeuslähteet velvoittaviin, ohjeellisiin ja (vain) mahdollisiin lähteisiin. Prejudikaatit kuuluvat viimeksi mainittuun ryhmään. Ennakkopäätöksessä hän erottaa velvoittavan prejudikaattinormin ja ei-velvoittavat perustelut.³⁰⁹ Jos Siltalan tapaan erotettaisiin KHO:n Vuotos-päätöksestä prejudikaattinormi, olisi se muotoa: jos vesistöhanke luonto- ja ympäristövaikutukset ovat Vuotokseen verrattavat, estää VL 2:5 luvan myöntämisen. Tällaisena päätöksen tosiasiallinen prejudikaattimerkitys jäisi todennäköisesti hyvin suppeaksi, koska Vuotokseen verrattavia hankkeita ei tulle ainakaan usein lupaharkintaan. Toisaalta päätöstä ei voi tulkita siten, että vahingollisten vaikutusten tulisi vastata Vuotos-hankkeen vaikutuksia jotta säännös estäisi luvan myöntämisen. Lupaestesäännöstä muutettiin vuonna 1994 eikä lupaesteen kynnyksen ylittäviltä vahingollisilta luonto- ja ympäristövaikutuksilta enää edellytetä ulottumista aiemmin tarkoitettulla tavalla laajalle.³¹⁰ Hollo katsoi vuonna 1976 säännöksen alkuperäisen sanamuodon edellyttäneen vahingollisten muutosten ulottumista paikkakuntaa laajemmalle alueelle.³¹¹ Päätöksen prejudikaattimerkitys ei tyhjene siihen, että seuraavia vesitaloushankkeita käsiteltäessä niiden vaikutuksia verrattaisiin Vuotos-vaikutuksiin. Olennaista on, että päätöksen jälkeen lupaeste on ”käytännössä olemassa”. Sen mille ”tasolle” estekynnyks tulee asettumaan näyttää tuleva lupakäytäntö.

Hannu Tolonen tarkastelee oikeuslähteitä kerrostuneina siten, että esimerkiksi lain esityöt korvautuvat jatkossa oikeuskäytännöllä. Hän toteaa tuomioistuinten ottavan perustehtävänsään konkreettisen tapauksen soveltamisdiskurssissa kantaa myös oikeudellisiin merkityksiin ja abstraktisiin normisisältöihin perusteludiskurssin ulottuvuudessa.³¹² Joustavia elementtejä sisältävään säännökseen perustuva ratkaisunormi muotoutuu tilannesidonnaisesti. Kun kysymyksessä on oikeusharkinta, tulisi normin muodostamisen rajojen, huomioitavien tosiasioiden oikeudellisen painon, ilmetä perusteluista.³¹³ Aiemmin luvuissa 9.3.2 ja 9.5.2.4 on käsitelty KHO:n päätöstä perusoikeusmyönteisen laintulkinnan ja EU-oikeuden tulkintavaikutuksen kannalta.

³⁰⁷ Ks. Kuusiniemi 2003 s. 73 ja päätösten vertailusta laajemmin s. 67-77. Ks. Vaasan HAO:n ja KHO:n päätösten vertailusta myös Virolainen ja Martikainen s. 282-291.

³⁰⁸ Kuusiniemi 2003 s. 76.

³⁰⁹ Ks. Siltala s. 267 ja 345-346.

³¹⁰ L 553/1994.

³¹¹ Ks. Hollo 1976 s. 310.

³¹² Ks. Tolonen Hannu 2003 s. 2 ja 6 sekä 1997 s. 293.

³¹³ Ks. hieman toisin muotoillen Kokko ja Suvantola s. 189 ja ks. myös s. 206-207. Ks. perustelujen merkityksestä Virolainen ja Martikainen s. 95.

Vuotos-prosessi nosti esille kysymykset siitä, minkälaisille luonto- ja ympäristöeduille VL 2:5 antaa suojaa ja miten vahingollisten muutosten huomattavuutta on arvioitava. Vaikka VL 2:5 määritteleeikin tyhjentävästi suojaamansa oikeushyvät, on ”vesiluonto ja sen toiminta ja ympäristön luonnonsuhteet” ymmärrettävä niin laajasti, että arvioitaviksi tulevat periaatteessa kaikki hankkeen tosiasialliset ympäristövaikutukset. Erikseen on syytä mainita säännöksen luonnon suojeluarvoille antama suoja. Tosiasiallista epäselvyyttä tästä ei missään vaiheessa liene ollutkaan ja KHO:n päätös vahvistaa suojan ulottuvuuden.³¹⁴ Toiseen kysymykseen KHO vastaa mm. toteamalla: ”Päätösvaltaa säännöksen salliman harkintamarginaalin puitteissa käytettäessä on kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, kuinka syväällekyviä ja pysyviä taikka ohimeneviä hankkeen vaikutukset ovat. Merkitystä on myös vaikutusten kohteeksi joutuvien luontoarvojen ainutlaatuisuudella. Mitä arvokkaampia alueen luontoarvot ovat, sitä suuremmalla syyllä hankkeen luontoarvoihin vaikuttavia muutoksia voidaan pitää laissa tarkoitettulla tavalla huomattavina vahingollisina muutoksina. Huomattavuuteen vaikuttaa myös muun muassa muutoksen laaja-alaisuus.”

KHO:n ratkaisu perustuu hankkeen vaikutusarvioon, jonka se hyväksyi Vaasan HAO:n päätökseen sisältyneessä muodossa. Vaikutusarvio sisälsi edellä olevaa lainausta täsmentäviä ja siis vahingollisten muutosten huomattavuuden kannalta merkityksellisiä arviointiperusteita. Alueen luontoarvojen merkitystä (ja siis ne hävittävää tai niihin vahingollisesti vaikuttavaa muutosta) arviotaessa sillä, että alue ei sisältynyt Natura-verkoston, ei ollut merkitystä. Merkitystä oli kuitenkin eräiden alueen kohteiden sisällymisellä suojeluohjelmiin.³¹⁵ Merkitystä oli myös alueen luonnontilaisuudella ja alueen luonnon oleellisella köyhtymisellä hankkeen vaikutuksesta. Arviossa alueen luontoa ja sen häviämistä tai muutosta on tarkasteltu kaikkien Rio de Janeiron sopimuksen biologisen monimuotoisuuden määritelmän elementtien, ekosysteemien monimuotoisuuden, lajirikkauden ja geneettisen monimuotoisuuden kannalta.³¹⁶ Altaan arvioitiin heikentävän usean lajin suojelutilannetta.³¹⁷ Luonnon monimuotoisuudelle aiheutuvaa vahinkoa arvioitiin myös fyysisen luonnon ja maiseman kannalta, jotka sisältyvät ympäristöperusoikeuden tarkoittamaan luonnon monimuotoisuuden käsitteeseen.³¹⁸

Veden laatuun ja vesistön tilaan kohdistuvien vahingollisten vaikutusten huomattavuutta arviotaessa oli HAO antanut merkitystä eri vesistönsien käyttökelpoisuusluokituksen laskemiselle vähintään 10 vuoden ajaksi.³¹⁹ Allasalueen ulkopuolelle kohdistuvien haitallisten

³¹⁴ Hollo esimerkiksi toteaa VL:ssa ensimmäisenä säädöksenä määritellyn luonnonsuojelu- ja muiden suojeluarvojen merkitys päätöksenteossa, Hollo 2001 s. 280.

³¹⁵ Palokangas-Rytivaaran harjualue sisältyy harjunsuojeluohjelmaan, Keminsaarten perinnemaisema maisema-alueityöryhmän mietinnön kohteisiin ja Jaurujen lehtokorvet lehtojensuojelutyöryhmän luetteloon.

³¹⁶ Lainauksia Vaasan HAO:n arviosta: ”Allasalue sisältää niin määrällisesti kuin biologisen edustavuutensa perusteella arviotuna luonnon monimuotoisuuden suojelun kannalta arvokkaita elinympäristöjä, jotka luovat edellytykset monimuotoiselle eliölajistolle.” ”Linnuston monimuotoisuus vähenisi merkittävästi”. ”Kemijoen sivujoissa on harjusia ja taimenta, joista osa voi olla perinnöllisesti eriytyneitä... Altaan vuoksi alueen harjus- ja taimenkannat heikkenisivät ja osa niistä ehkä menetettäisiin. Järvien kalakantojen monimuotoisuus sulautuisi altaaseen muodostuviin kalakantoihin”.

³¹⁷ Arvion mukaan: ”Suoraan Vuotoksen altaan rakentamisen seurauksena Suomesta ei häviäisi eliölajeja. Kuitenkin harvinaisen lajin esiintymän häviäminen vähentää lajin monimuotoisuutta ja lisää jäljelle jäävän kannan uhanalaisuutta, vaikka lajin säilyminen ei suorastaan vaarantuisi. Tässä mielessä allas heikentäisi usean lajin suojelutilannetta.”

³¹⁸ Arvion mukaan: ”Luonnonsuojelullisesti ja maisemallisesti erityisen arvokas kohde allasalueella on Kemijoen pääuoma monimuotoisine ranta-alueineen. Biologisilla ja ekologisilla perusteilla arvioituna edustavimmillaan Itä-Lapin suurjokiluonto on Vuotoksen alueella.”

³¹⁹ Vesistön laatua kuvattiin raakavesiluokituksella, kalavesiluokituksella, virkistyskäyttöluokituksella ja laadullisella yleisluokituksella. Nykyinen vesistöjen/vesimuodostumien luokitus perustuu VHJL:iin.

vaikutusten osalta KHO totesi, etteivät ne olisi samalla tavalla pysyviä kuin itse allasalueella. Vaasan HAO piti erittelemiään hankkeen vaikutuksia kokonaisuutena katsoen VL 2:5:ssa tarkoitettuina huomattavina ja laajalle ulottuvina vahingollisina muutoksina. KHO totesi, että hankkeen vaikutuksia, kun otetaan huomioon niiden laaja-alaisuus sekä erityisesti niiden syvälekäyvyys ja pysyvyys allasalueella ja allasalueella olevat luontoarvot, on pidettävä VL 2:5:ssä tarkoitettuna lupaasteena. KHO siis katsoi, että nimenomaan allasalueen vaikutukset ylittivät lupaasteen kynnyksen.

9.6.2 Kompensaation mahdollisuudesta

VO oli liittännyt hankkeen lupapäätökseen määräyksen toimista, joilla hankkeen aiheuttamia vahinkoja uhanalaisille elinympäristöille ja lajeille olisi kompensoitu vaikutusalueen ulkopuolella. Tällaisen kompensoinnin mahdollisuuksia oli pohdittu myös oikeuskirjallisuudessa.³²⁰ VL:n toimenpidevelvoitteiden, kuten kalatalousvelvoitteen, asettamisen perusteena on ollut vanhastaan paitsi ehkäistä vahinkojen syntymistä, myös kompensoida syntyviä vahinkoja. Toimenpiteet ovat kuitenkin pääsääntöisesti kohdistuneet vahinkoalueelle.³²¹ Vaasan HAO katsoi vaikutusarviossaan, jonka KHO hyväksyi, ettei mikään toinen alue voi korvata Vuotos-alueen luontoarvoja eikä vahinkoja voida edes sanottavassa määrin vähentää alueen ulkopuolisin toimenpitein.

Edellisessä luvussa käsiteltiin ympäristövastuulakia, jossa säänneltyihin luontovahinkojen korjaamiseen keinoihin sisältyy myös menetysten kompensoiminen toisaalla. LSL velvoittaa myös tarvittaessa turvaamaan Natura 2000 -verkoston yhtenäisyyden osoittamalla menetetyt alueen tai kohteen korvaava alue (LSL 69 §). Ympäristövastuulain tarkoittamassa kompensoinnissa on kyse tapahtuneen vahingon korvaamisesta. Näissä tapauksissa kyseeseen voi tulla myös LSL 69 §:n soveltaminen. Muutoin kyse on siitä missä määrin kompensaation mahdollisuutta voidaan käyttää perusteena sille, että vahingon tuottaminen sallitaan. Kuten jo aiemmin todettiin, biosentrisen oikeuden näkökulma tuo kompensaatiokysymykseen oikeuksien ulottuvuuden ja ilmeisesti rajaavan vaikutuksen.

9.6.3 ”Vuotos” uudelleen?

Lapin liiton ja Kemijoki Oy:n suunnitelmiin sisältyy tekoaltaan sijoittaminen samalle alueelle, jolle Vuotoksen altaan lupaa aikoinaan haettiin.³²² Hepola pohtii Vuotos-hankkeen lupahakemuksen uudelleen vireille saattamista. Hänen mukaansa Suomessa vallitsevan hallinto-oikeudellisen tulkintalinjan mukaan on selvää, että muutettuun hankesuunnitelmaan perustuva lupahakemus tulisi tutkia. Kysymys olisi oikeudelliselta kannalta eri asiasta. Vaasan HAO:n hakemuksen hylännyt ratkaisu, jonka KHO vahvisti, ei saa sellaista sitovuutta, että uuteen erilaiseen hakemukseen perustuva hankesuunnitelma jätettäisiin tutkimatta. Hylkäävän päätöksen negatiivinen oikeusvoimavaikutus, vaikka se olisikin olemassa, ei ulotu toiseen asiaan. Oikeusturvan kannalta samaan hankesuunnitelmaan perustuva uusi hakemus olisi Hepolan mukaan vaikeampi kysymys. Hallinto-oikeudessa vakiintuneen tulkintalinjan mukaan tällöin on kysymys nimenomaan kielteisen hallintopäätöksen oikeusvaikutuksista. Kun hallinto-oikeudessa katsotaan, että kielteinen hallintopäätös ei saavuta oikeusvoimaa, johtaa tämä siihen, että uusi hakemus voidaan saattaa vireille, ja se tulee tutkia.³²³

³²⁰ Kuusiniemi 1995 s. 22. Tämän jälkeen kompensointia on käsitelty laajasti Suvantola. mm. 2005.

³²¹ Ks. kalatalousvelvoitteen sisällöstä mm. Kelukosken lupaan liittyen luku 9.2.3.6.

³²² Nimikkeenä on Kemijoen monitoimiallas (tulvasuojelu, kalastus, sähköntuotanto), ks. johdanto luku 1.3 viiti 23.

³²³ Ks. myös edellä luku 9.1.4.

Hepola käsittelee hylkäävän ympäristölupapäätöksen negatiivisen oikeusvoiman puuttumisen liittyviä kysymyksiä ruotsalaisen tutkimuksen perustalta todettuaan Suomen ja Ruotsin oikeusjärjestysten olevan niin hallinto-oikeudellisen doktriinin kuin ympäristölainsäädännönkin suhteen melko samanlaisia. Hän ottaa esille mm. hylkäävän ratkaisun oikeusvoiman epäämisen vaikutukset oikeusvarmuuteen, tasapuolisuuteen ja prosessiekonomiaan. Hän pitää kuitenkin painavimpina perusteita, jotka nojaavat mm. virallisperiaatteen noudattamiseen, ensiprosessin todistusvaikutukseen, hylkäävän päätöksen kohdistumiseen vain hakijaan ja torjuu pyrkimyksen vaikuttaa negatiivisella oikeusvoimalla aineellisoikeudellisesti.³²⁴

Hepolan toteaa, että hänen näkemyksensä hylkäävän päätöksen oikeusvoiman puutteesta tulee pitää jyrkästi erossa siitä, mitkä menestymisen mahdollisuudet uudella hakemuksella on. Olennaista on asian tutkimisen kannalta se, että hylkäävän ratkaisun oikeusvoima tai pysyvyys ylipäättensä ei ympäristö- ja vesitalouslupa-asioissa muodosta hakemuksen tutkimisen estettä kuten siviiliprosessioikeudessa.³²⁵

Ehkä nimenomaan Vuotos-päätös antaisi aiheen pohtia kielteisen hallinto-oikeudellisen päätöksen, vesioikeudellisen luvan ja ympäristöluvan oikeusvoimaan liittyviä kysymyksiä. Aineksia tarjoaisi Hepolan tutkimuksen lisäksi mm. Vihervuoren maa-aineslupia koskeva tutkimus vuodelta 1989. Vihervuori viittaa Antti Suvirannan näkemykseen, jonka mukaan oikeusharkintaan perustuvassa asiassa ei hylättyä vaatimusta voi ottaa uudelleen käsittelyyn. Vihervuori katsoo mm. luvan epäävän ratkaisun sisältävän itse luvan epäämisen ohella myös oikeusnormien soveltamista asianomaiseen päätökseen (mihin taas lopputulos harkintaideaalin mukaan yksin perustuu). Erityisen selkeää tämä on Vihervuoren mukaan silloin, kun tulkintakysymys on ratkaistu tuomioistuimessa, viime kädessä KHO:ssa.³²⁶

9.6.4 Vuotoksen alueen luonnon suojasta

Sinänsä mahdollisen uuden lupahakemusprosessin lopputulokseen vaikuttavista tekijöistä voidaan ottaa esille kolme yhteen kietoutuvaa seikkaa. Ensinnäkin vaikkakaan prejudikaatit eivät sido yleisesti ja ehdottomasti hallintoviranomaisia, alempia tuomioistuimia tai korkeimpia oikeuksia itseään, kuten Kokko ja Suvantola toteavat, ovat ne ennakoivia ratkaisuja siinä merkityksessä, että ne osoittavat miten tuomioistuin todennäköisesti ratkaisisi samankaltaisen asian myös tulevaisuudessa. Ratkaisut lisäävät oikeusvarmuutta samalla kuin antavat tietoa lainkäytön lopputuloksesta.³²⁷ Toiseksi alueelle sijoittuu Kemihaaran soiden Natura-alue ja altaan rakentaminen vaatisi mitä todennäköisimmin LSL 65-66 §:ien soveltamista. Kolmanneksi Vuotos-hankkeen lupahakemus hylättiin VL 2:5:n nojalla niiden huomattavien vahingollisten vaikutusten vuoksi, jotka hanke olisi aiheuttanut allasalueen luonnolle. VL 2:5:n harkinnassa kyse on vahingollisuuden absoluuttisesta arvioinnista. Uuden vesilain säännökseen luvanmyöntämisesteistä (uusi VL 3:4.2) ei HE:n mukaan sisälly merkittäviä tarkistuksia, vaan sen tehtävänä on jatkossakin muodostaa lainkohdassa yksilöityjen oikeushyvien ehdoton suoja.³²⁸ Lainkohdan sisältö ei muutu VL 2:5:ään

³²⁴ Ks. Hepola 2005 s. 571-573. Hepolan pohdinta perustuu Per Henrik Lindblomin vuonna 2002 julkaistuun teokseen *Miljöprocess, Del II*.

³²⁵ Hepola 2005 s. 574.

³²⁶ Ks. Vihervuori 1989 432-433, Suviranta s. 236. Biosentrisen oikeuden näkökulmasta myös kysymykset luvan epäävän päätöksen kohdistumisesta ja aineellisesta sisällöstä saataisivat tulla uudella tavalla arvioitaviksi.

³²⁷ Ks. Kokko ja Suvantola s. 183.

³²⁸ HE 277/2009 vp s. 63.

verrattuna muutoin kuin, että turvallisuus tulee terveyden rinnalle suojan piiriin. Ottamatta tässä huomioon esimerkiksi mahdollisen uuden allashankkeen laajuuden tai konkreettisen sijoittumisen vaikutusta, voitaneen lähtökohtaisesti todeta KHO:n prejudikaatin suojaavan alueen luontoa.

Tämän III osan päätössanat lainataan Ludwig Wittgensteinilta: ”Tosiseikat kuuluvat kaikki vain tehtävään, eivät ratkaisuun.”³²⁹

³²⁹ Tractatus 6.4321.

IV VAPAA VESI – TUTKIMUKSEN YHTEENVETO JA KESKEISET TULOKSET

10 VESIVOIMARAKENTAMINEN JA LUONNON ARVOT

10.1 Oikeusjärjestys ja jokivesistö

Oikeusjärjestys ilmentää aina väistämättä suhdetta luontoon, koska ihmiset elävät luonnossa sen muista eliöistä ja olioista täysin riippuvaisina. Sitä mitä ei oikeudellisesti säännellä saatetaan säännellä moraalिनormein tai ohjata yhteisön tavoin tai sen voidaan katsoa kuuluvan yksilön vapauspiiriin. Yhteisöllisesti tärkeimmät käyttäytymis- ja konstitutiiviset normit, joista keskeinen osa koskee luonnon elementtien, eliöiden ja palvelujen käyttöä ja jakoa, löytyvät kuitenkin oikeusjärjestyksestä. Avoin jokivesistö oli viime vuosisadan alkupuolelle asti keskeinen luonnon välinearvojen lähde, jota oikeusjärjestys suojasi. Se tarjosi vaikutuspiirissään asuville välittömästi hyödynnettäviä etuja ja vesistön avoimuuden voikin katsoa olleen oikeusjärjestyksen näkökulmasta ”päämääräarvo”.

Vesivoimarakentamisen valtakaudella ideaaliksi muodostui täysin rakennettu jokivesistö ja tästä ideaalista poikkeava vesistö oli keskeneräinen. Vesivoiman hyödyntämisen ja rakentamisen esteettömän jatkumisen turvaaminen katsottiin oikeusjärjestyksen tehtäväksi. Oikeusjärjestys jokivesistön käytön sääntelijänä etäännytti kohteestaan, joesta luonnonmuodostumana. Oikeusjärjestyksen ”päämääräarvot”, kehitys ja hyvinvointi määriteltiin valtakunnallisella tasolla.

Jokivesistön, koskien, nivojen ja suvantojen muuttaminen portaiksi ja padotusaltaiksi, osana kaikkiin muihinkin luonnonelementteihin kohdistuvaa muutosta, muutti vielä vapaana virtaavat vesistön osat suojelukohteiksi. Luonnon arvot ovat saaneet valtakunnallisia, Euroopan ja maailman laajuisia oikeusjärjestykseenkin ulottuvia merkityksiä. Oikeusjärjestyksen ”päämääräarvoksi” suhteessa jokivesistöön voitaneen katsoa olevan muotoutumassa vesistön hyvä ekologinen tila (eliöiden kannalta kyse on suotuisasta ekologisesta tilasta, jota määrittää myös biologinen monimuotoisuus). Jokivesistöstä vaikutusalueineen ”on muodostunut” elinympäristö, jonka ihminen jakaa muiden eliöiden kanssa. Oman hyvän toteuttaminen on vapauden laji, joka on yhteinen ihmiselle ja kaikille muille eliöille ja tämän vapauden suojaamiseen oikeutena oikeusjärjestyksessä on rationaaliset perusteet.

10.2 Vesivoimarakentamisen pidättyvyyden aika

Vesimyllyjen yleisestä luvanvaraisuudesta oli Ruotsi-Suomessa säädetty jo 1500-luvun loppupuolella. VOL:n mukaisessa vesistöhankeiden sallittavuuden harkinnassa huomioitavilta yksityisiin etuihin kohdistuvilta muutoksilta ja vaikutuksilta edellytettiin varallisuusarvoisuutta ja yleiset edut samaistuivat valtavyälyetuihin. Omistusoikeus oli padon rakentamisen yksityisoikeudellinen edellytys, mutta rakentamisoikeus edellytti julkisoikeudellista lupaa. Luvan saaminen taas edellytti, ettei patoamisella tuotettu toiselle sanottavaa haittaa (VOL 1:5). Haataja nimesi VOL:n keskeisen periaatteen veden luonnollisen tilan muuttamattomuuden periaatteeksi, joka voidaan nähdä myös VL:n yleiskieltojen (VL 1:12, 1:15, 1:19) taustalla. Periaate voidaan tunnistaa myös ehdottomat lupasteet sisältävän VL 2:5:n taustalta, jonka säätäminen ei edellyttänyt perustuslain säätämisyjärjestystä.

VOL:n ja myös VL:n valtavyälyn sulkemiskiellon mukaan väylä on pidettävä auki kalankulkua varten (VOL 1:1, VL 1:12.1). VOL edellytti alkuperäisessä muodossaan

kalaportaan rakentamista valtavyöhykseen sulkevaan patoon eikä mahdollistanut kiinteän padon rakentamista lohi- ja siikajokiin (VOL 1:5-6). VOL:n vuoden 1939 muutos (134/1939) järjesti uudelleen voimatalouden ja kalatalouden suhteen. Lohi- ja siikajokien rakentamisrajoitus poistettiin vesivoimamahyödyn ylittäessä kalastukselle aiheutuvan vahingon, kalaportaan rakentamisen sijaan oli tietyin edellytyksin mahdollisuus määrätä rakentajalle maksu ja kalastusmenetysten korvauksia alennettiin. Kalaporras/kalatie oli kuitenkin yhä VOL:n ja myös VL:n sanamuodon mukaan vuoteen 1987 ensisijainen kalataloudellisen velvoitteen muoto (VOL 1:6 ja VL 2:22). Velvoitteen voidaan katsoa perustuneen vesistön alkuperäisten kalakantojen säilyttämiseen. Kemijoen voimalaitoksiin ei kalaportaita kuitenkaan rakennettu ennen Keminmaan kunnan 1990-luvulla yhdessä valtion kanssa toteuttamaa Isohaaran ensimmäistä kalaporraa.

10.3 Vesivoimarakentamisen valtakausi

Sodanaikaisten poikkeuslakien tavoite oli vesivoiman nopea rakentaminen ja mahdollisimman suuren hyödyn saaminen rakennetuista voimalaitoksista. Poikkeuslakien aikakaudella rakentamissäännösten tulkinta- ja soveltamiskäytäntö etääntyi kauas lakien sanamuodoista ja siitä tuli politiikan väline. Kyse oli kehityksestä, teollistamisesta ja työllisyydestä. Kemijoen vesistön rakentamis- ja säännöstelyhankkeista vain Pirttikosken voimalaitos sai lopullisen luvan VOL:n nojalla. Vuoden 1940 poikkeuslain mukainen väliaikainen lupa vesivoiman lisäämiseen jo perustetussa voimalaitoksessa edellytti, että hyöty oli vähintään yhtä suuri kuin hankkeesta aiheutuva vahinko, haitta ja muu edun menetys. Aiemmin hyödyn ja haitan vertailu oli liitetty vain valtion säännöstelyhankkeiden edellytyksiin. Intressivertailu, jolla ei kuitenkaan selvitetty/selvitetä nettohyötyä rakennuskustannusten, jäädessä vertailun ulkopuolelle, otettiin myös Kemijoen säännöstelylakiin (3.1 §) ja VL:iin (VL 2:6, 2:11). Myös hakijan erikseen sopimat vahingot ja alueiden hankinta olivat vertailun ulkopuolella 1990-luvulle asti.

Isohaaran väli aikaisten lupien lupamääräyksiin sisältyi kalaportaan rakentaminen, muttei enää laitoksen lopulliseen lupaan tai muiden voimalaitosten lupiin. Kemijoen rakentamisen vaikutuksia joen vaelluskalakantoihin selvitettiin 1950- ja 1960-luvuilla useassa komiteassa, joiden mukaan kalaportaiden toteuttaminen ei ollut tarkoituksenmukaista. Perusteina esitettiin muualla saadut huonot kokemukset portaiden toimivuudesta, niiden kalleus ja vesivoimamahyödyn menetys. Kalateiden toteuttaminen on kuitenkin koko joen rakentamisen ajan ollut vahingonkäräjöiden ja vaikutusalueen asukkaiden toimesta esillä eri muodoissa, niin lupaprosesseihin liittyen kuin niiden ulkopuolellakin. Vaelluskalojen jokeen nousun estymisen voidaan katsoa jättäneen vajeen joen rakentamisen tosiasialliseen hyväksyttävyyteen. Varhaisia rakentamis- ja säännöstelylupia myönnettäessä kalastovaikutusten selvittäminen oli myös muun kalaston osalta niukkaa tai puuttui kokonaan.

VL:n säätäminen merkitsi voimataloudelliselle rakentamiselle pitävämpää oikeudellista pohjaa, asianosaisten aseman parantamista ja vahinkokäsitteen laajentamista. Kemijoen säännöstelylaki oli alueellinen poikkeuslaki, joka säädettiin suurten säännöstelyhankkeiden toteuttamiseksi. Laki oli VL:n rinnalla voimassa vuoteen 1968, minkä voidaan katsoa heijastaneen aikansa arvovalintaa, vesivoimamahyödyn painavuutta ja taustalla voidaan, Järvikosken tavoin, nähdä myös keskus - periferia -ajattelun piirteitä. Lain nojalla tehdyissä luparatkaisuisissa sovellettiin kuitenkin osin myös VL:n säännöksiä. Seuraavalle vuosikymmenelle siirryttäessä energiavarojen kasvattaminen sai rinnalleen vesistöjen muiden käyttömuotojen arvostuksen.

Muita eliöitä ja hankkeiden niille aiheuttamia vaikutuksia koskeva tieto esiintyi varhaisissa lupapäätöksissä ihmisille aiheutuviin vaikutuksiin kätkeytyneenä, kietoutuneena kalastukseen liittyviin, vesistön tilaa ja veden käyttökelpoisuutta koskeviin ja muihin vastaaviin muutoksiin. Vesistöhankeiden sallittavuuden arviointiin on kuitenkin eräin osin jo melko varhain liitetty myös ekologiaan viittaavia elementtejä kuten ilmastovaikutusten tarkastelu (VOL 4:3.1, Kemijoen säännöstelylaki 3.1 §) ja vesistön puhdistautumiskyky (VL 1:15 ja 2:3). Sodankylän tekoallasalueiden sääoloja seurattiin ennen altaiden rakentamista, mutta lupaedellytyksen täyttymistä ilmastovaikutusten osalta ei lupa-asiakirjoissa erikseen perusteltu. Alueella tehtiin luonnontieteellisiä tutkimuksia tieteellisiä tarpeita, ei niinkään lupaharkintaa ajatellen.

VL:n käsitteistö kuten ”ympäristön luonnonsuhteet” (VL 2:5) ei periaatteessa ole rajoittanut hankkeen ympäristö- ja luontovaikutusten huomioimista. VL 2:5 sisälsi alkuperäisessä muodossaan itsenäisenä ehdottomana lupaasteena ympäristön luonnonsuhteiden huomattavan ja laajalle ulottuvan vahingollisen muutoksen. VL 2:5:ssä säädetään erikseen yleisen terveydentilaan ja asutus- ja elinkeinoihin kohdistuvasta vahingosta lupaastein. Laaja-alaisen vahingon arvioiminen huomattavaksi luonnon itsensä kannalta on siis säännöksen sanamuodon mukaan ollut jo alun perin mahdollista. Hollon mukaan VL 2:5 alkuperäisessä muodossaan edellytti, että ekosysteemi kokonaisuudessaan on otettava huomioon luonnonsuhteissa tapahtuvaa muutosta arvioitaessa. VL 2:5:n nojalla ei vesistöhankeiden lupia evätty ennen KHO:n Vuotos-päätöstä eikä myöskään sen jälkeen.

Yhteiskunnallinen kehitys ja ympäristötietoisuuden lisääntyminen nostivat 1970-luvulla vesistöjen virkistys- ja vapaa-ajankäytön, maiseman, luonnonkauneuden ja luonnon suojeluarvot vesistöjen taloudellisen hyödyntämisen ja vesien talousvesikäytön edellyttämän puhtauden rinnalle. Kemihaaran altaan toteuttamisesta luovuttiin Luiron koivulettosoiden ja Luiron kyläläisten vastustuksen vuoksi. Suunnittelua kuitenkin jatkettiin pienemmän Vuotoksen altaan toteuttamiseksi. Tämä vaihtoehto katsottiin luonnon kannalta vähemmän vahinkoa aiheuttavaksi ja siihen suhtautuminen alueella oli myönteisempää. Seutukaavoitukseen rinnastuvan vesienkäytön suunnittelujärjestelmän sisältänyt vesilain uudistamishanke ei johtanut lain muuttamiseen, mutta monet tuolloin esillä olleet luonnon- ja ympäristönarvojen painon lisääntymistä osoittavat uudistukset toteutuivat seuraavalla vuosikymmenellä. Yleistä vesienkäytön hallinnollista suunnittelua, kuten myös vesienkäytön edistämistä, toteutettiin vesihallinnon toimesta. EU:n vesipolitiikan puitedirektiivin ja VHJL:n nojalla toteutui 2000-luvulla myös suunnittelujärjestelmä, jonka oikeusvaikutukset ulottuvat VL:n mukaiseen lupaharkintaan. Suunnittelun perusta on kuitenkin toimintojen yhteensovittamisen sijasta vesien ekologisen (ja kemiallisen) tilan parantaminen.

Kemijoen vesistön rakentamispäätökset antavat kuvan siitä, miten arvoissa ja asenteissa tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet jo ennen vastaavansisältöisiä lainsäädännön muutoksia lupaviranomaisen ja valitustuomioistuinten laintulkintaan ja päätöksiin. Pilaamislupien myöntämisessä siirryttiin oikeuskäytännössä vaikutusarvioiden epävarmuuden vuoksi pääosin määräaikaisuuteen jo ennen kuin tästä säädettiin vuoden 1987 VL:n muutoksella. Sittemmin määräaikaisuutta on alettu soveltaa myös vedenottamista koskeviin lupiin. Vesien virkistyskäyttö, maisemalliset arvot ja kulttuuriarvot esiintyvät lupapäätöksissä ennen kuin lainsäädännössä.

10.4 Suojeluarvojen vahvistumisen aika

Virtavesien luonnonsuojelullisen, maisemallisen ja kulttuurisen arvostuksen nousu suhteessa rakentamisella ja vesivoiman käyttöön otolla saavutettavissa oleviin välillisiin arvoihin johti 1980-luvun alussa koskiensuojelulain valmistelun käynnistämiseen, Ounasjoki-lain säätämiseen ja hallituksen päätökseen Vuotos-hankkeesta luopumisesta. Myös säännöstelylupien määräaikaisuus ja vanhojen lupien tarkistaminen nousi tässä murrosvaiheessa esille. Arvostusten muuttumista oli jo 1978 osoittanut KHO:n päätös Huopankosken rakentamisluvan epäämisestä. Luonto, johon kohdistuvia muutoksia oli aiemmin tarkasteltu pääsääntöisesti paikallisesta ja alueellisesta näkökulmasta, sai ensin valtakunnallisia, 1990-luvulla myös Euroopan laajuisia ja globaaleja merkityksiä.

Ympäristöliikkeen ensimmäisen aallon nousu Suomessa 1970-luvun lopulla käynnistyi vesistö-rakentamishankkeiden vastustuksena. Välittömään poliittiseen vaikuttamiseen tähtäävän ympäristöliikkeen sisällä ja rinnalla kehittyi myös luonto- ja ympäristöeettistä vastuuta painottava virtaus. Ounasjoen suojeluun ja hallituksen kielteisen Vuotos-päätöksen syntymiseen ympäristöliikehinnällä oli keskeinen vaikutus. Samaan ajanjaksoon sijoittui myös ”joukkovoiman käyttäminen” Kemijoen kalastusvahinkokorvauksien saamiseksi maksuun lainsäädäntötoimin.

Vesilain vuoden 1987 muutoksella luonnon eliöt elinympäristöineen nostettiin erillisinä tarkasteltaviksi, lakiin otettiin mm. sanayhdistelmä ”vesiluonto ja sen toiminta” (VL 1:15, 1:19, 2:3 ja 2:5). Vastaava muutos oli tosin ennakoiden tehty jo 1982 töidenaloittamislupasäännöstöön (VL 2:26). Muutoksen voidaan katsoa laajentaneen mm. kalatalousvelvoitteen (VL2:22) näkökulman kalastosta vesiekologiaan, johon kaikilla velvoitetoimenpiteillä vaikutetaan. Vuoden 1987 uudistuksessa luonnontalouden asiantuntemusta lisättiin lupaviranomaisessa ja valitustuomioistuimissa.

KHO:n Vuotos-päätöksessä korostettiin näiden muutosten merkityksellisyyttä. Lainmuutoksella vahvistettiin erilaisten yleisten etujen yhtäläistä asemaa ja poistettiin intressivertailun sisältöä koskevasta säännöksestä yleiseltä kannalta tapahtuvaan vertailuun liittynyt lisämääräys, jonka mukaan huomiota oli kiinnitettävä toimenpiteen välttämättömyyteen veden tai vesistön tarjoamien etujen saamiseksi hyödylliseen käyttöön (VL 2:11.3). Vuonna 1994 poistettiin lupaedellytysäännöksestä (VL 2:6) pääasiassa viranomaishankkeisiin sovellettu, intressivertailun syrjäyttävä yleisen tarpeen edellytys.

VL 2:4:ssä säädettiin, säännöksen alkuperäisessä muodossa, että luonnonsuojelun osalta oli vesistöön rakennettaessa noudatettava mitä erikseen oli säädetty. Säännöksellä viitattiin alun perin vuoden 1923 LSL:iin. Vihervuoren mukaan tässä ei ollut kyse kattavasta sääntelystä luonnonsuojeluintressin osalta. VL:n lupaedellytysäännökset antoivat jo vuonna 1961 säädettyssä muodossaan perusteet arvioida hankkeen vaikutuksia ja sallittavuutta myös luonnonsuojelullisin perustein.

Erityislainsäädäntö koskien suojelemiseksi voimalaitosrakentamiselta ei merkinnyt lainsäätäjän kannanottoa luonnonsuojeluintressin ja VL:n suhteeseen. Samanaikaisesti koskiensuojelulain kanssa valmistellussa VL:n vuoden 1987 uudistuksessa saivat lisää painoa tekijät, jotka olivat myös koskiensuojelun kohteiden luonnonsuojelullisina valintakriteereitä. Uuden luonnonsuojelulain säätämisen yhteydessä 1996 VL:iin lisättiin eräiden luonnontilaisten pienvesien muuttamiskielto-säännökset (VL1:15 a ja 1:17 a). Säännökset merkitsivät tiukennusta entuudestaan muuttamiskiellon piirissä olleiden pienvesien

muuttamisen lupaedellytyksiin ja toivat saman sääntelyn piiriin aiemmin muuttamiskiellon ulkopuolella olleet norot ja lähteet. Pienvesien muuttamiskiellosta poikkeaminen on mahdollista, elleivät näiden luontotyyppien suojelutavoitteet huomattavasti vaarannu. Sääntely edellyttää kyseessä olevan luontotyyppien suojelutason arviointia lupaharkinnassa ja on perusteltua katsoa, että poikkeaminen edellyttää tason säilymistä suotuisana.

Vuoden 1987 VL:n uudistuksesta käynnistyi vähittäinen rakentamis- ja säännöstelylupien tarkistamismahdollisuuksien lisääminen. Ensin säädettiin VL:n nojalla asetettujen kalatalousvelvoitteiden tarkistamisesta olosuhteitten muuttumisen perusteella (VL 2:22.4). Tarkistamismahdollisuus ulotettiin koskemaan ennen VL:a asetettuja kalatalousvelvoitteita 1994 (VL 2:22 c) ja tällöin perusteeksi tuli myös kalataloudellinen epätarkoituksenmukaisuus (VL 2:22.4). Uusien vesiympäristön ja sen käytön kannalta merkittävien säännöstelylupien määrittämisestä tarkistettaviksi määräajassa säädettiin 1991 (VL 8:10 a). Mahdollisuus tarkistaa vanhoja säännöstelylupia tietyin edellytyksin otettiin lakiin vuoden 1994 uudistuksessa (VL 8:10 b.1-3). Vastaava tarkistusmahdollisuus ulotettiin koskemaan myös voimalaitosten ja vesistöjärjestelyjen lupia siltä osin kun kyse on vedenkorkeuksista ja juoksuutuksista (VL 2:14.3). Vuotoksen tekoallas- ja säännöstelyhankkeen valmistelu käynnistyi hallituksessa uudelleen 1990-luvun alun taloudellisen laman ja laajan työttömyyden oloissa ja lupahakemus tuli vireille vesioikeudessa vuonna 1992.

Voimalouden tarpeisiin rakennettujen ja säännöstelyjen vesien vedenkorkeudet ja juoksumäärät eri vuoden aikoina vaikuttavat vesieliöstön elinolosuhteisiin, vedenlaatuun, ympäröivään luontoon ja muihin vesien käyttömuotoihin. Säännöstely- ja voimalaitoslupien tarkistamismahdollisuudet ovat merkittävä väline keinotekoisien ja voimakkaasti muutettujen vesien ekologisen tilan parantamisessa VHJL:n edellyttämällä tavalla.

EU:n vesipolitiikan puitedirektiivi ja VHJL koskevat yhtä ympäristöelementtiä, mutta niiden perustana olevaa luontonäkemyistä voidaan eräin varauksin (pitäytyminen EU-velvoitteissa) pitää kokonaisvaltaisempina kuin VL:n tai YSL:n, jotka ovat myös välineitä VHJL:n tavoitteiden toteuttamisessa. Tarkastelun lähtökohtana on vesistö valuma-alueineen ja tavoitteena vesien hyvän ekologinen (tai kemiallinen) tila ja rakennettujen vesien osalta hyvä saavutettavissa oleva ekologinen tila ja hyvä kemiallinen tila vuoteen 2015 mennessä. Tavoitteisiin pääseminen vaatii vesiluonnon ja rantojen luontotyyppien biologisen tutkimuksen lisäämistä. Direktiivin ja lain voidaan sanoa velvoittavan vesiluonnon ”laadun” suhteen. Kemijoen vesienhoitoalueen vesienhoitosuunnitelman mukaan pääuoman hyvän ekologisen potentiaalin saavuttaminen edellyttää kalateiden rakentamista. Vesipolitiikan puitedirektiivi ja VHJL kytkevät myös vesistä riippuvaisten Natura 2000 -verkoston luontotyyppien ja lajin suojelun vesienhoidon suunnitteluun ja asettavat tavoitteeksi suojelun edellyttämän tason, mikä saattaa olla hyvää korkeampi.

EU:n luonnonsuojeludirektiivit (lintudirektiivi, luontodirektiivi, ympäristövastuudirektiivi) edellyttävät suotuisan suojelutason turvaamista sukupuuton, häviämisen tai harvinaistumisen uhkan perusteella nimetyille lajeille ja luontotyypeille. EU-lainsäädäntö edellyttää suojeluun tarvittavien alueiden osoittamista näille yksinomaan luonnontieteellisen tiedon perusteella. EU-tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan lintudirektiivin 4(1-2) ja 4(4) artiklojen muodostamaa normia tulee soveltaa riippumatta siitä onko alue luokiteltu SPA-alueeksi (luokittelun jälkeen sovellettavaksi tulee luontodirektiivin 6(2) artikla). EU:n luonnonsuojeludirektiivit ja LSL sisältävät kuitenkin säännökset suojelusta poikkeamisesta. Poikkeamisen mahdollisuuksia on viimeaikaisessa EU-tuomioistuimen oikeuskäytännössä kaventanut Waddenzee-ratkaisu. LSL 5 § ulottaa suotuisan suojelutason turvaamisen

tavoitteen kaikkiin Suomessa esiintyviin lajeihin ja luontotyyppeihin. Suotuisa suojelutason käsitteessä on kyse EU-velvoitteita laajemmalle ulottuvasta luonnonsuojelun instrumentista ja biodiversiteettioikeudellisen periaatteen määrittelystä.

Ympäristövastuudirektiivin ja ympäristövastuulain tarkoittaman ympäristövahingon (kattaa myös LSL:ssa määritellyn luontovahingon) korjaus- ja korvausvastuu ulottuu vahinkoihin, joita aiheutetaan luonnon sisäisille, ihmisen tarpeisiin palautumattomille luonnonvarapalveluille. Ympäristövastuulain säätäminen pitäytyen direktiivien velvoitteiden täyttämiseen mahdollisimman vähin muutoksin merkitsee uuden välineen luonnonsuojellisesti perusteetonta kapea-alaisuutta. Direktiivi ja laki ovat luoneet kiireellisen tarpeen kehittää ekologis-oikeudellista käsitteistöä ja samalla avautuu tila (mahdollisuus) oikeuden ajattelulle biosentrisesti.

Ympäristöperusoikeus (PL 20 §) sisältää luonnon itseisarvojen ulottuvuuden. Luonnon itseisarvojen kunnioittaminen on perusteena myös Rio de Janeiron biodiversiteetisopimuksen velvoitteille. Sopimuksen velvoitteet ovat keskeinen perusta myös EU:n luonnonsuojelu- ja ympäristöoikeudelle. Biologisen monimuotoisuuden turvaamisen periaate, varovaisuusperiaate ja suotuisan suojelutason käsite ovat vakiintuneita EU:n ja Suomen oikeudessa. Vaasan HAO tarkasteli arviossaan, johon KHO yhtyi, Vuotos-hankkeen vaikutuksia allasalueen luonnolle biodiversiteetisopimuksen biologisen monimuotoisuuden määritelmän kolmen elementin, ekosysteemien monimuotoisuuden, lajirikkauden ja geneettisen monimuotoisuuden kannalta.

10.5 Korkeimman hallinto-oikeuden Vuotos-ennakkopäätös

KHO:n Vuotos-päätöksessä VL 2:5:n ehdotonta lupaestettä sovellettiin ensi kertaa luvan epäämiseen ja päätöksellä hylättiin taloudellisesti merkittävä hanke. Päätös on herättänyt paljon ristiriitoja, mikä on ollut nähtävissä vesilainsäädännön uudistamisen valmistelussa. Päätöksestä kuluneiden yhdeksän vuoden aikana ei hankehakemuksia säännöksen nojalla ole hylätty eikä siis ole aidosti vedettävissä johtopäätöksiä siitä, miten korkea ehdottoman lupaesteen kynnyks on. Vuotos-hankkeesta aiheutuviksi arvioitua luonto- ja ympäristövahingot olisivat olleet poikkeuksellisen laajoja ja syvällekkäviä. Päätöksestä ei kuitenkaan seuraa ohjetta, että VL 2:5:n soveltaminen olisi mahdollista vasta vaikutuksiltaan Vuotokseen verrattavaa hanketta koskien. Vuotos-asiassa sovellettiin VL 2:5:n säännöstä muodossa, jonka se sai vuonna 1987. Voimassa olevassa laissa vuodelta 1994 ei säännöksen tunnusmerkit täyttävältä ympäristön luonnonsuhteisiin tai vesiluontoon ja sen toimintaan kohdistuvalta vahingolta enää edellytetä laaja-alaisuutta, mikä kuitenkin voi olla yksi huomattavuuden kriteeri. Kemijoen vesistöissä Sierilän voimalaitoksen hakemus on ensimmäinen uutta voimalaitosta koskeva lupa-asia, joka Vuotos-päätöksen jälkeen on ratkaistu lupaviranomaisessa. Asian käsittely jatkuu valitusten johdosta Vaasan HAO:ssa.

VL 2:5:n säännökseen perustuva ratkaisunormi muotoutuu tilannesidonnaisesti, joustavasti vaikka kyseessä onkin oikeusharkinta. Tästä seuraa, että perusteluista ilmenevät ratkaisunormin muodostamisen rajat toisin sanoen huomioitavat tosiasiat ja niiden oikeudellinen paino, ovat prejudikaatissa merkityksellinen osa. Vuotos-päätöksessä nousevat tosiasioiden oikeudellisen painon punninnassa erityisesti esille ympäristöperusoikeuden ja EU-oikeuden vaikutus ja hankkeen arvioiminen biologisen monimuotoisuuden elementtien kannalta.

KHO:n Vuotos-päätöksestä ja Kemihaaran soiden alueelle sijoittuvasta Natura 2000 -alueesta huolimatta on samalle alueelle suunnitteilla uusi allashanke. Alueelle mahdollisesti haettavan uuden allasluvan käsittelyn lopputulokseen vaikuttavat KHO:n prejudikaatti ja LSL:n Natura-säännökset. Vuotos-hanke hylättiin siitä alueen luonnolle aiheutuvan, absoluuttisesti arvioidun vahingon perusteella. Päätös muodostaa soveltamisohjeen myös eduskunnan hyväksymän uuden vesilain ehdottomat lupausteet sisältävälle säännökselle, joka ei sanamuodoltaan eikä perustelujen mukaan myöskään sisällöltään eroa tässä asiassa merkitsevästi VL 2:5:sta.

10.6 Uusi vesilaki

Uusi 1.1.2012 voimaan tuleva vesilaki sisältää säännöksiä, jotka ovat merkittäviä luonnon arvojen oikeudellisen painon lisääntymisen näkökulmasta. Tällainen on mahdollisuus myöntää vesitaloushankkeen lupa määräaikaisena hankkeen vaikutuksiin liittyvän epävarmuuden perusteella (uusi VL 3:8) sekä eräät muut lupamääräysten tarkistamista koskevat ehdotukset. Merkittävä on myös kalatalousvelvoitteen muotoilu siten, että siinä mainitaan myös kalataloudelliset kunnostus- ja hoitotoimenpiteet (uusi VL 3:14.3). Perustelujen mukaan kyseessä voi olla mm. elinympäristöjen ja lisääntymisalueiden hoito. Luonnontilaisten purojen suojaksi tarkoitettu sääntely (uusi VL 3:2.1) jää sen sijaan laissa HE:n perusteluissa todettuun nähden vaatimattomaksi ja perustuu virheelliseksi arvioitavissa olevaan tulkintaan nykyisen lain sisällöstä.

Laki sisältää myös säännöksiä, jotka näyttävät poikkeavan tästä tutkimuksesta ilmenevästä luonnon arvojen oikeudellisen painon vähittäisestä lisääntymisestä vesioikeudessa ja oikeudenalan sääntelyssä. Uuden lain tavoitesäännöstö (uusi VL 1:1) on kirjoitettu siten, että se näyttäisi VL:sta poiketen asettavan laille vesienkäytön edistämistehtäviä. Säännös myös nostaa tulvasuojeluhankkeet erityisasemaan, vaikka nämä hankkeet eivät mitenkään poikkea muista vesitaloushankkeista vaan niistä aiheutuu niin ihmisen kuin luonnonkin kannalta sekä hyötyjä että haittoja.

Luvanmyöntämisestä koskevan säännöksen (uusi VL 3:4.2) todetaan perusteluissa vastaavan sisällöltään nykyistä VL 2:5:ää (säännökseen on kuitenkin lisätty yleisen vaaran aiheuttaminen). Perustelujen mukaan lupausteet tulisi tutkia vasta, jos lupaedellytykset muutoin täyttyvät eli hankkeen hyödyt ovat huomattavat menetyksiin verrattuna (uusi VL 3:4.1). Perusteluissa lausuttu on ymmärrettävissä vain, jos vahinkojen arvioimiskriteerit ovat erilaiset lupaesteharkinnassa ja intressivertailussa. Tämä näyttäisi merkitsevän VL:n tulkinnassa ja soveltamisessa omaksutusta lupaedellytysten kokonaisharkinnasta luopumista ja johtavan prosessiekonomisesti perustelemattomaan tilanteeseen. YmVM kuitenkin näyttää viittaavan kokonaisvaltaiseen harkintaan.

Lupaviranomaisen tulee pyytää VN:lta lausunto yhteiskunnan kannalta tärkeistä, valtakunnallista merkitystä omaavista hankkeista, joista saattaa aiheutua huomattavia ja laajalle ulottuvia haitallisia vaikutuksia (uusi VL 11:6.1). Säännös näyttää tuovan lakiin tarkoituksenmukaisuusharkintaan liittyvän elementin. Lupaesteen aiheuttavien haitallisten vaikutusten ohittamista ei laki kuitenkaan mahdollista eivätkä lausunnot muutoinkaan ole lupaviranomaista sitovia.

Uuden lain ainoa intressivertailun sisältöä koskeva muutos VL:iin verrattuna (uusi VL 8:2.2) laajentaa jossain määrin huomioitavia vesivoimahyötyjä. Laissa luovutaan padotus- ja juoksutussäännöistä ja lupamääräyksiä koskevat säännökset näyttäisivät sisältävän VL:a

vähäisemmät mahdollisuudet ohjata vedenkorkeuksiin ja vedenjuoksuun vaikuttavien hankkeiden toteuttamista (uusi VL 3:10.2 ja uusi VL 7:2.1). Tällä saattaisi olla vaikutusta myös siihen, millaisiksi muodostuvat tosiasialliset mahdollisuudet vanhojen säännöstely- ja voimalaitoslupien tarkistuksiin. Säännösmuutosten taustalla on kuitenkin pyrkimys yhtenäistää erityyppisten hankkeiden sääntelyä ja osaltaan soveltamiskäytäntöön tulee vaikuttamaan myös säännöstelyhankkeiden lupatraditio.

11 BIOSENTRISEN OIKEUDEN MAHDOLLISUUS

11.1 Etiikka, moraalit ja oikeus

Mahdollisuus perustella luontokeskeistä etiikkaa avautuu monien toisistaan poikkeavien filosofisten maailmankuvien ja etiikan metateorioiden pohjalta. Sen perusta voi olla aristoteelinen hyve-etikka (esim. Nussbaum) tai kantilainen deontologia (esim. Paul W. Taylor, Regan), ihmislajin rajat ylittävä utilitarismi (esim. Singer) tai wittgensteinilainen toisten maailmojen kohtaaminen (osin myös Regan). Luontoa arvostava, ihmiskeskeinen etiikka voi puolestaan johtaa perustelunsa esimerkiksi Heideggerin ajattelutavasta, ihmisestä olemisen paimenena.

Luontokeskeinen etiikka ottaa huomioon ensinnäkin luonnontieteellisen tosiasian, että ihmislaji on yksi eliölaji muiden joukossa ja ihmisen suhde muihin lajeihin ja ekosysteemeihin on olennaisesti samanlainen kuin muilla lajeilla. Toiseksi luontokeskeinen etiikka rakentuu luonnon eliöiden, osien ja systeemien arvottamiselle itsessään arvokkaiksi toisin sanoen luonnon arvoille, jotka ovat riippumattomia ihmisen hyvästä. Luontokeskeistä etiikkaa on toisaalta rakennettu myös teleologisesta lähtökohdasta, luonnon eliöiden, osien tai systeemien hyvän itseisarvoisuudelle. Luontokeskeisen etiikan sovellus, joka tässä tutkimuksessa on biosentrisen oikeuden idean perustana tunnistaa lajista (kuten lajin sisäisistä ominaisuuksistakin) riippumattoman jokaisen eliöyksilön luontaisen arvokkuuden. Paul W. Taylorin käyttöön ottama käsite ”luontainen arvokkuus” on eliöyksilöä koskeva ”itseisarvon” käsitteen erityistapaus, jonka erityistapaus puolestaan on ”ihmisarvon” käsite.

Kantin moraaliooppi ja erityisesti persoonan käsite ovat olleet taustana käsitykselle, että vain moraalilla agentteilla voi olla moraalisia oikeuksia. Tähän vedoten on usein torjuttu muiden eliöiden oikeuksien mahdollisuus ja toisinaan myös niiden moraalinen merkityksellisyys. Kantin moraalioopin tarkastelu osana hänen rakentamaansa metafyyssistä kokonaisuutta antaa aiheen ainakin epäillä, ettei Kant tarkoittanut tällaisen erityisaseman varaamista moraalille agentteille. Luontokeskeisen etiikan perustelun kannalta tällä ei luonnollisestikaan ole edellä todettua enempää todistusvoimaa. Luontokeskeinen etiikka on kuitenkin rationaalisesti perusteltavissa eikä tässä suhteessa mitenkään eroa antroposentrisistä luontoa arvostavista konsepteista. Myös moraalisten oikeuksien ulottamiseen agentteja laajemmalle on rationaaliset perustelut. Tässä tutkimuksessa päädytään siihen, että elämä on riittävä peruste niin eliöyksilön itseisarvolle eli sen luontaiselle arvokkuudelle kuin moraalille oikeuksillekin. Kysymys on siitä miten perustelujen todistusvoimaa punnitaan ja tällöin myös punnitsijan omasta eettisestä ja moraalista asenteesta. Samalla astutaan myös tieteen tosien ja ei-tosien lauseiden ulkopuolelle. Arvostaminen ja oikeudenmukaisuuden arvioiminen kuuluu aina myös pitämisen maailmaan.

11.2 Oikeuden syvärakenne ja eliöyhteisölliset oikeudet

Oikeusjärjestyksen ekosysteemeille, biodiversiteetille ja eliöille antamaa suojaa voidaan vahvistaa toisistaan poikkeavin oikeudellisin instrumentein ja myös perustuen erilaiseen oikeudelliseen ajatteluun. Tutkimuksessa oikeutta on tarkasteltu historiallisesti muuttavana kerroksellisena järjestelmänä, jonka oikeuskulttuurin tasoon Tuorin mallissa sijoittuvat mm. oikeusperiaatteet ja syvärakenteeseen mm. ihmisoikeudet, oikeussubjektin ja subjektiivisen oikeuden käsitteet. Oikeuden muotoutumiseen pinnan ilmiöiden ja sisäisen kritiikin ohella vaikuttaa myös ulkoinen normatiivinen kritiikki. Luonnonsuojelu- ja ympäristöliike, jonka vaiheita lainsäädännön ja oikeuskäytännön taustalla on tutkimuksessa seurattu, on yleisen arvokeskustelun ohella yksi oikeuteen kohdistuvan ulkoisen normatiivisen kritiikin ilmentäjä.

Ympäristöperusoikeuden, YK:n biodiversiteetisopimuksen ja välillisesti EU-oikeuden seurauksena on luonnon arvottamisen sen itsensä vuoksi tullut oikeudellisesti merkitykselliseksi. Luonnon biologisen monimuotoisuuden turvaamisen periaatetta konkretisoiva suotuisan suojelutason käsite ja varovaisuusperiaate ovat muuntuneet biodiversiteettioikeudessa normatiivisiksi periaatteiksi. Biodiversiteettioikeus puolestaan ulottuu LSL:n lisäksi mm. VL:n, YSL:n, VHJL:n ja ympäristövastuulain soveltamisalalle. Varovaisuusperiaate on keskeinen myös ekosysteemioikeudessa, jonka ulottuvuusalueita kaikki edellä mainitut lait niin ikään koskevat.

Teknisiä ongelmia luonnon entiteettien oikeuksien konstruomiselle oikeusjärjestykseen ei ole. Tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohteena on ollut estäisikö tämän oikeuden syvärakenteesta nouseva rajoitussuhde ja toisaalta edellyttäisivätkö oikeuskäsitykset luontoa muuttavan hankkeen justifiointiketjun päättymistä luonnon itseisarvoja toteuttavien oikeuksien punnintaan. Näihin kysymyksiin voi kuitenkin vastata vain oikeuden kehitys. Tässä tutkimuksessa tarkastelussa on kuitenkin menty kysymistä pitemmälle ja tutkittu luontokeskeiseen etiikkaan perustuvaa biosentristä oikeutta mahdollisuutena. Lähtökohta on deontologinen, jokaisen eliöyksilön luontainen arvokkuus, mutta oikeuksien kautta siihen yhdistyy myös teleologia, eliöyksilöiden hyvä.

Biosentrinen oikeus rakentuu eliöyhteisöllisille oikeuksille. Biodiversiteetin ja suotuisan ekosysteemin ajattelu ihmisen lisäksi myös muiden luonnon eliöyksilöiden kollektiivisina oikeuksina vaikuttaa johdonmukaiselta seuraukselta kolmesta premissistä: ihmisestä luonnon eliönä muiden joukossa, ympäristöstä (luonnosta) ihmisoikeutena ja holistisesta luontonäkemyksestä. Luonnossa ei liene mitään yksin ihmisen tai minkään muunkaan lajin tarpeista määriteltävissä olevaa suotuisaa ominaisuutta tai toimintatapaa (terveellisyttä, kestävyttä, monimuotoisuutta tms.). Holistinen näkemys ei tässä tarkoitettuna sisältöisenä sulje pois eliöyksilöiden eettistä ja moraalista merkityksellisyyttä, mikä tekisikin sen yhteen sopimattomaksi kahden ensin mainitun premissin kanssa. Ihmisyhteisöllisessä oikeudessa ihmisyksilö on oikeuksien subjekti ja biosentrisessä ajattelussa on täysin rationaalista, että jokaisella, luontaisesti arvokkaalla eliöyksilöllä on vastaava asema. Oikeuksien järjestelmä, johon sisältyvät ihmisoikeudet perustelee subjektiivisten oikeuksien ulottamista myös muihin eliöyksilöihin. Perustavimmat ihmisoikeudet ovat myös eliöyhteisöllisiä oikeuksia. Toisen lajin eliöyksilön arvo itsessään tuo luontokeskeiseen etiikkaan, sille rakentuvaan moraalisiin ja oikeuteen ihmisyksilön vastuun omassa elämänpiirissään. Biosentrinen oikeusajattelu ja eliöyhteisöllisten oikeuksien konstruktointi voi yhdistää yksilökeskeisyyden ja holistisuuden, yksilön vastuun ja laaja-alaiset biosfääriin ja ekosfääriin suojelun strategiat.

Oikeuden biosentriseltä perustalta voidaan ajatella nousevan biodiversiteettioikeuden, ekosysteemioikeuden ja ihmisyhteisöllisen oikeuden, joista kaksi ensin mainittua olisivat näkökulmia viimeksi mainittuun. Tutkimuksessa biosentrisen ajattelun perustalle rakentuvan oikeustyyppin hahmottamisessa ei edetä tällaisen muutoksen mahdollisuudesta esitettyä väitettä ja eliöyhteisöllisten oikeuksien luonnostelua pitemmälle.

Tutkimuksessa käsitelty lainsäädännön kehitys ja oikeustapaukset antavat perusteen arvioida KHO:n Vuotos-päätöksen osaltaan ilmentäneen oikeuskäsityksissä tapahtuneita muutoksia ja oikeusjärjestyksen jo tosiasiallisesti luonnon itseisarvoille antamaa suojaa. Oikeusjärjestyksen ja oikeusjärjestelmän kehitykseen voitaneekin arvioida sisältyvän piirteitä, oikeuteen sedimentoituneen aineksia, joiden kanssa biosentrinen ajattelu ei ole ristiriidassa vaan siitä on muodostunut varteenotettava mahdollisuus.

Tämän IV-osan ja samalla tutkimuksen päätössanat lainataan kirjailija J. M. Coetzeelta: ”Jokainen elollinen olio kamppailee oman yksilöllisen elämänsä puolesta, vastustaa kamppailen (...) ideaa, että lohi tai hyttynen on tärkeysjärjestyksessä alempana kuin lohen idea tai hyttynen idea.”³³⁰

³³⁰ J. M. Coetzee teoksessa Elisabeth Costello s. 127-128.

Vuotoksen tekoaltaan rakentamiseen ei vuonna 2002 myönnetty vesioikeudellista lupaa niiden vahinkojen vuoksi, jotka hankkeesta olisi aiheutunut allasalueen luonnolle. Tutkimuksessa tarkastellaan voimataloudellisen vesirakentamisen sääntely- ja lupahistoriaa luonnon arvojen oikeudellisen merkityksen näkökulmasta. Tarkastelu ulottuu varhaisesta, vesioikeuslakia edeltäneestä lainsäädännöstä 1.1.2012 voimaan tulevaan uuteen vesilakiin. Kemijoen rakentamista seurataan jokisuun sulkeneesta Isohaaran padosta Sierilän voimalaitoksen lupa-asiaan, jonka käsittely on valitusten johdosta kesken. Tutkimuksessa kysytään myös biosentrisen oikeusajattelun ja eliöyhteisöllisten oikeuksien eettisiä, moraalisia ja juridisia perusteita ja sitä ovatko oikeuden itsensä tapahtumat jo avanneet mahdollisuuden oikeuden tämän sisältöiselle muutokselle.

ISBN 978-952-60-4384-5 (pdf)
ISBN 978-952-60-4383-8
ISSN-L 1799-4918
ISSN 1799-4926 (pdf)
ISSN 1799-4918

Aalto-yliopisto
Insinööritieteiden korkeakoulu
Maanmittaustieteiden laitos
www.aalto.fi

KAUPPA +
TALOUS

TAIDE +
MUOTOILU +
ARKKITEHTUURI

TIEDE +
TEKNOLOGIA

CROSSOVER

VÄITÖSKIRJAT